4 parts in 1st Vol.
Ill. Vol. I p. 52
(VIII ll) 208 pp, 160 pp, 200 pp (IV ll).
++

9

Alle de MEDICINALE WERKEN van *PAULIS BERBETTE*

t Amsterdam by
IAN TEN HOORN *Over het Oude Heere Logiment*
met Previlegie Anno 1700.

ALLE DE
MEDICYNALE
WERKEN,
Na de Hedendaagsche Practyk beschreven
DOOR
PAULUS BARBETTE,
In zyn leven der Medicynen Doctor en Practizyn tot AMSTERDAM.
Bestaande in de
CHIRURGIE,
En
PRACTYK DER MEDICYNEN,
Verçiert met Nooten,
Door F. DEKKERS, M. Dr.
De Agtste Druk, van alle Druk-feylen verbetert.

t'AMSTERDAM,
By JAN TEN HOORN, Boekverkoper over 't Oude Heeren Logiment in de Historyschryver.
Met Previlegie. 1709.

COPIA

Van de

PRIVILEGIE.

DE STATEN van HOLLANT ende WESTVRIESLAND, doen te weten, alzoo ons vertoond is by de Kinderen en Erfgenamen van *Jacob Lescailje*, Boekverkoper tot Amsterdam, hoe dat de Supplianten haar overleden Vader Zalr. van ons, in deto den Vierden December, 1662 geaccordeert was Acte van attache, op zeker Octroy van haar Hoog Mog. geobtineert, den vierden November des voorsz jaars, omme voor den tijd van vyftien eerstkomende Jaren, alleen ende met exclusie van alle anderen, binnen de Geunieerde Provincien, Steden en Leden van dien, te mogen doen drukken, venten en verkoopen zeker Boek, geintituleerd *Chirurgie, na de hedendaagsche Practycque*, beschreven door *Paulus Barbette*, der Medicynen Doctor en Practizyn tot Amsterdam; toenmaals, door den voorschreven *Lescailje*, voor de derdemaal gedrukt, ende nu by de Supplianten het voorsz Boek voor de vierdemaal hebben doen drukken, ende met verscheide nieuwe stoffen ende Geneesmiddelen vermeerdert. Derhalven zoo keeren haar de Supplianten tot ons, ootmoedelyk verzoekende nogmaals ons Octroy, voor den tyd van vyftien eerstkomende ende agtereenvolgende Jaaren, *in communi forma*. ZO IS 'T; dat wy de zaake en 't verzoek voorsz overgemerkt hebbende, ende

 genegen

genegen wezende ter bede van de Supplianten, uit onze regte wetenschap, souveraine Magt ende authoriteit, de Supplianten geconsenteert, geaccordeert ende geoctroyeert hebben, consenteren, accorderen en octroyeren mits dezen, dat zy gedurende de tyd van vyftien eerst agtereenvolgende Jaaren, het voorschreeve Boek, genaamt *Chirurgie na de hedendaagsche Practyk*, beschreeven door *Paulus Barbette*, der Medicynen Doctor, met verscheide *nieuwe Stoffen* en *Genees-middelen* vermeerdert, binnen den voorschreve onzen Lande, alleen zullen mogen drukken, doen drukken, verkopen ende uitgeven, verbiedende daarom allen ende eenen yegelyken, het zelve Boek na te drucken, ofte, elders nagedrukt zynde, binnen den zelven onzen Lande te brengen, uit te geeven of te verkoopen, op verbeurte van alle de nagedrukte, ingebrachte ofte verkogte Exemplaren, ende een boete van drie hondert gulden daar en boven te verbeuren, te appliceeren een derdepart voor den Officier die de Calange doen zal, een derdepart voor den Armen ter Plaatse daar het Casus voorvallen zal, ende het resterende derdepart voor de Supplianten. Alles in dien verstande, dat wy, de Supplianten met deezen onzen Octroye alleen willende gratificeren, tot verhoedinge van hare schade, door het nadrukken van het voorsz Boek, daar door in geenigen deele verstaan den Inhoude van dien te authoriseren ofte te advoueren, ende veel min het zelve, onder onze protexie ende bescherminge, eenig meerder credit, aanzien of reputatie te geven; nemaar de Supplianten, in cas daar in iets onbehoorlyks zoude mogen influeren, alle het zelve, tot haren laste, zullen gehouden wezen te verantwoorden, tot dien einde wel expresselijk begeerende, dat, by aldien zy dessen onsen Octroye voor het selve boek zullen willen stellen, daar van gene geabbrevieerde ofte ge-

contra-

contraheerde mentie zullen mogen maken ; nemaar gehouden zullen wezen het selve Octroy in 't geheel, ende zonder eenige omissie, daar voor te drukken, ofte doen drukken; ende dat zy gehouden sullen zyn een Exemplaar van het voorsz Werk, gebonden en wel geconditioneert, te brengen in de Bibliotheek van onze Universiteit tot Leiden, en daar van behoorlijk te doen blyken, alles op pœne van het effect van dien te verliezen. Ende ten einde de Supplianten dezen onzen Consente ende Octroye mogen genieten, als naar behooren, lasten wy allen ende eenen yegelyken, die 't aangaan mag, dat zy de Supplianten van den Inhoud van dezen doen ende laten gedoogen, rustelyk ende volkomentlyk genieten ende gebruiken, cesserende alle belet ter contrarie. Gedaan in den Hage, onder onzen grooten Zegel, hier aan doen hangen, den eersten Maart, in 't Jaar onses Heeren en Zaligmakers, duizend zes hondert en tachtig.

Arent Baron van Wassenaar.

Ter Ordonnantie van
de Staten.

SIM. van BEAUMONT.

De Erfgenamen van J. Lescailje hebben het Recht der bovenstaande Privilegie getransporteert aan JAN TEN HOORN, Boekverkoper. Den 18 September, 1687.

De Hoog-geleerden **HEER,**
en Vermaarde Ontleder,
De HEER
FRANCISCUS
DE LE BOE,
Gezegt
SYLVIUS.
Der Medicynen Doctor, en Professor in de beroemde Hooge Schoole te Leyden.

MYN HEER,
Hoe weinig kan 't scharpsinnig seggen des welmenenden Satyrici UE. toegeëigent worden, als hy over d'aldereigenste gebreken der gebrekkelyke menschen zugtende, onder anderen komt te wenschen.

Theologis plus Exempli, minus Ambitionis;
Juris Consultis plus Conscientie, minus Lucri;
Medicis plus Experientiæ, minus Invidiæ.

Want wat ervarentheid kan die ontbreke, die met een doordringend oordeel, en onvermoeide moeite, zoo de Schryvers als de ziekten jaren lang heeft ondersogt, en uit d'ongezonde stank van doode lighamen de lieffelyke gesondheids reuk, duisenden toegeswaait? Wederom, wat nyd kan men die toeschryven, die elk een

ver-

verdraagt die maar wil verdragen zyn? die God en de Christelyke liefde van een anders doen alleen laat Regter zyn? wiens diepe geleerdheid niet, na d'aart der mosselen, gedurig in de schulpe blyft, maar haar aan alle konstlievende gemoederen gonstig toont en mededeelt, zoo dat de gonst, het oordeel sonder vooroordeel, de verdraag- en behulpsaamheid (onder Geneesmeesters dun gesaaide deugden) UE. dagelykse oeffeningen zyn. Honderden konnen dat getuigen; ik spreek uit eigen ervarentheid, en soude dit klein geschenk onwaardig agten UE. als een teiken van dankbaarheid op te offeren, 't en waar ik wel wiste, eerstelyk, dat de deugd haar zelve best en eerst betaalt; en daarna, dat UE. met een dankbaar gemoed zeer haast en wel te vreden is; waar op ik my te meer verlate, om dat ik gelove dat UE. aan het myne niet en twyffelt; hier mede UE. veel gesonde en onbestrede jaren, my UE. voordere gunst toewenschende, blyve van herten

Vermaerde HEER,

UE. zeer verpligte Dienaar

PAULUS BARBETTE. M D.

NAARSTIGE
LEZER.

NAdemaal ik reden hebbe te gelooven, dat myn onlangs uitgegeven Heelkonst u veel aangenamer is geweest, als de genen, die haar nooit gezien hebbende, evenwel of uit een zeer belachelyke nyd, of uit een zeer beklaegchelyke onwetentheid, daar over haer oordeel wilde stryken, zoo hebbe ik, naar gedaene oeffeningen myns beroeps, altyd lust genoeg gehad u dezelve beter en volmaakter mede te deelen, gelyk uw opmerkende yver dat ligtelyk zal in dezen Agtsten Druk bevinden.

De Tytel heeft u al voor desen konnen te kennen geven, wat ik na zoo veel uitmuntend schoon en vaste schriften met de myne niet genoeg geschaafde voor hadde; namentlyk de kern van de Oude en Nieuwe uit te zoeken, en uw de beste maniere aan te wyzen, waer mede men hedendaags de ziekten, die de handkonst onderworpen zyn, tragt weg te neemen. Niet dat ik u de inbeelding van den eene ofte den andere voor de hedendaagsche practyk wilde verkoopen; want wat natuurlyk verstand heeft zig ooit aan 't gevoelen van een Land, van een Stad, van een Man, willen binden? ja wat een uitstekend verstand heeft ooit in alle deelen zyns beroeps even seer weten uit te steken, nademaal vande gever aller konsten zulk een volmaaktheid aan de hedendaagsche menschen niet is gegeven? maar om dat ik u het gene wilde toonen, dat my de reden en ervarentheid, na het naarstig lezen der vermaertste Schryvers, en naauwe opmerking van verscheide handelingen, voor 't zekerste, 't gemackelykste en 't bequaamste wiste aan te raden. Voorder hebbe ik alle wydlopigheid geschuwt, en geen woorden willen gebruiken, als de geene, die ik meinde tot de zaek zelfs te konnen dienienen; evenwel hebbe ik getragt in weinig hooftstukken alles te begrypen, wat de grond der Konst vereist; onderzoekt ze naerstig, gy zult om 't gene ik met voordagt uitgelaten

hebbe

hebbe, niet verlegen zyn. Al te groote boeken schrikken u haest af, en al te kleine zyn u schadelyk; hier hebbe ick de qualyk te vinden of gevonden middelweg gezogt, en daerom myne Aenmerkingen liever kortelyk in de verhandeling der ziekten zelver willen brengen, als door een wydloopig Historisch verhael deselve ten toon stellende, u op te houden: ten welken einde ik in de bysondere ziekten niet herzegge, wat ick in de gemeene beschryving der zelve eens geleerd hadde.

De geswellen, wonden, sweeren, die noch in d' oorsaek nog in de genesing verschillen; heb ik onder een hooftstuk gebragt, bevonden hebbende dat de meeste Schryvers, om de minste verscheidentheid van plaets, door een nieuwe naem quansuis een nieuwe ziekte, en alzo door haer toedoen sonder toedoen, de swaere konst nog swaerder maken. D'aldernaerstigste Jonkheid kan dat qualyk onderscheiden, en breekt haer hoofd met de naemtwist van oude Leeraers, die zy meend van woord tot woord te moeten volgen, als schier of morgen een geleerd Meester uit haer worden zal. Wy syn dienaers der nature, en geen slaven der menschen, die van haer geschreven hebben; zy zyn geen Propheten, nog haer Schriften Heylig; men mag daer af en toedoen zonder ketrye.

Geneesmiddelen heb ik u weinig en veel gegeven; want de weinige die ik geve, zyn de beste die door veel moeite, en geen minder onkosten tot myn kennisse zyn gekomen, en die myn dagelykse practyk my voor de veiligste heeft aengepresen: andere kunt gy by andere zoeken.

Vaert hier mede wel; en terwijl ik bezig ben met meer en beter, zo ik kan, te schryven; zoo neemt dit weinige in dank, en zoekt, zoo wel als ik, u en andere daer meede goet te doen.

Amsterdam den 21 van Maart 1662.

Op

Op de Heelkonst van
Dr. PAULUS BARBETTE.

HIer verschijnt een heelzaam PAULUS,
Niet gelyk een wreede Saulus,
Die met scherpe klaauwen grijpt,
En de tanden wet en slypt
Op doortrapte en Helsche vonden
Van geweer, om volk te wonden,
Te verniclen, en verwoed
Zig te baân in menschen bloed,
En den vetten beuit te deelen;
Maar hy komt gewonden heelen,
En genezen, door de gunst
Van zyn Meesterlyke Kunst.
Hulpelozen, gaat gy quijnen,
Dol van weedommen en pynen,
Aan gekrompen aâr en zeên,
Aan een breuk van arm en been,
Of gekneusde ledematen;
Legtge in 't uiterste verlaten,
Door een diepe vleeschquetsuur;
Schijnt de geest, van uur tot uur,
't Swakke lighaam te begeven;
Kan 't veraarde bloed het leven
Niet bewaren: loopt om raat
By den Duitschen Hippocraat,
By BARBETTE, die zyn zegen
Uitgiet over den verlegen,
En den band breekt, die zo stout
De natuur geknevelt houd.
Zyne Heelkunst ongedwongen
Komt ter zyden uitgesprongen,
Uit de volle Medicyn,
Als een ader uit den Rijn,
En verquikt de dorre leden,
In de Zeestad aller Steden,
Dies zy hem deze eere geeft
Dat hy voor een ander leeft.

J. V. Vondel.

TAFEL.

Eerste Deel.

VAN DE HANDWERKEN.

Twede

Tweede Deels eerste Boek.
VAN DE GESWELLEN.

Tweede Deels tweede Boek.
VAN DE WONDEN.

Tweede Deels derde Boek.
VAN DE SWEEREN.

De Boekverkoper aan den Lezer.

DEwyl ik tot desen tyd toe bysonderlyk myn werk maake met het Drukken der Boeken in de Medicyne, zoo heb ik, (op dat my zo goeden Werk niet ontbreken zoude, als dit van den Heere *Paulus Barbette*) met de Erfgenamen van *J. Lescailje* geaccordeert, dat my het Drukken van dit Loflyk Werk, en desselfs Previlegie nu eigen is. Daarenboven is hier nog bygevoegt de *Praxis*, verrijkt met de Nooten van de Heere F. *Deckers* Zoo dat dit Werk nu in Compleete Order is gedrukt, en by neffens alle andere voornaame Medicyn-boeken te bekomen is, naarstelyk overzien in deeze Agtste Druk, en merkelyk verbetert.

Blyve UE. te dienst

J. TEN HOORN.

EERSTE DEEL
DER
CHIRURGIE,
HANDELENDE
Van de
HANDWERKEN.

EERSTE DEEL DER CHIRURGIE EN HANDWERKEN.

CAP. I.

Van de Handwerken in 't gemeen.

ALhoewel de naam van *Chirurgie* de handwerken in 't gemeen toekomt, zoo wort hy evenwel, wegens haar uitmuntentheid boven alle de anderen, hedendaags alleen gegeeven aan die *Konste*, *die de ziekten des menschelyken lighaams door de hand zoekt weg te nemen.*

Het is waar, dat de uyterlyke toevallen niet alleen om de handen, maar ook om innerlyke middelen roepen; en wat wonder dat een gedeelte naar het geheel vraagt? want de *Chirurgie* is een lid, dat aan 't lighaam der Geneeskonst hangt: maar deze innerlyke middelen deelen wy u als Genees- en niet als Heelmeester meede.

De gemeene werkinge deser Konste, onder de welke alle de byzondere konnen gebragt werden, zyn vierderley. 1. Het t' samen voegen van 't geene dat gescheiden is, *Synthesis.* 2. Het scheiden van 't geene dat aan malkanderen vast is, *Diæresis.* 3. Het wegneemen van 't gene dat 'er te veel is, *Exæresis.*

 4. Het

4. Het wedergeven of herſtellen van 't geene dat de nature ontbreekt, *Anaplerosis.*

CAP. II.

Van de t' ſamenvoeging of Syntheſis.

DE *t' ſamenvoeging* is tweederley; d' eene *de harde* en *beenachtige,* d' ander *de weeke* en *vleesachtige* deelen des Lighaams betreffende.

De *t' ſamenvoeging der beenderen* is wederom tweederley; d' een die de *gebrooken beenderen* heelt: d' ander die *de uitgewekene* of *ontleede beenderen* wederom invoegt. Wy ſullen van de t' ſamenvoeging der gebroken beenderen beginnen.

CAP. III.

Van de nature, onderſcheid, teyken, voorſegging en geneſing der beenbreuken in 't gemeen.

DE *Beenbreuk (Fractura) is een ſcheiding des geheels in de harde deelen des lighaams, veroorſaakt door een uiterlyk hard inſtrument, met gewelt op de partye komende.*

d' Onderſcheiden worden genomen, I. *Van de geſtalte*: Sommige gaan dwars door, en worden eigentlyk *Beenbreuken* of *Fracturen* genoemt: ſommige gaan naar de langte des beens, en die noemt men *Scheuren* of *Fiſſuren*; en *Vermorſeling*, *Comminutio*, als het in veel ſtukjens word gebroken. II. *Van de Partye*: Somtyds is zy in 't hooft, ſomtyts in de ſchouders, ribben, armen, beenen, &c. III. *Van de toevallen*: ſomtyds is 'er een wonde by; ſomtyds een ontleeding, ontſteeking, *Gangræna* &c.

D' oorzaak is alles wat breeken, kneuſen of ſnyden kan

kan: ook zoo is een been door de pokken, gicht of anderſints gecarieert en bedurven, zonder veel uyterlyk gewelt, wel eer gebroken.

Teykenen. Als het been dwars of ſcheuins gebroken is, zoo voelt gy een oneffenheid: den Patient kan de pynelyke partye qualyk beweegen; en ſomtyds is zy korter als haar wedergade: op een gebroken dye, been of voet en kunt gy geenſints ſtaan of gaan, maar wel eenigſints, doch pynelyk, als hy ontleed is; en dit is het zeekerſt onderſcheid tuſſchen de beenbreuk en d' ontleding. De *Fiſſure* onderkend men door de dikte, pyn en oneffenheid der partye, dan die vereiſcht een konſtig oordeel. De *Vermorſeling* is ligt te voelen; het been is zeer oneffe, en hier en daar uw vingeren wykende.

Voorſegging. De dwars en effen fracture is lichter te geneezen als een ſcheuynſe, ofte die uitſteekzels heeft: daar maar een, als daar twee beenders gebroken, of veel beentjes los zyn: die in 't midden der partye geſchied, als die ontrent de hoofden komt: een enkele als een t' ſamen gevoegde. Als de Patient over den ſevenden dag onverbonden blyft, zo loopt het been gevaar om te bederven, inzonderheid zoo het ſtyf verbonden is.

Genezing. Een gebroken been vereiſcht vierderley Handwerken: het *Uitrekken*: *Ineenvoegen*: *Binden*: *wel Leggen*: en dan eenige uyt- en innerlyke *Medicynen.*

Het uitrekken kan qualyk zonder pyn geſchieden, doch zal zy ongelyk minder zyn, als de partye, die uitgeſpannen moet werden, zoodanig legt, dat de ſpieren geen werk en doen: dat is te zeggen, het lit moet zoo leggen, als het gezond zynde langſt kan doen, zonder moede te worden. Ook moet d' uitrekking niet te veel, en niet te weinig zyn, 't welk gy wel doen zult, als gy let op de Tijd van de breuk, op d' ouderdom des Patients, en op de

groote van het been. Een verſche breuk; een Tedere Patient; een kleen been vereiſcht een zagtere uitſpanning: een oude breuk, een ſtarke Patient, en een groot been, een hardere. De manier en ſchryf ik niet, om dat de veelvoudigheid der zelve beter door het zien, als door het lezen word geleerd.

Na d' uitſpanning moet gy de beenderen wederom aan malkander voegen; als wanneer de ſpieren niet moeten verdraaid worden, maar haar natuurlyke plaats en figure houden.

Daarna verbind de partyen met twee banden. De eerſte moet gy driemaal om de breuk winden, en voorts naar boven toe: de tweede, die tweemaal langer moet zyn, wind eens om de breuk; gaat dan naar beneden toe, en eindelyk wederom naar boven, een weinig hooger als de eerſte band: aan dewelke gy meer vaſtigheid zult geven als gy eenige zagte berdekens (uit hout, of liever bordpapier gemaakt) rontom het been legt.

Het verband moet niet te hart zyn, of gy zult pyn verwekken, en de partye haar voedſel benemen; nog te zagt, of de beenderen zullen in haar plaats niet blyven. Ook zoo het de groote pyn of andere toevallen niet vereiſchen, zoo moet het voor den derden dag niet los gedaan, de tweedemaal wat ſtyver toegetrokken, en daar na alle 4. 5. of 6 dagen maar eens verandert worden.

Eindelyk moet gy de partye wel leggen: dat is zagtelyk, gelyk, en een weinig opwaarts. Legt gy het te laag, zoo zal het been uitpuilen; legt gy het te hoog, zoo al het inbuigen: let hier dan op de middelmaat.

Of deeze vier Handwerken nu recht gedaan zyn, zult gy uyt de naarvolgende teykenen konnen weten.

De uitſpanning is wel, als het lit wederom recht en zoo lang is als zyn wedergade; als het van buyten

ten rondom gelyk en ontrent de breuke een weynig hol is.

Het been is wel ineengevoegt, als het eenigſints vaſtigheid heeft, en gy ontrent de breuke alles gelyk vind.

't Verband is behoorlyk gedaan, als de Patient ſtraks na 't verbinden een verdraagelyke pyne heeft: als zy de eerſte en tweede nagt wat vermeerdert, en gy den derden dag buiten het verband een kleine, en uwe handen wykende ſwelling voeld.

Het been is wel geleid, als gy in 't tweede verband alles effen vind.

Eer gy de windzels om het been legt, zoo ſtooft de partye met brandewyn of roode wyn; of met oly; wyn en azyn t' ſamen gemengt: of neemt het wit van een ey met wat Bolus, Thus, Sang. Draconis, &c. of beſtryk haar met Oleum Roſaceum, Myrtinum, Violarum, &c. of legt daar plaiſters op; in de winter is het Oxycroceum goet; en t' allen tyden het naarvolgende:

℞. Maſtiches.
Thuris an. drachm. ij.
Aloës.
Sang. Dracon.
Boli Armen.
Gummi Tragacanth. an. drachm. j.
Lapid. Hæmatit.
Gypſi uſt. an. drachm. j
Albumin. ovi & Ol. roſac. q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

Is 'er een Wonde by de breuk, zoo moet gy de partye eerſtelyk uitſpannen, (dog wat zagter als in een enckele fracture), daarna de beenderen ineenvoegen: als dan de Wonde waarneemen, de lippen liever met plaiſters als met de naalde aan malkander hechten, en met een defenſyf voorzien: eindelyk

delyck de partye verbinden en bequamelyck leggen.

Als 'er by de *wonde* een *veelvoudige breuk* is, zoo zoekt de losse beentjes met een Tangetje weg te neemen, de gene die noch eenigsints vast zyn de natuure bevelende; zy zal haar, alhoewel wat langsaam, van zelfs uitwerpen, ja somtyds wederom met het geheel vereenigen. Dog om tyd te winnen, zo komt de natuur met de volgende Medicynen te hulpe.

℞. Cineris lumbricor. terrestr. drachm. iij.
Mellis Virginei. unc. j. ſ.
M. F. Unguentum:

of

℞. Aloës,
Myrrhæ an. drachm. ſ.
Rad. consolid. Major.
aristolochiæ rotund. an drachm. iij.
Euphorbii drachm. ij.
Terebinth. & Ceræ q. ſ. Ol. lil. alb. par
M. F. Unguentum.

Als het been *bloot is*, zoo dekt het met zyn eygen huyt en spieren, en bewaart het voor de lugt, zoo veel u immers mogelijk is.

Indien het been *bloot is* en *uitsteekt*, zoo zoekt het wederom in en aan een te brengen: is het te verre uitgeweken, zoo neemt d' uitsteeksels met een vyl of nyptang weg.

Deeze handwerken nu wel gedaan zynde, zoo moet de Patient een goede manier van leeven onderhouden; by gelegentheid aderlaten, en somtyds het bloed suyveren. In de breuken der onderste leeden purgeert men niet geern, maar de hartlyvige Patient behelpt zig met een Suppositorium.

In de fracturen der bovenste deelen is het purgeeren en klisteren meermaals noodig, en kan met de volgende t' samengevoegde of enkele Medicynen gedaan

daan worden, die u in alle andere toevallen, die wy in 't geheele boek beſchryven zullen, mede konnen dienen.

Chelagoga, of de Gal purgerende Medicynen.

Rhabarbarum. Caſſia fiſtula. Myrobalani citrini. Tamarindi. Manna. Scammonium. Syr. de cichoreo cum Rheo. El. Catholicum, lenitivum, hieræ picræ Gal. diaprunum ſolutivum, é ſucco roſarum. Extractum Rhabarbari, Catholicum, Pilulæ de aloë roſata, aureæ, aloëphanginæ, Ruffi.

℞. El. lenitiv. drachm. ij.
é ſucc. roſar. drachm. j.
Pulp. Caſſiæ recenter extract. drachm. ij.
Crem. Tart. ſcrup. ij.
Aq. Cichor. q. ſ.
Spir. Vitriol. par. M. F. Hauſtus.

of

℞. Rhabarb. el.
Fol. Senn. el. an. drachm. ij.
Crem. Tartar. drachm. j.
Sem. aniſ. drachm. ſ.
Infuſ. hor. 2. in ſ. q. aq. acetoſæ ebulliant parum. & colatur. unc. iij.
Adde
El. diaprun. ſolut. drachm. j. vel drachm. j. ſ.
M. F. Hauſtus.

of

℞. Maſſ. pilul. aurear.
Extract. catholic.
Rhabarbar. an. ſcrup. ſ.
M. F. Pil. No. vij. deaurentur.

of

℞. Crem. Tartar.
Lap. prunell. an gr. xij.

Tarter. vitriolat.
Diagrid. an. gr. vj.
M. F. Pulvis.

Phlegmagoga, of de Phlegma purgeerende Medicynen.

Rad. asari, mechoacannæ albæ & nigræ, hellebori. Colocynthis. Myrobalani bellerici, emblici, chebuli. Agaricus. Turbith. Syrupus diacarthami. Electuar. hieræ cum agarico, diaphœniconis, diacarthami. Confectio hamech. Pulvis diaturbith. Pilul. Cochiæ, fœtidæ majores, aggregativæ maj. lucis maj. assajeret Avicennæ. Trochisci de agarico, Alhandel.

℞. Rad. graminis drachm. ij.
Ireos,
Agaric. Trochiscat.
Turbit. an. drachm. j.
Sem. anis.
Fœnicul. an. scrup. j.
Infus. hor. ʒ. in s. q. aq. pertrosel. coq. & colatur. unc. iij. Adde.
El. diaphœnicon. drachm. j s.
M. F. haustus.

oft

℞. El. diacartham.
Confect. Hamech an. drachm. ij.
Pulv. Jalapp. gr. viij.
Crem. Tartar. scrup. ij.
Aq. fœnicul. q. s. M. F. haustus.

of

℞. Mass. pilul. aurear. gr. vj.
Cochiar.
fœtidar. maj. an. gr. xv.
M. F. Pilul. No. vj. deaurentur.

of

of

℞. Extract. catholic. gr. xiij.
Trochisc. Alhand. gr. j.
M. F. Pilul. No. iij. deaurentur.

Melanagoga, of de Melancholye purgeerende Medicynen.

Rad. Hellebori nigri, Polypodii. fol. senæ. Lapis Lazuli. syr. rosar. solutiv. cum senn. El. diacatholicum, Lenitivum. Confectio Hamech. Pulv. diasenæ. Pilul. lucis minores. Trochisci Alhandal. Myrobanalani Indi.

℞. Cortic. Tamarisci drachm. ij.
Rad. polypodii drachm. ij.
Flor. stœchad. pug. ſ.
Fol. senn. elect. drachm. j. ſ.
Sem. anis. drachm. ſ.
Myrobalan. Indor. drachm. j.
Infus. horis 2 in ſ. q. aq. borrag.
coq. & colatur. unc. iiij. Adde.
Syr. rosar. solut. cum senn. unc. j.
Spir. salis q. ſ. ad tantillum aciditatis.
M. F. haustus.

of

℞. El. Diacatholic. drachm. j.
Diaphœnicon.
Confect. hamech an. drachm. j. ſ.
Crem. Tartar. scrup. ij.
Pulver. Jalapp. gr. vj.
Seri lactis q. ſ.
M. F. haustus.

of

℞. Mass. Pilul Indar.
Aggregar. maj. an. gr. xv.
Pulv. Diagrid. gr. iij.
Troch. alhandal. gr. j.
M. F. Pil.

M. F. Pil. No. vij. deaurentur.

Nota. *Alle dese Recepten zyn voor volwassen lichamen geschreven, welkers quantiteit gy naar de minder Jaren des patients verminderen moet.*

CAP IV.

Van de besondere Beenbreuken.

DE *breuken des beckeneels* zyn zesderley. 1. Fissura. 2. Contusio. 3. Fractura. 4, Incisio. 5. Punctura. 6. Contrafissura.

De *Fissura* of scheure geschiet door een hart en plomp instrument: en gaat somtyds door beide de tafels, somtijds maar door d' eene.

De *Contusie* geschied, als door een hard en plomp instrument het beckeneel zoo geraakt word, dat het uiterlijk heel schijnd, en niet te min van binnen van 't geheel gescheiden is: dog in zeer jonge kinderen kan dat zonder fracture geschieden.

De *Fracture* geschied als een stukje des beckeneels geheel afgescheiden is.

De *Incisie* geschied door een snydent instrument: somtijds word het eene deel des beens verheeven en gelijk als omgekeerd, maar houd nog aan het been vast. Somtijds word een stukje t' eenemaal weggenomen. Somtijds blijft een teikening in 't been, naar de figure van 't instrument.

De *Puncture* geschied door een steeckend instrument, en gaat zelden door beide de tafels.

De *Contrafissure* geschied, als de geslagen partye heel blyvende, de tegen over geleegene gescheurd word.

De teikenen zijn duiseling, duisterheid der oogen, braaking, bloedstorting uit de mond, neus en ooren,

ren: de Patient word ſtom, en vald ſchielyk neder: daar op volgt mymering, koortſe, trekking, lammigheid. Als gy hem iets hards, als een houtje, lepel, &c. in de mond ſteckt, zoo kan hy niet of qualyk daar op byten. Hier moet ook naarſtig ondergezogt worden, op wat manier en door wat inſtrument dat hy gequeſt is; of hy jong of oud, teer of ſtark, gezond of ongezond is. Straks na den val of ſlag, eer de partye nog ſweld, kond gy ſomtijds de ſcheur met de vingers voelen, en zoo daar een Wonde by is, dezelve of zien, of met een proever ondervinden.

Voorſegging. De fracturen des beckeneels, hoe ſchoon de zaak ook ſchijnd te ſtaan, zijn nooit zonder gevaar: maar gevaarlyker als beide de tafels geſcheurd of gebrooken zijn; nog gevaarlyker als de *dura mater*; en 't allergevaarlijkſt als de *pia mater* mede gequeſt is. Hoe meerder toevallen, hoe minder hope tot een goede uitkomſt. Als het been ſtracks in 't begin ſwart word, zoo is 't een doodelijk teiken.

Geneſing. Als de huid noch heel, ofte de wonde niet groot genoeg is, zoo maakt kruiswijs een opening op het *pericranium*: vind gy daar onder een fiſſure, zoo doet daar wat inkt in, en verbind de wonde. Den tweeden dag daar aan, of zo haaſt als de bloedſtorting geſtut is, ſchraapt het beckeneel op eeenmaal of op verſcheide tijden, tot dat den inkt met de fiſſure t' eenemaal verdweenen, en het been wat bloedig word, als dan ſtrooit het volgende poeder daar op.

℞. Sang. Dracon. Corn. cerv. uſt. an. drach. j. ſ.
Thuris, Rad. Iridis an drachm. j.
Myrrhæ drach. ſ.
M. F. Pulvis ſubtiliſſimus.

Gaat de Fiſſure door beide de tafels, zoo moet gy trepaneren; als meede in de Contrafiſſure, Fractu-

re,

re, en Contusie of indrukkinge des beckeneels; anders zal u de Patient haast konnen ontvallen.

D'Incisie word genezen als de fissure. In de Puncture moet men de trepaan recht in de midden, en niet ter zyden de quetsure zetten.

Vind gy een veelvoudige Facture, zoo neemt alle de losse beentjes uyt; de geene die aan het *pericranium* nog eenigsints vast zyn, of zonder geweld niet konnen weggenomen worden, de natuur bevelende: is dan d'opening zoo groot, dat gy de hersenen van 't geronne en verrottend bloed, of van de prickelende uitsteeksels der beenderen kond verlossen, zoo is de trepaan onnodig; anders moet hy wederom het beste doen, ten waar de Patient stark, en de materie zeer weinig was.

De materie van trepaneren zal onder geleerd worden.

2. Als de Neuse gebroken is, zoo moet men 't gene verheeven staat nederdrucken, en het ingedrukte met een spatel of ander instrument opligten; daar na geduerig een schacht of pypjen in 't neusgat laten, en van buyten een factuurplaister daar op leggen. Als 'er geen bederving in het been komt, zo geneest het in tien of twaalf dagen.

3. Het gebroken *Kaackebeen* word hersteld met de vingeren zoo binnen als buytens monds; en zyn die te swak, zoo trekt de Knegt het hoofd agterwaarts, de Meester voorwaarts, en zet het alzo in. Het geneest in 20 dagen.

4. Als het *Schouderbeentje* gebroken is, zoo moet een dienaar den arm agterwaarts, en een ander de hals of schouder tot hemwaards trekken: ondertusschen trekt de Meester opwaards dat gezonken is, en nederwaarts 't gene te hoog verheven staat Als men een bal onder in de holligheid van d' oxelen doet, en den elleboog tegens de ribben aandringt, zoo valt d' operatie ligter. Het geneest in 24 dagen.

5. Als

5. Als het *schouderblad* (*Omoplato*) ontrend zyn vereeniging met den arm of schouderbeentje breekt, zoo is het meestendeel een ongeneeslyk zeer. Breekt het in zyn verheeventheid, dat licht te voelen is, zoo laat d'arm en schouder, of met handen, of met banden styf nederwaarts trekken, en zet het ondertusschen in. Is het in verscheide stukjens gebrooken, zoo maakt een opening en neemt haar uyt; ten waar zy nog aan 't Periostium vast waren, als wanneer gy de Natuer moet laten begaan, die haar of wederom aan doet wassen, of met der tyd van zelfs uitwerpt. Het geneest in 40 dagen.

6. Het *Borstbeen* (*Sternum*) word gebroken, en dan vind gy een oneffenheid, die aangetast zynde de vingeren wykt, en eenig kraaken veroorzaakt: of ingedrukt, en dan voeld gy een ingebogentheid, die pyn, kortaessemigheid, hoest en bloedspouwing verwekt. Om het wederom te rechte te brengen, zoo legt de patient met de rug op eenen grooten steen, hem beyde de Schouders nederwaarts druckende. Daar na drukt de Ribben herwaarts en derwaarts, tot dat het been en alles wederom in zyn plaatse staat. Het geneest in 20 dagen.

7. Een enkele facture der *ribben*, zonder groote contusie of uitsteeking der nabuerige deelen, kan men in 20 dagen met een enkele fractuurplaester geneesen. Steekt zy uit, zoo moet men haar met de hand indrukken. Gaat zy binnewaards, zoo laat de patient den aassem inhouden, en de Ribbe alzoo naar buyten toe parssen, hem ondertusschen met uw handen te hulp komende. Gelukt dat niet, zoo legt 'er een vastkleevende plaister op, en trekt hem zoo dickmaals met geweld af, tot dat de ribben wederom in haar plaatse komen. De koppen zyn hier schadelyk.

8. Een enkele fracture der *wervelbeenen* word met de vingeren zeer ligtelyk ingezet, en geneest in 20 dagen

dagen. Maar word het ruggemarg zoodanig gequest of ingedrukt, dat des patients armen ofte beenen lam en ongevoelig worden, dat hy niet pissen, nog den kamergang naar believen uitstellen kan, zoo blijft de dood zeer zelden uit. Doet niettemin het uiterste, en is 'er een of meer beentjes t' eenemaal van 't *periostium* los, zoo maackt een opening, en neemt haar uit.

9. Het zelfde verstae van de fracture des *Stietbeens* en het *Os sacrum*: die dat alleen besonder hebben, dat men de vingers in den aars kan steeken, en haar alzoo in de voorige plaatse brengen.

10. Het gebrooken *heupebeen* moet zoo haast men immers kan, ingezet worden, zoo geneest het in 24 dagen; anders hebt gy alderhande toevallen te verwachten. Maar is de fracture veelvoudig, zoo moet men straks in 't eerste verband een opening maken, de losse stuckjens uitnemen, en die nog eenigsints vast zyn, wederom te rechte brengen. Doch weegens de veelheid der Peesen, Spieren, Aderen, Hert-aderen en Senuwen, die haar over het heele been verspreiden, kan zulke opening niet zonder groot gevaar gedaan worden.

11. Als *d' opperste pype des arms* (*Os humeri, os brachii, Adjutorium*) gebroken is, zoo vouwt eerstelyk d' elleboog na de borst, daar na vat het onderste der pype digte by d' elleboog, trekt haar recht nederwaards naar d'aarde toe, en zet haar alzoo in. Hier onthoudende dat de arm de heele tyd der genezing in die figure moet blyven, in dewelke hy uitspannen word, anders zal de fracture, met de minste verandering van leggen, wederom los gaan. Daar meede verstae ik evenwel dat de Meester na het tweede of derde verband, t' elkens als hy verbind, des lyders arm recht uit zal rekken, op dat de peesen, die van de armpijp naar den elleboog lopen, door het langduurig stilleggen inkrimpende, niet

zouden komen een schandelyke styfte te veroorzaken. Niettemin is deze inkrimping der pezen (die seer belachelyk van sommige hedendaagse Meesters zenuwen genoemd worden) nog gemackelyk in een maand 2 of 3 te genezen, als gy de zieke dagelyks wat gewigt laat dragen, en de pezen zoekt te verzagten, bevogtigen en weeker te maken met penszop, stovingen en andere medicynen, u wel wagtende brandewyn of eenige verteerende middelen te gebruyken. Met de volgende smeering hebbe ik my altyd wel bevonden.

℞. Axung. human.
anatis an. unc. j.
Ung althææ Compos. unc. ſ.
Ol. lumbricor.
Lilior. albor.
Chammomill. an. drachm. ij.
M. F. ſ. a. Linimentum.

De *gebroke pype* geneest in 40 dagen. De herstelling van de gebroken *heuppype* heeft van deeze weinig bezonders.

12. *De Elleboog* bestaat uit twee pypen, waar van de groote *Radius*, de kleine *Ulna*, en d'een zo wel als d'ander *focille* genoemd word. De gebroken kleine *focile* wort ligt hersteld. De genesing is swaarder als de grote, en nog swaarder als beide de pypen gebroken zyn, als wanneer d'uytspanning styver moet gedaan worden. Als zy wel ingezet en verbonden zyn, zo moet men de hand op de borst een weinig hoger leggen als de elleboog: en naderhand om de tweede of derde dag (dog sonder geweld of pyn) den arm eens uyttrecken, op dat de toevloejende humeuren, al te lang in de gewrigten blyvende, niet oorzaak mogten zyn dat de beenderen aan malkanderen wassen, den arm styf blyft, en alzoo niet meer uitgetrocken of ingebogen kan worden. Het geneest in 30 dagen.

13. Het *Been* bestaat mede uit twee pypen, waar van de groote *Tibia*, de kleyne *Fibula* genaamd is.

De genezing heeft van de naast voorgaande niets byzonders.

14. Als de *Knieschyve* dwars breekt, zoo blyft de Patient gemeenlijk kreupel: breekt zy naar de langte, zoo word zy door d' optreckende spieren, zonder veel toedoen der handen, byna van selfs ingezet, en geneest in 20 dagen.

CAP. V.

Van de Nature, Onderscheid, Oorsaken, Teikenen, voorsegging en Genezing der Ontledingen in 't gemeen.

DE *Ontleding is een uytwykinge des beens uit zyn holligheid en gewoonlyke plaatse in een ander, de vrywillige beweeging belettende.*

De onderscheyden worden genomen, I. Van de *Gestalte*: somtijds is het been t' eenemaal uit zyn holligheid geweken, en dat word eygendlyk Ontleding (*Luxatio*, *Dis locatie*) genoemd: somtijds is het maar een weinig of half uit zijn plaatse, en dat noemd men Verwrongentheid (*subluxatio*) of Verlenging (*Elongatio.*) II. Van *de Oorsaak*: sommige krijgt men van buiten, door worstelen, vallen, slaan, &c. sommige van binnen, door de toevloeijende humeuren.

De oorsaken dan zijn tweederley, I, *Uyterlyk*, als vallen, slaan, loopen, worstelen en heftige uitspanning of uitrecking, gelijk in 't baren door onvoorsigtige Vroedmoeder meermaals geschied: Ja door een grooten slag of val konnen de kinderbeentjes in de lijfmoeder zelfs ontleden.

2. *Innerlyk*, door toevloeijing der humeuren, die in de gewrigten vallende, de lighamen week en slap maken, en de beenderen alzoo uyt haar plaatse dryven.

De

De *Teykenen* zyn, voornamentlyk in een mager lighaam, openbaar genoeg. Het been veroorſaakt in de plaats, daar het naar toe wijkt, een ſwelling of verheventheid: in de gene daar het uitgeweken is, een holligheid. Is d' Ontleding volkomen, zo word het been opgetrocken, en de partye korter: ten waar zy door ſlapheid der ligamenten quam, als wanneer de partye langer word. Het lit is pynelijk, en de Patient kan het naar zijn believen niet bewegen. In de Verwrongentheid zijn deze toevallen minder, en zelden alle by malkanderen.

Voorſegging. In kinderen en tedere lichamen worden de beenderen ligter ingezet, maar ſwaarlyker ingehouden: het tegendeel geſchiet in ſtarcke en oude lieden. De ontleding des hoofts is doodelijk; die van de Wervelbeenen gevaarlijk: de verouderde ſwaerlijk te geneſen. Die van innerlyke oorſaken komen, zijn van langſamer genezing, en komen ligtelijk weder.

Genezing. Het uitgeweken been moet wederom in zijn plaats gebragt worden, of met de handen, of met banden, of met inſtrumenten: maar welcke van dryen u de beſchadigde partye voor de gemakkelijkſte doet kiezen, zoo moeten niettemin de vier handwerken (het uitrekken, ineenvoegen, binden en wel leggen) alſo wel en al eveneens als in de beenbreuken gedaan worden. d' Uitſpanning dient zoo verre te gaan, dat tuſſchen het wel gebleven en het uitgeweken been een holligheid is, op dat in 't invoegen het eene niet veel tegens het ander gewreven word, waar uit naderhand zeer ſware en ſomtijds ongeneeſſelijke toevallen komen te ſpruyten. In d' invoeging moet gy noch het been noch de ſpieren verdraijen, maar haar natuurlyke figure doen houden. Eer gy tot het verband komt, zo bewaard de Partye voor ontſteking en toevloeijing der humeuren, en verſtarkt haar met de volgende Medicynen.

Een verſterkend Plaeſter.

℞. Thuris, Maſtiches.
Boli Armenæ.
Sang. Draconis an. unc. ſ.
Farin. volatilis molendini unc. j.
Rad. Conſolid. maj. drachm. ij.
Sævi arietin. unc. iij.
Ceræ alb. q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

Een ander.

℞. Lithargyr.
Ceræ.
Reſinæ an. unc. iij.
Liquefactis ſuper igne, Adde.
Symphyt. maj.
Farin. fabar.
Boli Armen. an. in aceto maceratorum & ſiccatorum unc. iij.
Tragacanth. unc. ij.
M. F. Emplaſtrum.

Als het de pijn of andere toevallen niet noodzakelyk vereiſſchen, zoo maakt het verband voor de vyfde, ſeſte of zevende dag niet los, en alsdan doet het met zoo weinig beweeging als immers mogelyk. Legt eyndelyk de partye effen, en in zoodanig een figure, in dewelke zy, gezond zynde, langſt kan blyven ſonder moede te worden.

Vind gy by d' Ontleding een ontſteking, zoo wagt u de partye uit te ſpannen ofte yets daar aan te doen, voor aleer dezelve weggenomen is, 't welk gy doen zult, eerſt met weekmakende, daar na met verteerende Medicynen.

Een weekmakende smeering.

℞. Ung. althææ Compos. drachm. ij.
Axung. procinæ unc. ſ.
Ol. Lilior. albor.
Rosac. myrtin. an. q. ſ.
M. F. Linimentum.

Een verteerend Plaester.

℞. Colophoniæ, Picis, Thuris, Mastiches an. unc. j.
Sem. Cumin. fœnicul. an drachm. vj.
Ceræ & Ol. anethin. q. ſ.
M. F. Emplastrum.

CAP VI.

Van de besondere Ontledingen.

1. HET *Kaakebeen*, 't en waar in Jonge Kinderen, kan qualyk anders als voorwaards ontleden. Somtyds schiet het maar in een zyde uyt, en word licht hersteld; somtyds in alle beyden, als wanneer het swaar om in te zetten, zeer gevaarlyk en meermalen dodelyk is.

Het ontleed zelden uit swakheid der spieren, somtyds uit slapheid der ligamenten, en meestendeel uyt een al te wyde opening des monds. Is het maar aan een zyde uitgeweken, zoo staat het scheef en naar de beschadigde zyde gekeert: het uytsteekzel puilt uit: de tanden staan niet behoorlyk onder malkanderen, en konnen niet t' samen gebragt worden. Drukt het na de tegen overige zyde, en brengt het alzoo in zyn plaats, dat niet swaar om te doen is;

ja door een enckele, maar ſtijve kinnebakſlag, is het meermaals ten eerſten ingezet.

Als het aan beyde zyden ontleed, zoo valt het naar voren toe; de mond ſtaat open; beide d' uitſteecksels puilen uyt; d' onderſte tanden ſteken voorder uit als de bovenſte; de ſlaapſpieren zijn geſpannen. Laat het hoofd door een dienaar vaſt houden, of zet het tegen een muur aan, treckt het kaackebeen, beide de duimen in de mond zettende, eerſtelijk nederwaarts; daar na druckt het agterwaarts, en eindelijk om hoog.

2. Het *Schouderbeentje* word zelden ontleed, en ook zelden zo ingezet, dat het niet wat uitpuilt, waar door meermaals geſchied, dat de Patient de hand niet meer aan de mond of aan 't hooft kan brengen. Om het te herſtellen, moet gy de Patient op de rugge leggen, en een ſteen of keteltje onder zyn ſchouders; daar na den arm uit, voor of agterwaarts trecken, achtervolgende de zyde van d' ontleeding, en dan het verheven ſchouderbeentje in zijn plaatſe nederdrucken.

3. De grootſte of opperſte pype des arms (*Os adjutorium*) ontleed nimmermeer achterwaarts, zelden of niet opwaarts en voorwaarts, maar meeſt altyds nederwaarts. Een zeker teiken daar van is, als gy een ronde hardigheid onder d' oxelen voeld, en boven op de ſchouder een holligheid; den arm is langer, de Patient kan de hand niet aan de mond brengen. Het word op verſcheide manieren ingezet; dan deeze zijn de gemackelykſte en zekerſte. 1. Laat de Patient op de gewrichten des ſchouders door een ſtarken man vaſt houden, en door een ander den arm nederwaart drucken, als dan heft het opperſte des arms in zyn panneken, zoo is het been, ſomtyds eer gy 't meend, herſteld. 2. Neemt een ſterke ladder, onder aan zet een ſtoeltje, waar op de Patient moet ſtaan; op de bovenſte ſport bind iets ronds, dat effen onder d' oxe-

d' oxelen past, legt den zieken arm daar op, en trekt hem nederwaarts, 't schouderbeen herwaarts en derwaards schuddende: uw dienaar trecke ondertussen de gesonden arm mede nederwaarts, en ruk het stoeltje onder des Patients voeten weg, op dat hem alzoo hangende het schouderbeen mag ingezet werden.

3. Legt de oxelen des Patients op de verhevenste van een stark en grooter mans schouder, doet hem d' ontleden arm nederwaarts trekken, zyn eigen schouder zo opheffende, dat de Patient gelyk als hangende blyft; ondertusschen drukt zyn schouder nederwaarts den arm heen en weer schuddende, tot dat alles in zyn plaatse kome. 4 Het *Glossocomium* of *Ambi* van Hippocratus beschreven, en van Paræus verbeterd, en krucke genoemd, is d' allerbequaamste, en kan by haarlieden gezien worden.

4. Als de *Wervelbeenderen* des hals ontleden, zoo moet men de Patient op een laag stoeltje zetten, en de schouders laten nederdrucken; daar na het hoofd met beyde handen om hoog lichten, heen en weder drajen (dog met zo weinig geweld als immers mogelyk) en alzoo het been inzetten, waar op de Patient straks verligting voeld, en het hoofd naar believen zal bewegen konnen.

5. Als de *Wervelbeenderen der rugge* uitwaards wyken, zoo moet men de Patient op de buyk leggen; hem door twee dienaars en twee banden, d'een onder d' oxelen, d' ander om de heupe gebonden, styf laten uytrecken, en alzo het wervelbeen indringen. Als zy innewaards ontleden, zoo is het doodelyk.

6. Als het *stietbeen* ontleed is, zoo steekt de vingeren in den aars, en drukt het zoo van binnen als buiten in zyn plaats.

7. d' Ontlede *ribbe* moet niet lang uit haar plaatse blyven, of swaarder toevallen zullen volgen. Is zy opwaards uit het wervelbeen geweken, zo doet de Patient met de armen over een deur hangen, en drukt

naar alsoo in. Is zy nederwaarts ontleed, zoo moet hem de Patient buigen, de handen op zyn knien zetten, en de Meester ondertusschen op de verheve ribbe zoo lang drucken, tot zy in haar plaats is. Is zy innewaards ontleed, zoo legt een vastklevend plaester daar op, en trekt het dikmaals met geweld af, zo geschied het wel dat zy wederom te rechte komt; anders is zy meermaals doodelyk, en door de handen kan sy geensints te regt gebragt worden.

8. *De Elleboog* ontleed voorwaarts of agterwaards, inwaards of uytwaards; en somtyds ontleed de kleine pyp mede, somtijds blyft zy in haar plaats, dat al te maal licht te voelen is. Is zy voorwaards ontleed, zo word den arm korter, en kan niet gebogen worden, 't been puilt voorwaards uit, en agter is een tegennatuurlyke holligheid. Het uitgeweken been moet zo wel in deeze, als in alle de andere ontledingen des elleboogs haast hersteld worden, of heftige pyn, ontsteeking, koortse, galbraaking, ja somtyds de dood sal volgen. Laat den arm scheuins en zo verre uitrekken, dat het eene been het ander in 't invoegen niet en quetse: syn de hande te swak zo neemt banden, en den ontleden arm om een pylaar of post van een Ledikant slaande, rekt hem uit, en drukt de pyp naar achteren, tot dat sy in haar plaatse kome. Ontleed hy achterwaards zoo is de arm mede korter, en kan niet gevouwen worden, het been puilt agter uit, en van vooren is een tegennatuurlyke holligheid. Ontleed hy inwaards of uitwaarts, zoo hebt gy dezelfde teikenen, maar de verheventheid is in die plaats daar het been na toe, en de holligheid in de gene daar het van uitgeweken is. Alle deze drie ontledingen worden na een bequame uitspanning ligtelyk hersteld, als sy niet veroudert zyn: het selfde verstae van een uitgeweken *Radius*.

9. De *heup* ontleed op vierderley manieren; meest innewaards, uitwaards en voorwaards, maar agter-

waards

waards selden. Als zy innewaards ontleed, zo is het been langer en qualyk om te buigen, de knie uitwaard gekeerd, en 't hoofd van het *Os femoris* handtastelijk in de liesche. Zo swaarlijk als zy ingezet word zoo ligtelijk wijkt zy wederom uit, waar door de partye uitgeteerd, en de Patient kreupel word. Om die wederom in haar plaats te brengen, zoo legt de Patient op een bank of tafel in 't midden van dien, tusschen beide zijn beenen een starken en met doecken wel bewonden stok steekende, daar op laat het been styf uitrecken, en zet het ondertusschen met uw handen in.

Door de uitwaardse ontleding word het been korter en de voet innewaards gedraaid. De Patient kan het been wel buigen, maar kwalijk tot der aarde brengen. Al word het niet ingezet, zoo verdwijnd eindelijk de pijn van selfs, en de Patient kan met der tijd zonder krucke gaan. Legt de Patient op een bank of tafel als boven toegestelt, laat het been of met handen of met banden styf uitrecken, en drukt het ondertusschen in zyn plaats.

Is de heupe voorwaards uitgegaan, zo is de liesche geswollen en de billen ingevallen: het been word nog langer nog korter, maar is niet wel te buigen, d' urine word opgehouden. Al zet men het niet in, zo kan de Patient met der tijd regt daar op gaan, dog gebeurd het somtijds dat hy het been wat slepen moet. Wild gy haar wederom te rechte brengen, zo legt de Patient op zyn gesonde zyde, laat het been styf uitrekken, drukt het in zyn vorige plaats, en is de hand te swak, zoo stoot het met uw knie daar in.

Indien zy achterwaards uitgeweken is, zoo kan de Patient het been nog uitstrecken, noch toevouwen. nog de hiele op d' aarde brengen, en wil hy dat met geweld doen, zoo vald hy achter over: Het been is korter, in de liesche een holligheid, en drukt gy op de bil, zoo vind gy een ongewoone verheventheid. Al

word het ingezet , zoo verdwijnd de pyn met der tyd, als dan kan men het been wederom buygen, maar het blijft korter, dog regt, en de voet is nog en blyft uitwaarts gedraaid. Legt de Patient op de buik, laat het been ſtyf uitrekken, vat ondertuſſen de heup-pype boven de knie, rekt haar uitwaerds van 't geſonde been af, en drukt het hoofd in zyn panneken: in 't welke het al evenwel niet blyven ſal, als hem de Patient naderhand niet zeer ſtille houd.

10. d'Ontledingen der beenen worden eveneens geneſen als die van d'elleboog.

11. Raakt de *Knieſchyve* uit haar plaats, zoo doet de Patient regt ſtaan; drukt haar wederom in; legt ter zyde daar zy uitgeweken was een holle ſpalke naar de figure der knieſchyve, en onder in de holligheid des beens een of meer Compreſſen, het heele been zo ſtyf bindende, dat de knye niet kan geboogen worden.

CAP. VII.

Van de Scheurſels.

NA dat wy de beenachtige en harde deelen des lighaams wat hart hebben aangetaſt, zoo dienen wy de weeke en vleesagtige wat zagter te handelen, en van de *t' Samenvoeging* der zelve nu te ſchryven, beginnende van de geborſte Penszak (*peritonæum*) die nu aan 't gedarmte, dan aan het net, ſomtyds aan alle beide oorzaak geeft uit haar natuurlyke plaats in de lieſche, of in het zakje (*Scrotum*) te wyken, makende aldaar een breuk genaamd *Enterocele* of *Hernia inteſtinalis*, als het gedarmte, en de *Epiplocele* of *Hernia omentalis*, als het net uitgeſchoten is.

Deeze *Penszak* of *Peritoneum* beſtaat uit twee zeer ſtar-

ſtarke dog weeke vlieſen, die alles wat in den buyk of onderſte holligheid begrepen is, zoo beſloten houden, dat natuurlyker wyze daar niet uit kan vallen. In de Vrouwen is het ſchaambeen (*Os pubis*) zyn uiterſte paal: in de mannen gaat ſyn buytenſte vlies voorder, en maakt het eerſte eigen vlies der teſticulen. In de lieſche omvat hy de teelvaten gelyk als in een Scheede (*Proceſſus*, of *Productio Peritonæi* genoemd.) Als dees of uitrekt en verwydert, of te berſten komt, zoo is hy de naaſte oorzaak van de effen verhaalde breuken. De lieſche dan is de gewoonelyke plaatſe van de ſcheurſels; maar beeld u daarom niet in, dat het *Peritonæum* niet in meer andere kan komen te verwyderen of te berſte, en aldaar een breuk veroorſaken: boven de navel geſchied het, dog zeer zelden, onder en ter zyde de navel, verre boven de lieſchen, hebbe ik het niet alleen met zeer veel anderen meermaals gezien, maar al even eens zien handelen als een abſces, den meeſter geen andere reden van zyn misſlag gevende, als dat het de plaats niet waar van de Scheurſels; 't welk de gene, die de Konſt en haar eer lief hebben, gelieven aan te merken.

Meeſtendeel ſchiet het gedarmte *Ileon* uit, doch ſomtyds komen d'andere mede te volgen, en tot in het zakje te vallen: het welke niet geſchieden kan door enkele verwydering des voornoemden proces of ſchede, maar in alle diergelyke groote breuken moet hy nootzakelyk geborſten zyn.

De Oorſaken nu waarom de Penszak berſt of verwyderd, zyn vallen, ſpringen, ſlaän, laſt dragen, ſtark braken of hoeſten, hardlyvigheyd, beſlotene winden, en alle heftige beweging des lighaams.

Teykenen. Het geſwel is ſomtyds grooter, ſomtyds kleinder, ſomtyds t' eenemaal verdweenen, maar met de minſte beweging wederom komende: al puilt het net of gedarmte nog zoo ſeer uit, zo kan het niettemin

temin met de vingeren ſonder eenige pijn ingebracht worden, 't en waar het de winden of de vuiligheid beletteden, als wanneer de breuk uitermaten pynelijk is.

Is het gedarmte vol winden, zoo is de heele buik geſpannen, gy hoord een geruiſch, de Patiënt loſt winden van boven of beneden. Zijn d' Excrementen verhard, zoo is de Patient hartlijvig, het geſwel, de ſwaarte en hardigheid word allengskens meerder.

Is het *Peritonæum* maar verſlapt en verwyderd, zoo word het geſwel van klein langſaam grooter; is het geborſten, zoo komt het ſchielijk.

Voorſegging. In jonge kinderen worden de ſcheurſels ligt geneſen, in oude lieden ſwaarlijk of niet: inſonderheid als de penszak geborſten is.

Is het gedarmte met winden of vuiligheid vervuld, zo volgt pijn, en word die niet haaſt weggenomen, onſteeking, gangræna, en alzo de dood.

Genezing. Legt de Patient op de rug met de beenen om hoog een weinig van malkander, zo gebeurd het meermaals dat het net of gedarmte van ſelfs in ſyn vorige plaatſe keerd: geſchied dat niet, zo drukt het met uw vingeren zagtjes in; en kond gy wegens de winde of verharde vuiligheid daar niet toe komen, zoo gebruikt de volgende Medicynen.

Als de Excrementen verhard ſyn.

℞. Rad. Althææ unc. ij.
    Lil. albor. unc. j
  Herb. Malvæ.
    Violar.
    Parietar. an. M. ſ.
  Flor. chamomill.
    Melilot. an. P. ij.
  Furfur. M. ſ.

Coq.

Coq. ex aq. commun. & expreſſioni
Adde
Farin. Hordei.
Fabar. an. unc. iij.
Lini.
Fœnugræc. an. drachm. ij.
Ol. Roſac.
Lil. albor.
Axung. anatis vel Gallinæ an. unc. j.
M. F. Cataplaſma.

Indien dit *Cataplaſma* niet genoeg doet, of niet genoeg ſchijnd te ſullen doen, zo baad de Patient een uur twee of drie in olie, ſoetemelk of water met emollierende midicynen opgekookt, en vergeet ondertuſſen het kliſteeren en purgeeren niet.

Tegens de Winden.

℞. Ol. Chamomill.
Rutae. an. unc. j.
Nardin.
Anethin. an. drachm. iij.
Spir. Vin. drachm. ij.
Ceræ parum.
M. F. Unguentum.

Een ander.

℞. Ol. Abſinth. unc. j.
Nardin.
Nucis moſchat. expreſſ. an. unc. ſ.
Macis ſtillatit.
Carui deſtillat. an. drachm. j.
Vin. Malvatic. unc. j. ſ.

Coq.

Coq. parum, Addende Ceræ q. ſ.
M. F. Unguentum.

Innerlyk gebruikt het Zaad van Anys, Venckel, Carui, en andere Windbrekende Medicynen, die mede onder de hier ſonderling nodige kliſteeren moeten gemengt worden.

De Cumynplaaſter, by ſommigen in 't gebruik, kan hier ook goede dienſt doen.

of

℞. Empl. Stiptic. Croll.
Gumm. Carann.
Tacamahac. an. drachm. ſ.
Ol. Philoſophor.
Carui deſtillat. an. unc. j.
M. F. Emplaſtrum.

Deze beletſelen zo weggenomen, en het net of gedarmte in zyn plaats gebragt zynde, zoo houd haar door bequame banden of windſels zo lang en gedurig in, dat de geborſte Penszak wederom, of aan malkander of aan de ſpieren des buyks zoo vaſt gegroeyd is, dat daar niet meer uit kan vallen; en hier toe zult gy eerder komen, als gy 't volgend plaeſter van buyten op legt, en van binnen de natuur met bequame Medicamenten te hulpe komt. Maar onthoud hier, dat in oude breuken en lieden de kanten van 't geborſten *Peritonæum* ſomtijds zoo vereeld zyn, dat ze nog zoo wel aan malkander gebragt zynde, al evenwel niet t' ſamen konnen groeijen, en als dan moeten de banden het beſte doen: maar in jonge kinderen groeijen zy ligt aan malkanderen, en hier zyn de windzels bequamer als d' allerbequaamſte banden: die daar geen handeling van en heeft, zie toe dat hy ſe kryge.

Een Scheur-Plaaſter.

℞. Rad. Conſolid. maj.
Biſtort. an. unc. j. ſ.
Ariſtoloch. rot. drach. ij.
Gallarum.
Nuc. cupreſſ.
Cortic. granator. an. drachm. j. ſ.
Flor. balauſt.
roſ. rubrar.
Fol. quercus an. drachm. ſ.
Aloës.
Sang. Draconis.
Acaciæ.
Lumbricor. terreſtr. exſiccat.
Thuris
Maſtiches.
Myrrhæ.
Sarcocollæ.
Mumiæ an. drachm. j.
Picis navalis.
Colophoniæ.
Gypſi uſti an. drachm. ij.
Lithargyr.
Bol. armen.
Lapid. hæmatit.
Chalyb. præp. an. ſcrup. j.
Terebinth. Ven. q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

Een drank, waer van de Patient twee of driemael's daegs een mutsje kan gebruiken.

℞. Oſmundæ regal.
Herniariæ an. M. j.
Rad. Conſolid. maj.
biſtort an. unc. j. ſ.

Flor-

Flor. hyperic. M. j.
Semin. aniſ. drachm. ij.
Coq. ex vino rubro colatur. libr. j.ſ.
Adde
Syr. de ſymphyto Fernel. unc. ij.
M. F. Apozema.

Pillen, waer van de patient 's morgens en 's avonds 5 of 6 mag innemen.

Mumiæ, drachm. j
Galban. in aceto diſſolut. drachm. ij.
Myrrhæ.
Limaturæ chalybis.
Stercor. leporis ſiccat an. drachm. ſ.
Pulv. lumbricor. terreſtr. ſcrup. ij.
M. F. Pilulæ magnitudine piſi majoris.

Als een wonde het gedarmte uit doet puilen, zoo zoekt het in te brengen, eer het door de lucht zyn natuurlyke warmte of koleur komt te verliezen, of weinig hoope van genezing zou u overblyven.

Is het gedarmte gequeſt, zoo naaid de lippen met een waſſen draad aan malkander, en brenge het in, als mede het uitpuilende Net, 't en waar het ook zyn natuurlyke warmte en koleur verloren hadde, als wanneer gy het op de gezonde plaats binden moet, en het ongeſonde deel affnyden, den draad aan de naalde vaſt latende, op dat hy na de ſuppuratie bequamelyk mag uitgehaald worden.

Dan is het tyd, dat gy de wonde des buycks en Penszaks aldus aan malkander hecht. Neemt een naalde met een waſſe draat, ſteekt die van buyten door de huyt en ſpieren tot aan het *Peritonæum* toe: laat dit op deze zyde ongeraakt, maar vat het aan d' ander, ſteekt het door, als mede de ſpieren

ſpieren en de huyt ; en trekt de lippen aan malkander ; daar na de ſpatie van een dwerſche vinger overſlaande , ſteekt de naalde op dezelve zyde , daar gy haar laatſt uitgetrokken hebt , wederom in , door de huyd en ſpieren , het *Peritonæum* op dezelfde zyde wederom ongeraakt latende , maar aan d' ander vattende , ſteekt het door met de huid en ſpieren , en vervolgd alzo de wonde tot haar einde toe.

Dan nademaal door de geſtadige beweging des buiks , uw hegten ligtelijk konnen los gaan , te meer de haaſtigheid , die men ſomtijds hier gebruiken moet, niet altijd toe en laat dezelve op het ſinnelijkſte te doen ; zo houd voor een geduerige noodzakelykheid op de gehegte Wonde nog een hegtplaaſter te leggen.

Onder deſe ſcheurſels hoort de Navelbreuk (*Exomphalos* , *Hernia Umbilicalis*) die uit dezelfde oorzaak komt , en met dezelve middelen word geneſen ; alleen is hier waar te nemen,dat men op het midden van de ronde ſcheurplaaſter een uitpuilend was moet plakken , dat met bequame en t'ſamentreckende medicynen vermengt is , en dat volgens de grootte van het ſcheurſel , op dat het daar door genoegſaam en volkomentlyk mag ingedrongen en gehouden worden.

Hier is aan te merken , dat de Penszak zelden berſt : in geopende lighamen hebbe ick verſcheiden maalen bevonden en vertoond , dat de Navel met het naarvolgende gedarmte grooter als een mans hoofd uitpuilde , zoo dat de regte buikſpieren zydewaards gedrukt , en van elkanderen geſcheiden waren ; en nogtans was de penszak maar gerekt , en nergens niet geborſten.

Dit zyn de enkele en t'ſamengevoegde Scheurſels , die in 't gemeen beſchreven worden ; dan de Practyk toond ons verſcheide andere,die men by de Schryvers niet en vind. Want de ervarentheid heeft my geleerd , dat de Penszak van agteren naar de rug kan berſten ,

en aldaar een breuk veroorzaken. Ook bevinden wy dat de penszaks ſcheede (*proceſſus peritonæi*) ter ſyde in de lieſchen op zoodanige wyze komt te ſcheuren, dat het gedarmte niet in het zakje, maar tuſſchen de huyd en ſpieren naar de dye dringt. Daarenboven is ons meer als eens voorgekomen, dat de zaad-uitſchieter (*Vas deferens*) gekronkeld in het zakje was geſchoten en aldaar een ſcheurſel maakte, 't welk met de handen lichtelyk ingebragt kan worden, ja door het achter overleggen van ſelfs ingaat, ſonder dat 'er eenig verder ongemak van komt, of oyt te vrezen is.

De maniere van genezing heeft niet byzonders, als dat gy bequame banden uitvinden moet, die de uytgeweke deelen ſoo in haar plaatſe brengen, dat de geſonde niet gequetſt en worden.

Onder deeſe Scheurſels ofte breuken worden door de bank verſcheidene geſwellen geſteld, die onder andere hoofdſtukken hooren, alwaar wy deſelve ook beſchryven zullen, maar om de jonkheid te gemoet te komen, agt ik noodig het getal der geene hier te ſtellen, die in de hedendaagſe practyk bekend zyn; namentlyk:

1. *Enterocele*, *Hernia Inteſtinalis*, Darmbreuk.
2. *Epiplocele*, *Hernia Omentalis*, Netbreuk.
3. *Omphalocele*, *Hernia Umbilicalis*, Navelbreuk.
4. *Pneumatocele*, *Hernia Ventoſa*, Windbreuk.
5. *Hydrocele*, *Hernia aquoſa*, Waterbreuk.
6. *Bubonocele*, Kliergeſwel in de lieſchen.
7. *Circoſele*, als de zaad-aderen in het zakje zo dik ſwellen dat zy een derde balletje gelyken.
8. *Hernia Veneris*, als de balletjens door een onſuivere byſlaap verhard zyn.
9. *Hernia Humoralis*, als het zakje met tegen-natuurlyke vogtigheden bezet is.
10. *Hernia Carnoſa*, Vleesgeſwel.
11. *Bronchocele*, *Hernia Gutturis*, Kropgeſwel.
12. *Spermatocele*, figuurlyker wyſe van my zoo genoemd

noemd, als de Zaad-uitſchieter gekronkeld in het zakje ſchiet.

CAP. VIII.

Van 't uitzinken der Lyfmoeder. *De Uteri Procidentia*

DE Lyfmoeder komt niet lichtelyk uyt te zinken door verſlapping, en noch minder door ſcheuring van haar breede banden, gelyk de meeſte Schryvers haar inbeelden. Door een ſwaren arbeid der barende vrouwen, ofte onvoorzigtig uittrekken der nageboorte, hebben andere met ons gezien, dat de bodem der Lyfmoeder zig t' eenemaal omgekeerd inde Schamelheid vertoonde, zoo dat het binnenſte het buytenſte was. Ook hebben wy bevonden (inſonderheid in die gene, die de hardlyvigheid of buikpyn onderworpen waren) dat de vliezen der ſchamelheid zoo verre uitrecken, dat d' onervarene haar voor de Lyfmoeder zelfs genomen hebben, en nog dagelyks nemen: want dat de Lyfmoeder buyten levens verlies kan uitgeſneden worden gelijk veel groote meeſters hebben durven ſchryven, is in en voor een goed ontleder onverdragelyk.

Om deeze ziekte te genezen, zoo legt dePatient op den rugge, met de knien om hoog, en de beenen van malkander, daar na neemt een waſſe kaars van een bequame dikte, mengt daar wat *Caſtoreum* of *Aſſa fœtida* onder, drukt daar mede de Lijfmoeder zagtjens in, en de kaars met een band vaſt gemaakt hebbende, legt van buiten op de buyk het *Emplaſtrum Barbarum*, of het volgende:

℞. Rad. cyperi.
Biſtort. an. drachm: j.

Gallar.
Acaciæ an. drachm. ſ.
Nucum cupreſſi.
Off. dactylor.
Sem myrtillor. an. drachm. j.
Picis & Colophoniæ q. ſ.
M. F. Empladrum.

Voorts belaſt de Patient ſtille te leggen, met de beenen over malkanderen, en haar te wachten voor roepen, kyven en alles wat hoeſten of niezen verwecken kan.

Hier moet gy wel toeſien, dat u waſſe kaars of propje niet te dik en is, op dat het door zyn geſtadig vryven geen witten vloed veroorſake, en de natuur tot zaaduitſchieten porre, waar door de lighamelyke kragten noodſakelijk verſwacken ſouden. Evenwel ſal u voorſigtigheid dit ongemak qualyk weten t' eenemaal, of altijd voor te komen: daarom doen die geene wel en wyſſelijk, die de kaars naar de langte doorbooren, en alzo de toevloeijende vogtigheden een bequame uitgang geven.

CAP. IX.

Van 't uitzinken des Endeldarms.

ALS den aarsdarm uitgezonken is, zoo ſtrykt die met het *Oleum roſaceum & myrtillorum*, een weinig *pulveris Gallarum* daar onder mengende, en brengt hem met de vingers of een doekje zagtjens in: belet u d' ontſteking, zoo ſtoove den aars met deze Medicynen.

℞. Flor. Sambuc.
Chamomillæ.
Hypericonis an. M. ſ.

Roſar.

Rosar. rubr. P. ij.
Summitat. absinth.
Melilot. an. M. ſ.
M. & Coq. ex lacte vel vino rubro.

Hier is zonderlings nodig, dat geen uyterlyke koude tot den uitgezonken aarsdarm kome; want het *koutvuur* zoude uw, eer gy daarom denkt, verrassen. Daarom doet uw beste om hem haastig in te brengen, en zoekt ondertussen sijn natuurlyke warmte met de voorschreve stooving en warme doeken naarstig te bewaren.

Daar is noch een ander in den schijn belachelyke, maar in der daat goede manier om den aarsdarm in te brengen. Men slaat met een styve hand, vyf, zes, of meermalen op de billen des patients, waar door de spieren, die wy aarsoptreckers (*ani levatores*) noemen, den endeldarm terstond in zyn behoorlyke plaatse trekken. Dog eer ik de lyder aldus doe geesselen, laat ik den endeldarm met olie van rosen of myrtillen stryken.

CAP. X.

van de tweede operatie genaamt Diæresis.

TOT nu toe hebben wy het gescheiden geheel wederom t' samengevoegt; nu moeten wy scheiden 't geene aan malkander vast is, en handelen van de tweede handwerking, genaamt *Diæresis*, die ons leeren sal *Snyden* en *Branden*, en beyde zoo wel in de *harde* als *weeke deelen* des lighaams. In de weeke werd het snyden *Incisie* genaamt: In de harde geschied het door veelderley handwerken, door *Booren*, (*terebratio seu perforatio*) *Schrapen*, (*rasio*) *Vylen*, (*limatio*) en *Sagen*, (*serratio.*) Het branden geschied of door het

yser (*cauterium actuale*) of door Medicynen (*cauterium potentiale*) gelijk wy in 't byzonder sullen te zien hebben.

CAP. XI.

Van 't Aderlaten.

HEt Aderlaten (een der aldergrootste middelen die de heele Geneeskonst erkent) is somtyds zoo nodig, somtijds zoo gevaarlijk, dat die niet verre van de ligtvaardigheid schijnd af te wezen, die het zonder hoogpersende redenen te werke steld. Het zal dan, meen ik, beter zyn, dat myn pen nu wat buiten haar palen loopt, als dat het den onverstandigen, en om de schade Josephs weinig bekommerde Heel- of Geneesmeesteren naderhand kome met der daad te doen.

Het bloed is de bemindste Soon van de nature, door dewelke zy alle haar werken volvoerd, en die men haar zonder beleeding qualyk kan onttrekken, niet te min begeerd de konst, dat de gene, die hun met haar moeijen, nog stout, nog vertsaagd, maar voorzigtig en kloekmoedig zullen zijn, en, uit de nood een deugd makende, somtijds tot de lating komen, dog uit geen andere als uit de vier navolgende redenen.

1. Om de veelheid des bloeds (*Plethora*) op dat de nature van haar al te sware last verligt, en d' ingebore warmte voor versticking mag bewaard worden.

2. Om het bloed en daar onder gemengde humeuren te rugge te trecken (*revelleeren*) als sy, te zeer na d' een of d'ander partye vloejende, de genesing komen te beletten: als wanneer men altijd een ader van de tegen over staande zyde kiesen moet, somtyds een vergelegenste, somtijds eene die wat nader is.

3. Om het bloed, dat alreede in de partye geschoten, maar niet t' eenemaal noch daar in vast of buiten d'ade-

d'aderen is, elders te leyden (*deriveren*) ten welcken einde men een ader van de nabuerige partye moet openen.

4. Om het bloed te verkoelen, als de brand van die zoo groot is, dat hy door verkoelende middelen of niet, of niet in tijds kan geblust worden.

Dese palen zijn voor sommige te nauw, en willen dat de bederving des bloeds ons zoo wel als de vier voorgaande reden, sal tot het bloedlaten porren; op dat alzo de natuur, een deel des zelven quyt synde, het overige dies te gemackelyker souden konnen verbeteren. Maar ik wenschte wel, 1. Dat zy deze ontlasting doen konden, zonder verlies der zoo hoog nodige kragten. 2. Dat zy, voor het bedde des Patients staande, precijs geliefden te zeggen tot wat graad van bederving het bloed gekomen is, op dat men wiste hoe veel en hoe menigmaal men tot de lating komen mogte; nademaal sy niet toestaan, dat men in alle verrotting des bloeds mag aderlaten, maar alleen in de gene, die noch niet sonderling hoog geklommen is. 3. Dat sy openbaarden waarom zy de meerder bederving met purgeeren, de mindere met laten, willen genezen hebben, nademaal zy d' eene soo wel als d'andere de rechte name geven van Cacochymia: *Monstrent, inquam, secundum magis & minus differentia specie differre, & ideo propter specie differens indicare remedium.*

Andere gaan noch vorder en vergieten het onnozel bloed in alderhande koortsen, noch bluts, nog pest nog fenyn uitgezondert; haar zelven alzoo van veel moeiten ontslaande, die anders de veelvoudige onderscheiden der koortsen aan de Geneesmeesters geeven. Dan, nademaal het de aard is van alle fenyn en quaadaardige humeuren, dat zy het harte gestadig bestormen, en de krachten des alderstarksten menschs schielijk ter neder smijten: en dat de laating ondertusschen het een zoo wel als 't ander doet; de kragte niet

alleen verminderde, maar ook de quaadaardigheid naar het hart treckende, en 't gene de natuur tot haar verlichting uitgeworpen heeft, tot haar verdrucking wederom indryvende: zoo bid en waarschouw ik alle de gene, die van de konst zyn, dat zy in pestbluts en andere quaadaardige koortsen; als mede in alle toevallen van binnen of van buiten door fenyn de Mensche bygebragt, tot de lating niet en komen; zoo lief haar de ruste haars gemoeds en de welvaart is van de hulproepende lyder.

De Frans- Italiaans Spaans- en Portugeesche groote Laters sullen my hier seggen, dat de natuur, door lating wat lucht en ontlasting krygende, het overige quaad gemackelyker uit zal werpen; en dat schijnd waar te wesen; want het bloed krijgt lugt, op dat zyn geesten te beter vervliegen mogen: en ontlasting; maar van de kragten die het zeer wel soude dragen konnen; waar op de natuur het leeven des Patients en de tranen der omstanders zeer gemackelyk weet uit te werpen.

Zonder meer reden te geven, steunen zy voords op haar ervarendheid; en wilde God dat zy wel gegrond waar, op dat men alzulke haar Patient niet 's morgens buiten gevaar, en na een lating van maar vyf of ses oncen bloed 's avonts kout en styf quam te vinden. Waar uit men ligt begrypen kan, wat sy ervarentheid noemen; namentlyk, is de Zieke by geval opgekomen, zo heeft het laten daar van de eere: zyn sy door de bank gestorven, zoo heeft het de quaadaardigheid gedaan. Ik zette dan ervarentheid tegens ervarendheid, en dancke God, dat hy aan alle de gene, die zonder nyd, passy of slavernye van een ander, de ziekten ter harten willen nemen, beter en zekerder middelen heeft aan de hand gegeven.

Om de zaake wat te matigen, zo begeeren sommige van haar de lating maar gedaan te hebben in 't begin van de ziekte, en eer de quaadaardigheid haar van

bui-

buyten komt te openbaren. En dat ſtaan ik haar zeer geern toe. 1. In haar heete Landen 2. In een vol lighaam. 3. Als de humeuren naar het hoofd vliegende, eenige ſware toevallen aldaar verwecken, als wanneer een lating in de hand of voet vry wat voordeel, meen ik, by kan brengen. Anderſins die haar in alle lichamen en zonder onderſcheid in deſe koude en vogtige plaatſen meenen te gebruiken, zullen haar niet alleen niet wel daar by bevinden, maar qualyk weten een reden te geven, die de konſt zoude konnen voor echt aannemen: te meer zy, volgens haar vrywillige bekenteniſſe, deeze zoo lang en hoog gepreſen lating in zekere tyden niet durven te werke ſtellen, ſig by ſweet- en koeldranken alderbeſt bevindende. Maar hier van alhier genoeg.

Hoe veel oncen bloeds men ſeffens trecken mag, zullen u de grootheid der ziekte, en de Patients meer of minder kragten ſeggen: dan het is beter te weinig als te veel: den alderſtark- en bloedrijkſten Man heb ik noyt meer als 12 oncen te gelijk willen afnemen, hem liever, des noods zynde, 20 oncen in twee malen, als 15 op een reiſe uitladende, waar by ik my ſeer wel bevonden hebbe.

Op de tyd van 't jaar en d' ure van den dag hebt gy weinig te letten in de ziekten, daar de lating ſonder gevaar niet lang uitgeſtelt kan worden, als in de *Pleuritis*, *Angina*, &c. anders is het voor- en najaar, en de morgenſtond de beſte.

De Aderen die men gemeenlijk opend zyn deſe: In het voorhoofd de *Vena Frontis*; in de ſlaap de *Vena Temporalis*; in de mond, de *Vena Sublingualis* of *Ranularis*; in de hals, *Jugularis externa*; in de arm, de *Vena Baſilica*, daar een hert-ader; de *Mediana*, daar een ſenuwe, en onder d' een zoo wel als d' ander een pees legt; en *Cephalica*, die nog hert-ader nog ſenuwe nog pees onder of digte by haar heeft, en daarom met het minſte gevaar kan geopend worden: deeze

laatst heeft maar een takje, die van buyten aan het hoofd loopt; waarom zy de naam van hoofdader verkregen heeft; anders is weinig daar aan gelegen, welke van dese men opend, alzo zy ontrent d'oxelen alle drie niet meer als eenen tack erkennen. In de hand, tussen de kleinste vinger en zijn buurman, de *Salvatella*; in de voet, de *Saphæna* en *Ischiatica*.

De manière van aderlaten is zoo bekent, dat ik onnodig agte dezelve alhier te beschryven. Ik wenschte maar dat sommige Aderlaters wat beter gissing konde maken van de oncen bloeds, die zy de lyders hebben afgetrocken; op dat men in de plaats van zes of acht geordonneerde oncen, niet 12, 16, 18, ja 22. quam te vinden. Om die onbehoorlyke misslag voor te komen, wilde ik wel dat men de beckentjes van tin of koper liet maken, in dewelke de oncen geteikend staan; alhoewel ervare Meesters die geensints van noden hebben; want sy weten dat het bloed in zyn selve swaarder is al het uiterlijk wel lijkt.

CAP. XII.

Van 't openen der Abscessen.

DE humeuren, hier of daar vergadert, veroorsaken meermaal een geswel, dat de natuur niet altyd weet te doen verdwynen, t' en zy de konst haar met bequame middelen te hulpe kome, na dewelke zoo zy niet en luistert, zoo moet gy haar tot ettermaken porren, en als dan wagten tot dat zy van selfs een opening make; ten waar gy genoodzaakt wierd dezelve vroeger te doen, ja zelfs na de volkomen supparatie niet te wagten. 1 Als de materie, seer scharp of quaadaardig zijnde, d' omgelegen deelen in-eet, en het been, peesen of senuwen tot bederving brengen kan. 2 Als sy een edeler partye kan beschadigen. 3 Als sy in

de Gewrichten legt. 4. Als zy door een Criſis uitgeworpen is.

Eer gy tot het openen komt, zo onderſcheid of de materie in haar eige vlies (*tunica*) of *blaasken* legt, dan of ſy ſonder blaasken is. Is zy zonder blaasken, ſo ſnyd noit dwars, maar altijd na de langte en regte der onder de huid leggende ſpieren; by exempel in het hoofd volgens de loop van het hair naar de langte; in d'oogſcheelen overdwars, in de ſlapen des hoofds, neus, hals, borſt, rugge, armen, beenen, gewrichten; naar de langte; in de buik aan de zyden wat ſcheuins in de middelen naar de langte; in de laſſe een weinig overdwars, maar niet zeer diep, wegens d'ondergelegen teelvaten. In 't gemeen wagt u een groote ader, hartader of ſenuwe te raken, al ſoud gy de fibren dwars doorſnyden, of gy zult uit een minder een grooter quaad doen ſpruiten

De voordeeligſte plaats van d'opening is het verheven en weekſte deel van den abſces, dog meer het onder als het bovenſte, op dat hy dies te bequamer van 't etter mag ontlaſt worden; ten welken einde ghy vorders uw gemaakte wonde met een wiekje zoo lang moet open houden, tot dat de partye, van de tegensnatuurlyke humeuren t' eenemaal gezuiverd, haar te voren gewoone werking wederom kan oeffenen.

In 't openen ſelfs ſteekt uw lancetten niet al te diep, nog vorder in de holligheid als tot aan het etter; zoo haaſt gy dat verneemd, zoo trekt haar een weinig te rugge, keerd de punt na boven toe, en maakt voort uw opening door de huit zo groot, als het d'ingeſlote materie vereiſcht.

Legt de abſces in zijn eigen vlies, zoo ſnijd, is hy kleen, eens naar de langte, is hy groot, tweemaal, dat is, kruiswyſe; en wagt u voor al het blaasken te raken, of gy hebt een ſtinkende en byna ongeneeſlyke ulceratie te verwagten.

Dat wel gedaan zynde, zoo drukt het blaasken, dat

ſelden

ſelden of nooit aan de huyd vaſt is, en gaarne volgt, met uw vingers uyt; ſnijd het hertadertje, daar het van gevoed wierde, dwars af; en ziet wederom wel toe dat geen ſtukje van het blaasken daar aan hangen blyft, of gy zult in de effen verhaalde ongelegentheid komen te vallen.

Om dat ik in het openen der Abſceſſen geduerig bevinde, dat d'eene Meeſter de *Lancette*, d'ander het *Cauterium Potentiale* kieſt, en verre boven 't ander prijſt, zoo dien ik u, wat van de zaak is, hier te ſeggen.

Het *Cauterium Potentiale* heeft dit voordeel, dat het de kleinhertige Patienten niet verſchrikt, en de kleinzeerige niet pijnlyk en vald; inzonderheid zoo gy de tegenwoordig bekende goede middelen daar toe neemd; want *ongebluſchten Kalk*, met *Hollandſe Seep* gemengt, werkt diep genoeg in 't vleeſch, en niet te-min veel zagter als het fluweeleCorroſijf van *Ambr. Paræus.* Maar het heeft dit ongemak.

1. Dat het naar de tederheid of ſtarkte der huyd en lighamen ſomtijds ongelyk dieper ineet als het nodig is; want dat het de huids en ſpieren tot in de holligheid des buyks in d' een heeft doorgebeten; en in d' ander de penszaks ſcheede met de daar in leggende zaadvaten onverbeterlijk heeft gequetſt, hebben wy ervaren moeten.

2. Zo ſpreid het hem in de langte en breedte gemeenelijk wat voorder uit als gy begeerd, inzonderheid als het onder d' oxelen, in de lieſſchen of gewrigten moet geſtelt worden; want het word zoo haaſt niet warm, of het begind te vloeijen, en paſt ſomtijds weinig op uw beſchermplaaſter.

3. Zoo hebt gy noodzakelijk eenige uuren (in 't eene lighaam meer, in 't ander minder) van noden, eer het zyn werking kan volbrengen; en dat wil u de vogtigheid niet altyd toelaten, inzonderheid zoo zy quaadaardig is.

4. Soo

4. Zoo vald de gemaakte korſt niet dadelijk af, en wild gy de humeuren terſtond opening geven, zoo moet gy evenwel tot het Lancet nog komen. Weeſt zoo voorzigtig als gy wilt, gy ſult dees ongemacken niet wel weten te ontgaan.

De Lancette daarentegen heeft dit ongemak, dat veel Lyders daar voor ſchrikken, en dat het pynlyk is. Maar de ſchrik is met ſtilſwygen voor te komen, en de pijn heeft weinig te beduiden: ondertuſſchen hebt gy dit voordeel:

1. Dat gy met de Lancette uw opening zoo lang en zoo diep kond maken, als het de ziekte of uw zinlykheid vereiſcht.

2. Soo hebt gy terſtond materie, en de Patient verligting.

3. Het overige ongekookte kond gy vroeger koken, de natuure met bequame middelen zo van binnen als van buiten te gemoed komende.

4. Zoo en krijgt gy geen langduerige lekking; en indien gy lekking krijgt, zoo moet gy wel verzekert zyn, dat de ſchuld by uw te zoeken en te vinden is. Wild gy reden hier van hebben, zo neemd deze:

Meeſt alle de geſwellen, die haar agter d' ooren, aan den hals, onder d' oxelen of in de lieſchen vertoonen, ſpruiten uit verharde en van tegen-natuurlyke vogtigheden zeer doordrongen klieren; deze klieren leggen altemaal in haar eygen Vlies; als dit Vlies of met de Lancetten, of met weg-etende middelen geraakt is, zoo moet nootzakelijk een lecking volgen, (want geen klier bewaard haar of haar vochtigheden met een open vlies) en die lecking duurd zo lang tot dat het vlies of toegenezen, of met zyn geheele klier verteerd is.

CAP.

CAP. XIII.

Van 't openen der gesloten deelen, die natuurlyker wyze behoorden open te zyn.

Het *Oor* heeft van binnen een seer dun maar redelijk stark vlies, de trommel (*tympanum*) genoemt: als dit of met een ander tegensnatuurlijk vlies, of met een *caruncula* en aanwassing van vleesch bezet word, zoo verliest de Patient zijn geboor, en dit is door de handkonst niet, door Medicynen qualijk te genezen. Maar word de holligheid van 't *Oor* voor aan met een vlies overtrokken, en alzoo het gehoor benomen, zoo moet het met een bequaam instrument geopend, en zoo haast men kan gecicatriseerd worden.

Die zijn gevoeg niet doen en kan, is in een slechten staat, niet te min brengen de Kinderen meermaals een *gesloten aars* ter wereld, die men, is het Vlies teer en dun, met de vingeren; is het dik en starck, met een lancet moet openen naar de langte, en daar na door een loode pypje en opdroogende middelen openhouden en genezen.

De *Schamelheid* der dogteren is somtijds mede met een tegensnatuurlijk Vlies betrocken, en veroorsaakt de swaarste toevallen als zy huwbaar worden: somtijds is sy t' eenemaal toegewassen, somtijds groejen, naar een qualijk gehandelde ulceratie, de lippen aan malkander, en maken die partyen voor de mannen ongebruikelijk. Somtijds sluit een tegennatuurlijk vleesch de mond van de Lijfmoeder. De twee eerste ziekten moeten met een scharp en met doeken ten deelen bewonden werktuig naar de langte geopend, en dan naar de konst genezen worden. Tot dat de laatste, die de meeste moeijelykheit

ver-

veroorzaakt, hebt gy voor en in d' operatie een *Speculum Matricis*, en in 't laatste der genezing een pijpje, dat dwars en naar de langte doorboord is, van noden, om het cicatriseeren te bevorderen.

Alhier sal ons geoorloft zyn van de *tonge* iets te schryven; niet van de lange en scharpe, waar tegens ik of geen, of geen ander, immers geen beter Medicynen gevonden hebbe als *kleinagting*, *geduld* en *medelyden*: maar van de gene, die te kort en vast zynde, de kinderen eerst het zuigen, daarna het spreken benemen: dat zeer ligt om te helpen is, als men de tongriem met twee of drie dwarse scheersneetjens los maakt, en daarna met roosenhonig 's daags drie of vier maal smeerd. In 't snyden moet men de nabuerige deelen en adertjens sorgvuldig schuwen; ook zo loopen de quylvaten en het seste paar der senuwen somtyds zoo digte aan den riem, dat zy door een diepe snede ligtelijk konnen geraakt worden, en de Patient deerlyke toevallen aanbrengen. Met een diend de Meester te weten dat onder honderd kinderen qualyk een deze handwerking van doen heeft, en dat die vroedmoeders zoo ligtvaardig als onwetend zyn, die haar in alle nieuw geboren te werk stellen; waar meede zy de gesonde deelen quetsende, hun meermaals van het noodig zog, en, door de volgende toevallen, van het leven beroven.

CAP XIV.

Van de Paracentesis.

Alhoewel de naam van *Paracentesis* alle de gesteeke scheydingen des geheels toekomt, zoo geeft hem evenwel de konst nu meest allen aan d'ope-

d'opening des buiks in een waterzugt, en aan die van de borst in een *Empyema*, dog meer aan geene als aan deze.

Dit handwerk is zoo oud als vol gevaars, niet te min heeft het de zieken wel eer het leven behouden. De natuur en het geval hebben ons vrymoedig gemaakt het zelve hier en daar te oeffenen, en haar openingen na te bootsen; maar d'ervarendheid heeft ons geleerd, dat de meeste swarigheid hier in bestaat. 1. Dat de verswakte, en van de natuurlyke warmte zeer ontbloote deelen, na een opening lichtelyk versterven. 2. Dat met het uitloopen van het water de geesten zeer vervliegen. 3. Dat het dringende water qualyk zoo kan ingehouden worden, dat het niet tegens uw dank uitloopt; en drukt gy, om de Wonde beter te sluyten, het Pypje met geweld daar in, zoo zal het koudvier haast en gaarne volgen.

Die van deeze handwerking een goed eynd verwagten wil, die stelle haar alleen te werk in een lighaam, dat niet mager is of uitgeteerd: in een waterzugt, die schielyk opgekomen, nog niet lang geduurd, en op het gebruik van behoorlyke middelen niet terstond heeft willen wyken: en in Patienten, die nog met koortse noch met kortaassemheid geplaagt, en daar d' edele deelen noch niet bedorven zyn: in Luyden van een middelmatige ouderdom; want in Kinderen en oude Lieden en wil zy niet gelucken.

De Plaats aangaande, indien de Navel uitpuild, zoo zoekt geen ander, en maakt uw opening daar in: maar is hy zeer ingetrocken, gelyk dat in de waterzugtigen wel wezen wil, zoo is hy daar toe onbequaam: in welken gevalle gy uwe plaats kiesen moet drie vingeren breed onder de navel, niet in de witte linie, die ik met verwondering van sommige zie voorgesteld, maar ter zyden van de *musculus rectus*,

in de ſpier genaamd *obliquè deſcendens*; teyckend hem eerſt met inckt, en maakt daarna een kleyne opening door de huid, ſpieren en penszak tot aan het net of gedarmte toe, dat gy vooral niet quetſen moet, en ook wegens het tuſſchen gelegen water niet wel quetſen kond. Die heel nauw op de manier van d'opening wil letten, moet haar doen volgens de loop der fibren, een weinig ſcheuins en nederwaards, na deeze figure / in de ſlinker, na deſe \ op de regter zyde.

Zoo haaſt gy water verneemd, zoo neemd een goud- zilver- of loode pijpje van de volgende hoedanigheden. 1. glad. 2. met een knoop of vleugels verzien. 3. doorboord in de langte met drie of vier gaten. 4. niet langer als de diepte van de opening, dat is een dwarſche vinger breed. 5. aan 't einde een weynig krom. 6. effen in de wonde paſſende: doet dat in uw opening, legt een vaſtklevende plaaſter daar op, (andere nemen een ſpongie, of verdubbeld doek) verbind de Patient, en laat hem twee of drie uuren ruſten: daarna maakt het verband wederom los, tapt hem een, twee, of drie, zelden of noyt meer, ponden waters af, en dat zoo lang een of tweemaal 's daags, tot dat hy van zyn water byna t'eenemaal ontlaſt is: want altemaal en moogt gy het niet aftappen, of de partyen zullen haar uit 'er maten koud bevinden, en de Patient, na zoo veel uitgeſtaane ſtormen, aan den oever doen ſtranden. Het pypje moet niet uitgenomen worden, maar de heele tijd van de cure in de wonde blyven, die gy eindelijk na de konſt zult toegeneſen.

Om en waterbuik te openen, is dit de veyligſte, ende tot nu toe gebruikelijkſte manier, die ons de Oude nagelaten hebben: dan de zorgvuldigen yver der nakomelingen heeft ons een ongelijk beter werktuig uitgevonden, waar door wy niet alleen een gedeelte der boven verhaalde ſwaarigheden gemacke-

 lyk

lijk ontgaan, maar ook de ongeneeſſelyke Patienten gemakkelyker doen leven; haar van de ſpanning, pijn en ſwaarte naar ons believen, of toelating haarder kragten, ontlaſtende.

Dit niet genoeg vermaarde werktuig is van d'ervaren Stads Chirurgijn, *Meeſter Jacob Block*, eerſt uit Italien in deze vermaarde Stad gebragt, en in 't werk geſteld tot groot voordeel der Patienten.

Hy kieſt gemeenelyk ons boven gekoſen plaats, drie vingeren breed onder de navel (zonder hem evenwel zoo nauw daar aan te binden) en boord de huyd, ſpieren en penszak tot aan het water door, zelden meer t'effens als een pintje of twee ponden waters den lyder aftappende.

Daar op trekt hy zijn werktuigje wederom uyt, en legt anders niet op het gemaakte gaatje, als een droog wiekje, en een klevende plaaſter, waar door hy genoegſaam belet, dat niet een druppel waters tegens uw dank komt uit te loopen; want na het uittrekken des Werktuigs worden de geopende huyden, ſpieren en penszak, door haar natuurlyke beweeging, lichtelijk zo verre van malkanderen getrocken, dat de gaten niet meer t' eenemaal konnen op malkanderen ſluyten.

Dat eens gedaan zynde, voegen wy ons voorder naar de kragten des Patients, en wagten twee, drie of meer dagen, eer wy dit handwerk wederom in 't werck doen ſtellen, als wanneer de Meeſter of het eerſte gaatje neemd, of weinig beſchroomd is om een nieuw te maken, indien bevonden word dat het water op een andere plaats of zyde bequamelyker geloſt kan worden.

In een waterbreuk (*hydrocele*) weet de voornoemde Meeſter het water zoo behendig door dit inſtrument uit het zakje te tappen, dat gy des anderen daags het gemaakte gaatje niet of qualyk meer zult konnen vinden.

Het booren dunkt my een weinig ongemackelyk; daarom hebbe ik dit inftrumen voor zoo verre doen veranderen, dat ik de punte niet rond; maar lancetswyze aan beide zyden fcharp laat flypen, waar door het haaftiger door de huyd en fpieren kan gefteeken worden. Maar het zyne kan van zilver, en het myne moet van ftaal gemaakt wezen.

Op dat gy ons zeggen beter zoud begrypen, zoo beelden wy u het voornoemde werktuig, met de wyze om het water te loffen, in de hier volgende figuren af.

B
A
C
E
D
F
G
H
I
I

Uitlegging der Figuren.

Fig.

A. *Het ſilver pÿpje van Meeſter Jacob blok, met een ronde punt.*

B. *Het gaatje waar door het water van de buick in het pÿpje komt.*

C. *Het Stylet of yſerdraatje om na de operatie het pÿpje ſchoon te houden.*

Fig. II.

D. *Het ſtale Pÿpje des Auteurs, met een lancetswijs geſlepen punt.*

E. *Het gaatje als vooren.*

F. *Het yſerdraatje als vooren.*

Fig. III.

G. *Het Ledekant waar op de zieke zit.*

H. *De Waterſugtige.*

I. *Het Pypje in de bolligheid des buiks geſteken door de regte ſpier, alwaar de meermaals genoemde Meeſter zegt, dat het gemaakt gaatje eerder toe geneeſt.*

K. *Het bekken om 't uitlopende water t' ontfangen.*

L. *Des Meeſters of zyn Dienaars hand, hier kwalyk afgeteikend; want zy behoord het pypje vaſt te houden.*

CAP. XV.

Van 't openen der Borst.

De holligheid der borst word meermaals met *water* of met *etter* vervuld.

Het water vergaderd of door geborste Watervaten (*Vasa lymphatica* of door een ongekookt en waterig bloed. De etter volgd d' ontstekingen van de keel, longe, ribbenvlies, &c.

De vergaderde etter noemd men *Empyema*; het water *Hydrops Pectoris vel pulmonis*.

De *teykenen* van het *water* zyn drooge hoest, pynlyke swaarte, kortaassemheid tot verstikkens toe, groote dorst, weinig appetijt, bleeke troonje, somtijds swellende beenen, somtijds isser een koortse by, en als de zieke hem beweegt of omkeerd, zoo hoord gy een geruisch.

De vergaerde *etter* kond gy uit de volgende *teykenen* onderkennen. Als d'ontsteking der longe of ribbevlies na het laaten of andere bequame middelen niet genoegsaam wil wyken, zo hebt gy binnen 14 dagen een vergadering van etter te vrezen. Tusschen den 20 of 30 dag breekt het geswel gemeenlyk door. Gy voelt een swaarte in de borst, zonder een merkelyke pyne; en komt daar nog een pyne by, zoo hebt gy een nieuwe toevloeijing te verwagten, die gy met aderlaten &c. wederom moet keeren. De zieke heeft een korten aassem; hy hoort in 't bewegen een geruisch; ten minste voelt hy dat de materie van plaats veranderd; en die zyde is in 't aantasten heter als de andere. Hy werpt etteragtige fluymen op, de hoest en koortse willen hem niet ligt verlaten. Hy is benaud van herte, en heeft weinig lust tot eten.

Als wy dese vogtigheden nog met borstzuiverende,

nog met ſweet- of waterdryvende, nog met purgerende medicynen konnen verdryven, zo komen wy tot het handwerk, en maken een opening in de borſt, om de nature van haar vyanden t'ontlaſten.

Zonder gevaar en kan dit niet geſchieden, en moet ook niet geſchieden, als de zieke ſwak, en d'innerlyke deelen alreede bedorven zijn. Evenwel heeft deze handwerking min gevaar als de naaſtvoorgaande, en komen de lyders meermaals daar van op; ja geleerde ſchryvers verzeekeren ons door alſulke openinge en daar op gebruikte inſpeuitinge, veel ſweeren der longe (waar uit ons ongeneeſlyke teeringe anders ſpruiten) gemackelijk en veel geneſen te hebben.

Over de plaats van d'opening zijn de geleerde niet zeer eenig, en de reden is zeer wel te vinden. Want ſomtyds loopt het middelſchot (*Diaphragma*) in d'een menſch hoger als in den andere, waar door gy de daar op gezakte humeuren in d'eene zieke hoger vind leggen als in den andere. Ten tweden, zoo is de borſt in den eenen verheven, in d'ander plat, en dat geeft hier veel verandering. Daarenboven groeit de Longe dikmaals zoo vaſt aan het ribbenvlies, dat de etter niet ligt op 't middelſchot kan ſakken, als wanneer gy qualijk ſoud doen om de laagſte plaats aan 't midderſchot te nemen. En nademaal zo in dit als in alle andere geſwellen, de verhevenſte plaats de bequaamſte tot een opening is en geagt word, zo is het onmogelyk of de ziekte heeft den eenen Geneesmeeſter dees, den anderen een ander plaats voor de beſte doen aannemen. Daarom openen *Hippocrates*, *Guido*, *Amatus Luſitanus*, &c. de borſt tuſſchen de derde en vierde ribbe van onder optellende, *Fienus*, *Reverius*, en veel andere tuſſchen de vierde en vyfde; *Paulus Ægineta*, *Vidus Vidius*, *Fabricius ab Aquapendente*, *Sennertus* &c. tuſſchen de vyfde en ſesde, dewelke haar en ons de ſekerſte plaatſe dunkt te weſen; want hoger kan het hartezakje, lager het middelſchot doorgeſneden worden,

 gelijk

gelijk veel droevige voorbeelden ons dat dwingen te geloven. Dan door het geroerde water van dees oneenigheid der Schryvers zullen u de boven geſtelde baakens de veiligſte haven in doen zeilen.

Alles dan wel overwogen hebbende, zoo kieſt een van de bovengeſtelde plaatſen; niet van vooren of van agter de borſt, (want van voren ſal het borſtbeen u beletten in de holligheid te komen, en van agteren zyn de ribben zoo digt aan malkander dat gy, zonder eenige vaten te quetſen, aldaar geen opening kunt maken) maar ter ſyde, vier of vyf vingeren breet van het borſtbeen: en wederom niet digt aan de ſesde, nog ook in 't midden der beide ribben (alzoo digt onder en langs de zesde, zo wel als onder en langs alle d'andere ribben, een ader, hart-ader en een ſenuwe loopt, en der zelve takken tot in het midden der tuſſchenribbige ſpieren) maar digt boven de derde, vierde of zesde ribbe.

Na dat gy deeze plaats met inkt getekent hebt, zoo belaſt den Patient den aaſſem zoo lang als het mogelyk is uit te laten, en maakt ondertuſſchen een ſcheuinſe maar kleine opening; doet daar een zilvere of loode pijpje in, en laat dagelyks door het zelve, drie, vier, of vyf oncen Materie uitloopen. Indien zy niet wel volgen wil, zoo legt de zieke op de gewonde zyde en doet hem hoeſten: wil zy wegens haar taeijigheid nog niet volgen, zo ſpeuit in de holligheid eenige detergerende, opdroogende, ende toegeneſende medicynen.

℞. Seri lactis caprin. unc. xviij.
Mell. roſat. unc. iiij.
Succ. chelidoniæ.
Apii an. drachm. vj.
M.
of
℞. Rad. Conſolidæ major. unc. j.
Saniculæ unc. ſ.

Fol. betonicæ.
Agrimon.
Vinc. pervinc.
Pimpinell. an. M. ſ.
Flor. ȝ. cordial. P. ij.
Sem. Hyperic.
Card. benedict.
Urtic. Roman. an. drachm. ſ.
Cox. ex hydromelit. & Colatura.
Lib. j. ſ. detur uſui.

Van deze inſpeuiting mag de Patient ook wel dagelyks twee of driemaal een mutsje drinken.

Hier is nog waar te nemen, dat de vergaderde etter dikmaals in een vlies legt, en door zyn verheventheid zig van buiten zelver openbaard, als wanneer hy by de Latiniſten *Vomica pulmonis* word genaamd: in welken gevalle gy niet wagten moet tot dat het vlies van zelfs doorbreekt; want naderhand is de overal vloeyende etter moeijelyker uit de borſt te krygen; maar maakt terſtond een opening, en neemt geen ander plaats als het verhevenſte deel des geſwels.

Nademaal nu het Empyema meeſtendeel op een Pleuris volgd; en ondertuſſchen dagelijks bevonden word, dat onwetende Meeſters alle pynen inde zyden, zoo van de buik als van de borſt, al ſpruit zy maar uit enkele winden, voor een Pleuris nemen, ſtraks daar op een ader openende, zoo hebbe ik alhier van de Pleuris ſoo veel willen ſchryven, als voor een Chirurgijn nodig is te weten, om diergelyke misſlagen voor te mogen komen.

De Pleuris is een ontſteeking van het ribbenvlies (Pleura) en meeſt altyd van de Longe mede, veroorſaakt door bloed, met pyn, hoeſt, bloedige uitwerpſels, kortaaſſemheid, geſtadige koortſe, harde en jagende pols.

D'oorſaak is het bloed ſomtijds alleen, en maakt een regte, ſomtijds met andere humeuren vermengd, en

 eeſt

geeft een bastaard Pleuris.

De *Teykenen*, gelijk in de beschryving te zien is, zyn zo klaar, dat die geen verschooning waardig zyn, die haar van een Colyk nog niet weten t' onderscheyden.

Voorsegging. Hoe vroeger het spog gekookt, hoe witter en hoe ligter uitgeworpen, zoo veel eerder en zekerder een goede uitkomst. Word de hoest en kortaassemheid door het uitwerpen niet verminderd, zoo is het een quaad teiken. Komt de Patient den derde of vierde dag t' eenemaal niet uit te werpen, zo zal hy den zevenden qualijk halen. Wil na het aderlaten en andere bequame middelen de pyn niet ophouden, zoo zal de Patient of sterven, of de Pleuris in een Teering of Empyema veranderen.

Genezing. Het aderlaten is hier een der noodigste en zekerste geneesmiddelen, en word het in tyds gedaan, zoo zal de Patient, eer gy nog de ader stopt, verligting voelen, en somtijds van de ziekte t'eenemaal ontslagen zyn. Ook en is 'er geen ziekte tot myn kennisse gekomen, die u, met voordeel des Patients, zo veel bloed sal t'seffens nemen laten als deze.

In wat zyde dat men laten moet hebben wy verschillende gevoelens; maar die heeft van deze ziekte weinig ervarendheid gehad, die niet bevinden kon, dat dePatienten(immers in dese landen) ongelyk meer en vroeger verligt zyn, als zy in den arm van dezelfde zyde, daar de pyn is, gelaten worden, als wanneer gy het in de tegenoverstaande doet.

Als nu de pyn op een lating niet verdwynen wil, zo is men somtijds genootzaakt dezelve te hervatten tot de tweede, derde, ja de vierde maal binnen de vierentwintig uuren, meest altijds in den zelfden arm; maar ondertusschen moet gy op de kragten zeer nauw letten.

Na het Laten, dat uw eerste werk moet zijn, zijn de purgeerende, sweet- en borstzuiverende middelen som-

somtijds noodig, maar die bevelen wy den Genees-meester.

Een eenig medicament kan ik u hier, wegens zyn voortreffelykheid, niet onthouden. De naarstige Geneesheer *Hadden* heeft het in zyn *Sydeweesgenezing* zeer wel aangeprezen, en ik heb het na eene lating, altijd in 't begin met groot succes gebruikt, op deze wyse:

℞. Succ. Taraxici depurati unc. j. ſ.
Aq. plantagin. unc. ij.
Card. Bened.
Scabios.
Syr. Papaver. errat. an. unc. j.
Oc. Cancr. ſcrup. j. ſ.
M.

Laat de Patient alle half uur een lepel of twee hier van innemen, tot dat de toevloeijing gestild is; naderhand moet gy andere middelen gebruiken.

CAP. XVI.

Van 't ligten der Cataracta.

DE *Cataracta* (by de Grieken) *hypochyma*, by de Latinisten, *suffusio*, by de Hoog en Nederduitschen *de Staar*) *is een t' samenbakking van overtollige humeuren, allengskens in een tegennatuurlyk vlies veranderende, tusschen het Hoorenvlies en de cristallyne vogtigheid, den oogappel of heel of ten deele bedekkende, en alzo het gezigt of benemende, of belettende.*

Onderscheid. Zy is of onvolmaakt, als de humeur of dun is, of den oogappel niet t' eenemaal bedekt: of volmaakt, als hy of in een vlies veranderd, of den appel betrekt.

Som-

Somtijds is zy wit, somtijds graeuw, geel groen, lootverwig &c. na dat haar de groene, geele of swarte gal daar onder mengt.

Haar *woonplaats* is van de *Cornea* (het Hoornvlies) af, tot aan de cristallyne vogtigheid: somtyds is zy dees, somtijds de gene nader.

d'Oorsaak is een phlegmatijk humeur, of door swakheid der oogen aldaar vergaderd, of door syn veelheid van de hersenen daar na toe gezonden.

Teyckenen. In 't begin ziet de Patient alles dubbelt, en van veelderhande coleuren; de lugt dunkt hem vol vliegen, netten en wolkjes te zyn; een starke lugt en kan hy niet verdragen. Daarna verminderd zyn gezigt. Hy ziet alles vol placken, en eindelyk komt de blindheid aan. Als zy regt in 't middelpunt des oogappels zit, dog den heelen appel niet bedekt, maar rondom aan 't gezigt wat vryheid geeft, zo schijnt alles wat hy ziet doorboord te zyn. Breid hem, als gy het oog met uwe vingers drukt, den appel uit, zoo is zy onvolmaakt; blijft hy onbeweeglijk staan, zoo is aan haar volmaaktheid niet meer te twyffelen.

Voorsegging. d'Onvolmaakte Staar word door in-en uiterlyke medicynen ligt genesen in't begin, in gesonde lighamen en Patienten van een middelbaren ouderdom. Hoe minder hem de appel uitbreid, hoe minder hope van genesing. Hoe digter de suffusie aan de cristallyne vogtigheid, hoe gevaarlijker. Als gy het ongesonde oog na de zonne keerd, en de Patient geen scheemering van ligt verneemd, zo is door het handwerk geen voordeel te verwagten. Worden de natuurlijke humeuren des oogs door de naalde vermengt, zoo zal, het vlies nog zoo wel weg genomen zynde, niettemin de blindheid blyven, of korts daarna onverbeterlyk volgen. Komt gy in de operatie het oogvlies, de spinnewebbe (*aranea* of *retina*) genoemd, te raaken, zoo zal de Patient altyd daarna de Lugt vol haartjens en vliegen zien. Tot aan het derde jaar blyft

de

de Staar gemeenelyk zoo week, dat hy de naalde niet kan volgen: na het derde of vierde jaar is hy zoo vast en verhard, dat hy door geen konst kan los gemaakt worden. Het bloed dat door de naalde word gestort, geeft geen gevaar, en vergaat naderhand van selfs. Al is de Staar niet genoegsaam onderdrukt, als hy maar in stukjes is verdeeld, zo komt het volkome gesigt binnen de zes of agt weken dikmaals wederom, al scheen te vooren het geheele handwerk vrugteloos gedaan te zyn; het welk ik uit verscheide ervarentheden zegge.

Genezing. In d' onvolmaakte *Cataracta* versoeckt hulpe van de Medicynen, en laat de handkonst rusten. Purgeer den Patient, neemt de Maag wel waar, versterkt het hoofd met conserva van Majoraan, Rosmarijn, Betonica, Pulv. Diambræ, &c. en gebruikt van buiten de volgende middelen:

℞. Gumm. Tragacanth. in aq.
Euphrap. solut. drachm. ij.
Alumin. ust. scrup. j.
M. F. Collyrium.

of

℞. Aq. chelidoniæ unc. j.ſ.
Vin. alb. Gallic. unc. ſ.
Spir. vin. drach. ij.
Vitriol. alb. gr. vj.
Tut. præp. scrup. j.
Vitr. antimonii gr. v.
Sacchar. cand. drachm. ij. ſ.
Camphor. gr. vij.
M. F. Collyrium:

of

℞. Succ. fœnicul.
chelidoniæ an. unc. ij.
Fol. rutæ.
Majoran. an. P. j.
Euphragiæ M. j.

Fell.

Fell. bovin. unc. iiij.
Gallinæ unc. j.
Myrrh. rubr.
Aloës an. drachm. j. ſ.
Sarcocoll. unc. ſ.
Camphor. ſcrup. ij.
M. & diſtellentur in B. M.

Is de *Cataracta* volmaakt, zoo zy de handkonſt uw eenigſte toevlugt: maar wagt uw d' operatie te doen, als de Patient lang te voren over pijn in 't hoofd of oog geklaagd heeft en nog klaagt, als het lighaam in 't geheel, en het hoofd in 't bezonder niet gezuivert, en de Patient met koortſe, nieſen, hoeſten of braaken nog gequeld is.

Een bequame tijd van 't jaar, een morgenſtond, afgaande maan en heldere lugt gekoſen hebbende, zet de Patient in een ſtoel, die wat lager is als d' uwe, verbind hem het gezonde oog, en doet hem zyn handen om uw middel ſlaan; ſonder dat hy dezelve, zo lang gy werkt, bewege of roere; een omſtander houde hem van agteren het hoofd vaſt, en gy d' oogſchelen van malkanderen, hem belaſtende het oog naar de neuſe te drayen, als hy dat doet, zoo ſteekt uw naalde ſchielyk in het hoorenvlies een half ſtroobreed van d' oogappel, en brengd haar tot in het midden van de Staar; zoekt hem daar mede zagtjes en zoo lang van boven naar beneden toe te drukken tot dat hy onder blijft; ſpringt hy hardneckiger wyze t'elkens weder op, zoo verdeeld hem in verſcheide ſtukjens, en houd deeze ſtukjens of de geheele *Cataracta* een kleine tyd met de naalde onder, op dat zy eenige uuren na het gedaane werk niet wederom voor den oogappel kome. Daar na trekt de naalde wederom uit, en verbind hem zoo wel het geſonde als ongeſonde oog met Compreſſen nat gemaakt in wat roſewater, en het wit van een ey met een ſtuk aluin onder malkander gevreven;

ven; in 't werken u wel wagtende de criſtalyne vogtigheid ende geſonde vliezen te quetſen.

CAP XVII.

Van de Bloedzuigers.

DE *Bloedſuygers*, bequamer als de koppen, en zekerder als de lating, konnen met voordeel zo wel in ſterke als in ſwakke lichamen gezet worden, na dat men deſelve in een innerlyke groote ziekte aan een groote ader, of in een uiterlyke kleine, aan de kleine adertjes laat zuigen.

Maar het en is niet al even eens wat ſlag van bloedzuigers dat gy neemd; want de groothoofdige, groene, zeer glinſterende, met hairen of blauwe ſtreepen op de rugge en zijn niet zonder fenijn, als mede de gene die in ſtinkende wateren gevonden worden. Kieſt dan die dun en lang zyn, die een klein hoofd hebben, de buik roodagtig, en haar in Rivieren of andere zuivere wateren onthouden.

Eer men haar gebruikt, zo moeten zy ten minſten eenen dag in ſchoon water gelegen hebben, en met een weinig bloed gevoed zyn, op dat zy alle onſuiverheid van haar werpen. Daar na vrijft de plaats, daar gy haar zetten wild, datſe root word,en willen ſy niet vatten, zoo ſtrijkt die met room of duyvebloed, of doetſe met een ſpelde een weinig bloeden: indien zy gevat hebbende niet genoeg trecken; zoo geeft haar een klein ſneetje in den ſteerd; willen zy, na dat ſy genoeg geſogen hebben, niet afvallen, zo ſtrooit haar wat zout of aſſche op het hoofd, als wanneer zy haaſt zullen uit de maaltijd ſcheiden; want met geweld en mag men haar niet afrukken, op dat een ſtukje van het hoofd, in de wonde blyvende, niet alderhande

ſware

ſware toevallen, ja de dood zelfs kome te veroorſaken, gelyk wy daar droevige exempels van hebben: merkt ook dat zy meer ſlagaderlyk als aderlyk bloed uitzuigen, en daarom minder moeten trecken.

CAP. XVIII.

Van 't ſnyden der harde deelen.

HEt ſnyden in de harde deelen is, gelyk boven verhaald, vierderley: het *Schrapen*, *Vylen*, *Sagen* en *Doorbooren*,

Het *Schrapen* komt te paſſe in de fiſſuren en bederving der beenderen; als mede in de tanden, die met tartarum te veel begroeid zijn. Men ſchraapt zo lang tot dat de fiſſure of bederving t' eenemaal weg, en de beenderen wit en wat bloedagtig worden, en dan beſtrooid men haar met een opdroogend poeder. Het pericranium of perioſtium moet eerſt los gemaakt, en zoo wel als de kanten van de wonde geenſints met de ſchraper geraakt worden.

Het *Vylen* heeft plaats inde tanden, die zo verre uitſteken, dat zy de menſch in 't eeten en ſpreken eenig beletſel geven, en moet gedaan worden zonder belediging der nabuerige deelen, en niet altyd op eenmaal, nog ook te hard, op dat de tand niet los en raake.

De *Saag* gebruikt men om een been van een verſtorven lid af te zetten, waar van eerlang ſal gehandelt worden.

Het *Doorbooren* of *Trepaneren* word vereiſcht zoo in de diepe bedervingen der beenderen, als inzonderheid in de ziekten, die de fiſſuren, fracturen of contuſien des bekkeneels konnen veroorzaken. Maar nademaal dit handwerck zonder groot gevaar niet kan geoeffent worden, zo diend gy met zorg en naarſtigheid eerſt t' onderſcheiden waar dat het noodig is of niet; want

een

een fiſſure als fiſſure, of een fracture als fracture en roept geen Trepaan, en kan ſonder die zeer wel geneſen worden: een kleine contuſie en brengt ook niet altyd zo ſware toevallen by, of de Trepaan ſoude wel grooter konnen maaken: want het uitgeſtort bloed is ſomtyds zoo weinig, en de Patient zo ſterk, dat het de nature van ſelve doet verdwynen, als haar warmte door de uiterlyke koude niet verſwakt en word, daar door het Trepaneeren eenigſins moet geſchieden, hoe groote ſorge gy ook draagt. Daarenboven komt het bloed meermaal tuſſchen het dik en dunne herſenvlies te leggen, als wanneer u Trepaan wederom heel vrugteloos ſchijnd te zullen zyn. Maar in al ſulk een geval ſoud' ik weinig ſwarigheid maken om de *Dura Mater* door te ſnijden; want dat ſy wederom t'ſamen groeid, ja gegangræneerd zijnde door de konſt en nature geſcheiden en geneſen word, weten wy door ervarendheid.

Wy worden dan beweegt te Trepaneren meeſtendeel door driederley oorzaken; 1. *Als d' uitſteekſels of ſchilfers der beenderen de herſenvlieſen prikkelen.* Het welk gy onderkennen kund door een geduerig ſteekende pyn, daar over u de Patient terſtond zal klagen, indien hy zijn verſtand nog heeft; is hy 't ſelve quijt, zo zal hy met zyn handen t'elkens naar de gequeſte plaats voelen: meermaals komt hier een verdraaijing der oogen en trekking der leden by: ook kan u het Inſtrument, waar door de beenbreuk is geſchied, wat ligt aanbrengen.

2. *Als de bovenſte tafel heel, maer ingebogen, en d' onderſte gebroken is*, als wanneer de ſchilfertjes, door de natuur en de tijd nog zo wel geſcheiden zynde, evenwel geen uitgang ſoude vinden. De *Teykenen* daar van zyn verduiſtering der oogen, duyſeling des hoofds, koortſe, braaking en dikmaals een geraaktheid. Ook ſult gy bevinden dat de pols niet regt door en ſlaat, inſonderheid als gy hem aan de ſlapen des hoofds wild voelen, alzoo de ommegang des bloeds, door het in-

gebogen been, eenigſints in de herſenen belet word.

3. Als het bloed uit zyn adertjes geſtort is, en door zyn verrotting, zoo gy haar niet voor en komt, de dood ſal mede brengen. Van dees verrotting des bloets hebt gy de volgende *teykenen.* Een geſtadige koortſe, het hoofd heeter als d' andere lighamelyke deelen, nagtwaking of zeer ongeruſte ſlaap, ontſteeking der oogen, mymering en pluiſen der handen. Maar gy moet de gematigtheid der lighamen hier wel onderſcheiden. Want in *bloedryke* menſchen (*Plethorici*) ſullen haar by de genoemde toevallen nog voegen, het lagchen, ongerijmde praat, roodheid des geheelen aangezigts. In de *Galagtige* (*Cholerici*) geelheid der oogen en aangezigts, ſcharpe brand, dulligheid. In de *ſlymagtige* (*Plegmatici*) zyn de toevallen minder, ſomtijds is 'er een geraaktheid, ſomtijds een beroertheid by. De *droefgeeſtigen*(*Melancholici*) zyn ſchrikkig, zy weenen, en praten zottelijk.

Waar nu het Trepaneeren nodig is, daar moet het in tijds gedaan worden, en eer het verrottend bloed overal ſwarigheid komt te maken, dat is, ſtraks na de tweede, derde of vierde dag.

De manier van Trepaneren is deze: Snijd het hair af en een kruiswond' in de huid tot aan het pericranium toe, de ſlaapſpieren en naden des bekkeneels voorſigtig ſchuwende, en verbind voor ditmaal uw wonde, ten waar de bloedſtorting (die u ſomtijds een dag of twee weet op te houden) zo klein waar, dat gy met een het Panvlies los kond maken. Eenige uren daarna (het bekkeneel van ſijn buitenvliezen ontbloot zynde) zoo ſtopt beide de ooren des lyders, en neemt de trepaan, het manneke genaamt, zet hem met zijn punt in 't beckenceel vaſt; maar zo verre van de ſcheur of breuk dat hy haar met zijn tanden niet en rake, en veel minder een ſuture of nade. Alhoewel ſommige de naden weinig ſchuwen, en ons verſekeren willen door deſelve alzo geluckig als door andere plaatſen getrepaneert

te

te hebben. Als dan houd hem met uw Slinkerhand vaſt, en draait hem met de regter om, tot dat gy een redelyke diepe circul hebt geſneden: daarna laat het manneke ruſten, en doet het wijfke arbeiden, 't ſelve als voren omdraaijende: onderwylen neemt het afſchraapſel weg, en ſteekt uw Trepaan nu in oly, op dat hy dies te gladder ga; en dan in water, op dat hy niet te zeer verhitte. Bevind gy nu wat bloed, zoo is het een teiken, dat gy tot aan de twede tafel zyt gekomen, en als dan moet gy ſagter drucken, op dat de trepaan niet onverhoeds inzinke, en de Herſenvliezen quetſe, waar op de dood by ſommige zeer haaſt is komen te volgen: want de *Dura mater* bekleed van binnen het bekkeneel gelijk het *Pericranium* het zelve van buiten doet: Maar ſy en is'er geenſints zo vaſt aan; of ſy kan door een ſlag of val zeer ligtelyk van de Panne geſcheiden worden.

Begind het beentje te leuteren, zoo ſteekt het Inſtrument *Vectis* tuſſchen de kanten in; maakt het daar t' eenemaal los, en neemt het met een pincetje uit. Is door het trepaneren onder aan de panne een klein ſchilfertje of uitſteekſel gekomen, dat de vliezen prikkelen en quetſen kan, zoo neemt het met het Inſtrument *Lenticulare* weg: en om het geronne bloed of etter naderhand uit te krygen, zoo drukt telkens de *Dura mater* met een *Decuſſorium*. Ook ſult gy wel doen, indien de Lyder by zijn zinnen is, dat gy hem, de neus en mond ſtoppende, den aaſſem in doet houden, waar door de herſenen, na het bekkeneel gedrukt, het geronne of bedorve bloed van ſelfs ſullen door uw opening uitwerpen. Maar dat doen ſy ſelden zo ten volle, of gy hebt het voornoemde *Decuſſorium*, quasjes, ſpongjens, of diergelyke werktuigen van nooden. d'Inſtrumenten zyn by *Joh. Andr. â Cruce*, *Paræus* en andere te vinden. Siet boven in 't vierde cap. de beſchrijving van de hoofdfracturen.

CAP. XIX.

Van 't Branden.

EEn tijd lang gesneden, nu wat gebrand: want hier toe moeten wy komen, als de medicamenten en het yser niet meer helpen willen; en dat doen wy zo wel in de harde als weeke deelen des lighaams, altyd sorg dragende dat de kanten met wieken voorsien, en niet geraakt en worden. Het *cauterium actuale* of *gloeyend yser* is verre het zeekerste, maar de vreeze der Patienten dwingt ons meermalen het *cauterium potentiale*, dat uit *scharpe* en *ineetende medicynen* bestaat, te kiezen. Het zy gy 't een of 't ander gebruikt, zoo wagt u tot de veroorzaakte korst boter of olye alleen te nemen, dat wel eer de moeder was van een gangræna, en houd u by het Emplastrum diapalma, of in wyn gedoopte doeken.

CAP. XX.

Van de Fontanellen.

DE *Fontanellen zyn kleine ulceratien, van de konst door een gloeyend yser, lancette, scheer, of in-etende Medicyne gemaekt in de gesonde deelen des lighaems, om d'ongesonde van overtollige humeuren t' ontlasten, en alzo deze ziekte te genesen, en de geene voor te komen.*

Maar alzulke moeijelyke gasten spreekt men zelden aan, ten zy men andere middelen te swak bevonden, en het lighaam in 't geheel vry wat gezuivert heeft.

In wat *leden* gy haar zetten moet, zo doet het noit in 't begin, midden of einde van een spier, maar altijd tusschen twee musculen, en hier toe is u d'Anatomie zeer noodig, ten waar gy na het exempel der verdragelijkste quaksalvers door ervarendheid de plaats ge-

leerd hadde blindelings te vinden. In 't hoofd regt in 't midden van de *Sutura Coronalis* worde zy van andere natien meer gezet als van deſe: in de nek doet men het veel minder als het wel behoord: d'Italianen zetten haar in de rug met groot voordeel: in andere plaatſen zyn zy onbequaam, of uittermaten moeyelijk.

De *Manieren* van ſetten is verſcheiden. Hebt gy luſt tot het *Cauterium potentiale*, zo neemd een welklevend plaaſter, in 't midden van dien ſnijd een gat van een erwte groot, legt het op uw gekoze plaats, en doet het corroſijf daar in: bedekt dit met een dekzeltje, en legt daar nog een plaaſter op: twee, drie of meer uuren daarna, zo doet de plaaſter weder af, en vind gy een genoegſame korſt, zo neemt het diapalma, en verbind daar mede uw ulceratie tweemaal 's daags tot dat de korſt afvald.

Staat u d'Inciſie beter aan, zoo vat de huid met een tangetje, of ook ſlegts met u vingers, en ſnijd haar met een ſcheer door: of zo gy wild, met een lancet.

Hebt gy liever een ander mans huid met yſer te *branden*, zo verſchoond ten minſten zyn vleeſch, en wagt u de ſpieren te raaken, de huid zelfs niet altijd heel en al doorbrandendende.

Na 't afvallen van de korſt zo onderhoud u *ulceratie* met kleine en uitplukſel gemaakte ballekens: ſmeerd haar met detergerende Medicynen, en vaart daar mede voort tot dat gy een bequame holligheid hebt, die gy naderhand met een waſſe, houte of zilvere ballekе, of ook ſlegts met een erwte zoo lang kunt open houden als het de ziekte vereiſcht, of de kragten des Patients toelaten.

CAP. XXI.

Van de Seton.

DE *Seton* is wat ongemackelyker als een fontanel; maar

maar hy brengt ook vry wat meer voordeel by, en daar twee Fontanellen niet hebben konnen helpen, heeft een Seton wel eer de heele ziekte weggenomen.

Men ſoude hem in d'armen, beenen en meer andere plaatſen konnen ſetten, maar in de nek tuſſen het eerſte en twede, of tuſſchen dit en het derde, ja vierde wervelbeen word hy hier meeſt alleen, dog al te zelden toegelaten.

Tot deze handwerking zyn u drie Inſtrumenten nodig, een Tang, een Naalde en een Draat. De Tang moet twee gaten hebben, de Naalde driepuntig en een weinig kleinder ſijn als de tanggaten, en de ſijde draat ontrent zoo dik als het dikſte van de naalde. Met de tang vat men de huit des Patients(die ſtijf genepen ſynde haar gevoelen beſt verlieſt) en ſteekt de gloeijende naalde ſchielyk door, en de draat, die gy te voren met een maaltje moet verzien hebben, in de gemaakte gaten. Den eerſten dag kunt gy om de pijn te ſtillen, een doekje, in rooſewater en het wit van een ey nat gemaakt, daar op leggen; daarna zoekt door behoorlyke middelen wat digeſtie te krygen, zoo haaſt gy die hebt, zo trekt de draat alle dagen van de regter tot de ſlinker, en van de ſlinker tot de regter zyde, en vaar daar mede zo lang voort, tot dat een deel van de draat zig buiten uw ulceratie vol etter komt vertoonen, zo is uw werk volbragt, en de Patient kan zyn ſweeren zo lang dan open houden als het de nood vereiſt, of hy begeert.

Op deſe wyſe willen eenige oude Schrijvers en hedendaagſe Meeſters de Seton gezet hebben; maar het kan met veel minder pijn en moeite geſchieden, als een dienaar met twee vingers de huid onder, en de meeſter met zijn ſlinkerhand de huid boven aan de nek optrekt, en met zyn regter, een wel-geſleepe naalde ſchielyk doorſteekt. De naalde hoeft dan niet gloeijend te zyn; ook is het beter dat men in plaats van een zyde kloskoorde, een ſtrengetje grof garen neemt, dat

de

de grootte van een kloskoorde uitmaakt, en met was bestreken is.

CAP. XXII.

Van 't uyttrekken der Kogelen.

NU treden wy tot het darde handwerk, genaamd *Exæresis*, die wegneemt dat de natuur te veel en onnut is, het welke wy bevinden van tweederhanden aard te zyn; want somtyds komt het in het lighaam zelfs te groeijen, somtyds word het van buiten bygebragt.

Wy sullen van het laatste beginnen, en spreken van de *kogelen*, die uit het lighaam moeten *getrokken worden* dat niet swaar om te doen zal zyn, als men voords overweegd en ondersoekt of de kogel naarder de quetsure of naarder de huyd van d'andere zyde is. Is sy geene naarder, zoo trekt haar met een bequame Tange uit, is zy naarder deze, zoo snijd de huid en spieren door tot aan de kogel, en zoekt haar alzoo uit te trekken. Kund gy haar met uw proever niet vinden, zo legt de Patient op de gewonde zyde in zodanig een figure, dat de kogel door haar eigen swaarte naar de Wonde mag zakken, en als dan uitgenomen worden. Geschied dat niet, zo geneest de wonde toe, en wagt dat de kogel schier of morgen haar van selfs ontrent de huid komt openbaren.

CAP. XXIII.

Hoe dat men een doode vrugt uit 's Moeders lighaem trekt, als mede de Nageboorte.

ALs de baring natuurlyk en wel geschieden zal, zo moet het kind de heele tijd van de dracht, armen

en beenen ingetrokken hebben, en in een gerold ſyn: het hoofd diend om leeg, het aangezigt naar de Moeders rugge te leggen: en de heele vrugt niet naar de langte van de lijfmoeder, maar overdwers, zo lang tot dat ſy, een grooter plaats vereiſchende een uitgang zoeken moet, dat ſomtijds de zevende, ſomtijds de achtſte, ſomtijds de thiende, maar gemeenlijk de negende maand geſchied; als wanneer zy naar beneden zakken en het aangezigt naar haar Moeders buik zal keeren: dan komt zy met het hoofd tot aan de mond van de lijfmoeder, en trekt haar te voren ingetrokkene leden uit, waar door de vliezen, daar zy ingeſloten was, gebroken worden, en het water uitloopt, welk water de deelen van de geboorte ſlibberig, en alzo de baring ligter maakt.

Ontbreekt een van die noodzakelijkheden, zo gebeurd van vier dingen een: 1. Of de Moeder leefd en het kind leefd, maar geen van beide word verloſt. 2. Of het Kind ſterft en de Moeder leefd. 3. Of het Kind leeft en de Moeder ſterft. 4. Of de Moeder en Kind ſterven alle beide.

d' Oorſaken nu waarom de baring niet geſchied, zyn deze:

1. Als de Vlagen geen of al te klein zyn.

2. Als de moeder ſoo verſwakt is, dat zy de vlagen niet meer door kan zetten.

3. Als het Kind ſterk en groot, en de moeder klein en teer is, of als de wegen kleinder zyn als dat het kind daar door kan dringen.

4. Als twee of meer kinderen in de baarmoeder geſloten, te gelyk een uitgang zoeken.

5. Als het kind niet in de bovenverhaalde figure, maar dwars of anders legt.

6. Als de moeder in arbeid zynde, het kind met ſijn hoofd boven het ysbeen komt te ſchieten, waar op de Schryvers die ik kenne, zoo weinig hebben gelet als 't grootſte deel van de hedendaagſe vroetmoeders; daar

nogtans

nogtans zoo veel aan is gelegen; want hoe ſterker dan de vlagen ſijn, en hoe meerder arbeid dat de moeder doet, hoe minder ſy verloſt kan worden, voor aleer gy het kinds hoofd een weinig weder om hoog geſchoven, dan naar de Moeders rug toe, en alzo onder of ter zyden het ysbeen hebt gebragt.

7. Als het kind uit ſwakheid zyn ſelven niet mede wat kan helpen, dat ſterke kinderen anders doen.

8. Als het kind dood is.

9. Als het ſtietbeen niet genoegſaam uit wil wyken; want het ysbeen gaat niet als in d'alderſwaarſte baring, en dan nog zeer zelden en zeer weinig van malkanderen.

Teyckenen van een Doode Vrugt. De Moeder voeld het kind, zelfs op 't gebruik van verſtarkende Dranken of Medicynen, niet meer bewegen; doch heeft het vermoeide kind ſomtijds weinig luſt zig te roeren; om zekerder dan te gaan, zo legt wat kruim van brood in malvaſey gedoopt op de navel van de Moeder, en doet haar een kleine lating in de voet; wil de beweging dan niet volgen, zoo is het een quaad teiken. Als haar de Moeder van d'een zyde op d'ander keerd, zo voeld zy de vrugt als een ſware ſteen daar na toe vallen. Haar aangeſigt en inſonderheid de lippen zyn bleek, handen en voeten koud, als mede het onderſte van de buyk: de borſten worden ſlap, den aaſſem ſtinkend, het hoofd pijnlyk, het herte benauwd en ſlaauw, het heele bloed ontſteeken: d' ontſluiting is dun, quaad van coleur en reuk: ſomtijds komt de nageboorte voor de vrugt, en dan is het onmogelyk dat het kind lang leve, maar het zekerſte teiken van allen is, als het kinds hoofd in de geboorſte ſtaat, en het vlies ſlap is, want zoo lang het geſpannen blyft, zo is het nog in 't leven.

Voorſegging. Hoe langer het doode kind in 's moeders Lighaam blijft, hoe meerder gevaar loopt de langſtlevende. Als de koortſe niet groot is, zo ver-

schrikt niet voor de schrikkige toevallen, want van d'alderswaarste zyn de beklagelyke lydsters dikwijls opgekomen; draagt daarom geen minder sorg, want alles is hier vol gevaar.

Genezing. Als de Medicynen, zo wel als de Moeders en Vroedmoeders arbeid, geen voordeel langer doen, zo kan en moet men tot de handkonst komen, ten waar de Patient te swak, en het kind al eenige dagen hadde dood geweest, als wanneer gy eer en moeite zult verliezen.

Vooral moet gy wel onderscheiden, door wat oorsaak de baring word belet. Is het kind te groot, en de weg te nauw, zo zoekt haar te verwyderen; waar toe eenige weinige Vroedmoeders zeer bequame Instrumenten hebben, waar door zy de kinderen somtijds nog levendig weten uit te halen. By gebrek van die, zoo steekt uw hand, zoo stijf gesloten als immers mogelyk, in de schamelheid tot aan de mond van de lyfmoeder, alwaar gekomen zynde, brengt de vingers, d'een na d'ander in dezelve, en onderzoekt de gestalte van de Vrugt, is uw een arm of been in de weg, zoo brengt hem zoetjes naar boven, en het hoofd om laag: zo haast gy dit aan de mond van de Baarmoeder hebt gebragt, zoo zoekt uw ander hand meede in de schamelheid te krygen, en met beide het kind vattende de Moeder te verlossen. Is u dat onmogelyk, zoo neemt een haakt, zet hem in de mond, oog of oor van het kind, en ziet wel toe dat hy niet en kom te wyken, en de lyfmoeder te quetsen; daarna trekt het kind soetjes uit. Wil het niet wel volgen, zoo neemt een ander haak, die van buiten glad en van binnen scharp is; snijd daar mede de buik, borst of hoofd in stucken, naar dat het best gelegen komt: Kunt gy een arm of been uitkrygen, zoo zet hem buiten de schamelheid af; en het kind alzoo klein en sluik gemaakt hebbende, zo zoekt uw werk tot een goed einde te brengen. Wil het dan nog niet gaan, zoo is het eenigste middel

dat

dat gy met een klein, ſtark en ſcharp mes lid voor lid afſnijd, en de Vrugt met brokken uitbrengt; maar dat te doen, komt niemand toe als een zeer ervaren Ontleder.

De *Nageboorte* (*Secundina*, *Chorion*) diend terſtond na het Kind te volgen, want dan kan zy weinig goeds meer doen: ook zoo ſluit hem korts na de baring de mond van de lijfmoeder zo ſtyf toe, dat gy naderhand niet als met moeite daar in kunt komen: zoekt haar dan in tijds te krygen, en met de vingeren, zo zy aan de lyfmoeder vaſt is, zoetjes los te maken; want indien gy het met geweld of wild of moet doen, zo is de arme Vrouw verloren: en hoewel eenige voorname Schryvers en gemeene Vroedmoeders weinig werks ſchyne te maken, als de nageboorte vaſt zynde, voor eerſt niet uit en komt, zoo meen ik dog met goede grond te konnen ſeggen, dat het een der ſwaarſte toevallen is, die een kraamvrouw kan overkomen.

CAP. XXIV.

Hoe dat men een verſtorvene lid afſetten zal.

EEn verſtorvene lid kan geen dienſt meer doen; en op dat het geen ſchade meer bybrenge, zo is het beſt dat gy het afzet: maar waar? in de *gewrigten* heeft het handwerk zyn gemak, maar een meerder ongemak volgd in de genezing en het gebruik; beter zult gy dan *twee*, *drie*, *of meer vingeren breed van d' articul* ſnyden, ten ware de verſtorvendheid, tot aan het bovenſte van de dye of arm gekomen zynde, u d' articul ſelve dwingt te kieſen. Wederom waar? in het verſtorvene of in 't geſonde vleeſch? het is pynelyker, maar zekerder *in het geſonde*.

De gemeene wyſe der oude en hedendaegſe Meeſters.

Legt de Patient,met ſpijs en drank te voren wat verſtarkt ſijnde, op een bedde, laat een ſtarck man het vel en vleeſch van 't ongeſonde lid met beide zyn handen opwaards trecken en vaſt houden; terſtond legt een ſmalle, dog ſtarke band een duim breed hooger als de plaats daar gy ſnyden wild, trekt hem ſtijf toe, en maakt door een bequaam Inſtrument het vleeſch rontom los tot aan het been toe, is het mogelijk met een ſnee; ſchraapt voords met een klein tweeſnydent mesje het beenvlies af, als mede de tuſſchen-ſpieren en banden, als het lid twee pypen heeft: daarna zaagt het been ſchielyk af, en laat een weinig bloed uitloopen; is de bloedſtorting, gelyk meeſtendeel gebeurd, zo klein, dat zy met bloedſtelpende middelen kan geſtild worden, zo weeſt daar mede te vreden, bevind gy die te ſwak, zoo komt tot het branden, dog niet overal, maar alleen daar de groote aderen ſijn. Als dan maakt de band los, en verziet de partyen na behoren.

Komt de Patient of gy niet geerne aan het vier, zo neemd terſtond, na dat het been op de voorſchreve manier is afgezet, een naalde met een waſſen draad, ſteeckt die door vier tegen malkander over gelegen plaatſen; daarna maakt de band los, trekt het vel en vleeſch afwaards, en zo veel gy kund aan malkander; waar door gy het bloed eenigſints ſtelpen, het been voor bederving bewaren, en de wonde eerder zult doen geneſen. Maar deſe wyſe is pynelyk, moeyelyk en ſelden noodig.

De Wyſe van Aquapendens.

Nademaal de meeſte Konſt daar in beſtaat, dat de bederving geſtut, de pyn voorgekomen, en de bloed-

ſtorting

storting verhindert word ; zoo meend dese vermaarde Meester, dat gy altemaal zult konnen doen, als gy een vinger breed van 't gezonde vlees af in 't verstorven snijd, en het overige ongesonde rontom en zoo lange brand tot dat de zieke de hette van 't vier begind te voelen, waar door gy nog bloedstorting, noch zonderlyke pijn veroorsaken, en de derde of vierde dag sult scheiding hebben. Maar ik meene, dat men d'oorsaken wel diend t'onderscheiden ; want komt de verstorvendheid door een uiterlyke oorsaak in een anders gesond lighaam, zo is deze wyze zonder twyffel goed : komt zy uit enkele swakheid van natuurlycke warmte, zoo is de voorgaande beter.

CAP. XXV.

Van de Vleeschbreuk.

De *Vleeschbreuk* (Sarocele, Hernia Carnosa) *is een geswel tegens de natuur, veroorsaekt door onzuyver bloed, dat te veel naar de testiculen vloeijende, allengkens aan deselve een vleesagtig gewas doet groeijen.*

Op dese beschryving, van de voornaamste Heel- en Geneesmeesters aangenomen, hebbe ik twee dingen aan te merken. 1. Dat het bloet niet eigentlyk wegens onsuiverheid dese breuk veroorzaakt, want van het alderbeste kan hy komen: ook en groeit hy niet enkelt, om dat het bloed overtollig is, want magere lighamen zyn daar van alzo weinig bevrijd als de volle, alhoewel hy in deze schielyker en grooter wast als in de geene; maar de regte oorsaak is, als de vliesen, die de mondjes der kleine aderen voor zoo verre dienen te sluiten, dat het voedselbloed niet te schielyk en te veel t'effens in de partye komt te schieten, of doorgeknaagt, of geborsten of verwydert zyn: waar door het bloed meerder uitgestort word, als de partye tot haar

haar onderhoud van doen heeft: ondertuſſchen doet de natuur nog haar beſte, en zoekt het bloed, dat anderſints verrotten zoude, tot vleeſch te maken.

2. Dat de vleeſchbreuk ſomtijds aan het twede gemeene vlies van 't zakje (*Dartos*) komt aan te groeijen en niet aan de ballekens, als wanneer gy hem genezen kond zonder deſe te quetſen of uit te ſnyden.

Teykenen. Het geſwel is hard, het groeid allengskens, de laſſen ſijn niet geſwollen; het is meer ongemakkelyk als pynelijk, ten waar eenig quaadaardig humeur daar by quam te ſchieten.

Voorſegging. De Vleeſchbreuk is door Medicynen qualyk te genezen, en door de handkonſt zelde ſonder verlies van een balleken. Als hy tot in de lieſchen gegroeid is, zo is hy gemeenlyk ongeneeſlyk.

Genezing. In 't begin, als de geborſtene, doorgeknaagde of verwyderde vlieſen de adertjes te veel bloed laten uitſtorten, zoo kond gy deze breuk ſomtyds noch voorkomen met aderlaten, te rug dryvende en t' ſamentrekkende Medicynen: maar als zy alrede aan 't groeijen is, zoo zyn deſe middelen te ſwak; bezoekt het dan op deze wyze: Maakt een kleine opening in 't zakje, liever boven als onder: ſteekt een wiek daar in, en zoekt de breuk allengskens met ettermakende Medicynen weg te nemen, in 't verbinden den etter nooit altemaal uitlatende, op dat het overige vleeſch dies te beter mag verteerd worden.

Wil dat na uw zin niet gaan, zo trekt het balleken uit, en ſnijd zoo veel van 't vlees af als gy kund, ſonder het balleken in 't minſte te quetſen; brengt het daar na wederom in, en verdrijft het overig vleeſch met ettermakende Medicynen.

Vreeſt gy dat ſulks altemaal niet helpen zal, zoo trekt het balleken met zyn vleeſchbreuk zoo verre uit als gy kund, neemt een naalde met een ſtarke zyde draat, ſteek die boven het geſwel door de ſcheede des Penszaks (*Proceſſus Peritonæi*) eenmaal, en ſtraks nog

een

een andermaal door het selfde gat: als dan neemd de twee einden van de draad, brengtse onder door, zoo dat het regter einde het slinker, en het slinker het regter word, bind de proces of scheede met een knoop toe: straks daar op zo snijd het balleken met de breuk af, en de einden des draads uitlatende, handeld de wonde naar behooren.

Hier hebbe ik u eerstelyk te bidden, dat gy de nature van de siekte ernstig ondersoekt, eer gy tot het handwerk komt; want de *bystanders* (*Parastatæ*) sijn somtyds zoo geswollen, insonderheid als de ballekens verhard of schirreus geworden zyn, dat zy voor een vleeschbreuk by u souden konnen genomen worden, als gy zo los daar over liept, als somtijds wel geschied. Daarna waarschouw ik u, dat gy de draad zo digte aan de ballekens doorsteekt, als het geswel eenigsins lyde mag: want hoe hoger dat gy de penszaks schede doorsteekt, hoe dikker gy haar bevinden zult; en als dan zal het langer met de suppuratie en 't afvallen van uw draad aanloopen; ondertusschen zullen de daar op volgende trekkingen der senuwen u een zekere boodschap brengen van d' aankomende dood. Ten derden moet gy weten, dat de nature dikmaals in de zaadvaten speeld, zoo dat zy somtijds twemaal groter als de ballekens in het zakje leggen, sonder ander ongemak, als misschien de vreze, die uw ongesond oordeel over dees gesonde zieken u mag aangejaagd hebben, gelijk ik dat meer als eens hebbe ondervonden.

CAP. XXVI.

Hoe dat men een Steen uit de blase snyd.

De steen is een hard lighaam, veroorsaekt door een slymsoud- of aardagtige materie, uit een ingebooren steenmaekende kragt t' samen gebakken, en in de plaets daer by

is,

is, pyn, verstopping en meer andere toevallen verwekkende.

d'Oorsaek is een slym- zout- of aardagtige materie, die niet uit enkele hette of koude, maar door een ingeboorene steen-maackende kragt in steen veranderd.

Teykenen. Het water is wit, slymagtig, rauw, onklaar, en aan de kanten van het glas, zoo het wat staan blyft, zeer aanbakkende: somtijds is het bloedig, somtyds vol zant en steentjes; somtyds vol draatjes; somtijds gestopt. De Patient is dorstig; hy waterd dikwils, maar met snyding, pijn en druppelswyze; dan slaat hy de beenen over malkanderen; hy vrijfd aan zyn gemacht, en drukt aan 't onderste van de buik, met een of beide zyn handen: de roede is gespannen; hy kan qualijk stille zitten, en ook qualyk gaan; hy voeld gelijk een gewigt of swaarte onder aan zyn lighaam; wil hy wateren, zoo moet hy mede zyn gevoeg doen; den endeldarm zinkt dikmaal uit, sonderling in jonge kinderen.

Alle dese teikenen, hoe klaar zy ook schynen, konnen u niet te min bedriegen: men plag om zekerder te gaan voor desen een catheter in de blaas, en een of twee vingers in den aars te steken, en zo konde men niet alleen de steen of steenen voelen, maar ook van haar grootte oordeelen; maar deze wyze van *sonderen* viel zoo pynelijk, dat men de Sieken zonder schrick voor geen twedemaal daar aan kon krygen, daarom maakte men gemeenlijk alle de werktuigen gereet, die tot het steensnyden vereischt worden, op dat men, de steen ondervonden hebbende, stracks met het handwerk voort mogt varen, maar d'Opperste Genees-Heer heeft voor deeze beklagelyke Lyders onlangs Meesters verwekt, die zo Kinderen als volwasse menschen, niet alleen sonder Catheter, maar ook sonder eenige pijn zo zeker konnen met een of twee vingeren *sonderen*, dat geen Practizyn daar aan meer behoeft te twyffe-

twyffelen; en hier overtreffen zy zelfs de vermaarde Franſen, waarom ik diergelijke konſtenaars ook aan andere Landen wenſche.

Voorſegging. De broſſe ſteen kan zeer zelden, de vaſte nimmermeer door medicynen verbryſeld worden, wat ook de grootſprekers hier van zeggen ofte zeggen zullen: ſomtijds is hy zo hard nog niet, of de Catheter kan hem in de krop van de blaas breken en uithalen: ſomtijds is hy zo klein, dat hy terſtond ook ongebroken volgd. Somtijds blijft hy in de roede ſteeken, en kan van daar ſonder gevaar en merkelijke pijn uitgehaald worden. Is hy aan de blaas of tuſſchen de twee roeken der ſelve aangewaſſen, zoo is het ongeneeſlyk ſeer, en die hem dan wil uitſnyden, zal de Patient wel haaſt van 't leven berooven. Hoe grooter de Steen, hoe ſwaarder en gevaarlyker is de handwerking. In de Vrouwen konnen ſteenen zo groot als een olyf, ja zo groot ſomtijds als een okkernoot ſonder ſnyden uitgehaald worden: maar die maniere van ſteen uithalen, die zy *per dilatationem* noemen, is zoo gevaarlijk, en gelukt zoo uitermaten weinig, dat ſy niet als van verſtandige Mannen behoord gedaan of toegeſtaan te worden.

Geneſing. Hoe dat een ſteen in de nieren, blaas of andere deelen des lighaams (want overal konnen zy groeijen) in 't gemeen moet gehandeld worden, is het werk van den Geneesmeeſter; hier ſchrijven wy alleenig hoe dat hy uit de blaas moet geſneden worden.

Verſcheide manieren worden van verſcheide Meeſters voorgeſteld, maar deze is hedendaags de gebruikelijkſte en zekerſte.

Zet een ſtark man op een redelyke hooge ſtoel, legt een kuſſen op zyn ſchoot, en de Patient (na dat hy drie of viermaal van een bank op een kuſſen heeft geſprongen) daar op: bind hem de handen aan de voeten vaſt, en laat hem de beenen van twee dienaars van malkander houden: daarna beſtrijkt uw ſlinker hand met oly

van roosen, witte Lelien, of zoete Amandelen, en steekt den eerste, of de middelste vinger, of zoo het de nood vereischt, alle beide in de aars: drukt met de regterhand de buik wat nederwaarts, en alzoo de steen naar de krop van de blaas: als dan maakt in de slinker zyde tusschen het gemagt en het Eynde (welke plaats men *Perinæum* noemd) bezyden de naat met een tweesnydent mes, een opening op de steen aan, zo groot ontrent als gy de steen oordeeld groot te wezen: drukt hem met de vingers naar de wonde; komt hy wegens zijn grootte niet te voorschyn, zo krijgt hem met een tang, of liever met een lepel uit.

Dat gedaan zynde, zoo maakt terstond handen en voeten los, legt wat meel met bolus of andere bloedstelpende Medicynen op de wonde, en geneest die voorts na de konst, en dat zo haast als immers mogelyk is, op dat de Patient niet lek en blyve.

Dese manier van steen uithalen noemd men *Apparatus minor*, en word meest gebruikt in kinderen; alhoewel sy van ervaren Meesters ook in volwassen luiden seer wel kan te werk gesteld worden; en ook hier te Lande altijd word in 't werk gesteld, van de gene die bequame vingers daar toe hebben.

Dog uit vreze dat zy de steen met de vingers in den aars niet genoegsaam zullen beslaan, zo meenen sommige, dat in oude luiden een ander manier, die sy *Apparatus major* noemen, nodig is. Sy leggen de Patient als voren wel gebonden en vast gehouden op een tafel: daarna steken zy den wegwyzer (*Itinerarium*) in de roede tot op de steen, als dan maaken zy een opening als boven: en brengen door dezelve langs de reet van de wegwyzer den Leyder (*Conductor*) ook tot aan de steen; daarna trekken sy den wegwyzer uit de roede, brengen een tang (*Endenbek*) lepel (*Hamulus*, *Lapidillus*) of ander instrument in de blaas, en den leider mede weg doende, soeken de steen te vatten, en hem alzoo ongebroken uit te brengen; geen vingeren in den

aars

aars steek de, ten zy het de groote nood vereischt. Is de steen te groot, zo verwijderen zy de wonde, als die kleine plaats dat lyden mag, anders breken sy door een bequame tang de steen in de blaas, en brengen hem stukswijs uit. Als de Wonde zeer groot is, zoo heeft zy eenige naaldehegten van doen; en als dan steekt men voor een dag twee of drie een zilver pypje tusschen beiden, op dat het geronne bloed met het slym of zandig water uit mag loopen.

Op deselfde maniere worden de Vrouwen mede ge. sneden, met dat onderscheid alleen, dat men de vingers niet in den eyndeldarm, maar in de schamelheid steekt, en dat de Catheter geensints gebogen, maar regt en wat korter moet zijn.

Nog word op een andere wyze de steen uit de blaas getrocken; men drukt deselve met een of twee in oly wel gesmeerde en in den aars gesteke vingeren uit de krop om hoog; daarna maakt men een opening boven het *schaambeen* na de langte van de regte buikspier door de blaas tot op de steen, dan neemt men deselve met een lepel ofte met een tang uit: hier door hebt gy noit geen lecking te verwagten, en kunt voor groote steenen meerder ruimte vinden, maar in haar zelve is zy moeijelijk en gevaarlijk, en zoo de wonde van de blaas niet aan de spieren van de buik vast groeid, zoo volgd een verssweering in de blaas, die niet alleen pynelyker, maar ook ongeneeslyker is als te vooren de steen selve, waarom sy ook by goede practisijns minder is in 't werk gesteld als de voorgaande.

CAP. XXVII.

Van de Hasemonden.

DE vierde en laatste Handwerking, *Anaplérosis*, geeft de nature wederom 't gene haar ontbreekt,

en komt meest te passe, als de neus, lippen, ooren, of door geboorte of door uiterlyke toevallen iets ontnomen word.

De lippen aangaande, als haar niet veel ontbreekt, zoo maakt die van 't tandvleesch los, scarificeerd de kanten, en hegt die met een naalde aan malkander, daarenboven om de vastigheid nog een heelplaaster daar op leggende, zoo zullen zy haast en ligtelyk aan malkander groeyen.

Als de lippen veel ontbreekt, zoo maakt haar van het tandvleesch los, legt een doekje tusschen beiden, daarna trekt de lippen met bequaame bandekens aan malkander, en scarificeerd de kanten niet voor aleer eenige dagen daar na de lippen genoeg uitgespannen zijnde, door suturen en hegtplaasters konnen aan malkander gebragt, gehouden, en alzo geneezen worden.

Hoe dat men *gekorte neuzen* en *ooren* hersteld, heeft *Taliacotius* in een bezonder boek wijdloopig beschreven, tot den welke wy den Lezer zenden.

Eynde des Eersten Deels.

85

TWEEDE DEEL
DER
CHIRURGIE,
Inhoudende III Boeken.

I.
VAN DE GESWELLEN.

II.
VAN DE WONDEN.

III.
VAN DE SWEEREN.

TWEEDE DEEL DER CHIRURGIE, EERSTE BOEK, Van de GESWELLEN, WONDEN en SWEEREN,

CAP. I.

Van de Geſwellen in 't gemeen.

HEt geſwel tegens de Nature is een ziekte door dewelke de deelen des lighaams onbehoorlyker wyſe vergroot of uitgeſpannen worden, zoo dat zy haar opgeleide werking niet volbrengen konnen.

d'Onderſcheiden der Geſwellen worden genomen. I. Van de beſchadigde partye, gelyk d'ontſteking der oogen, keel &c. II. Van d' oorſaken.

d'Oorſaken zyn: I. de deelen des lighaams zelfs, als ſy uit haar natuurlyke plaats wyken. II. de vier zoo natuurlyke als tegensnatuurlyke Humeuren; het Bloed, de Gal, Pituita (*Phlegma*) en Melancholia, waar by wy het Serum en de winden moeten voegen.

Uit de humeuren ontſtaan de meeſte geſwellen, en dat geſchied of door vergadering, of door toevloeijing der ſelve.

Zy vergaderen, als de natuurlyke warmte der partye verſwakt zijnde, de goede humeuren qualyk kooken, of de quade niet genoegſaam uitwerpt.

De Toevloeijing der humeuren erkend tweederley

oor-

oorzaken: 1. Uiterlyke, als vallen, ſteeken, ſlaan, uiterlyke hette, heftige beweging, &c. En 2. Innerlyke, als pijn, veelheid, ſcharpheid, dunnigheid der humeuren &c.

De teikenen der geſwellen ſijn uitſpanning, pijne, rodigheid, hette, hardigheid, &c. der partye; maar die konnen beter in 't byzonder als in 't gemeen beſchreven worden. De teikenen van de tyden (want alle geneeſlyke geſwellen hebben 4 tyden) zyn deze:

In 't begin komt de partye te ſwellen; inde vermeerdering worden de ſwelling, pijn en andere toevallen grooter; in de Staat ſyn de toevallen op haar hoogſte, maar blyven een tijd lang in die ſtaat, ſonder nogtans in een argere ziekte te veranderen; in de vermindering verminderd de ziekte met haar toevallen.

Voorſegging. De geſwellen zyn van langſamer geneſing, als ſy uit *Pituita* of *Melancholia*; en gevaarlijk, als ſy uit bedorven bloed of uit de gal ſpruiten: als zy meer in- als uitwendig zijn: als zy haar ontrent de grote vaten, ſenuwen, gewrichten, vliesagtige of edele deelen vertoonen: als ſy ſeer groot zijn: als zy een ongeſond (*cacochymiſch*) Lighaam aantreffen.

Sy eindigen op vierderley wijſen: 1. of zy verdwynen, en dat onderkend gy door de vermindering der toevallen. 2. of ſy ſuppureren, en dan word de pijn en klopping grooter, en de koortſe wil daar wel op volgen. 3. of ſy verharden, en dat geſchied zeer veel door het onbehoorlijk gebruik van repellerende, en al te ſterk reſolverende middelen. 4. of zy veranderen in een *Gangræna*, door gebrek van natuurlijke warmte.

De *geneſing* beſtaat in twee dingen. 1. te beletten dat de humeuren niet naar en in de partye vloeijen. 2. weg te nemen 't gene alrede in deſelve vergaderd is.

De toevloeijing ſtutten wy met 1. *Onderſcheppen* (intercipieren) 2. *te rugge dryven* (repelleren) 3. *te rugge trekken* (revelleren) 4. *elders te leyden* (deriveren) en 5. *de partye te verſterken.* De

De vergaderde materie word verdreven, 1. *met samentrekkende en te rugdryvende medicynen*, als zy dunne en nog niet in de partye vast is. 2. *met resolverende*, als sy dik en vast zit. 3. *met ettermakende*, als de voorgaande te swak zijn. 4. met het wreede *vier en yser*, als geen andere middelen helpen willen.

CAP. II.

Van d'Ontsteeking.

d'ONtsteeking (Phlegmone, Inflammatio) is een geswel tegens de natuure, veroorsaekt door bloed inde huit, of de daer onder gelegen spieren, gestort, en aldaer hette, roodigheid, pyn, klopping en spanning verwekkende.

Onderscheid. Zy is volkomen, als sy uit het bloed alleen ontstaat, maar onvolkomen, als onder het bloet gal, Pituita of Melancholia vermengd is, als wanneer sy genoemd word; *Phlegmone Erysipelatodes*, *Oedematodes*, *Scirrhodes*.

d'Oorsaek is het bloed somtijds alleen, somtijds met andere humeuren vermengd.

De teikenen zijn, hette, roodigheid, pijn, kloppinge, glinstering, spanninge, hardigheid, tegenstreving.

Voorsegging. d'Ontsteeking der uitwendige deelen onlast d'inwendige van veelderhande ziekte, en is dies aangaande voor gezond te rekenen, als zy door haar grootte niet in een gangræna veranderd: in d'oogen, keel, roede, schamelheid der Vrouwen, en gewrichten is sy gevaarlijk, en moeijelijk te genezen.

In een jong mens, en somerdaags word zy haast gebeterd, dog langsamer in een vol als mager lighaam.

De *Genezing* word door vier aanwijzingen volbragt. d'Eerste bestaat in een goede manier van leven. De

Patient kieze een heldere lugt; het eten en drinken ſy matig en verkoelend, alle zoetigheden, vettigheden, heete kruiden, als peper, gengber, &c. ſijn ſchadelyk; als mede de beweging des lighaams, inſonderheid die van de beſchadigde partye. Het ſlapen is goed; de hardlyvigheid is quaad. Venus en de Toorn aan des Patient deur kloppende, mogen geenſints ingelaten worden.

De *tweede aanwyzing* begeerd, dat men de toevloeijing der humeuren belette, het welke met *revelleren*,(te rug trekken) *deriveren*, (elders te leiden) *repelleren*, (te rugge dryven) en *intercipieren* (onderſcheppen) geſchieden kan. Wagt dan niet lang om bloed te laten, want hier is het zonderling noodig; en wild gy te rug trekken, zo kieſt de vergelegenſte ader van de tegen overſtaande partye; wild gy de humeuren elders leiden, zoo neemd een ader die wat nader is; kund gy tot het laten niet komen, zo ſpreekt de bloedſuigers en de koppen aan.

Nademaal nu ſelden het lighaam zoo zuiver is, dat zig onder het bloed niet eenige quade humeuren vermengd bevinden, zoo moet het purgeeren ſomtijds te werk geſteld, en naar gelegentheid van zaken zo wel als het aderlaten hervat worden. Ondertuſſchen vereiſcht de lydende partye de te rugdryvende hier neffens geſtelde Medicynen: dog wagt u deſelve te gebruiken, 1. Als d'edele deelen haar in behoorlyke plaats en daar toe geſtelde klieren ontlaſten. 2. Als de humeuren quaadaardig zijn. 3. Als ſy door een *Criſis* uitgeworpen worden. 4. Als het lighaam ſeer onzuiver is. 5. Als de party ſwak, of zeer pynelijk is. 6. Als d' ontſteeking ontrent een edelder deel is.

Te rugdryvende (repellerende) *Medicynen.*

Radices biſtortæ. tormentillæ. Folia Cupreſſi, myrti, plantaginis, quercus. Flores balauſtiorum; roſarum

rum rubrarum. Semina Sydoniorum. Santalum rubrum Gallæ. Acacia. Sanguis draconis. Albumen ovi. Acetum. Vinum rubrum ſtypticum. Alumen. Bolus. Ol. roſarum. myrtillorum. Empl. de ſpermate ranarum.

℞. Acet. roſac. unc. ij.
Album. ov. conquaſſat. No. ij.
Boli Armen. drachm. iij.
Lap. hæmatit. drachm. j.
M.

℞. Succ. ſemperviv.
portulac.
plantagin. an. unc. j.
Acet. roſacei.
Vini rubr. auſter. an. unc j. ſ.
Ol. Myrtillor. unc. j.
Agitentur in mortario plumbeo, Addendo.
Pulv. cortic. granator.
Biſtortæ an. drachm. j.
M. F. Linimentum.

De *derde aanwyzing* wil hebben, dat men de humeuren, die alreede in de partye vaſt zitten, wegneme, het welke men eerſt bezoeken moet met reſolverende, en zo het daar mede niet gelukken wil, met ettermakende medicijnen.

Verteerende (reſolverende, diſcutierende) *Medicynen.*

Radices Galangæ; Iridis. Herbæ Anethum, Abrotanum, ruta, ſabina. Flores chamomillæ, meliloti, ſambuci. Semina anaſi, carui, cumini. Baccæ lauri, juniperi. Gummata Galbanum, Ammoniacum, bdellium, ſagapenum. Tacamahaca, oleum anethi, nardinum, rutæ, laurinum. Unguentum Agrip-

Agrippæ, martiarum ; Emplastrum de betonica, oxycroceum, diachylon. Fermentum. stercora animalium. spiritus & fæx Vini.

℞. Rad. Ireos,
Althææ an. unc. j. ſ.
Summitat. absinth.
Flor. Chamomill.
melilot. an. P. j.
Herb parietar.
verbasci. an. M j.
Farin. hordei,
fœnugræc. an. q. ſ.
Coq. ex Vino albo Gallico,
Contusis Adde.
Ol. irini,
chamomillæ an. unc. j.
M. F. Cataplasma.

of

℞. Stercoris Vaccini unc. iij.
Succ. Cicutariæ unc. j.
Ol. Chamomillæ unc. ſ.
castorei drachm. ij.
Bol. armen. drachm. ſ.
Myrrhæ rubr. drachm. ij.
Croci drachm. j.
Farinæ Lupinor. q. ſ.
M. F. Cataplasma.

Ettermakende (Suppurende) *Medicynen.*

Radices althææ. Herba malvæ. Flor. chamomillæ. ficus. Gummata Galbanum, Bdellium, Sagapenum, Ammoniacum. Adeps porci, anseris, anatis, gallinæ, Ol. lilior. alborum. Unguentum althææ simplex & compositum, Basilicum. Emplastrum diachylon, de mucilaginibus, mililoti.

℞. Cæ-

℞. Cæparum ſub cineribus aſſatar. unc. iij.
Ficuum No. x.
Contundantur Addendo.
Unguent. baſilicon. drachm. vj.
Axung. Anatis unc. j.
Mellis Virginei.
Farin. ſem. lini. an. q. ſ.
M. F. Cataplaſma.
of
℞. Rad. lilior. albor.
althææ an. unc. j. ſ.
Fol. malvæ,
brancæ urſin. an. M. j.
Ficuum No. viij.
Paſſular. mund. drachm. vj.
Farin. althææ vel tritici unc. ij.
Sapon. Venet. drachm. iij
Coctis & cribro transmiſſis, Adde.
Axung. porci unc. j.
Ol. chamomillæ unc. ij.
M. F. ſ. a. Cataplaſma.

De vierde aanwyſing belaſt ons op de toevallen te letten, die zo zy niet weg genomen worden, de Genezing verhinderen. De voornaamſte toevallen zyn:

1. De *koortſe*, wiens genezing de Medicijnmeeſter toekomt, ten waar gy die met aderlaten konde weg nemen.

2. De *hardigheid*, wiens genezing gy in het Cap. van de Scirrhus vinden zult.

3. Het *heetvier*, van 't welke in een beſonder Cap. ſal gehandeld worden.

4. De *pyn*, die ſomtijds wegens haar heftigheid ons heftig dringt om met de volgende Medicynen te verzagten.

Pynstillende Medicynen (Anodyna.)

Althææ, anethum, malva, chamomilla, hyoscyamus, Nicotiani. semina lini, papaveris, fœnugræci. sperma ceti. Lac dulce. Albumen ovi. Ol. lilior. albor. lini. Unguentum populeum. Axungia porci, gallinæ, humana. Opium.

Het volgende Cataplasma heeft my meenigmaal groote dienst gedaan.

℞. Flor. anethi,
chamomillæ an. M. j.
sambuci M. j. ſ.
Farin. semin. lini. unc. iiij.
Ol. anethini,
lil. albor. an. unc. ſ.
Coq. ex lacte vaccino in forman.
Cataplasmatis.

CAP. III.

Van de Roose.

DE *Roose* (Erysipelas) *is een geswel tegens de natuure, veroorsaakt door gal, meestendeel maer in de huid, dog somtyds ook in de daar onder gelegene spieren gestort, en aldaar pyn, hette, met meer andere toevallen verwekkende.*

Onderscheid. Sy is volkomen, als sy uit de gal alleen ontstaat; maar onvolkomen, als onder de gal, bloed pituita of melancholia gemengd is, als wanneer zy genoemd word *Erysipelas phlegmonodes*, *Oedematodes*, *Scirrhodes.* Somtijds is sy met een sweering vergeselschapt; welke sweering somtijds met de huid alleen te vreden is, en somtijds het vleesch zelven ineet.

d'Oorsaak is de Gal; maar die is selden alleen: by

wy-

wylen is 'er wat phlegma en melancholia onder, maar meestendeel het bloed ofte serum; waarom de middelen tegens het Phlegmone meermaals goed zyn tegens de Roose.

De *Teykenen* zijn groote hette, scharpe pyn; roodigheid met geelheid vermengt, dog op het aanroeren haast verdwynende en haast wederom komende; weinig spanning, weinig klopping, weinig verheventheid; waarom sommige Schryvers twyffelen of men de roze onder de geswellen mag rekenen: nooit komt zy zonder koortse, ten waar zy van uiterlijke oorsaken haren oorsprong nam.

Voorsegging. De Roose heeft zelden gevaar, als zy door te rugdryvende middelen niet gevaarlijk word gemaakt: dog is zy gevaarlijker ontrent d'edele delen en de keele; of als 'er een wonde, beenbreuk, ontleding, of bederving by komt.

De *Genezing* bestaat eerstelijk in een goede manier van leven: de lugt, spijs en drank moet verkoelend zijn; alle scharpe, heete vette of zoete dingen zijn schadelijk, als mede vele of heftige beweging des lighaams, hardlyvigheid, nagtwaking, Venus, toren.

Het purgeeren is nodig, en de Medicynen daar toe bequaam, in het derde Cap. van 't eerste Deel beschreven.

Het Aderlaten word van een volkomen Rose meer verboden als vereischt; want het bloed houd door sijn vettigheid de scharpe gal in toom: niettemin als de koortsen heftig, de toevloeijing groot, en onder de gal, gelyk dat zeer veel gebeurd, wat bloed gemengt is, zoo moet het werk gesteld worden, zonderling in volle lighamen: de magere en swakke kan men daar van bevryden, en in tyd van nood de koppen of bloedsuigers aanspreken.

Na dese is het Sweeten een der voornaamste genees-middelen.

Uiterlijk zal u de beschadigde partye verbieden:

1. Olien

1 *Olien* of andere vettigheden op te leggen, alzo de gal daar door gevoed, en zy tot bederving word gebragt: of hebt gy immers luſt daar toe, zoo matigt haar zeer wel met andere Medicynen. 2. *Te rugdryvende middelen* te gebruiken, ten waar de Rooſe zeer klein, van d'edele deelen verre gelegen, en de humeuren noch in 't vloeijen waren; en dan noch, zoo gy wel wild doen, diend gy haar met matig verteerende te mengen.

De Cataplaſmata, in 't voorgaande Cap. beſchreven, zijn hier meermaals dienſtig.

Het Emplaſtrum Diapalma in aceto diſſolutum, is zeer in 't gebruik.

De bladen van kool, tabak, hyoſcamus &c. opgelegt, trekken de brand kragtig uit: ſommige nemen ſchapendrek in wijn of azijn gekookt; andere de flores ſambuci, meliloti, chamomillæ &c. in zoete melk. Geſtoote krijt met graauw papier droog opgelegt, geneeſt haaſt en wel.

De volgende ſtoovingen heb ik goed gevonden.

℞. Myrrh. rubr. pulveris, drachm ij.
Sacchar. ſaturn. drachm. ſ.
Camphoræ ſcrup. j.
Opii gr. xxv.
Vini alb. Gallic. unc. vj.
M.

Maakt dat t'ſamen warm, legt eenige daar in natgemaakte doekjes op de partye, en vernieuwd die zo dikmaals als zy beginnen koud of droog te worden.

Een ander uitmuntend Goed.

℞. Troch. alb. Rhaſis drachm. j.
Camphoræ ſcrup. j.
Spiritus Vini unc. j.
Aq. ſambuci unc. vj.
M.

Gebruikt het op de voorgaande wyſe. Ook

Ook kan men de lijdende partyc vijf of zes maal 's daags rooken met maſtix en wierook, ſonderling als de Rooſe in het aangezigt is.

Als 'er een ſweering by komt.

℞. Trochiſc. alb. Rhaſis drachm. ij.
Myrrh. rubr.
Lithargyr aur. an. drachm. j.
Flor. Sulphur drachm. ſ.
Sarcocol. ſcrup. ij.
Albumin. ovi. q. ſ.
M. F. Linimentum.

CAP. IV.

Van het geſwel Oedema.

OEdema *is een geſwel tegens de nature, veroorſaekt door het Phlegma; witagtig, week, ſonder pyn, meer uyt vergadering als toevloeiijng der humeuren ſpruitende.*

Onderſcheid. Het is volkomen, als het uit de Pituita alleen zijn oorſprong neemt; maar onvolkomen, als het met andere humeuren vermengd is, als wanneer het genoemd word *Oedema Phlegmonodes, Eryſipelatodes*, of *Schirrhodes.*

d'Oorſaek is het *Phlegma*, ſomtijds alleen, ſomtijds met andere humeuren vermengd, meeſtendeel ſpruit het uit de qualijk geſtelde watervaten(*Vaſa lymphatica*)

De teikenen zijn wittigheid, weekheid, de vingeren wykende, weinig pijn of klopping.

Voorſegging. Het *Oedema* is van ſwaarder geneſing, als het in een hardigheid of in een abſces verandert; en gevaarlyker by een teering of waterſugt. Het groeit meeſt in de winter, in oude Luiden, in phlegmatijke lighamen, en in de gene, die door te veel eten of drin-

ken geduurig de natuurlijke warmte verswakken.

De *Genezing* vereischt, zoo wel als de voorgaande geswellen een goede manier van leven. De lugt, spijs en drank moet verdroogend en matig warm zijn. Het gebraden vlees is beter als het gezoden; rauwe freuiten, kaas, zeevisch &c. is quaad, als mede veel eten en drinken. De wijn is goed, of alleen gedronken, of met verwarmde Kruiden toegemaakt. Voor de maaltijd is de matige beweging des lighaams nut, maar het lang slapen, sonderling by dag, zeer hinderlijk. De hardlijvigheid, ledigheid en droefheid kan niet als schade bybrengen.

Het aderlàten komt hier noit of zeer zelden te passe, maar het sweeten en purgeeren meermaals, en het braken somtijds: dan de mage moet vooral en gedurig waargenomen worden.

Van buiten gebruikt men in 't begin repellerende met discutierende medicijnen gemengt, dog zo, dat deze laatste d' overhand hebben: daarna de discutierende alleen, deselve starker of swakker na de gelegentheid van de ziekten.

℞. Aloës drachm. iij.
Boli armen. unc. ſ.
Acaciæ,
Sang. Dracon.
Rad. cyper pulv. an. drachm. ij.
Croci drachm. ſ.
Aceti rosac unc. j. ſ.
Ol. myrtin.
lumbricor. terr. an. unc. j.
Ceræ q. ſ.
M. F. Ceratum.

Een ander kragtiger.

℞. Sulphur. crud.
Ciner. sarmentorum vitis.

Salis

Salis Gemmæ an. drachm. ij.
Farin. fabar. unc. j.
Aceti unc. j.
Ol. nucum drachm. j.
Terebinth. & ceræ q. ſ.
M. F. Unguent. vel Ceratum.

Een ander noch kragtiger.

℞. Ladan. unc. j. ſ.
Thuris unc. j.
Styrac. calam. unc. ſ.
Sulphur. drachm. vj.
Alumin.
Sal. nitr.
Ciner. commun. an. drachm. ij.
Stercor. vaccin. unc. ſ.
Ol. rutac. unc. j.
Terebinth. & picis q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

Een kragtig Cataplaſma.

℞. Radic. althææ unc. iij.
brioniæ,
ebuli an. unc. ij.
Fol. ſalviæ,
rutæ an. M. j.
ſabinæ M. ſ.
Coq. ex aq. & Vini æq. part. Addendo
ſub finem Aceti unc. iij.
contuſis adde.
Farin. fabar. unc. ij. ſ.
Cinerum commun. unc. ſ.
Stercoris vaccin. unc. j.
Salis commun. unc. ſ.
Ferment. unc. j. ſ.

Ol. Chamomil. unc. iiij.
Axung. porci, unc. ij.
M. F. Cataplaſma.

Als het *Oedema* in een abſces veranderen wil,'t welk ſelden geſchied, zoo is het voorſz Cataplaſma mede ſeer goed, en kragtiger als gy wat ajuin met een goed deel Unguentum Baſilicon daar onder mengt en den azijn daar uit laat.

Heeft het Oedema zyn oorſprong uit een Teering, waterzugt of Cachexia, zoo kan het qualijk als met de heele ziekte genezen worden.

Ik genees haar gemeenlijk zeer ſpoedig met de volgende wijn of purgeer-conſerf, latende de beenen of armen met windſels van 12 of 15 ellen lang van onderen zoo net opwinden, dat geen zugt kan tuſſchen beiden blyven; aldus worden de edele deelen verſterkt, de tegennatuurlijke vogtigheden uitgevoerd, en d'uiterlyke leden in een week of twee herſteld.

℞. Rad. Ireos florent. unc. j.
Eryngii. petroſel. an. unc. ſ.
Agaric. trochiſcat.
Rhei elect. an. drachm. iij.
Fol. ſenn. mund. drachm. vj.
Cinamom. drachm. ij.
Caryophyllor. drachm. ſ.
Sem. ſiler. mont. drachm. ij.
M. F. Nodulus.

Legt dit popje in een mengele oude Franſe wijn, en laat de Patient alle morgen een roemertje, dat is 4 of 5 oncen, daar van drinken.

of

℞. El. è ſucc. roſar. unc. j.
Jalapp. drachm. j.
Spir. ſalis ſcrupul. j.
M. F. Conditum.

Laat de zieke om de tweede of derde dag van deze Conſerf de grootte van een boontje of zinknoot neemen,

CAP. V.

Van de Scirrhus.

DE *Scirrhus is een geſwel tegens de nature, veroorſaekt door Melancholia, ſomtijds door een taye pituita; hard, wederſtreving en zonder pyne.*

Onderſcheid. Hy is volkomen, als hy uit de Melancholia of Pituita alleen ontſtaat; maar onvolkomen, als andere en van de nature zeer afgewekene humeuren daar onder gemengd zyn.

d'Oorſaek is of de Melancholia, of een taye Pituita.

De *teikenen* zyn hardigheid, die de vingeren niet of qualijk wykt; het geſwel is zonder pyne, en wit als het uit de Pituita, maar loodverwig als het uit de Melancholia ſpruit.

Voorſegging d'Ongevoelige Sirrhus, en daar hair op waſt is ongeneeſlyk. De loodverwige is zeer gevaarlijk, en veranderd meermaals in een Kancker. d'Onvolkomen, die klein en nog wat gevoelig is, word ſomtijds, maar al te zelden genezen.

De *Geneſing* beſtaat in een goede manier van leven, die met die van het Oedema veel gemeenſchap heeft, als de Scirrhus uit de Phlegma komt: komt hy uit melancholia, zoo moet de lugt klaar, matig warm, en vogtig zyn: de ſpyſe insgelijks, en ligt om te verteeren: alles wat ſcharp, en tot in de derde of vierde graad heet is, brengt ſchade by. De drank moet nog dik nog ſtark, maar wel verwarmend ſijn. Droefheid, toorn, groote ſorgen, nagtwaking zyn quaad, en het lang ſlapen mede. De matige oeffeninge des lighaams is noodig.

 Het

Het aderlaten kan zelden en weinig voordeel doen, maar wel het ſweeten en purgeeren. Uiterlijk zyn de verteerende en emollierende Medicynen goed, maar noit beter, als wanneer gy haar van 't begin tot aan het einde laat vergeſelſchappen, ſomtijds meer emollierende, ſomtijds meer reſolverende nemende.

Sommige zoeken de Scirrhus te ſuppureren, maar dat gelukt zeer zelden.

Andere zoeken hem uit te ſnyden of uit te branden, en dat doen ſy uit een onverſtandige ligtvaardigheid; ten waar hy in zijn eigen vlies verborgen lag, maar als dan noemd men hem geen Scirrhus meer.

Weekmakende (emollierende) *Medicynen.*

Butyrum. Adeps gallinæ, anſeris, anatis, porci, vulpis, urſi, hominis. Malva, Althæa, Atriplex. Gummi Ammoniacum, Galbanum, Bdellium, Styrax liquida. Unguentum althææ. Emplaſtrum diachylon, de mucilaginibus, de meliloto.

De reſolverende ſoekt boven in de geneſing van het Phlegmone.

℞. Gumm. Galban.
Ammoniac.
Opopanac. an. unc. j.
Flor. ſulphur.
Myrrh. rubr. an. unc. ſ.
Camphor. drachm. j.
Ol. lilior. albor.
Axung. anatis an. drachm vj.
Ceræ q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

℞ Rad. althææ unc. iij.
Iridis unc. j.
Fol. braſſicæ,
parietariæ,

malvæ,

malvæ,
Flor. chamomill.
melilot. an. M. j.
Sem. lini unc. ij.
Coq. ex aq. commun. & contuſis,
Adde
Stercoris Caballin. unc. ij.
Axung. porci,
Ol. chamomill. an. unc. j.
Cæpar. coctar. unc. ſ.
M. F. Cataplaſma.

CAP. VI.

Van 't waterig Geſwel.

HEt *waterig Geſwel is een vergadering van wateragtige humeuren of in 't geheele lighaem, of in eenige deſſelfs deelen, ſlap, zonder pyn, de vingeren geerne wykende, maer ſtraks wederom komende.*

Onderſcheid. Somtijds is 't geheele Lighaam met water vervuld, en die ſwelling noemd men *Anaſarca:* ſomtijds is de buik of alleen, of de beenen mede geſwollen, en die noemen zy *Aſcites*; ſomtijds is de buik (door winden die haar by het water voegen) als een trommel uitgeſpannen, en die heeft den naam *Tympanites.* Dit zyn eigentlyk de drie ſoorten van waterſugt, die meer de Medicyn als Chirurgyn te genezen opgedragen worden. Komt diergelyke water te vergaderen in het hoofd, zoo maakt het een *Hydrocephalus*; in de borſt, een *hydrops pulmonis*; in de navel, een *hydromphales*; en in het zakje, een *Hydrocele.*

d' Oorſaak is een wateragtige, meeſt brakke vogtigheid, *ſerum* genoemd, ontſtaande uit ſwakheid der natuurlyke warmte van die deelen, die de nature tot gijl en bloedmaking geſteld heeft.

Teykenen. Het waterig geſwel is ſlapper als een Oedema, en de vingeren meer wykende: het is zonder pyne, meeſt altijd jeukerig, en by de kaars bezien, min of meer doorzigtig.

Voorſegging. Het heeft in zijn zelven weinig gevaars als d'edele deelen, die het voeden, niet te zeer verſwakt zijn; niet te min is het ſwaar om te geneſen, zonderling in en ontrent de gewrigten.

Genezing. De maniere van leven heeft veel gemeenſchap met die van het Oedema. Zout en gerookte koſt en veel drinken is ſchadelijk: verwarmende ſpijs en drank is goed, maar brandewijn en peper is te heet.

Het purgeeren is zonderling noodig, dan het moet niet te heftig zijn, op dat d' alreede verſwakte deelen niet meerder verſwakt en worden: de ſweet-en water-dryvende Medicynen brengen hier groot voordeel by.

Het aderlaten moet zoo veel geſchuwd worden als immers mogelijk, want het niet als quaad kan veroorzaken.

Het Water purgeerende Medicynen.

Radices Aſari, Eſulæ, Jalappæ, Mechoacannæ albæ. Folia & cortex ſambuci. Euphorbium. Turbith. Gummi guttæ. ſyr. & ſpecies diachartami. Cremor Tartari.

℞. Syr. roſar. ſol cum ſenn.
diachartam. an. unc. j.
Jalapp. gr. viij.
Crem. Tart. ſcrup. ij.
Aq. petroſel. q. ſ.
M. F. hauſtus.

Een pugeerende Wyn, waer mede de Water-ſugt ſelfs kan genezen worden.

℞. Rad. Gentianæ,
Iridis,

cichor.

cichor.
fœnicul.
Imperator.
Cort. med. sambuc. unc. j. ſ.
Fol. Chamæpytheos. M. j.
rorismarin. P. ij.
Flor. centaur. min. P. j.
Sem. apii,
Coriandr.
Carui,
Urtic. Rom.
Fœnicul. an. drachm. j.
Fol. ſenn. elect. unc. ij.
Agaric. leviſſ. drachm. iij.
Jalapp. unc. ſ.
Turbith. drachm. j. ſ
Conciſa infundantur in libr. vj. Vini Rhenani. Doſis unc iiij.

Uyterlyk het water verteerende Medicynen.

Rad. Iridis, Bryoniæ, Ariſtolochiæ. Flores ſambuci, Chamomillæ. Folia Chelidonii, Centaurii, Calamenthæ, Rutæ, Anethi, Origani. Sulphur vivum; Sal, Alumen. Baccæ lauri. Ammoniacum, Bdellium &c.

℞. Stercoris vaccin. unc. ſ.
Columbin. drachm. ij.
Sulphur. vivi. unc. ſ.
Nitri drachm. ij.
Mellis,
Aceti an. unc. j. ſ.
Farin. fabar. unc. ij.
Bacc. laur.
Semm. cumin. an. unc. ſ.
Olei anethi,
nardin. an. unc. j

Vini albi Gallic. q. f.

M F. Cataplasma.

℞. Thuris,
Mastiches,
Myrrhæ an. unc. ſ
Camphoræ drachm. ſ.
Stercoris Caprin unc. j. ſ.
Sulphur,
Salis,
Cumin. an. drachm. iij.
Terebinth. & Ceræ. q. f.

M. F. f. a. Emplastrum.

Het waterig geswel des hoofds (*hydrocephalus*) heeft d'aller-ervarenste Geneesmeesters t'allen tyden groote moeijelijkheid gegeven. Als het water in de hollig heden der hersenen legt, ofte onder de twee hersenvliezen, zo is het uittermaten gevaarlijk; het veroorzaakt minder swarigheid, als het tusschen de twee vliezen is gesloten, (want de *Dura Mater* moogt gy, als gy daar by kond komen, met een Lancet wel openen) ofte boven deze twee vliezen drijft: en nog minder als het zijn plaatse boven het bekkeneel genomen heeft.

Selden wil het luisteren naar purgeerende, sweet- of waterdryvende, nog ook naar uiterlijk verteerende Medicynen; daarom gebruiken wy met meerder voordeel de *Cauteria*, *Vesicatoria*, *Fonticulos*, *Setacea* &c. Maar meestendeel worden wy gedwongen tot het gevaarlijk branden of snyden te komen, door 't welke evenwel eenige nog zijn genezen.

Sommige Meesters nemen een gloeyend yser, en branden daar mede de huid door op vijf, zes plaatsen des hoofds; niet te gelijk, want het zoude te veel kragten kosten, maar van daag op d' eene, morgen op de andere plaats, na dat het water haar dezelve bequamelykst toond.

Andere

Andere houden het met de Lancet, en maken een opening ter zyde de pijlnaald.

Welk van beide beter is, kan men zonder onderſcheid niet zeggen. Het brandend yſer agt ik goet, als het water tuſſchen de huid legt en het bekkeneel. Maar dobbert het onder het bekkeneel, tuſſchen de herſenvlieſen, ofte lager, zoo kunt gy zonder Lancet uw werk geenſints volvoeren.

Het zy gy 't een of 't ander kieſt, zo wagt u het water t'effens uit te laten, want de Patient zoude u onder de handen konnen ontvallen; immers zoude hy zeer ſwak worden, ook zo moogt gy in 't laatſte der genezing het water niet altemaal uitlaten; want de verſwakte partye, van de warmte, die het water min of meer nog by zig heeft, t'eenemaal ontblood zynde, komt ligtelijk te bederven: een weinig dan moet gy haar nog laten, en het ſelve daarna met in- en uiterlijk verſtarkende middelen allengsken verteeren: en dat moet in alle waterige geſwellen waargenomen zijn, die men door openingen zoekt te genezen.

Op dezelfde manier hebt gy de waterige geſwellen des navels of zakje mede te handelen, als gy door andere middelen niet kunt te regte komen.

De waterſugt der borſt en raakt de handkonſt niet; als wanneer zy door een opening moet weggenomen worden; en hoe men die maken moet, is in 't eerſte Deel in 't XV Cap. geleerd.

CAP. VII.

Van het windagtig Geswel.

HEt *windagtig Geſwel is een ziekte, veroorſaekt door geſloten winden, die de vingeren niet als met een tegenſtreving wyken.*

Onderſcheid. Somtijds is het met, ſomtijds zonder

pyn

pijn: ſomtijds ſtaan de winden ſtil; ſomtijds loopen zy van d'eene plaats op d'ander.

d'Oorſaek ſijn de winden; en d' oorſaak van de winden de Pituita, ſonderling als de gal daar onder komt dewelke als een giſt wat ſchuim, en alzo de winden maakt: meeſtendeel komt hier de ſwakheid der partye by, die de humeuren wel kooken wil, maar niet genoegſaam kan.

De *Teykenen* zijn opblazing, de perſende vingeren met een tegenperſing wykende; ſomtyds hoord gy een geruiſch, zonderling als gy daar op ſlaat.

Voorſegging. In de vleesagtige deelen komen ſy zeer zelden; in andere verwekken zy veel ongemaks; in ſwakke of ongeſonde lighamen zijn zy ſwaar en moejelyk te genezen.

Genezing. De manier van leven van 't windagtig geſwel en van het Oedema is byna een en dezelfde. Erwten, boonen, rapen, aardakers, carſtanien, neuten en alle rauwe freuiten moet men myden. Wyn en andere niet al te ſeer verwarmende dranken zyn goed; als mede notemuſchaat, folie, anys, carui, lavas, &c.

De maag en 't geheele lighaam moet door purgerende middelen wel gezuiverd, en door verſterkende herſteld worden; onder 't een zoo wel als 't ander diend men de windbrekende medicynen te mengen, en onder de laatſte, als het de nood vereiſcht, de pynſtillende. Het Laudanum Opiatum voorſigtig (dat is een half grein of een grein ten hoogſten t'ſeffens) gebruikt, is hier een treffelyke medicyne; want behalven dat het de pyne ſeer haaſt ſtild, zoo neemt het d' oorzaak weg door zyn ſweetdryvende kragt, en het ſweten is hier ſonderling goed, maar het aderlaten noit of zelden.

Uyterlyke Medicynen tegens de Winden.

Radices Galangæ, leviſtici. Herbæ Anethum, mentha,

mentha, majorana, pulegium, roſmarinis, ruta, cereforium. Flores ſambuci, meliloti, chamomillæ. ſemina aniſi, carui, cumini, fœniculi. Nux moſchata. Cardamomum. Caſtoreum. Oleum rutæ, nardinum, ſpicæ, anethi, carui deſtillatum, macis ſtillatitium, nuciſtæ expreſſum & deſtillatum. Emplaſtrum de meliloto.

℞. Ol. abſinth.
rutacei an. drachm. ij.
nuciſt. expreſſ. drachm. j.
macis ſtillat. drachm. ſ.
Caſtorei in aq. vitæ diſſolut. ſcrup ij.
M. F. Linimentum.

of

℞. Fol. rutæ,
calamenth. an. M. ſ.
Farin. fabar. unc. ij
Sem. cumin.
aniſi. an. unc. ſ.
Bacc. laur.
Salis commum. an. drachm. iij.
Nitri,
Sulphur. an. drachm. j.
Stercoris caprin. unc. vj.
Ol. anethin.
nardin. an. unc. j.
Vin alb. Gallic. q. ſ.
M. & Coque in formam Cataplaſmatis.

of

℞. Rad. pyrethr. drachm. ſ.
Saponis Venet. drachm. iij.
Caſtor. in aq. vitæ diſſolut. drachm. j.
Sem. cumin.
carui an. drachm. ij.
Ciner. lumbricor. terreſtr. drachm. ſ.
Ol. ſpicæ. unc. ſ.

Maſtiches

Mastiches drachm. iij.
Ceræ & Terebinth. q. f.
M. F. f. a. Emplastrum.

CAP. VIII.

Van de Hayrworm.

DE *Hayrworm is een gefwel tegens de natuure, veroorsaakt door de Gal, de huid met ineetende en voortkruipende puisten besmettende.*

Onderscheid. Als de gal alleen hier meester is, zoo maakt zy d' ineetende Hairworm, (*herpes exedens*;) is onder de gal wat Pituita vermengd, zo veroorsaakt zy de voortkruipende Hairworm, *herpes miliaris*, ofte het *springend vier* genoemd.

d' Oorsaek is de gal somtijds alleen, somtijds met Pituita vermengd. Dan die in plaats van de gal, het *serum* ofte de siltigheid des bloeds stelde, zoude, mijns oordeels, meermaals gelijk hebben, want de nieuw gevonde watervaten brengen door haar ontsteldheid meer verandering in het Lighaam, als men voor deze heeft geweten.

De *teykenen* zyn veel puisjes, de geers of milysaatjes gelyk; hette, begeerte om te krauwen, en na krauwen vogtigheid en sweerkens.

Voorsegging. De Hayrworm is moejelyker om genesen als gevaarlyk; ten waar hy door te rugdryvende middelen gevaarlyk wierd gemaakt.

Genezing. De maniere van leven is gelyk die van 't Erysipelas. Na die moet het purgeeren het beste doen, want het aderlaten is schadelyk. Een natuurlyk bad, of zuur water op zyn tyd en maat gedronken, kan hem met den oorsprong selfs wegnemen. Een decoctum Chinæ, salsæ, &c. kan mede veel goeds doen.

Van buiten word de hairworm somtijds weggenomen

men met enkeld nugteren ſpog; ſomtijds geeft hy de meeſter veel moeiten; en word hy ingedreven, zoo volgd terſtond een koortſe, met meer andere ſwarigheden.

Een leye, fijn geſtooten en met azyn gemengt, heb ik meeſt altyd goet bevonden; andere nemen moſtaart met bruin geſmolten botter, ſommige mengen daar een weinig boskruid onder. Loog en ſcharpe piſſe kan ſomtijds mede helpen: het bruine zalfje van *Felix Wurtz* is uitnemend goed, als mede deze plaaſter:

℞. Sarcocollæ,
Sulphur. crud. an. drachm. ij.
Maſtich.
Thuris,
Lapid. calaminar. an. unc. ſ.
Troch. alb. Rhas.
Lythargyr. aur.
Myrrhæ an. drachm. iij.
Sevi hircin. unc. ſ.
Ceræ & terebinth. q. ſ.
M. F. ſ. a. Emplaſtrum.

Geſtoote krijt met room van zoete melk tot een zalfje gemaakt, is een zagt en zeker middel: inſonderheid als gy de Hairworm te vooren met gewarmde Franſe Lekwyn hebt gewaſſchen.

Als de Hairworm zeer hardnekkig is.

℞. Ung. fuſci Felic. Wurtz. drachm. iij.
alb Camphorat. drachm. j. ſ.
Ceruſſæ,
Sulphur.
Myrrh. an. drachm. j
Lithargyr. drachm. j. ſ.
Merc. dulc.

Ærugin

Ærugin. æris an. scrup j. s.
Ol. rosac. q. s.
M. F. Unguentum.
of
℞. Lapid. prunell. drachm, j.
Flor. sulphur, unc. s.
Sal. Saturn. drachm. j. s.
Ol. rapar. Veter. q s.
M. F. Linimentum.

CAP. IX.

Van de Geswellen Atheroma, Steatoma, en Meliceris.

Atheroma *is een geswel tegens de nature, in zyn eigen vlies leggende, veroorsaekt door een papagtig humeur, sonder pyn, eenparig van coleur, de vingeren niet ligt wykende, nog, de vingeren weggenomen zynde, ligt wederom keerende.*

Steatoma *is een geswel tegens de nature, in syn eigen vlies leggende, veroorsaekt door een spekagtige materie, eenparig van coleur, sagt in 't gevoelen; in 't begin zeer klein maer van tyd tot tyd vergrootende; de vingeren niet ligt wykende, maer die weggenomen synde, ligt weder komende.*

Meliceris *is een geswel tegens de nature, in zyn eigen vlies leggende, veroorsaekt door een humeur de honig gelyk zynde, onpijnlyk, rond, de vingeren ligt wykende, en de zelve weggenomen zynde, ligt wederom keerende.*

Onderscheid. Als diergelyke honig- spek- of papagtige materie omtrent de gewrigten vergadert, zo noemt men het geswel *Ganglion* ofte een wenne, aan de klieren van den hals *Glandula*, *scropula*, *struma*, in d'armen, beenen of het hoofd, *knobbelen*, en zoo 't door de quade pokken komt, *Tophus*.

d'Oorsaak van dese geswellen is de Pituita, in 't eene

e meer in't ander min van haar natuurlyke hoedanig-eid afgeweken, en somtijds, maar zelden, met me-ncholia vermengd.

De *teykenen* deser geswellen kund gy uit haar be-chryving nemen.

Voorsegging. Sonder de handkonst worden sy selden enesen: als het blaasje breekt, of in 't snyden niet eel en al weggenomen word, zo volgt in 't gemeen aar op een fistul, of een langdurige stinkende ulcera-e.

Genezing. Sy laten haar somtijds, dog zeer zelden, oor stark verteerende middelen wegnemen: door de *alsamum Peruvianum* heb ik eenige verdreven: andere ebruiken het *Emplastrum Oxycroceum*, of de volgende.

℞. Ladani unc. j.
Myrrh. rubr. drachm. iij.
Camphor. drachm. j.
M. F. s. a. Emplastrum.

Een ander.

℞. Gummi sagapen.
ammoniac. an. unc. ß.
Rad. Pyrethr.
Euphorbii an. scrup. j. ß.
Sulphur. drachm. iij.
Ol. succin. drachm. j.
M. F. Emplastrum.

Somtijds komt de materie uit haar vlies van selfs te erften, en dan moeten de weg-etende medicynen het eſte doen; want d' andere zijn te swak.

Weg-eetende medicynen (Exedentia, Corrosiva, Cathæretica.)

Radices hellebori nigri. Gallæ ustæ; nuclei dacti-

lorum combusti. Ærugo æris. Alumen ustum. Calx viva. Vitriolum. Mercurius sublimatus & præcipitatus. spiritus & oleum vitrioli. spiritus salis, liquor tartari. Unguent. Ægyptiacum; fuscum Felicis Wurtz. Cinis quercus, sarmentorum vitis, &c.

Sominige gebruiken het Arsenicum en het auripigmentum, maar die zyn uitermaten gevaarlyk ontrent de plaatsen daar de Senuwen doorlopen, het welcke gy uit de snykonst moet zoeken te weten; op de huid en vleesige uitwassen kund gy haar met minder schroom gebruiken.

Het volgende Zalfje is gemeenlyk sterk genoeg.

℞. Vitriol. optimæ dulcificat. drachm. j.
Ærug. æris scrup. j.
Ung. Ægyptiac. unc. ß.
M. F. Unguent.

Somtyds willen zy suppureren, maar dat geschied zeer weinig, en dan moet men de nature met ettermakende medicynen te gemoet komen. Dan de naaste en zekerste weg om dese geswellen weg te nemen, is, dat gy haar op die manier uitsnyd, als in het eerste Deel, in 't 8 Cap. beschreven is.

CAP. X.

Van de Kropsweeren (scrophulæ, strumæ)

DE *Kropsweeren zyn geswellen tegens de nature, in haer eigen vlies leggende, veroorsaekt door een melancholyk en pituiteus humeur, haar knobbelagtig aan den hals, of daer omtrent vertoonende.*

Onderscheid. Somtyds zitten zy heel vast, somtijds zijn zy bewegelyk: somtijds is'er een alleen, somtyds veel by malkanderen, d'Oor-

d'Oorſaak is de melancholia, of pituita, of beide t'ſamen.

Teykenen. Het geſwel is hard, knobbelagtig, en meeſtendeel onpijnlyk.

Voorſegging. Deze geſwellen worden langſaam en ſwaarlyk genezen, inſonderheid als 'er veele, of als zy onbeweeglijk zyn. Sy zyn gevaarlyk als zy pynelyk worden, en alzoo beginnen naar een Kanker te aarden; of als ſy aan een ſenuwe of groote ader vaſt zyn. Somtijds zyn zy erfelijk; ſomtijds een land, een Stad gemeen. Al genezen zijnde, laten zy meermaals een ſchandelijk litteiken na; en word de nervus recurrens doorgeſneden, zo verliezen de Patienten haar geluid, en meeſtendeel ook het leven.

Genezing. De maniere van leven is gelyk die van een Oedema of Scirrhus. Het purgeeren is nodig, en het aderlaten niet of zelden. Het ſweeten, op een manier aangeſteld, en door die middelen die men in de pokken gebruikt, kan de kropſweeren ſomtijds t'eenemaal wegnemen.

Door innerlyke medicynen, dewelke een byzondere kragt toegeſchreven worden, kan men de kropſweeren ſomtijds verteeren.

Innerlyke Medicynen tegens de Kropſweeren.

Rad. ariſtolochiæ rot. bryoniæ, cyclaminis, filipendulæ, morſus diaboli, iridis, pimpinellæ, pyrethri, ſcillæ, verbenæ, ſcrophulariæ. Folia cupreſſi, apiaſtri, rutæ, ſatureiæ, Flores geniſtæ, Cancri combuſt. Teſtæ ovorum uſtæ, ſal gemmæ, ſpongia.

De nieuwe ſpongien worden boven andere middelen geprezen; ſommige kooken die in bier, en laten de Patient twee of driemaal daags daar van drinken: andere branden haar tot aſſche, en geven hem 's morgens en 's avonds een halve drachma daar van in. Andere ſtoffen zeer op het volgende poeder.

℞. Cineris spongiæ marinæ,
Ossis sepiæ,
Piperis longi,
Cinamomi,
Salis Gemmæ,
Pyrethri,
Nucum cupressi,
Gallarum quercus,
Flor. rosar. rubr. an unc. ſ.
M F. Pulvis. Dosis scrup. ij vel drachm. j.

of

℞. Lapid. spongiæ drachm. iij.
Sal. Gemmæ drachm ij.
Tartari drachm. j.
M. F. Pulvis. Dosis scrup. ij. vel drachm. j.

Van buiten zoekt men de kropsweeren met resolverende en emollierende medicynen te verteeren; willen zy daar door niet verdwynen of verminderen, zo tragt men haar te suppureren; gesuppureerd zynde, moet men haar handelen als quaadaardige sweeren: blyven zy halstarrig, zoo komt tot weg-eetende middelen, en eindelyk tot het yser.

Een resolverend en emollierend kragtig Plaester.

℞. Gum. Galban.
Ammoniac.
Bdellii. an. unc ſ.
Bacc. laur.
Staphidis agriæ,
Pyrethri,
Cumini an drachm. vj.
Stercoris columbin. drachm. j.
caprini drachm. iij.
Axung. porci unc. j. ſ.

Ol. chamomill. unc. j.
Ceræ & picis q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

Een zalve waar mede gy de toevloeyng der humeuren belet, en de Kropſweeren ſomtyds t'eenemaal kond verteeren.

℞. Ol. myrtin.
laurin. an. unc. ſ.
Unguent. Martiat. unc. j.
Argent. viv. floribus ſulphuris extincti.
drachm. ij.
M. F. Unguentum.

Strykt de ſcrophulèn hier meede tweemaal daags; indien zy niet verteeren, zoo zult gy ten minſten wel bevinden dat zy niet grooter worden. Maar ziet dagelyks na de mond des Patients, en vind gy eenige ſwelling aan de tong of tandvleeſch, zoo houd met ſtryken op, anders zoude een quyling volgen. Het Emplaſtrum de Ranis cum Mercurio kan hier meede wat voordeel doen:

ofte

℞. Gumm. Caranæ. unc. j.
Merc. Viv. tereb. extinct. drachm. iij.
M. F. Emplaſtrum.

Zijn de Scrophulen pynelyk, zoo doet by dit plaaſter een drachma opii, dat een zoo zeer reſolverende als pynſtillende kragt heeft; en niet koud, gelyk men lang qualyk heeft gezegt en geſchreven, maar heet van nature is.

De ſuppurerende medicynen zyn in 't tweede Cap. te vinden, en de weg-etende in 't voorgaande.

Als de ſcrophulen geſuppureerd en open zyn, zoo

word vau deze zalve veel werks gemaakt.

℞. Olei laurini,
Cerussæ pulverisatæ & aqua vitæ lævigatæ an unc. j.
Alumin. rochæ unc. ſ.
Salis drachm. ij.
M. F. Unguentum.

CAP. XI.

Van de Bubo.

B*Ubo is een geſwel der klieren tegens de nature, veroorſaekt door onzuiver bloed, rood, pynelyk, en de vingeren qualyk wykende.*

Onderſcheid. Als hy klein is, niet zeer pynelyk, en gaarne ſuppureren wil, zoo noemd men hem *Phyma*, en als 'er een rooſe bykomt *Phygethlon*; onder het kakebeen heet hy *Panus*, en agter d' ooren *Parotis*. Somtyds is hy beſmettelyk of peſtig; ſomtijds goedaardig; ſomtyds een geſchenk van een onzuivere byſlaap, en dan word hy *klapoor*, *Bubo Veneris* genoemd.

d' Oorſaek is het bloed, dog noit alleen, maar altyd met d'een of d'ander tegennatuurlyk humeur vermengd.

De *Teykenen* zyn, roodigheid ontrent de klieren, pyn, hette, ſpanning, tegenſtreving, klopping, ſomtyds koortſe.

De lever of milte ontlaſten haar in de lieſchen; de borſt en het herte onder d'oxelen, en het hoofd agter d'ooren; volgens het zeggen der ouden: maar de klieren worden hedendaags met goede gronden gants ander gebruik toegeſchreven, waar van verſcheide boeken zyn geſchreven, en wy elders ons gevoelen ſullen ſeggen.

Voor-

Voorſegging. De niet beſmettelyke Bubo heeft geen gevaar, ten zy hy langſaam of verdwijnen of rijp wil worden, als wanneer hy ligtelijk in een fiſtul verandert. Onder d'oxel word hy eerder rijp als in de lieſche, en eerder als agter d'ooren. De peſtige Bubo is meerendeels een teiken van een haaſtige doot, alhoewel hy een der beſte uiterlyke teikenen genoemd mag worden.

De Pokkige en is niet doodelyk, maar ſwaar te genezen; en meermaals een voorganger van de pokken, inzonderheid als hy door de lating of andere te rugdryvende middelen word ingedreven.

Genezing. De maniere van leven is gelyk die van een Phlegmone. Het purgeeren is noodig, maar het moet niet heftig zyn. Het aderlaten, ten waar in een groote koortſe, en overvloet van bloed, kan ik hier alzoo weinig toeſtaan, als de repellerende of te rugdryvende Medicynen; want de nature, haren vyand uitgedreven hebbende, (welk ſy meeſt altyd door een Criſis doet) zo komt het, meen ik, de dienaar der nature niet toe, dezelve weder in te jagen. Het ſweeten is voor alle Bubones goed; de koppen zelden als voor heel quaadaardige, en de bloedzuigers niet als voor de gene, die zeer ontſteken zyn.

Uyterlijk zoekt men de Bubo te verteeren door verteerende middelen, die wegens de koudagtigheid der klieren wat kragtig moeten zyn: en men kan wat aantrekkende daar onder mengen, als de nature haar van de ziekte niet t'eenemaal ſchijnd ontlaſt te hebben; dog als de *Bubo* pynelyk is, zo moet gy voor al de pyne ſtillen, eer gy om andere middelen denken moogt.

Als de pyne groot is.

℞. Mucagin. ſem. pſyllii unc. j. ſ.
Vitel. ovi No. j.
Croci drachm. j.
Butyr. recent. unc. ſ.
M. F. Linimentum.

of

℞. Fol. malvæ M j.
Farin. althææ,
Fœnugræc. an. unc. ij.
Hordei unc. j.
Axung. anatis,
Ol. anethin. an. unc. ſ.
Coq ex lacte vaccino in formam
Cataplaſmatis.

De reſolverende middelen zijn boven beſchreven, en de aantrekkende zullen terſtond volgen.

Wil de Bubo niet haaſt verteeren, zo zoekt hem tot etter te brengen, 't welk wel de zekerſte weg is; en opent hem in tijds, dog liever met een lancet als met een cauterie, hem voorts open houdende tot dat hy t'eenemaal verdwenen is.

In kinderen laat men gemeenlijk de nature begaan, en belaſt haar een goede manier van leven t'onderhouden, en de handen van de beſchadigde plaats; of gy kond het *Emplaſtrum diachylon*, of *de mucilaginibus* opleggen: met enkel oly van olyven, rapen, chamillen of witte lelien word hy meenigmaal genezen.

In een peſtige Bubo moet men (tegens het gevoelen van ſommige dwarsdryvers) nog purgeeren nog aderlaten, en zig enkeld houden by de ſweet- en koeldranken. Uitwendig zyn de aantrekkende medicynen ten eerſten nodig.

Aantrekkende Medicynen (Attrahentia.)

Radices Ari, Bryoniæ, Ariſtolochiæ, Pyrethri. Dictamnus, Naſturtium, Flammula, Porrum, urtica, Allium. Cepæ, Ficus, Snapi. Gummi galbanum, Ammoniacum. Euphorbium, Succinum. Cantharides, Caſtoreum, Fel tauri. Fimus columbinus, Anſerinus caprinus, Calx viva, Nitrum, Sulphur, Fermentum, Sapo niger. Emplaſtrum Diachylon, Oxycroceum, Therica, Mithridatium.

Rad.

℞. Rad. Althææ unc. j.
Ceparum unc. ij.
Flor. ſambuci,
Chamomil. an. P. j.
Ficuum No. xij.
Farin. fœnugræc. un. ij.
Fim. Culumbin. drachm. ij.
Theriacæ drachm. iij.
M. F. Cataplaſma.

of

℞. Rad Pyrethri,
Sem. Sinap. an. ſcrup. ij.
Salis commun. drachm. ij.
Theriac. drachm. iij.
Gum. Ammoniac. in aceto diſſolut. q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

Sommige ſnijden een hoen of een kikvorſch levendig open, en leggen die warm op het geſwel, dezelve dikmaals veranderende: ſommige plukken den aars van een hoen of duive levendig, en houden dezelve een tijd lang op de Bubo: andere ſnyden hem heel en al uit; maar dit laatſte middel is zo gevaarlijk als de ſiekte zelve, en behoord daarom niet in 't werk geſteld te worden. De zekerſte wyſe is, dat gy ten eerſten een *Veſicatorium* op de Bubo legt, en des avonds ofte 's morgens daar aan de getrokken blader doorſnijd, en met aantrekkende middelen voortvaard: het volgende is zeer in 't gebruik, en is in der daad zeer deugdelyk.

℞. Empl. diachylon. cum Gummat.
de Mucilagin. an. lib. ſ.
Unguent. Baſilicon unc. iiij.
Semin. Sinap. unc. iij.
M. F. Emplaſtrum.

Zijn bredere verhandeling zult gy in onze Peſtbeſchryving vinden.

In de *Pokkige Bubo* moet gy, so lang gy hope hebt om hem door uiterlyke midelen te konnen genezen, nog purgeeren, nog aderlaten, anders trekt gy de quaadaardige humeuren, daar van haar de nature ontlast heeft, wederom in het bloed, en zyt alzoo de oorsaak van de daar op volgende pokken: maar doet u best om hem tot suppuratie te brengen, en maakt uw opening zeer vroeg, sonder te wagten op een volkomentlyk gekookte materie. Is hy, volgens zyn maniere, hartnekkig en quaadaardig, zoo gebruikt aantrekkende middelen, de koppen insonderheid; wil het dan niet beteren, zoo begind gemeenelyk het geheele bloed besmet te worden, en als dan moet gy tot een generale Cure treden, beginnende met het volgende purgeerende decoctum, en daar mede voortvarende, tot dat de Bubo t'eenemaal verdweenen, en het bloed genoegsaam gezuivert is.

℞. Rad. Chinæ,
salsæparillæ an. unc. iij.
polypodii unc. j.
Cortic. lign. Guajac. unc. iij.
Fol. senn. el. unc. ij.
Agaric. trochiscat. drachm. vj.
Cinamon drachm. ij.
Infusa tepidè in s. q. aq. communis per hor. 24. Coq. & Expression. libr. vj.
Adde
Syr. ros. solutiv. cum senn. unc. iiij.
M. Dosis unc. vj. vel unc. viij.

Sommige koken desen drank met oud bier of met wyn, en hier in moet men de voorgaande manier van leven, temperament en ouderdom des Patients aanzien: wild gy hebben dat hy sterker purgeere, zo doet 'er in't koken een of twee drachma *Trochiscorum alhandal* by; en dunkt hy u nog niet sterk genoeg, zo ziet

of de Patient ſomtijds een greintje of zes *Mercurii præcipitati albi* daar onder kan verdragen.

CAP. XII.
Van de Carbunculus.

DE *Carbuncul is een geſwel tegens de nature, veroorſaekt door verbrand bloed, de partye daer het inſtort bedervende.*

Onderſcheid. De Griecken noemen hem *Anthrax*, de Latiniſten, *Carbunculus* of *Ignis Perſicus*, de Duitſchen, *Kole.* Sommige maken onderſcheid tuſſchen *Anathrax* en *Carbunculus*, maar dat is hair geklooft; want anders is 'er geen onderſcheid, als dat hy ſomtyds grooter, ſomtijds kleinder, ſomtyds min ſomtyds meer quaadaardig is.

d'Oorſaek is een verbrand bloed, dat de nature van de ſwarte gal aannemen en verrotten wil.

De *teykenen* zyn een groote, of veele kleine puyſten die doorgekrabd zijnde een ſwarte korſt nalaten, die rondom ontſteeken is: als deze korſt afvald, zoo en vind gy geen etter, maar een rood en ſpongiagtig vlees: het accident is pynelijk, de Patient koortſig, ſchrikkig, en kan qualyk ſlapen.

Voorſegging. Hoe ſwarter de *Carbunculus* is, hoe meerder gevaar, zonderling in Peſttyden. Als hy zeer groot of digte by het het herte is, of ſchielyk verdwynt, zoo is d'uitkomſt zelden goed.

Geneſing. Hier ſoude ik met ſommige niet gaarne ſtark purgeeren, maar my houden aan een clyſteer of laxerende Medicynen, als *Caſſia fiſtula*, *Manna*, *Tamarindi Cremor Tartari* &c. veel minder met *Galenus* tot ſwymens toe aderlaten, maar te vreden zyn met Bloedſuigers of koppen, en voorts met ſweet- en koeldranken myn beſte doen, hem uiterlyk even eens handelende als de Peſtige Bubo.

Om

Om de korst af te doen vallen, is 't volgende plaaster zeer vermaard:

℞. Theriac. Vet.
Mithridat. an. unc. ſ.
Fermenti,
Terebinth. an. unc ij.
Mel. rosat. unc. j. ſ.
Butyr. recent unc. ij.
Vitriol. alb. unc. j.
Fulig. camin. unc. ij. ſ.
Sapon. nigr. unc. iij.
Croc. drachm. iij.
Vitel. ov. No. iij.
M. F. ſ. a. Emplastrum.

d' Uiterlijke Medicynen moeten dikmaals verandert worden: de suppurerende komen hier niet te passe, want de humeuren van zelfs tot de bederving zeer genegen zijn; in haar plaatse kan men na het afvallen van de korst het *Unguentum fuscum Felicis Wurtsz; Ægyptiacum, mel rosatum &c.* gebruiken.

CAP. XIII.

Van de Kanker.

De *Kanker is een geswel tegens de nature, veroorsaekt door de swarte gal, rond, hard, loodverwig, pynelyk, en rondom met aderen, de kreeftvoeten niet ongelyk opgeswollen*

Onderscheid. Hy is of niet gesworen, en die noemen de Grieken *Carcinoma*, de Latinisten *Cancer*; of gesworen, en die word van de Latiniste *Cancer exulceratus*, van de Grieken *Phagadæna*, van de Duitschen *de Wolf* genoemd.

Tey-

Teykenen. In 't begin is hy qualijk te kennen , alzo hy zeer zagt aan komt kruipen , en de grootte van een erwte qualijk overtreed : daarna word hy , somtijds langsaam, somtyds schielijk grooter , en door zijn sware toevallen genoegsaam kennelijk. Het geswel is hard, de vingeren wederstrevende, heet, pynelijk, loodverwig, of swart, rond, dog wat oneffen, en rondom met opgeswollen aderen ontsteken.

Voorsegging. De Kanker word door medicynen qualijk en zeer selden , door de handkonst meermaals, maar niet sonder groot gevaar, genezen. Word hy met scharpe middelen aangetast , zo begind hy te sweren. De verborgen Kanker , of die in eenige holligheden des lighaams is, moet men niet aanroeren of hy moest zeer klein zijn, en gemakkelijk konnen uitgesneden worden.

Genezing. De Patient moet door een manier van leven, gelijk in de Scirrhus, wel onderhouden, meermaals gepurgeerd ; en voorzigtelijk gelaten of gekopt zijn : de maandstonden in Vrouwen ; d' opene speenen in de mannen konnen meede wat verligting brengen.

Uiterlijk wagt u ettermakende of stark verteerende middelen te gebruiken , want terstond soude hy zijn wederspannigheid toonen ; met de volgende zult gy u beter bevinden.

Medicynen tegens de Canker.

Radices Ari , Filipendulæ, Gentianæ,Scrophulariæ Tapsi Barbati.Folia Polytrici , Sedi Majoris,Agrimoniæ, nicotianæ; plantaginis,solani,cynoglossæ.Sperma ranarum, ceti ; Cancri combusti. Plumbeum ustum. Stercus humanum. Emplastrum diapompholigos, de plumbo , diasulphuris , de ranis cum mercurio. Saccharum saturni. Camphora.

Als

Als de Kanker niet geswooren is.

℞. Succ. plantagin.
Intybi ,
ſedi major.
ſolan.
Acet. roſac.
Ol. myrtillor. an. unc. j.
Terebinth. Venet. drachm. ij.
Agitentur in mortario plumbeo cum piſtillo plumbeo, Addendo
Cortic. granator.
citr. an. drachm. j.
Boli armen.
Plumb. uſt.
Camphor. an. drachm. ſ.
M. F. Linimentum.

Als de Kanker geswooren is.

℞. Gallarum,
Cortic. granator. an. unc. ſ.
Gyps. uſt. unc. j.
Bol. Armen. unc. ſ.
Plumb. uſt. drachm. ij.
Ciner. teſtar. cancror. drachm. j.
Terebinth. & mellis q. ſ.
M. F. Unguent.

Met deſe of diergelyke medicynen is de niet geſwooren Kanker ſomtyds genezen; de geſwooren zoo in toom gehouden, dat hy jaren lang niet vorder kruipen konde: maar meeſtendeel moet men tot het wrede en gevaarlyk yſer komen; als wanneer gy de Kanker met een tange vat, die ſtijf toenypt, en hem alzo uitſnyden moet, dat 'er niet het minſte van overblyſt, anders hebt gy koſt en moeite verloren. Andere vatten hem, maar enkeld met de hand, of ſteeken een naal-

de

de dwars door heen, en varen met het mes dan voort.

Sommige pogchen zeer op een toegemaakt *Arsenicum*, of een *Mercurius Sublimatus*, maar de werken komen met haar woorden niet genoegsaam over een. Hebt gy evenwel nog lust daar toe, om dat het in andere gelegentheden dienst kan doen, zoo leerd het uit het Myrothecium Spagyricum van Petrus Johannes Faber aldus toebereiden.

Quinta Essentia Arsenici.

Arsenicum crystallinum cum pari pondere salis petræ conjunges, & in alcohol tenuissimum omnia reduces, & indes retortæ vitreæ fortissimæ, cui annectes recipiens satis capax & amplum, juncturisque bene clausis igne cinerum destillabis, servatis ignis gradibus, primò levis, ultimo fortissimus & violentissimus, donec exeant omnes Arsenici & salis petræ spiritus; his egressis & frigefactis vasis, recipiens disjungendum est à collo retortæ, & cavendo à spiritibus qui intrò sunt, quia venenati sunt; ideo illico occludendum est cum luto fortissimo os recipientis; deinde frangenda est retorta, & quod in fundo est, pulverandum est, & in novam retortam inducendum, & supra illum pulverem retortæ inditum, Spiritus arsenici retenti intra vas recipiens sunt affundendi; & iterum destillandi juncturis optimè clausis, ut prius: idque ter aut quater repetendum, donec Arsenicum cum Salpetra sit perquam optime calcinatum: tunc temporis adhuc tuum arsenicum forti tigillo impones, & per diem integrum dabis ignem fortißimum, ut quicquid in destillatione calcinari non potuerit, tandem aperto igne calcinetur & comburatur: calx illa arsenici aqua pluviali stillatitia est solvenda, & solutio â terrestribus excrementis depurata & vindicata, clara & limpida filtro facta, evaporanda est & desiccanda, & iterum calcinanda fortissimo igne, donec nullas in solutione emmittat fæces, sed tota solvatur calx & limpida & clarissima permaneat aqua tunc temporis desiccanda est, evaporata aqua; huic denuò affun-

affundendus est & connectendus ejus spiritus supra reservatus, sed prius oportet ut sit septies rectificatus: hanc conjunctionem facies in matracio, vase vitreo sic dicto, propter rotunditatem quam habet in fundo, & longum Collum, id que in balneo tepenti, donec calx suum biberit spiritum; tum demum in alembico vitreo per balneum separ abis quicquid poterit separari humiditatis aquosæ, & remanebit in fundo calx butyrosa Arsenici, miræ virtutis, quam servabis in vasis vitreis optime clausis.

Mengd een weinig van dit poeder onder wat basilicum of een digestivum, en legt het op de gesworen Kanker, maar in spongieuse vleesgeswellen zal het u meerder dienst doen.

CAP. XIV.

Van het Heet- en Koutvyer.

HEt *Heetvyer*(Gangrena)*is een beginnende versterving der weeke deelen des lighaems, meestendeel een groote of qualyk gehandelde ontsteeking volgende.*

Het Koutvyer (sphacelus, necrosis, syderatio) *is een volkome versterving, niet alleen der weeke, maer ook der harde deelen.*

Onderscheid. Door het Koutvyer zijn de Partyen t' eenemaal verstorven; door het Heetvier is de versterving maar beginnende, en het gevoelen der deelen nog niet heel en al verloren. In 't Heetvyer is de huid of min of meer nog rood; in 't Koutvyer word zy eerstelijk bleek, daarna loodverwig, en dan swart. Het Koutvyer geeft meerder stank als het heete.

d' Oorsaken, zo van het Kout- als Heetvyer, syn zesderley.

1. Kourde, bygebragt of door de wintersche lugt, of door al te zeer verkoelende middelen.

2. Uiterlyke grote hette, gelyk brand of weg-etende Medicynen.

3. Ge-

3. *Gebrek van voedsel*, gelijk in een teering; of als door andere oorzaken de groote aderen zo toegedrukt en verstopt worden, dat het bloed in de partye niet komen kan.

4. *Het sluiten der sweetgaten*, waar door het doorwasemen belet, en de natuurlyk warmte verstikt word.

5. *Fenynige humeuren*, of in 't lighaam zelven zoo quaadaardig wordende; of door fenynige beesten en geneesmiddelen ingebragt.

6. *Scheurbuik*, dewelke door een byzondere kragt de partyen somtijds t'eenemaal doet versterven.

Teykenen. Het Koudvier is ligt te kennen; want het lid is swart, het vleesch voos en spongyagtig; het gevoelen, de warmte en de klopping zyn t' eenemaal verdweenen: maar de teikenen van het Heetvier veranderen naar zyn oorzaken. Komt het uit koude, zoo voeld gy vinnig steekende pijn, de partye word eerstelyk rood, dan bleek, en eindelyk swart; de natuurlyke warmte word allengskens uitgebluft, en gy krijgt een grilling over 't lijf, gelyk die van een vierdendaagse koortse. Ontstaat het of door *uyterlyke hette*, of door het *stoppen der sweetgaten*, zoo verandert de roodigheid in bleek, en dan in swart; de klopping en de pijn houd op, het gevoelen vermindert; dan openbaren haar eenige puisten, waar uit een dunne vogtigheid loopt.

Spruit het uit *gebrek van voedsel*, so hebt gy nog pyn, nog ontsteeking, nog swelling, het lighaam is koudelijk, en het komt meest in d'armen of beenen Word het door een *fenynig beest* of *vogtigheid* veroorsaakt, zo hebt gy geduerige pijn en koortse; dikmaals flaauwte, somtyds mymering: daar komt een puist of blaasje, waar onder een swarte plek is, die haar daarna schielyk over het geheele lit verspreid. De versterving door de *Scheurbuik* begind meest altyd aan de Toonen, en openbaard haar uiterlyk door bruyne plakken en streepen, die in een drooge korst veranderen, waar op de

dovigheid der partye volgd, en eindelijk de verſterving, maar alles zonder eenige ſtank te geven; ſomtijds is daar gantſch geen pijne by, ſomtijds is zy uitermaten heftig, ſonderling in de gene, die haar in toren of droefheid niet matigen konnen.

Voorſegging. Word het Heetvier niet haaſt geſtut, zoo veranderd het in 't koud. In jonge lighamen wort het ligter geneſen, in oude ſwaarlijk. Vloeijen de humeuren geduurig naar de verſtervende partye, zo is het gevaarlijk, en gevaarlijker als de humeuren quaadaardig zijn. In de holligheden des lighaams, gelijk in de mond, ſchamelheid, einde, &c. valt de genezing ſwaarder, als mede zo eenige pezen of ſenuwen bederven. In de waterzugtige is het meeſt altijd doodelijk. Dat door de ſcheurbuik komt, kan eenige maanden duuren, maar ſelden komen de Patienten daar van op. Het Koutvier en weten wy niet als met vier en yſer te genezen.

De *Genezing* in 't gemeen vereiſcht een goede manier van leven, dewelke men ten opzigt van de lugt, ſpijs en drank wil droog en verkoelend hebben; dan nademaal d' oorſaken van dit quaad zoo verſcheiden zijn, zoo zullen wy beſt de Geneesmeeſter dezelve voor laten ſchryven, en hem met eene met het purgeren en aderlaten laten begaan, alzo zy beide ſomtijds zeer nodig, ſomtijds zeer gevaarlijk zijn. De ſweet- en hartſtarkende dranken zijn hier zonderling goet, maar de handkonſt wil haar eigentlijk daar mede niet moeijen: niettemin komen zy in deze en veel andere ziekten zo dikmaals te paſſe, dat ik goed gvonden hebbe dezelve hier by te ſtellen.

Sweetdryvende Medicynen (ſudorifera, diaphoretica.)

Radices Angelicæ, Scorzoneræ, Leviſtici. Contrayervæ, Herbæ, Carduus benedictus, Fumaria, Scordium

dium. Cornu cervi, Unicornu. Bezoàr. Lapis Porci Indici, Pedro porco dictus, Aqua theriacalis, Alexipharmaca. Diaſcordium Theriaca. Mithridatium. Species liberantis. Antimonium diaphoreticum. Sal abſinthii, prunellæ, cardui benedict. Rob. ſambuci.

℞. Diaſcord. Fracaſtor. drachm. j.
Aq. alexipharmac. drachm. ij.
Card. bened q. ſ
Syr. de limonib. unc. ſ.
M. F. hauſtus.

Hardſterkende Medicynen.

Aqua roſarum, Boraginis, Bugloſſæ. Conſerva florum anthos Roſarum, Violarum Borraginis. Bezoar, Cornu Cervi Unicornu. Confectio alkermes, Hyacinthorum. Rob ribium, Berberorum. Radices ſcorzoneræ conditæ; Cortices citri & aurantiorum conditi. Saccharum perlatum. Sal Corallorum.

℞. Aq. borrag.
Bugloſ. an. unc. ij. ſ.
Alexipharmac drachm. iij.
Cinamom. drachm. ij.
Sacchar. perlat. unc. ſ.
Confect hyacinthor drachm. ſ.
Oc. cancr. præpar. ſcrup. ij.
Spir. ſalis gutt. iiij.
M.

Laat de Patient hier van dikmaals een lepeltje of twee nemen.

Uiterlijk ſteld men de koppen, bloedzuigers, maar inzonderheid het ſacrificeren te werk; alhoewel ſommige Meeſters hedendaags van het laatſte gants niet houden, en ondertuſſchen in 't genezen al ſo gelukkig

zyn, als de gene,die geduurig ſnyden.Sy behelpen haar met de volgende Medicynen, die de bederving kragtig tegenſtreven.

Uyterlyke Medicynen tegens de Gangræna.

Radices Angelicæ, Ariſtolochiæ Rotundæ. Herbæ Abſinthium, Carduus Benedictus, Nicotiana, Ruta, Braſſica, Scordium. Flores Sambuci, Hypericonis, Meliloti, Chamomillæ. Lixivium. Aqua muriatica. Atramentum. Urina humana. Spiritus Vini. Theriaca. Unguentum Ægyptiacum, Fuſcum Felic. Wurtz Fimus Caballinus.

Sommige gebruiken de Circutaria of Water-eppe, dezelve onder een plaaſter of Cataplaſma mengende, en doen daar groote dingen mede.

of

℞. Summitat. abſinth.
Flor. Chamomill.
Sambuc. an, M. ſ.
Herb. ſcordii M. j. ſ.
Rutæ. M. ſ.
Micæ panis ſimilagin. unc. vij.
Fimi Caballin. unc. iij.
Coq. ex aq. Muriatica, ſub finem Addendo.
Atrament. unc. ij.
Spir. Vini unc. iij.
M. F. Cataplaſma.

Het geſonde vleeſch moet mede wel bewaard worden, eensdeels om de toevloeying der humeuren, anderdeels om de voortkruiping der Gangræna te beletten: het Emplaſtrum defenſivum rubrum, of Ceratum Vigonis is daar ſeer bequaam toe; als mede 't volgende Cataplaſma.

Boli

℞. Boli armen. unc. ſ.
Pulv. Gallar.
Nucum cupreſ.
Cortic. Granator. an. drachm. ij.
Farin. Hordei une. vj.
Oxymell. ſimpl. q. ſ.
M. F. Cataplaſma.
ofte

℞. Terr. ſigillat.
Bol. armen. an. unc. ſ.
Cor. cerv. præp. drachm. j.
Camphor. ſcrup. j.
Acet. roſac. unc j.
Ol myrtillor. unc. iij.
Album. ovi. No. j.
M. F. Limentum.

Genezing der Gangræna uit koude.

Als het verſturven lid niet ſwart, t'eenemaal verſtyft, en van de natuurlyke warmte ontbloot, maar nog rood en pynelyk is, zo brengt de Patient ontrent het Vyer, maar niet te digte, op dat de warmte allengskens wederom in de partye kome, ten welken einde gy haar met ſneeuw of koud water wakker vryven moet, en de Patient warme wyn, met Mithridaat of Theriac gemengt, laten drinken en daar op ſweten. Begind de pyn en koude wat over te gaan, zoo ſtrykt het lid zagtjes met het Oleum Anethi, Chamomillæ, Amygdalarum Amarum, Lumbricorum, &c. of ſtooft het met het decoctum van gevroſen rapen. Daarna moet gy kragtiger en heeter middelen hebben, als het Oleum Terræ, Philoſophorum, Terebinthinæ, Caſtorei. Aqua Theriacalis; Mithridatium: of gebruikt de volgende ſtooving.

℞. Herb. ſcordii M. j. ſ.

Vincetoxic. M. j.
Rutæ M ſ.
Semin. urtic. Roman.
Naſturtii an. drachm. iij
Coq. ex Vino albo Gallico. Colatur
lib. j. Adde
Spirit. Vini unc. ij.
M.

Begind de partye te verſterven, zoo moet gy haar voort ſcarificeren, en dan onderhouden met de even verhaalde heete Medicynen.

Genezing der Gangræna uit uiterlyke hette en geſlote Sweetgaten.

Neemt d' oorſaken daar uit de Gangræna geſproten is, zoo veel doenelijk, weg. Komt zy door een al te ſtyven band, door al te heete, of te zeer adſtringerende medicynen, zoo laat dezelve niet langer op het gebrekkelyke deel leggen; maar ſcarificeerd en waſt het met de volgende decocte:

℞. Aq Endiviæ,
Solani an. unc. vj.
Acetos. unc. viij.
Aceti libr. ſ.
Salis commun. unc j. ſ.
Scordii M j.
Lupinor. unc. ſ.
M & coque ad tertiæ partis conſumptionem.

Daarna gebruikt het Unguentum Ægyptiacum, of andere boven verhaalde Medicynen.

Genezing der Gangræna, uit gebrek van voedzel.

Verſtarckt de Patient met zeer voedſame ſpijzen; wagt u van binnen of buiten iets te gebruiken dat zeer opdroogend is, maar vrijfd de partye met matig verwarmende middelen, als het Ol. Amygdalorum dulcium, Olivarum, Lumbricorum, Scorpionum, Viperinum; Axungia Humana, Urſi, Gallinæ &c. en vereiſcht het de nood zoo kund gy haar ſcarificeren. De defenſiven zijn hier ſchadelijk.

Genezing der Gangræna uit fenynige humeuren.

Als de fenynige vogtigheid uit het Lighaam zelve komt, zo zijn de ſweet- koel- en hartſtarkende dranken de voornaamſte geneesmiddelen; want het purgeeren en aderlaten hebbe ik meer quaad als goed zien doen. Uiterlijk zijn de defenſiven onbequaam, maar de koppen, bloedzuigers en aantrekkende medicynen zonderling noodig.

Worden de fenynige humeuren het Lighaam van buiten bygebragt, zoo is het *Cauterium actuale* het alderzekerſte behulpmiddel, maar dat moet haaſt en terſtond te werk geſteld worden, of de quaadaardigheid ſal vorder kruipen, om dewelke meerder te ſtutten, zo legt een defenſijf op het gezonde vleeſch, ontrent twee vingere breed van de beſchadigde plaats, waar door gy met eene de toevloeijing der humeuren zult beletten; anders moeten de bloedzuigers, koppen, aantrekkende en andere bovenbeſchrevene medicynen wederom het beſte doen.

Genezing der Gangræna uit Scheurbuik.

d'Innerlijke middelen ſullen wy de Geneesmeeſter voor laten ſchryven; uiterlijk zijn de volgende goed bevonden.

℞. Semin genist.
Urtic. Roman.
Rutæ an. drachm. j.
Summitat. absinth. drachm. ij.
Gumm Galban.
Ammoniac. an. in aceto dissolut.
drachm. vj.
Ol. Juniper. drachm iij.
Ceræ q. s.
M. F. s. a. Emplastrum.
of
℞. Ol. Lumbricor. terrest.
Laurin.
Rutac. an. drachm. j.
Castorei drachm j.
Spir. vini drachm iij.
M F. Linimentum.
of
℞. Rasur. lign. Guajac.
Sassafras. an. unc. j.
Rad. angelic.
chelidon. maj.
Cortic. Tamarisc. an. drachm. vj.
Fol. Cochlear.
Nasturt. aquat. an. M. j.
Sem. fœnicul. unc j.
Spir. Vini. libr. j.
Infusa per noctum destillentur in
B M.

Stooft hier mede de partye: is het nodig, zo kund gy haar scarificeren, en dan voorts handelen naar de konste.

Is het Heetvier in 't Koud veranderd, en dat in een der leden, zo zet dat af op die manier, als in het eerste Deel geleerd is.

CAP.

CAP. XV.

Van de Vyt.

DE *Vyt* Panaritium, Paronychia) *is een zeer pynelyk geswel in 't einde des vingers, veroorsaekt door een scharpe en quaedaerdige vogtigheid, die de peesen, senuwen, periostium, ja het been zelfs doorknagen kan.*

d' Oorsaak is een scharpe vogtigheid, spruitende uit de Gal of Serum.

De *Teykenen* sijn heftige pijn omtrent de nagel, waar door de Patient dag nog nagt rusten kan; roodigheid, ontsteeking, die haar somtijds over den heelen arm verspreid: meestendeel is 'er koortse, en meermaals flaauwte by

Voorsegging. Hoe quaadaardiger de vogtigheid, hoe swaarder toevallen: somtijds word het been, de vinger, ja de heele hand bedorven, en door de pyn heeft de Patient wel eer zijn leven verlooren.

Genezing. Stooft de Vinger een tyd lang in 't volgende decoctum:

℞. Flor. Chamomill.
Meliloti,
Sambuc. an. M. ſ.
Sem. lini,
Fœnugræc. an. drachm. ij.
Coq. ex lacte vaccino.

Of legt 'er de volgende Pap op.

℞. Flor. anethi,
Sambuc.
Fol. hyoſcam an. M. j.
Sem. papaver.
lini an. drachm. iij.

Farin. Althææ unc. j. ſ.
Coq. ex lacte vaccino in forman Cataplaſmatis.

Straks daar op zo maakt een opening naar de langte van de vinger: meeſtendeel ſult gy een of meer roode plakjes vinden, uit dewelke een kleine, maar ſeer ſcharpe vogtigheid zal loopen, die al het quaad veroorzaakt hadde. Na d' opening, die al te vroeg geſchieden moet, zo neemt wat Theriac met brandewijn gemengd, legt dat op de vingers, en op de geheele hand een defenſijf, zoo is de Patient ſomtijds in een dag of twee genezen.

Is het lid door verzuim des Patients of Chirurgijns bedurven, en in een gangræna of ſphacelus verandert, zo zet het af; ten waar gy wagten wilde tot dat de natuur, gelyk zy doet, het beentje met der tyd van ſelfs komt te ſcheiden en uit te werpen.

Door de groote ontſteking komt 'er ſomtyds een korſt, en daar onder een ongevoelige uitwaſſing van vleeſch; die moet gy of door het yſer, of door wegetende middelen wegnemen, en voorts de vinger naar de konſt genezen.

Zijt gy zoo laat geroepen, dat gy alreede een groote vergadering van humeuren vind; zoo ziet dezelve te verteeren, of tot etter te brengen; en na dat het Geſwel of geopend of doorgebroken is, zoo bewaard de peeſen wel, die anders ligtelyk verrotten, en in haar verrotting voortgaan, ten zy gy haar affnijd, of met quame middelen weet te ſcheiden. De repellerende middelen zyn t'eenemaal ſchadelijk.

CAP. XVI.

Van 't Geſwel Aneuriſma.

ANeuriſma *is een geſwel tegens de nature, veroorzaekt door een geborſte hartader, met geduerige klopping,* de

de vingeren gaerne wykende , maer straks wederom komende.

Oorsaek. Alle de hartaderen , uitgezonderd de gene, die in de hersenen en andere vaste deelen verspreid zijn , hebben een dubbeld vlies ; als het binnenste of doorgeknaagd of geborsten is , zoo kan het buitenste , (zonder dat het , gelyk sommige willen , noodzakelyk moet gebrooken zijn) zoo uitgespannen worden , dat ons geswel daar door veroorzaakt word : niet te min als dit geswel de grootte van een vuist overtreft , zo is het niet wel mogelijk of het buitenste vlies moet mede doorgeknaagt of geborsten zyn : d'ontleding heeft ons in dit gevoelen versterkt , die van de konst zyn , gelieven het mede t' onderzoeken.

Dit geswel kan ook veroorzaakt worden , als een hartader doorgesneden is , en als dan haar buitenste vlies tegen de spieren aan en toe groeid , maar het binnenste door de gestadige klopping open blyft.

De *Teykenen* sijn swelling , allengskens groter wordende ; eenverwigheid met de huid , geduerige klopping. Als het geswel klein is , zoo verdwijnd het t'eenemaal door het drukken, maar komt schielyk wederom. Is het zeer groot , zo voeld gy nauwelyks meer klopping , en het bloed wil de parsende vingeren qualijk wyken , maar alsdan verneemd gy een suising of geruisch als van een een ziedend water : op het hoofd en aan de wang hebbe ik het nogtans na de dood gevonden , zonder dat ik te voren d' alderminste tegennatuurlyke klopping konde voelen , waarom gy ontrent de harde deelen meerder agterdogt moet hebben als in de vleesige en weeke.

Voorsegging. Dese geswellen zijn swaar om te genese, en zoo zy groot zijn ongeneeslyk ; ten waar men haar met het lit wilde afzetten. Men kan daar lang by leven , alhoewel ik 'er, sonder ander oorsaak of toedoen , binnen de twee jaren daar van hebbe zien sterven. Worden zy uit onverstand geopend , zoo komt de leelyke

dood

dood, die dan al voor de deur ſtaat, veel eerder in, als de ſchoone Meeſters uit.

Genezing. Die het geneſen wil moet vroeg en in't begin daar by gekomen zyn; als wanneer men met t'ſamentrekkende en te rugdryvende Medicijnen en bequame banden ſomtijds nog te regte komt; een ſtuck geſlagen lood ſtijf opgebonden heeft wel eer een klein Aneuriſma genezen

Als het grooter is, zo willen ſommigen dat men, de huid doorgeſneden hebbende, de hartader boven en onder ſal binden, het middelſte deel met het geſwel afſnyden, en de banden niet eer los maken, als wanneer de wonde met vleeſch begroeid, en geen bloedſtorting meer te vreezen is. Maar dit handwerk is gevaarlijk, pynelijk, moeijelijk, en brengt ſomtijds weinig voordeel by: dan om het leven te behouden ſoude ik liever een geheel lit afſetten, als de Patient verlooren laten gaan.

CAP. XVII.

Van de Ophthalmia.

DE *Ophthalmia is een ontſteeking der Oogvlieſen, veroorſaekt door bloed, met roodigheid, pyn en tranen.*

Onderſcheid. Als d'ontſteking niet heel groot is, ofte van uiterlyke oorſaken komt, zoo noemd men haar *Taraxis*, *Epiphora*, of *Baſtaart Ophthalmia*: is ſy met veel pijn en tranen; een regte *Ophthalmia*: worden d'oogſcheelen meede ontſteken, en gelyk als omgekeerd, *Chymoſis.*

d'Oorſaken zyn tweederley, 1. Innerlyke, als het bloed, dat meeſtendeel met ſerum of gal vermengt is, maar ſelden met pituita of melancholia. 2. Uiterlyke, als rook, ſantjes, &c.

De

De *Teykenen* veranderen na d' oorzaken. Ontſtaat d'ontſteking uit veelheid van bloed, zoo is het aanzigt blooſend en d'adertjens geſpannen: komt zy van ſeru m ofte gal, zo is de rodigheid van 't aanzigt minder, maar de tranen ſcharper en de pyn heftiger: is 'er wat pituita onder het bloed vermengd, zoo is de roodigheid, hette, pyn en ſcharpheid der tranen klein, maar d'oogſchelen zyn 's nagts gelyk toegebakken: raakt 'er wat melancholia by, zoo zyn de tranen weinig, d' oogſchelen bakken zoo zeer niet toe, d' ontſteking is klein, maar hardnekkig.

Voorſegging. d' Ontſteking der oogen word langſamer genezen in kinderen als in volwaſſen lieden; de langdurige pyn dreigt blindheid: hoe meerder de oogvlieſen ontſteken, hoe gevaarlyker de ziekte.

Genezing. De maniere van leven is gelyk die van het Phlegmone. d'Ajuin, radijs, moſtaart en alle ſcharpe ſpijſen en dranken zyn ſchadelyk; 's avonds weinig of gants niet t'eten, kan veel tot de genezing helpen. Hy purgeeren, klyſteren en aderlaten moet meer als eens te werk geſteld worden,als mede de koppen, bloedſuigers, veſicatorien, en ſomtijds de fontanellen, ſeton, ja d'arteriotomia, maar deze niet als van een ſeer ervaren Meeſter. Het niezen en braaken is ſchadelyk; het ſweeten is ſomtyds goed, ſomtyds niet, 't onderſcheid zal de Geneesmeeſter weten; de waterdryvende middelen zyn hier dienſtig, maar zy moeten niet heet zyn.

De uiterlyke middelen veranderen na de oorſaken: komt de ontſteeking uit rook of vier, zo bluſcht dat uit.

Komt zy uit zantjes, ofte iets anders van buiten in het oog gevallen, zo moet dat weggenomen zyn, het welke de Meeſter met blaſen, ofte rooſewater uit ſyn mond in het oog te ſpeuiten, ſomtyds gemakkelyk doen kan.

Ontſtaat zy uit d'innewaards gekeerde oogſchelen,

zoo moet gy alle de haartjes, die d'oogen anders gedurig prikkelen, affnyden of uittrekken.

Zijn d'oogen te feer t' famen gebakken, zo maakt haar los met boter, bier, of zoetemelk: en belaft de Patient, dat hy de tranen zoo zagt afveegd, en d'oogen zo weinig vrijfd als het immers mogelyk is.

De vettigheden zyn fchadelijk. De repellerende medicynen mogen niet als in 't begin, of in een kleine ontfteking gebruikt worden.

Uyterlyke middelen tegens d'Ontfteking der oogen (Medicamenta Ophthalmica)

Radices Valerianæ, Sigilli falomonis, Ireos, Verbenæ. Herbæ Betonica, Chelidonium majus, Euphrafia, Fœniculum, Fumaria, Plantago. Flores rofar. Violar. Semina anifi, Cydoniorum, Lini. Poma dulcia cocta vel putrida, Camphora. Mucilago fem. Lini, Tragacanthi Caro vitulina recens. Albumen ovi. Lac quodvis, Imprimis muliebre. Tutia. Vitriolum album & viride. Saccharum faturni, Vitrum antimonii. Trochifci albi Rhafis. Cafeus recens non falitus. Unguentum faturni.

Een Oogwater.

℞. Aq. euphragiæ,
Aq. chelidon. maj. an. unc. j. ſ.
Vin. alb. Gallic. drachm. vj.
Vitr. antimon gr. viij.
Tut. præpar. gr. xv.
Vitriol. alb gr ij.
Sacchar. cand. drachm. ij.
Camphor. gr. iiij.
M. F. Collirium.

Een ander uyttermaten Goed.

℞. Tritici M. iij.

Zinzib.

Zinziber. contus. drachm. iij.
Salis commun. M. j. ſ.
Vini albi Gallic.
Aq. roſac.
Fœnicul.
Plantag. an. unc. x.
Infundantur in vaſe cupreo per dies 40, & Colature ſervetur uſui.

Een ander zeer vermaerd.

℞. Ovum Gallinaceum integrum, Coq. ad mediocrem duritiem, Demptaque teſta & vitello cavitati ejus indantur.
Sacchar. ſaturn. gr. vj.
Camphor. gr. ij
Vitriol. alb. gr. iij.
Mell. roſat. unc. ſ.
Fiat expreſſo fortis, & expreſſus liquor inſtilletur guttatim oculis, bis vel ter de die.

Een ander onverbeterlyk.

℞ Aq. Euphragiæ,
Fœnicul. an. lib. j.
Salis commun. drachm. vj.
Tutiæ præpar.
Vitriol. alb. unc. ſ.
Ebulliant parum & Colatura detur uſui.

En vreeſt hier de groote quantiteit van het Vitriolum niet; de pijn die het verwekt is zeer klein, en gaat haaſt over; maar de deugd is ongelooflyk groot, gelijk yder een, die het op zijn tyd gebruikt, genoegſaam zal bevinden.

Een deugdſaem Oogpoeder.

℞. Vitriol. dulcificat. drachm. ſ.

Tutiæ

Tutiæ præparat. gr. xv.
Sacchar. cand. ſcrup. j.
M. F. Pulvis tenuis.

Weinig oogen willen vettigheden verdragen, anders word deze zalve zeer geprezen.

℞. Virid. æris gr. xij.
Camphoræ,
Lapid calaminar. an. unc. ſ.
Tutiæ præp drachm. ſ.
Butyri recentis aq. roſaceâ loti unc. ij.
M. F. Unguentum.

Een pynſtillend Cataplaſma.

℞. Flor. Chamomil.
Melilot. an. P. j.
Pomor. putridor. unc. ij.
Sem. fœnugræc. unc. j.
Micæ panis ſimalagin. unc. iij.
Vitel. ovi. No. ij.
Croc. drachm. ſ.
Coquantur ex lacte vaccino in formam Cataplaſmatis.

Een pynſtillend Collyrium.

℞. Succ. ſemperviv. drachm. ij.
Album. ovi unc ſ.
Lact. muliebr unc. ij.
Aq roſar. unc j.
Troch. alb. Rhas. ſcrup j.
Opii gr. iij.
M.

Een ander, dat ik in de heftigſte pynen altyd goed bevonden hebbe.

℞. Gumm. Tragacanth. drachm. ij.

Mu-

Mucilag. Semin. Psyllii drachm. iij.
Aq. rosac. & Plantag. q. s.
M. F. Collyrium mediocris consistentiæ.

Doet eenige droppels hier van in het oog, en van buiten daar in nat gemaakte doeken.

CAP. XVIII.

Van d' Angina.

ANgina *is een ontsteeking der keele, veroorsaekt door bloed, het swelgen en aessemhalen belettende.*

Onderscheid. Sy word best in drie soorten gedeeld en onderscheiden: d' eerste genaamd *Cynanche*, als de spieren van de Larynx of strottenhooft ontsteken syn, waar door de swaarste toevallen komen, alhoewel sig nog van buiten, nog van binnen eenige swelling vertoond; maar de Patient steekt somtyds de tonge uit, en hijgt na den aassem als een vermoeiden hond. De tweede *Synanche*, als de swelling haar in de nause van de keel openbaard, als wanneer gy meede alderhande swarigheid te verwagten hebt, dog minder als in de voorgaande. De derde *Parasynanche*, als gy meer swelling buiten aan den hals, als binnen in de keel bevind, en dese heeft het minste gevaar en toevallen.

d'Oorsaek is het bloed meestendeel, met serum ofte gal vermengd, en somtijds met pituita of melancholia.

De *Teykenen* van een aanstaande Angina zijn, als iemand den hals qualyk bewegen, niet swelgen, en niet vry genoeg zyn aassem halen kan; als hy een ongewoone hette of pynlykheid in de keele voeld, insonderheid zo het in een tyd is, daar d'Angina heerschappye voerd over veel lighamen.

De *Teykenen* van een tegenwoordige *Angina* zyn,

kortaaſſemheid tot ſtikkens toe, verhindering van ſwelgen, zoo dat de drank ſomtijds de neus uitloopt; pyn, roodigheid, meeſtendeel ſwelling en geduurige koortſe. De tong is mede geſwollen, en de ſtemme gebroken.

Voorſegging. Een volkomen *Angina* is noit zonder gevaar, en verſtikt de Patient ſomtijds den eerſten dag, maar gemeenlyk binnen de vierde. Word de materie niet haaſt gekookt en uitgeworpen, zoo ſtaat de zake ſlegt: raaken de wervelbeenen uit haar plaats, zoo zal de Patient niet lang leven: komt 'er ſchuim voor de mond, zo is het met de lyder gedaan: krygt hy pyn in 't hoofd, zoo is de mymering, raſernye, en dan de dood niet verre.

Genezing. Het aderlaten is een der voornaamſte geneesmiddelen en ten eerſten noodig, zoo om d'ontſteking weg te nemen, als om een meerdere voor te komen. Opend dan ſtraks de *Mediana* of *Chephalica* van die ſyde, die meeſt ontſteken is, ſelfs de ſwangere vrouwen niet verſchoonende. Daarna opend een ader onder de tong, kopt de Patient agter aan den hals, omtrent het tweede wervelbeen; op de ſchouders; op de borſt. De bloedzuigers, cauteria, veſicatoria zyn mede nodig, ſonderling de gene, die deſe ziekte veel onderworpen zyn. Ondertuſſchen moet de Patient, zo hy ſwelgen kan, gepurgeerd, zo niet, geclyſteert worden, en het aderlaten na gelegentheid hervat.

Voorts komt de gorgeldranken en andere uiterlyke medicynen toe, het werk te volvoeren. In 't begin moeten zy repellerend, daarna meer reſolverend zyn; want d'ervarentheid, en meeſt alle de voornaamſte Schryvers hebben ons geleerd: 1 De repellerende middelen noit alleen te gebruiken, ten waar in 't begin, of in een kleine ontſteeking. 2. De reſolverende altyd met een weinig repellerende te mengen.

De reden is de ſlap- en weekheid der partye; repelleerd gy te veel, zo doet gy haar verſtikken; reſolveert

gy

gy te veel, zoo geeft gy oorſaak tot een nieuwe toevoejing: laat deze twee dan malkanderen voorſigtiglyk geſelſchap houden.

Medicynen tegens d'ontſteking der keele.

Radices althææ, liquiritiæ. Herbæ conſolida, myrtus, prunella, Taraxicum, plantago, ſcabioſa, ſempervivum majus, Salvia, Hedera terreſtris, Violaria. Flores balauſtiorum, Roſarum rubrarum. Crocus. Semina 4 frigida majora, Papaveris, Cortex & ſuccus granatorum. Ficus. Album græcum. Hirundines uſtæ. Alumen uſtum. Nidus hirundinum. Syrupus capillorum Venerum, Violarum, Portulacæ, Jujubinus, Scabioſæ, Tuſſilaginis. Mel roſatum. Rob. diamori.

Een repellerende Gargariſma.

℞. Flor. roſar. rub.
balauſtiorum. an. P. ij.
Cort. granator. unc. ſ.
Fol quercus M. j.
Alumin. uſt. drachm. ſ.
Coq. ex aq. chalybeat. Collatur. libr. j.
Adde
Rob. diamor. unc. ij.
M.

Een ander, uittermaten goed in het begin der ziekte.

℞. Fol. taraxic. M. ij.
Hederæ terreſt.
Violar. an. M. ſ.
Coq. ex aq. hordei. Colatur. lib. j.
Adde
Mell. roſat. colat. an. unc. j. ſ.
Spir. vitriol. gutt. xv.
M.

Een repellerend en wat resolverend Gargarisma.

℞. Rad. liquirit.
Corticum granator. an. drachm. ij.
Flor. balauſt. P. j.
Jujubar. No. xij.
Ficuum No. iij.
Paſſular. drachm. vj.
Coq. ex aq. hordei Colatur. libr. j. Adde
Mel. roſarum,
Syr. capillor. Vener. an. unc. j.
M.

Een wat repellerend en ſtarck reſolverend Gargariſma.

℞. Rad. Ebuli.
Ireos,
Liquiritiæ an. drachm. ij.
Flor. chamomil. P. j.
Roſar. rubr.
Hyſſop. an. P. ij.
Dactylor. No iij.
Ficuum. No. vij.
Sem. fœnugræc. drachm. ij.
Alb. græc. drachm j.
Coq. ex decocto raparum Colatur. libr. j. ſ.
Adde
Syr. capillor. Vener.
Jujubin. an. unc. j.
M.

Is de pijn en benaauwtheid groot, zo kookt de medicynen in zoete melk; die van een geite is de beſte.

Uyterlyke middelen tegens d' Ontſteeking der Keele.

Ol. nucum. lilior. albor. amygdalorum, Chamomillæ, Anethi. Axungia caponis, Porci. Unguentum althææ.

thææ. Emplaſtrum de mucilaginibus. Stercus canis, columbarum. Nidus hirundinis.

℞. Rad. althææ,
Lilior. alb. an. unc. j.
Nid. hirundin. No. j.
Ficuum,
Dia&ylor. an. No. iij.
Alb. Græc. unc. ſ.
Cæpar. coctar. unc. ſ.
Coq. ex aq. hordei Colat. libr. j. Adde
Farin. Tritic.
Semin. lini. an. unc. j.
Fœnugræc.
Althææ an. unc. ij. ſ.
Vitel. ovi. No. ij.
Croci Orientalis drachm. ij.
Ol. chamomil. unc. ij. ſ.
M. F. Cataplaſma.

℞. Succ. cæpar. unc. ij.
Ol. lilior. albor.
Irini an. unc. j. ſ.
Coq. parum addendo.
Nidi hirundin. drachm. j.
Picis & ceræ q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

Wil d'Angina in een abſces veranderen, zoo moet hy eerſtelyk rijp gemaakt, en daarna of door medicynen, of door de handkonſt geopend worden.

Een rypmakende Cataplaſma.

℞. Rad. Bryoniæ, Lilior. alb.
Ireos an. drachm. iij.
Fol. parietar. M. j.

Flor. Chamomillæ M. ſ.
Cæpar. unc. j.
Ficuum No. xij.
Coq & contundantur addendo.
Farin. fœnugræc.
Semin. lin. an. unc. ij.
Axung. Gallinæ unc. j.
Ol. chamomil. unc. ij.
M.

Een rypmakend Gargariſma.

℞. Radic. lilior. albor.
liquerit. an. drachm. iij.
Cæpar. unc. ſ.
Paſſular. enucleatar. unc. j.
Ficuum No. vj.
Sem. lini,
Fœnugræc. an. drachm. ij.
Fol. malvæ,
Braſſic. an. M. ſ.
Coq. ex aq. hordei Colat. libr. j. Adde.
Syr. capillor. Venet. unc. ij.
M.

Om d'Abſces, als hy rijp is, te openen, zo mengd onder dit rijpmakend Gargariſma.

Sem. ſinap. drachm. ij.
Rad. pyrethr. pulveris. drachm. j.
Croc ſcrup. j.
Oxymel. ſimpl. unc. j.
M.

Zo d'abſces hier mede niet haaſt genoeg doorbreekt, zoo moet gy hem of met een hout of prover doorſtooten, of met een lancet openen, en als dan de Patient met verſagtende en matig abſtergerende middelen laten gorgelen.

EERSTE BOEKS EYNDE.

TWEE-

TWEEDE DEEL
DER
CHIRURGIE,
Het TWEEDE BOEK,
Handelende
Van de WONDEN.

CAP. I.

Van de Nature, Onderscheid, Oorsaken, Teykenen en voorzegging der Wonden.

DE *Wonde is een scheiding des geheels, veroorzaekt door een uyterlijk hard instrument, in de weeke deelen des lighaems, waer door de selve haer opgelegde werking of niet of qualyk doen konnen.*

Het *Onderscheid* word genomen. I. Van de gestalte; sommige zyn regt, sommige krom, sommige rond, sommige groot, sommige klein, sommige diep, sommige ondiep, II. Van de gewonde partye; nu is het hooft longe, hart, maag, lever, milte, gedarmte; dan een senuwe, pees, ader of spiere gequetst: nu is het geheel maar gescheiden, als wanneer het een enkele wonde is dan is 'er een deel van 't vleesch zelfs weggenomen, en dat noemd men een t'samengevoegde ofte holle vleeswonde. III. Van de Oorzaken, die terstond zullen beschreven worden. By alle dese onderscheiden komt dat de wonden somtijds fenynig zijn, en verscheide toevallen met haar slepen.

d'Oorsaken zijn vyfderley. 1. Alles wat snijd, gelyk

een mes, degen, glas. 2. alles wat steekt, gelyk een naalde, pyl, tanden. 3. alles wat doorboord, gelyk een gloeyend yser, kogelen. 4. alles wat breekt, gelijk vallen, slaan, opheffen of dragen van swaare gewigten. 5. alles wat kneust, gelijk steenen, stokken, &c.

d'Uiterlyke teikenen van een wonde zyn openbaar genoeg; maar wat innerlyke deelen meede gequetst zijn, en is altijd zo ligt niet om t'oordeelen. Om dat te konnen doen, zoo leerd hy uit d'Anatomia. 1 wat plaats. 2 wat gebruik elk deel in 't menschelyke Lighaam heeft. 3 let op de toevallen; en ten 4 op de hoedanigheid van 't geene de nature door de wonde uitwerpt. d'Andere teikenen zult gy op haar plaatse vinden.

Voorsegging. d' Uitkomste der wonden te voren te weten, inzonderheid welke wonden doodelijk zyn of niet, is de Chirurgijn ten hoogsten noodig; want zyn oordeel kan het leven van een ongelukkig man, of nemen of behouden.

Een doodelyke wonde dan is, die in een weinig uuren of dagen de dood nootsakelyk mede brengt, en die door geen konst kan genesen worden.

Die in haar selven nog geneeslyk zijn, maar door eenige toevallen, versuim des Meesters of Patients, Cachexia of andere uiterlyke oorsaken de dood mede slepen, en mogen geensints onder de dodelijke wonden gerekent sijn: ja d'ongeneeslyke selfs moet gy de naam van doodelijke niet geven, als de Patient eenige weeken of jaren daar mede kan in 't leven blyven.

1. Onder de doodelyke wonden dan zijn die van de hersenen, dog niet altijd; want d'ervarendheid heeft ons geleerd, dat de nature een stukje hersenen missen kan, met verlies wel van wat verstand, maar niet altijd van 't leven.

Regt doodelijk zijn zy, 1. *als een senuwe mede geraekt word.* 2. *Als het bloed of eenig ander humeur het beginsel der senuwen verstopt.* 4. *als weinig dagen daarna het geron-*

nen

ne en verrottend bloed, koortſe, mymering, en alzoo de dood veroorſaekt.

Door dit geronne bloed verſta ik niet het gene tuſſchen de *dura mater* en het Cranium legt, want door een trepaan kan het weggenome, en de Patient behouden worden; maar het gene tuſſen de *dura* en *pia mater*, of tuſſen de *pia mater* ende *herſſenen* ſelven beſloten is: alhoewel het bloed dat tuſſchen het dikke en dunne herſenvlies legt,door een opening ſomtijds kan weggenomen, en de Patient behouden worden.

2. De wonden van de *ſpinalis medulla* of ruggemerg ſijn mede doodelyk, als ſy aan den hals en digte by het hoofd komen: maar hoe nader aan het *Os ſacrum* of heiligbeen, hoe min gevaarlijk.

3. De wonden van de Longe zijn doodelijk, als ſy groot en diep zijn, en dienvolgens of een groote ader of de pypen geraakt worden. Of een groote ader doorgeſneden is, onderkend gy door de heftige bloedſtorting: zijn de pypen der longe gequetſt, zo komt meer aaſſem door de wonde als door de mond.

4. De wonden van 't hart, van dewelke d'een of d'ander wel een, twee, of drie, vier, ja over de 15 dagen in 't leven gebleven, maar noyt iemand opgekomen is.

5. De wonden van *d'Aſpera Arteria* of longepijp zijn geneeſlijk,als zy van agteren maar in de vlieſen geraakt is, daar de kraakebeenige ringen aan vaſt zyn: worden de ringen ſelfs gequeſt, zo is de wonde ongeneeſlijk, dog ſomtijds langdurig: over de agtiende week heb ik'er een met ſulk een wonde zien quynen, eer hem den laatſten adem uitging.

6. De wonden van het *Diaphragma* of *middelſchot* zijn geneeſlijk, als zyn vleesagtig deel geraakt is:het ſenuwagtig gequetſte deel en brengt niet altijd een haaſtige dood aan, maar word nooit t'eenemaal geneezen.

7. De wonden van de Maag konnen ſomtijds nog

genezen worden; maar is de krop met zyn ſenuwen geraakt, zoo is de wonde doodelijk.

8. De wonden van 't kleine gedarmte worden zelden geneſen; maar wel die van het groote, als ſy niet te groot zijn.

9. De wonden der lever of milt zyn doodelijk, als haar vaten mede gequetſt zyn; anders zijn zy nog geneeſlijk.

10. De wonden der nieren en zijn niet doodelijk: gaan ſy tot in de holligheid, zo volgd gemeenlyk een ulceratie, die met 'er tijd de heele niere verteerd; niettemin kan de Patient daar mede jaren lang in 't leven blyven: gaat de wonde zo diep niet, zo word hy ſomtijds, hoewel met groote moeite, nog genezen.

11. De wonden der blaas komen ſelden zo te regte, of daar blijft een fiſtul agter; maar de wonden van de krop der blaſe geneeſt men dagelijks.

12. De wonden der groote aderen en hertaderen ſijn dikmaals doodelijk: dog d'eene meeſter weet haar beter te ſtoppen als d'ander, en daarom moet de ſchuld des doods niet altyd de misdadiger opgelegt worden.

13. De wonden der grote ſenuwen zijn meeſtendeel ongeneeſlijk en ſomtijds doodelyk.

14. De wonden door fenynige werktuigen of beeſten bygebragt, ſijn meeſt altyd doodelijk.

De wonden der ſenuwen, aderen, peeſen en vlieſen zijn van ſwaarder en langſamer genezing als die van de vleesagtige deelen.

Een geſteeke wonde is min gevaarlyk als een gekneusde.

Een ſenuwe, ader of hertader t' eenemaal afgeſneden, heeft min gevaar als de gene, die maar half door is.

En ſchrikt niet, als op een groote wonde een groote ontſteeking volgd, indien ſy maar niet als te lang en duurd; dan by een kleine wonde een groote ontſteeking, is een ſeer quaad teiken.

De

Den vijfden dag openbaard hem gemeenlyk de uitkomfte van d'ontfteking: is dan de wonde bleek, loodverwig of fwart, zoo loopt de Patient gevaar.

Koortfe, braken, en trekking der fenuwen zyn gevaarlyk; dog de koortfe en het braken minder als de trekking.

CAP. II.

Van de genezing der Wonden in 't gemeen.

DOor *vier aanwyzingen* konnen wy de genezing der wonden volbrengen.

1. *Moet gy de kragt en natuurlyke warmte der gewonde partye wel bewaren.*
2. *De toevallen waernemen.*
3. *Letten, dat 'er in de wonde niet en komt of blyve*
4. *Sien, dat de lippen aan malkander gebragt en gehouden worden.*

CAP. III.

Hoe dat men de kragt en natuurlyke warmte der gewonde partye moet bewaren.

DE handkonft neemt de beletfelen der geneezing weg, maar de nature felfs moet het zeer genefen: en dat kan fy qualijk doen,als haar ingeborene warmte verfwakt;en het bloed of niet goed is, of als het te veel of te weinig naar de wonde vloeid. Vloeid het te veel, zoo veroorzaakt het ontfteking, pijn, verrotting, en meer andere toevallen: vloeid het te weinig, zoo is de wonde van haar natuurlyke balfem beroofd,fonder dewelke zy onmogelyk toegenefen kan.

De natuurlyke kragt en warmte word eerftelyk onderhouden

derhouden door een goede manier van leven, aangesteld na het Temperament des Patients in 't gemeen, en in 't besonder na de constitutie der partye. De manier van leven van een sanguin, galagtig, phlegmatijk of melancholijk lighaam, vind gy boven in de genesing van 't Phlegmone, Erysipelas, Oedema, en Scirrhus beschreven.

Daarna moet het bloed, als de stoffe, waar van de nature etter maakt, en de wonde geneest, waargenomen zijn: is het onzuiver, zoo moet gy purgeeren; vloeit het te veel naar de partye, zo komt haar te hulpe met onderscheppen, te rugdryven, te rug en elders te leiden.

Vloeid het te weinig, zoo onderhoud de ziekte met voedsame spysen, verstarkende en sweetdryvende medicynen; uiterlijk de partye sagtjes vryvende, en met matig verwermende olien strykende.

Eindelijk moet gy door alderhande uiterlyke middelen uw beste doen; en die zult gy hier na vinden in 't wegnemen der toevallen en genezingen der wonde zelfs.

CAP. IV.

Van de toevallen der Wonden.

DE voornaamste toevallen der wonden zijn:

1. *Koortse*, dewelke wy den Geneesmeester zullen bevegten laten.

2. *Ontsteeking*,

3. *Roose*, welker beide genezing boven in 't eerste boek in het 2 en 3 Cap. beschreven is.

4. *Bloedstorting*, die niet alleen de genezing belet, maar ook de kragten en het leven zelfs wegneemd. Draagt dan sorge om die voorts te stutten: maar weet dat het in groote vaten, insonderheid zoo het hertaderen zijn, niet wel te doen is, en dat deszelfs wonden daarom meest altijd doodelyk zyn; want de bloedstelpende

ſtelpende medicynen zijn meeſt altijd te ſwak, wilt gy het bloeden met ſtyf binden ſtillen, zo ſal een gangræna volgen: ik meen dat het Cauterium actuale het ſekerſte middel is. De minder aderen konnen en moeten geſtopt worden: ſommige houden d' opening van d'ader zoo lang met de vinger toe, tot dat het bloed ſtold, en alzoo de ſtorting ophoud; maar dat gelukt ſelden: ook is het niet raadſaam, dat de vinger zo lang in de wonde blyve.

Houd dan d'opening der aderen een ogenblik met de vinger toe; of kund gy daar niet wel by komen, zo drukt d' ader van buiten, droogt de wonde met een ſpongie, en ſtrooyd uw bloedſtelpende poeder daar in; dog niet over de heele wonde, gelijk meermaals qualijk gedaan word, maar alleen ontrent d'opening van d' ader, die nootzakelyk moet geſtopt zyn, zoo de bloetſtorting zal ophouden.

Daar op verbind de wonde, en vaart met u bloedſtelpende medicynen zo lang voort, tot dat ſy van 't bloet niet meer bevogtigd word, ondertuſſen de gemeene middelen, als koppen, aderlaten, &c. niet vergetende.

Bloedſtelpende Medicynen.

Radices biſtortæ, Pentaphili, Tormentillæ, Symphyt. maj. Lignum ſantalinum rubrum, Lentiſci. Cortices granatorum. Crepitus lupi. Maſtiche. Gypſum. Acacia. Sang draconis, Succinum, Sarcocolla. Thus. Pili leporis. Os ſepiæ. Cancri combuſti. Albumen ovi. Mumia. Telæ aranearum. Corallia rubra. Creta. Lapis hæmatites. Bolus Armen. Aloë Socotrina. Ranæ ſiccate & pulveriſate. Vitriolum crudum. Chalcitis Cranium Humanum Calcinatum.

℞. Farin. volatilis molendin. unc. iij.
Sang. dracon
Thuris an. unc. ſ.
Boli,
Terræ ſigillat. an. drachm. ij.

Gypſ.

Gyps. drachm. vj.
Ranar. exſiccatar. unc. j.
Pilo. lepor. minutim incidor. drachm. j. ſ.
Album. ovor. in ſole exſiccator. & pulveriſator. unc. ſ.
Spongiæ novæ torrefacte unc j.
Vitriol. alb. drachm. j.
M. F. Pulvis ſubtiliſſimus.

5. Pyn; die noodig diend geſtild te zijn, alzoo zy oorſaak is van nagtwaking, verlies van kragten, toevloejing der humeuren, ontſteeking, koortſe, Gangræna; maar gy moet haar oorſaken wel onderſoeken. Hebben het u al te ſcharpe of heete medicynen gedaan, zoo verandert die terſtond, en blijft niet langer op uw quaad gevoelen ſtaan; het is eerlyker ſijn misſlag te bekennen, als halſtarrig daar by te blyven.

Is'er iets van buiten in de wonden gevallen of gekomen, zo neemd het weg.

Ontſtaat zy uit beſloten etter, zoo geeft hem uitgang.

Is de ontſteeking daar oorſaak van, zo komt haar te hulpe met de middelen, die in 't eerſte Boek in het twede Cap. geleerd zijn: en tot de wonde ſelfs neemt verzagtende en pijnſtillende medicynen; als het Ol. roſaceum, Lini, Chamomillæ, Lumbricorum, Amygdalorum dulcium, papaveris, &c.

℞. Ol. roſac.
Semin. Papaver.
Chamomil. an. unc. j.
Vitellum ovi cum album. No. j.
Croci crup. j.
M.

Wil de pijn op het gebruik van deze of diergelijke medicynen niet ophouden, zoo is het een teiken, dat een ſenuwe geraakt is of mede lijd; welkers genezing gy hier na vinden zult.

6 Trek-

6. Trekking (*convulſio*, *ſpaſmus*) die beteekend of quaadaardigheid der humeuren, of ontſteltenisſe der ſenuwen, en beide zeggen ons weinig goeds voor. Door in- en uiterlyke middelen moet men haar te gemoetkomen.

d'Innerlyke bevelen wy de Geneesmeeſter, weegens de verſcheidentheid der oorſaken.

d'Uyterlyke middelen tegens de trekking der ſenuwen zyn deze,

Balſamum Peruvianum. Pinguedo anſeris, Caſtoris. Vulpis, Arietis, Hominis. Stercus equinum. Oleum Juniperi, Lavendulæ, Philoſophorum, Succini, Terebinthinæ, Rutæ, Majoranæ, Lumbricorum, de Caſtoreo, Irinum, Laurinum, Petræ. Unguentum Agrippæ, Martiatum, Nervorum. Spiritus Vini.

℞ Ol. Limacum,
Lumbricor.
Seſamin. an. unc. j.
Pingued. ariet.
Vulpis an. unc. ſ.
Butyri non ſalit. drachm. vj.
Spirit. Vini. unc. iij.
Coq. ad Spiritus conſumptionem, Addendo.
Ol. ſpicæ deſtillat.
Roriſmarin.
Succin. alb. an. drachm. ij.
M. F. Unguentum.

Kragtiger en beter middel tegens de trekking der ſenuwen en hebbe ik niet bevonden, als het *Oleum lavendulæ deſtillatum*, van 't welke men niet alleen de getrokke partye mag ſtryken, maar ook ſommige Patienten een droppel of twee ingeven.

7. *Uitwasſing van vleeſch*, (*hyperſarcoſis*) die komt

ofte

ofte door veelheid van bloed, en dan is het vleeſch vaſt en anders wel: of door ſwakheid der medicynen, inſonderheid zoo zy niet genoeg opdroogend zyn, en dan is het vlees voos en ſpongyagtig; 't zelfde geſchied als het ondergelegene been bedurven is.

Komt zy uit veelheid van bloed, zo moet de Patient gelaaten worden, ſomtijds wat vaſten, en ſtark opdroogende middelen gebruiken.

Komt zy uit ſwakheid der medicynen, zo moet gy ſtarker nemen; de detergerende en weg-etende zijn de beſte.

Medicynen tegens de Uitwasſing van 't Vleeſch.

Spongia uſta, Alumen uſtum, Galla, Aloë, Thuris, Tutia, Ærugo æris, Chalcitis, Mercurius præcipitatus, Arſenicum.

Een groen weg-etend Water.

℞. Aluminis crudi,
Viridis æris an. drachm. ij.
Coque in Vini unc. xviij. ad quartæ
partis conſumptionem,
Colaturæ adde
Camphoræ drachm. j.
M

Een ſtark opdroogende en weg-etende Poeder.

℞. Gallar.
Baluſtior.
Alum. uſt.
Thuris,
Myrrhæ an. drachm. j.
Sang. dracon.
Ceruſſ.
Ærugin. æris an. drachm. ſ.
M. F. Pulvis.

8. *Het heet- en koutvier*; wiens genezing gy in 't eerſte Boek in 't 14 Cap. vinden kunt.

CAP. V.

Hoe dat men 't gene van buiten in de wonde komt moet wegnemen.

GEen wonde zult gy toegenezen, als 'er iets in is, dat 'er niet in en hoord, of gy hebt ſchier of morgen een nieuw ſeer te verwagten; ſelfs het bloed, door 't welke nogtans de nature het geſcheiden geheel wederom vereenigd, kan quaad doen, als het, te veel naar de wonde vloeijende, daar in t' ſamen loopt, waarom het moet of uitgedrukt, of uitgezogen, of anderſints uitgenomen worden, als wanneer gy minder etter en toevallen hebben zult, dog zoo lang gy voor bloedſtorting vreeſt, zoo moet de wonde van 't geronne bloed niet altemaal beroofd worden.

Zijnder hairen ontrent de wonde, zoo ſnijd die af.

Is 'er zand of iets diergelijks in, zoo waſcht dat uit met warme wijn.

Vind gy loſſe beentjes, zo neemd die in 't eerſte verband ſtraks weg, als het de bloedſtorting toelaat: zijn zy nog eenigſints vaſt, zoo laat de nature haar of wederom vereenigen, of van zelfs ſcheiden.

Is 'er een glas, doorne, ſplinter, pijl, kogel, of diergelijk in de wonde, zo zoekt dat voorts uit te nemen; maar onderzoekt eerſt of daar hope van leven is, op dat d' oorſaak van de dood uw uittrekken niet toegeſchreven word.

Hoe dat men kogelen uittrekt, is in het eerſte Deel in 't 22. Cap. geleerd. Het uitnemen der pylen word byna op dezelfde maniere gedaan; dan zy zyn hedensdaags onder de Chriſtenen geen oorlogswapen meer.

Als gy 't gene in de wonde gevallen is, nog met de

 hand

hand, nog met werktuigen uit kund krygen, zo gebruikt de volgende medicynen, dewelke een bysondere uittrekkende kragt word toegeschreven.

Medicynen, de doorntjes, beentjes, kogeltjes &c. uittrekkende.

Radices ari, Aristolochiæ, Fraxinellæ, Imperatoriæ, Polypodii, Raphani, Valerianæ. Herbæ abrotanum, Anagallis, Anemone, Beta rubra, Dictamnus. Gummi Ammoniacum, Galbanum, Sagapenum, Succinum, Pix. Cerebrum & Axungia leporis. Cancri. Mus vivus dissectus. Muscæ vulgares. Lumbrici terrestres. Ranæ cumbustæ. Stercus anseris. Magnes. Fermentum. Emplastrum Opodeldog.

℞. Rad. aristoloch. rot.
Dictamni Cretic. an. drachm. j. ſ.
Resin. pini,
Colophoniæ an. drachm. vj.
Succin. citrin. drachm. iij.
Gumm. ammoniac.
Opopanac. an. unc. j.
Stercor. columbin. drachm. iij.
Ol. Laurin. unc ſ.
Terebint & pices q. ſ.
M. F. Emplastrum.

CAP. VI.

Hoe dat de lippen der wonden aan malkander gebragt en gebouden worden.

De kanten der wonden worden aan malkander gebragt of met binden, of met hegten.

Als de wonden naar de lengte van het been, en niet

al

al te diep is, zoo komt het binden wel te passe.

De band moet niet te hard, niet te zagt, en zo breet zijn, dat hy ten eerste de heele wonde beslaan kan: dog zoo de wonde al te lang is, zoo neemt men een band van ontrent drie vingere breet; het middelste deel des zelfs legt men op de wonde, en wind het bovenste na boven, en het onderste naar beneden; en dat nog te los, anders souden de lippen niet aan malkander komen; nog te stijf, anders zoude het ontsteking veroorzaken, maar zoo dat de Patient verdragen kan. In de winter heeft men langere, in de zomer kortere banden van doen; en in de groote wonden, behalven de banden, eenige kussentjes of Compressen.

Het hegten geschied of met de naalde, of met klevende medicynen.

Het ware goed, dat de Meester de naalde nooit van doen hadde, zoo zoude hy de Patient van pijn, de wonde van ontsteking, en sig selfs van veel moeite bevryden: dan als het niet anders wesen kan, zo moet hy een driepuntige naalde nemen, met een Wassen draat, en deselve door de huid, en somtijds een weinig van het vleesch zelve steken, de pesen sorgvuldig schuwende. De steeken mogen niet te digte, nog te verre van malkanderen zijn; maar zo, dat de getrokken huid gewillig volge, en overal aan een kome, behalven een kleine plaats, die voor de wieke open blyve, op dat haar de nature van het overvloedig etter mag ontlasten. In de kleine wonde zijn de wicken niet noodig; in de diepe moeten zy nog zenuwen, nog pees, nog de grond van de wonde raken.

Als de band te swak een middel is, en de naalde een onnodig, zo is de hegtplaaster zeer bequaam; maar hy moet zo vastklevend zyn, dat nog bloed, nog etter, nog ander uit de wond komende vogtigheid dezelve los kan maken. Men behelpt zig meermaals met het Emplastrum Stypticum Crollii of Paracelsi, dan de volgende is klevender.

℞. Sarcocoll.
Boli,
Maſtich.
Sanguin. Dracon.
Reſin. pini an. drachm. j.
Gumm. Tacamahac. drachm. j. ſ.
Picis navalis q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

CAP. VII.

Van de Geneesmiddelen der Wonden.

DE Medicynen, tot genezing der wonden nodig, zijn driederley. 1. Etterſcheidende, *Digeſtiva*, 2. Vleesmakende, *Sarcotica*. 3. Velmakende, *Cicatricem inducentia*, *Epulotica*.

d'Ervarentheid heeft ons geleerd, dat een wonde ſomtijds door *Digeſtiva* alleen, ſomtijds alleen door *Sarcotica* gelukkig kan genezen worden, dog veel gelukkiger en zekerder als zy met malkandere vereenigt zyn. In de vleesagtige deelen konnen d'enkele *Digeſtiva* wel geduld worden; maar in de peezen, ſenuwen, vliezen, en andere drooge deelen, zijn de *Sarcotica* beter of alleen, of met de *Digeſtiva* gemengt.

Etterſcheidende middelen (digeſtiva.

Ol. commune, Roſaceum, Maſtichinum. Butyrum recens & Majale. Gummi Elemni. Terebinthina Thus. Maſtiche. Farina tritici, Hordei, Fœnugræci Vitellum ovi. Mel.

℞. Ol. olivar. unc. ij.
Ceræ citrin. unc. ſ.
Thuris,

Maſtiche

Maſtiches an. drachm. j.
Vitellum ovi No. j.
Butyr. ſine ſale q. ſ.

M. F. Unguentum.

Vleesmakende middelen (Sarcotica.

Radices ariſtolochiæ, Ireos, Saniculæ, Symphyti majoris. Herbæ betonica, Centaureum, Conſolida, Hypericum, Pimpinella, Plantago, Scabioſa, Scordium, Verbena. Semina Fabarum, Fœnugræci, Lini, Hordei. Thus. Aloë. Bolus. Terra ſigillata. Colophonia. Gummi Elemi, Pini, Labdanum, Maſtiche. Myrrha. Sanguis draconis, Sarcocolla, Terebinthina. Tragacanthum. Cera Mel. Mumia. Cadmia. Ceruſſa. Lapis calaminaris. Lithargyrium. Plumbum uſtum, Pompholyx. Lapis hæmathites. Ol. Hyperici, Laurinum, Maſtichinum, Myrrhæ. Unguentum aureum, Baſilicum, Fuſcum Fel. Wurtz. Diapompholigos. Emplaſtrum ſtypticum Crollii, Paracelſi, Opodeldog, de Betonica, Diaſulphuris Rulandi. Balſamum Peruvianum, Crollii, Magati, Aqua vitæ. Pinguedo Anſeris, Vulpis, Urſi, Hirci, Humana.

Een vermaerde wondbalſem.

℞. Terebinth. libr. ſ.
Gumm. Galban.
Elemni,
Hederæ,
Thuris,
Maſtiches,
Myrrhæ an. unc. j.
Aloës,
Xyloaloës,
Galang.
Garyophyllor.
Cinamom.

Nucis moſchat.
Cubebar. an. unc. ſ.
Infuſa horis 24 in ſ. q. Spiritus vini diſtillentur & Oleum uſui ſervetur.
M.

Een ander.

℞. Ol. violar. unc. viij.
Laurin. unc. j.
Terebinthin. Venet. unc. ſ.
Spicæ deſtillat.
Juniperi deſtillat.
Æris uſti an. drachm. j.
Reſin. pini,
Terebinthin.
Colophoniæ,
Maſtiches an. unc. ſ.
Chalcanth. alb. drachm. j.
Ebulliant parum & Colentur ad uſum.
M.

Een ander.

℞. Flor. Sulphur. unc. iij.
Myrrh. drachm. iij.
Camphor drachm. j.
Terebinthin. Venet. unc v.
Deſtillentur & Oleum uſui ſervetur.
M.

Een Wondplaaſter.

℞. Radic. ariſtoloch rot.
conſolid. maj. an. unc. ſ.
Mumiæ,
Colophoniæ,
Aloës,

Maſtich.
Sang. dracon. an. drachm. iij.
Lithargyr. aur.
Tutiæ an. drachm. ij.
Gumm. Elemni. unc. ij.
Terebinth. q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

Een ander qualyk te verbeteren, zo in oude als verſche Wonden.

℞. Gumm. Galban. drachm. x.
Ammoniac. unc. iij. ſ.
Opopanac. unc. j.
Bdelli unc. iij.
Ceræ citrin. unc. xx.
Oliban. unc. iij.
Lithargyr. aur libr. j.
Myrrhæ drachm. x.
Virid. æris.
Maſtiches,
Rad. ariſtoloch. long. an. unc. j.
Lapid. magnet. unc. ij.
Tutiæ præparat.
Lapid. Calaminar. an. drachm. ij.
Ol. commun. antiq. libr. j. ſ.
Gummata in aceto diſſolvantur, reliqua pulveriſentur, miſceantur & ſ. a. Coquantur ut fiat
Emplaſtrum.

Velmakende Medicynen (Epulotica, cicatricem inducentia)

Radices ſymphyti, Tormentillæ Herbæ hypericum, Plantago, Sanicula, Veronica, Betonica. Flor. balauſtiorum, Roſar. rubrarum. Santalum. Aloës. Myrrha. Maſtiche. Sarcocolla. Lapis Calaminaris. Minium.

Plumbum. Lithargyrium. Tutia. Unguentum diapompholigos. Album camphoratum. Emplaſtrum gryſeum, de Plumbo, Opodeldog, de Minio, Barbarum.

℞. Ol. roſac.
Omphacin. an. unc. iij.
Myrtin.
Unguent. populei an. unc. j. ſ.
Fol. plantag.
ſolan. an. M. j.
Macerentur per Octiduum, poſtea Colaturæ
Adde.
Ceræ unc. ij.
Miſce ſuper igne addendo.
Lithargyr. aur. unc. iij.
Ceruſſæ unc j.
Tutiæ drachm. j.
Plumb. uſt drachm. iij.
Æris uſt. rubr. drachm. j. ſ.
Camphoræ drachm. j.
Ducantur in mortario plumbeo in
Formam Unguenti.
M.

℞. Radic. Tormentillæ,
Biſtortæ,
Ariſtolochiæ rot.
Teſtar. ovor. combuſtor.
Thuris,
Sanguin. dracon. an. unc. ſ.
Lapid. calaminar. drachm. j.
Lithargyr. drachm. ij.
M. F. Pulvis.

℞. Unguent. diapompholyg.
diapalma.

Gryſei,

Gryſei an. unc. j
Gumm. Elemni drachm. ij.
Sacchar. ſaturn. drachm. ſ.
Ceræ q. ſ.

M. F. Emplaſtrum.

Daar en is geen medicijne tot mijn kenniſſe gekomen, die op zijn tijd gebruikt, eerder vel maakt als het *Amalgama Mercurii*, 't welk op de volgende maniere toebereid word:

Neemt twee oncen loot, als gy dat wel geſmolten hebt, zo giet daar onder twee onzen *Argentum vivum*; giet dat t' ſamen uit op een papier, zoo haaſt het kout geworden is, zoo kan het gemakkelijk tot een poeder gewreven worden, 't welk gy met het *Emplaſtrum de plumbo* of *diapompholygos* mengen kunt en opleggen.

By deze driederley uiterlyke Medicynen, door de welke men de genezing der wonden wel volbrengen kan, ſullen wy eenige innerlyke ſtellen, die men van tijd tot tijd bevonden heeft, tot de genezing zeer veel te konnen doen.

Innerlyke Medicynen tegens de wonden (vulneria; Traumatica.

Pyrola, Sanicula, Alchimilla, Conſolida, Arthemiſia, Sanguiſorba, Tormentilla, Agrimonia, Millefolium, Equiſetum, Cynogloſſum, Betonica, Vinca per Vinca, Piloſella, Virga aurea, Ariſtolochia, Biſtorta, Dictamnus, Centaureum minus, Gentiana.

Een wond-drank.

℞. Radic. conſolid. maj unc. ſ.
Pyrolæ M. ij.
Sanicul. P. ij.
Fragar.
Alchimil.

Salviæ an. M. j.
Coq. ex vino rubro Colatur. libr. j. ſ.
Adde
Sacchar. albiſſim. q. ſ.
M. Doſis unc. iij.

Een ander zeer kragtig, zelfs als een been beschadigt is.

℞. Rad. ariſtolochiæ rot. unc. j. ſ.
Cyclamin. unc. j.
Prunel.
Geranii an. M. j.
Sabinæ drachm. iij.
Mumiæ drachm. ij.
Oc. cancr. unc. ſ.
Galang. drachm. ij.
Pulveriſata & conciſa, Coquantur ex vino rubro, Colaturæ libr. iij. Adde
Syr. de Symphyto Fernel. unc. iiij.
M. Doſ. unc. ij.

Hebt gy luſt tot de zalve, met dewelke zy in 't afweſen des Patients de wonde zeggen te geneſen konnen, zo ziet hier zijn beſte beſchryving.

Unguentum Armarium Symphateticum.

℞. Uſneæ unc. ij.
Mumiæ unc. ſ.
Pinguedin. human. unc. ij.
Sanguin. human. unc. ſ.
Ol. lini drachm. ij.
Roſac.
Boli. an. unc. j.
M F. Unguentum.

Andere gebruiken niet als een inde Son gecalcineert

Vitriolum, en pocchen daar zeer treflijk op; besoekt het zonder wangeloof, en dan gelove ik, dat gy met my zult bevinden, dat de Koninglyke weg de zekerste en beste is; want zonder twijffel word de konst hier toegeschreven wat de nature alleen toekomt.

CAP. VIII.

Van de Wonden der Senuwen.

Onder de wonden der senuwen begrijpen wy mede die van de peesen, alzo zy in de genezing weinig of niet verschillen.

Hier moet wel onderscheiden zyn, of de pees of senuwe t' eenemaal doorgesneden is, dan of sy maar geraakt is.

De *teykenen* neemt men 1. Van de plaats in dewelke de pezen en senuwen natuurlyker wyze altijd moeten zijn, en dat leerd u d' Ontleding: dog de pezen aangaande, alzoo zy ontrent de gewrigten eindigen, en de handen en voeten daar vol van zijn, zo hebt gy in die gequeste deelen altijd te vrezen, dat zy geraakt zijn, inzonderheid als de wonde dwars en niet naar de langte gaat. 2. Uit de groote pijn, waar op klopping, ontsteking, trekking, mymering &c volgen, ten zy de zenuwen t' eenemaal doorgesneden zijn, als wanneer gy zo sware toevallen niet te verwagten hebt.

Voorsegging. Alle wonden der senuwen zijn gevaarlijk, maar de gesteken meer als die t' eenemaal doorgesneden zijn. De wonden der pezen zijn min gevaarlijk als die van de senuwen. De trekking is een zeer quaad teiken. De gewonde senuwen en peesen sijn de verrotting zeer onderworpen.

Genezing. Zoekt de pijn, die hier de meeste swarigheid en d' andere toevallen veroorsaakt ten eersten te stillen,

ſtillen, en weet dat d' uiterlyke koude hier ten hoogſten ſchadelyk is: verſta dat zoo wel van de medicynen, als van de lugt; want ons de lange ervarentheid geleerd heeft, dat de koude, vogtige en t'zamentrekkende middelen niet als quaad bybrengen: daarom gebruikt de geene, die matig verwarmend, opdroogend en niet ſcharp en zyn. Ook moet gy toezien, dat de wonde zo lang open blijft, tot dat de pees en ſenuw zo goed als genezen is; want zo de humeuren haren vryen uitgang niet geduerig hebben, zoo zal de pijn vermeerderen, en de pees of ſenuwen langs hoe meer bederven, in welken gevalle gy haar zult moeten afſnyden, of met een Cauterium actule branden.

Vorder let op de pees of ſenuwe, of zy bedekt of ontbloot is: is zy ontbloot, zo moeten de medicynen lauw; is zy bedekt, wat warmer opgelegt worden. Ondertuſſchen moet gy het purgeeren en aderlaten op zyn tijd te werke ſtellen.

Uyterlyke middelen tot de wonden der ſenuwen en peeſen.

Oleum olivarum antiquum, Lumbricorum, Anethinum, Rutaceum, Roriſmarini, Coſtinum, Lilior. Albor Hyperici, Caſtorei, Terebinthinæ, Ceræ. Lavendulæ Balſamum Peruvianum, Gummi Elemni. Tacamahacæ, Carannæ, Opobalſamum, Copaivæ. Spir. vini.

℞. Terebinth. Venet.
Lachrym. abietin. an. unc. j.
Gumm. Tacamahac. unc. ſ.
Carann. drachm. ij.
Balſ. Peruvian. drachm. iij.
Propoleos drachm. vj.
Ol. hypericon, unc. j.
M. F. Unguentum.

Het

Het *Oleum Ceræ*, 't *Aqua Calcis* en het *Unguentum Fuscum* van Felix Wurtz zullen u zelden verlegen laten, als gy nu het een, dan het ander weet in 't werk te stellen.

CAP. IX.

Van de geschootene Wonden.

ALhoewel ons de droevige ervarendheid genoegsaam leert, dat men de kogelen vergiften kan, zo en zijn zy dog uit haar eige nature niet fenynig; maar de brand en andere swaare toevallen komen door de scheiding des geheels, en verplettering der gewonde partye. Om deze tot haar vorige gesontheid te brengen, zoo soekt de kogel, en wat met haar in de wonde mag gekomen zijn, straks in 't begin uit te nemen, eer de groote pijn en ontsteking u het zelve belet, die gy voor moet komen, en 't gene gekneust is tot etter brengen met de volgende medicynen;

℞. Ol. lilior. albor.
Violar. an. libr. ij.
Catell. nuper nator. No. ij.
Coq. ad ossium dissolutionem,
Postea adde lumbricor. terrest. libr. j.
Coq. iterum & Colaturæ adde.
Terebinth. Ven. unc. iij.
Spir. vin. unc. j.
M. F. Linimentum.

Een Wondzalve.

℞. Terebinth. Venet. unc. j.
Galban. drachm. ij.
Medull. vitul. unc. ſ.
Radic. Scorzoner. pulveris.

Scorz.

Scord. pulveris. an. scrup. ij.
Ol. hyperic. an. unc. ſ.
Vitell. ov. No. j.
Theriac. drachm. j.
M. F. Unguentum.

Een ander kragtiger.

℞. Pulv. radic. aristoloch. scrup. j. ſ.
Mumiæ,
Succin.
Mastich. an. drachm. j.
Terebinth unc. ſ.
Euphorbii drachm. j.
Unguent. Ægiptiac. unc. ſ.
Vitel ov. No. j.
Ol. sambucin. q. ſ.
Croc. scrup. j.
M. F. Unguentum.

Een ander nog kragtiger, en tegens de verrotting.

℞. Picis liquid.
Terebinth.
Galban. an. unc. ij.
Mastiches,
Thuris,
Nitri,
Salis ammoniac. an. unc. j.
Alumin. drachm. ſ.
Virid. æris,
Vitriol. alb.
Camphor.
Pulv. lumbricor. an. drachm. j.
Ol. lini,
rosac. an. unc. ij.

Lum-

Lumbric.
Terebinth. Ven. an. drachm. j.
M. liquefiant super igne & F. Unguent.

Zoo het geen senuwe belet, zoo soude men in een groote verrotting wat Mercurius Præcipitatus hier konnen by doen.

Op de heele partye moeten ondertusschen eenige versagtende en verstarkende middelen gelegt worden.

Een versagtende en pynstillende Plaester.

℞. Farin. fabar.
Micæ panis similagin. an. drachm. iij.
Coq. ex lacte vaccino, Addendo.
Ol. rosac.
Violac. an. unc. j.
Vitell. ovi. No. iij.
Pulv. rosar. rubr.
Scordii an. unc. j. ſ.
Ceræ q. ſ.
M. F. Emplastrum.

Een pynstillend Cataplasma.

℞. Radic. althææ.
consolid maj. an. unc. j.
Flor. chamomil.
Melilot.
Hypericon. an. M. ſ.
Summitat. absinth. P. ij.
Coq. ex lacte vaccino, Addendo.
Farin. althææ,
Fabar. an. unc. j. ſ.
M. F. Cataplasma.

Als de wonde door en door geschoten is, zo is het est, dat gy deselve aan beide d'openingen met wieken

voor-

voorziet; want de Seton is onbequaam en ſchadelyk. Ook dient gy in 't begin de wonde maar eens 's daags te verbinden, alzo de geſchotene wonden ſelden voor de derde of vierde dag etter geven; naderhand zal u of de veelheid of de ſcherpheid der materie genoegſaam leeren, of gy eens, twee, of driemaal 's daags naar de wonde behoord te zien.

CAP. X.

Van de fenynige wonden.

DE *fenynige wonden* worden ſomtijds door vergifte kogelen, pylen, degens en andere inſtrumenten, ſomtijds door raſende honden, wolven of andere beeſten de menſche bygebragt; en zijn meer ſchadelijk ten aanſien van 't fenyn, als ten aanzien van haar zelven.

De *Teykenen* ſijn heftige pijn, loodverwigheid in ſwart veranderende, ſwaarder toevallen als de wonden van haar ſelfs zouden konnen mede brengen, brand in 't heele lighaam, beeving der leden, mymering, flaauwte, &c.

Voorſegging. Hoe klein de wonde ook is, zo brengt zy niettemin de Patient in gevaar en meeſtendeel om 't leven, ſonderling als ſy digte by het hert of andere edele deelen is, of als de Meeſter niet terſtond daar by geroepen word, of komen kan.

Geneſing. Uw voornaamſte werk is hier, dat gy het fenijn uittrekt, of met koppen en bloedſuigers, of met aantrekkende middelen, of met ſcarificeren, of, zo gy op het ſekerſte wilt gaan, met het cauterium actuale; maar de gewonde partye moet dan niet ſeer ſenuwagtig zyn, en de korſt moet gy haaſt af doen vallen, of met een lancet los maken, en daarna de Wonde langſaam toe geneſen: Innerlijk de ſweet- en hartſterkende

kende dranken geduurig gebruikende, en u wagtende voor purgeëren en aderlaten.

Om het fenyn uit de wonde te trekken, en de partye te verſtarken.

℞. Cæpar. coctar. unc. iij.
Theriac. unc. ſ.
Stercor. caprin. unc. j.
Radic. angelic. pulver. drachm. j. ſ.
Ol. ſcorpion. unc. j. ſ.
Mellis & Ceræ q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

Om de partye niet alleen te verſtarken en het fenyn uit te trekken, maar ook om de wonde tot etter te brengen, en dan met vleeſch te vervullen, is de volgende plaaſter ſonderling goed.

℞. Gum. Galban.
Sagapen.
Opopanac.
Aſſa fœtid.
Myrrhæ,
Piperis,
Sulphur. an. drachm. vj.
Stercoris columbin.
Anatis an. unc. j.
Mumiæ unc. ſ.
Radic. conſolid. maj. pulveris. drachm. iij.
Ol. hypericon. q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

CAP. XI.

Van de bysondere wonden.

IN de wonden des hoofds mag de hegtnaald of plaaster niet te werk gesteld worden; als het pericranium gequetst is. De vettigheden zijn t'eenemaal schadelijk: nutter zyn de verstarkende en opdroogende middelen.

℞. Masticbes,
Myrrhæ,
Aloës,
Sarcocollæ an. drachm. ſ.
Sang. dracon. ſcrup. ij.
Boli ſcrup. j.
Terebinth. Venet. unc. ij.
Mellis roſat. parum.
M. F. Unguentum.

De wonden der hersenvliesen veroorsaken veel pyn en bloedstorting, waar op meerder toevallen en de dood meest altijd komt te volgen. Om de pijn te stillen, is het Oleum rosaceum, lauw opgelegt, sonderling goed, als mede versch Duyvenbloed.

Tot de Bloedstorting.

℞. Myrrhæ,
Aloës,
Masticbes,
Sanguin. dracon.
Rhabarbar.
Corallor. rubr. præpar.
Pil. lepor. minutim inciſor an. drachm. j.
M. F. Pulvis tenuis.

De

De wonden des aangezigts moeten niet toegenaait en zo genezen worden, dat geen ſchandelyke litteykens agter blyven.

In de wonden der oogen moet men alle vettigheden myden, en het geſonde oog zo wel verbinden als het ongezonde: het hoofd moet niet leeg, nog op d' eene of d'ander zyde, maar een weinig opwaards en regt leggen.

Is 'er een bloedſtorting by, zo zijn de volgende medicynen goed.

Sanguis Turturis, Columbæ, Gallinæ. Mucilago Seminum Pſyllii, Cydoniorum, Tragacanthæ. Lapis hæmatites. Ceruſſa. Tutia. Thus. Aloë. Albumen ovi. Aqua roſarum, Plantaginis. Decoctum balauſtiorum, Roſarum rubrarum, Gallarum &c.

℞. Sief. alb. Rhaſis,
Tut præpar.
Aloës pulveris an. ſcrup. ſ.
Vini rubr. unc. j.
Aq. roſar. rubr.
Plantag. an. unc. ij.
Mucilag. ſemin. pſyl.
Tragacanth. an. drachm. j.
M. F. Collyrium.

Is het oog pynelijk, zoo neemt verſch gemolken vrouwenmelk, of mengd onder het voorſz Collyrium, Opii ſcrup. ſ. en legt van buiten het volgende Cataplaſma op.

℞. Pomor putridor. unc. ij.
Farin. ſem. unc. ſ.
Mucilag. ſemin pſylli drachm. ij.
Opii crud. drachm. ſ.
Vitellor. ovor. q. ſ.
M. F. Cataplaſma.

Een afgesnede stuk der neuse groeit, hoe versch de wonde ook is, niet meer aan; is het nog iewers vast, zoo moet gy het met de naalde t'samen hegten, en voorts naar de konst genezen.

De wonden der ooren en lippen konnen met meer voordeel en bequaamheid samen genaaid, als verbonden worden.

De wonden der longe vereischen verstarkende en opdrogende middelen; de scharpe en anders in andere wonden goede medicynen zijn hier t'eenemaal schadelijk.

Uyterlyk.

℞. Radic. consolid. maj.
Tormentil.
Caryophyllor. an. unc. ſ.
Flor. rosar. rubr. m. ſ.
Mastich.
Myrrh.
Aloës an. drachm. j.
Coq. ex aq. hordei, Colatur. liber ſ.
Adde
Syr. myrtin.
Mell. rosat. colat. an. unc. ij.
M. F. Linimentum.

Innerlyk.

℞. Veronic.
Fragar.
Sanicul. an. M. ſ.
Tussilagin. M. j.
Radic. Angelic. drachm. ij.
Liquirit. drachm. j.
Jujubar. No. xv.
Passular. unc. ſ.
Coq. ex aq. hordei, Colatur. liber j. ſ.
Adde
Syr. diacodii unc. ij.
M.

Laat

Laat de Patient drie of viermaal 's daags een mutsje hier van drinken.

Het *Sperma Ceti*, dagelijks tot een halve drachma ofte meer ingegeven, doet groote werking, maar het krenkt de herſſenen.

De wonden des harten zijn altemaal dodelijk: die tot de ſlinker holligheid gaat, doet de Patient terſtont ſterven; (toefd de dood 6, 12 of 20 uuren daarna, gelyk exempels hier van zyn, zo is het vry wat ongemeens) die in de holligheid komt van de regter zyde, laat hen wat langer leven, en nog langer, die in geen van beide komt.

Met de wonden der Maag laat men meeſtendeel de natuur begaan, die haar ſomtijds buyten menſchelyk vermoeden geneeſt; dog in een bloedſtorting moet gy de Patient aderlaten; en zo de wonde door beide de maagvlieſen tot in de holligheid gaat, de buitenſte wonde des buiks toenaayen, een kleine opening latende voor de wieke, die in d'opening der mage niet komen en mag, maar haar alleenig van buiten raken, de wieke ſtrijkt met de volgende medicynen.

℞. Ol. maſtichin.
Abietin. an. unc. j.
Thuris maſc. drachm. ij.
Pulver. radic. tormentil.
Conſolid. maj. an. drachm. j.
Lumbric. terreſtr. drachm. ſ.
Croci ſcrup. j.
Vini alb. unc. ij.
Coq. ad vini conſumptionem.
M. F. Linimentum.

of

℞. Terebinthin. unc. ſ.
Ol. hypericon. unc. j.
Vitell. ov. No. j.
M. F. Linimentum.

De wonden van 't klein gedarmte worden hier en daar, maar al te zelden genezen; nogtans heb ik daar een treffelijk exempel van, dan die van het groote geven meerder hope. Als het klein beſchadigt is, zoo loopt de gijl, ja het eeten en drinken door de wonde. De pijn is groot, de koortſe blijft niet lang uit, de Patient is braakagtig. Is het groot gedarmte gequetſt, zoo komt de vuiligheid door de wonde, ten minſten hebt gy de reuk daar af, de Patient is hardlyvig. De wonde moet terſtond toegenaaid worden, en het gedarmte in zijn plaats gebragt, als het te vooren met warme wijn wel afgewaſſen, en met het volgende poeder matelijk beſtrooid is.

℞. Aloës.
Maſtich.
Thuris,
Mumiæ,
Sanguin. Dracon. an. drachm. j.
M. F. Pulvis.

In de wonden der lever en milte moet de Patient gelaten worden, en zo hy hardlyvig is, dagelyks geclyſteerd: de wonde zelfs vereiſcht t'ſamentrekkende en opdroogende medicynen.

De wonden der nieren worden ſwaarlijk en zeer langſaam geneſen. Gaan zy tot in de holligheid, zo komt 'er bloed met water uit, anderſints maar enkel bloed. Uiterlijk word deſe ſalve zeer geprezen.

℞ Reſinæ pini unc. vj.
Ol laurin.
Terebinth an. unc. j.
Gum. Elemni unc. iiij. ſ.
M.

Innerlijk gebruikt men trochiſci alkekengi, Gordonii

donii, de Carabe, de Terra sigillata, Bolus, Terebinthina, en de wond-dranken.

De volgende Pillen zyn in de wonden en sweeringen der nieren en blase uytermaten heelzaam.

℞. Ossium humanor. Calcinator. drachm. iij.
Cretæ vulgar.
Gyps ust. an. drachm. j.
Trochisc. alkekeng. drachm. iij
Terebinthin. Venet. Lotæ & Nullatenus coctæ q. s.
M. F. Pilul. magnitudine pisi minoris & aspergantur pulvere liquiritiæ.

Laat de Patient 's morgens en 's avonds zes daar van nemen.

Tweede Boeks Eynde.

TWE-

TWEEDE DEEL DER CHIRURGIE,

Het DERDE BOEK, Handelende Van de SWEREN.

CAP. I.

Van de Nature, Onderſcheid, Oorzaaken Teykenen en Voorſegging der Sweeren.

DE *ulceratie is een ſcheiding des geheels, veroorſaekt door een knagende vogtigheid in de weeke deelen des lighaems met vermindering van haer behoorlyke grootte.*

't Onderſcheid word genomen. I. Van de geſtalte; ſommige zyn groot, ſommige klein, lang, kort, breet, ſmal, regt, dwars, effen, oneffen, diep, ondiep. II. Van de partye; ſommige knaagen maar de huit en 't vleeſch, ſommige de peeſen, ſenuwen, of aderen door. III. Van d'oorſaken, die terſtond zullen verhaald worden. IV. Van de toevallen, ſommige zyn pynelyk, jeukerig, wederſpannig, ſommige met een ongetempertheid, wormen, of bedurven been vergeſelſchapt.

d' Oorſaek is een ſcharpe en knagende vogtigheid, en die is twederley, I. *Innerlyke*, als de gal, ſwarte gal, het ſerum, de pituita ſalſa, en andere quaadaardige vogtigheeden. II. *Uyterlyk*, als verbrandheid, weg-etende medicynen, quaadaardige dampen, ſweet van ſchurfte, melaatſche of pokkige menſchen.

De

De *Teykenen* der ulceratien in 't gemeen zijn openbaar genoeg;de byzondere zult gy op haar plaatſe vinden.

Voorſegging. Hoe dieper verſweering, hoe langſamer gedaan. Hoe vogtiger de partye, hoe moeijelyker de genezing. Zoo lang het ondergelegen been bedurven is, kan d'ulceratie zo wel niet toegenezen, of ſy ſal ſchier of morgen weder opbreken. By een ſenuwe, ader, pees, is ſy gevaarlijk. In ongeſonde lichamen geneſen ſy ſeer langſaam. Hoe beter etter, hoe meerder hope van geneſing. Het etter is goed, als het wit, eenparig, licht, niet ſtinkend, en matig dik; maar quaad, als het dun, ligtvloeijend, bleek, loodverwig en van quaden reuk is. Langduerige of verouderde ſweeren konnen, ſonder ſchade van 't geheele lighaam, niet geneezen worden, ten zy de Patient dikmaal purgeerd, en een goede manier van leven aanſteld, anders zal een ziekte volgen.

CAP. II.

Van de genezing der Sweeren.

HEt purgeeren en aderlaten is meermaals noodig; maar een goede levens manier altijd. Heete ſpyſen en dranken zijn ſchadelijk, en alle zout- en zoetigheden mede.

Uyterlijk moeten de humeuren gekookt en tot etter gemaakt, het weggegetene vlees herſteld, en eindelijk de huid toegenezen worden. De middelen daar toe nodig zijn de *Digeſtiva*, *Sarcotica* en *Epulotica*, in 't tweede Boek Cap. 7. beſchreven; dan ik zal nog eenige andere t'ſamengevoegde middelen hier by ſtellen.

Een Defenſivum.

℞. Lig. Guajac. Radic.

Radic. ariſtoloch. long. an. unc. j.
Centaur. minor.
Abſinth.
Agrimon. an. M. j.
Coq. ex Vino albo Gallic. Colatur. unc. ij. ſ. Adde.
Farin. Orob. unc. ſ.
Myrrh. pulveris. drachm. ij.
Mel. roſat. colat. unc. ij.
Spirit. Vini unc j.
Terebinth. Venet. q. ſ.
M. F. Linimentum.

Een Sarcoticum.

℞. Unguent. fuſc. Felic Wurtz. drachm. iij.
Baſilicon unc. ſ.
Gum. Elem. drachm. ij.
Terebinth. drachm. vj.
Colophoniæ,
Myrrh.
Aloës,
Maſtiches an. unc. ſ.
Lithargyr. aur. drachm. iij.
Ol. roſac. q. ſ.
M. F. Unguentum.

Een Epuloticum.

℞ Sacchar. Saturn.
Lithargyr. an. drachm. ij.
Lapid. calaminar. drachm j.
Rad. tormentill.
Biſtort.
Ariſtoloch. rot.
Sang. dracon
Teſtar. ovor. combuſt. an. unc. ſ.
M. F. Pulvis.

Strooid

Strooid dat op d' ulceratie, of mengd het met het *Unguentum diapompholigos*, of *Emplastrum gryseum*, zo hebt gy een goed velmakend Plaaster.

Somtijds is een ongetempertheid by d' ulceratie, door dewelke de genezing zo belet word, dat men gedwongen is deselve eerst weg te nemen.

Onderscheid. Dees ongematigtheid is vierderley: heet, kout, droog en vogtig.

Teykenen. In de heete is het etter scharp, de kanten roodagtig, de sweering in 't gemeen pynelijk. In de koude sijn de kanten week, witagtig, en als het niet wel en gaat, naar de loodverwigheid trekkende. In drooge zijn zy droog en hard, het etter weinig of geen. In de *vogtige* is het vleesch slap en week, somtijds groeid het te veel, het etter is overvloedig.

Voorzegging. De zweeren met een drooge ongetemperdheid zijn de zwaarste om te genezen.

Genezing. In de *heete ongetemperdheid* zijn de volgende medecijne goed.

Plantago, Endivia, Solanum Bolus Plumbum ustum, Cadmia, Saccharum saturni. Albumen ovi, Acetum. Oxycratum. Terebinthina. Oleum rosaceum, Violaceum, Myrtinum. Unguentum de cerussa, Album Camphoratum, Rosaceum.

In de koude ongetempertheid deze;

Oleum hyperici, Nardinum, Irinum, Chamomillæ, Rutæ, Anethi, Resina, Laricea, Spiritus Vini, Emplastrum de Betonica.

In de drooge stoofd de partye met warm water, en verlaat de opdroogende middelen zo lang, tot dat de ongematigthid t' eenemaal weggenomen is, anders zult gy qualijk tot geneezing komen.

In de vogtige moeten de middelen seer opdrogend zyn. Radices Cyperi. Hypericum, Absinthium, Salvia, Marrubium, Betonica. Chalcitis. Plumbum ustum. Lithargyrium. Cerussa. Minium. Thus. Mastiche. Emplastrum gryseum, de Minio.

Som-

Somtijds is by d'ongetempertheid een toevloeijing van humeuren, als wanneer gy purgeeren, te rug trekken, te rugdryven en onderſcheppen moet. Hier konnen de fontanellen, ſonderling in langduerige ſweeren, veel goet doen. De medicynen moeten niet vet of olyagtig, maar ſtark opdrogend zijn, en, al waren zy nog zo goet, dikmaal verandert worden.

Somtijds is het vleeſch weelderig, en waſt te veel uit; dat kunt gy wegnemen door die middelen, die in 't twede Boek in 't 4. Cap. beſchreven zijn.

Somtijds zyn de kanten der ulceratie hard en vereelt, en dan hebt gy weekmakenden en matig verteerende middelen van nooden.

℞. Mucilag. ſem. althææ.
Fœnugræc. an. drachm. ij.
Terebinth. unc. j.
Ol. amygdal. dulc.
Lil. albor. an. drachm. iij.
M. F. Unguentum.

Zijn deſe of diergelyke middelen te ſwak, zo is het groen water en 't weg-etend poeder, in 't evengenoemde tweede Boek in 't 4. Cap. beſchreven, zeer dienſtig. Kunt gy hier mede nog niet te regt komen, zo moet gy de kanten ſcarificeeren, of by gelegentheit de hardigheid t'eenemaal uitſnyden.

Somtijds ſijn wormen in de ſweeren; kunt gy deſelve zien, zoo neemt haar met bequame werktuigen uit; zitten zy heel vaſt in 't vleeſch, zoo gebruikt de volgende medicynen.

Medicynen tegens de wormen.

Abſinthium, Marrubium, Centaurium minus, Dictamnus. Scordium. Gentiana. Aloë. Myrrha. Fel. Tauri.

Aloës

℞. Aloës.
Farin. lupinor. an. drachm. ij.
Myrrh.
Flor. æris. an. drachm. j.
Fel. taurin. unc. ſ.
Mellis. q. ſ.
M. F. Linimentum.

CAP. III.

Van de ulceratie met bedorven been.

SOmtijds is onder d' ulceratie een bedorven been, wiens bederving veroorſaakt word, of door een lange en gedúerige toevloeijing der humeuren; of door ſcharpheit en quaadaardigheid der ſelve, of door een verborgene hoedanigheid, of door een contuſie, waar door het been min of meer geraakt is; of door al te ſcherpe medicamenten.

De *teykenen* van een bedorven been zyn, als men het zien kan, deſe: Eerſt wort het vetagtig, daarna geel, en dan ſwart en oneffen. Kan men het niet zien, dan zult gy zijn bederving onderkennen. 1. als d'ulceratie zeer oud of in een fiſtul verandert is. 2. als de toegeneſen ſweering t' elkens wederom opbreekt. 3. als het vleeſch week, ſlap, ſpongiagtig, bleek of lootverwig is. 4. als het proevet geen behoorlyke tegenſtreving, maar wel een oneffenheid vind. 5. als het etter dun, ſtinkend en overvloedig is.

Voorſegging. Als het been bedorven is ontrent de gewrigten, ſenuwen, peeſen, aderen, hertaderen, zo is de geneſing ſwaar, en de pees of ſenuwe bederft gemeenlijk mede.

Zo lang het been bedorven is, kan d'ulceratie niet volkomentlyk geneſen worden.

Geneſing. Het bedorven been moet verbetert worden

den of door medicynen, of door de handkonst, of door alle beiden. Maakt dan ten eersten een opening door het vleesch, tot aan het been toe, en om geen senuwe, pees of groote aderen te quetsen, zo snijdt na de langte der partye en der fibren, maar niet dwars. Daarna gebruikt medicynen, die het ongesonde been doen scheide, en het gesonde voor bederving beware.

Medicynen tegens de bederving (caries) *der beenderen.*

Radices Aristolochiæ rotundæ, Bryoniæ, Iridis, Dracontii, Peucedani. Lignum Guajaci. Cortices pini. Aloë. Euphorbium. Myrrha. Alumen. Chalcanthum. Calx. Chrysocolla. Pumex ustus. Scoria æris. Aqua fortis, Spiritus sulphuris, Vitrioli, Salis, Tartari. Oleum vitrioli, Sulphuris, Antimonii.

℞. Mumiæ,
Sarcocol. an drachm. ſ.
Euphorbii drachm j.
M. F. Pulvis.

℞. Radic. aristoloch. rot.
Ireos,
Peucedan. an. unc. ſ.
Myrrhæ,
Aloës an. drachm. j ſ.
Cortic. pini,
Scoriæ æris an. drachm. j.
Lumbricor. terrestr. drachm. ij.
Mellis. q. ſ.
M. F. Unguentum.

℞. Succ. chelidon. maj. unc. ij.
Spirit. Vini. unc. j.
Myrrhæ,
Aloës. an. drachm. ij.
Vitriol. alb. scrup. j.
M. pro injectione.

Zijn de Medicynen te ſwak, zoo ſchraapt het been als het bloed genoeg, en de bederving niet te groot is; maar is zy zeer diep, zoo gebruikt de boor, of liever het Cauterium actuale, ſonder 't welke zy anders qualijk zal geneſen konnen.

CAP. IV.

Van d' in-eetende, voortkruipende en quaedaerdige Ulceratien.

ALS de ſweeren geduurig dieper en wijder worde, zo noemd men haar *in-etend*; is 'er een verrotting by, *Nomæ*; zijn zy zonder verrotting, *Phagadænica*; word de huid alleen weggegeten, *Voortkruipend*; en willen zy qualijk genezen, *Cacoëthe*.

d'Oorſaek is, of de ſiltigheid des bloeds, of de Pituita ſalſa, of de verbrande gal, of een quaadaardige vogtigheid.

Alle deſe ſweeren konnen qualyk geneſen worden ten zy d'oorſaak weggenomen, en het geheele bloed geſuiverd word. Hier moet dan een goede manier van leven onderhouden, meermaals gepurgeerd, en by gelegentheid adergelaten zyn.

d'Uiterlyke middelen tegens d'in-etende, voortkruipende en quaadaardige Ulceratien zyn,

Plantago, Solanum. Flor. Roſ. rubrar. Balauſtior. Nuces cupreſſi, Cortices granatorum. Thus. Maſtiche. Tutia. Ceruſſa. Lithargyrium. Minium. Plumbum uſtum. Sulphur. Piper. Zingiber. Mercurius. Unguentum Ægyptiacum, Fuſcum, Diapompholygos. Emplaſtrum de Plumbo, de Minio, Gryſeum de Ranis cum Mercurio.

℞. Flor. roſar. rubrar.
Balauſtior. an. M. j.

Fol.

Fol. plantag. M ſ.
Nuc. cupres.
Bacc. myrti,
Cortic. granator. an. unc. ſ.
Coq. ex vino rubro.

Waſcht hier mede d'ulceratie, en legt daarna de volgende zalve ofte plaaſter op.

℞. Tutiæ præpar. unc. ſ.
Plumb. uſt.
Ceruſ. lot. an unc. j.
Bol. armen. unc. ſ.
Ung. Ægyptiac q. ſ.
M. F. Unguentum.
of

℞. Piper. long. drachm. ſ
Zinziber. ſcrup. j.
Flor. ſulphur.
Lithargyr. aur. an. drachm. ij.
Pulver. pyrii. drachm. j.
Ung. fuſc. Felic. Wurtz drachm. iij.
alb. camphorat. q. ſ
M. F. Unguentum.

℞. Maſtiches,
Thuris,
Myrrhæ. an. drachm. iij.
Lithargyr. aur.
Plumb uſt. an. unc. ſ.
Mercur. viv. therebinth. extincti drachm. ij.
Sulphur. unc. ſ.
Picis & ceræ q. ſ.
M. F. Emplaſtrum.

In 't geneſen van alle quaadaardige ſweren moet gy weten, 1. dat d'uiterlyke medicynen om den derden of vierden dag wat moeten verandert worden: want al zyn zy nog zo goet, zo zal de nature niet te min qua-

lijk

lijk langer daar na luysteren. 2. dat het zeer maar eens 's daags, of ten hoogsten tweemaal mag verbonden worden, ten zy de materie uyttermaten scharp is, anders zullen uw opgelegde medicynen haar behoorlijke werking niet wel konnen doen. 3. dat de repellerende, als mede de Mercuriaalsche middelen niet mogen te werk gesteld worden, ten zy gy het lighaam gestadig met purgeeren onderhouden wild of kunt. 4. dat gy zonder purgerende middelen of opdroogende decocta ex China, Guajaco, Salsa &c. dikmaals laffe curen doet.

CAP. V.

Van de Fistulen.

D*E Fistul is een lange en nauwe holligheid, ofte een nauwe holle en vereelde verswering, swaarlijk om te genesen, en meestendeel uit een absces spruitende.*

Onderscheyd. Sommige gaan regt, zommige schuins, zommige zijn enkelt, zommige hebben twee, drie of meer holligheden; zommige eyndigen op een been, zommige op aderen, peezen, of zenuwen.

Teykenen. De kanten van deze ulceratie sijn wit, hard, weinig of niet pijnelijk, zomtijds vogtig, meermaals droog: hier en daar kunt gy de heele holligheid uyterlijk voelen: als gy daar op drukt, zoo hoord gy by wijlen een geruysch, en dan komt zomtijds meer, zomtijds min vogtigheid uyt d'opening. De diepte van een regte fistul onderkent men met een proevet, die van de schuynse met een wasligt. Het proevet is bequamer, als de fistul op een been eyndigt; het wasligt beter in de vlees- en gevoelige deelen. Eyndigt zy in 't vleesch, zoo is de grond week, het etter wit, eenparig en overvloedig. Gaat zy aan een zenuwe, zoo verwekt uw proevet een groote pijn, het etter is vet en olyagtig, maar weinig, en de partye kan haar wer-

king zwaarlijk doen. Komt zy tot aan het been; zoo voeld gy een hardigheid en tegenstreving, en de Patient eenige pijn als het periostium nog niet doorgeknaagt is. Is het been bedorven, zoo voeld gy een oneffentheid, het etter is swartagtig, dun en stinkend. Dringt zy door tot aan een groote ader, zoo is d'etter als gist; maar roodagtig en wat dicker als zy door gebeten is; gaat de fistul door een hartader, zoo is de materie dunder en klaarder, en komt met min of meer uithorting uit.

Voorsegging. Alle fistulen sijn moeyelijk om geneesen; sommige sijn ongeneeslijk; zommige moeten, als het lighaam van overlang gewent is sig daar door t'ontlasten, niet genezen worden. Een nieuw gekomen en ondiepe fistul in een jong en anders gesond lighaam geeft meerder hoope van geneesing, als een oude diepe, of veelvoudige, in een oud mager of ongesond mensch. Die tot aan de peezn, zenuwen, aderen, hartaderen, beenderen, gewrigten, wervelbeenderen, borst, buyk, lijfmoeder, blaas of gedarmte komen, sijn meestendeel of uittermaten zwaar om genezen, of t'eenemaal ongeneeslijk. De fistulen komen meest in die plaatzen, daar de natuure gewend is haar van d'onnutte vogtigheden of materie t'ontlasten, als in de buyk, lieschen, billen, endeldarm, sakje, perinæum. Als de kanten niet heel hard, maar nog wat week en snotagtig zyn, zoo vald de geneesing ligter.

Geneesing. De fistulen worden of in schijn of in der daat geneesen. De schijncure geschiet, als de humeuren in de holligheid opgedroogd, en d'opening toegeneesen word, dewelke dan voor een tijd lang toeblijft, maar ligtelijk daarna wederom komt op te breeken, ten zy de Patient een seer goede manier van leven aanstelt, dikmaals purgeerd, en zomtijds aderlaat, als wanneer hy van sijn plaag zomtijds t'eenemaal ontslagen word. De regte geneesing is deze: Het purgeeren, aderlaten, de wonddrancken en een goede

manier

manier van leven konnen veel goeds doen, maar nog meer de opene speenen. Door een natuurlijck bad worden zomtijds uytermate zware fistulen genezen: in gebrek van dien moet gy zwavel, aluyn, tartarum en zout in water opkoken, den Patient 's morgens en 's avonds een half uur of meer daar in laten sitten, en de fistul selfs naar de konst verbinden.

Uytterlijk moet de partye versterkt, de materie opgedroogd, maar vooral de vereelde kant en vlies weggenomen sijn. Bezoekt het dan met medicynen, door de welke zy meermaals heel weg genezen worden: sijn die te swak, zoo gebruykt het Cauterium actuale, maar allerbest het yzer, en snijd de heele hardigheid door. Het *syringotomon*, by Fabricius Hildanus beschreven en afgebeeld, is hier toe een zeer bequaam werktuyg.

Medicijnen tegens de Fistulen.

Radices hellebori, ari, gentianæ, aristolochiæ. Euphorbium, succus chelidonii, apii, dracunculi, thymelææ. Acetum forte. Lixivium. Calx. Alumen. Vitriolum. Ærugo æris. Auripigmentum. Mercurius præcipitatus & sublimatus. Phlegma & spiritus vitrioli. Unguentum Ægyptiacum, fuscum.

Een versterkend en opdroogend Plaaster.

℞. Mastiches,
Thuris,
Corticum granator. an. drachm. ij.
Farinæ quercus subtiliss. tritæ drachm. iij.
Flor. rosar. rubr.
Bacc. myrtillor. an. drachm. j.
Ceræ flavæ,
Resinæ pini,
Olei hypericon. an. unc. j.
M. F. Emplastrum.

Een zalve.

℞. Succ. apii unc. ij.
chelidonii drachm. ij.
cæparum drachm. j.
Mellis rosac. unc. iij.
Terebinth. q. s.
M. F. Unguentum.

Een ander.

℞. Suc. Iridis unc. j.
chelidonii unc. s.
Vini rubr. drachm. vj.
Mellis unc. iiij.
Decoquantur parum, Addendo
Aloës,
Myrrhæ an. drachm. s.
Vitriol. alb. scrup. j,
Lithargyr. drachm. ij.
Terebinth. parum.
M. F. Unguentum.

Een ander kragtiger.

℞. Pulv. radic. bryon. drach. j.
Thuris,
Myrrhæ an. drachm. ij.
Ærugin. æris drachm. s.
Salis Armoniac. scrup. j.
Axung. porcin.
Ol. olivar. an. q. s.
M. F. Unguentum.

Een ander heel kragtig.

℞. Vitriol. alb. unc. iiij.
Alumin.
Ærugin. æris an. unc. s.

Aceti fortis unc. vj.
Calcinentur in Vase lutato.
M. F. Pulvis.

Mengt dit poeder met wat Unguentum Ægyptiacum, en steekt een wiekje hier mede gesmeerd in de fistul.

Het Unguentum fuscum, of bruyn salfje van Felix Wurtz, is hier een der alderbequaamste geneesmiddelen, als gy het een weing opkookt, en wiekjes of suppositoria daar van gemaakt in de fistul doet. Dan het word hier en daar zoo qualijk gemaakt, dat gy wel suld doen het zelve zelfs te bereyden. De volgende suppositoria sijn mede treflijk goed, zonderling in 't Eynde en andere tedere partyen.

℞. Agrimoniæ. M. s.
Scordii P. j.
Flor. hyperic. P. ij.
Hordei mund. unc. j.
Coq. ex Vino albo Gallico, Colaturæ Adde
Mellis virginei unc. iiij.
Coq. ad spissitudinem postea Adde
Thuris masc.
Mastiches elect. an. drachm. ij.
Myrrhæ rubr. drachm. j. s.
Sarcocollæ drachm. iij.
Vitriol. alb. drachm. j.
M. F. Suppositoria.

CAP. VI.

Van de Verbrandheid.

De verbrantheit is een scheiding des geheels, veroorsaekt door een uiterlijk brandende materie door het Epidermus altijd, door de huyd meestendeel mede, en zomtijds ook

door de ſpieren , aderen , ſenuwen , en peeſen.

Onderſcheid. De verbrandheid is driederley. 1. Somtijds verwekt de brand maar eenige pijn en hette in de partye; maar komt gy haar niet terſtond te gemoet, zoo ſcheid het buytenvlies van de huyt, daar op volgen blaaskens vol klaar water. 2. Somtijds word de huyt zelfs doorbrand, en dan komt terſtond een blaasken, maar geen korſt. 3. Somtijds word het vleeſch mede gebrand, en dan word de huyd ſwart, en verlieſt haar gevoelen; daar op volgd een korſt, die afvallende een diepe ulceratie nalaat.

Deze verſcheidentheden ſpruyten uyt *d'oorſaken.* Het loot, tin, yſer, boskruyt, blixem, brand het heftigſte: het oly, vernis, pik, was, minder; nog minder het ſtoo, water, vlas en diergelijke.

De *teykenen* ſijn hier door openbaar genoeg.

Voorſegging. Als de verbrandheid groot en diep is, zoo kunt gy haar, zonder ſchandelijke litteykens na te laten, qualijk genezen. De verbrandheid door blixem is meeſt altijd doodelijk. Raakt zy de grote vaten, zoo volgd ligtelijk een Gangræna. Komt zy in 't gedarmte, zoo is zy ongeneeſlijk. In d'oogen en in de lieſchen mede, is zy zeer gevaarlijk. Word de huyd van een hairige partye verbrand, zoo en verwagt niet, dat'er eenig hayr meer op waſſen zal.

Geneſing. Uw eerſte werk zy de brand uyt te trecken, waar door gy een in kleine verbrandheid de puyſten en daar op volgende zweeren voor zuld komen, en in een groote de Patient van meerder ongemak verloſſen. Neemt dan voorts de gereetſte middelen, houd de partye tegens het vuur, ſtooft haar met warm water, met inkt, met loog: of legt wat roet daar op, of wat geſtooten ajuyn met zout, of een der volgende middelen.

Medicijnen tegens de Verbrandheid.

Radices lilior. alborum. liquiritiæ. Folia betæ, braſſicæ. Cannabis. Cepa. Allium. Hyoſcyamus, nicotiaan.

na. Porrum. Hypericum. Flores chamomillæ, fambuci, femina cydoniorum, lini. Camphora. Myrrha. Olibanum. Fuligo. Albumen ovi. Adeps fuillus. Fimus columbinus, Ovinus, Galline. Nitrum. Cerufla. Atramentum. Muria. Lixivium. Oleum nucum, raparum. Unguentum album Camphoratum. Emplaftrum de minio.

Een Brandſalve.

℞. Succ. cæpar. unc. ij.
Sapon. Venet. unc. iij.
Salis commun. drachm. ij.
Adipis fuill. unc. ij.
Calcis lotæ an. drachm. iij.
Ol. rapar.
Mucilagin. femin. cydonior. an. unc. j.
Terbinthinæ q. f.
M. F. Linimentum.

Een ander, waar door een arm ſoldaad een eerlijck of rijk man geworden is.

℞. Fol. falviæ recent. M. j.
plantagin. M. ij.
Butyri recent. non. falit. unc. vj.
Stercoris Gallinæ recentis, & quantum haberi poteft albiffimi unc. iij.
Frixetur per horæ quadrantem, & expreffio fervetur ufui.

Defe falve is tegens alderhande verbrandheden, hoe fwaar die ook zijn, uitermaten goed; het gebruyk daar van is dit: Smelt haar op een kooltje vuur, ftrijkt alle twee of drie uuren de verbrande partye daar mede, en legt t'elkens een verfch blad van kool, beete of weegbree daar op.

Als'er blaaskens zijn, en de verbrandheid niet groot, foo opend haar niet voor de derde dag, maar langer

moet gy ook niet wachten. Dan is door de verbrandheyd de huyd dorr' en t' samen getrocken, soo opend voords alle de puysten, en gebruykt het effen voorgaande of naastvolgende middel.

℞. Ol. violar.
Lilior. albor.
amygdalor. dulc.
Butyri recent. non salit. an. unc. j.
Mucilag. sem. psyllii,
Farin. althææ an. unc. j. ß.
Croci drachm. ß.
Fuligin.
Ung. Basilicon. an. unc. j.
M. F. Unguentum.

Heeft de Verbrandheid een korst veroorsaakt, soo siet dat de selve den eersten of tweeden dag tot scheiding kome, waar toe het even beschreven medicament u dienen sal: geschied dat niet, soo maakt een of meer openingen door de korst: tot aan 't gesonde vleesch, en als zy afgevallen of gescheiden is, soo handeld haar voorts als een gemeene ulceratie.

Vreest gy of is 'er een Gangræna, soo geneest haar als boven in 't eerste Boek in 't XIV. Cap. gesegt is.

Sijn d'oogschillen, lippen, vingers of toonen verbrand, soo legt drooge doekjes of dun geslagen lood tusschen beyden. Is de verbrande partye teer, zo wacht u voor ajuyn, seep, sout of andere scharpe medicijnen; en om schandelijke litteykens voor te komen, soo gebruykt geen al te stark opdroogende middelen.

CAP. VII.

Van de bysondere Sweeren.

I. IN de Sweeren des *hoofds* moet gy noch vettigheden, noch te rugdryvende middelen gebruyken,

ken, en dwingt u de quaadaardigheyd tot de Mercurius te komen, soo siet dat hy wel toebereyd is, want raauw is hy seer gevaarlijk; wacht u niettemin oock de toebereyde op te leggen, als de sweeren ontrent of boven de naden des beckeneels staan, of gy sult de Patient lichtelijk tot een salivatie brengen, die gy naderhandt niet sult konnen stutten.

2. De Sweeren der *Oogen* laten in 't gemeen een blindheid na, insonderheid als het hoorenvlies door en door geknaagd is, als wanneer de waterachtige, ja somtijds de kristallijne vochtigheid uitloopt. In 't gemeen is 'er een pynelijke ontsteeking by, die gy voortal diend te gemoet te komen: de middelen daar toe nodig vind gy in het eerste Boek, Cap. XVII. d'Ulceratie selfs vereyscht eerstelijk abstergerende, daarna velmakende medicijnen.

Een abstergeerend Collyrium.

℞. Succin. alb.
Myrrhæ rubr. an. scrup. ſ.
Croc. oriental. gr. vj.
Albumin. ov. No. j.
Sacchar. cand. drachm. j.
Aq. Euphrag. unc. ij. ſ.
M.

Een ander.

℞. Aloës,
Thuris,
Tutiæ præp. an. scrup. ſ.
Vitr. antimon. gr. vj.
Gumm. Tragacanth. scrup. j.
Aq. chelidon. unc. iij.
M.
of

℞. Corall. rub. præp.
Thuris an. drachm. ſ.

Sief alb. Rhaſis,
Corn. cerv, præp. an. ſcrup. j.
Plumb. uſt. gr. xv.
Antimon. crud. ſcrup. j.
Mell. roſac. q. ſ.
M. F. Linimentum.

Een cicatriſerend Collyrium.

℞. Plumb. uſt.
Sief alb. Rhaſ.
Sarcocollæ,
Sacchar. ſaturn. an. ſcrup. j.
Aq. roſac. unc. iiij.
M.

3. De ſweeren der *Neuſe* geven gemeenelijk een quaden reuk van haar, waarom ſy Ozænæ genoemd worden. Sy ontſtaan of uit een ſcharpe, galagtige, ſiltige, of uit een quaadaardige vogtigheid, waar door de beenderen, inſonderheit de kraakige, ſomtijds weggegeten worden, ſo dat de neuſe ſchandelijk komt in te vallen. Sy zijn moeyelijk om te geneſen, en dwingen ons meermaals het heele lichaam aan te taſten: ten minſten moet het hoofd wel geſuyverd, verſterkt en matig opgedroogd worden.

d' Uyterlijcke middelen moeten abſtergerend, en wegens de vogtige plaats vry wat opdroogend zijn. Het ſap van Scharlaey, met rooſenhoning gemengd, is treffelijk goed bevonden.

℞. Pom. granat. diſſect. N°. j.
Lithargyr. aur. drachm. ij.
Minii. drach. j.
Alumin. uſt. ſcrup. j.
Merc. dulcis drachm. ſ.
Sacchar. albiſſim. unc. j.
Vin. alb. Gallic. unc. vj.
Ebulliant parum & Colatura ſervetur uſui.

℞. Plumb.

℞. Plub. uſt.
Ceruſſæ lotæ,
Tutiæ præp.
Lithargyr. an. drachm. ij.
Thuris drachm. j.
Myrrhæ,
Ariſtolochiæ rot.
Mercur. dulc. an. drachm. ſ.
Unguent fuſc. Felic. Wurtz drachm. iij.
alb. camphorat. q. ſ.
M. F. Linimentum.

't Volgend poeder, op een kooltje vuur gelegt en opgeſnuyſd, is treffelijk goet; dan het moet voorſigtig en maar eens, of ten hoogſten tweemaal 's daags gebruykt worden; anders ſal de Patient tot een ſalivatie komen, door dewelke hy niettemin van ſijn ulceratie ſal geneſen. De groote van een ſinknoote is voor eenmaal genoeg.

℞. Benzoës,
Sandarach:
Maſtiches,
Thuris,
Styracis an. drachm. j.
Cinnebar. factit. unc. ſ.
M. F. Pulvis.

4. In de ſweeren des *monds* moeten wy meermaals tot het purgeeren, ſomtijds tot het aderlaten, en zoo zy quaadaardig zyn, tot een pokdrank komen, die haar beſt geneeſt. d'Uitterlijke middelen moeten mede abſtergeerend en opdroogend zyn. 't Volgend heb ik ſeer deugdelijk bevonden.

℞. Fol. querci M. j.
roſar. rubr.
balauſtior. an. P. j.
Cortic. granator. drachm. ij.
Alumin. uſt. ſcrup. ij.
Vitriol. alb. ſcrup. ſ.
Coq. ex Vino rubro, Colaturæ unc. viij.
Adde

Mell. rosar. colar.
Rob. diamor. an. unc. j.
M. pro collutione.
of
℞. Cretæ vulgar.
Gypsi usti,
Minii,
Alumin. ust. an. drachm. j.
Boli armen. drachm. ij.
Mercur. dulc. drach. ſ.
Vitriol. schrup. j.
Coq. ex Vino albo Gallico,
Colaturæ unc. x. Adde
Syr. de symphyto Fern. unc. ij. ſ.
M. pro collutione.
of
℞. Gyps. ust.
Flor. sulphur.
Bol. armen.
Thuris,
Radic. consolid maj.
Cortic. granat. an. drachm. j.
Alumin. ust. scrup. ij.
Ærugin. æris drachm. ſ.
Mell. rosac. q. ſ.
M. F. Linimentum.
of
℞. Unguent. fusc. Felic. Wurtz drachm. iij.
Mell. rosat. colat. drachm. ij.
M. F. Linimetum.

Het rookpoeder tegens de Sweeren der neuse is hier ook bequaam, als mede de gemeene inkt. Willen de Sweeren niewers na luysteren, soo gebruykt het Cauterium actuale.

5. De moeyelijcke en meestendeel ongeneeslijcke sweeren der *blaas*, veroorsaakt of door een wonde, of door een steen, of door scharpe vochtigheden, of door al

al te ſtark waterdryvende medicijnen, begeeren verſcheiden in- en uytterlijcke middelen, die ons ſouden doen buyten onſe palen loopen, waarom wy die de Geneesmeeſter ſullen laten voorſchryven, eenige weinige alleen, die ik ſeer goet bevonden hebbe, hier ſtellende.

℞. Rad. ariſtoloch. rot.
consolid. maj.
oſmund. regal. an. drachm. ſ.
Myrrhæ, Thuris, Styracis, Maſtich.
Gumm. Tragacanth.
Semin. papaver. alb.
hyoſcyam. an. ſcrup. j.
Succ. liquirit. drachm. ſ.
Terebinth. Venet. q. ſ.
M. F. Pilulæ magnitudinis
piſi minoris.

of

℞. Trochiſc. alkekeng.
de Carabe.
Gyps. uſt. an. drachm. ſ.
Boli armen.
Terræ ſigillat.
Cranii hum. an. drachm. j.
Terebinth. Venet. q. ſ.
M. F. Pilulæ magnitudinis
piſi minoris.

Laat van deſe of voorgaande pillen de Patient 's morgens en 's avonds 6 innemen.

℞. Aq. calcis Vivæ unc. iij.
plantag. unc. ij.
Sief alb. Rhaſis drachm. j.
M. pro injectione.

Hier mede kunt gy de Patient drie of viermaal 's daags ſpuyten. Door de Aq. calcis Vivæ, verſta ik gemeen water, in 't welk een weinig levendige kalk gebluſcht is; maar ſiet wel toe dat het niet te ſcharp gemaakt word.

6. De

6. De Sweeren van de *krop der blaas* worden door dezelve middelen ligter genezen, en nog ligter die van de *roede*, al quamen zy door een quaadaardige Gonorrhæa; welke laatſte gy van de voorgaande onderſcheiden kunt, ſoo door de pynelijke plaats, die door de materie, die ſonder en voor het water uitloopt, of uitgedrukt kan worden. Indien gy haar niet in tijds te gemoet komt, zoo kruypen zy geduurig voort, en knagen ſomtijds de blaas en perinæum door: ſomtijds volgt een voosagtige uitwaſſing van vleeſch (*caruncula*) in een of meer plaatſen, die door medicijnen niet zoo wel kan weggenomen worden, of de handkonſt moet mede helpen, en dezelve met een bequaam inſtrument by Paræus en andere beſchreven, uitſnijden; alhoewel ik diergelijke aanwaſſinge meermaals ſonder ſnyden volkomentlijk genezen heb, met kleine ſuppoſitorien, gemaakt uit de volgende een weynig opgekookte ſalve.

℞. Unguent. fuſc. Felic. Wurtz.
Mell. roſat. colat. an. drachm. ij.
F. F. Unguentum.

Eer de Sweeren der roede ſulk een caruncula veroorſaakt hebben, kunt gy met wond- en pokdranken veel goets doen, uiterlyk de volgende middelen gebruikende.

℞. Lithargyr. aur.
Flor. ſulphar. an drachm. iij.
Tutiæ præp. drachm. ij.
Minii drachm. ſ.
Ung. Ægyptiac. drachm. j.
Mell. roſar. q. ſ.
M. Unguentum.

Brengt een dun waſligt, hier mede geſmeert, in de roede, en veranderd het twee of drie maal 's daags, tot ſy genoeg gezuyvert zyn: om die naderhand toe te geneſen, heb ik niet beters oyt geleſen of bevonden, als het *Amalgama Mercurii* (boven in 't tweede Boek, Cap. VII. beſchreven) met *Unguentum diapompholygos* gemengt, en rondom een wasligt geſmeert.

7. De

7. De Sweeren in den *hals der lijfmoeder* zyn, hoe klein zy ook schijnen, zwaar om te genezen, en worden zy niet heel wel waargenomen, zoo volgen quadere siekten en toevallen, en somtijds een gangræna. Na het purgeeren, aderlaten, wond- of pokdranken sijn de volgende middelen bequaam.

℞. Radic. Iridis pulverisat.
Lithargyr. aur.
Flor. sulphur. an. drachm. ij.
Mastiches drachm. j.
Merc. dulc. unc. ſ.
Unguent. fusc. Fel. Wurtz drach. ij.
Mell. rosar. q. ſ.
M. F. Linimentum.

Een Poeder om te rooken.

℞. Gumm. Juniper. unc. j.
Mastich. Myrrh.
Ladan. an. drachm. ij.
M. F. Pulvis.

Komen zy uit de quaadaardige pocken, zoo doet een Drachma *Cinabaris* hier by, en rookt de partye tweemaal 's daags.

8. De Sweeren der *beenen*, sonderling op de Scheene, geven de Meester veel moeyte, alzoo de vogtigheden des geheelen lichaams gedurig daar na toe sakken, waarom gy met nog zoo goede middelen zomtijds niet kunt te regte komen; ten zy gy het been van onder op, tot aan de knie toe, met windels wat stijf verbind, en de Patient eens of twees ter week purgeert, als wanneer gy haast een goede en groote verandering sult sien.

Dun geslagen loot, of het Emplastrum de plumbo, diapompholygos, de mino, gryseum of de volgende zyn hier de best gevondene medicijnen.

℞. Emplastr. de Plumbo.
greisei an. unc. j.
Lithargyr. aur.

Cerussæ

Cerussæ an. drachm. iij.
Sacchar. saturn. drachm. ſ.
Gumm. Elem. drachm. ij.
M. F. Emplaſtrum.

Een ander, ſoo in deſe als andere quaadaardige Sweeren ongemeen goed.

℞. Stercoris. canin.
Spumæ marinæ. an. unc. j.
Ol. amygdalar. amarar. unc. iiij.
Axungiæ Ovis unc. vj.
Ceræ albæ. q. ſ,
M. F. ſ. a. Emplaſtrum.

Hier onder kunt gy by gelegentheyd wat Unguentum diapompholigos mengen.

Het Fac. Totum *van Meeſter Chriſtiaan.*

℞. Ol. roſar. unc. xij.
Ceruſſ. Mucagin. rad. conſolid. an. unc. vj.
Ceræ alb. unc. iiij.
Lithargyr. aur. Minii.
Lap. Calaminar. an. unc. iij.
M. F. ſ. a. Unguentum.

Een ander.

℞. Flor. roſar. unc. j.
balauſt. drachm. ij.
ſambuc. unc. j. ſ.
Rad. Tormentill.
Ariſtolochiæ rot.
Piperis long.
Lap. Calaminar. an. unc. j.
Tutiæ præparat. drachm. ij.
Bol. alb. unc. ſ.
Lithargyr. aur. & arg. an. unc. j. ſ.
Aq. roſar. unc. v.
Vin. alb. Gallic. unc. xij.
M.

DERDE BOECKS EYNDE.

ANATOMIA PRACTICA,

OFTE

ONTLEDING

Des Menſchelijcken Lighaams,

Neffens het gebruyk der ſelve

IN DE

CHIRURGIE;

DERDE DEEL.

Bevattende

VYF BOECKEN;

. VAN DE DEELEN IN 'T GEMEEN;
I. VAN HET HOOFT.
II. VAN DE BORST.
V. VAN DE BUYK.
/. VAN D'UYTERLYKE LEDEN.

Den Hoog- en Oprechten
RECHTSGELEERDEN,
Den HEERE
ALBERTUS RUSE,
Der beyden Rechten, en Opperste Professor in de Doorluchtige Schoole t'Amsterdam.

YN HEER,

't Is waar, dat d'onvolmaakte wereld altijd onvolmaaktelijck van haar stucken oordeeld; hier ontbreekt het aan verstand, daar aan goede wille; de deugden zijn benijd, de wijsheid is veracht, de vrindschap soekt meer nut als eere; een yder heeft sijn insicht: maar d'oprechtigheid is selden en niet wel te vinden, en waar zy best te vinden is, daar wilse ieder een niet soecken; d'Oudvader roept seer wel.

Beata mens, quæ nec adulatur aliquando, nec adulanti credit; quæ nec decipit alterum, nec ipsa decipitur; quæ nec malum facit, nec aliquando patitur.

't Welke, gelijk ik het met waarheid van UE. kan seggen (want smeekt u iemand op een quaden voet, gy neemt hem geensins aan, om dat gy 't selve niemand doet; wil u het bedrog bevegten, gy steld het wapen der geregtigheid daar tegen; wil de boosheid haar fenijn uitgieten, uw vroom en wijs gemoet weet alles te veragten) soo segge ik het vry-

moediger, om dat ik het ſoo veel jaren geſien, en in der daad bevonden hebbe. Van UE grooten yver, om in uw zwaar beroep een ieder dienſt te doen; van UE. vaſt en altijd tegenwoordig oordeel; van UE. deftigen en beleefden ommegang wil ik nu niet ſpreeken, (die daar aan twijffeld, kom, en hoor, en ſie) ick roepe maar, geluckig is de wereld, die ſulke Regtsgeleerden heeft; geluckige jonkheid, die haar wijsheidsgronden op d'oprechtigheid van ſulk een meeſter legt! geluckige vriendſchap, die op ſulk een trouwheid ſteund! gelijk ik my van deze t'eenemaal verſeekerd houde, zo twijffele ik geenſins aan den voortgang der ſelve aan uw zijde; van de mijne geve ik UE. dit klein maar ſeeker teeken, en verhoop ook dat het van UE. daar voor ſal aangenomen worden; op dat ik, naar mijn wenſch, altijd mag blyven

MYN HEER,

UE.

ootmoedige en ſeer toegedane vriend en dienaar

Amſterdam, den 15. van Sprockelmaand 1659.

P. BARBETTE.

Waar-

Waarheydlievende

LEZER.

GElijck de Heelkonst *een gedeelte der* Geneeskonst *is, en van de selve geensins moet gescheiden zijn, soo en hoeft sig niemand in te beelden, dat hy een goed* Chirurgijn *kan worden, ten zy hy van de selve iets verstaat, en insonderheyd de* Snykonst, *als de rechte grond der* Chyrurgye. *Maar nademaal de konstyver van verscheiden voortreffelijke* Ontleeders *veel dingen in dees geluckige eeuwe gevonden heeft, die* d'Ouden *onbekend waren, (hoe soetelijck ook sommige het tegendeel beweeren, die haar met geweld toeschrijven, wat zy noyt gedroomt en hadden) dingen, segge ik, die geen geest- of aardigheden alleen zijn, maer grondregulen en baken, daar op wy, door de groote zee van onse konst, moeten aanzeylen; zoo heeft ieder een sijn best te doen om deselve te verbeteren, en langs hoe klaarder voor den dag te brengen; het welk geschieden sal, als wy door moeyte, yver en verstand d'onbekende landen van de kleine wereld soeken, en niet als leuyaards met d'ossen van een ander onsen acker ploegende, alleenig steunen op het* aansien *der voorgaande Schryvers, dat van de Wijsen wijsselijk een* Eselsbrugge *word genoemd. Ik hebbe my voor mijn deel niet ontsien eenige nieuwe gevoelens in te brengen, om dat ik meene dat zy veel ouder in de Natuure zijn, als gy en ik en andere t'samen: ondersoekt haar met de selve moeyte, gy sult misschien de selve meening krijgen. Immers wat de* Ommeloop des bloeds *aangaat, loopt vry geheel Europa door, gy sult hem nergens meer ontloopen: de voornaamste bestierders der Hooge en Doorluchtige Schoolen sullen u de selve t'elkens te gemoet senden. De* Quyl- *en* Watervaten, *de groote en kleine* Melkaderen *kan men u*

ſoo klaar vertoonen, dat gy de ſelve met een oog kont ſien. Myn andere byſondere gevoelens hebbe ik met reden beveſtigt, die ik meene met de konſt genoegſaam over een te komen. In het overige is hier en daar wat nieuws, maar niet meer als men u in 't ſnyden kan aanwyſen. Voorts ben ik by het geene gebleven, dat meer andere geſchreven hebben; want de lichamelycke deelen kon en moſt ik niet veranderen: evenwel komt my de t'ſamenſtelling toe, die u van veel moeyte, hoop ik, ſal ontlaſten.

Want eerſtelyk hebbe ik u d'eenvoudige deelen met haar hoedanigheden en gebruyk wydloopiger willen voorſtellen, op dat gy naderhand niet gedwongen ſoud zyn een ding honderdmaal te leeſen.

Ten ſelven eynde hebbe ik de t'ſamengevoegde ſoo genoemd, dat gy uit de enkele naam haar geſtalte, werking en gebruyk ten eerſten kond verſtaan, en gemackelycker onthouden: en om dat de nieuwe namen geen verwarring ſouden bybrengen, ſoo zyn de oude en gebruykelykſte Latynſche konſtwoorden doorgaans aan de kant geſtelt.

Daarna ſegge ik u, hoe dat de bloedmaking geſchied, dewelke eygentlyck het rad is, daar de geheele Geneeskonſt op draayd, en die de geleerdſte hoofden ſwaarmoedig heeft gemaakt. Geluckige ſchieter, die hier het naaſte van het rechte wit kan treffen.

Voorts hebbe ik het Hoofd, de borſt, de buyk en uitterlycke leden ſoo in haar plaatſe beſchreven, dat gy alle haare deelen by malkander vind, ſonder het eene hier, het ander daar te moeten ſoeken.

Maar om dat de wetenſchappen meerder vrugten ſouden dragen, ſoo hebbe ik u het gebruyk der ſelven in de Heelkonſt willen toonen; verhoopende dat gy het ſelve wel beſteden; en neffens my ſult arbeiden, om dees onvolmaakte konſt ſoo veel in u is, te volmaken.

BLADT-WYZER.

Des Anatomia

EERSTE BOECK.

TWEEDE BOECK.

DERDE BOECK.

VIERDE BOECK.

VYFDE BOECK.

MENSCH-

MENSCH-BESCRYVING.

CAP. I.

INLEYDING.

DIe sig zelfs begeert te kennen, kom sig zelfs alhier besien; en zoek in de kleine wereld, wat de grote voor hem is: d' onverbeterlijke Bouwkonst van zijn Schepper, 't onbegrypelijke wezen sijn 'er ziele, en de brosheid van haar aardsche wooning zullen hem leeren, wat boven hem is meerder eeren, wat in hem is beter besteeden, wat naast hem is mededogender verdragen; en vreemdeling alhier niet vreemt doen blyven van de noodsakelijke weetenschappen sijns beroeps, die hy ten dienste van andere en sijn selfs best zal weten te gebruyken, als hy, waar uit hy bestaat, naarstig ondersoekt; ten welken eynde wy hem *eerstelijk* sullen d' eenvoudige deelen nessens haar gebruyk beschryven; *daar na* het lichaam in 't gemeen afdelen; en dan desselfs stuksken een voor een, en elk op sijn plaats, vertoonen.

Heelkonstig gebruyk.

Nademaal het noodig is, dat gy in het eerste aansien van een mensch ten naasten by kont weten, hoe hy van binnen is gestelt, en wat getempertheid hy in sijn moeders lighaam heeft ontfangen, als de welke u in alle handelingen sijner siekten wetten stelt, zoo

hebben wy u de teykenen daar van ten eersten willen geven.

Sanguinei. 1. De *Bloedrycken*, of daar het bloed de meester speelt, hebben een dik, effen en geelagtig hayr, dat met de tijd in zommige wel bruynagtig word. Sy zijn van een schoone gestalte, bloosend van wangen, vleesigh, stark van leden, bequaam om vroeg te trouwen, maar zy doen niet garen groote moeyte. Zy raaken ligt aan 't zweeten en het hygen. Sy zyn vriendelijk in haar ommegang en woorden sonder groote agterdocht. Zy lacchen ligt, en komen ligt te huylen, zy slapen wel, en dromen genoegelijk. Haar pols is sterk en groot, het water geel en veel, den afgang redelijk. Zy zyn groote vrouwenhaters, als zy om dezelve niet en denken.

Zy konnen het aderlaten wel verdragen, als men 't niet ontydelijk en al te veel vergiet, als wanneer zy ligtelijk in een watersugt vervallen. De stark-purgeerende middelen, als het *Euphorbium*, *scammonium*, *Coloquinten*, en wat daar van gemaakt word, konnen haar haast en seer ontstellen; zy varen wel van laxeerende sachte medicijnen, als de *Cremor Tartari*, *Manna*, *Tamarinden*, *Pruymen*, *syrupus rosarum solutivus cum senna*, *de Cichoreo cum rheo*, *pulpa Cassiæ*, *elect. diacatholicum*, *Lenitivum* en andere zyn. Zy worden lichtelijk siek, en ligtelijk geneesen.

Cholerici. 2. De *Galachtigen* hebben swarte en meermaals gekrulde hayren, zy sijn bruyn van trony, niet seer vet, maar stark van lighaam: het trouwen maakt haar meer gesond als siek. Zy zyn geestig en voortvarend in haar dingen; haten alle ledigheid en leuyigheid; betrouwen weinig op de praat en gelaat der

men-

menschen. Zy lacchen garen, maar de saak moet het vereischen; anders sien zy ernstig, en komt gy haar te na, zoo slachten zy de quade paarden; zy drinken en waken beter, als zy eeten of slapen. Zy dromen van vier, donderen, vechten, kyven. Haar pols is heftig, radt, en groot; het water hooggeel, en d'afgang mede.

De Gal vereischt de lating niet, maar zy verdraagt haar evenwel, als het bloed haar medemeester is: maar gy moet hier noch te veel, noch al te dickmaals komen, of zy sal haar quaadheid toonen. De sachtpurgeerende middelen versagten haar; door de starke word sy tegen 't lighaam opgerockend. De siekten, die zy maakt, sijn heftig, gevaarlijk, en maken somtijds korte mijlen.

3. De *Slijmachtigen* siet gy lange, effene en geelachtige bleeke hayren dragen, die licht uitvallen, en licht aangroeyen: Zy zyn bleek van trony, koudelijk en swack van lichaam; laat genegen tot het trouwen, en vroeg daar door verswakt; leuy en langsaam in haar werken; onbesuyst in den ommegang; en weinig vragende wat in de wereld ommegaat. Zy lacchen selden, en worden selden gram; en worden zy al gram, zo maken zy licht vreede. Zy eeten en drincken weynig, maar zy slapen veel, en dromen van visch, water, reegen. Haar pols is klein en traag; het water bleek en somtijds dun, maar meermaals dik en drabbig, d'afgang week en veel. Phlegmatici.

Alsulcke luyden willen niet gelaten zyn als in bysondere toevallen: het purgeeren, al is het ietwes stark, verdragen zy veel beter. De siekten, die haar overkomen, zijn langduurig, maar niet seer gevaarlijk.

4. De

Melancholici. 4. De *Droefgeestigen* hebben weinig, effen en swart hayr: zy sijn doncker van gesicht, bleek bruyn van huyt en trony, mager van lichaam, langsaam, maar onmatig in het trouwen; traag, maar voorsichtig in haar werken; verdrietig in geselschap, verstandiger om anderen raad te geven als haar selven. Sy lacchen niet, en worden selden gram; maar komen zy daar toe, soo is de gramschap onversoenelijk. Sy eeten, slapen en wateren veel: de droomen sijn zwaar, d'afgang hard en weinig. Haar pols is kleyn, langsaam en hard.

Het bloed aftappen is haar schadelijk, maar het purgeeren noodig. De siekten, die zy onderworpen zyn, sijn hardnekkig, langduurig, en eyndelijk noch gevaarlijker als gy in 't eerst had gemeend.

Dese gemeene teykens geven in 't gemeen licht en sekerheids genoeg; maar hier is aan te merken, dat de getempertheden haar meenigmaal onder elkanderen vermengen, en soo doen de teykenen als dan mede. Daar en boven kan de boosheid en geveynstheyd, alsoo wel als de deugd en het vernuft veel verandering bybrengen, 't welck uw oordeel onderscheyden moet; want wy staan Galenus geensins toe, dat de seden de getempertheyd des lichaams volgen. (Temperamenta.)

CAP. II.

Van de Deelen in 't gemeen.

Pars. EEn DEEL (eygentlijk genomen) *is een vast en bepaald lichaam, dat met de andere levende gevoed word, maar geen voedsel*

geeft

geeft, en ten dienste van't gemeen zijn bysondere werking en gebruyk heeft.

Het word *onderscheyden* 1. in Edel en Onedel. *d'Edele* zyn, die een voornaam en gemeen werk voor het geheele lichaam doen, als het hert, de lever, de hersenen, de ballekens. *d'Onedele*, die de edele ten dienste staan, als het oog, oor, hand, &c. Partes Principes. Partes ministræ,

Dit onderscheid is van Ontleders, die ik seer hoog agte, lang gemaakt, en evenwel heeft het my noyt konnen behagen. Is de *Lever* en het *Herte* daarom soo Edel, om dat zy bloed maken ten dienste van 't gemeen, waarom is dan de *Tong* niet mede een Edelman? want behalve dat zy door het spreken ons van de beesten onderscheyd, soo kiest zy ons de beste spijsen uit, sonder de welcke Hert en Lever ons een seer slecht voedsel souden leveren. De hersenen bestieren 't al: maar segt hoe varen zy, als het gedarmte sijn behoorlijk werk niet doet? wat souden zy dog wesen, indien wy als een Oester nog oog noch ooren hadden? Hoe veracht sijn handen en voeten, maar wat groote diensten doen zy niet? sonder de beweging, die zy ons bevorderen, soude de spijse qualijk verteerd, het bloed en geesten grof, en de hersenen onbequaam gemaakt worden om iets goeds te doen. Hoe haast soude *'t schoone water* van ons lichaam stincken, indien het niet behalve sijn eyge beweeging, ook met het geheel wierd beweegt. Alles hangt in't lichamelijcke horologie aan malkander; het een is sonder 't ander niet, en het minste rad soo noodig als de wyser, sonder dewelke wy niet te min het geheele werk niet achten souden. Lympha.

2. In

Partes similares & dissimulares.

2. In Eenvoudige en t'zamengevoegde. *Een Eenvoudig deel is dat in nog zoo veel stucken verdeelt, elk der zelven laat gelijkenis houden met 't geheel.*

De t' zamengevoegde bestaan uit min of meer eenvoudige, gelijk een hand, vinger, voet, &c.

Der eenvoudige Deelen vinden wy in 't lighaam *tien*: *Been, Kraakbeen, Band, Vlies, Vesel, Senuwe, Ader, Slagader, Vleesch, Huyt.* De agt eerste bestaan uit zaad alleen, het vleesch uit bloed alleen, de huyd uit alle beyde.

Deze afdeeling is nog veel grooter swarigheid onderworpen als de voorgaande; maar die te verwerpen, soude veel verwarring in de practijk by brengen, daarom sullen wy hier alleen op de saak letten, en de naamtwist aan de Schoolen overgeven.

Heelkonstig gebruyk.

1. Als een *Edel deel* gequetst of beschadigt is, zoo is de saak ten eynde der geneesing toe gevaarlijk, daarom belast u de voorsichtigheid noyt geen andere; als een bepaalde hoop te geven, op dat geen schielijke verandering u zelven meer als wel de siekte toegeschreven word.

2. De gequetste *eenvoudige deelen* hebben min gevaar als de *t'samengevoegde*, en konnen met enkele middelen somtijds beter als met t'zamengevoegde geneesen worden. Maar de onderlinge medelijdendheid der deelen is wegens de levendige en sinlijke geesten zoo groot, dat gy zonder goede sorge voor het geheele lighaam qua-

lijk

lijk een beschadigt vingerlidt genezen kond. Ook zoo hangen de deelen door banden, peezen, vliezen &c. zoo seer aan malkanderen, en zijn met zenuwen en bloedvaten soo doorvlogten, dat zomtijds de minst geraakte, de meeste zwarigheid aanbrengd, als gy niet wel op alles let.

CAP. III.

Van de Beenderen.

HEt BEEN *is een eenvoudig deel, kout en droog, bestaande uit het zaad, om vastigheid aan het lighaam te geven, en zijn beweging te helpen bevorderen.* Os.

Het is natuurlijker wijze. 1. Hard. 2. Met een vlies bedekt. 3. Wit met een weynig root vermengt. 4. Hol of spongiachtig. 5. Aan sijn eynden met kraakbeen overtrocken. 6. Effen. 7. Met een vetagtig humeur bevogtigd.

Het word gevoed zoo door de hertadertjes, (die overal, behalven in het onderste kaekbeen, zoo klein zyn, dat zy van voorname Schryvers ontkend worden) als insonderheid door het merg.

Dit *Merg* heeft een vlies, maar van zelve geen gevoelen; en is in de groote pypen roodagtig, in de kleine wit, in de vooze beenderen week en zappig. Medulla.

Gevoelen krijgt het door sijn overgetrokken vlies, want zenuwen heeft het alderscharpste oog nog niet gevonden.

Het word met andere beenderen *gevoegt*, zoo om de *meerdere vastigheid*, als om de *bequamer beweeging.*

De

De t'zamenvoeging, raakende der beenderen vastigheid, word *t'samengroejing* genoemt, en is zesderley. (Symphysis.)

1. De *Naat*; gelijk in de beenderen des beckeneels. (Sutura.)

2. De *Gelijkheid*; door een regt of schuinse linie de beenderen t' samenhegtende, als in 't opperste kraakbeen. (Harmonia.)

3. *Spijkerwijse Invoeging*; als de tanden in het kaekbeen. (Gomphosis.)

4. De *kraakbeenige t'samenvoeginge*; gelijk in het schaambeen, borstbeen, &c. (Synchondrosis.)

5. De *Band of vliesagtige t'samenvoeging*; gelijk in het heupebeen met de dye. (Syneurosis.)

6. *Vleesagtige t'samenvoeging*; gelijk in het Tongebeen. (Syssarcosis.)

De t'zamenvoeging der beenderen, tot haar bequamere beweeging dienende, heet *Geleeding*, en is tweederley; (Articulatio.)

1. De *losse Geleeding*, en (Diarthrosis.)

2. De *t'same Geleeding.* (Synarthrosis)

d'Een zo wel als d'ander geschiet op driederley wyze:

De I. heet *Ingeleding*; als d'ontfangende holligheid seer diep, en het ontfangen hooft seer groot is; gelijk in de dye met het heupebeen &c. (Enarthrosis.)

De II. heet *Geleeding*; als het ontfangende hol ondiep, en het ontfangen hooft plat is; gelijk in het agterhooftsbeen met het eerste wervelbeen &c. (Arthrodia. *Het woort geleeding is een gemeene naam, dan hier wort het in 't bysonder genomen.*)

De III. heet *Onderlinge Ontfanging*; als het hoofd van 't een zoo wel als 't ander in onderlinge holligheden ontfangen werd, gelijk in het schouderbeen met den elleboog; in de heuppyp met het scheenbeen &c. (Ginglymus.)

Het *getal der beenderen* is in de kinderen grooter als in de oudere lieden; (want met'er tijd groeyen sommige zo vast aan malkanderen, dat zy niet meer konnen onderscheiden worden,) en in dese kan men minder tellen, als men *d'uitsteekzels* en meer kleine beentjes niet en reekent; waarom sommige 360; sommige 304; zommige 249 noemen. Numerus ossium. Apophyses.

Het *gebruyk* der beenderen is 1. 't lighaam t'onderstutten: 2. neffens het vleesch gestalte aan 't lighaam te geven: 3. de beweging bevorderen: 4. eenige deelen te beschutten. Usus.

Al moeten wy de beenderen in 't bysonder op haar bysondere plaatsen beschryven, evenwel om dat gy noyt volmaakte Ontleder kont worden, ten zy gy eerst de beenderen seer wel kent, soo vinden wy goed u hier een geheel GERAAMTE te geven. Sceleton.

De beenderen des *Hoofts* deelen wy in bekkeneel en kaaken. Ossa Capitis.

Het *Bekkeneel* heeft agt beenderen. Calvaria.

1. Het *Voorhooftbeen.* Os frontis.
2. 3. d'*Opperhooftsbeenderen.* Ossa syncipitis.
4. 5. De *Slaapbeenderen.* Ossa Petrosa, temporum.
6. Het *Agterhooftsbeen.* Os occipitis.
7. Het *Wiggebeen.* Os Sphænois
8. Het *Seef* of *Spongiagtig been.* Os Ethmoides.

d'*Opperkaak* heeft elf beenderen; vijf gepaarde: Maxilla superior.

1. 2. Het *Jokbeen.* Os Zygomat.
3. 4. Het *Traanbeen.* Os Lachrym.
5. 6. Het *Kaakbeen.* Os Maxillare
7. 8. Het *Neusbeen.* Os Nasi.
9. 10. Het *Verhemeltbeen.* Os palati.
11. En d'ongepaarde *Ploeg.* Vomer.

d'*Onderkaak* heeft maar een been, en in sijn groefjes gemeenlijk 32. tanden. Maxilla inferior.

Dentes primores. 4. *Voortanden.*

Canini. 2. *Honds* of *Oogtanden.*

Molares. De overige heeten *Bak* of *Maaltanden.*

Auris. Het *Oor* heeft innerlijk vier beentjens.

Malleus. 1. De *Hamer.*

Incus. 2. Het *Aenbeelt.*

Stapes. 3. De *Voet.*

Os orbiculare. 4. Het *Rondbeentje.*

En de *Mond* niet meer als

Os hyoides. 1 *Tongebeentje.*

Vertebræ. De *Hals* heeft 7 *wervelbeenderen:*

Atlas. De 1. heet *Werelddrager.*

Ἐπιστροφεύς. De 2. *Ommedraijer.*

Axis. De 3. *Asch.*

De vier andere zijn *nameloos.*

Pectus. Clavicula. Cost&veræ. 14. Spuriæ. 10. Sternum. Cartilago ensif. De beenderen des *Borsts* zijn, boven de twee *Sleutelbeenderen*, ter sijden de 14 *Echte*, en de 10 *Onechte*, t'zamen 24 *Ribben*; en van voren het *Borstbeen*, met sijn *kraakbeenig swaartje.*

Dorsum. Omoplatæ. Vertebræ. De *Rugge* heeft boven twee *Schouderbladen*: en in het midden 12 *wervelbeenderen.*

Abdomen. Os sacrum. OsCoccigis. De *Buyk* is van achter voorzien met vijf *Lendewervelen*, waar aan het *Heyligbeen*, en aan dit het *Stietbeen* vast is.

Os coxe, innominatum. Ter sijde van het Heyligbeen staat het *Heupebeen*, dat in drie'en gedeelt moet worden.

Os ilion. Het 1 grootste heet *Darmbeen*;

Os Ischion. Het 2 onderste behoud de naam van *Heupebeen*;

Os Pubis. Het 3 voorste heet *Schaam- of Ysbeen.*

Brachium. Os brachii. De *Arm* heeft een been, *Schouderbeen* genoemd.

Cubitus. De *Elleboog* heeft 2 beenderen;

Ulna. Het onderste heet *Elle.*

Radius. Het bovenste *Armpijp.*

Carpus. De *Voorhand* heeft *agt beentjens*, die by

d'Ont-

d'Ontleders geen byſondere namen hebben, en de nahand *vier.*

De *Vingeren* krijgen haar vaſtigheid door 15 *beenderen*, want yder vinger heeft 3 kootjens. Digiti.

Behalven deze 15 kooten vind gy ontrent de geleden der vingeren nog 10, 12, 15, ja 20 *Zaadbeentjens.* Oſſa ſeſamodea.

De *Dye* heeft een been, dat zy *Dyebeen* noemen. Femur. Os femoris.

Het *Been* heeft 2 beenderen. Crus.

Het binnenſte heet *Scheenbeen.* Tibia.

Het buytenſte *Kuytbeen.* Fibula.

Tuſſchen deze twee en het Dyebeen, is voor aan de *knyeſchyve.* Patella.

De *Voorvoet* heeft 7 beenderen; Tarſus.

1. De *Koot* ofte *Bickel*; Talus.
2. De *Hiel*; Calx.
3. Het *Scheepje*; Os naviculare.
4. De *Teeling*, Os teſſeræ.
5. 6. 7. Drie *Beytels*, Os cuneiforme.

De *Navoet* heeft *vijf beenderen*; Metatarſus.

En de *Toonen* 14, want de groote toon heeft niet meer als 2 kootjens. Oſſa digitorum.

De toonen hebben ſoo wel als de vingeren zoomtijds 10, 12, zomtijds 15 of 20 *Zaadtbeentjens.* Oſſa ſeſamoidea.

Heelkonſtig gebruyk.

De Beenderen zijn veel ſiekten onderworpen, van de welke wy u de *Breuken*, *Ontledingen*, en *bedervìng* in onſe Heelkonſt hebben leeren geneſen; maar de *bedervingen* geſchieden op verſcheide wijſen, van de welke wy tegenwoordig eenige aanmerkenswaardige beſchrijven.

Als uyt een gemeene, of uyt een byſonde-

re oorsaak de tegensnatuurlijke vochtigheden het been doordringen, zoo veroorsaken zy somtijds een *Beensuyger*, somtijds een *Beenvretter*, welcke beyde gy noodsakelijk moet onderscheiden; en om datze van niemand sonderlings verhandeld zyn, soo sullen wy u daar van mededeelen, wat ons de reden en practijk heeft leeren weten.

I. De *Beensuyger* word veroorsaakt door en tegensnatuurlijk slijm, waar door het been sijn getempertheid en hardigheid verliest; op deze quade grond en staat het vleesch niet vast, daarom verliest het mede sijn natuurlijk wesen, en sijn voedzelbloed veranderd in een weeck en voosachtigh vleeschgeswel, dat allenskens grooter en wederspanniger wordende, eyndelijk een ulceratie mede sleept, waar door de peesen, banden en zenuwen bederven, en het geheele lid in gevaar gesteld word.

Hier en hebt gy niet te hopen, dat gy met medicijnen iet wat loflijks uit sult reggen, voor aleer gy op de grond, dat is op het bloote been gekomen zijt, het welk gy zoo haast niet sult genesen hebben, of het vleesch zal wederom te regte komen, en d'ulceratie verdwijnen. Daarom maakt ten eersten een incisie tot op het been, of is d'uitwas te groot, zo set hem af, en wil het vleesch weder opzwellen, soo brand het met een plat Cauterium actuale, en maakt uw werk geduurig van het been.

De middelen tegens de bederving der beenderen zyn van ons en andere genoeg beschreven. Om hier het weelderig vleesch in toom te houden, zult gy geen betere vinden, als het Ol. Vitrioli, Ol. Antimon. Spir.

Vitriol. Ung. Ægyptiac. Ungt. Fusc. F.W. en insonderheid dit poeder.

℞. Pulv. restaurativ. unc. j.
Vitriol. alb. drachm. j.
Arcenic. præp. drachm. ij.
Mf.

Stroyd dat op het ongesonde vleesch, en legt 'er uw opdroogende plaaster op, het sal u sonder merkelijke pijn een diepe korst veroorsaken, die gy des anderen daags met de schare ongevoelig weg kond snyden.

2. De *Beenvretter* neemt sijn oorsaak uit een scharpe vochtigheid, die eerstelijck het been bederft, daar na het vlies dooreet, en straks daar op een sweering door het vleesch en de huyd veroorsaakt, die gy mede niet kond geneesen, voor aleer het been gebeeterd is. Het gaatje van de sweering siet ghy kleyn, de kanten bleek, d'uitlopende vochtigheid dun; het vleesch is week en wat geswollen, maar ten werpt sijn selven geensins op, gelijk het in de beensuyger doet.

Hier is wederom noodig, dat gy een snee naar de langte doet tot op het been, en sijn verrotting voorkomt met Euphorbium, Spir. Vitrioli met brandewijn gemengd, &c.

De hard gekookte Terpentijn tot een poeder gemaakt, en met het Ung. Fuscum Fel. W. ofte het Ung. Ægyptiacum gemengd, hebbe ik veel goeds sien doen: somtijds is het Cauterium actuale noodig, ook is de geneesing voorspoediger, als gy in plaats van een pluckselwiek het merg van de Vlierpijpen neemt, dat de scharpe en dunne vogtigheyd insuygende, aan de nature gelegentheyd geeft, om haar werk gemackelijker uit te voeren.

Maar om dat dese gasten gemeenlijk ontspringen uyt een ongetempertheyd des geheelen bloeds, soo is d'eene beenvretter soo haast niet genesen, of een ander openbaard hem op een ander plaats; daarom is het nodig, dat gy het geheele lichaam met bequame middelen te gemoet komt, onder dewelke u de volgende drank tot een treflijk staaltje kan verstrekken:

℞. Radic. Consolid. maj.
Osmund. regal.
Chinæ.
Salsæ parill. an. unc. j.
Cortic. lign. Guajac. ras. unc. ij.
Rhabarbar. opt. drachm. vj.
Fol. sennæ mundat. drachm. x.
Agaric. levissim. drach. vj.
Caryophyllor. drach. j.
Cinamom. drach. ij.
Infusa horis 24 in s. q. Aq. hordei tepidæ. Coq. lento igne & Expression. lib. iiij.
Adde,
Syr. de symphyto Fernel. unc. iiij.
M. f. Apozema.

Laat een volwasse mensch dagelijcks een mutsje, meer of minder, van dese dranck 's morgens drincke, hy sal sachtelijck purgeeren, de genesing seer bevorderen, en een nieuw quaad voorkomen.

3. Behalven deese groore ongemackelijkheden, zijn de beenderen noch seekere knobbelen onderworpen, die men in andere talen de naam van *Nodus* en *Tophus* geeft; en alzo zy meestendeel toevallen der quaadaardige pocken zijn, zoo geven wy u tegenwoordigh niet meer daar tegen als eenige,

naar

naar veel ervarendheids best bevonde, uiterlijke middelen.

℞. Ol. terebinthin. Venet.
Euphorbii,
Guajaci destillat. an. drachm. ij.
Opii crudi drachm. ſ.
Mſ. f. Linimentum.
of
℞. Mastiches elect.
Thuris masc. an. drachm. ij.
Ladan. unc. ſ.
Merc. viv. terebinth. extinct. unc. j.
Antimon. crud. dragm. iij.
Odii crud. drachm. j.
Terebinth. Venet. q. ſ.
Mſ. f. Emplastrum.
of
℞. Succ. semperviv.
hyoscyam.
chelidon. maj. an. unc. j.
Axung. human. drachm. iij.
Ol. lilior. albor.
chamomill. an. drach. ij.
Coq. ad. succor. consumptionem, postea.
Adde
Mercur. sublimat. scrup. iv.
Saponis Venet. drachm. ij.
Antimon. crud. drachm. iij.
Mumiæ, Opii, an. drachm. j.
Ladan. & Ceræ q. ſ.
Mſ. f. ſ. a. Emplastrum.

4. Hier is noch waar te nemen, dat de beenderen geen vettigheden, nochte olyen verdragen, 't en zy die seer opdrogende zijn, ofte door de destillatie alle vettigheid verloren hebben.

CAP. IV.

Van het Kraakbeen.

Cartilago. HEt KRAACKBEEN *is een eenvoudig deel, bestaande uit het zaad, drooger en harder als een band, maar weecker en vochtiger als een been, om de beweging lichter te maken, en eenige deelen voor uitterlijke ongemacken te bevryden.*

Onderscheyd. Sommige sijn *weecker,* sonderling ontrent de gewrichten; sommige *harder*, en van de natuure der beenderen niet seer afgeweeken.

Het word door kleyne hertadertjens *gevoed.*

Het heeft noch senuwen noch vliesen, en alsoo *geen gevoelen.*

Zijn *gebruyk* is de beweging lichter te maken, en eenige deelen voor uitterlijcke ongemacken te bevryden; waarom het selfs weynig ongemacken onderworpen is.

Heelkonstig gebruyk.

De *Kraakbeenderen* worden somtijds neffens de beenderen *bedurven*, en ook neffens haar geneesen; anders komen haar niet veel bysondere siekten over, als dat zy somtijds al te seer *verharden* en *opdroogen*, somtijds door de vochtigheden al te seer *verslappen.* Wy sullen u, soo wel van 't eene als van 't ander, een voornaam voorbeeld geven.

Epiglottis. 1. Het *klapje* van het *strottenhoofd* word na langsaamheid van tijd in sommige zoo beenachtig hard, dat zy niet alleen de stem verliesen, maar oock niet als groote brokken swelgen konnen; de drank en lepel-

kost valt haar in de longepijp, die van het verharde klapje niet genoegsaam kan gesloten worden, en dit quaad is ongeneeslijk. Maar het *spleetje van de klap* word somtijds door eenige kost, dranck of medicijnen zoo t'samengetrocken, dat gy geen geluyt kont geven, en dat helpen wy (naar dat wy, is het noodig, gepurgeert of bloed gelaten hebben) met volgende middelen:

℞. Lactis Vaccin. unc. vj.
Vitell. Ovi No. j.
Sacchar. alb. drachm. iij.
Ms.

Laat de patient dikmaals een lepel vol of twee daar van drincken.

of

℞. Thuris, Myrrhæ an. scrup. j.
Croc. or. scrup. s.
Succ. liquirit. drachm. j. s.
Gumm. Tragacanth. drachm. ij.
Sacchar. althææ. q. s.
Ms. f. s. a. Rotulæ.

De siekte kan den geheelen dag door dese koekjes kauwen en doorslicken.

Hier agten wy eenige vermaarde Ontleeders seer te dwalen, als zy het *Strottenhooft* een *Ontsteeking* toeschryven; want alhoewel wy niet ontkennen, dat de kraackbeenderen selfs ontsteeken, en alsoo bederven konnen, soo is het evenwel seeker dat d'Ontsteeking, die zy ons voorstellen, geensins de kraakbeenderen, maar wel d'omleggende klieren en vleesagtige deelen van de keel toekomen, andersints souden zy soo dickmaals niet geneesen worden; want d'ontsteeking en bederving van het strottenhoofd neem ik voor een doodelijke siekte.

 2. Het

Cartilago Ensiformis. 2. Het *Kraakbeentje* onder aan het borstbeen, dat by ons de naam van't *sweertje* heeft, wort meer als sommige daar op letten, door eenige vogtigheden zoo verslapt, dat het innewaards op de maag gebogen, dezelve van zijn eetenslust berooft, en als hy wat eeten heeft ontfangen, het zelve wederom van sig doet geven, waar door hy selven niet alleen pijnelijk word, maar ook het geheele lighaam doet vervallen; het welk de geene, die d'Ontleedkonst kennen, haast weten te voelen, en in weinig uuren te genesen, daar d'arme lijders anders jaren lang gaan quijnen. Gy hebt niet meer als een looze kop met een wijden mond buyten op de huyt te zetten, daar het kraakbeen onderlegt, en na dat de selve soo verre zal getrocken hebben, dat de sieke zijnen aassem niet vry genoeg meer halen kan, soo trekt de kop schielijk af; het zweertje zal zomtijds ten eersten op- en in zijn voorige plaatze springen; geschied dat niet, zoo hervat het nog eens of tweemaal; en de plaats met oly van roosen en myrtillen gesmeert hebbende, zoo laat het volgent plaaster eenige dagen daar op leggen.

℞. Rad. bistor. Nuc. cupress. an dra. j.
Mastich. Thur. an. drach. s. Balaust.
schrup. j. Ol. nucis. expr. dra. j. s.
Picis naval. & tereb. q. s.
Ms. f. s. a. Emplastrum.

CAP. V.

Van de Banden.

Ligamentum. DE BAND *is een eenvoudig deel, bestaende uit het Zaed, droog, aan de beenderen*

deren zeer vast houdende, en de deelen des lighaams aan malkanderen bindende.

Onderscheid. Sommige zijn *breet* en *vliesagtig*, zommige *rond* en *senuwagtig.*

Merkt hier dat de woorden *Vlies-* en *Senuwagtig* zoo in de boeken als in de practijck zeer gebruykelijk zijn, en meenige verleyd hebben: maar dit moet gy alleen verstaan ten aansien van haar *uiterlijke gestalte*, en niet van haar *innerlijk wesen;* want de *zenuwagtige* zoo wel als de *vliesagtige banden* zijn en blijven *ongevoelig*, het welk niet wezen konde, als sy het regte wesen der vliesen of senuwen hadden.

Behalven de twee kleinste en ronde banden van de lijfmoeder zijn geen banden *hol*: ook hebben zy van haar zelve noch *beweging* noch *gevoelen.*

Sijn *gebruyk* is de lighamelijke deelen, inzonderheid de beenderen, aan malkander te hegten, en haar voor geduurige ontleding te bewaren.

Heelkonstig gebruyk.

1. De gequetste banden trecken wegens haar ongevoeligheid uyt haar zelve weinig andere deelen tot medelijden, en worden door stark opdrogende middelen lichtelijck genesen, onder de welck ik u uit ervarentheit al wederom het Pulv. Restaurativus aanprijze; maar gy moet ten eersten op haar passen; anders zullen zy u, wegens de kleine warmte, die zy by haar hebben, een groote menigte materie en moevelijke toevallen aanbrengen. Sijn beschrijving is dese.

Pulvus Restaurativus.

℞. Rad. consolid. maj.

Aloës

Aloës succotrin.
Calcis vivæ an. unc. ij.
Mastiches,
Myrrhæ, Mumiæ an. drachm. ij.
Præcipit. vulg. unc. ij.
Mſ. f. Pulvis.

2. De banden verslappen menigmaal, en alhoewel het de kleine kennisse van sommige ontkent, zoo worden zy somtijds soo verre uitgerekt, dat een ontleding daar op volgt, gelijk de heupegicht ons dat meer als eens heeft laten sien. In welcken gevalle het lichaam met laten en purgeeren moet gesuyverd zyn; en de lydende plaats met verstarkende en verteerende middelen geholpen worden. Waar toe ik dese plaaster seer deugdelijk bevinde.

℞. Empl. Stichtic. Croll. unc. j.
Ol. terræ,
philosophor. an. drachm. j.
Mſ. f. Emplastrum extendendum super aluta.

CAP. IV.

Van de Vliesen.

Membrana. HEt VLIES *is een eenvoudig deel, bestaande uit het Zaad; breed, week, rekkelijk, wit, de deelen bekleedende, en het gevoelen aanbrengende.*

Onderscheyd. Sommige sijn seer *dun*, sommige vry wat *dik*: sommige *vleesig*, de meeste niet.

Membranæ. Tunicæ. Meninges. Die de deelen bekleeden heete eygentlijk *Vliesen*: die vochtigheden in haar houden, noemd men *Rocken*, die de hersenen beslaan, *Meninges*.

Gevoelen heeft het van ſijn ſelve; want alle vlieſen zyn gevoelig, ja dat de ſenuwen gevoelen, geſchiet door haar vliesagtig wezen.

Soo zijn de vlieſen dan het eenigſte *lighamelijke werktuyg van 't gevoelen*; maar om dat in 't werk te ſtellen, zijn de *ſinlijke geeſten* t'eenemaal noodig. Organum tactus.

Sijn *gebruyk* is 1. de deelen des lighaams te bekleeden. 2. voor ongemak te bewaren. 3. by malkander te houden. 4. meerder kragt te geven. 5. gevoelen aan te brengen. 6. de mondjes der aderen zoo te ſluyten, dat het voedſelbloed niet te ſchielijk uit of in de deelen ſtort. 7. eenige deelen van malkanderen te ſcheyden.

Heelkonſtig gebruyk.

De *vlieſen* zyn ſeer gevoelig, daarom verdragen zy geen ſcharpe medicynen. Zy hebben weynig bloeds, daarom *groeyen zy*, gequeſt zynde, *niet lichtelijck aan malkanderen*; maar komen zy eenige ſpieren te raaken, zo groeyen zy door middel van den etter meermaals aan dezelve aan, gelijk wy in de blaas ſelve hebben geſien, welkers wonden en ſweering anders ongeneeſlijck geagt worden.

CAP. VII.

Van de Vezelen.

DE VESEL *is een eenvoudig deel, beſtaande uit het Zaat; door het vleeſch, huyt en vlieſen geweven, om de ſelve vaſter te maken, en als zy natuurlijk uitgeſpannen zyn, wederom natuurlijck in te trekken.* Fibra.

Onderſcheyt. Sommige lopen *recht*; ſommige

ge*schuyns*; zommige *dwars*; zommige *rond*,

De *regte* trecken by; de *schuynse* werpen uyt; de *dwarsse* houden aan; de *ronde* sluyten toe: en dat doen zy zoo zeer niet uit een eygen of bysondere kragt, als wel door en met die van de geheele partye, dewelke zy ten dienste staat; en door de welke zy mede haar *voetsel* en *gevoelen* krijgen; want van zelve zijn zy ongevoelig.

Sijn *gebruyk* in de vliezen, huyd en spieren te versterken, en de selve na de natuurlijke uytspanning, wederom natuurlijk in te trecken.

Of het *bloed* mede *Veselen heeft*, gelijk veele gevoelen, en ik seer waarschijnelijck agte, dient op een andere plaats nader ondersogt te worden.

Heelkonstig gebruyk.

Van de *Veeselen* is hier niet anders aan te merken, als dat zy, *dwars afgesneden* zijnde, het vleesch en huyd *langsamer* laten *toeheelen*, en dat de spieren ontrent die plaats wat stijver staande, haar ongemackelijker uytspannen en intrekken konnen. Daarom moet de gene, die een konstige snee of opening wil doen, de loop der veeselen wel weten waar te nemen.

CAP. VIII.

Van de Aderen.

Vena. DE ADER *is een eenvoudig deel, bestaande uyt het Zaad; vleesagtig, rond, hol, door de kusadertjens overal met de slagaderen gemeenschap hebbende, om het niet genoeggekookte bloed van haar t' ontsangen,* en

en het selve de lever en het hert aan te brengen.

Onderscheyd. Wy vinden in het lighaam *vierderley* byzondere *aderen*;

1. De *Holader*; Vena Cava.
2. De *Poortader*; Vena Portæ.
3. De *Longader*; Vena Pulmon.
4. De *Melkaderen*; Venæ lacteæ.

Om dese laatste te beschrijven, zullen wy onder een bequamer gelegentheit hebben.

De Hol- en Poortader komen oorspronkelijk uyt de Lever: d'eerste planten eenige twyffelaars in't Herte, en brengen haar swakke aanmerkinge uyt ongebore kinderen by; maar ik, zeer veel van haar wortelen in de Lever, en weynig of geen in het herte vindende; ook siende dat zy niet in het hert selve gaat, maar alleenig aan zijn regter oortje vast is; omhelze d'oude meening, en laat de Lever gaarne d'eere, die ik haar meen toe te komen.

In de Lever hebben naarstige Ontleeders haar lang ingebeeld, dat de wortelen der Poortader in die van de Holader gaan; maar de sinnelijke onderzoeking der navolgers heeft klaarlijk ondervonden en betoont, dat zy wel *aan*, maar niet *in* elkanderen komen; en dat ondertusschen haar uyteynden door middel van het ingewand der lever zelve sodanig onderlinge gemeenschap hebben, dat melk of andere vogtigheid in de Poortader gespeuyt, oogschijnelijk in de Holader kan gedrukt of geblazen worden, zonder de minste quetsingh van de lever of haar aderen. Vide Glissonii Anatomiam Hepatis pag. 272.

d'Aderen hebben maar *een Vlies*, en van binnen verscheide *schotdeurtjens*, zonderling in d'uytterlijke leden. Valvulæ.

Voetsel,

Voetzel krygen zy van buyten door de takjes der hertaderen, en niet door haar eygen bloed.

Gevoelen hebben zy door haar zelve, en somtijds door eenige zenuwen mede.

Haar *gebruyk* is, het niet genoegh-gekookte bloed van de Slagaderen t'ontfangen, en het zelve wederom te rugge naar de lever en het herte te brengen, om aldaar beter gekookt te worden.

Hier dienen wy, om ordre in 't toekomende te mogen houden, onze ordre wat te breeken, en d'aderen in 't byzonder te beschrijven, en in haar tacken deelen.

Vena Cava. De HOLADER begint, als geseyt is, in de Lever, en verdeeld haar met een groote tak daar uit gaande, in een *opklimmende* en *nederdalende stam.* (Truncus ascendens & descendens.)

d' Opklimmende grooter boort het middelrift door, en verdeeld hem in *vier tacken.*

Phrenica. De I. heet *Middelschotsader*, en verspreid haar in het middelrift en hertesakje.

De stam voorder en door het hertesakje gaande, voegt sig met een wijde vleesachtige mond in des herts regteroor, en send van daar.

Coronaria. II. De *Kroonader* naar des herts hooft.

Daarna boort de Stam het hertesakje noch eens door, en maakt aan de regter sijde;

Azygos, sine pari, III. De *Ongepaardeader* die haar meeste tacken naar de agt onderste ribben send; en ontrent de vleesige uitsteekzels van 't middelschot in de buyk kruypt, hart aan de lincker sijde in de Uytsuygader, in de regter wederom in de Stam der Holader plantende; en

Subclavia. IV. De *Sleutelbeenader*, die verscheyde

[t]acken zoo naar boven als naar beneden uit-
[ſ]chiet:

Naar boven,

1. d' *Opperſpierader* naar den hals; Muſcula ſuperior.

2. d'*Uit-* en *inwendige kropaderen.* Jugulares externæ & internæ.

d' Uitwendige loopen aan beyde ſijden (ſomtijds enkelt, zomtijds dubbeld) naar de [h]als, hoofd en aangeſigt: d' Inwendige naar [h]et dicke herzenvlies, en haar groote tack [i]n deſſelfs derde ſleuve.

Naar beneden,

1. De *Tuſſchenribbige ader*, voor de vier [b]ovenſte ribben en haar tuſſchenſpieren. Intercoſtalis

2. De *Mamader*, voor de Mammen, Mammatia.

3. De *Middelſchotader*, voor het middel-[ſch]ift en de ſweeſerik of Borſtklier. Mediaſtina. Thymus.

4. De *Nekader*, voor de nekſpieren; Cervicalis.

5. d' *Onderſpierader*, voor de halsſpieren; Muſcula inferior.

6. 7. d' *Opper-* en *onder borſtader*, voor [d]e borſt-ſpieren. Thoracica, ſuperior & inferior.

Deſe Sleutelbeenader werd, uit de borſt [g]ekomen zynde, *Oxelader* genoemd, en [l]oopt voorts naar d'armen, haar aldaar in drie [g]roote tacken verdeelende; Axillaris.

De I. hier *Hoofdader*, en als zy in de hand [t]uſſchen de kleine vinger en ſijn buurman gekomen is *Hooftbeſchermſter*; haar tacken vermengen haar meermaals met die van de Middelader. Cephalica. Salvatella.

De II. *Koninklijke* of *Leverader*, uit de [w]elke Baſilica; heparica.

III. De *Middelader* en verſcheyde andere [ſ]cheurtjes komen. Mediana.

De *Nederdalende* kleindere *Stam* der Hol[a]der werpt (onverdeelt tot aan het vierde [w]ervelbeen der lendenen gekomen zynde,) Truncus deſcendens

1. De *Vetteader* naar de nieren uit; Adipoſa.

Emulgens. 2. *d'Uitſuygader* met een redelijke groote mont in de nieren ſelfs;

Spermatica. 3. De *Zaedtader* naar de ballekens;

Lumbares. 4. Twee, drie, of vier *Lendenaderen*, naar de lendenen, en haar wervelbeenderen.

Dus ontrent het eynde van 't heyligbeen gekomen zynde, verdeelt hy hem in twee

Rami Iliaci. groote *Heuptacken*, die voorder naar de beenen loopen. Doch eer zy ſoo verre noch geraacken, ſendt de Stam

Muſcula Superior. 1. *d'Opperſpierader* naar de lendeſpier en de pensſak,

Sacra 2. De *Heyligader*, nu enckelt, nu dubbelt, naar het heyligbeen,

Muſcula modia. 3. De *Middelſpierader* naar de billen.

Hipogaſtrica 4. *d'Onderbuykader* naar de blaas, desſelfs hals, de ſluytſpier des endeldarms, en de roede of hals van de lijfmoeder;

Epigaſtrica. 5. d'*Opperbuyksader* naar de buykſpieren en pensſack;

Pudenda. 6. De *Schandelijkeader* naar de ſchamelheid;

Muſcula inferior. 7. d'*Opperſpierader* naar d'ingeleding des heupebeens.

Soo haaſt deſe twee groote heuptacken uit de holligheid des buyks geſchooten zyn,

Rami crurales. worden zy *Schenckeladeren* genoemt, en ſenden

Iſchiatica minor. 1. De *Kleine heupader* naar des heups huyt en ſpieren:

Iſchiatica major. 2. De *Groote heupader* naar des heup, en voorts langs het been naar alle de toonen;

Poplitæa. 3. De *Hielader* naar de hiel;

Suralis. 4. De *Kruytader* naar de kuytſpieren;

Saphæna. 5. De *Moederader* langs de knie, enc klauw en voet opperſte, naar de groote toon.

Zy heeft in 't uitgaan van het herte *drie* Valvulæ tri-
van buiten naar binnen gekeerde *klapvliesen,* cuspides.
aldaar van de natuur gestelt, om het ader-
lijcke bloedt in het herte, maar niet weder-
om stracks in de holader laten komen.

Haar *gebruyk* is, het niet genoeg gekookte bloed van de Slagaderen t'ontfangen, en wederom aan het hert te brengen.

De POORTADER, kleinder en slapper Vena Portæ.
als de *Holle*, neemt haar *begin* uit de Navel-
ader, en plant haar in de Lever met verschei-
de wortelen; daar uit gaande, wordt zy ge-
deelt in *Stam* en *tacken*, die altemaal in de
buyck of onderste holligheidt blyven.

De Stam sendt

1. De *Netmaeghader* naar het net en Gastrœpiplois.
naagh;

2. De *Darmader* naar het twaalfvingerig Intestinalis.
gedarmte;

3. De *Tweelingen* naar de Galblaas; Gysticæ gem.

4. De *Kleine Maagader* naar de lincker Gastrica minor.
zyde des maags.

Daar na deelt hy hem in twee groote tacken;

I. De *Milttak*, en Ramus spienieus.

II. De *Scheyltack.* Ramus mesentericus.

De *Milttak*, somtijds langs, somtijds door het klierbedt gaande, verdeelt hem, als hy daar van of daar uitkomt, in vier andere;

De I. heet groote *Maagader*, en loopt Gastrica major.
naar de Milt, van daar drie of vier *korte va-* Vasa brevia.
ten naar de maag sendende, die in levendig opgesneede beesten, en doode lichamen opgeblazen zynde, aan het nauwkeurig oog genoegsaam laten sien, dat zy tusschen de maagrocken eyndigen, in de holligheyd des maags gantsch niet en komen, en alsoo

de minſte vogtigheid uit de mild in de maag niet konnen brengen, gelijk al te lang van ſeer geleerde luyden qualijk is geſegt, geoordeeld en geſchreven.

Epiplocia dextia. De II. *Regte Netader;*

Coronaria. ſtomachica. De III. des *Maags Kroonader;*

Epiplociaſin De IV. *linker Netader.*

De *Scheyltak* verdeeld hem mede in vier andere;

Venæ meſaraicæ. De I. houd den ouden naam; ſig door *veertien* of meer *takken* over het ſcheyl verſpreydende;

Hæmorthoidalis. De II. heet *Speenader*, en gaat naar de milt, lijfmoeder en endeldarm;

Cœcalis. De III. *Blindeader*, en loopt naar het blind gedarmte;

Ramus meſocolicus. De IV. *Karteldarmstak*, gaande naar de Karteldarm.

Haar *gebruyk* is het niet genoeg gekookte bloed van de Slagaderen t' ontfangen, en de lever aan te brengen, om aldaar verbetert, en van de gal gezuyverd te worden..

Vena pulmocalis, alias Arteria venoſa. De LONGADER (die men voor deze qualijk *Aderlijke ſlagader* heeft genoemt, want van zelfs en ſlaat zy niet: zy heeft maar een enkel vlies, en brengt het bloed te rugge) komt oorſpronckelijk uit des herts lincker holligheid, en gaat met een wijde mond naar de looze, om het niet genoeg gekookte bloed van de longe ſlagader te ontfangen, en in het hert te brengen.

Valvulæ mitrales. Zy is, eer zy uit het herte loopt, met *twee* van binnen naar buiten gekeerde *klapvlieſen* voorſien, op dat het bloed niet wederom te rugge naar de Longe ſoude keeren, als het door de groote Slagader moet uitgeſonden worden.

Haar *gebruyck* is, het bloed van de Lon-
e Slaghader t'ontfangen, en in de lincker
olligheyd des herts te brengen.

Heelkonstig gebruyk.

1. De *Wonden der Aderen* hebben wy elders beschreven: dit is hier by te voegen, dat gelyck een stijve band het bloeden treffelijck stilt, soo veroorsaakt hy, al te stijf toegetrocken zijnde, lichtelijk het koutvuur.

2. De gemeene *aanwysingen om een Ader te openen*, staan by ons vast maar vier te zijn, te weten, om *het bloet te verkoelen*; *zyn veelheyt te verminderen*; *zyn toevloeying te stutten*; en *het ingestorte elders te leyden*. Maar de *bysondere sieckten*, om de welke men een ader opent, en d'een voor de ander kiest, zijn dese: In de *rasernye en groote pynen des hoofts* opent men soo wel de *voorhoofts ader*, (Vena Frontis sive Prora) als de *ader van het agterhooft*, (Vena Puppis.) Somtijdts nemen wy de *Slaapader* (Vena Temporalis) ofte de *Moederader* in de voet, (Saphæna.)

In d'*Ontsteecking der oogen* opent men de *Cephalica*; en soo ghy met een het geheele lichaam van zijn overtollig bloed ontlasten wilt, de *Basilica* of *Mediana*.

In d'*Ontsteking der keel* kiesen wy de *kickvorschaderen* onder de Tong (Venæ Ranulares,) maar d'opening moet niet groot zijn, anders is het bloed qualijck of niet te stillen. Oock word in dese sieckte de *uytterlyke kropader* (Jugularis externa) met groot voordeel geslagen.

In de *Pleuris* neemt men de *Basilica* der

lydende zyde; en geensins der tegenoverige. In het openen deser ader moet gy voorsigtig zyn; want de pees des tweehoofdigen spiers legt regt onder haar, en de slachader ter sijden.

In d'*ontsteltenis door toorn*, *schricken*, *vallen*, &c. ontstaan, tapt men bloed uit de *Mediana* en *Basilica.*

In *langduurige siekten* en de *derdendaagse Koortsen* slaat men in de hand de *Salvatella*, en dat met grooter voordeel in de vol- of nieuwe maan.

De *Kraamvrouwen*, ofte die haar *Maandstonden* opgeslagen zyn, opend men in de Voet de *Moederader* (Saphæna; en die van de *Heupegigt* geplaagd worden, de *Heupader* (Ischiatica.)

CAP. IX.

Van de Slagaderen.

Arteria.

DE SLACHADER *is een eenvoudig deel, bestaande uit het Zaad, vliesagtig, rond, hol, door de kusadertjes over al met de aderen gemeenschap hebbende, het voet zelbloed met de levendige geesten in sig houdende, en 't selve alle de deelen des lighaams aanbrengende.*

Onderscheid. Tweederhande Slachaderen zal d'Ontleeder vinden.

Arteria magna. I. De *groote Slagader.*

Arteria pulmonalis. II. De *longe Slagader.*

Arteria magna sive Aorta. De GROOTE SLACHADER neemt haren oorsprong uit des herts lincker holligheid, en heeft over al, behalven in de hersenen en andere seer weeke deelen, een *dubbelt vlies*: het buytenste is niet dicker

dicker als van d'aderen: maar het binnenste heeft de natuur wel vyfmaal zo dik gemaakt, op dat de Slagadren, ontrent de harde en vaste deelen gestadig kloppende, niet zouden komen ongeneeslijk te breeken.

Sy heeft *drie* van binnen naar buyten gekeerde *klapvliesen*; en verciert (met een wijdgapende mond uyt des herts holligheid klimmende) haar moeder met de *Kroonader*. Valvulæ sigmordes. Coronaria.

Daar op boord zy het zakje door, en verdeeld haar in de *Opklimmende* en *Nederdalende Stam*. Truncus ascendens & descendens.

d'*Opklimmende* kleindere, op de Strotpyp steunende, verdeeld hem in *twee Sleutelbeens Slockaderen*; en die senden, eer sy uyt de borst nog komen, Subclavia.

1. d'*Oppertusschenribbige Slagader* naar de vier bovenste ribben. Intercostalis superior.

2. De *Mamslagader* naar de mammen. Mammaria.

3. De *Nekslagader* naar de nekspieren. Cervicalis.

4. d'*Uyt- en innerlijke Slaapslagader* naar het Strottenhooft, tong, hals, hooft en hersenen. Arteria Carotis externa & interan.

Uyt de borst gebroken zijnde, worden zy *Oxelslagaderen* genoemd, en brengen het voedsel aan de borst. Axillaris.

1. 2. Door de *Opper-* en *Onderborstslagader*, en aan de schouder. Thoracica superior & inferior.

3. Door de *Schouderblats slagader*. Scapularia.

4. En de *Schouder slagader*. Humeraria.

Voords gaan zy naar de armen, en verdeelen haar in verscheyde tacken, die onder en neffens de tacken der Holader loopende, met de zelve een naam mogen houden.

De *nederdalende* grootere *Stam* send eer hy uyt de borst nog gaat, Truncus descendens.

Intercosta-lis Inferior. 1. d' *Ondertusschenribbige Slagader* naar de acht onderste ribben;

Phrenica. 2. De *Middelrifts Slagader* naar het middelrift en hertesackje:

Daar na boord hy het middelrift door, en maakt

Cœliaca. Splenica. Gastro epiploica. 1. Voor de Maag de *Maaghslagader*; die haar wederom verdeelt in de *Miltslagader*, en *regter maags* en *netslagader*,

Mesenterica superior & inferior. 2. 3. d'*Opper* en *Onderscheylslagader* voor het Scheyl;

Emulgens. 4. D' *uytsuygslagader* voor de nieren;

Spermatica. 5. De *Zaadslagader* voor de ballekens;

Lumbaris. 6. De *Lendenslagader* voor de lendenen;

Muscula superior. 7. d' *Opperspierslagader* voor de buyckspieren.

Rami Iliaci. Daarna verdeelt hy hem in twee *Heupslagaderen*, en ontrent dese verdeeling

Muscula inf. 1. In des *Onderspiers slagader*;

Epigastrica. 2. In des *Opperbuyks slagader*;

Hypogastrica. 3. In des *Onderbuyks slagader*;

Umbilicalis 4. In des *Navels slagader*

pudenda. 5. In des *Schamelheyds slagader*.

Ramicrurales. Soo haast de heupslagaderen uit de holligheid des buyks komen, worden sy *Dyeslagaderen* genoemt, en lopen tot aan 't eynde der voeten, langs de aderen, van de welke sy hare namen konnen ontleenen.

Haar *gebruyck* is, het voedtselbloedt en levendige geesten aan alle de deelen des lighaams te brengen.

Arteria pulmonalis, alias Vena arteriosa. De LONGESLAGHADER (die men qualijk *slagaderlykeader* heeft genoemt, want sy slaat en heeft daerom een dubbelt vlies, en houd voedselbloed in haar) gaat oorspronkelyck uyt des herts reghter holligheyd, met een dubbelde tak die in meer

klein-

kleindere verdeeld word, waar door de Loose haar voetsel krijgt; het niet genoegh gekookte bloet geeft het over aan de Longader, die het selve aan de lincker holligheid des herts, en van daar door de groote Slagader aan alle de deelen des lighaams brengt.

Sy is, eer zy uit het herte loopt, met *drie* van binnen naar buyten gekeerde *klapvliesen* voorsien, op dat het uytgesonde bloed niet tegens dank in zijn voorgaande holligheid zoude keeren. Valvulæ sigmoides.

Haar *gebruyk* is, het bloed uyt des herts regter holligheid naar de Longe te zenden, om de zelve te voeden, en het overige in de Longader, en alzoo in de linker holligheyd des herts te brengen.

Hier dienen wy de Liefhebbers deser konst te zeggen, dat boven de *elf klapvliesen*, die de vier genoemde bloedvaten in het herte hebben, noch *verscheyde andere* in het zelve gevonden worden, die voor als noch sijn ongedoopt gebleven.

Heelkonstig gebruyk.

Het *bloeden uyt de Neus* komt geensins uyt de aderen, maar uyt de slagaderen, waarom het bloed niet alleen seer schoon en hoog van coleur is, maar oock de kragten ongelijck eerder wegneemd, als het geene, dat ons uyt de aderen loopt. Ik stelpe dat op deze wijze: Ik laat ten eersten een ader openen, en legge een vierdubbelde doek, in koud water nat gemaakt, op de ballekens der mannen, ofte op den onderbuyk der vrouwen; men kan de Patienten ook schielijck wat water in het aangesicht sproeyen. Hæmorthagia narium

Daarna belast ik beyde de armen der lydende personen met banden stijf toe te knellen, en haar dickmaals een leepel van het volgende water in te geven.

℞. Aq. plantagin. unc. iij. ſ.
alexipharm. unc. ſ.
cinamom. drachm. iij.
Conf. hyacinthor. drachm. ſ.
Sang. dracon.
Lapid. hæmatit. an. gr. xv.
Iulap. rosac. unc. j.
Laud opiat. gr. ij.
Spir. vitriol. gutt. vj.
Mſ.

Dit water is ook goed bevonden.

℞. Lapid. Prunell. unc. ſ.
Aq. plantag. unc. vj.
Mſ.

Laat het de Patient in drie malen uitdrinken.

2. De maniere om een *slagader t'openen*, die ons de Ouden hebben voorgestelt, is soo gevaarlijk wreed, dat sich niemand hedendaags deselve soude willen onderwerpen, ten waar de medelijdende wijsheyt der nakomelingen ons seeker goede wegen hadde aangewesen, onder de welcke ik u hier vertoone, die ik neffens andere goede Meesters voor de beste heb gekosen.

Men is gewoon een band om den hals te leggen, maar om dat de keel niet lijden wil, dat men haar te veel benauwe, soo is het beter, dat men de band onder de armen leght, en soo hart toe bind, dat de krop en slaapslachaderen wat opswellen, en u door haar klopping toonen waar sy leggen: daarna set gy uw duym een weinig onder de plaats, daar

daar gy d'opening neemt te maken; voorts soo steekt gy uw lancette met een langsame doch stijve hand door de huyt en slachader; en laat soo veel bloeds uitlopen als het nodig is; daarna strooyt ghy een bloedstelpend poeder op de wonde, daar op doet gy een kleine compressie, met een stuk geslagen loot, en versiet het met een goede Band, zo is het in 5 of 6 dagen geneesen.

3. In de *heftige* en *langduurige pijnen des hoofts*, in de *dulligheit* en *rasernye*, in de ***vallende siekte***, en gevaarlijke *ontsteekingen der oogen of ooren*, slaat men de *slachaderen des voorhoofts*, aan de *slaap* en *achter d'ooren*, als mede aan het *achterhooft*, zynde altemaal takken van de *uitterlijke slaapslachader*.

Arteria Carotis externa.

In d'*ontsteeking van de lever* en *middelschot* opent men de *slachader* tusschen de *duym en d'eerste vinger*. In *hartklopping* kond gy de selve slachader nemen, of de geene soeken, die van de *voorvoet naar de navoet en de toonen* loopt.

Salvatella.

Saphæna.

Andere slach-aderen zyn ons niet geoorloft te openen, ten zy een been daar onder legt, anders soude ligtelijk het doodelijke geswel Aneurisma op uw opening volgen.

CAP. X.

Van de Senuwen.

DE SENUWE *is een eenvoudig deel, bestaende uit het Zaed; vleesagtig, rond, wit, hol, om de sinlijke geesten aan de deelen des lichaams te brengen tot haar beweging en gevoelen.*

Nervus.

Zy komen oorspronkelijk uyt het hersenmerg; en worden verdeelt, binnen

'tbecke-

Octo paria cerebri. 30 Exspinali med..'a.

't beckeneel in *agt paar* zenuwen; buyten 't zelve uit de ruggegraat in *dertig paren*, 7 paar gaan uit de wervelbeenderen des hals; 12. uit die van de borst; 5 uit die van de lendenen, en 6 van 't Heyligbeen.

De *agt paren* binnen 't beckeneel ontspringende zyn dese:

Olfactorium.

1. Het *Reukpaar*, dat aan de manwijse uitsteeksselen vast is;

Opticum.

2. Het *Gesichtspaar*, dat het grootste en in 't midden vereenigt is.

Oculos mov.

3. Het *oogbewegent paar.*

Gustum adferens primum.

4. Het *eerste Smaakbrengent paar.*

Gust. adf. alter.

5. Het *tweede Smaakbrengent paar.*

Auditorium.

6. Het *Geboor paar.*

Vagum,

7. Het *Doolent paar*, dat met stercke vliesen bekleed, het achterhoofds gat uitloopt, en met sijn tacken den hals, strottenhoofd, tonge en tongebeen spieren versiet. Daarna verdeelt het sich boven de krop aan beyde sijden in een uit- en inwendige tak.

Ramus externus dexter. Nervus recurrens dexter.

d'*Uitwendige rechtertak* maakt, eenige scheuten naar de borstspieren gesonden hebbende, de *regte wederkeerende senuwe*; deese geeft het geluyd, en door haer tacken het gevoelen aen het Long en Ribbevlies, het hertesakje, hert en krop van de maeg.

Ramus externus sinister. Nervus recurrens sinister.

D'*uytwendige linckertack* maeckt de *lincker wederkeerende senuwen*, en de deelen byna op de selve wijse versien hebbende, omhelst zijn wedergade ontrent de krop des maeghs en loopt voorts naer de maegpoorter, en het onderste deel der Lever.

Ramus internus dexter.

D' *inwendige rechtertak*, aan ieder tusschenribbige spier een spruytje gevende, boort neffens de groote Slachader het middelrist

delrift door, en versiet alle de deelen des buyks tot aan het Heyligbeen, alwaar hy eyndigd; en zoo doet *d'inwendige lincker* mede. Ramus internus finister.

8. Het *Tongbewegend paar.* Linguam movens.

De zenuwen zijn *hol*; maar die holligheid kan uw oog niet sien, als in het Gesichtspaar, en in de zenuwen der schamelheid.

Haar *gebruyk* is, gevoelen en beweginghaan het lighaam te geven door middel van de sinlijke geesten.

Heelkonstig gebruyk.

De genesinge der lijdende *Senuwen* en *Peesen* hebben zoo veel gemeenschaps met malkanderen, dat haar de voornaamste schryvers dikmaals daar in verward bevonden hebben. Wy zullen hier de noodige onderscheyden maken.

1. De *senuwen* worden dickmaals doorvallen ofte slaan *gekneust*, en als de huid met een open is, soo raakt zy aan het sweeren, en de toevloeijngh der humeuren veroorzaakt alderhande toevallen, die gy eveneens genesen moet, als de wonden der zenuwen, die wy elders beschreven hebben.

Maar is de huyt toe, en de senuwe gekneust (het welck gy onderscheyden kond door de gestadige en ongelijk grootere pijn als een gemeene vleeskneusing kan veroorsaken) soo doet uw uytterste best dat het geronne bloed verteerd; en niet tot etter kome, anders zal de zenuwe ligt bederven; neemd dan een wolle lapje, en stooft de party met volgende warm gemaakte Olyen.

Ol. Castorei, Lumbricorum, Anethinum, Rutaceum, Chamomilæ, Rorismarini.

Of neemt een spongie, en stooft het gekneusde deel, soo heet als het verdraaglijk is, met dese wijn,

℞. Rad. Iridis nostrat. unc. ij.
Fol. rorismarin.
majoran.
Menthastr. an. Ms.
Coq. ex Vino albo Gallico Pro Fotu.

Of legt'er de volgende Plaester op,

℞. Radic. Cyclamin. pulv. drach. ij.
Spec. diambre drachm. j.
Ol. castor. drachm. iij.
therebinthin. drach. j.
Emplastri de betonic. unc. j.
Mellis virgin. q. s.
Ms. f. s. a. Emplastrum.

Een druppel of twee van het Oleum Lavendulæ ingenomen is treflijck goed, insonderheyt als daar eenige trecking by komt.

2. Somtijds valt op de *senuwe* een slymagtigtaeye vogtigheid, die de partye *slaperig*, *ongevoeligh*, en bywylen *onbeweeglyk* maekt. Dese moeyelijckheid hebbe ick met deese middelen gemackelijck genesen, als ik, daar het noodigh was, het geheele lichaam te voren hadde waargenomen.

℞. Gumm. Carannæ unc. s.
Galban. unc. j.
Ol. Euphorbii drach. j. s.
Ms. f. Emplastrum.
Of

℞. Axung. humanæ, Anseris an. unc. j.
Ol. terræ drachm. iij.
Ms. f. Linimentum.

Strijckt

Strijckt hier mede 's morgens en 's avonts het lijdende deel, en legt daar het Emplastrum Stipticum Crolli, de Ladano ofte Diachycum gummatibus op.

Soeckt ghy, volgens uwe plicht, de siekte vroeger te genesen, soo moet ghy tot verstercking mede innerlijke middelen gebruyken; alsoo de senuwen seer veel daar na luysteren. Dit raackt eygentlijck de Geneeskonst, maar even wel moet ick u een goede dranck daar toe voorschrijven, van de welcke de sieke tweemaal daags een mutsje dient te drinken.

℞. Rad. Pœoniæ, Eryngii an. unc. ſ.
Ireos drachm. iij.
Folior. Majoran. Rorismar. an. M. j.
Flor. Tiliæ, Lavendul. Lil. convall. an. P. j.
Cardamom. min. drachm. j.
Nucis moschat. drachm. j.
Infundantur horis sex in ſ. q. Vini alb. Gallic. postea Coquantur & Colat. libr. ij. Adde
Syr. de Stoechad. unc. iij.
Mſ.

3. Het geschiet seer veel dat door een lange sieckte, ontleding ofte Beenbreuk de *leden ingetrocken* worden, het welcke geensins van de senuwen, maar alleen van de *Peesen* komt. Sy zijn wel te recht te brengen door olyen en salven, die de verharde peesen wederom week en sachter maecken; insonderheyt als ghy het lidt of met de handen, of met gewichten, of met wercktuygen dagelijcks soeckt uyt te recken.

℞. Ol. chamomill.
olivar. Vulpin. an. unc. ſ.

Ungt.

Ung. althææ Comp. unc. j.
Pingued. Caponis unc. j. ß.

CAP. IX.

Van het Vleesch.

Caro.

HEt VLEESCH *is een eenvoudig deel; bestaande uit bloed, week, dik, om benefsens de beenderen vastigheyt en gestalte aen het lighaam te geven, en de Zadelijcke deelen te bekleeden.*

Onderscheyt. Het vleesch is driederley,

Caro muscul. 1. Het *Spiervleesch*;

Caro glandul. 2. Het *Kliervleesch*;

Caro viscœtosa. 3. En het *vleesch der Ingewanden.*

Caro musculosa. Het *Spiervleesch*, week, roodachtig en eygentlijk vleesch geheeten, is van ouds al voor de Spier selfs genomen.

Musculus. Dan de SPIER *is geen eenvoudig deel*, en bestaat uit seer veel andere, als veselen, peesen, senuwen, vlies, aderen, slagaderen, op dat hy tot de vrywillige beweging soude bequaam zyn, waar toe de veselen, pesen, en senuwen het meeste werk wel doen.

Hy heeft zo in zyn begin, als in sijn eynde nu een ronde, nu een breede; nu een, nu meer peesen.

Daer de grooste of meeste pesen zijn, daar is sijn *eynde*; daar de senuwe haer in plant, daar is sijn *begin* of *hooft*; het *midden* is sijn verheve vleesigdeel.

Sijn *gebruyk* is de vrywillige beweging te bevorderen, en dese beweging geschiedt op driederley wijse;

Musculi contractio. 1. Als de Spier *innewaards* naar sijn hooft getrokken word, en dan rust sijn *tegenwerkers*;

2. Als

2. Als hy ingetrocken zynde *een tijd lang* *lzoo blijft* ; Antagonista Motus Tonicus.

3. Als hy wederom *los gelaten*, en van sijn egenwerker in sijn voorige rust en plaatze word gebragt. Musculus relaxatio.

Het *kliervleesch* is wit, dik en spongiachig, bestaande uit Zaad (waarom het eygentijk geen vleesch genoemd kan worden) en *lienende* 1. om vastigheid aan eenige vaten e geven; 2. om d'overtollige vochtigheden 'ontfangen, waarom zy *Snuyters* der edele genoemd worden. Caro glandulosa. Emunctoria

Zommige zoeken wonderlijke onderscheiden onder de Klieren, maar die nauw daar op wil letten, zal bevinden dat zy niet o seer van wesen, als wel door haar gebruyk en vogtigheden van malkanderen verschillen.

Het *vleesch der ingewanden* is rood en maigh hard, *dienende* tot vastigheid der vaten n byzondere werkingen, als dat van de Longe, Hert, Lever, Milt, Nieren, &c vaar van op zijn plaats sal gesprooken worlen. Caro Viscerosa, parenchymatica.

Heelkonstig gebruyk.

De *spieren* zijn verscheydene siekten onderhevigh, van de welke wy veele te klein ichten om alhier t' ontleden, oock hebben wy voordesen iets daar van geschreven. De navolgende weten des Meesters geduld en naarstigheid wat meer te oeffenen.

1. Door een innerlijcke oorsaak vermagerd dickmaals het geheele lichaam; maar een vinger, een hand, een arm, ofte een toon, een voet, een been vermagerd niet licht alleen als door een uyterlijcke

schuld. Een beenbreuck, een ontleeding, een kneusing, een geswel, een al te styve bant of diergelijcke kan de aderen en slach-aderen soo seer perssen, dat het bloed niet meer genoegsaam door kan stralen, en soo komt de *vermageringe der partye.* Want als de bloedvaten t'eenemaal sijn afgesneden, of zo toegedrukt, dat 'et alderminste bloed niet door kan schieten, zoo volgt geen vermagering, maar een volkome versterving des lids.

Hier moet gy d'uitterlijcke oorsaaken tragten weg te nemen, en alle vlijt aanwenden, dat het bloed wederom in de partye kome. Gy moet haar vryven, strijcken, en gelijk sommige doen, met barnende neetelen slaan. De Chimisten weten u het *Alumen plumosum* seer hoog aan te prijsen. Alle heete en starcke Olyen zyn mede goet, en dese salf uitmuntend,

℞. Summitat. Sabinæ,
Juniperi,
Fol. Levistic. recent. an. M. ij.
Flor. chamomill.
Gran. Juniper. an. P. ij.
Ol. Laurin.
Lilior. alb. an. unc. xij.
Axung. porcin. unc. iij.
canis unc. j. ß.
Aq. vitæ unc. ij.
Coq. ad consumptionem humiditatis & expressioni fortiter factæ;
Adde
Ol. spicæ drachm. iij.
Juniper. drachm. j.
Seminis sinap. pulver. unc. ß.
Rad. pyrethr. pulv.
Piper. long. pulv. an. drachm. ij.

Ceræ

Ceræ flavæ q. s.

Ms. f. Unguentum.

of

℞. Pulv. Amianth. drachm. iij.
rad. pyrethr. drachm. j. s.
Castorei,
Euphorb.
Ol. terræ an. drachm. ij.
Gumm. Ammoniac. unc. j. s.
Ladan. & Ceræ q. s.

Ms. f. Emplastrum.

2. De rechte manier en oorsaak van die *Vleesgeswellen*, die ik van weinigen beschreven vinde, is, mijns oordeels, deese; De mondtjes der slachaderen, die gestelt zyn om de spieren te voeden, worden somtijds al te veel geopent door een val of slach, ja oock wel door innerlijcke oorsaack, insonderheyt in bloedtrijcke menschen, en in de deelen, die men tot een al te sterken arbeyd parst. Het uitgestort bloed word van de natuurlijke warmte in 't vleesch verheert: maar om dat het lid zo veel voedzel t'seffens niet van nooden heeft, zo groeyt het in een tegensnatuurlijcke hooghte. Is dit bloed onsuyver, soo verweckt de *gal* wat pijn, de *slijm* een tayigheid, de *Melancholie* een kraackbeenachtige hardigheid, en wegens deese vogtigheden is dit tegensnatuurlijck vleesch geelder, witter, of lootverwiger. Het legt selden in sijn eygen Vlies, ten zy de slijm een groot gedeelte daar van maakt, en als dan heeft het een hals, of ghy kondt hem door een bandt wel maacken. De aderen groeyen naar de grootte van 't gezwel, en leggen somtijds een duym dick onder de huyt. Het heeft van selven geen quaadaardigheid, Sarcoma.

maer het wordt wel quaedaerdigh door een quade Cure, insonderheyd als daar lucht by komt. Het groeyt gemeenlijck tegens de beste middelen aen, soo dat ghy selden zijn meester wordt als door en bandt, of door een mes, of wel door alle beyde. Men besoeckt in 't begin de genesingh door starck t' samentreckende en te rughdrijvende medicynen; men parst en bind de partye lydelijck stijf, en leght te vooren een stuck geslagen loot daer op, of het Emplastrum Diachalciteos, de ranis cum Mercurio, oft het volgende:

℞. Cortic. granator.
Rad. bistort. an. drachm. j.
Scoriæ ferr. Argent. viv.
Plumb. ust. an. drachm. ij.
Bol. armen.
Lapid. hæmatit. an. drachm. j. ſ.
Terebinth. & Ceræ q. ſ.
Mſ. f. ſ. a. Emplastrum.

Ondertusschen moet het purgeren, adear laten, koppen, en de bloedsuygers haar behoorlijke plaats hebben; het sweten, waecken, en vasten is mede seer bequam. Wort het geswel tegens alle dese middelen grooter, soo soeckt het etter te brengen; wil het in weinig dagen niet verminderen, zoo gebruykt het gloeyend yser, en vreest het ongegrond oordeel van slappe Meesters ofte des omstanders niet; want het zal zijn aangroeying een ruyme tijd beletten, ende somtijds het geheele quaad wegnemen.. Komt het vleesch tegens hope weder op te swellen, zoo houd de sieke en u zelfs niet langer op; en roeyd het quaad met een band, of met een mes voorsigtig uyt.

Tot de band is het makreelgaren seer bequaam, want het is dun en starck: doet desen band tweemaal om het seer, treckt het met een knoop t'samen, en maakt een dubbelde sleufe daar op. Vaart soo tweemaal daags met het trecken voort, tot dat het geswel zijn coleur, gevoelen en leven verliese, het welck den 7 of 8 dagh behoord geschied te zijn, en als dan kond gy het quaad lichtelijck met een krommes uytsnyden, want gy hebt geen bysondere pijn of bloedvlietingh meer te verwachten. Wild gy het geswel eerder doen versterven, soo legt het makreelgaren 24 uuren te voren in Mercuriaal of Arseniaal water; maar indien gy geen phlegmatijcke lichamen voor hebt, soo sullen u de heftige pijn en ontsteking al te vroeg tot medelijdentheyd trecken, en uit het begonnen werk doen scheyden; evenwel kont gy tot versachting en verkoeling rondtom de band met een sacht pinceel wat Ung. alb. Camphorat. Rosatum of diergelijcke strijcken, en ondertusschen bedencken, dat de eene siecke ongelijk geduldiger of hertvochtiger is als den andere.

Wild gy het mes alleen gebruycken, soo siet wel toe, dat gy het geheele quaad weg neemd, of laat het liever staan; ten waar gy groote hope had om het overige door medicineren te verteeren: dat selden geschied. Let ook of de vaten, die gy door moet snyden, niet grooter zijn, als dat gy haar soud konnen stoppen.

3. Met het *vleesch der ingewanden* is de Geneeskonst meerder besich als de Chirurgie.

4. Het *kliervleesch* sal ons in 't bysonder

meer als eens doen ſpreeken; in 't gemeen hebt gy hier-aan te merken. 1. dat de klieren van een koude natuur zynde, de heete medicamenten ſeer wel, de koude ſeer qualijck verdragen: 2. als het vlies, daar zy in leggen, doorgeknaagt of doorgeſneden wort, zo kond gy de huyd niet toegeneeſen, voor dat het met de geheele klier is uitgezworen. 3. als ghy door wegeetende middelen de kliergeſwellen niet in weinig weeken kond verwinnen, zo ſal de toevloeying der humeuren u meer achterwaarts als voorwaarts trekken, en dit is de reden, waarom wy meeſtendeel gedwongen zyn deſelve uit te ſnijden.

CAP. XII.

Van de Huyt.

Cutis. DE HUYT *is een eenvoudig deel, beſtaande uit Zaad, met een weynig bloedt doormengd; rootagtigh, wit en reckelijck om het lichaam te bekleeden, en een werktuyg te zijn van 't gevoelen.*

Cuticula. Zy is met een *Opperhuideken* voorſien, tot meerder beſcherming des lichaams; en met Pori. *ſweetgaatjes* overal doorboort, om de dampen en onnutte vochtigheden uittogt te geven; daarenboven heeft zy noch eenige ſichtbare gaten, als de mont, neus, ooren, &c. die haar bezonder en genoeg bekent gebruyk hebben.

Zy heeft *gemeene* en oock *eygene adertjes, Slagadertjes* en *ſenuwen.*

Venæ & arteriæ cutaneæ. Haar *gebruyck* is, het lichaam te bekleeden, en een werktuygh te zyn van 't gevoelen.

1. Om

Heelkonstig gebruyk.

1. Om de *Huydt* glad en schoon te maacken, als sy met de geelsucht, sproeten en andere somerplecken is besmet, hebbe ick dit water seer bequaam bevonden.

Aqua Cosmetica Minsigti.

℞. Thuris alb.
Sacchar. cand. and. an. unc. ij.
Hermodactyl. alb.
Ireos florent.
Borac. Venet. an. unc. j.
Sal. Tartar.
Eboris ust.
Camphor. an. unc. ſ.
Flor. lilior. alb.
nimphar. alb.
Flor. Malv. hortens. alb. an. M. iij.
Mell. virgin. unc. iij.
Lactis Caprin. libr. iiij.
Aq. flor. fabar.
rosar. pallid. an. lib. j. ſ.
lilior. alb.
sigill. salomon. an. lib. j.
Mixta destillentur in B. M.

2. De *litteikenen*, die na de kinderpocken; wonden of verbrandheid de huyd ontçieren, neemt men met de volgende middelen weg; maar soo sy te groot of te diep zijn, soo moet gy haar eerst met wegetende middelen afbyten, de plaats met vleesch vervullen, en dan de huyd genesen.

℞. Borac. Tenet. drachm. iij.
Camphor. scrup. j.
Fell. bovin. drachm. j.
Ol. myrrh. drachm. ij.

Axung. Capon. unc. ſ.
Mſ. f. Linimentum.

of

℞. Pulv. radic. ſerpentar.
Ireos an. drachm. iij.
Sem. melon. excortic.
raphan. an. drachm. j.
Teſtar. ovor. combuſt. drachm. ſ.
Cret. albæ vulgar. drachm. j. ſ.
Thuris drachm. j.
Sacchar. cand. drachm. iij.
Gumm. Tragac. aq. roſ. diſſol. un. j.
Axung. anſeris q. ſ.
Mſ. f. Linimentum.

3. De Huyt wordt meenighmaal beſmet door de *ſchurft*, die nu vochtigh, nu droog, nu voorkruypendt, nu ineetend, nu ſchilferachtig, nu quaadaardigh zijnde, eenigh onderſcheyd in de geneſingh maecken wil. Maar dit onderſcheid is ſoo klein, dat een geſondt oordeel geen byſondere voorſchrijvingen daar toe van nooden heeft; daarom ſullen wy in 't gemeen ſo veel daar van ſeggen, dat ghy in het byſonder ſelden ſult verlegen ſtaan.

Alſoo deſe ſieckte beſtaat uyt een ſcharpe, galachtige, ſiltige en ſomtijds met ſlijm gemengde vochtigheyd, ſoo moet men dickmaals purgeeren, braecken, aderlaten, ſweten, koppen, bloedſuygers aanleggen, een konſtig of natuurlijck badt gebruycken, verkoelende, opdrogende, en de ſcharpigheid benemende medicynen innemen, en met waſſchen of ſtrijcken in tijdts een meerder quaedt voorkomen: wy ſullen u van elk een ſeer goet voorbeelt geven.

Een purgeerdrank.

℞. Rad. Asparag.
graminis
polipodii. an. drachm. vj.
liquiritiæ drachm. iij.
Fol. fumariæ,
Cichor. an. M. j.
Senn. elect. unc. j. ſ.
Rhei optim. unc. ſ.
Tamarindor. unc. j.
Sem. Anis. dr. ij. Crem. Tart. dr. iij.
Infuſa horis 24 in ſ. q. ſeri lactis, Coq. & Colatur. libr. j. ſ. Adde
Syr. diacnic. unc. iij.
Mſ. f. Apozema. Doſis unc. iiij.

Een braeckdranck.

℞. Oxyſacchar. Vomitiv.
Syr. roſar. ſol. cum ſem. an. unc. j.
Aq. fumariæ q. ſ.
Mſ. f. hauſtus.

Een zweetpulver.

℞. Flor. Sulphur.
Antim. diaphoretic.
Sal. card. bened.
Lapid. prunell. an. drachm. j.
Mſ. f. Pulvis dividendus in 6 doſes æquales.

Kruyden tot een konstig badt.

℞. Rad. laphati acut.
bryoniæ. an. unc. vj.
Fol. fumariæ M. vj.
Flor. chamomill. M. iij.
Furfur. libr. j.
Sulphur. crud. unc. ij.
Nitri. unc. j.
Alumnm. unc. j. ſ.

Salis commun. unc. ij.
Mſ.

In de ſware en hardneckige ſchurften is het *Slangepoeder* een uytmuntend middel, 't welck aldus toebereyd moet worden: Neemt een Slange (in de maand van Maart, en eer ſy eyeren leggen zijn ſy op haar beſt) berooſt haar van ſtaart en hoofd, treckt het vel af, en ſmijd het ingewand wegh, uytgeſondert de tonge, het hert en de lever; legt dat t'ſamen in een matighgewarmde backoven, en droogt het tot een poeder. Doſis van 4 tot 15 gr.

De viperen op de ſelfde manier gedroogt zijn noch beter, en doen ſelfs in de melaatsheyt goede dienſten.

Een water om te betten.

℞. Gypſi. uſt. unc. j. ſ.
Calcis viv. unc. ij.
Lithargyr. aur. unc. ſ.
Bol. armen. unc. j.
Fol. nicotian. ſiccat. unc. iij.
Vini alb. Gallic. lib. j.
Aq. puræ lib. ij.
Coquantur pariter & Colatura detur uſui.

Een ſalve om te ſtruyken.

℞. Sulphur. crud. drachm. ij.
Sapon. Venet. drachm. j. ſ.
Nitr. præp. drachm. ſ.
Lithargyr. aur. drachm. ij.
Merc. dulcis drachm. j. ſ.
Ung. alb. Camphorat. unc. j.
Ol. lign. Rhodii gutt. viii.
Mſ. f. Unguentum.

CAP.

CAP. XIII.

Van het Vet, Nagels en de Hayren.

OF het VET, het HAYR en de NAGELS mede *deelen*, ofte maar onnutte *uitwerpsels* van ons lighaam zyn, heeft men lang getwist, en noch is elckeen niet te vreden. Maar ik benijd niemand sijn Vet. Hayr te kloven heeft my noyt gelust, en te krabben, die ons niet en krabt, meen ik niet ligt te beginnen; daarom sullen wy, om beyde te gemoet te komen, haar nog voor uitwerpzels, nog voor eygentlijk, maar wel voor *oneygentlijk* genomen deelen aannemen, en zoo veel ons dient alhier beschryven.

Ik zegge *niet voor uitwerpsels*, want het sijn lighamen, die met de andere leven en gevoed worden, maar geen voedzel geven, en ten dienste van 't gemeen haar byzonder gebruyk hebben:

Nogte oock voor eygentlijk genomen deelen, want zy en zyn noyt regt bepaald, zy en hebben geen byzondere werking; het Vet kan in tijd van nood voedsels geven; en het Hayr en de Nagels konnen sonder letzel van 't gemeen gekort en afgesneeden worden.

Het VET *is een eenvoudig deel, bestaande uit bloed; week, wit, ongevoelig, om d' ingeboore warmte te bewaren, de maag en gedarmte te helpen koken, de beweging lichter te maken, de drooge deelen te bevogtigen, en in tijd van nood het lighaam te voeden.*

Het HAYR *is een eenvoudig deel, bestaande uit het oneedelste deel des bloeds, om eenige deelen te bekleeden, en deselve tot een klein çieraat te dienen.*

Het

Het is van *buyten vierkant* en van *binnen hol*. De verscheydentheid van sijn *Coleuren* spruyt uyt de gematigdheid of ouderdom der menschen, en de lugt of land, daar zy in woonen.

Unguis. De NAGEL *is een eenvoudigh deel, bestaande uyt het onedelste deel des bloeds; buygsaem, hard, om de vingers en toonen voor uiterlijke ongemacken te bewaren, en de selve tot een klein çieraat te dienen.*

Hy is aan de wortel met een band vereenigd, en wegens daar by komende pesen aldaar zeer gevoelig.

Heelkonstig gebruyk.

1. Het bloed, dat weinig of geen *Vettigheid* heeft, is niet seer prysens waardig. Sijn veelheid maakt vleesige, sijn vettigheid vette, sijn magerheid magere lichamen. Als deze vettigheid des bloeds in de deelen wort gestort, soo stold sy in een natuurlijk vet, het welk in de koude deelen, als de buyk, borsten &c. overvloediger groeyd als in de heete. Dit kan uw oordeelen styven na 't aderlaten; want het bovenste deel des bloeds, dat van de gene, die niet beter weten, somtijds schandelijk voor slijm en quaad genomen word, is dikmaals een gesond en natuurlijk vet: dit kond gy onderscheyden door het vuur; als het brand, zoo is het vet, als het t'sist, soo is het slijm. Hier by is nog te weten, dat als het Vet u in de genesing van d'een of d'ander uyterlijcke schade hinderlijk is, dat gy het sonder pijn en nadeel dagelijks uit kond snyden.

De *Nagels* zijn zomtijds oneffen, gesple-

ten

ten en van quade coleur, 't welck of door quade humeuren, of door een uitterlijcke oorsaak komt. Dit kond gy helpen met de zelve dikmaals te korten, en het gebruyk van deze plaaster:

℞. Resine unc. ſ.
Terebinth.
Thuris.
Mastich. an. drachm. ij.
Sevi hircini.
Ceræ virid. an. drachm. v.
Mſ. f. ſ. a. Emplastrum.

Zomtijds is onder de nagel wat geronnen bloed, dat gy met deze plaaster kond verteeren.

℞. Rad. ranuncul.
sigil. salomon.
Myrrhæ rubr. an. drachm. j.
Gumm. sagapen. unc. j.
Ol. nucum. drachm. ſ.
Mſ. f Emplastrum.

Als zy t'eenemaal afvallen, zo maakt een vingerhoed van een groen Was, Ladanum, Ammoniac. &c. en legt 'er die op.

3. De *Hayren* vallen dickmaals door een heete Koortse, langduurige hoofdpijn, melaadsheid, quade pocken, en andere siekten uit, en groeyen niet lichtelijck weder aan, voor aleer de zelve siekten een tijd lang weggenomen zyn geweest, daar van gy eerst uw werck moet maken, daarna kond gy uitterlijk de volgende middelen gebruyken.

℞. Abrotan.
Capillor. ven.
Malv;
Majoran. an. M. j.

Cumin.
Rad. petroſelin.
raphan.
Storac. Calamit. & liquid.
Myrrhæ rubr. an. drachm. v.
Euphorb.
Cantharid. an. drachm. j.
Gumm. ladan. unc. iij.
Ol. lilior. alb. unc. j.
Sem. urtic. Rom. unc. ſ.
Infuſa horis 36 in Aq. puræ lib. vj.
deſtillentur in B. M.

of

℞. Aloës drachm. j.
Agaric.
Colocynthid. an. drachm. ij.
Sem. Eruc. unc. ſ.
Sal. chamomill. ſcrup. ij.
Infundantur horis 24 in Vini alb.
Gallic. unc. xv.
& colatura detur uſui.

CAP. XIV.

Van de Bloedmaking, en den ommeloop des Bloeds.

DIt zijn d'eenvoudige eygentlyk en oneygentlijk genome deelen, daar alle de t'zamengevoegde uyt beſtaan: dan om haar t'onderhouden, is het bloed, om haar te doen wercken, zijn de geeſten noodigh. Maar hoe dat bloed nu word gemaakt, en hoe veel geeſten in ons lighaam ſweven, is ons niet genoegh bekent, de Schrijvers niet genoegh vereenigd, en de waarheid in een diepe put begraven. Evenwel zal de liefde

tot dese waarheid my gaarne toe laten mijn gevoelen daar af voor te ſtellen, dat ſeer willig is om zijn plaats aan een beter over te geven.

De *Bloedmaking* dan meenen wy aldus te geſchieden : Sanguificatio.

De vaſte ſpijſe in de mond genomen, door de tanden geknauwt, en door het ſpeekſel bevogtigd, word tot de kooking eenigſins bereid.

Van waar dit *Speekſel* komt, heeft mijns wetens niemand nog te regt beſchreven. Saliva.

Men zoude het uit de Slagaderen en uit de zenuwen konnen halen, nademaal zy verſcheyde tacken naar de kaakklieren ſenden, in dewelke haar de nieuwgevonde *quijlvaten* inplanten : het quylen door de konſt veroorſaakt, ſchijnt het zelfde ook genoegzaam toe te ſtemmen.

Dan als ik bedencke niet wel-mogelijck te zijn, dat de Slagaderen en ſenuwen in ſoo korten tijd alzulke meenigte van ſpeeckſel konnen van het bloed ſcheyden, als wy ſomtijds quijt worden, zoo haal ick het liever *uit de Maag*, en uyt de watervaten dewelcke wy meenden met de quylvaten gemeenſchap te hebben. Want als gy *willens zwelgt*, zoo 1.
komt gelijck van onder uyt de Maagh wat ſpeekſel in de Mond, inzonderheid als hy wel met drank begoten is : bekend is het 2.
dat de Mond, de Tong en de Maag *een gemeen Vlies* hebben : daarenboven moeten de 3.
ſpijſen zoo wel in de Mond als in de Maagh *door het ſpeekſel gemengt* worden, ook zou- 4.
de het zeer ongemackelijk zijn, als men geſtadigh onder 't eten moeſt drincken, de Maag daarentegen kan *d'ingedroncke vogtigheid*

tigheyd ſeer bequamelijck en voor een goede tijd *bewaren*, en daar van *allenskens de mond wat meede deelen*: ook kan men tegenwoordig toonen dat de *watervaten haar het geheele lichaam door verſpreyden*, en ſoo wel in de *maag* en de *tong* als andere delen komen ten laatſten ſoo geloove ick niet, dat eenige vochtigheid uit ons lichaam word geworpen als door *byſondere vaten*; waarom ik uyt verſcheyde redenen gevoele, dat d'Oogen hare tranen mede door byſondere TRAEN-VATEN uitgieten, die de naarſtigheid van ons of andere, hoop ik, noch ſal vinden; ja terwijl ik dit ſoo giſſe, komt my de konſtige Ontleeder Jonckheer Lodewijk de Bils, verſeekeren, dat zy al gevonden zyn, het welke hy aanneemt, ſoo in het lichaam als door eenige figuren, aan de beminners deſer waarheyd te vertoonen.

Ductus lachrymales.

Vraagt gy van wat natuur dit ſpeekzel is? Ik antwoorde, *van een ſiltige*. Ten is daarom niet noodig, dat het altijd ſoutachtig op uw tonge kome, gelijk de gene, die het konſtig ſout verſtaan, genoegſaam weten. Seker is het, dat alle ſpijſen en drancken haar natuurlijk ſout hebben, en dat het ſout niet alleen tot de menging en koking der ſpijſen, maar ook om de vogtigheden te doen giſten, ſeer bequaam gevonden word.

Ductus ſallvales.

De QUYLVATEN, daar eenige reyſen van geſprooken is, ſijn redelijk ſterck van *vlies*, en de waterpeeſen ſeer gelijk, behalve dat zy kleinder zyn.

Aan ieder ſijde is'er *een*.

Sy nemen met veel wortelen haren *oorſprong* uit een groote Klier, leggende boven de pees des tweebuyckigen ſpiers, niet verre

van

van d'uytpuyling der onderste kaak, dewelke men de *Kroone* noemd. Van daar loopen sy onder en langs de tong naar vooren toe, over de groote senuwe van ons achtste paar, en eyndigen ontrent de Tongriem in de twee kleine *kickvorschklieren*, die vol gaatjens zijn, en een buysje seer gelijken, waar door sy haar van het speeksel in de mond ontlassen. De schriften van Warthonus, Glissonius, en Johannes van Horne konnen u voordere nieuwsgierigheyd voldoen. Corona Apophysis. Glandulæ raninæ.

De gekauwde en aldus toebereyde spijse word door de maagpijp en haar spieren in de maag gebracht, die om deselve beter te bevatten, sich voorts selve t'samentreckt; waar op sijn bovenste mond heel stijf; maar d'onderste soo seer niet word gesloten, of de gijl kan met de minste drucking aldaar uytgang vinden.

Stracks daar op raacken sy, met speeksel, dranck en haar eygen vogtigheyd doordrongen, door de natuurlijcke warmte aan het koken, in't welcke sy die ordre geensins houden, die gy te vooren in het eeten hield. Wel is waar, dat sy in 't begin in de selfde ordre konnen gevonden worden, als uw geopend beest deselve te vooren hadde ingeswelgd; maar naderhand send de geduurig kokende Maag die spijse, die 't lichtst is om te verteeren, eerst naar het gedarmte, en laat die geensins naar d'ongekookte wagten, gelijk d'afgang en het braken u dat klaarlijk sullen laten sien, als gy maar gelieft daar op te letten.

De gekoockte spijse word wit, gelijck een room, en alsdan *Gijl* genoemd. Chylus.

Mortus intestinorum peristalticus.

Voorts gaat ſy na uyt de Maegh door de poorter naar het *gedarmte*, dat hem *wringt gelijk een worm*; daar uyt ſuygende de *Melkaderen*'t gene tot voetſel der deelen bequaam is; het andere word als onnut door het eynde uytgeworpen.

Venæ lacteæ Aſellii.

De MELCKADEREN, met een ſeer dun vlies, en verſcheyde van de Lever af naar de klieren gekeerde ſchotdeurtjens verſien, zijn door het geheele Scheyl verſpreydt, en komen meeſt in het dun gedarmte, inſonderheyd in 't gene, dat men nuchteren noemd; maar zy vergeten daarom geenſins mede in het grof te loopen, op dat immers niet, dat nog eenigſins tot voedſel konde dienen, mogte verloren worden.

Pancreas Aſellii.

Van't gedarmte gaan zy met haar gijl naar de drie gijlklieren; de *groote* leyd recht in het midden des Scheyls, de *twee kleindere* ontrent de linker nier.

Glandulæ Lumbares.

Elk een dezer klieren zend een tack uyt, die boven de lincker nier t'zamenloopen, en een Vat, dat de groote van een ganſeſchacht overtreft, en daarom de *groote Melkader* word genoemd, uytmaaken.

Ductus Chyliferus, ſeu Vena lactea Thoracica.

Deſe GROOTE MELKADER, tuſſchen de groote Slachader en de Wervelbeenders in het vet begraven, klimt opwaards, en ſteunt, als zy boven het hert geſteken is, gemeenlijk op de maagpijp, en loopt voorder tot in de lincker Sleutelbeenader met een, twee of drie tacken; alwaar gy haar met een dun Klapvlies verſien vind, dat van buyten naar binnen zoo gekeerd is, dat'et niet wederom te rugge, of voorder naar den arm kan loopen; zoo dat de *Gijl* door middel van d'opklimmende

de Stam der Holader wederom afwaards in de rechter holligheyd des Herts loopt, om daar van de natuurlijcke warmte en kracht in *bloed veranderd* te worden.

In bloed veranderd zynde, word het door de Longslagader naar de Longe gevoerd, die van een gedeelte deszelfs gevoed word; het overige gaat door de Longader in de linker holligheid des Herts, om aldaar voorder gekookt, en dan door de groote Slachader alle de deelen des lichaams aangebragt te worden, tot haar onderhoud en leven.

Venæ mesarica.

Deze wegen staen zommige nog niet aen, en hebben liever by de oude en vermaarde *Schuyladeren* te blyven, als een nieuwe waerheid aen te nemen; zeggende dat de gijl seer wel, onder haar bloed gemengt, aan de Lever kan gebragt worden, alsoo nu genoegsaam bekend is, dat het aderlijke bloed niet (gelijck men voor deze qualijck meende) van de Lever naer het gedarmte, maar van het gedarmte naar de Lever loopt, en dien volgens geen strijdige loop alhier meer te stellen is.

Dan, behalven dit haar zeggen meerder spruyt uit een waarschijnelijke redenkaveling, en d'aloude gunst tot de Lever, als wel uit natuurlijke en handtastelijke bewijzen, die alhier vereischt worden, zo en weten zy niet te beantwoorden.

1. Waar toe de Melckaderen zijn gestigt?
2. Waarom zy haren oorsprong uit het gedarmte nemen?
3. Waarom haar Klap-vliesen zo gesteld zyn, dat zy de gijl beletten naar het gedarmte wederom te keeren?

 4. Waar-

4. Waarom zy met de gijl naar de Melck-klieren, en geen van alle naar de Lever loopen?
5. Waarom zy met de groote Melkader meenſchap hebben.
6. Tot wat eynde deſe melck, opwaards klimmende, in de Sleutelbeenader word gebracht; gelijk dat altemaal in het lichaam oogſchijnlijk vertoont kan worden?

Pars ſanguinis circulanda.

Het *gedeelte des bloeds, dat niet t'eenemael onnut, maar evenwel tot voedſel niet bequaam genoeg is*, word door de Hol- en Poortader, die door de Kusaderen overal met de Slachaderen vereenigt zijn, te rugge naar de *Lever* en het *Herte* gebracht, om aldaar verbeterd en herkookt te worden.

Ik ſegge niet alleen door de Holader naar het *Herte*, maar ook door de Poortader naar de *Lever*, en dat uyt de volgende reden:

1. Dat zy het *grootſte* is der *ingewanden*. Daar mede ſegge ik niet, dat zy wegens haar grootte eedeler is als andere deelen, (ſiet boven het 2. cap.) maar ik meene, dat de Natuur in de kleine wereld alſulck een groote plaats niet ſal beſlaan, als om een groot werk uit te voeren.

2. Dat *haar grootſte ader*, met een wijden mond uit haar geloopen zynde, *terſtond aan en in het Hert komt*.

Wat hoefde de Natuure de Holader met ſoo veel tacken in de Lever te planten, en voort naar het hert te ſenden? Indien zy enckeld dienen ſoude om het bloed te rugh te brengen, eer het wat verbeterd is, zo kon haar ſtam alſoo wel als die van de groote

Slachader langs het lichaam loopen, en de Lever ongeraakt laten, nademaal de Poortader aan de Lever wegen genoeg opend, om het geheele bloed van de Gal te konnen ſuyveren: maar zy moſte het gekookte bloed van de Lever ontſangen, en als dan eerſt naar het Herte brengen.

3. Dat *haar coleur rood* is. Ik weet wel, dat zy zomtijds *bleek*, ſomtijds *wit*, zomtijds *geel*, ja zomtijds *groen* gevonden word; maar dat ſchryve ik de ſiekte, en geenſints de natuure toe; want in alle recht geſonde lichamen word zy rood geſien. En wat wonder is 'er, als haar een verſwackte Lever bleek of wit vertoont? word een roode troony niet haaſt zoo, als het lichaam qualijck ſtaat? Hoe lichtelijck wederom word een galſcheydende Lever geel of groen geverft? Bekend is mede, dat de Lever in de eerſte 20 of 30 dagen na d'ontfangeniſſe natuurlijcker wijze wit is, ende niet eerder rood en word, als wanneer het moederlijcke bloed (van 't welcke eenige hedensdaags zeer geleerdelijk heel anders ſpreeken) de geformde leden der vrugt komt te voeden, en zoo doen alle de zadelijcke deelen, zelfs het Herte. Maar wild gy daar uyt beſluyten, dat de roode verf de Lever maar toevallig, en niet meer eygen is als de ſpieren, die daarom geen bloed maecken? Soo antwoord ik, dat het toevloeyende bloed alhier zoo noodig is, en de Lever zoo eigen word, dat zy ſonder 't zelve geen volkome Lever ſoude zyn. Ten anderen zoo is de coleur, het wezen en getal der aderen tuſſchen de Lever en de Spieren zoo verſcheiden, dat zy geenſins in gelijckenis

mogen gebracht worden. En wat ongerijmtheyd is'er in het seggen, dat *een spier weet bloed te maken*, alsoo het bloedmakende Hert van de grootste Wijsgeers en Ontleders voor een Spier gehouden word?

4. *Dat het moederlijcke bloed door middel van de Navelader eerder in de Lever komt van de vrucht, als in het Herte.* De Klapvliesen en een gelegde band konnen onwederspreekelijk bewijsen, dat het Slachaderlijcke bloed door de Navelslachaderen van de vrucht af, naar de lijfmoeder, en het aderlijke bloed door de Navelader van de lijfmoeder af naar de vrucht toe loopt. Of de vrucht nu door het moederlijke bloed, of door de uitterlijke vochtigheyd, gelijk het kiecken in sijn ey gevoed word, is my hier even eens; alsoo het seeker is dat het bloed, het zy dat het van de moeder komt of van de vrucht, eerst naar de Lever, en dan maar naar het Herte vloeyd.

5. *Dat de gal van het bloed in de Lever word gescheyden.* Nu is ieder een bekend, dat geen scheiding kan geschieden sonder voorgaande kooking.

En uit alle dese reden kan ik anders niet gevoelen, of het te rugloopende bloed word enkeld door de Poortader naar de Lever gebracht, om aldaar gesuyverd, en alsoo wat gekookt te worden, op dat het Herte, daar het bloed, wegens sijn gestadignoodige klopping, niet heel lang blyven kan, minder werk soude hebben om het selve te volmaken, en dese laatste meen ik met een de reden te zyn waarom het geheele bloed moet ommeloopen.

In de Lever gekookt zynde, word het op

die wijse als boven cap. 8. beschreven, in de *Holader*, en voorts in het *Herte* gevoerd.

En aldus kan uw Koninckli jcke Lever, in een eeuw die Koningen verdelght, haar besnoeyde macht gebruycken, en met eeren in haar Rijk nog blijven.

Maar waar blijst de droevige *Milt*, die zoo veel doet lachen? sijn beschuldigers zijn groot, en zijn onschuldigers niet minder. Want gy hebt hem, *grondgeleerde Grieck*, voor geen vuylnisnest gehouden, als ghy hem een *tweede Lever* noemd; hy heeft te *veel slacbaderen*, die, met levendige geesten vervuld, alzulke onzuyverheden swaarlijck zouden willen in haar zuyvere gezelschap lijden. De Natuure heeft hem *geen bequame holligheyd* gegeven, om een drabbigdroevig sap t'ontfangen. Dunkt u sulck een holligheyd onnoodig, zoo is sijn *vleesch te vast*, en *niet voos* genoeg, om zo dick een vochtigheyd in te konnen zuygen, die natuurlijcker wijze ook daar niet in gevonden word. Hy is al te *groot* een *ingewand*, om zo kleine dienst te doen. De nauwkeurige Ontleders bevinden hem in doode lichamen (zelfs die de droefheid naar het graf gesonden hadde) meestendeel te sijn het *schoonste* en *minstbeschadigde der innerlijke deelen*, (het Hert alleenig uytgezonderd, het welke door zijn levendige geesten mede zo beschermt word, dat het minder als andere deelen schade lijd,) en dat geluk heeft het gedarmte, de nier, de gal- en waterblaas zeer zelden.

Splen ridere facit.

Hippocrates.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Wat is, wat doet hy dan? *Hy maakt een suure vogtigheid, die de natuur seer noodig, en geen uitwerpsel van haar is, die mengt by onder 't bloed gelijk een gist, om het zelve te verbeteren,*

Usus lienis.

teren, en tot den ommeloog bequaem te maacken.

Dese vochtigheid komt, meen ik, uyt het zout, dat het bloed natuurlijke wijse hebben moet, indien het wil bestaan: maar nademaal dit zout uyt de dranck en spijse komt, soo kan het onmogelijck soo suyver zijn, of het diend in't lichaam nog verbeterd te worden. Ik segge soo:

Het Hert is Opperkoning, en heeft twee andere onder hem, de Lever en de Milt. (Vergeef my dat ik d'ouden te geval deze gelijckenisse noch gebruycke.) Het *Herte maackt het bloed: de Lever herkoockt* en *suyverd het van de Gal*: de *Milt werckt in zijn sout*, en *maackt* uyt ingebore kracht *een suure vochtigheyd* daar uyt, die hy door zijn *aderen* dan weer als een gist onder het bloed te mengen weet, om het selve te verbeteren en tot den ommeloop bequaam te maken: is'er iets onnuts te scheyden, dat send hy door sijn *Slachaderen* naar het gedarmte.

Per ramu. splenicum.

Per cœliacum & hæmorrhoidales.

Indien gy meend strydig te zijn, dat een suure vochtigheyd uyt zout komt, zoo rade ik u de *geest van't sout* noch eens te preoven.

Spiritus Salis.

Franciscus Sylvius, die vermaarde Ontleder, heeft al over sestien jaren een ander gevoelen, aangaande het gebruyk des Milts, ten voorschijn gebracht, en eenige beminnaars der Snykonst mede gedeeld. Zijn mening was, dat het bloed niet alleen in des Herts holligheden volmaakt, en door de Slagaderen naar alle de deelen des lighaams gebracht word, om dezelve te voeden; maar dat het oock in de andere ingewanden eenige veranderinge uyt moet staan: en dat de *Milt het Slachaderlijke bloed wyders kookt*,

Lien sanguinem plus quam perficit.

en tot een hoogere graad brengt, ja meer als volmaakt; zoo dat het eenigsins de natuure van de zuurdeeg aanneemd, die in 't korte een groot deel deessem zuur kan maken. Op de zelve wijse, segt hy, dat het bloed, in de Milt meer en meer gekookt zijnde, een kracht verkrijgd, die het wederkeerende en verslapt bloed kan herstellen, en met een de gijl bequaam maaken, om lichter en eerder tot een goed bloed te komen.

De reden, die hy geeft, zijn deze:

1. Dat de Milt ongelijck meer bloed van het Herte krijgt, als het tot zijn eygen voetzel van nooden heeft.

2. Dat het door geen andere wegen kan gelost worden, als door de tacken der Poort- en Holader, die het wederom aen het Herte brengen. Want 't gene men soo lang van 't *Vas breve* heeft geschreven, heeft hy met ons en andere meermaals in 't openen der lighamen oogschijnelijck bewezen een belaggelijck verdigtzel te zijn.

3. Dat nademaal dit bloed onder het te rughloopende bloed, en naar het Hert vloeyende gijl geduurig gemengt word, zoo en moste het geen uytwerpzel der natuure zijn: want de edele deelen en het geheele lichaam zouden daar door niet ontlast, maar beschadigt worden.

4. Dat de Chymische konst hem al langh getoond heeft, dat diergelijke veranderingen dagelijks in de natuure geschieden.

Het ander *gedeelte des bloeds, dat het lichaam niet meer nut en een uytwerpsel daar van is*, word door het gedarmte, watergangen, zweetgaten, &c. uytgedreven, van de welcke wy een meerdere ontledingh hier on- Pars sanguinis excrementitia.

onnodigh achten: maar nu worden wy gedwongen de nieuwgevonde *watervaten* te beſchrijven, die van de liefhebbers langs hoe meer gezocht, en onderſocht, nu klaarder voor den dag komen.

Vaſa Lymphatica, Ductus aquoſi.

De WATERVATEN nemen haren oorſprong ſoo van de Lever, als inſonderheid van d'uyterlijcke leden, ontfangende haar vochtigheid van de Slagaderen, met dewelke zy gemeenſchap hebben.

Die van de Lever omhelzen de Poort- en Holader gelijck een klimmop zijne wijngaard doet, loopende naar de gijlklieren des Scheyls, en zoo doen die van de voeten mede: van daar leveren zy haar water over aan de groote Melkader, die, als boven vermaand, de gijl aan 't herte brengt.

Die van d'armen haar beginzel nemen, loopen over en langs de aderen naar de borſt, en planten haar met een Klapvlies in de Sleutelbeenader, ontrent die plaats daar de groote Melckader haren ingang in de ſelfde ader heeft, en brengen alzoo gezamentlijk haar water in het Herte.

Dit water is zoet, en geenſins brack, gelijck het gene, dat door de watergangen word gelooſt.

Zy zijn ſeer *dun van vlies*, en komen lichtelijk te berſten.

Haar *gebruyk* is, mijns oordeels, van de Slachaderen het water, dat haar onnodigh is, t'ontfangen, en naar de gijlklieren en gijladeren te zenden, om de zelve gijl verdunnende bequamelijcker door zijn nauwe wegen te brengen; en daar na wederom onder het Slagaderlijke bloed gemengt, de vochtige deelen te voeden, en de heete voor een tegens-

tegensnatuurlijke brand en droogte te bewaren.

Het gaat, om duydelijker te ſpreeken, na mijn meening aldus toe:

De ſpijs word in de Maag in gijl veranderd, daar ondermengd ſich het geſcheyde deel des dranks. Die gaan t'ſamen naar de gijlklieren en door de groote Melckader in het Herte: daar worden zy in bloed veranderd, en door de Slachaderen in 't geheele lichaam gebracht: yder gedeelte des bloeds voed die deelen, die met ſijn getempertheid over een komen: het heet, de heete; het droog, de drooge; het vogtige, de vogtige, &c. Het geene daar toe onbequaam is, moet wederom te rugge geſonden en verbeterd worden; en daar toe ſoud gy konnen denken, dat de aderen bequame en genoegzame wegen zijn, nademaal zy dog het niet genoeg gekookte bloed te rugge moeten voeren. Maar het ſchijnt, dat het water byſondere vaten noodſakelijck van nooden hadde, om dat 'et, geduerig in de aderen of Slachaderen blyvende, het bloed te dunne ſoude maken, en zijn natuurlijke vaſtigheid en kragten doen verlieſen, want al te waterig bloed en heeft geen ſterkte.

Uyt alle deze voorſtellingen blijkt genoeg wat de OMMELOOP DES BLOEDTS mag zyn; namentlijck, *Een geſtadige beweeging des bloeds; van de Slachaderen in de Hol- en Poortaderen naar de Lever en het Herte, om van deſelve gekookt te worden tot onderhoud en leven des geheelen lighaams.* Circulatio ſanguinis.

Uit het ſubtijlſte deel des bloeds worden de GEESTEN geboren; en die zyn tweederley. Spiritus

1. De

Vitales. 1. De *Levendige*, die in 't Hert geboren zynde, het leven aan de lichamelijcke deelen brengen; en

Animales. 2. De *Sinlijke*, die in de levendige in de hersenen gemaakt, 't gevoelen en de beweging aan het lighaam geven.

Naturales. De *Natuurlijke* hebben in den opgang des bloedigen Ommeloops haren ondergang gevonden.

Heelkonstig gebruyk.

1. De *Quylvaten* leeren u, dat gy in het snijden van de Tongriem, in 't openen der kikvorschaderen, of andere tongesiekten, u wel wachten moet de kleyne buysen ofte klieren, in de welke zy eyndigen, met uw lancet te raken, of de lijder soude naderhand tegens sijnen dank geduurig quijlen. noch bid u de *groote halsklier*, uit dewelke de voornoemde vaten haren oorsprong nemen, dat gy in haar ontsteeking niet lichtelijck quiksilver sult gebruyken, ten zy gy een onbehoorlijcke en schadelijcke quyling wilt veroorzaken.

2. De groote en kleine *Melkaderen* worden zomtijds door een kneusing ofte wonde soo geraakt, dat zy de gijl niet konnen aan't herte brengen; en al is 't dat gy de wonde haast en wel geneest, soo raakt de sieke evenwel aan een teering en een kist. Deze waarheyd zal u voor veel opspraaks weten te bewaren.

De Kinderen en oock wel Oude lieden krygen somtijds eenen harden en opgeblazen buyck, die zyn oorsprong neemt uit de verharde *klieren des scheyls*, die, uit de melckaderen niet als het dunste deel des gijls doorlaten-

latende, oorsaak zyn dat het spierenvleesch verslapt, het lichaam swaar en moede word, en dat daar op een koortse en een teeringh volgd. Dit helpe ick sonder groote moeyte uyterlijk met dese smeering.

℞. Ung. althææ Compos. unc. j.
Artanith.
Martiac. an. drachm. ij.
Ol. lilior. albor.
Chamomillæ an. drachm. iij.
Mſ. f. Linimentum.

Innerlijk doen my dese koekjens, den geheelen dag door gebruykt, grooten dienst:

℞. Chalyb. præp.
Oc. canc. præp. an. scrup. j.
Tart. vitriolat. drachm. ſ.
Lapid. prunell. gr. xvj.
Spec. aromatic. rosat. scrup. j.
Sacchar. alb. unc. ij.
Mſ. f. ſ. a. Rotulæ.

Ik purgere niet als met Cassia, Cremor Tartari, en laxerende syropen; want stark purgeerende middelen willen de klieren niet verdragen.

3. Het *bloed*, dat gy uyt de aderen trekt, vertoont hem somtijts eenige uuren daerna seer *droog* en sonder water, het welcke men als dan gewoon is zijn ongetemperde hette of verbrandheid toe te schryven. Maar die reden staat niet vast; want als gy nog des selfden daags een ander of de selfde ader opend, soo sult gy meenigmaal bevinden, dat het bloed vochtigheyd en watersgenoeg by sich heeft. Soeckt dan de rechte reeden in den *Ommeloop*, en insonderheid in de *Watervaten*, die het water aan haar trecken, en voor dien tijd het bloed wat drooger laten.

Het

Het geschied ook meermaals, dat het lighaam *hol, geswollen* en *sugtigh* word: als wanneer uw ongegronde bangigheid u lichtelijck een quade voorsegging uit sal perssen, daar gy het nochtans door uyt- en innerlijke sweetmiddelen gemackelijck en in weynig dagen kond geneesen. Dit quaad spruyt niet uit de swakheid en ongetempertheid der deelen, die de Ouden Edel noemen; het kan oock van de Watersucht, die deze veroorsaaken, genoegsaam onderscheyden worden. Want al zyn de siecken traag en loom, zoo is evenwel het herte niet beklemt; de borst is ruym, de buyck niet zonderling geswollen. Het aangesigt en d'uitterlijke leden hebben wel de meeste sugt, en als gy met uw vingeren daar in drukt, zoo bevind gy dat de deelen verre zoo seer niet zyn vervuld, als zy in de regte watersuchtige doen; waarom zommige onverstanden deze opgeblasentheid eenige winden toeschryven. Maar het komt door de *watervaten*, die gedruckt, geborsten of op soodanige wijse verstopt zyn, dat het water in sijn natuurlijke loop verhinderd word.

4. De *Ommeloop des bloeds* zal u gebieden alle fenijnige en quaadaardige vochtigheden, die de natuure selfs uitwerpt, of die haar van buyten zyn aangebragt, met de eerste en gereedste aantreckende middelen uit de klieren en de huyd te halen; op dat niet een kleyne wijl daarna het geheele bloed besmet, en het herte overweldigd worde. Hier uit leerd ghy zonder meerder reden, hoe gevaarlijck het laten en purgeeren in een pest- of pockige Bubo, en in alle fenijnige wonden is; als mede hoe noodzakelijck

kelijk het zweeten en d'uythalende middelen zyn; en dienvolgens dat de kennisse van den Ommeloops des bloedts groot gebruyck heeft in de Medicynen.

CAP. XV.

Afdeeling des menschelijken lichaams.

Het menschelijck lichaem word best *gedeelt* in *holligheden* en *leden*. Divisio corporis humani.

De *Holligheden* zijn *drie*; Cavitates seu regiones.

1. Het *Hooft* of opperste holligheid, met de *hals*, die zyn steunsel is; Suprema rego.

2. De *Borst* of middelste holligheid; Media regio.

3. De *Buyck* of onderste holligheyd. Infima regio.

De *Leden* zijn vier: Twee *handen*, en twee *voeten*. Onder de handen begrijpen wy de armen, en onder de voeten de beenen. Artus.

Heelkonstigh gebruyck.

Wy deelen u het lichaam af, op dat gy weten soudt wat plaats dat een yder deel van 't selfde hoort te houden. Indien gy voorder leest, soo sult gy het gemackelijck leeren.

Maar tussen dese deelen is sulk een medelijdentheyt in eenigheit, dat ghy in 't bysonder geduurig op het geheel moet letten. Het sal dan noodigh zyn, dat ick u de *gronden* van deze *eenigheyd* alhier beschryve.

Eerstelijck moeten de deelen haar natuurlijcke *Getemperheid* behouden; want is de lever te heet, de maag te koud, de hersenen te droog, &c. soo is het geheele lichaam qualijck.

Ten tweeden soo moet het *Getal* der deelen vol zyn; want mist een hand het minste

beentje,

beentje, peesje, slagadertje, &c. zoo doet zy haar behoorlijke werking slegter.

Ten derden so moet elck een deel zijn behoorlijcke *groote* en *proportie* hebben; want is het eene been grooter als het ander, soo valt de gank wat moeyelijker.

Ten vierden word alhier vereischt de behoorlijke *gestalte*, *weekigheid*, *dickte*, ja *coleur* der deelen.

Ten vijfden, zo is het noodig dat de deelen aan malkanderen hangen, en op haar natuurlijke *plaatse* staan.

Ten sesten, soo spruyt dese medelijdentheit en eenigheid uyt de *Levendige geesten*, die de slagaderen alle de deelen weten aan te brengen.

Ten sevenden, zoo sijn de *senuwen* en de *sinlijke Geesten* een zeer groote oorzaak van de zelve.

Ten agsten zijn alhier in zeer goede achting te nemen, uyterlijck de *Huyd*, die het geheele lichaam; en innerlijck, de *Dura Mater*, die de hersenen, verhemeld, tonge, keel, borst, en buyk bekleed.

Ten negenden, zoo moet het *Voetsel* wel bereyd, wel aangebragt, en wel ontfangen wesen, of de deelen van het lichaam zullen komen van gebrek te klagen.

Eerste Boeks Eynde.

TWEE-

't TWEEDE BOECK, VAN HET HOOFT.

CAP. I.

Van des Hoofts uyterlijke deelen.

Et HOOFT, als oppervooghd van sijn eigen en duisent andere lighamen, bestiert sig selfs en andere wel, als 't wel gestelt, en in de kennisse sijns beroeps wel geoeffend is. Maar qualijk varen die, en andere met haer, die door de konst geen wel gesteld hooft hebben, en sijn wesen en gestalte niet wel hebben ondersogt of leeren kennen. Caput.

Het heeft een *langwerping ronde gestalte*, wiens bovenste deel *Top*, het voorste *Voorhooft*; het achterste *Achterhooft*; de sijden *Slapen*; het overige *Aengesicht* genoemt word; en bestaat uyt volgende deelen. Figura ovalis. Vertex. Sinciput. Occiput. Tempora. Facies.

Eerst vertoont haar de *Huyt*, die in sommige plaatsen *hayren*, en overal een *Opperhuydeken* heeft. Cutis. Pili. Epidermis.

Daar op volgt de *vleesige huyt*, en dan het *Panvlies*, gesproten uit het dicke Hersenvlies, en door de naden, niet alleen over het beckeneel, maar voorts over alle beenderen des lichaems gespreydt. Membrana. Pericranium.

De sinnelijke Ontleders toonen, dat dit Panvlies *dubbelt* is; het bovenste behoud den ouden naem; het onderste heet *Beenvlies*. Perioftium.

Onder dese vliesen leggen de beenderen, die wy eerst in *Beckeneel* en *kaken*, en dan elk in meerder beenderen moeten deelen.

Het BECKENEEL bestaat uyt *acht* Calvaria.

been-

Suturæ propiæ & communes. *beenderen*, die door *eygen* en gemeene *naden* t'samen gevoegd worden.

Propriæ. D'eyge *naden* zyn *Echt* ofte *Onecht*:

Suturæ veræ D'*Echte* zyn drie;

Coronalis. 1. De *Kransnaad*;

Sagittalis. 2. De *Pijlnaad*;

Lambdoidea. 3. De *Winkelnaad*;

Adulterinæ. Squammosæ. D'*onechte* zijn de twee *Schubwijse naden* der Slaapbeenderen.

Communes. De *gemeene naden* zijn mede drie:

Frontalis. 1. De *Voorhoofds naad*;

Sphænoidea 2. De *Naad van 't wiggebeen*.

Ethmoidea. 3. De *Naad van't Seef of Spongiagtig been*.

De beenderen, verscheyde gaten ende holligheden hebbende, om de lugt, aderen, slagaderen en senuwen door te laten, zijn, als vooren gesegt, *agt*.

Os frontis. 1. Het *Voorhooftbeen*, dat in de kinderen altyd, in volwasse lieden zomtijds door de pylnaad tot aan de neuse toe word doorgesneden.

Ossa sincipit 2. 3. D'*Opperhooftsbeenderen*;

Ossa petrosa 4. 5. De *Slaap-* of *Steenbeenderen*;

Lambdoides. 6. Het *Agterhooftsbeen*.

Spænoides. 7. Het *Wiggebeen*;

Ethmoides. 8. Het *Spongiagtigbeen*.

Musculi frontales. Musc. occip. Het voorhooft heeft twee spieren *Optreckers*, en 't Agterhooft twee, *Nedertreckers*.

Maxillæ. Commissuræ. harmoniæ. De KAECKEN door verscheyde *onegte naden* soo t'samen gevoegd, datse in volwasse lichamen schijnen een te zyn, worden in *bovenste* en *onderste* gedeeld.

Maxilla superior. De bovenste of *Opperkaak* heeft *elf beenderen*, vijf gepaarde en een ongepaard;

Os sygomaticum. zygoma. 1. 2. Het *Juckachtigh been*, makende het onderste deel des Oogsbeens, en door zyn uytsteekzel het *Juckbeen*;

3. 4. Het

3. 4. Het *Traanbeen*, dat den grooten ooghoeck maakt, en met een gaatje tot in de neus doorboord is; Os lachrymale.

5. 6. Het *Kaakbeen*, dat het grootste deel des Opperkaaks maakt; Os Maxillare.

7. 8. Het *Neusbeen*, eyndigende in vyf t'samen gevoegde Kraakbeenderen; Os Nasi.

9. 10. Het *Verhemeltbeen*, zoo van ons genoemd, om dat 'et het verhemeld sluyt. Os Palati.

11. De ongepaarde *Ploeg*, die boven het verhemeld het scheydsel der neus onderstut, en door een onechte naad aan 't selve gevoegd is. Vomer.

De bovenste kaack beweegt haar niet, als met het Hoofd, en daarom waren haar geen eygen *spieren* noodig. Musculi.

d'*Onderste kaak* (gemeenlijk van voren tot aan het agtste jaar geschieden, en naderhand zoo vereenigd, dat het maar een been uitmaakt) heeft twee uitsteeksels, en in deselve een redelijcke holligheid, om d'*ader*, *Slachader*, en *senuwe* door te laten tot voedzel en gevoel van haar en de tanden. De tacken der senuwen loopen ontrent de kin, door een klein gaatje wederom uit de kaak in de lipspieren. Maxilla inferior.

Sy word bewogen door *ses paer spieren*;

1. *d' Inwendige vleugelwijse Optrecker*; Pterygoideus internus.
2. *De Tweebuykige Optrecker*; Digastricus.
3. *De Breede nedertrecker*; Latus.
4. *De Uitwendige vleugelwijse Voorwaards trecker*; Pterygoideus externus.
5. *De Kauwer*; Masseter.
6. *Slaap-spier*: Musculus temporalus.

Deze spier heeft dit byzonder, dat hy van het Panvlies bekleet word, van 't welcke de daar onder leggende slaapbeenderen t'eene-

maal ontblootzyn, het welke nergens in 't geheele lighaam meer geschied. De regte reden hier van heeft niemant nog, mijns wetens, weten te beschryven: want de geene, die men hier en daar wil geven, zyn zo swak, dat zy geen liefhebber der waarheid konnen te vrede stellen. Onlangs evenwel heeft my de handige Stadsheelmeester *Job van Mekeren* een bysonder gevoelen voorgedragen in sekeren brief, die ik u soo lang in 't korte mede deele, tot dat hy de selve, neffens sijne andere Aanmerkingen, (daar van ik eenige gesien hebbe) met meerder omstandigheden door den druk gemeen maake.

Aan den Heere
PAULUS BARBETTE,
vermaard Geneesmeester
tot Amsterdam.

MYN HEER,

De noit voltrocken genees- en heelvaart, waar op en waar in wy benevens de Geneesmeesteren, tot gesontmakinge van onze evennaasten, als kleine vissen wemelen, en met kleine bootjes dobbelen en dryven, heeft in haar diepte veele, verscheydene onwetende klippen, en benevelde eylanden.

Klippen, waar op wy dikwils, niet alleen hortende overheen stooten, maar als hoveerdige en onwetende blyven sitten: en al is't et, dat wy, bygeval, daar afraken; soo en'hebben wy niet, veel minder door onse onagtsaamheid, en soeken wy niet de kennisse te bekomen, om deselve naderhand te mijden. Wat aangaet de benevelde eylanden, die in een schemerlugt, tot onser aller

eer,

eer, hangen, en tot heyl der gebrekelingen haar op doen: die werden van ſommige ſmadelijk, en niet begeerlijk om iets meer te weten, moedwillens, met eenen ſoodanige verachting, dat het niet noodig en is de konſt iets meer by te ſetten, voorbý geſeyld: ſtrydende regelrecht tegens den gouden regel van den ouden en goeden Vader Guido,*die te recht geſeyt heeft; Dat de konſte by toedoeninge werd volmaakt. Gebeurd het dat een konſtbeminner, ſterrende op het doel van geſondheyd, tot een algemeen welvaren, de benevelde plaatſen te bekomen, en de wereld iets waaragtigs ſoekt op te doen: die, ſeg ik, werd ſijn opdoening beſpot, ſijn voortgang veracht, en ſijn ware bereiking nauwelijks aangenomen. Soo is'et gegaan met de opgedelſde mijne van de wonderbaarlijke* ommetrek desBloeds,*welker waarheit, onlangs door den noitvermoeiden letterploeger, en nimmer ruſtenden hooggeleerden* Heere Joan Antonides van der Linden *door de heilige bladen is bekragtigt, wanneer hy't laatſte hoofſtuk der Predikers, op het afleggen van ſijn grootſchoolregeerſchap, ter hant nam, en den ommetrek des bloets op de woorden* en het Rad verbreekt aan de Bornput,*ſeer wijs, en geleerdelijk, als een heyligeOntleder, heeft ontleed en beweſen. Wat ſijn'er niet tegens de* Gyldragende buis,*en nu tegens de*Quylvaten *ſtrijd redenen geweeſt? als tegens meer fraye opdoeningen.*

Circulatio ſanguinis.

Ductus Chyieferus. Ductus Salivales.

Niet te min, mijn Heer, ſoo en ſal ik om het laatſte, dat meenin zijn pen uit den incktkoker houd, niet agterblijven UE. *bekent te maecken, al ſou de gantſche wereld lagchen, met wat een vrucht ik lange zwanger ben gegaan, en wat voor een maakzel ik bekoome en ten voorſchijn hebbe gebraht, op de voorſtellinge, eertijds eenige Geneesheeren, en* U E *onlangs*

voorgedragen, te weten, waerom het gebeente onder de Slaepſpieren met geen Panvlies (gelijk andere gebeenten) en is verſien en bekleed.

Dit benevelt eyland heeft my lange in 't oog gehangen, en doen tragten 't zelve eens na mijn vermogen te ontdecken: maar na veel overſlags beroeyde ick nauwelicks de ſtrand, of ik zag dat daer, om de groote barning, die ſeer fel den oever beliep, geen aankomen was, ofte men moeſt, om den Inham te bevaren, ſig tot beſpottinge in groot gevaar zetten: want noyt Schryver, mijns wetens, en gelijk UE. *bekend is, de ſtreek, waar op men zeylen moſt, beſchreven heeft. Efter toen my, op den 6. van Loumaand, in 't jaar van 1654, door de EE. Heeren van den Gerechte, 't hoofd van 't doode lighaam van eenen Pieter Jacobſz Metzelaar te openen belaſt was, zoo hebbe ik in 't opdoen een verſterckinge in mijn ſwangergaande gevoelen gekregen: want zoo haaſt vernam ick niet een groote inwijckinge in 't bovenſte van 't Beckeneel, ofte met een dede hem op een hoop geronnen bloed, ſoó uit ſijn oor gevloeyd, als in de gang der zelver onthouwende: waar na happig en greetig zijnde den weg op te ſporen, en te weten, hoe 't bloed in den ingang van 't oor was gevallen ſie, mijn Heer, om dat juiſt te bekomen, bequam ik met een, waarom 't Pannevlies over de Slaapſpieren, en niet onder dezelve heenen ſchiet, om 't ondergelegen gebeente te bedecken.*

Eerſt bevond ik 't gevoelen, en d' antwoord van den vermaarden en Hoogervaren Heer Burgermeeſter Nicolaas Tulp, *op een voorgeſtelde vraag,* waar 't bloed in Hooftquetſinge, dat dikwils ter oor uitvloeid, van daan quam? *rijp, en waeragtig te zijn: want ik bevond, gelijk als my de Ed. Heer Borgermeeſter hadde ge-*

geſeyd, dat het bloet van boven nederwaarts tuſſchen't beckeneel en zijn vlies wat geſakt, en met een tuſſen het wand en ſteenbeen ingeſypeld tot op den gang van't oor, waar door een kleynſing, als door een ſeef, tot in en uit de gang was geſchied, en merkelijk veel bloeds had door gekleinſt en ontlaſt. Ten anderen, bevond ik in die vertoninge, dat het Steenbeen merkelijk van het Wandbeen was geweeken, waar by een beweging en roerlijkheid van't voornoemde Steenbeen tot in het Juckebeen wierd bewerkt, in welk Jukbeen hem een getande zamenvoeging van binnen met een eellig lighaam (gelijk als in een gelitje) om't aenhorten te beletten, ſig vertoond.

Waer uit, dit ſo zijnde, te beſluiten is: ſo het Pannevlies ſig hadde gedoocken onder de Slaepſpier, om daar't gebeente te bedecken; ſo ſoude het ongetwijffelt met een geſchooten hebben tuſſchen het Steenbeen in, van wiens beweging, 't zy in't knauwen, ſpreeken, als in andere beroeringe, 't Pannevlies bevoelig zijnde, geſtadig tot onverdragelijk lijden ſoude gewreven, gedrukt en geplaegd worden. Hier hebt gy, mijn Heer, zo verre ik bekomen hebbe, dog hope daer op noch verder te gaen, de raeuwe redenen van de voorgeſtelde vraeg, vertrouwe dat UE. *doordringende vernuft het daer by niet zal laten, om het aengeweeſene eyland verder op te doen: ſo* UE. *eenige vrugten daer van bekomt, wild een nieuwsgierige mededelen: ondertuſſen beveel ik* UE. *den Alderhoogſten, die* UE. *vernuft en* UE. *ontleetmes wil ſcherpen;* UE. *pen wil ſtuuren, ter eeren van ſijn groote naam, tot heyl, en geneeſinge de gebreckelingen, tot opbouwinge en volmaaktheid van de Konſt, en ten laatſten tot welſtand van't gemeene beſt*

Leef gezond.

Dit

Dit gevoelen is ſcharpſinnig en waarſchijnelijck: want in der dooden hoofden zelfs vind gy boven aan het Steenbeen een *beweging*, en onder, tuſſchen de naad van 't jukaggigbeen, een *krakebeentje*, het welcke in alle gewrigten noodſakelijk vereiſcht word. Het is wel waar dat de beweging klein is, maar zy moeſt, mijns oordeels, niet grooter zijn, als om de *grove dampen*, die haar ſomtijds door uit- en innerlijke oorſaken in de gehoorweg bevinden, *uittocht te konnen geven*, en alzo het gehoor en herſenen voor veel ongemacken bevryden. De tijd en de naarſtigheid zal ons eer lang, hoop ik, wat meerder ligt aan brengen.

Elk dezer kaacken heeft zyn nutte wapenen, die men TANDEN noemd. Dentes.

Tweeendertig vind gy gemeenlijck in de mannen; en *achtentwintig* in de vrouwen.

Vier *Voortanden*; Primores, inciſores.

Twee *honts-* of *Oogtanden*; Canini, Ocultes.

Ende voorts de *Back-* of *Maaltanden*. Molares.

Na het dertighſte, veertigſte, ja tachtentigſte jaar werpt de pijnelijke kaak zomtyds nog twee, zelden vier *Laate-* of *Wijstanden* uyt. Serotini, Sapientes.

Eer wy tot de overige *ſpieren des Hoofds* komen, zoo dienen wy eerſt eenige deelen, die nog niet genoemd zyn, te beſchryven, als het *Oog*, het *Oor*, de *Neus*, de *Mond*.

Het OOGH door zijn vliesagtige, voor aan kraakbeenig- en hayrige *Scheelen* voor uiterlijke ongemacken beſchermt, heeft twe *hoeken*, en yder hoek een *klier*. Oculus. Palpebræ. Canthi.

De *klier des kleyne uytwendige hoek* is vry wat groot, witachtigh en hard: die in de *groote inwendige hoek* is kleyn, roodachtig, weeck Glandula canthi minoris. Glandula canthi majo

week, en bedekt het *Traanbeengaatje.* Punctum lachrymale.

Vier *Vliesen* bewaren zyn drie vochtigheden. Tunicæ.

Een heeft het met sijn Schelen *gemeen*, dat uyt het Panvlies spruyt, en *Bindtvlies* heet, d'anderen zyn het *eygen*, namentlyk, Conjunctiva. Adnata.

1. Het *Hoornvlies*, uyt het dicke Hersenvlies. Cornea.

2. Het *Druyvevlies* uyt het dunne Hersenvlies; dat zig nu t'samentreckende, nu uytbreydende den *Oogappel* maakt, en door sijn veelverwig boord de *Regenboog*; Uvea. Pupilla. Iris.

3. Het *Netvlies* uyt de hersenen selfs, of liever uit de *Nervus Opticus*, 't welk voorder omlopende in de *Spinnewebbe* veranderd. Retina. Aranea.

By dese drie kan voor het vierde het *Glasagtig vlies* gevoegd worden, hoewel het van sommige qualijk uytgelaten word. Vitrea.

De *Vogtigheden* des Oogs zijn; Humores.

1. De *Wateragtige*, Aqueus.

2. De *Crystallyne*; Crystallinus

3. De *Glasagtige.* Vitrius.

Het *tweede paar zenuwen* brengt hem de geesten voor't gesigt; het *derde* de beweging. Nervus opt. Motorius.

De tacken van d'*In-* en *uyterlijcke Slaapslachaderen* leveren tot het voedselbloed; wat daar toe onbequaam is, word van d'*In-* en *uyterlijke Kropaderen* wederom te rugge gevoerd. Arteriæ Carotides internæ & externæ. Venæ jugulares.

Het overige des oogs bestaat uyt *Vet* en *Spieren.*

Het *Vet*, dienende tot verwarming, bevogtiging en gemackelijker beweging, is vry wat veel en overal tusschen de Vaten en Spieren verspreyd. Adeps.

d'Oogscheel heeft vier Spieren,

Een *Rechte*; en Musculus rectus.

Orbiculares. Drie *Rondachtige.*

Het Oog selfs heeft *ses spieren.*

Musculi recti. Vier *Rechte* ;

Attollens sup. 1. *d'Oplichter, Hoovaardige* ;

Deprim. hum. 2. De *Nederdrukker Ootmoedige* ;

Adduc. hib. 3. De *Aanleyder, Drincker* ;

Abduc. ind. 4. De *Afleyder, Gramme* :

Obliqui, Amatorii. En twe *schuynse*, die sy *Minnaars* noemen;

Obliqui intern. 5. De *Schuyns innewaardstrekker, Katrolspier*, soo genoemd van de *Katrol* daar hy over loopt.

Trochlea. Obliquus ex. 6. De *Schuynnedertrekker.*

Auricula. Het *uyterlijk* OOR is kraakbeenig, en aan het Steenbeen vast.

Het heeft een seer gevoelig *vlies*, en van achter eenige klieren, in de welke het hoofd sijn overtollige vochtigheden send.

Zijn *Vaten* zijn tacken van in- en uyterlijke krop- en Slaapslachaderen : zijn *senuwen* het tweede halspaar, en een gedeelte van het seste paar der hersenen.

Zijn *Vet* is weynig, en niet wel te vinden, als onder aan het lelleken.

Het heeft vier *Spieren* :

Portio musq. frontalis. 1. De *Voorwaartstrekker* ;

2. De *Achterwaartstrekker* ;

Portio musc occipitalis. 3. De *Vierkante Nederhaler* ;

Quadratus. 4. De *Drievoudige Opheffer.*

Tripartitus. De drie eerste heeft het met andere gemeen, de laetste is hem eygen.

Auris interna. Het *innerlijke* OOR heeft voor 't geluyt vier *bolligheden*, en tot bescherming en vastigheyd vier *beentjens.*

Meatus auditorius. De *bolligheden* zijn.

1. De *Geboorweg*, aan wiens einde het dun,

Tympanum sterk, en seer gevoelig *Trommelvlies* staat ;

Tympanum 2. De *Trommel* ;

3. De *Doolhof*; Labyrinthu
4. De *Tacktol* of *Slek-been.* Cochlea.

De *beentjes* in kinderen alzoo groot als in oude menschen,

1. De *Hamer*; Malleus.
2. Het *Aenbeeld*; Incus.
3. De *Voet* of *ſtegel.* Stapes.
4. Het *Rondbeentje.* Os orbiculare.

Jonckheer *Lodewijck de Bils*, door een natuurlijke drift op een hooge trap van wetenſchap in deze onſe konſt geklommen, leerd in een byzonder boekje, dat het *Steenbeen* (het welke tot nu toe door ſijn vaſtigheid en dikte een moeyelijcke hinderpaal geweeſt is, om deze vier beentjes en andere werktuygen des gehoors in haar natuurlijke plaats te mogen ſien) *geen een been is*, maar door onregte naden t'ſamen is gevoegd, en in vier deelen ſonder zage of beytel gedeeld kan worden, waar door men alles beter kan vertoonen. Os petroſum.

Het innerlijck oor heeft *twee Spieren*: een die aan de gehoorweg, en d'ander die aan het hamertje vaſt is. Muſculi auris internæ

De NEUS, met een opperhuydeken, huyd, ſpieren en beenvlies bedekt, heeft twee door een kraakbeenig ſcheydzel geſcheide gaten, en elck gat twee andere; het eene naar het Seefbeen, 't ander boven het verhemelt in de mond loopende. Naſus.

Haar ſijden noemd men *Vleugelen* ofte *Vinnen*; haar onderſte vleeſig deel *Pylaar.* Alæ. pinnæ. Columna.

Innerlijk bekleed haar een *dun gevoelig vlies* uit het dicke herſenvlies, en dat heeft ſy met de mond, verhemeld; tong, ſtrottenhoofd, krop, maagpijp en maag gemeen.

Verſcheyde van haar beenderen zyn voos, en met een *voosachtig vlies* vervuld, op dat Carunculæ.

de

de snot niet tegens dank soude uit de neuse druypen.

De *Slaapslachaderen* brengen haar het *voedsel*; de *kropaderen* het niet genoegh gekookte bloed te rugge; de *zenuwen* van ons eerste paar de *reuk*; en die van het vierde het *gevoelen*.

Vet heeft zy niet: de *beenderen* zyn boven verhaald, en dit zyn haar *Spieren*;

Musc. depim. 1. 2. Twee *nedertreckers*;

Dilatantes. 3. 4. Twee *verwijders*;

Constringentes. 5. 6. Twee *sluyters*;

De groot geneusde hebben behalve dese nog twee spieren, van ons *Opspalkers* of *Snuyvers* genoemd. Aperientes.

Os. De MOND, als een deure voor de lucht, spraak en voedzel, heeft twee *lippen*: sijn sijden noemt men *kaecken*; het onderste deel *kin*. Labia. Genæ, buccæ. Mentum.

De lippen hebben *twee* met de kaeck *gemeene Spieren*.

Quadratus. 1. De *vierkante sijdewaerdstrecker*, *

Buccinator. 2. De *trompetter*:

De bovenste lip heeft twee *eygen Spieren*.

Sursum trahens. 1. *d'Opheffer*;

2. *Nederhaalder*;

Deors. movens. De onderste maar een, de *Nedertrecker*.

Des bovensten en onderstên lips gemeene spieren zyn, Deorsnm trahens.

Obliq. surs. trahens. 1. De *Schuynsoptrecker*;

Obl. deors. tr. 2. De *Schuysnedertrecker*;

3. De *rondachtige t'samentrecker*.

Sphincter oris orbienlaris. Des *monds innerlijcke deelên* zyn, de *Tanden*, het *Tandvleesch*, *de Lelle*, de *Tonge*, het *Tongbeen*.

Dentes. De *Tanden* zyn genoemd;

Het

* aliis hæc actio fit à zygematico.

Het *Tandtvleesch* heeft niet byzonders. Gingiva.

Het *Verhemelt* heeft een gevoelig en met de Maag gemeen vlies, uit het dicke Hersen-vlies. Palatum.

Het langwerpig rond *Lelleken* heeft twee banden en twee kleine spieren. Uvula.

De TONGE (gelijk een swaard in d'eere der menschen wel of qualijk snijdende, naar dat zy van suyvere of onsuyvere geesten word beweegt) is agter aan het Strottenhoofd, tongebeen, rachen en amandelen vast, en voor aan een vliesagtig sterk lighaam, wiens uitterste eynde de *Tongriem* maakt. Lingua. Frænum,

Aan beyde zyden van de riem legt een klier, die wy om de daarbyleggende aderen *Kickvorschklieren* noemen. Galndule ranulares.

Twee tacken heeft zy van de kropaderen, *Kickvorschaderen* genoemt; twee *Slaapslag-aderen*; twee groote *zenuwen* uit het *zevende paar*, en verscheyde kleine uit het *vierde* en *vijfde*. Venæ ranulares.

Vet heeft haar de natuure niet gegeven.

De *Spieren* zyn,

1. De *Voorwaardstrecker*; Genioglossus.
2. De *Opwaardsintrecker*; Styloglossus
3. De *Schuynsopwaardstrecker*; Myloglossus
4. De *Rechtintrecker*; Basioglossus
5. De *Nederhaaler*; Ceratoglossus.

Het *Tongebeen* door middel van sijn spieren en banden aan de *priemwijse uitsteekzelen* der Slaapbeenderen, en *Schiltgelijcke kraakbeen* van het strottenhoofd vast bestaat uit *vijf* vereenigde *beentjes*. Os hyoides.

Het middelste grootste (*steunsel* van de Tongh genoemd) heeft twee uitpuylende kraakbeenen, die somtijds in been veranderen. Basis.

Het

Het is met *vier paer Spieren* voorsien;

Geniohyoit. 1. De *rechtopheffer*;

Sternohyoit. 2. De *regtnedertrecker*;

Stylocerato-hyoides. 3. De *sydewaardsopheffer*;

Coracohyoit. 4. De *sydewaardsnedertrecker*.

Dit zyn alle de uitterlijcke deelen des Hoofds, het welke of *alleen* beweegd word door sijn *eygen spieren*, of *met den hals* door de *Neckspieren*. Dese sullen onder genoemd worden.

d'Eygen spieren zijn

Musculi Capitis. 1. De *Buyger, jabroeder*;

2. De *Weygeraar, hoofschudder*;

Flectens. 3. Zyn macker de *gevlogte*;

Splenius. Complexus 4. 5. De *schuynsagtertreckers*.

Obliqui. Recti. 6. 7. De *regtagtertreckers*.

Heelkonstig gebruyk.

Van het Hoofts pruyten uittermaten veele zo innerlijke als uiterlijke siekten. Want het is gelijk een dack, dat de rook van 't geheele huys ontfangt, dewelke naderhand in *Sinckinge* veranderd zynde, wederom op de deelen komt te vallen, verweckende in de Leeden *pijn*, *ongevoeligheid* en *lammigheid*; in de oogen, keel, &c. *ontsteeking*; in de borst *benauwtheid* en *kortaessemheid*; in de Maag *onbehoorlijke kooking*; in 't gedarmte *Loopkolijck* &c. Wy hebben hier maar eenige uitterlijcke toevallen waar te nemen; want d'innerlijke raken de Geneeskonst.

1. Het Hoofd word, zoo in jonge kinderen als in Oude lieden, meermaals uitterlijk beset met *schilferen*, die bywylen seer dik op malkander groeyen, en ook zomtijds eenige vochtigheden by haar hebben, die groote jeuckte, pynelijckheid en stank veroor-

Porrigo, Achor. Tinea, Favus.

zaa-

zaaken. Zy spruyten uyt een zoute slijm. Zy zyn door de banck hardneckig, en komen ligtelijk weder. Men is gewoon om dese weg te nemen, stark en dickmaals te purgeeren, bloed te laten, te sweeten, te quijlen, te smeeren, en het hayr uit te trecken. Maar ik hebbe, zonder een van alle deze Middelen in 't werk te stellen, dese siekte menigmaal genesen met dese enkele Loog.

Neemd weedasse en witte France wijn so veel gy begeerd, maakt daar uyt een Loog van een bequame scharpigheit, en kookt in een Mengel van de selve de volgende kruyden:

℞. Fol. majoran.
Abrotan. an. m. j.
Capillor. Vener. M. j. ſ.
Flor. rof. rubr. P. iij.
Mſ.

Wascht hier mede het hoofd twee of drie maal 's weeks soo warm als mogelijck is, en droogt het met warme servetten naarstig op, zo is de Patient in weynig weeken genesen. Ik ben evenwel, niet tegenstaande het voorgeseyde wel te vreden, datmen het lighaam zomtijds zachtelijk purgere.

In *'t waterig geswel des Hoofts, en andere sware finckingen* kond gy met groot voordeel een Fontenel regt in de nek setten; om dat de sleuven van de Dura Mater daar ontrent naar de kropaderen loopen, insonderheid in de kinderen, daar de naden zomtijds redelijk verre van malkanderen gapen.

Het *Hooft* verdraagt niet wel de *Vettigheden*, om dat het weynig spieren heeft.

2. Het *Beckeneel* word zomtijds hier en daar

daar bezet met een taeije vogtigheid, de welke door slijmpurgerende en uiterlijk verteerende middelen niet in tyds weggenomen zijnde, langs hoe harder word, en door zijn aangroeying eyndelijk een volkomen *Hoorn* uytmaakt, 't welck niet wel als door de handkonst genezen worden.

Behalven dese Hoorens groeyen uyt het Beckeneel noch eenige geswellen, die wel onder de *Steatomata, Atheromata* en *Meliceride*s behooren, maar in 't Hooft de Namen van *Testudo, Talpa, Topinaria, Natta* voeren, en u weinig genesingshope geven, als het been selve seer bedurven is: anders kond gy haar afbinden, ofte liever op dese wijse uytsnyden: want naar de andere middelen luysteren zy zeer selden. Snijd een kruyswond in de huyd, en neemd het blaasje uyt; maakt het panvlies los, schraapt het been soo lang tot dat het sig gesond vertoond, strooyd daar een opdrogend poeder op, en doet de huyd wederom t'zamen groeyen; is zy wat te ruym, zoo snyd wat van de kanten af; en brengd uw werck ten eynde: maar de huyd krimt onder de genezing genoegsaam van haar selven in, soo dat het selden noodig is, dat men haar besnoeye.

3. Als de *Naden des Beckeneels* al te verre van malkanderen staan, zoo verswacken zy de herzenen; zijn zy al te digt, zoo word het hoofd seer pijnelijk. Goede Meesters verzekeren ons door veel ervarendheid alzoo veylig in de naden als elders getrepaneerd te hebben.

4. De *Spieren* des Hoofds hebben van anderen niet byzonders, behalven dat op de wonden en kneusingen des Slaapspiers lich-

telyk

telijk een trecking der fenuwen volgd; als mede dat hy geen dwarsse snede wil verdragen, of de mond sal komen scheef te staan.

5. Also de tanden noch vlies nog senuwen hebben, soo zyn sy t'eenemaal ongevoelig: maar de pijn, die haar toegeschreven word; spruyt uit d'ontstelde vliesen, die haar groefjes bekleeden, in de welke haar verscheidene senuwtjes verspreiden. Dan d'oorsaaken moeten hier wel onderscheiden zyn; want sy zyn voornamentlijk vierderley: 1. een heete ongetempertheid, of 2. een koude: 3. een scharpe vochtigheyd; 4. een scheyding des geheels.

In de *heete ongetempertheid* is het laten en purgeeren nodig: men set koppen in de nek en op de schouders; men suyverd het hoofd door de mond en door de neus, en in 't begin houd men 't volgend water in de mond:

℞. Rad. Tormentil. unc. j.
Fol. Verben. M. j. ſ.
Flor. balaust. P. ij.
Nuc. cupressi drachm. ij.
Santal. rubr. drachm. iij.
Scoriæ ferr. drachm. j.
Vitriol. scrup. ij.
Acet. rosac. unc. ij.
Coq. ex Vin. rubr. Styptic. q. ſ. & Colatur. libr. j. ſ. detur usui.

Als de toevloeying gestild is, zo verteeren wy het overige met deze mondspoeling.

℞. Rad. bistort. dr. iij. Ireos dr. ij.
Fol. Salviæ, Hyssop. an. M. ſ.
Gallar. drachm. j. Thuris, sandarach. an. drachm. ij.
Bacc. Juniper. unc. j.
Coq. ex Vino rubro,

In de *koude ongetempertheid* moet men sig onthouden van alle koude drancken, lucht oft Medicynen: men moet het slijm purgeren, maar geen ader openen, en dan sijn dese middelen in den mond gehouden van een groote kragt.

Spiritus Odontalgicus M.

℞. Rasur. lign. Sanct. unc. iiij.
Sem. Staphisagriæ, Cort. Granat.
Gallar. Thur. alb. an. unc. j.
Opii crud. Flor. papaver. errat.
Camphoræ, Zinzib. alb.
Caryophyllor. Piper. long. an. unc. ſ.
Fol. Salviæ, persicar.
nicotian. Mentastr. an. M. j.
Rad. hyoscyam. pyrethr. mandrag.
Rad. Cynogloss. Urtic. min. an. unc. j. ſ.
Infusa per dies 14 in s. q. Spir. vini,
destillentur in Balneo Mariæ.

De scherpe vochtigheid, die op de tanden valt, word byna op de zelfde wijse genesen als de heete ongetempertheid; indien zy niet genoegsaam daar na luystert; zoo is het volgende drankje lepelswijs ingenomen, zoo in deze als in andere tandpijnen, uittermaten deugdsaam.

℞. Aq. plantagin. unc. ſ.
rosac.
menthæ an. unc. j.
alexipharmac. unc. ſ.
cinamom. drachm. ij.
Julap. rosac. vel Syr. papav. errat. unc. j.
Laud. opiat. gr. iij.
Mſ.

In de *scheyding des gebeels* en de *verrotte Tanden* is het best, dat gy de tand uittrekt, op dat de natuur niet belet word haar selfs te helpen.

Als

Als de kinderen tanden, soo kond gy de pijn versachten met versche boter en maagden honing; of kookt de hersenen van een Haas of Konijn in klein bier; maar als de pijn te lange duerd, zo is geen beter middel, als dat gy een klein sneetje onder aan het tandvleesch geest, als wanneer de tand haast door sal breeken, en alle pijn en koorts verdwijnen.

6. Het bloed en de daar onder gemengde vogtigheden ontsteeken nu een, nu meer Oogvliesen, en veroorsaken een rechte of een bastart *Ophthalmia*: ontsteeken zy alleen den grooten hoeck, soo maken zy een *Aegylops*: komen waterblaasjes op het wit van 't Oog, soo sijn het *Phlyctæna*, en als zy doorbreeken soo volgd een *sweering*, die niet gestut wordende, het geheele Oog bederft; is die sweering alleenig in de Klier, en dat het Traangaatje daar door vereeld word, soo spruyt daar uit een *Fistula Lachrymalis*. Willen dese toevallen niet straks luysteren naar de middelen, die wy u in onse Heelkonst uitgesocht hebben, soo moet men voorder gaan. De *Phlyctæna* worden ligtelijk geholpen door dit Poeder:

℞. Sacchar. Cand. alb.
Tut. præp. an. unc. ſ.
Corall. rubr. præp.
Camphor.
Vitriol. alb.
Sacchar. Saturn. an. ſcrup. ij.
Mſ. f. Pulvis.

Als het Oog begint te sweeren, soo moet men het eerst suyveren, en daarna de vliesen toegeneesen.

Om te suyveren:

℞. Myrrhæ gr. xv.
Aloës gr. vj.
Sacchar. cand. drachm. j.
Vitell. ov. No. j.
Lactis Caprin. unc. iij.
Ms.

Om te geneesen.

℞. Corall. rubr. præp. Corn. cerv. ust.
Sarcocollæ nutrit. an. scrup. j.
Sang. dracon. scr. s. Plumb. ust. scr. j.
Amyli. dr. s. Croc. metallor. scrup. s.
Gumm. Tragacanth. aq. rosac. dissolut. drachm. s.
Aq. equiseti q. s.
Ms. f. Collyrium.

Is het *Traangaatje* in de klier des grooten hoeks *vereeld*, en door de geduurige toevloeying in een *Fistul* veranderd, soo moet de vereeldheid eerst weggenomen zyn, eer de andere toevallen haar afscheid konnen nemen; en dat doen wy met het *Phlegma* en *Spiritus vitrioli*, *Alumen ustum*, *Vitriolum cæruleum*, *Ærugo æris*, *Aqua Mercurialis*, *Aqua fortis*, *Unguentum Ægyptiacum*: maar insonderheid met het Ungt. Fuscum F. W. als gy 't selve in een lepel tot een bequame hardigheid kookt, en *Impositoria* of wiekjes daar van gemaakt in een Fistul steekt.

De vereeldheid weggenomen zynde, kont gy de versweering bequamelijk met dese salf geneesen:

℞. Rad. Ireos,
Aristolochiæ rot.
Cort. Granat. Thuris an. drachm. j. s.
Myrrhæ.

Mas

MasticHes,
Sarcocollæ,
Aloës,
Cadmiæ fossilis an. drachm. j.
Mellis q. s.
Ms. f. Unguentum.

Als het *Traenbeen* of het *Juckachtigbeen* mede bedurven is, soo moet ghy noodsaackelyck een kleine openingh door de huyd maecken, en 't selve door een Cauterium actuale of potentiale eerst genesen, of het is onmogelyck dat ghy meester van het ander quaad kunt worden.

7. De *pynen van het Oor* worden veroorsaekt of door een koude ongetempertheid, of door een heete, of door een scheyding des geheels: waar op somtyds een sweering, en uit de sweering wonden volgen.

Tegens de *koude ongetempertheid* en de *winden*, die haar vergeselschappen, gebruykt men nessens de gemeene en byzondere middelen, deze uyterlycke met groot voordeel:

℞. Ol. rutac.
hyoscyam. an. drachm. s.
majoran. destillat. scrup. s.
Castorei gr. vj.
Croci Or. gr. iiij. Ms.

De rook van Tabak met een omgekeerde pyp in het Oor geblasen, heeft velen van een langduurige pyn en doovigheid geholpen; ook hebbe ik my dikmaal wel bevonden by kruytnagelen in roode wyn gekookt, als ik een droppel twee of dry lauwtjes in het Oor liet vallen, en het Oor met een van de gekookte nagelen stopte.

Twee droppelen van 't volgend middel

'smorgens en 'savonds in het Oor gedaan doen groote werking.

Spiritus Otalgicus M.

℞. Ovor. formicar. maj, No. 100.
Castorei,
Pulpæ Colocynthid.
Majoranæ,
Sabinæ,
Absinthii.
Rutæ an. M. j.
Sem. Cumini,
Anisi,
Carui,
Fœnicul. an. drachm. iij.
Bacc. laur. excorticat.
Juniper. an. unc. ſ.
Cort. Mali Punici drachm. vj.
Rad. Hellebor. nigr.
Cyper. rot.
Raphan. min.
Cyclamin. an. unc. j.
Cepar. mediocr. No. vij.
Amygdal. amar. unc. ij.
Infusa per dies 14 in ſ. q. Spir. Vin. rectif. destillentur in B. M.

In de *heete ongetempertheid* hebt gy ten eersten een toevloeying te verwagten, die gy met laten, koppen, purgeeren, klysteeren, &c. moet keeren, en dan de volgende middelen met een kattoentje in het Oor doen.

℞. Lact. mulier unc. ij.
Album. ov. agitat. unc. ij.
Croc. orient. scrup. ſ.
Axung. anser. dissolut. drachm. ij.
Opii crud. gr. v.
M. ſ.

of

of

℞. Ol. Violar.
amygdal. dulc.
Acet. rosac. an. unc. j.
Philon. Roman. drachm. ij.
Croc. Or. scrup. s.
Coq. & Colentur ad usum.

of

℞. Rad. Althææ unc. j.
Fol. Malvæ,
Mandragor. an. M. j.
Cap. papaver. No. ij.
Flor. aneth.
Chamomill. an. P. ij.
Sem. lini drachm. iij.
Coq. ex lacte Vaccino pro fotu.

Is de toevloeying en de pijn gestild, so kan men 't overige met de middelen, in de koude ongetempertheid effen genoemd, verteeren.

Wil d'ontsteking in een *abscess* veranderen, 't welck men onderkennen kan soo door de koorsige pols, als door de gestadigwackerende pijn, soo moet gy de natuur met rijpmakende middelen te hulp komen.

℞. Ung Basilicon. drachm. ij.
Ol. Lini drachm. iij.
Mf.

of

℞. Axung. Anser.
Ol. amygd. dulc.
lil. alb. an. drachm. ij.
Mf.

of

℞. Rad. Lilior alb. unc. j. s.
Bulb. Cepæ major No. j.
Coq. sub cineribus, contusis Adde
Farin. althææ unc. s.

Farin. Sem. lini drachm. vj.
Butyr. recent. unc. j. ſ.
Ol. Chamomill.
Lini an. unc. ſ.
Croc. drachm. ſ.
Mſ. f. Cataplaſma.

Als d' abſces doorgebrooken is, ſoo gebruykt men tot ſuyvering van de verſweering eerſt deſe Middelen.

Mel roſatum. Centaurii, ſucc. Apii. fœniculi, Betæ, Ceparum, Porri; Decoctum Agarici, Lupinorum. Urina. Humana. Lixivium. Fel Tauri. Ung. Ægyptiacum.

Om de ſweering daarna op te drooggen en toe te geneſen.

℞. Rad. Ariſtoloch. rot. drach. ſ.
Ireos ſcrup. j.
Ceruſſ. lot.
Tutiæ præp. an. drachm. j.
Myrrhæ,
Sarcocoll.
Lithargyr. aur. an. ſcrup. ij.
Cinnabar. factit. drachm. ſ.
Scoriæ ferr. ſcrup. j.
Mel. roſat. q. ſ.
Mſ. f. Linimentum.

Groeyen uit d'onſuyverheid der ſweering eenige *wormen*, ſoo dood haar met deze Medicijnen.

Succ. abſinth. Centaurii min. Perſicariæ. Decoct. Colocinth. Hellebori alb. Fel Vaccinum. Ol. abſinth. amygdal. amar. &c. vel

℞. Aloës,
Myrrh. an. drach. ij.
Colocynth. drach. ſ.
Summit. abſinth. m. ſ.
Coq. ex Vino pro injectione.

8. De

8. De *Neus* is uitterlijck zoo wel als het uitterlijck Oor d'ontsteeking onderworpen, die gy in tijds door de Middelen moet genesen; die wy u in de Phlegmone voorgeschreven hebben; of de kraakbeenderen souden komen te bederven en in te vallen, het welke schandelijk is.

Innerlijk groeyt het *veelvoetig neusgeswel, het welke tweederhande is*, spruytende uit een slymagtig en onsuyver bloed, het welke soo het maar een prop alleen uitmaakt, soo behoud het den gemeenen Naam van *Sarcoma*, kruypt het met verscheiden tacken buiten de Neus of door 't verhemelt in de Mond, zo is het een *Polypus*. Het word lichter geneesen als het week, witagtig en sonder pijn is; swaarlijker als het root begint te worden: is het lootverwig, bruyn of stinkend, zo is het ongeneeslijk; en komt gy het te raaken, soo ontaart het in een Kancker, en kruypt het geheele aansicht door.

De genesing word volbragt of door Medicynen, of door een band, of door het yser.

In 't begin gebruykt men t'samentreckende en opdroogende Medicamenten.

℞. Cort. Granator.
Flor. balaust. an. drachm. j.
Cadmiæ fossil. drachm. ij.
Antimon. crud.
Croc. Martis an. drachm. ß.
Masticheſ,
Myrrhæ,
Lap. Magnet.
Lithargyr. an. drachm. j.
Mf. f. Pulvis tenuis.

Als die te swak zyn, soo komt men tot de wegeetende.

℞. Alumin. ust.
Bol. Armen.
Balaust. an. drachm. iij.
Mf. f Pulvis.

Een ander starcker.

Vitriol. unc. ſ.
Alumin.
Cortic. Granat.
Gallar. an. drachm. ij.
Myrrhæ rubr.
Aristolochiæ ust. an. drachm. j.
Mſ. f. Pulvis.

Een ander nog starcker.

Vitriol. unc. iiij.
Aluminis,
Ærugin. æris an. unc. ſ.
Aceti unc. vj.
Calcinentur in vaſa lutato.

Een ander uittermaten kragtig.

Arſenici rubr.
Citrini,
Alumin.
Gallar. an. unc. ſ.
Mſ. f. Pulvis.

Met het water, daar de Mercurius Sublimatus in gekookt was, hebbe ik diergelijke geſwellen t'eenemaal ſien geneeſen.

Maar zy willen ſelden genoegſaem naer de geneesmiddelen luiſteren, daarom moet gy haar in tijds uitroeyen met het werktuygje van *Aquapendens*, of met het geene, dat *Sennertus* heeft beſchreven.

Men kan ook een tangetje nemen, en draeyen het geſwel zo lang om, tot dat het by zyn wortel afvalt. Of als men met een zyde draat daar by kan komen, ſoo bind men het dagelijks meer en meer toe, tot dat het,

zyn

sijn voedsel verliesende, kan bequamelyk uitgetrocken worden. Het overige geneest men met een der boven gestelde Medicynen.

9. De Mond ontsteekt uit veel oorsaken; of door een hette des geheelen bloeds; of door een scharp en al te siltig speeksel, of door sinkingen uit het hooft &c. daar op dan blaesjens en een sweering volgt, die niet genoegsaam waargenomen zynde, in't heetvuur veranderd, insonderheid in jonge kinderen na de Maselen of Kinderpocken. Dit hebbe ick neffens de gemeene middelen met deze smeering meenigmaal geneesen:

℞. Ung. fusc. Fel Wurtz. drachm. ij.
Mell. rosat. colat. unc. j. ſ.
Spir. vitriol. scrup. ſ.
Mſ.

10. Onder de TONG komt het geswel *Ranula* (Batrachos,) spruytende meer uit slijm als uit een ander gedeelte des bloeds; en word met dit poeder meermaals weggenomen:

℞. Piperis,
Zinziber. an. drachm. j.
Sal. Geminæ,
Commun. an. scrup. ij.
Origan.
Calaminth.
Rad. Ireos,
Hermodactyl. an. drachm. ſ.
Mastich. scrup. j.
Mſ. f. Pulvis.

Vrijft dat dickmaels op 't geswel; en zoo het niet genoegsaam wil verdwijnen, zoo maakt een opening of twee daar in, op dat de vochtigheid uitloope, en geneest het overige met honig van Roosen, sommige gebruyc-

bruicken het gloeyend yser, maar de laucette ſtaat my beter aan.

Als het *Tandvleeſch* vergaat, ſoo gebruikt dit poeder.

℞. Rad. Conſolid.
Cort. granator. an. drachm. j.
Thuris,
Myrrhæ,
Vitriol. alb. an. drachm. ſ.
Chalcitidis uſtæ ſcrup. j.
Mſ. f. Pulvis.

11. Het geſwel *Epulis*, dat aan het Tandvleeſch groeyd, moet in tijds afgebonden of uitgeſneden worden, of het ſal in een Kanker veranderen.

12. Om 't ſweerent en bedervend lelleken weg te nemen heeft *Bartholinus* in ſijne *Anatomiſche Aenmerkingen* een ſeer bequaam werktuyg afgeteykent; maar men kan het met de ſchaar genoegſaam afſnyden, en de bloedſtorting, die ſommige zo ſeer vreeſen, kan met het Vitriolum Cyprium in tijds geſtilt worden; het overige geneeſt men met Unguentum Ægyptiacum en diergelijke, *Fabr. Hildanus* weet het de geene, die het ſnyden vreeſen, geeſtig af te binden.

CAP. II.

Van de innerlijke deelen des Hoofts.

HIer treden wy in 't Palleys der *wijsheid*, dat meermaals ledig is, of van de *ſotheid* ingenomen: by deze komt de *boosheid* ſomtijds woonen, en dan mag de *deugd* wel vreeſen; dan zy blijft ten eynde meeſter, en altijd de ſelfde, terwijl haar vyand hoek voor hoek-

hoekje ſoekt, en geen ruſtplaats weet te vinden.

Eer gy daar in komen kond, en de herſenen beſien, moet gy twee Gordijnen ſchuyven; het *dicke* en het *dunne herſenvlies.*

Het *dicke Herſenvlies*, van buyten ruyger als van binnen, beſlaat de herſenen met ſoodanige loſſigheyd, dat haar vrywillige beweging niet belet kan worden, en ſcheyd de ſelve niet alleen in het midden van malkander, door een verdubbeling, die men aldaar *Sickel* noemd, maar ook van het achterbreyn. Dura Mater. Falx.

Deſe *Sickel* heeft altijd vier, ſomtijds ſeve *ſleuven* of *holligheden*, die meenigte van tacken uit de Slaapſlagaderen ontfangen, en haar met de kropaderen naderhand vereenigen. Sinus.

Deſe *ſleuven* hebben het weſen en gebruik van aderen, en ſouden daarom niet qualijk onder de aderen konnen gerekend worden.

Het *dunne Herſenvlies*, gevoeliger en volder van Slachaderen als het dikke, bedekt niet alleen de geheele herſenen, maar voegt hem ook tuſſchen ſijn vlechten, die daarom lichter van malkander ſcheyden. Pia Mater.

De *Herſenen* deelen wy in drie, I. in de *Herſenen* ſelfs. II. in het *Herſenmerg*, III. in het *Achterbreyn.*

De graauwachtige ſlappere *Herſenen* van het witte vaſtere merg oogſchijnelijk onderſcheyden, en daarom ſijn korſt genoemd, ontfangen ſeer veel tacken van de Slaapſlagaderen, maar geen Senuwen, en daarom ſijn zy ongevoelijk. Cerebrum.

Sy zyn gelijck gevlochten, en die *vlechten* gaan vry diep, inſonderheid van vooren; Gyri anfractus.

Fissura magna. ten, daer de herzenen door een *groote spleet* van malkanderen uyterlijk tot aan het merg gescheyden worden.

Cerebri med. Spinalis med. Het *mergh*; moeder van alle de zenuwen des geheelen lichaams, heet binnen het beckeneel *hersen-merg*, buyten 't zelve *ruggemergh.*

Cerebellum Het *agterbreyn* is witagtig grauw, en ontfangt de Nek-en slaapslagader, maer met veel minder tacken als de hersenen, want het is veel kleinder.

Het heeft geen vlegten, maar veel dunne op malkander gelegde plaetjes, die dwars doorgesneden zijnde, haar gelijk een boom vertoonen.

Dit soo betragt hebbende, sult gy een groot gedeelte der hersenen van boven affnyden, ende ten eersten het *wit vereelde Ligbaam*, en daar aan het *welfsel* vinden.

Corpus Callosum. Fornix Ventriculus primus & secundus. Septum lucidum. Sijdwaards daar onder leggen *twee* grote en de hoefysers niet ongelijke *holligheden*, die, door het *doorlugtig schot* gescheiden, de *regter* en *linker*, of de *eerste* en *tweede* genoemt worden.

Rete mirabile, plexus Choroides. In de selve legt *het wonderlijke net*, dat vol kleine klieren niet anders is, als een deel gevlogte tacken der Slaapslagaderen.

Voor aen loopen die twee holligheden

Tertius vent. t'samen, en maken de *derde*.

Meatus duo. Infundibulum. Gland. pituit. Ventriculus quartus. Testes & nates. Glandula pinealis. In deze derde zijn *twee geuten*; d'eerste loopt naar de *Tregter* en de *Snotklier*, d'ander naar het achterbreyn in de *vierde holligheid*: boven de welcke vier uytpuylingen zijn, die zy *ballekens* en *billen* noemen, en daar aan het *Pijnappeltje*, dat van eenige seer qualijck de woonplaats der ziele word genoemd; want dat het buyten, en niet in de hol-

holligheden is, heeft de voornoemde *Sylvius* lang betoond, en daarom niet als voor een kliertje aangenomen, te meer hy, en ik mede somtijds twee, of drie, en eens vier steentjes daar in gevonden hebben, die nog onder ons berusten.

Deze Lighamen weggenomen zynde, openbaren haar de *acht paar senuwen*, die wy boven beschreven hebben; en voor aan het *tweede wondernet*, dat niet anders is; als een deel t'samengevlochten Nek- en Slaap-slagaderen. Octo paria nervorum. Rete mirabile Galeni

Dan komt gy aan het *Achterbreyn*, dat twee aan malkander gegroeyde *hollen* gelijkt, en in 't midden *twee wormformige uitsteekzelen*, en des *Achterbreins brugge* maakt: waar onder gy de *vierde holligheid* kond vinden. Cerebellum Globi. Processus vermiformis. Pons. Varolii Ventriculus quartus.

Eyndelijk komt het *ruggemerg*, dat in 't begin in twee gescheyden, en een *Schrijfpen* niet seer ongelijck, straks t'samen naar de rugge, en met sijn tacken door het geheele Lighaam loopt. Spinalis med. Calamus scriptorius.

Heelkonstig gebruyk.

1. Als het dikke *hersenvlies* gewond is, zo vallen ons twee toevallen in 't gemeen seer moeyelijk, de Bloedstorting en de groote pijn. Is d'opening van 't beckeneel niet groot genoeg, zo maakt haar, sonder lang te wagten, grooter met uw Trepaan, en legt (na dat gy het los en geronne bloed zo goed gy konde weggenomen hebt) dit salfje op:

℞. Mann. Thuris drachm. ij.
Aloës drachm. j.
Myrrhæ drachm. j. ſ.
Pil. lepor. molliss. scrup. ſ.
Alvum. oviq. ſ.
Mſ. f. Linimentum.

Of

Of gebruykt het Poeder, dat wy in onse Heelkonst in de bysondere wonden beschreven hebben.

Om de pijn te stillen worden de laeuwgemaakte Olien van Roosen, Violen, Mirtillen, warm Hoender- of Duyvenbloed &c. seer gepreesen.

De bloedstorting en de pijn weggenomen zynde, zo legt men 't volgende middel op de wonde, en vaart daar mede voort, al is 't dat zy begint te veel te dragen.

℞. Ol. terebinth. unc. ij.
Spir. Vini.
Syr. absint. an. unc. j.
Mf.

Maar wil het *heetvuur* en de Bederving daar in komen, zo sult gy beter met dit Salfje varen.

℞. Sarcocollæ,
Myrrhæ,
Aloës an. drachm. ij.
Syr. absinth.
Mell. rosar. an. drachm. ij.
Ung. Ægyptiac. drachm. ij. f.
Aq. vitæ unc. j. f.
Vini alb. Gallic. unc. j.
Bulliant leniter & Colentur.

Ik soude ook geen swarigheid maken, als ik daar by konde komen, een stukje van het bedorven vlies met een scheertje weg te nemen; my wel wagtende de *Sleuven* en de *Pia Mater* te quetsen.

2. Is het *dunne Hersenvlies* mede geraakt, zoo moogt gy geen vette Olien gebruycken, hoe opdroogende kracht zy ook hebben, of de weeke hersenen sullen haastelijck bederven: d'opdroogende hoofdpoeders

ders zijn hier veel bequamer. Maar om dat deze wonden meestendeel doodelijck zijn, zoo zullen wy alhier niet voorder daar van spreeken.

CAP. III.
Van den Hals.

DE HALS heeft onder het opperhuydeken, huyd, vleesige huyd, gemeen en eygen spierenvlies, *acht spieren*, aan elcke zyde vier. Collum.

Twee *lange*, en twee *drieboeckige Buygers*. Longi, Scaleni.

Twee *dwarse*, en twee *doornagtige agter en sydwaartstreckers*. Transversales. Spinati.

Hy heeft vijf aderen. De *Neckader*: d'*onder-* en *opperspierader*: de *uyt-* en *inwendige Kropaderen*. Vena cervical. Muscula superior & infer Jugulares

En zoo veel slachaderen. De *Neckslachader*: d'*onder-* en *opperspierslachader*: d' *uit-* en *inwendige Slaapslagader*. Arteria cerv.

Senuwen krijgt hy uit het *doolend paar*, en uyt het *ruggemerg*. Par vagum. Spinalis med.

Van voren heeft hy verscheide *klieren*, die in Vrouwen grooter zijn, als in de Mannen. Glandulæ.

Daar onder leyd het geluydmaeckende *Strottenhoofd* (of het begin der Longepijp, bestaande uit vijf *Kraakbeentjes*; Larynx. Cartilago.

1. Het *Schiltje*; Thyroides.
2. Het *Ringetje*; Cricoides
3. Het *Tuytje*; Arytænoides.
4. Het *Tongetje*; Glottis.
5. Het *Klapje*; Epiglottis.

Het word beweeg door *ses paar spieren*; Hyothyroideus Bronthius. Cricothyroideus anticus. Cricothyroideus lateralis.

1. De *Opwaardstrecker*;
2. De *Nederwaartstrecker*;
3. De *Verwijder*;
4. De *t'Samentrecker*;

 5. De

Thyroarytænoideus. 5. De *Opdoender*;

Arytænoideus. 6. De *Sluyter.*

Tonſillæ. Daarna komen u de voosachtige *Amandelen* voor, en ſtracks daar op de *Rachen* (ofte

Fauces. het begin der Maaghpijp) die om de ſpijs en drank te ſwelgen, begaaft zijn met *ſeven ſpieren:*

Drie gepaarde,

Sphænopharyngæus. 1. Der *rachen optreckers:*

Cephalopharyngæus. 2. Der *rachens innewaartstrecker:*

Stylopharyngæus. 3. Der *rachen verwijders:*

Oeſophagæus. En een *ongepaarde rachenſluyter.*

Vertebræ Colli. Eyndelijck leggen van agteren *ſeven Wervelbeenderen*; van de welcke ſommige dat byſonder hebben, dat haar uit ſteekzels met gaatjes doorboord zijn, om de bloedvoerende vaten van en naar het Hoofd te laten wandelen.

Heelkonſtig gebruyk.

1. De geneſingh der kropgeſwellen hebben wy voor deſen breed genoeg verhandeld, daarom zullen wy u tegenwoordigh maar het deugſaam Olytje van *Joh. Langius* mede deelen, dat zoo hier als in quaadaardige en ſpeckachtige verzweeringen verſtandigh gebruyckt, uytnemende ſchoone werking doet:

℞. Ol. philoſophorum laterin. libr. ſ.
Tauris,
Maſtich.
Gumm. Arabic.
Terebinthin. an. drachm. iij.

Piſtata ſimul deſtillentur per alembicum, tandem deſtillationi addatur ſalis ex cinere Cerri drachm. ij. & iterum deſtilla, &

quod

quod destilla verit in vitro serva.

Om dat de boom *Cerra* in onse Nederlanden niet te vinden is, soo kond gy in plaats van het Sout, dat daar van gemaackt moet worden, het *sal Gemmæ* nemen.

2. Maar behalven dese *scrophulum* of *kropgeswellen*, groeyd noch een swaar en moeyelijck geswel aan den Hals, dat niet van de klieren, maar van de Longepijp zijn oorsprongh neemd: de Griecken noemen het *Bronchocele*; de Latinisten *Hernia Gutturis*.

Het word veroorsaackt door een tegensnatuurlijk slijm, waar by haar veel winden voegen: en alzoo het in een eygen vlies en onder de spieren legd, zoo word het door Medicijnen selden als in het begin genesen.

℞. Rad. Ireos.
Galang. an. drachm. j. ſ.
Pulegii,
Saturejæ,
Herniaræ, an. drachm. j.
Semin. Fœnicul.
Anisi, an. drachm. j.
Petroselin. drachm. ſ.
Piperis long.
Spicæ Nard.
Nucis moschat.
Cinamom. an. drachm. ij.
Myrrh. drachm. ſ.
Alumen ust. unc. ſ.
Sacchar. alb. unc. iij.
Mſ. f. Pulvis tenuis.

Laat de Patient alle morgen drachm. j. ſ. met warme wijn innemen:

℞. Gum. Ammoniac.
Galban.
Bdell. in aceto dissolut. an. unc. j.

Pulv. rad. Ireos drachm. ij.
Sem. Sinap.
Urtic. an. drachm. j.
Pulv. Colocynthid.
Croc. Or. an. ſcrup. j.
Salis Gemm.
Alumin. an. drachm. j.
Picis Naval. drachm. vj.
Reſinæ Pini unc. j.
Mſ. f. Emplaſtrum.

Brengt u het gebruyk deſer medicijnen geen beterſchap, zo ſnijd het geſwel op deſe wijſe uit: Maackt een opening naar de langte tot op het vlies, is het ergens vaſt, ſo maakt het los, en brengd het geſwel met uwe vingeren uyt, zorg dragende dat geen ſtuckje van het Vlies achter blyve; en ſoo u dat onmogelijk is geweeſt, ſoo ſoeckt ten minſten het ſlagadertje, waar door het geſwel zijn voetſel heeft gekregen, af te ſnyden, op dat het niet wederom op het nieuws aangroeye. Naderhand waſcht men de plaatſe van 't geſwel met aſijn, waar in een weynig ſout en ſalpeter is geſmolten; want de Bloedſtorting is hier ſelden groot. Voorts brengd gy de gemaakte wonden met hechtplaaſters aan malkander; want de naalde acht men hedendaags onnodig.

Van d' *Angina*, en d' *Ontlede wervelbeenderen* des Hals beſiet onſe *Heelkonſt.*

Tweede Boeks Eynde.

't DER-

't DERDE BOECK, VAN DE BORST.

CAP. I.

Van des Borsts uyterlijke deelen.

DE middelste holligheid, boven SCHOUDERS, van vooren in 't bysonder BORST, van achteren RUGGE genoemd, heeft onder de gemene en eygen deckzelen, gemeene en eygen Spieren. Humerus. Axilla. Pectus. Dorsum.

De gemeene Spieren sijn, die de Borst met andere deelen gemeen sijn; gelijk de Spieren des Buyks en Schouderblads.

De Spieren des Buyks zijn onder beschreven, en vier telt men van het *Schouderblad*. Scapula.

1. De *Voorwaardstrecker*, ofte *kleine Saegspier*. Homoplata Serratus, minor anticus

2. De *regtop-en schuynsagterwaartstrecker*, ofte de *Monnikskap*. Trapessus cucullaris.

3. De *Schuynsnedertrecker*, ofte de *Tarbot*. Rhomboides.

4. De *Opligter*. Levator.

Des *Borst eygen Spieren* sijn 12, aan elcke sijde een:

1. D'*uytspanner*; Subclavius.

2. D'*onderste ribopheffer* ofte *de groote Saagspier*; Serratus, major anticus.

3. De *bovenste ribopheffer* of de *bovenste agter Saagspier*; Serratus posticus superior.

4. Der *ribbe nedertrecker*, of *d'onderste agter Saagspier*; Serratus posticus inferior.

5. Des *Borsts t' samentreckers*, of *heylige Lendenspier*. Sacrolumbus.

 6. De

Triangularis. 6. De *drieboeckige t' samentrekker*;

Mamma. Boven dese Spieren leggen de *Borsten* of *mammen*, die in Mannen en Vrouwen veel vet, en in dese veel kleine klieren hebben.

Dorsum, Lumbi. De RUGGE en LENDENEN (welckers Spieren wy hier tegen ons danck moeten noemen) worden beweegd door vier paar Spieren.

Quadratus. 1. De *wervelbuyger* of vierkante.

Longissimus. 2. De *eerste werveluyttrecker*, of *alderlangste*.

Sacer. 3. De *tweede werveluyttrecker*, of de *heylige*.

Semispinatus. 4. Des *rugs opheffer*, of de *halfdoornige*.

Hier op vertoonen wy de Sleutelbeenderen, het Schouderblad, het Borstbeen, de Ribben, en de Wervelbeenderen; want de Aderen, Slachaderen, en Zenuwen zijn boven verhaald.

Claviculæ. De spongiachtige *Sleutelbeenderen* vereenigen haar met het bovenste uytsteecksel des Schouderblads, door vaste banden en onvaste Kraakbeenderen.

Scapula. Het breed en dickachtig dunne *Schouderblad* legt achter op de Ribben, en heeft twee banden, drie uytsteeksels, en vijf aanwassen.

Os sternum. Het *Borstbeen* in jonge Kinderen met 7 of 8, in oude lieden met 3 of 4 dwarse linien onderscheiden, is voosachtig, en heeft aan het eynde een *kraakebeen*, dat gelijk een *zwaard* of pook boven breed, onder puntig is. Cartilago ensiformis.

Costæ. *Ribben* zijn soo in Mannen als in Vrouwen 12.

Veræ. De 7 bovenste *Echte*, met een dubbelde verheventheyd aan de Wervelbeenderen, met een Kraakbeen aan het borstbeen raken-

kende, zijn hard, rond en verheven.

De 5 onderste *onechte* zijn kleinder, weeker, korter, en blyven van de wervelen naar het borstbeen loopende, onder wegen kraakbeenig steeken. Spuriæ:

Tusschen dese Echte en onechte Ribben zijn aan elke sijde *elf innerlijke*, en *elf uyterlijke*, t' samen 44 *tusschenspieren*, welkers veselen kruyswijs over malkander gaan. Musculi intercostales.

Onder elke Ribbe loopt een Ader, Slagader en een Senuwe, die haar tacken tot in het midden deser tusschenribbige spieren verspreyden, ende aldaar eyndigen.

Des *Rugs wervelbeenderen* sijn gemeenelijk 12, en hebben voor den anderen niet bysonders. Vertebræ dorsi.

Heelkonstig gebruyk.

Wy moeten soo in dit, als in de volgende Hoofdstucken, eenige sware handwercken voorby gaan, om dat wy de selve op een ander plaats wijdloopigh genoeg meenen verhandeld te hebben.

1. Nu vertoonen haar de *Fistulen der Borst*, die in dese plaats swaarder als in andere om te geneesen sijn, wegens de gestadignodige wercking van de Spieren. Daarenboven moeten sy wel onderscheyden sijn: want de gene, die seer schuyns loopen, daar is qualijck by te komen: die de Borst doorboren, willen qualijck sluyten; en die haren wegh tusschen de Ribben en de *Pleura* nemen, geven oorsaak aan de materie haar voorder te verspreyden, als dat sy naderhand bequamelijck uytgehaald kan worden. Het is dan nodig, dat dese Lyder den Aassem soo sacht hale, en de Borst soo

weynig bewege als immers mogelijk is: dan moet de vereeldheyd door die middelen weggenomen worden, die wy u in de gemeene beschryving der Fistulen hebben mede gedeeld, soo gebeurd het somtijds noch', dat het Ribbevlies door het Spiervleesch aan malkanderen groeyd: wil dat niet gelucken, soo neemd een kromgebogen Silver pijpje, brengd het ten eynde van de Fistul, doet een daar toe gemaackte naalde met een zijde draat daar in, en steeckt de huyd door; laat de draat in de Fistul, en knoopt de twee eynden t' samen; smeerd die draat dagelijcks met wegeetende middelen, en de vereeldheyd weggenomen zijnde, soo laat de opening wederom tot en aan malkander groeyen. De werktuygen hier toe zijn geteyckend en beschreven in het *Armamentarium Chirurgicum Joh. Schulteti Tab.* 38. *Fig.* v.

2. De borsten van de suygende Vrouwen werden somtijds, door de toevloeyingh van het Sog, hard en pijnelijck, en dat noemd men hier de drop. Die kond gy in een dagh genesen met het Ungt. Althææ Compos. als gy de sucht door een suygster of een hondtje dikmaals uyt laat trecken. Doet gy dat niet in tijds, soo sal de Borst langs hoe harder worden, en daar op ontsteecken, als wanneer gy laten, purgeeren, verkoelen, en sweeten moet, en uyterlijck deze Pap opleggen;

℞. Farin althææ,
foenugræc. an. unc. j.
Flor. Sambuc.
chamomill. an. M. j.
rosar. rubr. P. ij.

Micæ

Micæ panis similagin. unc. j. ſ.
Coq. ex Cerevisia, addendo
Aceti rosac. unc. j.
Mſ. f. Cataplasma.

Is de toevloeying en de pijn gestild, soo verteerd het overige hier mede:

℞. Farin. fabar.
ſem. lini,
Fœnugræc. an. unc. ſ.
Sem. Cumin. drach. iij.
Coq. ex Vino addendo
Ung. althææ Comp.
Ol. chamomill. an. unc. ſ.
Mſ. f. Cataplasma.

Wil zy in een Abſces veranderen, soo gebruykt rijpmakende middelen,

℞. Fol. Malvæ.
althææ an. M. j.
Frain. ſem. lini. unc. j. Fœnugr. j. ſ.
Ferment. unc. ſ.
Coq. ex lacte vaccino,
Addendo
Ung. Basilicon. unc. j.
Croc. ſcrup. j.
Mſ. f. Cataplasma.

De humeuren rijp gemaackt, en in Etter veranderd zijnde, soo maakt liever een opening met een Lancet als met een corrosijf, en doet ten eynde der genesing toe de gemeene *Balſ. Sulphuris* met een wieckje in de wonde, en het *Empl. Diasulphuris Rulandi* op de Borst.

3. De Bulten des Ruggen spruyten uit de ruggegraat, als de wervelbeenderen met malkanderen uytwaarts of zydewaarts uyt haar plaatse wycken: 't welck somtijds door een uyterlijcke, maar meer-

 maals

maals door een innerlijcke oorsaack komt, als eenigh slijm sich op de selve komt te setten. Men moet die vochtigheden eerst verteeren met verteerende olyen en plaasters, en dan het uytgeweken met een ysere band, (die voor yder bysondere Lijder op een bysondere wijse moet gemaakt worden) met langheyd van tijd in zijn plaatse drucken; het welck zoo seer niet geschied door het perssen, alswel door het yser, dat de hoedanigheyd heeft om de beenderen weeker te maken; waarom men al geholpen zijnde, noch een jaar of langer een ander band moet dragen, op dat de weeke beenderen niet op het nieuw uytwijcken.

Hier moet gy noch weten, dat wy midden op de rug, ontrent het sevende wervelbeen, met groot voordeel fontanellen setten, om de sinckingen, die op de heup, nieren, beenen, &c. vallen, t'onderscheppen.

CAP. II.

Van des Borsts innerlijcke deelen.

Pectus, NU openen wy de BORST, en besien de Born des levens, het welk van de Hemelsche waarheyd gesegd word in het bloed te bestaan. Waarom dan het Herte de voornaamste bloedmakende kracht ontrocken, nademaal het overal en van elck een het begin des levens word genoemd?

Pleura. Dese Borst word innerlijk met een dubbeld RIBBEVLIES bekleed, dat nog eens verdubbeld word, en alsoo vierdubbeld is, van de Wervelbeenderen af tot aan 't Borstbeen, als wanneer het den naam

ver-

verkrijgt van MIDDELSCHOTVLIES, om dat het gelijck een schot de twee Longen van malkanderen scheyd. Mediastinum.

Ontrent de krop is aan dit Middelschotsvlies een klierachtig Lichaam vast, dat men SWEESERYCK noemd. Thyemus.

De luchttreckende en hertverkoelende LONGE word opgeblasen door een *pijp*, die, op de maagpijp steunende, met een dubbeld vlies bekleed is, en voorts uyt Kraakbeenige ringen bestaat. Aspera arteria. Thrachea.

Het uyterlijke dundere Vlies neemd zijn oorsprong uyt het Ribbevlies: het innerlijcke dickere, uyt het dicke Hersenvlies.

De *kraakbeenige ringen* zijn met *banden* aan malkanderen gehecht, en niet t'eenemaal gesloten, makende ontrent de Maagpijp het vierde deel van een volkomen circul. Cartilagines annulares. Ligamenta.

Dese LONGEPYP send haar tacken door de geheele Loose, in de welke wel vast en sterck, maar niet kraakbeenig zijn. Trachea. Fistula pulmonalis.

De LONG selfs met een dun en open vlies bekleed, heeft een week, roodachtig en voos lichaam. Pulmo.

Voor aan is zy aan het Borstbeen, achter aan de wervelen vast, en vervuld het grootste gedelte van de Borst.

Sy heeft verscheyde groote en kleine Vaten, die wy op haar plaatsen beschreven hebben.

Het Bloedmakende HERT leyd in een *sakje*, dat uyt een dubbeld vlies bestaat: het buytenste komt van het Middelschotsvlies, het binnenste van de Hertevaten. Hier in leyd een waterachtige klare voch- Cor. Pericardium

pigheid, die geproefd aan de Tonge gants geen ſcharpigheid laat voelen. Wy twyfelen tegenwoordigh niet meer, of die vochtigheid komt in dat ſackje door de watervaten.

Dit Herte heeft een ſterck en vaſt vleesachtigh weſen, dat met ſijn eygen vlies overtrocken, en alle zoorten van vezelen hebbende, ſigh geduurigh als een Spier beweegd.

Het hangd regt in 't midden van de borſt, maar zijn ondereynde trekt wat naar de ſlinker zyde.

Auriculæ cordis. Het is een Pijnappel ſeer gelijk, en heeft aan zijn oppereynde twee *Oortjes*, die altijd eerder als het Herte ſlaan.

In volwaſſe lieden is het rechter grooter, in de kinderen het ſlinker. Zy, zoo wel als het Herte, trecken haar t'zamen, als zy bloed uitwerpen; en verwyderen haar, als zy bloed ontfangen, en deze verwyderingh en t'ſamentrecking maackt de Pols of herteſlag.

Tot de koking, ontfanging en uytwerping van het bloed waren hem twee holligheden en vier aderen noodig.

De holligheden zijn door een vleeſch en veſelachtig ſchot onderſcheyden, in het welke ik geen opening voor het bloed van de rechter in de ſlincker holligheyd kan vinden, hoe ſeer my dat eenige Ontleeders ook willen verſekeren.

Ventriculus cordis dexter Vene Cava; Arteria pulmon. Ventriculus Cordis ſiniſter.

Sy worden in rechter en ſlincker gedeeld.

De *rechter* grooter ontfangt twee aderen: de *Holader*, en de *Longeſlagader*.

De *ſlincker* kleindere ontfangt 'er mede twee, *de groote Slachader*, en de *Longader*,

Deſe

Dese vier aderen zijn, soo wel als de *groote Melckaderen* en de Senuwen in het eerste Boek beschreven.

Atteria magna Vena pulmonalis. Vena lactea Thoracica.

In de holligheyd des Borsts vind gy de MAAGPYP onder de Longepijp of de Wervelbeenderen leggen.

Oesophagus

Ontrent de vijfde Borstwervel wijckt zy met een kromte naar de rechter zyde, van de groote Slagader af, tot aan de elfde Wervel toe, van waar zy wederom recht door het Middelschot komt in de holligheid des Buiks te loopen.

Sy word uyt een dubbeld vlies t'samen gevoegd. Het buytenste vleesige heeft regte en ronde veselen: het binnenste dwarsse en schuynse. Sommige geven haar seer wel een derde vlies uyt de Penssak.

Het gestadig wayende en den aassem bevorderende MIDDELSCHOT scheid de Borst en Buyck dwars van malkander, vast aan het swaartgelijke Kraakbeen, en alle de bastaart Ribbe zijnde, en ontrent de wervelen twee vleesige uytsteeckselen uytsendende.

Diaphragma.

Het is rondtom vleesachtig, en beweegd hem nu langsamer, nu radder als een Spier; maar in het midden is het vliesachtig en aldaar seer gevoelig.

Aen drie plaatsen siet gy het doorboord: *eerstelijk*, recht in zijn middelst vliesachtig deel, door de Holader: *ten tweeden* in de slincker zijde, door de Maaghpijp, en de daar nessens loopende Senuwen: en *ten derden* achter omtrent de vleesige uytsteeksels door de groote Slachader, en de ongepaarde.

Het heeft meer Senuwen als eenig deel

des

des Lichaams, van de Sleutelbeenderen af, tot aan de voet toe, soo uyt de hersenen van het doolend paar; als uyt het Ruggemerg, van de vierde en vijfde wervel des Hals: zijn andere vaten vind gy boven.

Heelkonstig gebruyk.

1. Het Ribbevlies is niet alleen d'ontsteking onderworpen, waar op de Pleuris, Empyema en Vomica komt te volgen; maar ook seeckere pijn, die haar van een scharpe siltige vochtigheyd veroorsaakt word. Dese pijn kond gy van de Pleuris onderscheiden, doordien de Lyders wel een drooge hoest, maar geen koortse hebben, en den aessem redelijk wel halen konnen. Ick verdryve dese pijn met zweeten en laten: als ik vreese, dat een Pleuris daar op mochte komen, uitterlijk met dese Plaaster:

℞. Medull. Cruris Vaccæ,
Adipis Anatis an. unc. iij.
Mucilagin. althææ.
semin. lini,
fœnugræc. an. unc. j.
Thuris,
Mustiches an. unc. ſ.
Ol. nucist. expreſſ. drachm.
Ceræ flavæ q. ſ.
Mſ. f. Emplastrum.

2. Het *Middelschotvlies* heeft in de Menschen geen oogschijnelijcke holligheyd, gelijk het in de honden en eenige andere Beesten doet: evenwel komt somtijds, na een ontstekinge, de materie tusschen dese vliesen in te sacken, die geensins door de Long kan uytgeworpen worden: daarom zijn wy gedwon-

dwongen met een Trepaan het Borstbeen selfs door te booren, en met quastjens, spongien of andere bequame werktuygen den etter uyt te halen.

3. In de hestige ontsteeking der keel, de welcke wy in onse Heelkonst *Cynanche* hebben genoemd, konnen wy den nu verstickenden Lyder lucht en leven geven door een opening in de Longepijp. Het gevaar der zieckte is veel grooter als d'at van uw handwerk, daarom diend het ongelijk meer geoeffend te zijn als het hedendaags geschied. Evenwel hoord de voorsigtigheyd alhier een bysondere plaats te hebben; want is de Long, het Ribbevlies, de Maagpijpen en andere deelen des Borsts mede ontsteeken, of alreede met etter vervuld, soo is uw moeyte vruchteloos, en d'opspraak onderworpen. Gy kond dan, na een kort en goet overleg, de Patient op dese wijs aantasten: Legt zijn hoofd wat achterwaards, op dat haar de Longepijp wat beter voor doe, en haar Kraakbeenige ringen wat meerder van malkanderen mogen staan. Maakt een opening door de huyd, naar de langte van het strottenhoofd af tot aan het kuyltje: laat uw dienaar de huyt met zijn vingeren van malkander trecken, zoo sullen haar twee lange spiertjens (*recht nedertreckers*) openbaren, die gy met een houte of beene Mesje een weynig van malkanderen moet schuyven, soo sal de Longepijp voor den dag komen: maackt dan met een lancet een opening tusschen de derde en vierde kraakbeenig ring, u wel wagtende de ringen self te raacken: soo haast daar wind doorkomt, soo treckt uw lancet te rug, en steekt een Silver pijpje in u opening; Sterno-hyoidei.
doch

doch soo diep niet, dat de tegenoverige sijde der Longepijp geraackt word, of een gedüurige hoest soude daar op volgen. Als het gevaar van sticken over is, het welk den derden of vierden dag behoord te wesen, soo treckt het pijpje wederom uyt, en geneest de wonde naar de konst; want sy heeft van andere niet bysonders.

4. Ten is niet nieuws, dat Wormen in het Hertesakje groeyen, die het Herte selfs doorbyten, als men haar niet tegensstrijd. Gy kond haar dooden met het Decoctum Scordii, Absinthii, Centaurii, &c. dagelijks een- twee- ofte driemaal gedroncken.

Van de wonden der Longe, des Herts en des Middelschots besiet onse *Heelkonst*. De wonden der Maagpijp worden genesen gelijk die van de Maag.

Derde Boeks eynde.

't VIERDE BOECK, VAN DE BUYK.

CAP. I.

Van des Buyks uyterlijke deelen.

DE onderste holligheid word eygentlijk BUYCK genoemd, uytterlijk in drie gedeeld.

1. In d' *opperbuyk*, wiens sijde men gewoon is te noemen *het week*. Epigastrium

2. De *Navelplaats*, wiens sijden *knorbollen* konnen heeten. Hypochondris.

3. En d' *Onderbuyk*, wiens sijden den naam hebben van *lieschen*. Regio umbilicalis. Ilea.

Het onderste haarig deel heet *Schamelheyt*. Inguina. Pubes:

De Buyck heeft onder sijn buytenste gemeene kleeden, *vijf paar* darmpersende en de Natuure van haar grove uitwerpsels ontlastende *Spieren*. Musculi abdominis.

1. De *Schuynsnederdalende*; die boven door den Navel, onder de mannen door de pensacksscheede, in de Vrouwen door de kleine ronde lijfmoedersbanden doorboord zyn. Oblique descendus.

2. De *Schuyns opklimmende*. Obliq. ascend.

3. De *Rechte*; die door witte dwarsse linien in drie of vier anderen gedeeld schijnen. Rectus. Pyramidalis Transversus

4. De *Spitswijs opklimmende*.

5. De *Dwarsse*.

Recht in 't midden van de Buyck, tusschen en langs de twee rechte Spieren,

komen alle de dunne en breede peesen der andere Buykspieren aan malkander, en
Linea alba. maacken *een witte* stercke *linie* of pees, die seer gevoelig is, en niet wel geraakt wil wesen.

Van de *Senuwen*, *Aderen* en *Slachaderen* der uit- en innerlijke deelen des Buyks hebben wy in 't eerste Boek gesprooken; en een weinig van de *beenderen* mede.

Als gy deese laatste nader ondersoekt, soo vind gy eerstelijk de *vijf* met gaatjes
Vertebræ lumborum. seer doorboorde *Wervelbeenderen* der Lendenen, die de dikste en grootste zyn van alle anderen.

Os sacrum. Daar op volgd het driehoeckige *Heyligh-been*, dat in Kinderen vijf of ses, in oude lieden maar een been uit kan maken.

Daar onder en daar aan is het *Stietbeen*
Os coccygis. vast, dat in Vrouwen meer uitwaards, in Mannen meer inwaards getrocken staat.

Ter sijden komt het heupebeen dat uit drie anderen, door Kraakbeenderen t' samen word gevoegd.

Os Ilium. Het 1. heet *Darmbeen*, dat in de Vrouwen vry dicker is, als in de Mannen.

Os pubis. Het 2. *Schaambeen*, dat in de Vrouwen beter als in de Mannen vooraan kan gescheiden worden.

Os Ischion. Het 3. behoud in het Duyts den gemeenen naam van *Heupebeen*, en heeft een groote holligheid, om het groote hooft van de Dye t'ontfangen.

Heelkonstig gebruyk.

Door d' afdeeling des Buycks kan men u beter toonen, wat innerlijcke deelen lyden. In de rechter zijde des Opper-buycks

leyt

leyd de Lever, haar uitbreydende twee dwarſſe Vingers breed buyten de Baſtaart-ribben, tot aan het kraackbeenig ſwaartje toe. In 't midden leyd de Maag tot aan het ſlincker Week, hangende vier dwarſe Vingers lager als de Baſtart Ribben. Voorby het week na de Nieren toe legt de Milt.

In 't midden de Navel-plaats, en rontom de Navel hebt gy het klein gedarmte, daar de gevaarlijkſte pijnen en wonden komen. Aan de rechter zyde by de rechter Nier begint de Carteldarm, loopende tuſſchen de Navel en de Maagh de Buyck dwars over, tot aan de ſlinker Nier, alwaar hy ſich nederwaards buygende een nauwte maakt, daar de Winden dikmaals blyven ſteeken; en een langduurige pijn en ſpanning maken, die de Milt ſeer qualijk toegeſchreven word. Voorts leyd het geheele Gedarmte op het Scheyl, gelijck de Maagh op het Klierbedde.

In 't midden des Onderbuycks leydt de Blaas, onder de Blaas de Lijfmoeder, en onder deſe d' Endeldarm. Ter zyden leggen de Teelvaten en de Klieren; daar de goed- en quaadaardige *Bubones* ofte kliergeſwellen komen. Maar alle deſe deelen konnen niet gewond worden, of de Pensſak en het Net krygen eerſt het haar: doch loopt het Net in ſommige Menſchen niet veel voorder als de Navel, maar in andere tot aan het Schaambeen toe.

CAP. II.

Van des Buyks innerlijcke deelen.

Peritonæum

INnerlijk vertoond hem eerſt de PENS-SACK, die alle de deelen des Buycks, ſoo van onder als van boven, ſoo van vooren als van achteren, beſlaat en dubbeld is.

Sijn oorſprong kan beter van de vliesmakende zielekracht, als van de Herſenvlieſen genomen worden.

Hy is aan het Middelſchot en aan de eerſte en derde Lendenwervel vaſt.

In de Vrouwen is hy van de Navel tot aan de Schamelheid dicker, ſterker en door het Schaambeen bepaald.

In de Mannen is hy van het Middelſchot tot aan de Navel ſterker, en ſend (na dat hy de Lieſchen en Teelvaten als in de ſcheede heeft om vat) zijn buitenſte vlies naar de ballekens, om het eerſte van haar eygen vlieſen te maken.

Duplicatura peritonæi

Tuſſchen de *verdubbeling van deſe ſak* liggen de *vier Navelvaten*;

Vene umbilic, Vena umbilic. Arteriæ umbilicales. Vrachus umbilicus.

1. De *Navelaper*;

2. 3. De *twee Navelſlachaderen*;

4. Het *Watervat*; komende van de *Navel*, die niet anders is, als een verharde knoop uyt deze vaten beſtaande.

In kinderen zijn zy open, in oude lieden toe, en veranderen in banden. Doch hebben wy in misdrachten van *6*, *7*, en 8. Maanden geenſins konnen vinden, dat het Watervat oock de minſte doortocht of ingang in de Blaas hadde, want d' ingeblaſe wind bleef ſoo wel als het provet onderwegen ſteeken.

De

De Navelader gaat naar de Lever: het Watervat naar de Blaas; en de Navelslachaderen in de Heupslachaderen.

Het Maagh en darm verwarmende NET is dubbeld nu seer vet, maar zyn vliesen sijn seer dun, en vol kleyne gaatjes, die het een Netsak wonderlijk doen gelijcken. omentum.

Het neemt sijn oorsprong uit de Penszak, onder de welcke het ook leydt, en verspreyd hem gemeenelijck zoo verre over de Buyck als de Karteldarm gaat, somtijds oock wel tot aan het Schaambeen toe.

De Gijlmaackende MAAG heeft *drie rocken*: de buytenste dicke is hem met de Pensfack, de binnenste geployde met het dicke Hersenvlies gemeen, de middelste vleesige is hem eygen. Ventriculus.

Hy heeft alderhande slag van veselen, en is van binnen met een vleesachtige voose korst beset.

Hy leyd recht in 't midden des opperbuyks, en rust op de Wervelbeenderen der Lendenen.

Zijn slincker ingang heet men *Mond*, sijn rechter uitgang *Poortier*. Orificium Ventriculi. Pylorus.

Aan de Maag zyn de gijlvoerende en de vuyligheid uitwerpende DARMEN vast: die met de Maag byna een en selfde wesen hebben, en best in dun en dicke gedeeld worden. intestina.

De *dunne* zijn drie. Tenuia.

1. Het *twaalfvingerig gedarmte*, waar in de Galblaas, met de Galvoerder, en de nieuw gevondene sleuve des Klierbeds eyndigt; Duodenum.

 2. De

Leiunum. 2. De *Nugtere Darm*, die de meeste Melk-aderen heeft;

Ileon. 3. De *ongewonde Darm*, die de langste is van alle.

Crassa. De *dicke* sijn mede drie;

Cœcum. Appendix. 1. Het *Blindgedarmte*, met sijn Wormagtig *aanhangsel*;

Colon. Ligamenta. Valvula. 2. De *Karteldarm*, met sijn *twee* uitterlijke *banden* en innerlijk *klapvlies*.

Rectum. Sphincter. Anilevatores. 3. De *Endeldarm*, met sijn drie Spieren; *een sluyter* en *twee aarsintreckers*.

Dese ses Darmen worden door het Scheyl t'zamen, en aan de Wervelbeenders der Lendenen vast gebonden.

Mesenterium. Glandula. Het SCHEYL heeft een sterck en dubbeld vlies, en tusschen 't zelve menigte van *klieren*; maar zy sijn zo klein, dat zy haar qualijk aan uw oogh, als na een lang geleden sieckte, openbaren; uitgesonderd drie, die natuurlijcker wijse vry wat groot langwerpig rond, wit en vast van vleesch moet wesen.

Pancreas. Asellii. De *grootste* dezer drie leyd regt in 't midden van het Scheyl, en geeft, gedrukt zynde, een witte, nu dundere nu dickere Melck van haar, die niet anders is als gijl; en zoo doen de twee andere mede; maar dese twee leggen meestendeel aan de slincker sijde, onder de uitsuygaderen op de *Lendenspieren*, niet verre van de Wervelbeenderen.

Musculus Psoas.

Gelijck deeze drie klieren veel Melckadertjes ontfangen, zoo send elk wederom een tackje uit, die korts daar aan t'zamen loopende, de groote *Melckader* uit maecken, dewelcke op de bovengeschreve manier opklimmende, de gijl naar het Herte brengt.

vena lactea Thoracita.

Het

Het KLIERBEDDE leydt gelijk een kussen onder de Maag, en is aan het twaalfvingerig gedarmte vast, 't welck het oock doorboord, door middel van een onlangs gevonde *Sleuve*, in de welcke ghy meermaals Gal, maar noyt bloed sult vinden. Pancreas. Ductus Wirsungianus.

De bloedverbeterende MILT heeft een suure vochtigheyd in hem; die hy, niet door de korte vaten naar de Maag, maar door de Milttack naar de Lever send. Lien.

Sijn *wesen* is voosachtig vast, en met een eygen vlies bedekt, dat uit de Penssak niet komt.

Sijn *Coleur* is bruyn root.

Hy is aan de Maag van onderen vast door de *korte vaten*; aan de bastaart ribben, slinker Nier, Net en Pens-sak door *vliesachtige veselen*, en somtijds ook aan het vleesig deel des Middelschots.

Behalven de hersenen, heeft geen *ingewand* soo veel *Slachaderen*.

Sijn *Senuwen* uit ons sevende paar, loopen meer door sijn vlies, als wel door sijn lichaam. Viscus.

Hy leydt niet vooren aan de lincker sijde des Buycks, maar achter aan de rugge by de lincker Nier, en steund op de Wervelbeenderen en Bastaard Ribben, het welck wel aangemerckt moet worden.

De Bloedkookende LEVER, Moeder van de twee grootste Aderen, legt in des opperbuyks rechter sijde, en bedekt een groot gedeelte des Maags. Hepar. Jecur.

Zy is gelijk in tweën gescheyden door

de Navelader, die haar na de geboorte voor een band verstrekt.

Zy is groot, dick, vast van lichaam en roodachtig van coleur.

Aan het Middelschot is sy vast door twee banden uyt de Penssack, en aan de Buyckspieren door de Navelader.

Sy heeft eenige weynig takken uyt de *Maagslachader*; en verscheyde *senuwen* uyt het ruggemerg, en ons sevende hersenpaar.

Fœliaca.

Onder aan haar rechter sijde vind gy de *Galblaas* en de *Galvoerder*, welker beyde tacken, met de tacken der Poortader in de Lever selfs komende, in een gemeen *vlies*, als in een *doosje* leggen. Dese innerlijke Tacken der Galblaas en Galvoerders, verspreyden haar de geheele Lever door, en worden ten eynde toe vergeselschapt van het boven genoemd gemeen vlies, dat roodachtig is, de dickte byna van een Slachader heeft, en van de Pensfak schijnt te komen.

vesicula fellis Porus hilarius Cholodochus, Capsula glissonii.

De uitterlijke Tacken loopen t'samen, en booren het twaalfvingerig gedarmte door, ontfangende neffens de Blaas *twee Slachadertjes* van de *Maagslachader*, en *twee adertjes*, *Tweelingen* genoemd, uit de Poortader.

Arteria cœliaca Cysticæ gemellæ.

Renes.

De Bloedsuyverende NIEREN hebben een vast en bysonder vleesch, met een eygen vlies overtrocken.

Van buyten sijn zy met veel vet, en nog een ander los vlies bekleed, dat van de Penssak komt.

Zy leggen achter op de Lendespieren (de lincker hooger als de rechter) tusschen

ſchen de verdubbeling des Pensſacks, en hebben boven haar elck een holle *Galklier*, die tacken ontſangt van d'*uitſuygaderen* en *Slachaderen*, als mede *Senuwen* van het dolend paar. rennes ſuccenturiati, capſulæ atrabillarie.

Als gy haar opent, zoo vind ghy *negen kliertjes*, door de welcke het water in de holligheyd of *becken* druype, om door de Waterpees naar de Blaas gebracht te worden. Caruncul æ Papillares. Pelvis.

De WATERPEES heeft in de Nier een redelijcke grootte, buyten de ſelve een ſeer naeuwe holligheyd, en overal twee vlieſen: het onderſte is hem eygen, het buytenſte met de Pensſack gemeen. Meatus urinarius.

Hy loopt langs de Lendeſpieren tuſſchen de verdubbeling des Pensſacks naar de Blaas, hem ontrent de krop inplantende, en voorts tuſſchen haar twee vliezen naar boven kruypende; alwaar hy het binnenſte doorboord, en met ſijn wedergade in een gaatje eyndigt, dat zoo dicht ſluyt en zoo kleyn is, dat geen klapvlies daar van noden waar om het te rugloopen des waters te ſtutten.

De WATERBLAAS heeft, gelijk geſegt is, twee vlieſen, het buytenſte is vleeſig en dick, het binnenſte niet. Zy legt tuſſchen de verdubbeling des Pensſacks, in het midden des onderbuyks, in de holligheyd, die het Heyligh- Heup- en Schaambeen maakt. Veſica urinaria. Pelvis.

In de Vrouwen legt zy boven de Lijfmoeder, aan dewelke haar krop vaſt is.

Deſe *krop* is ſeer vleeſig; en door ſijn veſelen opent en ſluyt hy, de Blaas gelijck een Spier. Sphincter. Veſicæ.

In de Mannen is hy langer; nauwer en krom: in de vrouwen korter, wyder en recht.

De voedzelvaten der Blaas sijn tacken van des *onderbuiks Slachaderen.*

Arteria hypogastrica.

Veel *Senuwen* krijgt zy uit ons *sevende paar*, en het *Heyligbeen.*

Nu ontbreekt ons noch de beschryving der TEELVATEN, die naar het mannelijk of vrouwelijk geslacht seer veranderen.

Vasa spermatica.

In de *Mannen* hebt gy eerstelijck twee *Zaadaderen*, en twee *Zaadslagaderen*, die het bloed naar de ballekens brengen, en eenigsins tot het Zaad bereyden.

Venæ & arteriæ spermaticæ.

De *rechte* Zaad-ader spruyt uyt de nederdalende stam der Holader: de *slincker* uit de slincker uitsuygader: en de *Zaadslachaderen* alle beide uit de stam der groote Slagader.

Arteria spermaticæ.

Deese vier Teelvaten loopen eerst verscheyden op en langs de Waterpeesen naar de Bollekens, maar ontrent en in de Penssaks scheede vereenigen zy met seer veel kusadertjes, waar by haar eenige senuwtjes voegen, die gesamentlijk een lichaam uytmaken, dat wy *Wijnrank* noemen.

Corpus pampini forme, varicosum

Daarna komt ghy aan de Zaadmakende BALLEKENS, die een *Opschortende spier*, twee gemeene en drie eygen *vliesen* hebben.

Testes. Musculus Cremaster.

De twee *gemeene* sijn,

Tunicæ communes. Serorum.

1. Het gerimpeld *sakje* uit de huydt, die hier weker en dunder is als in andere deelen.

2. Het *vleesig* en met andere seer doorwrochte *vlies* uit de vleesige huydt.

Dartos.

De

De drie *eygen* vliesen komen, Tunicæ prop.

De *eerste*, uit de Pensfaksscheede; Elytroides.

De *tweede* uit de opschorter ofte Balspier. crytroides.

De *derde* uit de Zaadvaten. Albuginea.

Het *wesen* der Ballekens is wit, weeck, voosachtig, en de klieren eenigsins gelijk. Substantia.

Dwars over haar leyd een wormgelijck lichaam, dat allenskens smaller wordende, in de Zaaduitschieter eyndigd, en de *Bystander* genoemd word. Epididymis sive parastata.

De *Zaatuitschieter*, wit en hol gelijk een Waterpees, brengt ontrent de krop der blaas sijn Zaad in eenige Cellekens, die *Zaadblaasjes* heeten, om dat zy het Zaad tot een bequame tijd bewaren. Vas ejaculatorium. vesiculæ seminariæ.

Een weynig voorder hebt gy twee groote en vaste *klieren*, die een olyachtige vochtigheid in haar houden, om de scharpigheid des waters te matigen, en de *Voorstanders* genoemd worden. Prostatæ.

Daar op volgd de Zaad- en waterschietende ROEDE, die een zeeker weezen heeft, dat met geen ander deel des lichaams kan vergeleken worden. Virga, Penis.

Zy is van het *opperhuydeken*, en zelfs in d'aldervetste Menschen, t'eenemaal van *vet* beroofd.

Haar slappe huyd is vooraan dubbeld, om aldaar de *voorhuyd* te maacken, en het *hoofje* te bedecken, aan 't welke zy onder door een *bantje* vast is. Pre, utium. Glans. Frœnulum.

Onder de *Huyd* en *vleessige huyd* leggen de boven beschrevene *Aderen*, *Slagaderen* en *Senuwen*.

Dan openbaren haar vier Spieren, twee *opregters*, en twee *uytschieters*. Erectores. ejaculatores.

Daar

Corpora nervosa. Daar onder sijn twee *holle banden*, die door haar voosachtig wesen de Roede stijf en slap, en haar grootste gedeelte maken.

Vethra. Eindelijk komt gy in de *Watergang*, die twee *vliesen* heeft: de *binnenste* is dun en seer gevoelig, de *buytenste* dik en vleesig.

Vasa spermatica. In de VROUWEM hebben de *Teelvaten* dese verscheydentheid van de mannelijcke, dat zy korter, kleinder en slangsgewijs naar de Ballekens, en voort door verscheide Tacken naar de Trompetten en de Lijfmoeder loopen.

Testes. De weeckere BALLEKENS, ter zyde de Lijfmoeder leggende, hebben mede een Zaadmaackende kracht; maar geen

Parastatæ. *Bystanders*, en niet meer als een eygen, dog sterk *vlies*.

Vesicula. Van binnen zijn zy vol kleine zaadhoudende *Blaasjes*, die haar in de Lijfmoeder ontlasten, door de Zaaduitwerpende Trompetten.

Cornua, Tubæ. Dese *Trompetten* zijn aan de Lijfmoeder t'eenemaal, aan de ballekens maar ten deele vast.

Sy zyn hol, en bestaan uit een *dubbeld vlies*, mede in haar houdende eenige blaasjes, waar in sommige meenen dat het zaat voorder bereyd moet worden.

Uterus. Matrix. Pelvis. De zaad-ontfangende ende vruchtdragende LYFMOEDER leyt in het midden des Onderbuyks, in de Holligheid, die men *Becken* noemd, tusschen den Blaas en Endeldarm.

Zy heeft *twee* dicke en sterke *vliesen*, (de buytenste van de Pensfak, de binnenste van haar selfs) en tusschen de selve veele vliesachtige veselen.

Wy

Wy delen haar met meer anderen in dryen: 1. in de *Bodem*; 2. in de *Mond*; en 3. in de *Hals*. Fundus utri.

De rondachtige holle *Bodem* heeft *vier banden*. De twee *bovenste* zijn breed, vliesachtig en aan het *Darmbeen* vast: de twee *onderste* zyn rond, roodachtigh en hol tot aan de Kittelaar, van waar zy haar gelijk een Gansevoet over de Dye verspreyden, en niet meer hol zyn. Ligamenta lata. Ligamenta. rotunda.

De dichtsluytende, en op sijn tijd heel reckelijke *Mond*, heeft onder een *langagtig verheve Lighaam*, en daar omtrent verscheide *Gaetjes*. Orficium uteri. Tuberculum. Foraminula

De roedontfangende *Hals* is van binnen ruyg, en in 't gemeen acht vingeren langh. In 't openen vind gy eerst de korte en rechte *Watergang*; en daar op de *Kittelaar*, die, nu weker nu harder, eens mans Roede af wil beelden. Daarna volgd het *Maagdevlies*; dat in 't midden door gespleeten is, om het Water en maandstonden door te laten: hier aan sijn vier *vleesige Heuveltjes* vast: voorder komen de beschermde *Vleugelen*, en eyndelijk de hayrige *Lippen*. Collum seu cervix utri. Meatus urina Clitoris. Hymen. Carunculæ myrtiformes. Alæ, nymphæ. Labia.

Heelkonstig gebruyk.

1. In de *Watersugtigen* worden de Pens-sacks vliesen seer dick, en met langheydt van tijdt kraackbeenig hard: het welck u in een opening des Buycks noodig is te weten.

Na de *Paracenthesis*, die wy met het nieuwgevonden wercktuyghje maacken, geschied zomtijds, dat het sackje schielijck geswollen en vol water word: de rechte wegh en reede is, dat het doorsypende water

water tusschen de Pensack en de rechte Spieren boven de Penssaksscheede in het zakje loopt.

2. Tusschen de verdubbeling des *Nets* is somtijds een wind beslooten, die een langduurige pijn veroorsaakt, en oorsaak geeft te twijffelen, of het niet een *abſces* wil worden. Men verdrijft hem met sweeten en met stark verteerende Olien en Plaasters. Tusschen dese verdubbeling der Vliesen plaatst sich mede het gesloten water, dat selden geneesen word.

Het *Net* selfs is wegens sijn veelvoudigh Vet en klieren de hardneckige *Steatomata* seer onderworpen: als mede eenige abscessen, die seer moeyelijk om genesen zyn.

3. Het *Gedarmte* wringt hem gelijck een worm, en dan geschied het somtijds (insonderheyd in heftige pynen) dat het in malkander schiet, en alsoo de vuyligheden haren doorgang beneemd. Dese siekten heet men *Ileos*, of *Miserere mei.* Als zy op de gewoone middelen niet wijcken wil, soude een groote loose kop, dikmaals opgeset en afgetrokken, wat voordeel konnen doen: was het ook niet beter, dat men een opening door de Spieren en de Pensack maakte, en met de vingeren het gedarmte uit malkanderen trock; als dat men de siekte liet verlooren gaan?

4. Het *Scheyl* is, soo ten aansien van zyn klieren, als ten aansien van sich selve, *d'ontsteeckingen*, *geswellen*, *versweeringen* en *bederving* onderworpen; maar gelijk zy swaarlijck van anderen konnen onderscheiden worden, soo vereyschen zy een seer ervaren Geneesmeester. Het zelfde seggen wy

van het *Klierbedde* en van de *Milt:* evenwel om dat ik de geswellen deser deelen de volgende plaaster seer deugdsaam bevonden hebbe, soo sal ik u die mededeelen:

℞. Gumm. Carannæ,
Ammoniac. an. drach. j.
Mercur. viv. Tereb. extinct. unc. ſ.
Mſ. f. Emplastrum.

5. De *banden*, die de Lever aan het Middelschot en het kraackbeenig Swaartje vast hangen, verslappen somtijds soo verre, dat de Lever tot de Navel uit haar plaatse sackt: dit soekt men met dese plaaster te helpen:

℞. Rad. bistort. unc. iij.
Bol. Armen. drach. ij.
Sem. Cumin. drachm. j.
Gumm. Galban. unc. j.
Ol. nucist. expreſſ. drach. j.
Mſ. f. ſ. a. Emplastrum.

Voorts is de Lever *d'ontsteeking*, de *Verswering* en het *koutvuur* selve onderworpen.

6. De *Galblaas* kan door een starken hoest komen te bersten. Oock groeyen dikmaals een of meer *steenen* in de selve. Voorleden jaar is my een Schotsman voorgekomen, die in vier weeken tijds meer als 200 steenen door den afgang loste. Ik liet hem alle morgen, of om den anderen dag, de groote van een nootemoschaar van dit Galpurgeerend conserfje nemen, waar mede hy volkomentlijk geneesen is:

℞. Elect. è succo rosar. unc. j.
Pulver. Jalapp. drachm. j.
Spir. salis scrup. j.
Mſ. f. Conditum.

7. Tegens de *wonden* en *versweeringen*
der

der Nieren sal u onse Heelkonst goede middelen geven. De *waterpeesen* versweeren somtijds mede, en vereyschen deselve Medicijnen, die de Nieren toegeëygend worden. Somtijds komen zy door een groote steen of andersints te bersten, en dat quaad is ongeneeslijk.

8. In de *Waterblaas* groeyen, behalven de steenen, somtijds eenige wormen, die met waterdryvende middelen moeten weggenomen worden, daar onder mengende die de wormen dooden.

℞. Aq. antinephrit. unc. j.
graminis unc. ij.
Spir. Salis gutt. viij.
Corallin. scrup. j.
Syr. absinthii unc. j.
Ms.

Laat de Patient 's morgens d'eene, en 's avonds d'ander helft innemen. Maar dese inspuyting doet dese gasten haast verhuysen:

℞. Aq. card. bened. unc. vj.
Myrrhæ,
Aloës in spirit. Vini dissolut. an. scr. j.
Mel. Centaurii unc. ſ. Ms.

9. De *Ballekens* worden zo wel als andere Deelen *ontsteecken*, en neffens de gemeene middelen uitterlijk aldus genesen. In 't begin kond gy dese pap opleggen:

℞. Pulv. rosar. rubr.
myrtill.
balaust. an. drachm. ij.
Farin. hordei unc. ij. ſ.
Ol. rosac.
Acet. Sambuc. an. unc. j.
Vin. rubr. q. ſ.
Ms. f. Cataplasma.

Als

Als de Pijn seer heftig is.

℞. Farin. semin. lini,
hordei,
Fœnugræc. an. unc. j.
Fol. hyoscyam. M. j.
Malvæ M. ſ.
Pingued. porc. unc. j. ſ.
Ol. sem. papaver. unc. j. ſ.
Lact. vaccin. q. ſ.
Mſ. f. Cataplasma.

Indien op d'ontsteecking een *verswéering* volgen wil soo helpt de Natuur in de rijpmaking der Humeuren: met dese versachtende, pijnstillende en rijpmakende Plaaster hebbe ik de saak wel uytgevoerd: ook heeft hy by anderen de vogtigheden somtijds t'eenemaal verteerd.

Emplastrum Filii Zachariæ.

℞. Ceræ flavæ,
Medullæ cruris vaccæ,
Adipis gallinæ,
anatis an. libr. j.
Mucilagin. sem. lini,
Althææ,
fœnugræc. an. unc. iiij.
Ol. lini q. ſ.
Mſ. f. ſ. a. Emplastrum.

Om de rijpgemaakte materie lucht en opening te geven, staan ick het Cauterium Potentiale gants niet toe, wegens de quade werking, die ik daar van heb gesien; de lancette sal u beter dienen: maar d'opening moet klein zijn, en voor al niet dieper gaan als door de vliesen. Al is nu de materie goed, soo is evenwel de sieckte seer gevaarlijk, en veranderd lichtelijck in een *kanker*, of in het *koutvuur*, dat door geen

beter middel kan weggenomen worden als door het yser, en dat moet vroeg geschieden. Soeckt dan de versweering in tijds op dese wijse te genesen: Bewaard de partye voor uyterlijke koude, en soekt haar geduerig te verstercken, en in haar natuurelijcke warmte te bewaren. Wascht haar met de warm gemaakte wijn:

℞. Flor. balaust.
rosor. rub.
Myrtillor. an. P. ij.
Aloës drachm. j.
Thuris scrup. ij.
Aquæ plantagin. unc. iij.
Vini rubr. q. s.
Coq. & Colentur.

Daarna verbind haar met dese salf, en legt uyterlijck een matig verteerende pap of plaaster op:

℞. Tutiæ præp.
Ceruss. lot. an. drachm. ij.
Minii,
Lithargyr. aur. an. drachm. j.
Sarcocoll. drachm. iij.
Plumb. ust. drachm. ij.
Ung. Apostolor. unc. s.
Ol. & Ceræ q. s.
Ms. f. Unguentum.

10. De *Roede* word somtijds *gewond*, en dat geschied niet sonder levens gevaar. Dese Salve is hier uytermaten dienstig:

℞. Ceruss. lotæ drachm. iij.
Myrrhæ,
Lithargyr. an. drach. j. s.
Sarcocoll.
Tutiæ præp. an. drach. j.
Tragacanth. drachm. ij.

Ol.

Ol. rosac. q. s.

Ms. f. Unguentum.

d'Ontsteking word gehandeld als die van andere gevoelige deelen. Maar volgd daar uyterlijk een versweering op, soo moet men haar soo wel met innerlijke als met uyterlijcke middelen soecken te genesen, op dat zy niet quaadaardig worden, of in een koutvuur veranderen.

℞. Lithargyr. unc. s.
Plumb. ust. drachm. iij.
Tut. præp. drachm. ij.
Aloës drachm. j. s.
Cort. pini siccat. scrup. iiij.
Lap. hæmatit. drachm. j.
Sem. aneth. combust.
Cucurbit. sicc. ust. an. scrup. ij.
Ol. rosac. Merc. viv. an. drachm. iij.
Ceræ q. s.

Ms. f. Unguentum.

Wil zy hier na, wegens haar onsuyverheyd, niet luysteren:

℞. Flor. æris drachm. s.
Alum. ust. drachm. j.
Aq. plantag.
rosac. an. unc. ij.
Vin. alb. Gall. unc. vj.
Spir. vini unc. j.

Ms. & ebulliant parum.

Hier kond gy by gelegentheid wat Merc. præcipitatum onder mengen.

Indien het *koudvuur* daar in is gekomen, soo is het sekerste, dat gy een gedeelt of wel de geheele Roede afsnijd; op dat het quaad niet binnewaards kruypende: de Patient het leven beneme.

d'Innerlijcke *versweeringen* hebben wy in

onse Heelkonst genesen. Hier sullen wy maar een medicament byvoegen, met het welcke een kanckerachtige Roede is genesen.

Unguentum Petri Bajeri.

℞. Succ. extremitat. rubi
frutic. rosar.
Aceti an. unc. ij.
Thuris,
Mastichesan. drachm. iij.
Lithargyr. aur. unc. j.
Vini malvatic. unc. vj.
Succ. semperviv. unc. iij.
Aq. vitæ unc. iiij.
Virid. æris drachm. ij. s.
Vitriol.
Alumin. ust. an. drachm. j. s.
Camphor. drachm. j.
Ol. rosac. unc. vj.

Pulverisatis pulverisandis subtilissime & cribratis Coq. omnia lento igne, excepta camphora, quæ in fine addatur, usque ad consumptionem succorum. Addatur Cera & fiat Unguentum.

11. De *Teelvaten* worden somtijds in de Vrouwen soo verstopt, dat sy nessens de Ballekens in de sijde des Onderbuyks de groote van een vuyst opswellen.

12. In de *Trompetten* komt het Vrouwen zaad somtijds te bederven, en maackt uyttermaten sware toevallen. Als de Maandstonden lange Maanden opgeslagen sijn en blyven, soo volgd dikmaals een Watersucht daar op: en dit water hebben wy in geopende Lichamen door dese Trompetten regelrecht gesien in de verdubbeling des Penssaks loopen.

13. Door een tegensnatuurlijcke toevloeyingh des bloeds word de *Lijfmoeder* dickmaals ontſteken, inzonderheyd in de Kraemvrouwen, of daar de Maenſtonden onbehoorlijk vloeyen: word die ontſtekingh niet zeer wel waargenomen, zoo volgd een abſces, en de geneſingh daar van is den Geneesmeeſter bevoolen. Maar komt het koutvuur daar in, zoo acht ick de ſieckte ongeneeſlijck: want dat de Ouden ſchrijven, dat de Lijfmoeder t'eenemaal uytgeſneden kan worden, zonder dat de Patient, geneſen ſijnde, merckelijck letſel daar van overhoud, acht ick dat onder een van haar misſlagen moet gereeckent worden. Soude dit deel in het dier, dit nootſaackelijck deel, dat men zoo veel andere gemeenſchap, en zoo veel Slaghaderen heeft, zonder doodelijck gevaar konnen uytgeſneden worden? Ick meene, dat zy haar bedrogen hebben, gelijck zy in de uytſincking der Lijfmoeder mede deeden, nemende de uytgereckte Vliezen van den hals der Lijfmoeder voor de Lijfmoeder zelfs: en dat deze Vliezen konnen uytgeſneden worden zonder groot gevaar, wil ick gaarne toeſtaan: maar op de verſterving van de Lijfmoeder meen ick zeecker genoeg te zijn, dat de verſterving van 't geheele Lighaam zoude moeten volgen.

14. Des *Lijfmoeders hals* is de *Spenen* alſo wel onderworpen als d'Endeldarm. Als deſe Speenen, ofte *Hæmorrhoides*, bloeden, zoo moet ghy haar van de Maandſtonden door deeze zekere teyckenen onderſcheiden. De Maandſtonden vloeyen, zonder dat ghy eenige tacken van aderen

in den hals kond voelen: zy komen uyt de Lijfmoeder selfs, en verwecken zy wat pijn, soo is die in d'Onderbuyk: de Vaten waar door zy haar ontlasten, zijn de Zaadslach-aderen en de slachaderen des Onderbuyks, (*Argeriæ Hypogastricæ & spermaticæ,*) maar die Spenen zijn tacken van de schandelijke Ader, (*Vena Pudenda.*) Gy kond haar sien en voelen, en de pijn, die zy verwecken, is in de Schamelheyt. Men handeld haar als andere Spenen, maar om de pijn te stillen is dit Salfje goed:

℞. Mucilag. sem. cydon.
althææ an. unc. ſ.
Croci,
Ol. rosac.
Pingued. Gallin. an. drachm. j.
Vitell. ov. N°. j.
Mſ. f. Unguentum.

Een ongemeen goed Watertje.

℞. Lithargyr. aur.
Ceruss. lotæ,
Plumb. ust. an. scrup. j.
Aq. portulac. unc. v.
Mſ.

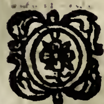
Wascht de Speenen hier mede, en legd daarna kleyne doekjes, daar in nat gemaakt op de lydende partty.

Vierde Boeks Eynde.

EYNDE.

't VYFDE BOEK.
Van d'uytterlijcke Leden.

CAP. I.
Van de Hand.

Nder de HANDT begrijpen wy mede de *Arm*, wiens gemene byfondere *dekzelen* genoegsaam genoemt, en de *Vaten* boven sijn beschreven. Manus.

Sy word in *'t gemeen* in dryen gedeeld. In genere.

1. In den *Arm*;
2. In den *Elleboog*;
3. In de *Hand*.

De ARM heeft *negen spieren* en een *been*. Humerus, Brachium.

De Spieren zijn,

1. 2. Twee opheffers; de *drieboekige*, en de *Oppergraatspier*; Deltoides. Supra spinat.

3. 4. Twee nedertreckers; d'*Aartskrauwer* of de *Breedste*, en de *Groote ronde*. Aniscalptor. Seu latissim. Rotundus major,

5. 6. Twee voorwaarts treckers; de *Borstspier*, en de *Doorboorde*. Pectoralis. Perforatus, seu coracoid.

7. 8. 9. Drie agterstreckers; *d'ondergraetspier*, *de kleine ronde*, en de *gedompelde*. Infra spinat. Rotundus major. Immersus, seu subscapularis.

Als dese drie laatsteSpieren t'samen wercken, zo word de Arm als omgedraeyd, en schuyns uytwaarts van onderen naar boven getrocken.

Het *Been* is groot en lang.

Zijn oppereynd of hoofd is met een kraakbeen, vliesachtige band, en vier pezen overtrocken: ook heeft het een *spleetje*, voor de pees des tweehoofdigen spiers. Os bracchii.

Zijn onderste eynde is gelijck een Cata-

rol, die d'Elleboog innewaards soo verre hy wil, maar uytwaards niet als recht uyt laat buygen.

Cubitus. De *Elleboog* heeft twee Beenderen, die door bysondere spieren, byzonderlijk beweegd worden, waarom wy tegens ons order dese na de gene moeten beschryven.

Vina, cubitus focile matus. Het onderste grooter en langer been heet *Elle*.

Rostra, glandes. Sijn opperhoofd heeft twee driehoeckige uytsteekselen, die men *Becken* noemd.

Tuber rotundum. Processus styloides. Sijn onderhoofd eyndigt in een *ronde uytpuyling*, en een scharp *uytsteeksel*, dat een *priem* gelijkt.

Het beweegd hem door *vier spieren*:

Flexores. Twee *Buygers*,

Biceps. 1. De *Tweehoofdige*;

Brachiæus. 2. De *Armspier*:

extensores. En twee *uytstreckers*,

Longus. 1. De *Lange*;

Brevis. 2. De *Korte*.

Radius, focile minus. Het bovenste kleinder en korter been heet *Armpijp*. Boven word sy van de Elle, onder d'Elle van haar ontfangen: in het midden sijn sy wat van malkanderen gescheiden, en die plaats is met een dun bantje vervuld.

Het beweegd hem mede door *vier spieren*:

Pronatores. Twee *vooroverwenders*,

rotundus. 1. De *Ronde*;

Quadratus. 2. De *Vierkante*.

Supinatores. En twee *achteroverwenders*,

Longior. 3. De *Langere*;

Brevior. 4. De *Kortere*.

Sommige seggen van noch *twee kleyne Armpijpsspieren*, maar die worden selden gevonden, en seer verscheidentlijck beschreven.

De

De HAND word *in't byſonder* wederom in drie gedeeld. 1. in de *Voorhand*: 2. in de *Nahand*, en 3. in de *Vingeren*. Manus in ſpecie

De *Voorhand* heeft *vier ſpieren.* Carpus.

Twee *Inbuygers*, Cubitus & Radiæus internus

en twee *Uytſtreckers.* Cubitus & radiæus externus.

Daar onder leggen *acht* oneffe *beenderen*, die noch geen naam hebben. Oſſa innominata.

Eerſt ſijn zy kraakbeenig en weeck: en met de jaren worden ſy allenskens harder.

Sy ſijn met ſtarcke banden overtrocken en t'ſamen gebonden.

De NAHAND heeft twee ſpieren, *Vaſthouders* ofte *Palmſpieren* genoemd: een lange en een korte: Metacarpus. Palmaris longus & brevis.

En *vier beenderen*, die door kraakbeenige banden aan de voorhand ſijn gehecht. Oſſa mec. muſculi interosſei.

De VINGEREN hebben 15 *beenderen*, die geen byſondere namen hebben, en 14 *ſpieren.* Digiti.

Twee *Buygers*; flexores ſublimis &profundus.

Twee *Uytſtreckers*; Extenſores.

Vier *Aanbrengers*; Lumbricales

Ses *Afleyders*; of de drie uyterlijcke, en de drie innerlijcke *tuſſchenbeenige* ſpieren. Abductores vel interoſſeiſen.

Behalven deſe is aan de Duym en de kleinſte Vinger nog een byſondere *Buiger* en *Uytſtrecker* gegeven.

Boven de voornoemde delen, is in de hand noch waar te nemen.

1. Het *Braſſelet* of ronde band, die omtrent de Voorhand de veelvoudige peeſen des geheelen hands, gelijk als in een ring, geſloten houd, en ſelfs in verſcheyde andere gedeeld kan worden. Armilla membranoſa.

2. Het *vliesachtig dekſel*, dat in 't vou- Vagina membranoſa.

wen des hands de pesen byeen houd.

Fissura oblonga. 3. De langwerpige *spleet*, die yder pees is ingesneden, om de pesen des derde lids vingeren, gelijk als door een katrol te laten loopen.

Ossa sesamoidea. 4. De *Zaadbeentjes.*

Heelkonstig gebruyk.

1. Het *Schouderbeen* word dickmaals gebroken of ontleed, maar noch meerder met *sinckingen* en de *Gicht* geplaagd. In de *koude Gicht* heeft my nog niet beter gedient als het Empl. Stiptic. Crollii met Ol. Philosophorum gemengd, als mede dese plaaster:

℞. Picis Navalis,
Colophoniæ an. unc. iij.
Mucilagin, rad. Althææ unc. ij.
Ammoniac.
Galban.
Mastich.
Myrrhæ,
Thuris an. unc. j. ſ.
Propoleos,
Visc. quercin.
Aristoloch. rot.
Æris ust.
Ceræ citrin.
Terebinth. an. unc. iij.
Ol. Terræ unc. ij.
Ms. f. a. Emplastrum.

In de heete *sinckingen* of *Gicht* is dit een uytgesochte en van my dikmaals goed bevonde medicijne:

℞. Vitriol. alb.
virid. an. unc. ſ.
Nitr. præp. drachm. vj.
Alumin. crud. drachm. j.

Myrrhæ

Myrrhæ drachm. ij.
Opii drachm. j.
Vini alb. Gallic. libr. ſ.
Spir. vini rectificat. drachm. x.
Acet. Sambuc. unc. iij.
Mſ. pro Fotu.

Onder *d'Oxelen* komen alſoo wel *Bubones Veneris* als in de Lieſchen.

2. Tuſſchen het *gewricht* van het *ſchouderbeen* en d'*Elleboog* ſet hem menigmaal een *taje ſlijm*, die den arm ſtijf en ongebruykelijk maakt. de *Balſamus Peruvianus* heeft my d'ervarendheyd ſeer hoog doen achten, als mede deſe ſmeeren.

℞. Ping. Vulpis,
Arietis,
Butyr. recent. an. unc. ij.
Ol. lumbric. terr. unc. j. ſ.
Chamomill. unc. j.
Spir. Vin. rectificat. unc. iiij.
Coq. ad. ſpiritus conſumptionem,
Addendo
Ol. roriſmarin.
ſuccin. an. drachm. ij.
philoſophor. drachm. ij.
Mſ. f. ſ. a. Ungt.

3. Van de *acht beentjes des voorhands* komen dickmaals een, twee of meer uit te *wijcken*, en als gy haar niet haaſtelijk inbrengt, ſoo blyven zy naderhand ontleed.

Het geſwel *Ganglion* is in deſe Landen ſeer gemeen, behalven andere ſinckingen en de Gicht, die wy eſſen geneſen hebben.

4. De *Nahand* zoo wel als de *Vingeren* ſijn van boven en van onderen vol van *peeſen*, die in *wonden* en *verſweeringen* lichtelijk *geraakt* worden, waar op men nauw moet

letten,

letten, op dat geen lammigheid en volge. Zy vereyschen geen andere middelen als de gene, die wy u voor deese gegeven hebben: maar hier is in 't bysonder waar te nemen, 1. dat de *band niet seer stijf* moet zijn. 2. dat gy met uw *provet niet veel* in dese Wonden of versweeringen *moet wroeten*. 3. dat de *hand* en de *vingeren recht uyt* en een weinigh *opwaards moeten leggen*, en geensins hangen. 4. dat het *koutvuur* lichtelijck in dese deelen komt; van de welcke dese *teyckenen* u sekere voorboden konnen zijn: de *wonde* geeft op zijn tijd *geen etter* of materie: de *lippen* zijn in 't eerste *droog*, of leveren maar een *dunne vochtigheyd*; gy voeld een grotere *brand, pols* en *roodigheyd*, als in de vleesige deelen: daarna *werpen* haar de *lippen* op, sy worden *bleek* en eyndelijk *swart*: en in sulk een geval moet gy de middelen in tijds gebruyken, die het koutvuur konnen stutten.

CAP. I.

Van de Voet.

Pes. In genere. DE VOET word mede in 't *gemeen* in drien gedeeld. 1. in de *Dye*: 2. in het *Been*: 3. in de *Voet*.

femur. De *Dye* heeft een *been* en 14 spieren;

Psoas&illiacus. Twee *buygers*:

Glutæus maior, medius & minimus. Drie *uytsteeckers* ofte *Bilspieren*.

Triceps. quadrigemini & obturatorea duo. Drie *aanbrengers*, of een *drievoudige*, en de *ses uytwaardstreckers*.

Als de drie aanbrengers en de ses uitwaardstreckers t'samen wercken, soo word de Dye omgedraayd.

Os femoris. Het *been* is het langste en het grootste van 't geheele lichaam. Van buyten puyld het uyt, en binnens beens is het ingebogen, schuyns

ſchuyns innewaarts naar de knye dalende.

Het heeft drie *aanwaſſen*, die in kinderen ligt geſcheyden konnen worden. Proceſſus epiphyſes.

Het *been* heeft twee beenderen. Tibia. focile majus

Het binnenſte grooter heet *Scheenbeen.* Fibula.

Het buytenſte kleinder *Kuytbeen;* en beyde zijn de beenderen des Elleboogs ſeer gelijck.

Deze twee beenderen ſtaan in 't midden een weinig van malkandern, tuſſchen beyden in een *band.* Ligamentum

Het word beweegd door *elf ſpieren:* Biceps ſemimemdram. ſeminervos. Gracil. rectus. Crureus. Vaſti. duo Long. Poplitæus. Paſcia lata.

Vier buygers;

Vier uytſtreckers;

Twee aanbrengers;

Een uytwaarstrecker.

Tuſſchen de Dye en het been is voor aan de *knyeſchyve*, die in kinderen kraakbeenig, in oude lieden ſeer hard en vaſt is. Patella.

De *Voet* word in 't *byſonder* wederom in drie gedeeld; 1. in de *Voorvoet*; 2. in de *Navoet*; 3. in de *Teenen.* Pes. Tarſus.

De *Voorvoet* heeft *ſes ſpieren.* Tib: æus anticus. peronæus biceps.

Twee buygers; Duo gemelli ſoleus.

Vier uytſtreckers, by de welcke zommige een vijfde ſetten. Plantarii tidiæus poſticus.

Drie dezer uytſtreckers eyndigen in een groote ſtarcke pees, het *Hippocratiſche Touw* genaamd. Chorda, Hippocratica.

Hy heeft *ſeven beenderen;*

1. De *Koot* of de *Bickel;* Talus.
2. De *Hiel;* Calx.
3. Het *Scheepje;* Os naviculare.
4. De *Teerling;* Os Teſſeræ.
5. 6. 7. Drie *Beytels.* Cuneiformia.

De *Navoet* heeft 5 beenderen, en de *Toonen* 14; want de groote *Toon* heeft niet meer als 2 Kootjes. Metatarſum

De

Palmaris. De Navoet heeft geen byſondere *Spieren*, behalven onder een kleyn ſtuckje vleeſch, dat de kleyne palmſpier des hands naboots.

Digiti pedis. De *Toonen* worden beweegt door ſeventien *ſpieren*.

Magn.&minor extenſor. *Twee Buygers*;

Een uytſtrecker der vier kleyne Toonen, waarom hy ook vier peeſen heeft.

Lumbrici 4. *Vier aanbrengers*;

Interoſſei 10. *Tien afleyders*.

De *groote Toon* heeft byſonderlijk

1. *Buyger*:
1. *Uitſtrecker*:
2. *Aanbrengers*:
1. *Afleyder*:

Oſſa ſeſamoidia. Hier zyn nog, zoo wel als in de Hand, waar te nemen de platagtigronde *Zaadbeentjens*, die in Kinderen niet wel, in oude Lieden altijds van 10 tot 20 in't getal, tuſſchen de knoppen der Vingeren en Toonen konnen gevonden worden tot vaſtigheid der gewrigten, en beſcherming der veelvoudige peeſen.

Heelkonſtig gebruyk.

De *Voet* heeft met de hand, ſoo in ſijn natuurlijke als tegensnatuurlijcke ſtaat, zeer veel gelijckeniſſe, waarom het overtolligh zoude zijn de voorgenoemde ſiekten te hernoemen.

1. Als tuſſchen d' *Ingeleding van de Dye met het heupebeen* een *ſcharpe vochtigheyd* komt, zoo volgd de pijnelijcke en ſomtijds langduurige *ſciatica* of *heupegigt*. Word de *band* daar door *verſlapt*, zoo wijkt het been wat uit ſijn plaats, en maakt de ſiecke *kreupel*. Word het *been* of het *kraackbeen ingegeten*, en de *bloedvaten toegedruckt*, ſoo volgd een ver-

vermagering des beens, en zomtijds die van het geheele lighaam.

2. De *Geswellen* vande *knie* zijn gevaarlijk en zwaar om te genezen, wegens de weynige spieren, en de veelheid der banden, peesen, en de beenderen, die altemaal kout en droog van natuur zijnde, de vochtigheden niet genoeghzaam konnen verteeren. Daarom moet men haar met verwarmende middelen in tijds te gemoed komen, en zoo de natuur tot ettermaking genegen is, vroeg een opening maken, of de patient zal kreupel, mager, en eyndelyk van het leven beroofd worden. Na d'opening volgd gemenelijck een lecking, die u in de Cure belet, en daar tegens prijs ik u het meermaals gepresen *Pulvis restaurativus* aan.

Os calcanei.

3. In des *Voorvoets* derde beentje plant hem een groote stercke pees, die gewond of te zeer gekneust zijnde, treckinge der zenuwen, en de dood veroorzaakt.

Pernio. chymetlon.

Ontrent die plaats komen de *kackhielen*, veroorsaakt door de groote koude, of drooge hette, waar op de dicke huyd eerst komt te splijten, en daarna volgd'er een versweering op, die ghy met alderhande vet en plaatsters, en inzonderheid met dese kont genesen.

℞. Pulv. Gallar.
aristol. rotund. an. drachm. ſ.
Minii drachm. j.
Merc. ſublimat. gr. vj.
Lithargyr.
Myrrhæ an. drachm. j. ſ.
Camphor. ſcrup. j.
Thuris drachm. ij.
Ceræ viridis q. ſ.
Mſ. f. Emplaſtrum.

Of

Of neemd in plaats van groen Was, Herte-Rammen- of klaauwen- vet, en maakt een salf daar uyt.

4. De *gevroose toonen* ofte *vingers* kond gy na het wryven met sneeuw, of na het opleggen van een gestoote gevroose Raap met dese Salf te rechte brengen:

℞. Axung. porc.
Ol. Olivar. recent. an. unc. j.
Ceræ alb. unc. ij.
Coq. parum & f. Emplastrum.

5. In *d'uiterlijke leden* worden de *fontanellen* meestendeels geset. De *plaatse* waar, hebben wy voor desen getoond: namentlijk in den *Arm*, tusschen de driehoeckige, en de tweehoofdige Spier: in de *Dye*, binnens beens twee vingerbreed boven de knye, en het *Been* twee vingerbreed onder de knye, en beneden mede twee of drie vingerbreed boven den encklauw. Om dese Fontanellen te maken, hebt gy tot besluyt van ons werck een *onpijnelijk Cauterium*, 't welk u mede treffelijk dienen kan in *quaedaardige*, ja *kankeragtige verswceringen*, en *vleeschgeswellen*.

℞. Sulphur. crud.
Arsenici alb.
Antimon. crud. an. unc. ij.

Sulphura lento igne separatum liquefacto & Spatula agitato Adde Arsenicum & Antimoninum pulverisatum. & *misceantur donec uniantur cum* Sulphure & *rubescant;*
Postea.

℞. Hujus mixturæ unc. j.
Cap. mortui vitriol. unc. ß.
Ms. f. Pulvis, sexies Spiritu vini lavandus & siccandus ad usum.

E Y N D E.

PEST-

PEST-BESCHRYVING

Door

PAULUS BARBETTE,

Der Medicynen Doctor en Practisijn t'Amsterdam.

Met

Historische Aanmerkingen

Vermeerdert.

Konstgierige

L E E S E R.

Ick schrijve hier wat voor yder een, maar het meeste alleen voor u; en na zoo veel beroemde Schrijvers schrijve ick anders niet, als wat mijn dagelijcksche ommegang met de Sieken my heeft doen gelooven het sekerste te zijn; en wat mijn genegentheid om vele te dienen my heeft aangeraden u getrouwelijck mede te deelen. Ick hadde voorgenomen dit klein Werckje met nog twee ofte drie andere aen mijn onlangs uytgegeve Heelkonst te knoopen; maar de straffende roede Gods heeft my dit voor uyt doen zenden, of het noch in deze tijdt wat goeds kon doen; d'anderen zullen eerlang volgen, als my God nog langer wil in't leven hebben. De nachtuuren brengen het in't licht; weest niet moeyelijck als het u of wat te kort, of hier en daar, buyten mijne meening, wat te duyster dunkt. Dat ick de middelen, om sich voor de Peste te bevrijden, hier by voege, is niet dat ick geloove dat men de dood of de hand Godes oock voor de minste tijd ontloopen kan: maar ick meene, dat de gene de voorsienigheyd Gods meer in de mond als in het herte hebben, die, het gevaar niet schuwende, in't gevaar soecken te vergaan; en, de middelen verachtende, God selve moetwillig of onwetende verachten, die ons niet wil voeden, als door spijs en drank; onse sieckten niet verlichten, als door Medicijnen, ja van de eeuwige dood en geestelijcke krankheid niet verlossen, als door zijn eeniggeboren Soon. Dat ick de Pest soo seer niet schuwe, is dat ik nergens beter meene als in mijn beroep bewaart te zijn; en dat ick Godes straffe noyt eerder verwachten soude, als wanneer ik de hulpeloosen mijn hulpe ontseyde, en alzoo mijn geleent Talent voor een tijd lang wilde begraven. Ick ben anderen ten dienst gebooren; in dien dienst wil ick willig sterven, en yverig komen als my God gelieft te roepen. Vaart gy ondertusschen wel.

Den 26 van Wijnmaand, in't Jaar 1655.

PEST-

PESTBESCHRYVING.

De Pest is een onbegrypelijke sieckte schynende te komen uyt een geestige en besmettelijke damp, die de vastigheyd des bloeds schielijk los kan maken, om het herte van sijn kragt en leven te berooven.

Onderscheyd. Sommige Pest is t'eenemaal *sonder koortse;* en die dat noch niet weet, diend of de goede Schryvers meer te lesen, of wat beter op sijn slordige practijck te passen. Verscheyde zijn my voorgekomen, die gesond van herte, weletende, welslapende, buylen in de lieschen, aan den hals, agter d'ooren en onder d'oxelen hadden; die haar quaadaardigheid in 't genesen meerder toonden, als de buylen van de gene, die met heftige koortsen bevangen waren; ook hebben sommige gewaarschuwde, dog hardneckigongeloovige persoonen tot haar nadeel ervaren moeten, dat dese buylen soo haast niet ingeslagen of verminderd waren, of sy kregen alderhande toevallen van een swaarder en meer gevaarlijke Pest; daar de gene, die behoorlijcke middelen gebruykten, gemackelijk genesen wierden.

Sommige Pest komt *met een koortse*, en wederom sommige *Pestkoortsen sonder Pest.*

Dese Pestkoortse pleeg ik van de Pest aldus te onderscheyden: De koortsige Lijders klagen van pijn in 't hoofd, en voor het herte; somtijds door alle de leden, somtijds maar onder d'oxelen, of aan den hals, of achter d'ooren, of in de liesschen, en als gy met kennisse daar na voeld, soo vind gy ook de minste verheventheid of tegensnatuurlijke swellinge niet; brengt gy haar ten eersten aan een bequaam sweeten, soo gaat de geheele pijn en somtijds de geheele siekte den eersten, tweeden of derden dag over, sonder dat hem uytterlijk iets vertoond, en alsulcke koortse kan ik eygentlijck den naam van Pest niet geven. Maar

als hem uyterlijck een buyl, een kool, of peperkoren openbaard, soo is het sonder twijffel een volkomene Peſt.

d'Oorsaak is of *uyterlijk* of *innerlijk*; maar d'een zo wel als d'ander moet de kracht hebben om het bloed schielijk sijn natuurlijke vaſtigheyd en krachten te benemen.

Om van *d'innerlijcke* meer te spreken, soo is het zonder twijffel waar, dat de spijs en drank zulk een haaſtige groote verandering in geen lichaam weet te brengen; maar het is wederom ongetwijfeld, dat door een ongeſtadig quade onderhouding van leven, het bloed allenskens soo los, zwack en onzuyver word gemaackt, dat een gedeelte van het zelve eyndelijck een quaadaardige natuure aantreckende, de mensche zonder andere uyterlijke oorzaak schielijk kan ter neder en onder d'aarde smijten; gelijk ons dat voor dezen in anders zeer gezonde en geensins besmettelijcke tijden meermaals by eenige Lijders voorgekomen is, dat sy aan volkomen peſtkoolen en zoo zware toevallen, als dees zware tijd ons tot noch toe oyt heeft laten sien, erbarmelijck te bedde lagen.

Aan *d'uyterlijcke* heeft noyt iemand veel getwijfeld, maar wie is die haar natuur te rechte kent? De liefhebbers van een konſte, die uytmuntend is, als zy wijze Lijders heeft, en de welcke door een nauwluyſterend vuur de verscheyde krachten der enckele Medicynen verre beter weten te scheyden, als een enckele Kok met sijn alderbeſte turf of hout; zoecken de besmettelijckheid in een *Vliegend sout*, dat het *Vaſte sout* onzes bloeds schielijk los en alzoo te niet kan maken: dat heeft groote schijn, en is iets gezegt; maar het Sout van wijsheyd heeft elk een niet geproefd, en ongezoute menschen zal de wereld, schijnd het, altijd voeden; daarom is't onmogelijk dat dit elk een smaken kan.

Vraagt gy andere wat doch dees besmettelijckheyd

heyd mag wesen, soo antwoorden sy u vry wat veel, maar dat veel is minder als een niet.

Wy weten evenwel, dat zy ons dikmaals van den *Hemel* toegesonden word: De Sterren hebben, behalven haar schoon ligt, meer hoedanigheden en invloeyingen over d'ondermaansche dingen: maar wie kan hier van de Wereld meer, als sijn onzekere en niet wel genoegh gegronde inbeeldinge mede deelen? De Sterrekonst is ons anders wel bekend, en met een de brosheid van de voorsegginge, die uyt haar loop, t'samenkomst en tegenstand genomen worden: dan 't is nu geen Sterrekijken tijd.

Wy weten mede, dat de *Lucht* op verscheyde wijse kan ontsteken worden: nu door *dampen* van het aardrijck, die ons somtijds als een vallend vuur wederom werden toegesonden: nu door stinckende *wateren*: nu door menigte van niet of qualijk begrave *lighamen*: nu door zuydelijcke en de verrotting bevorderende *winden*: nu door besmette *menschen*, die haar quaadaardigheid van d'een naar d'ander sendende, eyndelijck vele en als dan de lucht bederven.

Ook worden wy tot verwonderens toe gewaar, dat het besmettende fenijn in *stroo*, *kleederen*, *brieven*, en meer andere dingen, tot nadeel van de gene, die haar als dan handelen, lange tijd kan verborgen blijven.

Dan hier mede segt men ons niet meer, als waar van en waar uyt het fenijn mach komen; maar wat het selve is, en waar in sijn nature bestaat, heeft nog niemand konnen als ten halve seggen.

Teykenen. De Patienten krijgen een grilling over 't lijf, en stracks daar op een innerlijcke brand: Dese brand is zomtijds groot, en alsdan de dorst zeer kleyn; zomtijds is de dorst zeer groot, en alsdan de koortse kleyn: Maar gemeenelijk, soo wel in de groote als kleyne koortse, de tonge droog: en het water ondertusschen als dat van de gezonden.

Somtijds zijn zy zeer tot slaap genegen: zomtijds is haar hoofd of ydel, of uytermaten pijnelijck, en dan is het geheele wit der oogen root gelijk een vuur, en zy weten geensins tot de slaap te komen. Het hert is zeer benauwt, de pols is kleyn: of schijnt hy in het sacht aantasten groot, zoo zal hy door het persſen van uw vingeren sich haast genoegh al te kleyn vertoonen. De krachten worden straks in 't begin, en veel meerder weghgenomen, als d'alderheetste niet quaadaardige koortze zoude konnen doen. Sommige krijgen een loop, die door geen middelen is te stillen. Sommige bloeden door den neus, mont, ooren, roede, lijfmoeder. Sommige braken veel, andere zijn daar toe genegen. Sommige krijgen roode of purperbruyne vlecken. Veel hebben buylen agter d'ooren, aan den hals, onder de kin, onder d'oxelen, in de liefchen. Sommige krijgen roode puysten, zommige witte bladeren, zommige koolen, zommige peperkorens, en waar dese buylen, puysten, bladeren, koolen, of peperkorens komen, so sijn sy (al waren sy nog soo kleyn) een onfeylbaar teyken van de Pest, insonderheyd als sy met, of na de koortse komen.

Voorsegging. De Pest is van een seer bedrieglijcke nature, en zomtijds 't aldermeest, als sy u schijnt een vriendelijck gelaat te toonen.

De Pestbuyl heeft minder gevaar als de Pestkoole, en dese minder als de Peperkoorens, van de welcke tot nu toe maar eenige weynige zijn opgekomen.

De Pestbuyl is gevaarlijcker agter d'ooren, aan den hals, of onder d'oxelen, als in de liefchen.

De Pestkoolen aan de vingers of toonen schijnen verre van het hert te zijn: maar wegens haar senuwen en veelvoudige pesen bevinden wy haar gevaarlijcker te zijn, als in andere vleesige deelen.

Komt op de Pestbuyl ook een koole, soo is het een doodelijk teyken.

Komt de buyl of koole voor de koortse, soo is het

gevaar

gevaar kleynder, als wanneer de koortse voor; en de buyl of koole langsaam komt.

Al zijn de buylen wat ontsteken, weest daarom niet verlegen: maar als rondom haar een loodverwige circul staat, soo is de Patient gemeenlijck de tweede dag daar aan een lijk.

Slaat de Pestbuyl schielijck in, zo is de Patient in 't uyterste gevaar; 't en ware de natuure deze quaadaardige vochtigheden elders stracks quam uyt te werpen: gelijk hier eenige malen is geschied, dat op een schielijck verdwijnende Pestbuyl in de lieschen, een schielijcke versterving in het been der selfde zyde is gekomen, van dewelke niet te min de meeste tot een volkomen gesondheid zijn geraakt.

Als een Spaanse Vlieg buyten haar gewoonte geen bequame blader treckt, soo segt vry des Lijders vrienden aan, dat hy swaarlijk op sal komen.

Als gy door een wel opgelegt Vesicatorium in 12 of ten langste 24 uuren tijds de Pestkoole hare voortgang niet beletten kont, soo sal de siecke sterven, als mede soo sy droog staat: maar krijgt gy eerst een blader, (hoe grooter hoe beter) en dan behoorlijcke materie, soo is de Patient behouden.

De Pestkoole met een straal is seer gevaarlijck, maar als die straal begint wit te worden, sonder groote verminderinge van de koortse, soo is'er weynig hope van geneesing.

Als de Pestbuylen aan den hals of achter d'ooren pijn verwecken in de keel, en het swelgen sonder merckelijke innerlijcke ontsteking komen te beletten, soo sal de Lyder qualijk 12 of 15 uren daarna meer leven, gelijk wy dat met droefheyd geduerig hebben moeten ervaren, en aan niemand noch sien missen.

De diepe slaap, d'ydelhoofdigheyd, nachtwaking, vurige oogen, hertsbenauwtheyd, bevende of treckende leden, zijn al te maal gevaarlijck, maar niet buyten genesings hope.

Een groote koortse sonder benauwtheyd is zoo gevaarlijck niet, als een kleyne met een toegetrocken hert.

Hoe drooger tong, hoe meerder gevaar.

Als de siecken op bequame sweerdrancken niet tot sweeten konnen komen, so gaan zy ligt verloren.

Het bloeden is in alle andere Pesttijden van de Geneesmeesters quaat geacht; maar die nu uyt de neuse bloeden, of haar maandstonden krijgen, komen meest altemaal te recht. Het bloedpissen is my in dese tijd niet voorgekomen, maar die een bloedigen afgang krijgen sterven haastig weg.

Het is ongemeen, maar waar, dat Pestkolen in het oog, in de neus, in de maag en in't gedarmte komen, zonder eenige wereltsche genesingshope.

Geneesing. Het *Aderlaten* is ten hoogsten schadelijk voor die gene, die van de Pest bevangen sijn, en gevaarlijk voor die gene, die haar daar van zoecken te bevrijden.

Dickmaals blijft het fenijn dagen, weken of maanden in het lichaam verborgen, eer het hem door eenige bloedroerende oorzaak komt te openbaren: treckt gy het door een aderopening aan het herte, zoo onderzoekt, of het verlies van bloed, geesten en krachten niet door u oorsaeck is, dat de verstickte levensbron geen lucht meer weet te scheppen, en de levensvesting van haar wapenen ontblood, de vyand niet meer kan verjagen. Eenige ervarene en geloofwaardige Geneesmeesters verseekeren ons, dat de lating in heete landen, voorsichtiglijck en in 't begin te werck gesteld, een der voornaamste Pestsgeneesmiddelen is; maar de gene, die haar in koude en vochtige plaatsen hebben willen navolgen, leerden haast daar uyt te scheyden, en nu in 't geheel daar van te swijgen.

Het *Purgeeren* heeft wel een tweeden Argus van nooden; want gelijk het in deze quade sieckte geensins kan geleden worden, soo is het in andere niet

quaed-

quaadaardige t' eenemaal zomtijds noodig, en deſe van de gene t' onderſcheiden, is het werck van elck een niet: Oock bevinden wy dat, men in beſmette tijden verre geen ſoo ſtercke of ſcherpe purgeermiddelen mag gebruycken als in andere: want behalven dat het geheele lichaam die zoo wel niet wil verdragen, zo komt oock lichtelijck een roode loop daar op te volgen. Met d'ondergeſchrevene of diergelijcke hebbe ik menigte geluckig gepurgeert, na dat ick meende verſekert te zijn, dat geen quaadaardigheyd onder baare ongemacken ſchuylde.

℞. Rhei elect. drachm. j. ſ.
Fol. Senn. mund. drachm. ij.
Crem. Tartar. drachm. j.
Rad. Scorzoner. unc. ſ.
Sem. anis. drachm. ſ.
Coq. ex aq. card. bened.
Colaturæ unc. iij. Adde
Syr. de cichor. cum Rheo. drachm. vj.
Spir. ſalis parum.
Conf. alkerm. ſcrup. j.
M. F. Hauſtulus.

In de gene, die beſmet waren, hebbe ick om geen purgeren durven of willen denken, als 14 dagen of langer na dat de koortſe t'eenemaal, en de uytelijke toevallen byna verdwenen waren. Andere beginnen wat vroeger, en terwijl de Peſtkoole noch draagt, of de geopende buyl noch niet is geſloten; maar die rade ick u geenſins te volgen, al wilde gy nog ſoo veel peſtmiddelen daar onder mengen.

Wat ſtaat daar dan te doen, waar de Patient eenige dagen hartlijvig geweeſt ſijnde, van een hertsbenauwtheid klaagd, en verlichtingh door den afgang meent te zullen vinden?

De benauwtheid komt van het fenijn, en niet van de hardlijvigheid. Vaart dan met het ſweeten voort, verſterckt het herte, en denkt zoo zeer om d'afgang

 niet,

niet, al bleef hy 6 of 7 dagen uyt: Oft hebt gy immers lust om dese te verwecken, soo set eerst een suppositorium; want de *purgeerende Clysteer* is mede sulk een veylig middel niet, al gy misschien wel meend: Veele heeft hy in deze tyden quaad gedaan, en anderen weynig goeds, en tot de quaadaardigheid doet hy ondertusschen niet met al: En wilt gy hem, boven dese op d'ervarendheid en reden gegronde waarschouwinge, nog gebruyken, soo wagt u ten minsten eenige Scammoneata daar onder te mengen, of de selve aan vrouwen of dochters voor te schryven, die haar maandstonden hebben.

De *Koeldrancken* zijn hier noodig; maar tot haar gebruyk word ons de toom niet t'eenemaal vrygelaten: Uyt groote reden hebbe ik die noyt iemand in deze siekte voorgeschreven, sonder iets zweetdryvens daar onder te mengen, gelijk gy straks sult konnen sien, en zoo kond gy 't alderveyligst gaan: Anders zoo gy haar enckeld verkoelend geeft aan Zieken, die in 't volle zweet nog leggen (gelijk sy dan seer dorstig sijn) zoo sult gy meermaal bevinden, dat het zweet lichtelijk wederom in, en het fenijn naar het herte treckt, waar op de dood gemeenlijck wil volgen.

De *zweetdryvende* en *hertsterckende* middelen zijn hier d'aldernoodigste, d'aldersekerste, en dienvolgens d'alderbeste; want sy geven vastigheid aan 't bloed, en dryven de quaadaardigheid daar uyt: evenwel moeten zy na de verandering der sieckte en haar toevallen seer veranderd worden, of zy doen mede niet wat zy in zo zwaar en haastige sieckte wel behooren.

Medicynen tegens de Pest.

Radices Zedoariæ, Petasitidis, Angelicæ, Dictamni, Galangæ, Scorzoneræ, Gentianæ, Imperatoriæ, Levistici, Pimpinellæ, Iridis flor. & nostratis, Chinæ, Salsæ parillæ. *Folia* Rutæ, Scordii, Sal-

viæ

viæ, Cardui benedicti, Vincetoxici, absinthii, Abrotani, Centaurei minoris, Valerianæ, Asetosæ. Veronicæ, Melissæ, Majoranæ, Rorismarini, Thymi, Menthæ. *Flores* Boraginis, Buglossæ, Violarum, Rosarum, Calendulæ, Hyperici, Anthos, Spicæ nardi Indici, Jasmini. *Semina* Citri, Arantii, Rutæ, Hyperici, Anisi, Coriandri, Levestici. *Fructus*; Poma Citria, Arantia, Nuces juglandes, Ficus, Cerasa acida, Poma acida redolentia, Ribes, Granata acida, Berberes. *Aromata*; Moschus, Ambra, Cibetum, Benzoinum, Storax calamita, Cinamomum, Macer, Nux moschata, Cardamomum, Camphora. *Animalia eorumve partes*; Caro viperarum, Mumia, Serpentes, Coturnices, Turdi, Cornu cervi, Unicornu, Bezoar, Lapis porci Indici, Ebur, Castoreum, *Lapides & terræ prætiosæ*; Hyancinthus, Granatus, Smaragdus, Rubinus, Carbunculus, Margaritæ, Corallia, Bolus Armena, Terra Lemnia, Sigillata, Aurum, Argentum. *Sal*; commune, ex Nilo fluvio nuperrimè huc allatum & potenter sudorem movens, Scordii, Absinthii, Rutæ, Prunella, Cardui Benedicti, Tartari Vitriolati, Bezoardicum minerale, Theriaca Andromachi, Diatessaron, Mithridatium Damocratis, Diascordium Fracastorii, Confectio alkermes, Hyacinthorum; Species liberantis, Elect. de ovo, rob ribium, berberorum, Conserva Melissæ, Menthæ, Florum Anthos, Borraginis, Buglossæ, Florum Calendule, Trochisci ex succo Berberorum, Citri.

Hier uit kont gy de gene kiesen, die de gelegendheyd van saak u voor de beste zal aanraden. Van andere t'samengevoegde vind gy heele boecken vol; neemt daar mede uyt, wat u best behaagd.

Ick geeve u nu geen andere, als die ick met het meeste voordeel hebbe gebruykt, en soo lang noch meene te gebruycken, tot dat my God wat beters openbare. Op dat gy u deze middelen beter te nut zoud konnen maken, zoo zal het noodig zijn, dat ik

u te

u te voren eenige Medicamenten mede deele, die de seer geleerde Geneesheeren *Franciscus Sylvius*, en *Franciscus van der Schagen* neffens my voor eenige maanden hebben t'samen gesteld; t'samen zoekende deze stercke vyand, zo veel in ons was, in 't gemoet te sien, doen hy ons wat nader scheen te komen, en dese schoone Stad te willen besmetten.

Aqua Prophylactica nostra.

℞. Rad. Angelicæ,
zedoariæ an. unc. j.
petasitidis unc. ij.
Fol. rutæ. unc. iiij.
melissæ,
scabiosæ,
Flor. calendulæ an. unc. ij.
Nuc. jugland. immaturar. concisar. lib. ij.
Pom. citr. recent. concis. libr. j.
Contundantur omnia simul, deinde affunde
Aceti vini optimi ad tres quartas partes ex arena in cucurbita vitrea per se destillat. lib. xij.

Digerantur per noctem, deinde destillentur igne cinerum lento ad siccitatem, idque sine ustione, & Acetum hoc usui serva.

Sy *extractum* & *Sal* tibi placet, affunde destillatum capiti mortuo sive remanentiæ, ac per triduum digere ad extractionem Tinctura, quam filtra, filtratam destilla in B. M. ad *Extracti* consistentiam: Caput mortuum post extractionem calcina & *Salem* extrahe.

Conditum Prophylacticum nostrum.

℞. Pomor. citr. recent. libr. ij.
Succo fortiter expresso cortices exteriores à pulpa interiore crassiusculè separentur, & minute contundantur, additis
Conserv. rosar. pallidar. libr. ſ.
rubrar.

Flor.

Flor. borragin. an libr. ſ.
Cortic. Arantior. cond. unc. iiij.
M. F. Conditum.

Pulvis Alexiterius noſter.

℞. Rad. contrayervæ. unc. ſ.
petaſitidis,
torrementillæ,
enulæ campan. an. drachm. ij.
Terræ ſigillatæ,
Boli armen. an. drachm. iij.
Raſur. corn. cerv.
eboris an. drach. j.
Coral. rubr. præpar. ſcrup. iiij.
Cinamon. acut. drachm. ij.
Antimonii diaphoretici unc. ſ.
M. F. Pulvis.

Deſe drie medicamenten hebben de voornoemde Practiſijns, zoo wel als ik, meermaals naar wenſch en met grooter voordeel gebruykt als eenige andere. Tot bevryding van de Peſt plegen wy haar ſelden met andere middelen te mengen, gelijk gy onder ſult bevinden: maar in de Peſte ſelfs hebbe ick haar noyt als met anderen vergeſelſchapt voorgeſchreven, gelijk gy mids deze hebt te ſien:

℞. Diaſcord. Fracaſtor. ſcrup. iiij.
Sal. prunell. ſcrup. j.
Abſinthii. ſcrup. ſ.
Aq. prophylactic. noſtr.
Cardui Bened.
Syr. berberor. an. unc. j.
M. F. Hauſtulus.

of

℞. Pulv. alexiterii noſtri, ſcrup. j.
Tartar. vitriolat. gr. viij.
Sal. corallor. gr. xv.
Conf. alkermes drach. ſ.

Aq.

Aq. prophylactic. nostr. unc. j. s.
Rutaceæ q. s.
Syr. de succo card. bened. unc. j.
M. F. Haustus.

of

℞. Antimon. diaphoretic. scrup. j.
Sal. Scordii,
Rutæ an. scrup. s.
Aq. prophylactic. nostr. unc. j.
Fumariæ q. s.
Julap. rosac. unc. j.
M. F. Haustus.

℞. Conf. Hyacinthor.
Diascordii,
Theriac. an. scrup. ij.
Extr. prophylact. nostr. gr. xv.
Spir. salis scrup. s.
M. F. Bolus.

℞. Condit. prophylact. nostr. drachm. j. s.
Ol. cancr. præp. scrup. j.
Aq. prophylactic. nostr. unc. s.
Syr. de limonib. unc. j.
Acet. sambucin. unc. s.
M. F. Haustus.

Geeft de Patient een deser Medicynen in, en laat hem wacker daar op sweten; en op dat hy beter daar toe kome, zoo doet hem een uur daarna wat schapennat of hoendersop innemen; Daarna kont gy hem met warme doecken drogen, en eyndelijk een warm servet op de borst leggen; want het verschoonen van hemd of laken achten en bevinden wy niet goed te zijn.

Deze of diergelijcke sweetdrancken moet gy ten minste tweemaal 's daags in geven, en kont gy het in 24 uren driemaal doen, soo is het soo veel te beter; anderen geven alle ses uuren eens een sweetdryvend

vend middel in, en bevinden haar seer wel daar by. Ook diend gy soo haast niet uyt dese dranken te scheyden al schijnd de Patient vry wel te zijn, of gy en hy sult u haast bedroogen vinden.

De kinderen zijn gemeenelijck seer walgachtig tegens alle medicijnen, en die hebbe ik in deze siekte nergens beter tot haar voordeel weten te bedriegen als met het volgende poeder, dat ik haar tot drie of vieren toe in 24 uuren laat in haar gewoone drank innemen: Sijn zy van soetigheid afkeerig, soo laat ik de perelsuyker uyt.

℞. Antim. diaphoretic. gr. xv.
Sacchar. perlat. scrup. j. ſ.
M. F. Pulvis.

Van de koeldrancken sullen wy onder in de genesing van de koortse spreken.

PESTS TOEVALLEN.

DE *Toevallen* der Peste zijn veel en verscheyden, maar verscheyden slepen andere mede, die genesen zijnde, haar navolgers mede doen verdwijnen; waarom wy alle alhier niet nodig agten te beschryven, ons alleen by de voornaamste houdende, onder de welke eerstelijk is de

KOORTSE,

DIe het aderlaten of purgeren geensins wil verdragen, gelijk veel droevige ervarendheden, ons van buyten aangebracht, dat genoegsaam hebben aangewesen.

De bovengeschrevene sweetdrancken zijn zo goet daar voor, als voor de Peste selfs: maar daarenboven vereyscht hy soo wel als de daar op volgende droogte van de tonge dikmaals verkoelende middelen, die wy, als boven gesegt, dan alleen goed achten, als zy met een sweetdryvend zijn.

℞. Aq.

℞. Aq. borrag.
acetosæ an. unc. ij.
prophylactic. nostr. unc. j.
Succ. arantior. acidor.
citr. recent. an. drachm.
Julap. rosac. q. s. ad mediocrem
edulcorationem.
Lap. bezoardic. oriental. gr. xv.
M.

Laat de Patient dickmaals een lepel vol hier van drincken, het sal hem meerder dorst benemen als tienmaal soo veel biers, en evenwel soetjes in sijn zweeten onderhouden.

of

℞. Aq. card. bened. libr. j.
prophylactic. nostr. unc. ij.
Syr. granator. acidor. unc. ij. s.
M.

of

℞. Rad. scorsoner.
petasitid. an. unc. j.
Fol. acetosæ M. ij.
Coq. exaq. hordei Colatur. libr. j.
Adde
Syr. violar. simpl. unc. ij.
Sal. prunell. scrup. ij. vel spir. salis q. s.
M.

Vind gy de koortse groot en de maag redelijck sterk, zoo gebruykt in plaats van ons Aqua prophylactica het Aqua Alexipharmaca, dat wat meerder verkoeld en minder sweetdrijft als het eerstgenoemde.

By de Rijcken kond gy de koeldranken met eene seer lieflijck en hartsterckend maken op volgende wijse:

℞. Aq. borragin. unc. iij.
Card. bened. libr. s.

rosac. unc. j.
Sacchar. perlat. unc. ß.
Ambr. gris. gr. ij.
Mosch. gr. j.
Succ. citr. recent. q. s. M.

Het Wesoper of ander wel gekoockt kleyn bier staan wy liever toe, als een stuk gebrand hertshoorn, of een poppetje met geraspte nootemuschaat daar in hangt, en dan nog moet het niet te veel, niet te dickmaals, en niet te kout gedroncken worden; of het veroorzaakt lichtelijk winden, buykloop, hertsbenauwtheyt, en meer andere toevallen.

Zwacke magen en benauwde herten laat ik in't verminderen van de koortze wat Moezel of Rhijnse wijn met zuyker en versch limoensap gebruycken, maar hier is de middelmaat seer noodig. Die de Franse wijn toelaten, of zweetdryvende middelen, daar mede gemengt, in een groote koorts ingeven, zijn meermaals, meen ick, droncken van een zeer onwetende laatdunkentheyt.

Die de duure Oostindische steen, Pedro Porce genoemt, by haar hebben, en een kleyne tijd in haar toegelaten drank doen leggen, konnen veel goeds daar mede doen, als sy somtijds daar van drinken; want hy drijft kragtig zweet, en verligt het herte zeer.

Indien ik my niet en bedriege, soo groeyt deze steen nergens anders als in de galblaas van de Verkens: want hy is uyttermaten bitter, hy is zoo hard en vast van lichaam niet, of hy verliest t'elkens wat van zijn zelfstandigheyt, de coleur schijnt het zelfde mede uyt te wyzen; en diergelijke steenen vinden wy dikmaals in de galblaas der menschen, die met de voorgaande aan wesen, smaak, hardigheyd en coleur t'eenemaal over een komen; zoo dat ik niet en twijfel, of zy zouden, in't gebruyk gesteld, de selfde, zoo niet beter werking, deugd en kragten toonen.

Deze koorts is meermaals vergezelschapt met een diepe

SLAEP.

Die de meest bekende zweetdrijvende middelen, gelijck de Theriaca, Mithridatium, Diascordium, &c. zoo heel wel niet dulden kan; want een goed gedeelte slaapkruyt komt in alle deze genoemde mediçijnen; en daarom nemen zy de slaap zoo wel niet weg, als het wel van nooden is; beter hebbe ik my bevonden by de volgende, die de dampen van het hooft, en met een de brand en benauwtheyd van het herte drijven.

℞. Sal. rutæ,
scordii,
prunell. an. scrup. s.
Tartar. vitriolat. gr. viij.
Aq. prophylactic. nostr. unc. j.
melissæ q. s.
Syr. de betonic. unc. j.
M. F. Haustus.

Hier op belast ik de Patient te sweeten, en d'omstanders hem d'eerste en tweede dag soo veel wacker te houden, als het zijn krachten verdragen konnen.

Somtijts is by de koortse en geduurige

NACHTWAKING
en groote Hooftpijn.

OM het waken ben ick zoo zeer niet verlegen, al slapen de Lyders in de twee of drie eerste dagen niet: en de pijn hebbe ik met zweten menigmaal den eersten dagh sien verminderen, den tweeden seer verdraaglijk zyn, en den derden t'eenemaal verdwynen.

Het *Opium* heeft een zweetdryvende kracht; het komt, als even gezegt, voor een goed gedeelte in de Theriaca, Mithridatium, Diascordium, &c. (zonder het welke ik ook niet meene dat deze zoo veel zweet zouden dryven) en word ons van voorname Schryvers voor een treffelijke tegengift van alle

alle quaadaardige koortsen beschreven; inderdaat weet ick niet dat eenig medicament in de geheele Genees-konst gevonden word, dat zoo schielijk zoo veel goed kan doen; en van wiens wercking de geene, die het veel en wel gebruycken, zoo zeker iets konnen voorzeggen, als wel van het voornoemde slaapkruyt: niet te min hebbe ick het buyten mijn gewoonte in alle deze tijd zeer weynig gebruyckt, om dat ons de slaap in de twee of drie eerste dagen niet veel goeds by brengt: maar als de Patienten zes of zeven dagen na malkanderen tot geen ruste konnen komen, en haar kragten daar door seer verliezen, zoo is het haar, op volgende wijs van my voorgeschreven en ingenomen, uytermaten wel bekomen.

℞. Aq. prophylactic. nostr. unc. j. ſ.
borragin. unc. j.
cinamom. drachm iij.
Conf. hyacinthor. drachm. j.
Sacchar. perlat. drachm. ij.
Laud. opiat. gr. ij.
M.

Laat de Siecke alle quartieruurs een lepel vol hier van drincken, tot dat hy wat in ruste komt, hy zal zeer natuurlijk daar van slapen, en in 't slapen seer gemackelijck zweeten.

Dit raad ick u zoo na te volgen: maar weest aan d'eene kant niet stout, want onzuyvere magens en zeer verzwackte Patienten zal het meer quaad als voordeel doen: aan d'ander kant, zoo vreest uw eygen schaduwe niet; of wilt gy het verachten, zoo gelooft en weest verzekert, dat gy zijn natuur noch niet genoeg hebt onderzocht of leeren kennen.

Eer ik tot het *laudanum opiatum* kome, zoo zoeck ick de hooftpijn op volgende wijs te stillen. Ik laat wat gestoten hondsdraf (*hedera terrestris*) agter in de neck, en onder de voeten, als mede in de palmen van de handen, de volgende of diergelijcke middelen binden.

℞. Fol. rutæ Mis.
Ferment. acr. unc. ij.
Fim. columbin. unc. j.
Salis commun. unc. ſ.
Acet. Sambucin. q. ſ.
M. F. Cataplaſma plantis pedum & volis manuum applicandum.

of

℞. Boli armenæ,
Terræ ſigillat.
Cret. vulgar. alb. an. unc. ſ.
Acet. Calendul. q. ſ.
M. applicetur ut præcedens.

Op het voorhooft hebbe ick ſomtijds wat geſtooten nagelen in brandewijn nat gemaakt gelegt: want de azyn acht ick ſchadelijck, als mede de drancken, die den naam voeren van *Amandelmelken.*

Een ander toeval der Peſt is het

BRAKEN
en de Hik.

Als die uyt geen innerlijcke Peſtkool ontſtaan, (want dat zy in de maag als mede in 't gedarmte komen, verzekeren ons ſtoute, doch geloofwaardige Onderzoekers der natuure in geopende lichamen gevonden te hebben, en de reden kan ons dat zeer lichtelijck aan doen nemen) zoo hebbe ick zo groot geen moeyte gehad om dezelve te ſtillen: ick laat haar alle half uuren een lepel vol van dit volgende water koud innemen:

℞. Aq. menthæ,
prophylactic. noſtr. an. unc. j. ſ.
cinamon. unc. ſ.
Confect. hyacinthor. drachm. j.
Sal. corallor. ſcrup. j.
Syr. myrtin. unc. ſ.
M.

Hier

Hier op wil het braken gemeenlijck wel ophouden, inzonderheyd als gy de maag drie of viermaal 's daags met dit olytje strijkt.

℞. Ol. nucistæ express. drachm. j. ſ.
macis stillatit. drachm. ſ.
absinthii drachm. j.
M.

Ondertusschen laat ik haar weynig drincken, en zoo haast is het braken niet gestild, of ick schryve haar een volkomen zweetdranck voor.

DE LOOP

Is gemeenlijk een voorlooper van de dood; dog hebbe ik 'er eenige, die geen enckeld bloed of bloedig waren, op volgende manier gestild.

Ik onthoude my van alle zout- en zuurigheden, die anders in de Pest zeer noodig zyn, en verbiede het veel drincken: konnen de zieken de dorst, die haar gemeenlijck dan zeer queld, niet verdragen, zo laat ick haar een lepel vol twee drie van 't volgende water nemen.

℞. Rad. Tormentill. unc. j.
Flor. rosar. rubr. P. j.
Rasur. corn. cerv. drachm. ſ.
Sem. acetos.
Myrtillor. an. drachm. j.
Coq. ex aq. ferrata.
Colatur. unc. ix. Adde
Conf. hyacinthor. drachm. j.
Syr. myrtin. unc. j.
M.

De Theriaca gantsch alleen, en alle vier uuren tot een drachma toe ingenomen, heeft veelen treffelijck goed gedaan, als mede 't volgende middel lepelswys ingenomen.

℞. Diascord. Frac. drachm. ij.
Carabe, scrup. ſ.

Corall. rub. præp.
Sang. dracon. an. ſcrup. j.
Margarit. præp. ſcrup. ſ.
Aq. fœnicul. unc. j.
plantag.
roſar. an. unc. j. ſ.
Syr. de ſymphyto Fernel. unc. j.
M.

De ſtoppende, opdroogende en verſachtende Clyſteeren zijn hier zonderlings noodig, en moeten ſomtijds twee driemaal op eenen dag gezet en vernieuwt worden.

℞. Rad. Conſolid. major. unc. j.
biſtoriæ,
tormentillæ an. drachm. iij.
Fol. quercus M. ſ.
Flor. balauſt.
roſar. rubr. an. P. j.
Semin. anis. drachm. iij.
Coq. ex lacte vaccino uſtulato in Colalaturæ unc. viij. diſſolve
Terebinthin. Venet. unc. ſ.
Vitell. ovi num. j.
Throchiſc. albi Rhaſis drachm. j.
Mell. mercurial. unc. ſ.
roſat. coſat. unc. j.
M. F. Enema.

Van de moeder van witte en inzonderheyt van roode Wijn over de geheele buyck warm geſtreecken, en met een vierdubbelde doeck bewaart, hebbe ik grote wercking geſien; anders kond gy de volgende olie of plaaſter gebruycken:

℞. Ol. maſtichin.,
nuciſtæ expreſſ. an. drachm. j.
anethi,
abſinthii,
myrtyllor. an. drachm. ij.
Theriac. Veter. drachm. iij.
M.

℞. Boli

℞. Boli armen.
Thuris,
Mastich.
Sang. dracon. an. drachm. ij.
Mumiæ drachm. iij.
Pulver. gallar. drachm. j. ſ.
Semin. dauci
leviſtic.
aniſ.
myrtillor. an. ſcrup. j.
Ol. nuciſt. expreſſ. drachm. iij.
Terebinth. Ven. q. ſ.
M. F. ſ. a. Emplaſtrum.

Van d'innerlijcke toevallen der peſte hebben wy naar onze tegenwoordige tijd en oogmerk genoeg geſchreven, d'ytterlijke zijn drie: de *Peperkorens*; de *Peſtbuyl*, en de *Peſtkoole*.

DE PEPERKORENS

Konnen niet beter als door innerlijke medicijnen genezen worden, dan meeſtendeel brengen zy ons een quade boodſchap aan.

DE PESTBUYL,

Of der Latiniſten *Bubo* ben ick nu gewoon aldus te handelen: Ick zet ten eerſten een Veſicatorium, al is hy noch niet zonderlings verheven, zonder voorgaande koppen, want die ſtaan my niet wel aan, om dat zy pijn en koortſe veroorzaken, zoo wel goede als quade vochtigheden aantrecken, ende het geheele bloed noch meer ontſtellen: zeven, acht ofte meer uuren daarna, laat ick de blader doorſnyden, en legge het Emplaſtrum Magneticum Arcenicale daar op, het welke, onder alle de geene, die ick oyt hebbe geſien of hooren noemen, de ſchoonſte en grootſte wercken doet, gelijk yder een, die hem luſt heeft te gebruyken, zal bevinden konnen. Sijn beſchryving is by Hartmannus & Agricola te

ſien,

sien, maar of u dese ontbraken, zoo leest de gene hier.

Emplastrum Magneticum Arcenicale.

℞. Antimon. crud.
Sulphur. flav.
Arsenici albi an. unc. ij.

Subtilissime pulverisata sepeliantur in Phiola in arena, subministretur ignis donec colliquescant & colorem rubeum subobscurum induant. Vase refrigerato exime materiam quæ *Magnes Arsenicalis* vocatur, & venenata amplius non est, ut in canibus cuilibet id experiri licet. Postea.

℞. Gummi serapini,
Ammoniaci,
Galbani,
Magnetis Arcenicalis an. drachm. iij.
Terebinth. Lariceæ,
Ceræ an. unc. ſ.
Ol. succin. drachm. ij.
Terræ vitrioli dulcificatæ drachm. j.

Gummata dissolvantur in aceto vini fortis & per pannum linteum expressa, bulliendo iterum inspissentur ad priorem consistentiam. Deinde seorsim illiqna Ceram & Terebinthinam & extra ignem lagita, donec in spissitudinem unguenti redigantur. Adde porro supradicta gummata & magnetem arsenicalem cum Tarra vitrioli & oleo succini, & habebis Emplastrum ad extrahenda omnis generis Venena efficacissimum.

Dese plaester hebbe ick van die natuur bevonden, dat hy, op een stercke en grove huyd gelegd, oock de minste korst niet maakt, en evenwel de quaadaardige vochtigheden soo wel uyttreckt, dat een buyl soo groot als een noote somtijds in vier of ses dagen t'eenemaal verdwijnt, maar dat doet hy altijd soo haastig niet, en daarom vereyscht de noodwendigheid der schielijcke ontlasting dickmaals, dat ghy te vooren een blader treckt, en evenwel wil hy in sommige

groove lichamen geen korst maken, 't en zy uw Vesicatorium niet alleen het opperhuydeken, maar oock een weynig van de huyd heeft doorgeknaagt: dan in jonge kinderen en zeer tedere lichamen kan hy oock zonder een voorgaande blader gemackelijck een korst veroorzaken.

In dese korst sit eygentlijck het uytgetrockene fenijn, en daarom is zy redelijck dick en d' ondergelegen huyd ondertusschen qualijck geraackt of doorgegeten: het welcke seer waardig is om aan te mercken: want dit is, meen ick, de reden, waarom zy ongelijck eerder, als andere door de konstgemaeckte korsten, los gemaackt kan worden: in vierentwintigh of sesendertigh uuren tijds kont ghy haar met een spatel, zonder voorgaande scarificatie, t'eenemaal wegnemen, met weynig of geen pijn des Lijders, als ghy maar wat Unguentum Basilicum met Theriaca vermengt onder uw gemeen of uytgekosen Pestplaester heb gelegd: anders is tot d'afvalling der korst 't volgende middel zeer bequaam:

℞. Mellis virginei,
Axungiæ anatis an. unc. j.
Fuligin. camini drachm. vj.
Terebinthin. Argentinensis unc. j.
Vitell. ovor. No. ij.
Theriac. drachm. iij.
Ol. scorpion. q. s.
M. F. Unguentum.

Is de swelling niet genoeghzaam verdwenen na d'eerste afgenomen korst, zoo veroorzaakt een tweede of derde door het voornoemde *Emplastrum Arsenicale Magneticum*, en handeld het overige nog eens gelijck te vooren.

Eyndelijck geneest het zeer wederom toe met het Emplastrum de Mino, album coctum, diapompholygos, of andere opdrogende en velmakende medicijnen: doch komt tot deze toegenesing niet

te vroeg, op dat geen achterblyvend quaad een nieuwe ziekte en alzoo de dood opwecke.

Hebt gy geen gelegentheyt om deze plaaster of te krygen of te maken, soo gebruyckt, na een gesteld vesicatorium, de volgende, die u in andere tyden tegens pijnelijcke klieren mede zeer wel dienen kan: hy heeft my verscheyden goede werckingen laten sien, ook heeft men hem den seer hoogen naam gegeven van

Emplastrum Divinum.

℞. Gumm. Galban. unc. j.
Ammoniac. drachm. ij.
Opponac. drachm. iij.
Ceræ flavæ unc. xx.
Ol. olivar. unc. xxiv.
Lithargyr. aur. unc. xvij.
Oliban. unc. ij.
Myrrhæ,
Thurisan. drachm. x.
Virid. æris,
Aristolochiæ long.
Mastiches an. unc. j.
Bdellii,
Lapid. magnet. an. unc. ij.
M. F. s. a. Emplastrum.

Als de Bubo of zeer groot en verheven, of recht op de pezen staat, soo is het *Vesicatorium* te zwack, en het *cauterium actuale* zoo zeer noodig niet; gebruykt dan het *cauterium potentiale*, onder de welcke ik geen gevonden hebbe, dat met minder pijn dieper ineet als het volgende:

℞. Calcis vivæ drachm. j.
Saponis nigr. q. s.
M. F. Ruptorium.

De *Vesicatoria* zijn overal genoeg bekend, dan gelieft het u een goede beschryving daar van te hebben, zoo neemt deze:

℞. Fer-

℞. Ferment. acr. unc. ſ.
Euphorbii,
Sem. Staphyd. agriæ,
ſinapi,
Rad. pyrethri an. ſcrup. j. ſ.
Cantharid. drachm. j. ſ.
Acet. vin. fortis q. ſ.
M. F. paſta Veſicatoria.

Als de pijn zeer heftig is, en gy hoope hebt deſelve zonder cauterium te ſtillen, zoo gebruyckt het volgende Cataplaſma.

℞. Fol. ſcordii,
rutæ,
cicutariæ an. m. j.
Flor. chamomill.
anethi an. P. j.
Summitat. abſinthii P. ij.
Micæ panis ſimilagin. unc. ij.
Coq. ex lacte vaccino,
addendo
Croc. oriental. drachm. ſ.
Vitell. ovi No. ij.
Theriac. drachm. iij.
M. F. Cataplaſma.

Eenige maar weynig Peſtbuylen hebbe ick ſien tot etter komen, dan als de natuur daar toe genegen is, zoo ſullen de gene, die de konſt een weynig maar verſtaan, haaſt weten middelen daar toe te vinden, en deſelve, niet door een *Ruptorium*, maar door een *Lancet* in tijds te openen, en langſaam te laten toeloopen.

Die het Emplaſtrum de Ranis cum Mercurio opleggen, zijn ſtoute Ezels in de konſt; want zy dryven het fenijn te rugge, en brengen de lyder in 't uytterſte gevaar.

DE PESTKOOL,

By de Griecken *Anthrax*, by de Latiniſten *Carbuncu-*

bunculus (want onderscheyd hier in te maken, is hayrklovery) vertoont hem op verscheyde, maar somtijds zeer bedriegelijcke manieren.

Hy is goed te kennen, als hy met een verheve purperbruyne en rondom ontsteeke puyst aankomt: maar dikmaal siet gy anders niet, als een witte platte puyst, die onder haar een welgekookte materie schijnt te hebben; en als gy daar op druckt, zo is zy t'eenemaal droog, en hard en diep in't vleesch.

Zomtijds vind gy een enckele *bleyn* met een klare vochtigheid vervuld, en wacht ghy vierentwintig uuren om haar door te snijden, zo word zy bruyn, en als dan geopend zijnde, ziet gy daar een druppel twee of drie swart bloed uytloopen.

Zomtijds vind gy verscheyde kleyne en *witte Waterblaasjes*: als ick onder deze een ontsteke hardigheyd voele, en daar by een koortse, zoo twijffel ick aan geen quaadaardigheid meer, en ben met meer andere zeer ervare hedendaagze Genees-en Heelmeesters genoodzaakt om haar onder de Pestkolen te rekenen, nademaal zy de siecken alzoo haast als de bruyne onder d'aarde helpen, en op de zelfde wijse willen gehandeld wesen, of gy sult noyt te regte komen.

Om dese te genesen, vroeg tot de noodige materie te brengen, en haar schadelijcke voortkruyping te beletten, hebbe ick met anderen, die het veel gebruyckt hebben, geen beter middel noch gevonden als het *Cauterium actuale*: maar dat is eenige wat te wreet, die het (ik dencke niet uyt een verkeerde meêdogendheid) misschien meer gevoelen als de siecken zelfs; en die kiesen of het *Cauterium potentiale*, of een *Vesicatorium*: de welcke ick beyde zeer goed achte, en ook te werck stelle, als ick haar of krachtigh genoegh keure, of anders niet kan; want in den raad van neuswijse of onverstandige omstanders hebt gy zomtijds tot nadeel der Lijders maar een stem, al komen zy u tot haar voordeel altemaal toe.

Staat

Staat u geen van die drie middelen aan, zo gebruikt het bovengeschreven Emplaſtrum Magneticum Arcenicale, dat hier mede uitmuntend goed is.

Om de korſt haaſtig te doen ſcheyden, zijn de middelen, effen in de geneſing der Peſtbuyl beſchreven, noodig en goed: andere maken uytermaten veel werks van 't volgend papje.

℞. Rad. Conſolid. maj. ſicc. drach. ij.
althææ ſicc. unc. ſ.
Herb. ſcord. ſicc. drachm. ij.
Farinæ ſem. lini cribratæ,
Pollinis farinæ tritici an. unc. ſ.
Fiat pulvis ſubtilis; cui affunde
Aq. communis q. ſ.
Coquantur aliaquantum ut mucilagines ſolvantur, & compoſitio ad pulticulæ craſſioris formam deveniat, cui Adde
Mellis,
Terebinthin.
Ung. Apoſtolorum an. drachm. iij.
baſilici,
Picis liquidæ an. drachm. ij.
Vitellum unius Ovi,
Croci oriental. ſcrup. j.
M.
Adde ſi velis Theriacæ drachm. ij.

MIDDELEN
Om zig voor de Peſt te bevryden.

ALle middelen te verachten is de Theologie des Sathans: ſpringt, ſegt hy, van de thoren af, God zal u op zijn handen dragen, de trappen ſijn u geenſins noodig. Maar die ons het leven en gezondheyd heeft gegeven, heeft ons, om deſelve te bewaren, beter wegen aangeweſen, die ik u rade nevens my hier in te gaan.

Een *yverig gebed* tot den rechtvaardigen Sender

dezer plaage is het beste en voornaamste middel om zich voor de zelve te bevryden.

De Pest te *vlieden* is een goed en den Christenen geoorloft middel, als haar beroep dat lyden mag, als zy niet te veel daar op vertrouwen; als sy vlieden in de vreese Gods, die haar over al wel vinden kan.

Als dan moet de Vlugt in tijds en vroeg geschieden; men moet verre wijcken, en laat wederkeeren.

Wy zijn de *Lucht* genoodzaakt dag en nacht in ons lichaam te trecken, daarom diend op zijn zuyverheyt zeer wel gelet te worden.

Vuur aansteken, zoo op straaten als in huyzen, is een oud, vermaard, en goed bevonden middel; want niet suyvert beter als het vuur.

De huysen dagelijcks laten *wasschen* en schoon houden is seer noodig, die in plaats van water den azyn konnen gebruycken laten, hebben voordeel voor veel andere.

De *lieffelijcke reucken* van Ambra, Zivet, Muscus, Benzoin, &c. konnen niet alleen de quaadaardigheyt niet verbeteren, maar trecken het fenijn te meerder aan, en zijn daarom volgens de reden en ervarentheyt zeer schadelijk.

Die de Theriac of Mithridat in de neuze strijcken, zijn belagchelijk, en zeer slecht bewaard.

De wierook, barnsteen, pick, myrrha, geneverhout en bessen, zwavel, duyvelsdrek, hoorens, en inzonderheyt het bossekruyt, zijn gebrand of aangesteecken de rechte *luchtzuyverende Medecijnen.*

De *Taback* word van zijn groote drinkers grotelijks gepresen: in haar gezelschap kan ik niet wel duuren, en evenwel meen ik, dat hy goed kan doen.

Een *ongeregeld leven* is t'allen tijden schadelijk, maar inzonderheyt in deze.

Hoe yder een moet leven, kan in 't gemeen niet wel geschreven worden: yder volge zijn gewoone manier, en verwerpe voor een tijd de zwaarste spyzen, wel toeziende, dat hy de Maag noyt overlade.

An-

Anders zijn de beste spyzen, voor de geene, die haar hebben kan, de beste: het Kalf- Schapen- Ossenvleesch; hoenders, kapoenen, kallekoenen, patryzen, snippen, lieuwerkens, vinken: hazen, konynen, &c. de baars, snoek, pos, tonge, salm, &c. d'eyeren, boter, groene kaas, parmesaan, de karnemelck; de cichorey, endyvie, zuuring, lattuwe, kervel, petrozely, zellery, rosmarijn; zuurappelen, queepeeren, limoenen, oranjeappels, kappers, &c. zijn altemaal goet.

Maar geroockt en gezouten vleesch of visch, spek, verkensvleesch, schelvis, ael, alykruycken, krabben, garnaat, rauwe fruyten, en alle harde kost is schadelijck.

De *noten* worden in de pest zeer geprezen, en in der daat kan iets goeds daar uytgetrocken worden; oock zijn d'onrijpe geconfijt, voor de geene, die de gal niet onderworpen zijn, heel bequaam; maar die de nieuwe of drooge noten met meenigte willen eeten, hebben 's anderen daags weynig reden om haar groote deugd te spreken.

Goetbier en middelmatig sterke *Wijnen*, middelmatig gedroncken, zijn in Pesttijden seer en langgepresen medicijnen: Maar de zware zoete wijnen, als mede brandewijn, en wat daar van gemaakt word, keuren wy, dagelijks gedroncken, voor zeer quaad, en laten die niemand toe als oude lieden.

Nuchteren raad ik niemand uyt te gaan, en laat de geene, die my vragen, dagelijks wat van ons Pestbevrydend water of conserf innemèn.

℞. Aq. prophylactic. nostr. unc. vj.
Julap. rosac. unc. iij.
M.

Neemt hier van alle morgen twee lepels vol, eer gy uytgaat.

of

℞. Condit. prophylactic. nostr. unc. iij.

Neemt alle morgen, of als ghy in zorgelijcke plaat-

plaatzen moet gaan, de groote van een castanje.

De *Azijn* en alle andere zuurigheden zyn tot bevry-ding van de Pest veel honderd jaren lang van alle goe-de Practisijns zeer hoog geacht; maar die de hoest, zwackheyt van de maag, en de colijk onderworpen zyn, moeten haar niet veel en noyt alleen gebruyken.

d'Uytterlijcke voorzorgsmiddelen hebbe ick noyt veel kracht toeschryven konnen; dan hebt gy lust om iets aan den hals en op de borst te dragen, zoo acht ik het volgende voor het beste:

℞. Magnet. Arsenical. drachm. j.
Benzoes q. s.
M. F. Rotula majuscula Syndone rubro obducenda.

De Magnes Arsenicalis is boven in de genesing der Pestbuyl beschreven.

In 't *waken* en *slapen* moet mem matig zijn, als me-de in de beweging des lichaams.

Het onmatig *gebruyck der Vrouwen* is schadelijck.

De *hardlyvigheyd* is niet zeer goed, maar het sterck purgeeren uytermaten quaad.

De *droefheyd* kan niemand voordeel doen.

De *schrick* heeft veele aan een ziekte, en dan aan een kist geholpen.

De *toorn* kan veel quade veranderingen in het lig-chaam brengen: beter is het, dat wy ons evennaasten haar schuld vergeven; en God bidden, dat hy ons d'on-ze niet toerekene.

HISTO-

HISTORISCHE AANMERKINGEN.

I.

BRasilien was zoo niet veramrd, of het zond een van zijn besoekers in sijn tweeëntwintigste jaar rijkelijck geladen t'huis, dan het genot daar af wierd anderen toegestemd door een ziekte, die hem den 21 Julii des jaars 1655 op Boomsloot overviel. Hy hadde hem in zijn eygen Schuytje wat vermaakt, en quam 's avonds nat en koud van hangelen en visschen t' huys. Straks kreeg hy een kleine grilling over 't lijf, en een groote pijn in 't hoofd, die 's morgens in zulken Rasernye ontaarde, dat hy van geen vier mannen konde gehouden worden.

De Pest woede doen seer hefrig in een volckrijke nabuurige Stad: in de onze wierden wy van verre noch gedreygd. Uyterlijcke teykenen van quaadaardigheyd had ick niet, en d'innerlijcke waren my niet starck genoeg om het aderlaten te verachten, dat my van de rasernije soo zeer wierd aangeprezen. Ik schreef hem een hartstarkend en zweetdryvend middel voor, d'omstanders belastende hem alle quartieruurs twee lepels vol daar van te geven, en een uur daar na seven oncen bloeds uyt de regter arm te laten trecken, en stracks na de lating wederom met het gebruyk van het voornoemde watertje voort te varen; alzoo ik my in de Pleuris, met blutskoortsen vergeselschapt, dickmaals te voren by deze wijse van medicineren wel bevonden hadde. Het voorgeschreven middel was dit.

℞. Aq. borragin.
card. benedict.
meliss. an. unc. j. s.

alexipharmac. unc. j. ſ.
cimom. unc. ſ.
Conf. alkerm. ſine ambr. & moſch.
drachm. j. ſ.
Syr. acetoſitat. citr. unc. j.
M.

't Een en 't ander wierd gedaan; men leyde wat op het voorhoofd, in de nek, en onder de voeten, maar niet bracht voordeel by. Ik ſchreef hem 's avonds een volkomen zweetdrank voor, maar wederom vrugteloos: want de raſende Braſilsvaarder voer den zelven nacht over naar d'andere wereld.

II.

EEnige dagen te vooren, namentlijk den vijfden July, wierd N. Packer een zwaar packje opgelegt, dat zijn wijf moeſt helpen dragen. Zy kregen beyde een Peſtbuyl in de lieſche. De vrouw was ſluymerig, koortſig en benauwd; maar op de goede werking van de voorgeſchrevene zweetdrancken en uythalende plaaſters wierd zy van dag tot dag gezonder, en den thienden volkomentlijk geneſen. De Man was pijnelijck in 't hoofd, mymerde zeer tot aan den vijfden dagh, als wanneer hy heftigh uyt de neus begon te bloeden, 't welk twee dagen lang, doch niet geduurig, duurde; dat ſtond my, volgens het leeren der geleerdſte Schryvers, niet wel aan: dan als ick ondervond, dat de krachten niet verminderden, maar wel de mymering, de hooft-pijn en de koortſe, en dat de buyl niet in en ſloeg, zo greep ik beteren moed, wel wetende dat de menſchelijke oordeelen zoo vaſt niet gingen, of zy konden lichtelijck, ſoo door den tijd, als door een naarder onderſoek, verbeterd en veranderd worden. Ik vond dan ongeraden hem op de wijze van andere lyders voorder te doen zweeten; liever zoekende het herte te verſterken, vaſtigheid aan 't

aan 't losse bloed te geven, en een grootere bloedvlieting voor te komen met het volgend drankje, waar van ik hem dikmaals liet een lepel vol twee drie indrincken.

℞. Aq. rosac.
plantagin. an. unc. iiij.
cinamom. drachm. vj.
Sang. dracon.
Corall. rubr. præparat. an. scrup. j.
Confect. hyacinthor. drachm. j.
Spir. salis gutt. viij.
Syr. berberor. unc. j. ſ.
M.

Hier op hiel het bloeden op; het verstand quam weder, en zijn gezondheyd oock; maar de buyl verdween niet voor de thiende week.

III.

EEn Vader van vijf kinderen verloor binnen de ses weeken vier derselve met sijn tweede vrouw. Sijn dadelijcke troost, en Christelijcke kloeckmoedigheyd in zoo zwaar een kruys was krachtig genoeg om het alderzwakste gemoet te troosten. Een levendig voorbeeld dringt veel beter door de harten, als d' uytgezogtste woorden: Een dochter bleef na een zware ziekte over, en is nu, God lof, gezond. Zy kreeg den 4 September, korts na het overlijden des tweede zieke, een koortse, hertsbenautheyd, hoofdpijn, en een pest-buyl binnens arms ontrent de slincker elleboog, recht op de pees des tweehoofdigen spiers: die verweckte niet alleen groote pijn op de plaatse, daar zy stond, maar oock onder de medelydende oxel; want daar onder was of quam noyt geen verheventheyd.

Ick liet haar ten eersten met het volgende dranckje zweeten.

℞. Diascord. Frac. scrup. iiij.

Sal. prunell. ſcrup. j.
Aq. alexipharmac. unc. j. ſ.
card. bened. q. ſ.
Syr. de limonib. unc. ſ.
M. F. Hauſtus.

En dede haar uyterlijck het *Emplaſtrum divinum* opleggen.

De zweetdrank dede ſijn wercking wel, maar de pijn wierd zoo heftig in den arm, dat de daar op volgende mymering en nachtwaking my, na verſcheyden andere te werck geſtelde middelen, aanried het *Laudanum opiatum* op deze wijze te gebruyken.

℞. Aq. meliſſ. unc. j.
card. bened. unc. j. ſ.
alexipharm. unc. j.
Conf. hyacinthor. drachm. j.
Julap. roſac. drachm. x.
Laud. opiat. gr. ij.
M.

Van dit watertje nam zy om de halfuur twee lepeltjes, waar door zy wel te zweeten, maar geenſins te ruſten quam. De daar by geroepe Chirurgijn leyde onderruſſchen, om de verandering, ſijn gewoon peſtplaaſter op, maar die kon de pijn al mede niet verzachten, waarom wy eyndelijk gedwongen wierden dit *ruptorium* op te zetten:

℞. Calcis viv.
Sapon. nigr. an. q. ſ.
M.

Dit dede zijn wercking treflijk wel; waar door de niet vermeerderende pijn, en de zeer verminderende koortſe, ons beter moed en geneſings hope gaf; het duurde evenwel noch 10 of 12 dagen eer de laatſte haar t'eenemaal verliet, en in de ſeſte weeck eer de geopende peſtbuyl toegenas; want het geheele kliertje zwoer uyt, en een bedorven ſtukje van de pees moeſt tot ſcheyding gebragt worden; behalven dat de diepe

diepe ſweering de harde kanten, en de waterdunne vochtigheyd ons geen kleyne vreeze gaf, dat de bederving dieper was gekomen: dan de gezegende hand Gods heeft alle voordere ongemacken voorgekomen, en de voorige gezontheyd aangebracht.

IV.

AL in de Maand van May wierd een Boeckverkooper met twee pijnelijke negenoogen zeer gequeld: d'eene ſtond op de bilſpier, d'ander op het zakje. Om diergelijcke gaſten voedſel en herberg te weygeren, dede ik hem twee drie dagen na malkanderen een mustje van deſe laxeerdranck innemen:

℞. Tamarindor. unc. j.
Crem. Tartar. drachm. ij.
Fol. ſenn. mund. drachm. vj.
Rhei opt. drachm. ij. ſ.
Sem. anis. drachm. j. ſ.
Coq. ex ſero lactis Colat. lib. j.
Adde
Syr. de cichor. cum Rheo unc. ij.
M. F. Apozema.

Uyterlijk wierd het Emplaſtrum diachylon cum gummat. opgelegt, en het zeer in tijds geneſen.

Ondertuſſchen nam de Peſt alhier vry toe; en den 26 Auguſti kreeg hy een groote buyl in de ſlinker lieſſche. Zoo haaſt was ick hem niet bygekomen, of hy en ſijn huysvrouw deden my zeer licht de zware vraag, *is het zwarigheyd of niet?* Ik ondertaſte alles met de handen, ſoo van mijn gemoed, als van mijn lichaam, en gaf daar op het ronde antwoord, *Ja.* Die twee ſlechte letteren bragten deze twee vereende herten onder een zeer zware pars, van de welcke ik haar beyde ſoetjes trock, door mijn menſchelijke verzekering, dat des Ly-

ders leven geen gevaar en liep: want hy hadde noch koortse noch andere benauwtheyd; hy at, hy dronk, hy sliep seer wel: niet te min dede ik hem eenige malen zweeten, en door den Chirurgijn een Spaanse vlieg opleggen, en voorts aantreckende pappen en plaasters, waar door de Pestbuyl binnen de vier weecken t' eenemaal verdween sonder tot etter te komen.

V.

EEn Embder Jongman, 26 jaren oud, liet my door sijn geduerige koorts, sluymering, bevende lippen, en bruyndrooge tong niet zeer twijffelen, of zijn sieckte oock quaadaardig was. Den 12 Augusti wierd hy siek, den 30 gesond. Ick dede hem in 't begin als andere 's morgens en 's avonds zweeten, en in plaats van bier dees koeldrank drinken,

℞. Aq. card. benedict. lib. j.
alexipharm. unc. ij.
Julap. rosac. unc. ij. ſ.
Spir. salis gutt. viij.
M.

Den derden dag sloeg hy uyt met peperkorens over het geheele lijf; de slaap hiel niet op, nog ook het beven van de lip, alhoewel hy noyt tot braken quam. Ick schreef hem toen dees zweetdrank voor,

℞. Sal. Scordii,
card. benedict. an. scrup. j.
Ant. diaphoretic. scrup. ſ.
Oc. cancr. contus. gr. xij.
Aq. prophylact. nostr.
menthæ,
Syr. è succ. card. bened. an. unc. j.
M. F. Haustus.

Daar op wierd de koortse kleynder, en den agtsten dag kreeg hy een zware sprouw: tegens de welcke

ke hy leepelswijs 't volgende water gebruyckte,

℞. Succ. ſemperviv. major. unc. ſ.
Aq. prunell.
portulac. an. unc. j. ſ.
Vitell. ovi No. j.
Syr. violar. compoſ. drachm. vj.
M.

Dit liet hy twee, driemaal vernieuwen, tuſſchen beyden wat ſyroop van porceleyn, en violen ſlickende: waar op de ſprouw afviel, en de koorts hem t'eenemaal verliet, ſonder dat hy gepurgeert of gelaten wierd.

VI.

N. N. in St. Annaſtraat wierd met ſijn huysvrouw ſieck den achtienden Auguſti, en het kind lag ſtervende doen ick quam. De moeder was wat ſlaperig, d'oogen ſtonden wel, de koorts was klein, de tonge vochtig, het herte kloeck, maar zy hadde een Peſtbuyl in de lieſche, en was ſwanger in de zevende Maand: den zelven nacht verloſte zy, en ſoo haaſt ick dat vernam, voorſeyde ick d'omſtanders hare dood, en die volghde noch deſſelven morgens tuſſchen thien en elf uuren. De Vader was ten eerſten buyten verſtand, met vuurige oogen, en een droge tong, die my altijd quade teyckenen ſijn geweeſt: de koortſe was niet groot, maar wel de hertsbenauwtheyd; het water was ſoo ſchoon, als dat van een geſonde. Na de tweede zweetdranck was hy t'eenemaal bedaard en de tonge vochtig, in de lieſche openbaarde ſich een buyl, en op de rug een kool, by de welcke des anderen daags noch drie vier andere quamen, als wanneer hy groote hope gaf van een goede uytkomſt. Maar doen hy tot kenniſſe gekomen was, en zijn doode huysvrouw voor hem ſagh, ontſtelde hy zoo zeer, dat de quaadaardigheyd en de peſtbuyl wederom te rugh, en naar het herte ſloeg,

hy kon niet meer tot sweeten komen, en was de derde dag een lijck.

Een oude nichte van het huys kreeg een pestkool zonder koortse, en wierd in negen dagen op onze gewoone manier genesen.

VII.

MYn Huysvrouw was zeer na aan 't eynde van haar dragt, als haar Vroetvrouw om my zond. Ick vond haar in de kleederen leggen op een bedde; en doen zy opstond om by my te komen sitten, zoo seyden my haar bevende beenen ten eersten, dat of de krachten weynig, of de hersenen niet wel waren. Ick bevond my noch in 't eene noch in 't andere zeer bedroogen; want de pols was slap, en 't verstand van huys. Ick vraagde naar eenige uyterlijcke toevallen, en die wierden plat ontkent: nemaar het seldzaam wesen van haar aangesicht, de drooge tong, de kortaassemheyd, en meer andere teyckenen deden mijn gedachten zoo strack spelen op een schuylend quaad, dat ick haar *Neen* geensins aan kon nemen. Ick hiel dan lang en starker aan, en eyndelijck bekende zy en *puystje* op het dicke van haar rechter dye te hebben, maar dat *puystje* was een *Pestkool*, en meer als een schelling groot. Zonder twijffel hadde zy een *Pestbuyl* in de liesche, maar dat wilde zy noch bekennen, noch onderzoecken laten. De Chirurgyn nam d'uyterlijcke sieckte waar, en ick hielp haar aan 't sweten: 's anderen daags hadde zy meerdere kragten en verstand; den derden was zy uytermaten wel; maar tegens den avond vond ick alles veranderd: zy woelde zeer; zy was niet verre van een rasernye, en dezelve nacht scheyde zy uyt het vroeten dezer wereld.

Het was een aardig, tenger en al te verstandigh wijfje, en die waanwijsheyd koste haar menschelijker-

lijckerwijs het leven. Ses dagen hadde zy sieck en haar eygen Geneesmeester geweest, eer zy my om hulp versocht. Sy purgeerde haar zelven eerst met *Manna cum Cremore Tartari*; en daarna met *Tamarinde*: waar op zy noodzakelijcker slimmer wordende, en om quaadaardigheid denckende, een once *Aq. Alexipharmaca* liet halen. Die bevand zy veel te swack te zijn om haar te helpen, daar op zoo onderwierp men sich eens anderen raat: maar dat duurde niet veel langer als twee dagen; want de derde liet zy haar (tegens al mijn bidden en verbieden) verkappen en verschoonen, en dronck wederom *huy* met *Tamarinde*; daar op ging zy verscheyde malen op de stoel, en ick zag met moeyelijckheid op een goede verandering, de voorschreve quade, en na dees de dood aankomen.

VIII.

OP den zelfden tijd docht my dat *Helena van Wijngaarde*, onze dienstmaagd, niet zeer wel was, maar zy wilde het niet bekennen. Die nacht sliep zy by ons dochtertje, toen drie jaren oud. Des anderen daags begon zy zeer te braken: zy was pijnelijck in 't hoofd, benauwt van herten, insonderheyd als zy op wilde staan of sitten; d'oogen waren rood, maar de tong was wel, en de koorts niet swaar. Ick gaf haar stracks een sweetdranck in, want zy hadde drie dagen te vooren buyten mijn weten in een zeer besmettelijk huys geweest; de derde dag quam een pestbuyl in de slincker liesche. Ick liet haar dagelijcks sweten: de Chirurgijn handelde de Bubo naar de konst, en zy quam den 14 dag van haar sieckte tot haar gewone oeffeningen, doende handreyckingh aan mijn huysvrouw, als zy door Gods goedertierendheid den 25 September 1655 van een gezonden zoon verloste.

IX.

DE dochter van N. *Dommer* klaagde den 11 September van een heftige pijn in 't hoofd; de tonge was zeer bruyn en droogh, het herte beklemt. Twee dagen liet ick haar wel sweeten, en de derde seyde zy gesont te zijn: de pijn, koorts, de benauwtheyd, was verdweenen, en de tonge vocht. Ick ried haar evenwel de warmte, de stilte, en noch een sweetdranck aan. Maar zy stond op, zy at, zy dronck, en quam voor aan straat: des nachts sliep zy redelijck wel; maar des morgens quamen de voorige toevallen wederom, des avonds volgden peperkoorens, en tegens den anderen morgen de gebuuren om haar op het stroo te leggen.

X.

N. N. hadde al zes dagen heftigh sieck gelegen, als ick op den 20 Augusti 's morgens by hem quam; zijn sinnen waren zeer verstroyd, de tonge bruyn en droog, het hert benauwt, de oogen starr, de handen bevend; op de wange sat een wederspannige groote kool, met een straal tot onder aan de kin, die mede hard en zeer geswollen was. Die kool scheen noch gelijck te vooren gestadig voort te willen kruypen; want zy stond zeer droogh, zy was seer ontsteken, en overal onbepaald; de keel begon al te seer te doen (sijnde by my een doodelijk teyken) de koorts was heftig, en alles dreyghden ons; zoo starck een vyand vereyschte stercke tegenstand; waarom ick (steunende op de reden, ervarendheyd en aansien van de voornaamste Practisijns en schrijvers dezer en der voorgaande eeuwen) het *Cauterium actuale*, ofte het gloeyend yser kloeckmoedigh voorsloegh, 't welk van den verstandigen Chirurgijn als een treffelijck middel niet alleen stracks aangenomen, maar oock kloeckmoedig wierd gebruykt, zon-

zonder eenige klachten ofte pijn des Lijders. Dit geschiede 's morgens ten tien uuren : des namiddags tusschen vier en vijven hadden wy scheydingh en digestie : en de kool en kroop niet vorder, het welck ick niet meene, dat van eenig ander werelds middel zoo vroeg zoude konnen te wege gebragt worden. Hy hadde tusschen beyden wel gesweet, en alles stelden hem beter aan, tot grooter vreugde der vrienden als wel van ons, die de bedriegelijckheid deser sieckte kenden. Tegens den nacht nam hy wederom een sweetdranck in, en bracht dezelve redelijck wel over, 's morgens den 21. Augusti gaf ons de wang noch wat, maar minder vochtigheid, de koortse was niet vermeerderd, en zoo deede oock onze hoop. Tusschen de twee eerste vingeren des rechterhands (de duym voorby gegaan) kroop een pijnlijcke pestkool zoo verre voort, dat hy de geheele arm tot medelijden trok. Die swarigheid trof ons gemoed al weder, en parste hem het voorigh middel uyt. Het gloeyend yser wierd dan weder by der hand genomen, en de lijder zag het met zeer kleyne klagten aan. Daar op nam hy behalven sijn verstarkend voedzel, en sweetdrijvende koeldrancken, wat om te sweeten: maar de werckingh was minder als ons gedane wensch. Des namiddags ten vier uuren stonden al de zeeren droog, en voorseyden ons een ongeluckige uytkomst. Ten negen uuren 's avonds zag een ander daar by gehaalde Pestmeester het kleyne voordeel van zoo krachtighe goede middelen met droefheyd aan; goed keurende al het gene wy te vooren hadden gedaan, en als noch doen wilden. Des middernachts wierd hy razend en sprong uyt het bedde, niet machtig om van drie omstanders daar in gehouden te worden: tegens den morgen raeckten hy wat in de stilte, en een uur daar na in d'eeuwige ruste. Korts daar op wierd van eenige onverstandige menschen mijn kloeckmoedigheyd

ge-

gedoopt met den naam van versuym ; maar ick bestrafte haar ondanckbaarheyd, en lachte mededogentlijck met haar ongegrond gevoelen, God dankende, dat ick mijn gnmoed zoo wel bevrijt, en de konst haren vollen eysch gegeven hadde.

XI.

DE huysvrouw van *Cornelis Jansen* Bandelierverkoper, in de vijftigh jaren oud, lag een dagh of twee te bedde, eer zy een pestbuyl in de liesche voelde: zy was vry benauwt; dan de koortse was niet groot, en d'oogen, op de welcke ick in al mijn sieckken lette, stonden wel. Sy quam soo haast niet aan het zweeten, of de benauwdheyd gingh over, en weynig dagen daar aan de koortse. Uyterlijck leyde de Chirurgijn na een getrocke blader het *Emplastrum Magneticum Arcenicale* op de buyl, en genas die op zijn tiid. Den 18 September wierd zy sieck, en den 23 haar eenige zoon. Hy hadde een onverdragelijcke pijn in 't hoofd, weigerde alle medicijnen, en sturf den derden dagh; maar zy leefd als nog gezond.

XII.

EVert *Tesselaar* wijnkooper kreeg den 28 September een grilling over 't lijf, en daar op een hevige brand: hy was zeer benauwt van hert en borst, braackachtigh, pijnelijck in 't hoofd, met vuurige oogen en bevende handen, en klaagde van een onverduldige pijn in de rechter liesche, in de welke ik niet te min geen tegensnatuurlijcke zwellingh wist te voelen. Ick gaf zijn sieckte den naam van Pestkoortse, en hy gebruyckte raat. Na het eerste sweeten hiel het braken op, en de pijn verminderde zoo in het hoofd als in de liesche; na het tweede wierd zy lijdelijck, en na het vierde was zy

zoo goed als verdweenen , en de koortſe meede. Sich ſoo haaſt van ſoo qualijck zoo wel bevindende; ontkende hy een quaadaardige koorts gehad te hebben, en ſtond op, en quam op ſtraat. Ick beſchreef hem de groote zegen Gods, en zijn kleyne danckbaarheyd : ick voorſeyde hem een meerdere tuchtigingh , en verzekerde hem, dat zijn gezondheyd noch op zoo ſtarck geen beenen ſtond, of ſy zoude lichtelijck wederom komen te ſtruykelen; indien hy haar niet onderſtutte met noch een of twee verſtarckende en ſweetdrijvende Medicijnen. Dit geloofde hy , of door eygen onwetendheid , of door quaden raat van andere, niet als des anderen daags, als wanneer hem zijn vorige vyanden heftigh wederom beſtormden, en met een zijn huysvrouw quamen aan te taſten, haar eerſtelijck een pijn in de lieſche, en daar op een Peſtbuyl aanbrengende. Doen verſcheen de waarheyd van mijn voorig ſeggen ; zy bekenden ſchuld , en de vreeſe voor de *Dood* leyde haar deze malle woorden op de tong. *Of ick raad daar tegen wiſte*? Ik lachte by my ſelfs, en ried haar dezen raad en hulpe te verzoecken van God , die zy vertoorent hadden; ik zoude ondertuſſchen de wegen van de konſt ingaan. Daar op raackten zy beyde aan het zweeten, en door haar meerdere gehoorzaamheyd wierden zy in negen dagen geſont : maar de Peſtbuyl van de vrouw verdween niet voor de vierde week.

XIII.

MEeſter *Albert Vettewarier* hadde in weynig dagen verſcheyden lijcken uyt verſcheyde zeer beſmette huyzen helpen dragen tegens den raad, die ick hem meer als eens te vooren gaf. Den 2 October droegh hy een van zijn gebuuren, en quam zoo haaſt niet uyt het huys, of het lichaam was ontſteld; niettemin hiel hy hem door den dagh noch

ſtarck,

ſtarck, maar des avonds moſt hy leggen. Ik vand zoo veel teyckenen van quaadaardigheyd, dat ick aan deſelve niet kon twijffelen. Het verſtand was goed, d'oogen niet ontſteeken, de tonge vocht, de koortſe kleyn, de dorſt niet groot, het lichaam vry van uyterlijke toevallen. Maar hy was ſeer benauwd van herte, de pols verdween op het matig drucken van mijn vingeren; hy was tot braken en ſlapen genegen, en het weſen van zijn aangeſicht ſtond ten eerſten gelijk dat van een ſtervend man. Het braken wierd haaſt geſtild door die middelen, die ik u boven op haar plaats beſchreven hebbe, maar tot zweeten wiſt hy niet te komen. Des anderen daags ſchreef ik hem een ſtarkere zweetdrank voor, en die werckte redelijck wel; maar hy wierde dorſtiger, en dronck tegens mijnen danck byna een mengele bier: daar mede verwekte hy de braking weder, en ick vreesde voor een loop, alzoo hy begon over pijn van de buyk te klagen. Daarom liet ik hem in plaats van bier dit waterje drincken.

℞. Aq. roſac. unc. ij.
card. benedict. unc. iiij.
menthæ unc. j.
cinamom. drachm. iij.
prophylact. noſtr. unc. j. ſ.
Syr. myrtin. unc. ij.
M.

En belaſte hem deſe zweetdranck in te nemen:

℞. Conf. hyacinthor. ſcrup. j.
Theriac.
Diaſcord. an. ſcrup. ij.
Sal. corallor. gr. xv.
Aq. prophylactic. noſtr. drachm. x.
M. F. Hauſtus.

Hier op wierd hy vry wat beter, en ſliep redelijck wel dien nacht, ook gaf hy niet meer over. Den derden dag klaagde hy over pijn in de neus: als

als ik daar na zag en voelde, zoo was de ſlinker vleugel hard en wat rooder als hy wel behoorde. Binnens neus vond ick een *Anthrax* of Peſtkool, en liet het *Empl. Divinum* opleggen, voortvarende met de zweet- en koeldrancken. Den vierden dag 's morgens was de neuſe kout en blaauw, en al mijn hoop te niet; want de Peſtkool was opgekroopen tot aan de mamachtige uytſteekſelen der herſenen, en de pols oneffen klein. Ick liet hem evenwel noch eens ſweeten, maar zonder voordeel; want tegens de middag vond ick niet als doodelijcke teyckenen, behalven dat hy goed was van verſtand. Ick wenſchte hem een gezonde ziel, en nam mijn afſcheyd van dien oprechtengoeden man, en hy een uur of twee daarna de ſijne van deze valſche en booze Wereld.

XIV.

DE huysvrouw van Meeſter *Hans*, Chirurgijn en Peſtmeeſter dezer Stede, quam op een Woensdag avond in September uyt de Kerck, en gevoelde haar niet wel. Twee uuren daarna vond ik haar leggen in een koortſe, ſlaperig en benauwt van herte. Ik ſchreef haar deſe zweetdrank voor:

℞. Diaſcord. Frac. drachm. j.
Conf. hyacinthor.
Lap. prunell.
Sal. Scord. an. ſcrup. j.
Aq. prophylactic. noſtr. unc. j.
beronic. q. ſ.
Syr. è ſucc. card. bened. unc. ſ.
M. F. Hauſtus.

Die dede ſijn behoorlijcke werckinge niet, en was my een quaad teycken: des anderen morgens nam zy deze ſtarckere in:

℞. Theriac.
Diaſcord. an. drachm. j. ſ.

Aq.

Aq. prophylact. nostr. unc. j. ſ.
Sal. card. bened. ſcrup. j.
Syr. de limonib. drach. vj.
M. F. Potio.

Die dede alſoo weynig als de voorgaande, en vermeerderde mijn vreze.

Tegens den avond zocht ik haar door volgende verandering van middelen te helpen:

℞. Sal. abſinth.
Scord.
prunell.
Ant. diaphoret. an. ſcrup. j.
Syr. è ſucc. card. ben. unc. j.
Aq. prophylactic. unc. ij.
M. F. Hauſtus.

Daar door quam zy aan het zweeten, de benautheyd was minder, en de koortſe mede: maar den derden dagh borſten over al peperkorens uyt, en korts daarna de tranen van de kinderen over het verlies van haar zorgvuldige Moeder.

Acht dagen daar aan ging de weduwenaar ten ſeven uuren 's morgens uyt, om ſijn beſmette zieken te verbinden: tegens achten quam hy in de moddermeulenſteeg op een kamer, en trock zijn verbinddooſe zoo haaſt niet uyt zijn zak, zeggende, *Pas ick niet wel op?* of hy zeeg neder op een ſtoel, en bleef daar onbeweeglijck zitten tot den middag toe, als wanneer zijn knecht en oudſte zoon quamen, om hem t'huys te brengen: hy ſtond op, en ging, van haar geleyd, bequamelijck over ſtraat, maar hy hadde d'oogen toe, en konde qualijck een woord ſpreken. Men bracht hem voorts te bedde, en ten een uure zag ik hem leggen in een diepen ſlaap. Ick ſprak hem aan, en konde na een lang en hart roepen niet meer als twee ſlechte woorden van hem krygen. Ik gaf deze ſijn *ſlaapſieckte* den naam van *Coma ſoporoſum*, en liet hem terſtond klyſteeren, en

het

het hooft op die plaatſe, daar de pijlnaad de kransnaad raakt, beſtryken met deze olie:

℞. Ol. majoran. ſcrup. j.
rutac. drachm. j.
ſuccin. rectificat. ſcrup. j.
rorismarin. ſcrup. ſ. M.

Belaſtende ſijn oudſte dochter, dat men hem de neus zoude prickelen met Tabaksbladeren, op dat hy tot nieſen mochte komen. Innerlijk ſoude hy dikmaals een lepeltje van dit watertje gebruyken.

℞. Aq. Antepileptic.
prophylactic. noſtr.
betonic.
roſac.
Syr. de Stœchade an. unc. j. M.

De klyſteer wierd wel gegeven en ontfangen, maar ſonder kennis uytgelaten: de bladeren van Tabak deden geen werk, en van het waterje nam hy weinig in. Tegens den avond liet ik hem noch eens klyſteeren, en van 't volgende niespoeder in beyde de neusgaten, de groote van een erweete, door een ganſeſchacht blaſen:

℞. Flor. lilior. Convall.
Fol. majoran. an. ſcrup. ſ.
Hellebor. alb. gr. iij.
M. F. Pulvis tenuis.

Dit wierd ſoo haaſt niet in 't werck geſteld, of hy niesde drie of viermaal, en werd een goed deel welgekoockte en geelachtigwitte materie quyt, niet door de neus, maar door de mond, ſwelgende een groot gedeelte der ſelve in 't lichaam, door ſijn kleine kennis en verſtand. Een ander gedeelte bleef hem in de mond noch leggen; want als men langs de wang naar de mond toe drukte, ſoo quam daar t'elkens de grootte van een ſincknoot etter uyt. Dit gaf my genoegh te kennen, dat in de herſenen een verzweering was, en met een, dat ik voor hem de kinderen geen levens hope geven moſt, alzoo hy

door zoo groot een ontlasting ook de minste verligting of verstand niet kreeg, in tegendeel wierd hem alle vordere spraak en geluyd benomen, daar op quam hy aan het reutelen, en korts daarna aan 't eynde van zijn leven.

Weynigh dagen daar aan storven twee van zijn kinderen en de dienstmaaght schielijck wegh. De knecht kreegh een Pestbuyl onder d'oxel zonder koortse: hy trock een blader, en genas die voort met aantreckende plaesters. Daar op wierd het jongste dochtertje, en drie dagen daar aan het oudste wel opgetrocken en verstandig zoontje sieck, en volgden, afkeerig van alle medicijnen, haar voorgaande vrienden. Eyndelijck wierd de oudtste dochter en het jongste zoontje mede geraakt, en zijn beyde opgekomen. Het zoontje was wel koortsigh, maar niet heftigh sieck: dan de dochter gaf my weynigh genesings hope; zy hadde zoo wel als haar broedertje een pestbuyl in de liesche, en kreeg den achtsten dag de sprouw, daar op wierd zy de koorts, en voorts de geheele sieckte quijt: Dit huysgesin bestond uyt thien personen, die altemaal met swarigheid besocht wierden: zeven daar van gestorven, en drie bleven in het leven. Die deze sieckte niet besmettelijck acht, (gelijck wonderlijcke reden of onredenkavelaars in de wereld gevonden worden,) kom hier en leere beter: de quaadaardigheyd gaat haren gang, en past zeer weynig op het krakelen van neuswijse menschen.

NAEREEDEN.

ICk hadde Leeser, die ons en de konst bemind, *voorgenomen ten minsten veertig diergelijke Aanmerkingen te beschrijven, maar de liefde tot ons niet genoeg voltoyde konst heeft my by sekere gelegentheid gedwongen andere stoffen te verhandelen, die ik u op zijn tijd sal mede deelen. Gebruykt ondertusschen dese weynige tot voordeel van uw evenaasten, en weest oorsaak, dat ik de overige niet vergete.*

Aan

Aan den Heere

J. RYKE WAERT,

Hoogvermaard Geneesheer tot Rotterdam,

Tegens de Verdediging van Jr. LOUYS de BILS; Heer van Koppensdamme, &c.

MYN HEER;

Ik ben U Ed. ſeer verplicht voor het gunſtig oordeel over mijn geringe ſchriften, en hadde mede wel gewenſcht, dat de nieuwe Ontleder by ſijn honden gebleven, en niet met ongewaſſche handen voor het bedde der zieken was gekomen. Ondertuſſchen bevinde ik met leetweſen, dat ik mijne rooſen voor de verckens heb geſtroyd, en dat het verloren tijd en arbeyd is, met onkundige van de konſt te ſpreken. Want alle de deelen van ſijn antwoord, die hy met een groote buykpijn moet geſchreven hebben, toonen klaarlijck, dat hy mijne woorden hier niet verſtaat, daar eenen anderen ſin aan geeft, overal met ſophiſterijtjes en daar onder gemengde platters loopjes quanſuys vernietigt, en in de ſaak ten principale noch my, noch iemand ook in 't minſte niet voldoet, gelijck alle de gene, ſelfs ſijn grootſte vrienden, die deſe mijn antwoort alhier geleſen hebben, nevens my oordeelen, zoo dat ik tot de wederlegging van de ſelve niet anders noodig achte, als dat men mijne *Aanmerkingen* herleſe of herdrucke: waarom de verziende kenniſſe der *Heeren Doctoren van Rotterdam* ſonder twijffel een zoo bepaalde *Atteſtatie* gegeven heeft, dat ik zonder eenig nadeel de ſelve mede ſoude konnen onderey-

kennen, ja misschien toonen, dat sy mijn gevoelen veel gunstiger is, als dat van den Heer van Koppensdamme. Of de Melk, dat is Gijl, niet uyt te melkaderen of gepretendeerde Dauvoeder door de geesten van den gepijnigden hond wat schielijck naar zijn behoorlijcke plaatse word gedreven, en alzoo gescheiden, het water tot een nodig en lang bekent gebruyck wat klaarder achter laat, magh hy met meer en langere bedaartheyd voortaan onderzoecken; ick begeere hem mijn grondiger gevoelen tegenwoordig niet ten vollen t'openbaren, als noch verzekerd sijnde, dat het de Gijl onmogelijck is in de Scheyladeren te komen. Maar de goede Heer verlaat zig zelven en zijn zake zeer ellendig door deze belagchelijke uytvluchten, dat hy, den geheelen Dauvoerder getoond hebbende, zijn konst niet wil te grabbel smijten, door 't aanwysen van een onnosel klapvliesje, dat ik wel weet van de nature aldaar noyt gemaakt te zijn. Een *Edel gemoed, dat meer het weldoen als het geld bemind*, behoorde zijn Eer veel meer te achten, als de verwachte som, die geensins van zijn Ed. geëyscht is om klapvliesen te vertoonen, maar hoe dat men sonder een droppel bloed te storten het geheele lichaam met een mes doorwandelen zal. Ik houde my verdedigt, en vreeze maar uyt eenige geruchten, dat d'een of d'ander (die my quansuys dienst sal willen doen) den *Artsenyveragter* op het lijf zal vallen, en in sijn andersins goet voornemen t'eenemaal sal storen; 't welk ik wegens de goede genegentheyd, die ick zijn Ed. als noch toedrage, niet gaarne soude sien, en daarom met allen yver trachten te beletten. Alleen hebbe ik, en dat eens voor al, twee dingen van hem te versoecken; eerstelijck, terwijl hy my van onwaarheyd onbeschaamdelijck beschuldigt, dat hy sich dit spreeckwoord, *Mendacem oportet esse memorem*, alsoo wel gelieve te laten verduytschen, als te vooren, *Sus Minervam*; want dat hy meer als eens gezegt heeft, dat eenige watervaten van de lever af, eenige daar naar

toe

toe loopen, of op dat de lever andersins verbranden zoude, wist ick met verscheyden geleerde en geloofwaardige luyden te betuygen, indien ik zonder *Attestatie* niet geloofs genoeg en hadde. Daarna versoeke ick, dat de Jonckheer de *Geneeskonst*, die suyvere Godin, al knielende om vergiffenisse bidde, over de rachebellen die hy of quaadaardigh of onnozel in haar blinckend aangesicht heeft gespogen, en te vrede zy, als zy hem tot antwoort quam te geven:

U hooge sprongen zijn, Heer Meester, al gedaan.

Ick wil, om niemand ongelijck te doen, als nog gelooven, dat hy een goed en sinnelijck Ontleder is, als hy maar, volgens de waarheyd, wederom gelooven wil, dat hy een zeer slecht Philosooph, en nog slechter Geneesheer is; en daarom gants niet, veel minder nadeeligh, behoorde te spreecken van dingen, daar hy geen verstand van heeft. Want zoo hy dat malle paard, met zoo veel onbedachtsaam- en waanwijsheyds haver opgevoed, noch langer wil berijden, zal hy voorzeeker met zijn rockje van achtbaarheyd afgesmeten worden, en niet lichtelijk weêr daar op geraaken; gelijck ik my verzekere, dat hy van U Ed. en zijn wijze vrienden lang en wel genoeg gewaarschuwt is.

U Ed. vergeve my deze lange en vrymoedige ophouding: de waardye in de welcke U Ed. by grootere en mijn middelmatigh verstand is, magh ick alhier niet uytbreyden, op dat kleindere niet souden meenen, dat ik wat anders als de waarheyd van mijn sake soeke, waarom ik betere gelegentheyd verwagtende, nu alleenigh seggen sal, dat ik zonder ommewegen ben en blijve,

MYN HEER,

U Ed.

Ootmoedige en seer toegenege Dienaar

Amsterdam, den 3 April, 1660.

P. BARBETTE.

AAN

AANMERKINGEN
Van
PAULUS BARBETTE, M.D.
Op d'Anatomische schriften
Van Jonkheer
LODOWYK DE BILS,
Heer van Koppensdamme, &c.

GElijck de lange en zware konst der Medicijnen vry wat meer als een geheel mensch vereyscht, zoo hebben groote en het gemeene best beminnende verstanden van tijd tot tijd haren yver zoeken te bewysen, om het gene, dat haar dogt aan d'uitmuntende schriften van haar voorsaten t'ontbreeken, te volmaacken. Het is licht aan 't gene, dat andere gevonden hebben, iets by te voegen, maar het quam hier op geen eene konst of wetenschap aan, men moste van de Wiskonst, Sterrekonst, Natuurweet, Chymie, Ontleding en andere, de voornaamste gronden ontlenen, om de werckingen en 't gebruyk zoo van onze lichamelijke deelen, als de vochtigheden en de geesten te weten, en door de dicke en veelvoudige vliesen van onse sondige oogen te doorsien en t'onderscheyden; maar hoe weinigh vastigheids hadden wy, voor aleer de gestadige oeffeningen en welgenomene ervarentheden omtrent de levendigen, ziecken en dooden het oordeel quamen strijcken. Onze eeuwe is hier in voor andere geluckig geweest; de Meester der Nature heeft ons lichten opgesteken, die voor desen niet, immers niet soo klaar, gescheenen hebben: de Hoogduytsen, Nederlanders, Engelsen en Zweden arbeyden noch al yverig om hare konst volmaackter voort te stellen: hier te lande zijn verscheyde uytmunten-

de

de geesten, die niet stil sitten; onder anderen een geestigh man, Jonckheer Lodewijck de Bils; een man, die uyt een natuurlijke drift seer verre in d'ontleedkonst is gekomen; een man, die ik zo om sijne schone wetenschap van balsemen, als om zijn beleefden en recht adelijcken ommegang ten hooghste achte en beminne; evenwel om dat ick in een seecker schriftje, dat Zijn Ed. onlangs aan alle ware liefhebbers der Anatomie heeft gelieven voor te stellen, veel dingen bevinden, die ongegrond zijn, tegen de natuur en waarheyd strijden, het gevolgh niet hebben, dat Zijn Ed. maakt, en tegens d'eere en gemoet van wijse Leeraars, ervare Practisijns, en dienvolgens tot de alderhooghste schade der Lijders sijn geschreven, zoo hebbe ick, mijn beroep betrachtende, noodig gevonden dese weynige en korte Aanmerckingen daar op te maken, en't oodeel onderworpen van de gene, die niet losselijk geloven, wat zy siende niet sien, maar, in d'Ontleedkonst grondigh en wel ervaren, beter konnen onderscheyden wat inder daat, of in schijn maar waar kan wesen. Alzoo my de persoon, gelijck gesegt, seer waardig is, zoo zal ick deselve, zoo veel immers mogelijck, verschonen, en bewijzen uyt de Snykonst zelve, dat onze gronden beter zijn, als zijn Ed. d'onnozele werelt wijs wil maaken. Ick trede tot de saake.

I. Sijn Ed. klaagt, *dat de huydendaagse wereld haar tot haar eigen nadeel van quadaardige wargeesten soo onpasselijk laat ringelooren, dat sy, in saeken van groot gevolgh, liever het nydigh en onverstandigh opgeven van eenige baatsuchtige menschen, als haar eygen oogen en oordeel, vertrouwen souden willen, het welcke sijn Ed. haar soo wel als 't geheele menschelijcke geslacht ten hoogsten schadelijck segt te zijn &c.* Dat zijn Ed. *sich in 't algemeene nootlot der saecken hadde gerust gesteld, maar dat dit nootlot haar Ed. en al de werelt gesmeet wiert van luyden, die by verdonkeringe van zijn eer hun naam en voordeel soecken &c.*

Hier hadde ſijn Ed. het heydens woord van nootlot den heydenen heel wel konnen overlaten, en meer op de krachtige voorſienigheyd Gods, als op de zwacke poginge der menſchen ſien, zo hadde ſijn Ed. noch op deeſe uure konnen geruſt weſen. Maar zijn Ed. ſoekt van buyten, wat zy in haar eygen huys wel vinden konde. Het *middel*, dat ſijn Ed. gebruyckt om tot ſijn oogwit te geraacken, is daar de meeſte oorſaak af; want het is onuytvoerelijck, gelijck de Leſer uit de Waarſchouwing van den Heer Profeſſor *Joan van Horne* wijdloopig kan beſpeuren: en ſijn het zyn rechte vrienden niet geweeſt, die het hem hebben aangeraden; ik ſoude zijn Ed. gaarne daar over gewaarſchuwt hebben, ten waar ik meer als te veel bevonden hadde, dat zyn Ed. van ſijn in de lucht getimmerde Kaſteel niet als met een val wederom in ſijn aardſche wooning ſou willen kruypen. Daar ſijn veel andere middelen, in de welke ſijn Ed. haar volkomen genoegen hadde konnen krygen, en alzoo inderdaat bevinden, dat de *haat* en *nijd* van anderen geenſins de hinderpaal van ſijn goed voornemen is. Ik verſeekere ſijn Edele dat de menſchen, die hy *baatzugtig* noemd, niet alleen ſijn goede vrienden, maar ook eerlijke en Godvreeſende luyden zyn, die haare konſt alzoo hoog achten, als zijn Edele de ſijne, en evenwel geen *tonnen gouds* begeeren, om deſelve tot voordeel van 't gemeen en haaren evennaaſten in het licht te brengen.

2. *Ik zal hem doen ſien*, ſegt zyn Ed. voorder, *en zoo klaar als de middag bewijſen (ſoo hy anders niet blind is) dat alle die tot noch gemaakte beſchryvingen van onze naturelijcke werckingen, ſoo oude als nieuwe, niet alleenelijck ſonder grond en oordeel. maar ook rond uit vals en verdicht zyn, by Meeſters die noyt geweten hebben als by giſſinge, waar zy de natuur ontgingen, door wat wegen zy haar leyden, en waar zy haar ten laatſten laten ſouden.*

In

In de voorreden hebbe ik getoont, dat om wel van de werckingen van de deelen onſes lichaams t'oordeelen de Philoſophie, Chymie, Aſtronomie, Geneeskonſt en dagelijkſe practijk t'eenemaal noodig was; nu zal een ongeletterd gaſt, die my onlangs ſelfs bekend heeft, dat hy voor twee jaren noch de namen van onſe lichamelijck deelen niet wiſte, den grooten meeſter ſpeelen: en d'aldergeleerdſte, zoo oude als nieuwe Schryvers, van valsheyd overtuygen. Ik vreeſe dat deeſe nieuwe Oculiſt, die andere wil doen zien, al ſneeuw blind is geworden, en dat hy op ſulk een broſſen ys wat gaande, lichtelijk in een wrak zal vallen. De ſchoenmaker bleef veel beter by zyn leeſt; want dat Jonkheer de Bils ſinnelijk ontleed, wil ik hem te geval ſeer gaarne gelooven, alhoewel ick ſijn handeling nooyt geſien hebbe.

3. *Ik zal hem met deſelve lichtigheid doen begrijpen, dat de hedendaagſe practijck der Medicijnen gants onreedelijck, ſorgelijck, en voor een Edel gemoet, (dat meer het weldoen, als het geldt bemindt) onverdragelijk en ten hoogſten bedenckelijck is: en dat men door mijne uitvindinge en kennis der waarachtige werckingen van alle vochtigheden en giſtingen, die 'er in ons zijn, ſoude konnen geraken tot een vaſt en wiskunſtig gebruyk van alle behulpmiddelen, dewijl ick hare veranderingen van klier tot klier vervolgen kan.*

Hier wil al wederom een man, die de hoedanigheden van brood en wijn, welcke hy dagelijks eet en drinkt, geenſints behoorlyck kan beſchryven, gelijck ick genoegſaam ben verſeekerd, de hedendaagſe Geneesheeren tot het vaſte en Wiskonſtig gebruyck van alle hulpmiddelen doen geraacken, *ſic ſus Minervam docet.* Practiſijns, die, volgens haare plicht, zoo de waarheid als de welvaart van haar ſiecken beminden, hebben, zoo haaſt de Watervaten bekent waren, yverig en naeuw gelet, of de kenniſſe der zelve eenige betere ver-

andering zoude konnen maken in de maniere van genesing: maar de wijze ervarendheyd heeft haar rond uyt neen geseyt, en de reden volgde haast; want nademaal zy diep in 't lichaam leggen, zoo konden geen middelen by haar komen, voor al eer zy verscheyde tedere deelen, ja, wegens den ommeloop des bloeds, het geheele lichaam doorwandeld hadden. Ook zijn sy dun van vlies en uytermaten teer: ik bekenne, dat wy van hare sieckten nu wat betere reden konnen geven; maar hadden de voor dees daar toe gebruyckte middelen niet goed geweest, sy souden soo veel duysendmalen niet geholpen zijn; oock als wy, na d'opkomste der Melckaderen en Watervaten, over nieuwe medicijnen ons hoofd meer als eens gebroken hadden, hebben wy gesien, dat de zweet- en waterdryvende middelen de voornaamste waren, en deselve wel duysend jaren te vooren by d'oude Leeraars duydelijk geschreven, en konstig toebereyt gevonden, en daarom op der zieken tafels dies te vrymoediger konnen opdisschen. Heeft nu zijn Ed. het wild van anderen opgedaan, in plaats van de staart by d'ooren gevat, en sinnelijcker ontgonnen, wy zullen hem bedancken, als wy, daar op genoodigt, het minste stuckje daar af zullen genooten hebheb. Maar nademaal zijn Ed. nu alsoo wel bekend, als wy te vooren, dat onse *Groote Melkader* of zijn *Dauwvoeder* in de Holader loopt, soo is het onmogelijck, dat om drie vier tackjes van de Watervaten, die sijn Ed. meer als andere meent te konnen toonen, in de maniere van genesing oock d'alderminste verandering kan komen. T'en is niet goet (hoe wijs seg ik niet) van dingen nadeelig te spreken, die men niet grondig genoeg verstaat; daar zijn misschien eenige tyden, die jonge luyden wat laatdunckentheyds toelaten, maar in publijke schriften komen sy seer selden, en niet wel te pas.

4. *Ik zal hem doen tasten en voelen, dat tot nog toe geen levend mensch de loopen van de watervaten nog haar*

oor-

ſprong recht bekent is geweeſt, en dat mijn Dauwvoerder tegens de meening van de Heeren Pecquet, van Hoorn, Bartholijn, Rutbeeck, Sylvius, en wie't zou mogen zijn, en heel andere vocht, en tot een ander werok geſchickt, beſluyt, als dat bloed ſou konnen worden, &c.

Deſe woorden ſteunen op de beſchryving van Sijn Ed. Dauwvoerder, wiens voornaamſte ſtucken wy alhier ontleden moeten, en dat in de ſelfde ordre, in de welck hy van ſijn Ed. is voorgeſtelt.

5. *De drabachtigſte vocht der ſpijſe, eygentlijk Gijl genoemd, gaat door de Scheyladeren ongemiddelt in de Poortader, &c.*

Hier ſteld de Heer Ontleder ſeer goed koop, het gene hem dier zal ſtaan om te bewijſen. Indien hy, die alle menſchen overtreft, van een gering menſch noch wat leeren wilde, ick zoude hem toonen, dat het de Gijl onmogelijck is in de Schuyladeren te komen, maar dan zal zijn geheele ſtelling vallen. Hy gelieve eenen levendigen hond t'openen, en terſtond een der dunne darmen op twee plaatzen dicht toe te binden; daarna mach hy aan een der Scheyladeren, die tuſſchen de twee banden naar 't gedarmte loopt, een dwars ſneetje geven, ſteken daar een pijpje in, en blaſen zoo ſtijf, als hy kan; hy zal bevinden, dat d'alderminſte lucht niet in 't gedarmte komt, maar dat de ader eyndight tuſſchen het eerſte vlies, dat van de Pensſak komt, en het tweede, dat hem eygen is; zoo dat 'er noch twee deuren geſlooten zijn, eer hy in de holligheyd der darmen komen kan. Hoe zoude nu de drabachtighſte vocht der ſpijſen in de Scheylader komen, nademaal de dunne lucht geen raat daar toe weet?

6. *Van waar ſy, de Lever doorvloeyende, langs heen de Holader in het hert geſtort wert.*

De Gijl, ja het bloed ſelf, vloeyd geenſins door de Lever, maar het wort daar door gekleinſt; hy

hy mach soo gauw zijn als hy wil, hy sal my nimmermeer bewyzen, dat de Poortader met een sichtbare opening in de Holader gaat; die tot de doorvloeying anders t'eenemaal noodzakelijk soude zijn. Die misslag is te groot voor een man, die alles wil berispen en om ver smyten.

7. *De oorzaak van de voortgang, die sy uyt de darmen in dese aderen heeft, is de natuurlijke persing der omgelegen deelen, en de gestaltenisse, die haar selve eygen is.*

Sijn Ed. beswaard die omgelegen deelen zonder noodzakelijkheid; de natuur hadde haar al lang te vooren een gantsch anderen last gegeven. De Aderen en Slachaderen hebben altemaal haar eygen beweging, die van de gestaltenisse niet komt; de Heer Professor *Sylvius*, die hy sonder reden beschuldigt, soude hem d'oorzaak veel beter geseyd, en ook veel beter bewesen hebben; hy gelieve Sijn Ed. derde disputatie van den ommeloop des bloeds eens na te sien.

8. *Waar door de Klapvliesen van de monden deser aderen nootsakelijk geopend werden, om'er (nergens bequamer heen komen vindende) te ontfangen,* &c.

Dit seggen is zo belagchelijk als valsch; indien zijn Ed. my aan de monden der Scheyladeren eygentlijck genoemde Klapvliesen toonen kan, ick zal ook zeggen, als hy van zig selven, dat'er sijns gelijcke in de wereld niet is.

9. *De oorsaak van de opstijginge, die sy naar de Poortader doet, is wel ten deele mede de verhaalde reden, dog voor al het slagaderlijke bloed, dat uyt de Scheylslagaderen, met deselve ondermengt, haar, volgens de wetten van den ommetrek des bloeds, met sich drijft naar de Lever,* &c.

Hier toond sijn Ed. dat hy de lang bekenden ommeloop des bloeds op dese uur noch niet verstaat. Als het slagaderlijcke bloed sijn beste en geestige deelen aan de partyen des lichaams tot haar onderhoud en voetsel heeft overgegeven, zoo senden

de Slachaderen het grovere door de aderen wederom te rugge om herkoockt te worden, zoo is het dan in de Scheyladeren geen ſlachaderlijck bloed meer, en heeft ook de geeſten niet, die volgens de meening van zyn Ed. noodig ſoude zyn, om de Gyl naar de Lever te dryven.

10. *Neemt een hond, ſnijt hem op, om in de buyk te komen, ſcheyt de Slachaderen en de aderen des Scheyls van een. Bind de Slagaderen ſoo af, dat zy langer geen bloet in de aderen konnen overgieten. Naait de hond toe, laat hem ſo een uur vier of vijf leggen, tot dat de ſpijs, hem voor af ingegeven, ſchijnt verteert te weſen tot Gijl; hem met eenige voedende vochtigheid door de muyl verquikkende; ontnaeyt hem weder, en ſiet dan de aderen na, gy ſult de Slachaderen ledig bevinden, en de aderen vol van een drabbe vogtigheid, die doncker graauw van coleur en glaesachtig is: die men dan lichtelijk in de Poortader voort kan ſtuwen; van waar zy ongetwijffelt in de Lever opgiſt. En dat dan deſe vochtigheid (niet op deze pynelijcke en geweldige, maar op een wijſe, die de natuur onderhoud) ſoo verre gebragt, in de Lever by manier van koockinge of opwellinge eenige veranderingen krijgt, eer zy het hert nadert, is hier uit te bewijſen, dat men de Poortader onder de Lever openende, daar in een veel geklonterde en doover vocht vind, als dat is, dat reets de Lever behoorlijken doorvloeyende in de Holader helder en lugtig, en gantſch ongelijk het ander beſpeurt word.*

Met dit experiment meent ſijn Edele de geheele ſaak te winnen, en ondertuſſchen is het voor ſijn Ed. meer ſchadelijk als dienſtigh; want het bewijſt de geene, die eenig oordeel hebben, oock het alderminſte niet, als alleen den ommetrek des bloeds, die niet meer in twijffel word getrocken. Als de gebonde Scheylſlachaderen ledig zyn, zoo vind ſijn Edele in de aderen een drabbe vochtigheyd, die doncker graeuw van coleur en glaesachtig is. Dit neemt zyn Ed. voor Gyl; wat kan 'er onnooſeler bedagt worden? Dat zy donckergraeuw van coleur

is, is niet t'eenemaal waar; want zy is meer bruyn als graauw: ja de gene, die mijn ſijn Ed. getoond heeft, was vry zwart. Dat zy niet glaasachtig van weſen is, wederleyd ſijn Ed. ſelve een weynig lager; want ſy word maar, zeyd hy, glaasachtig als ſy een uur in de Zon geſtaan heeft; zoo verraad de muys haar zelven door haar piepen. Maar dat het in der daat geen Gijl, maar niet als enckeld bloed is, kan yder een bevinden, die het bloed gelieft te drogen. Zijn Ed. neeme rechte Gijl uyt de maag, of uyt het dun gedarmte, indien hy, droog zijnde, glaasachtig word, men ſal geloven, dat ſijn Ed. niet gedroomd maar wel geoordeeld heeft.

Als zijn Ed. tot een bewijsreden daarby voegd, dat het vocht in de Poortader veel *geklonterder* is, als in de Holader, begaat hy een dubbelden miſſlag. Het bloed (want dit vocht is anders niet) en klontert noit in levendige aderen; ſijn beeſt moet doen al dood geweeſt zijn. Daarna behoord hy te weten, dat alle Ontleders en Medicijns lang geſchreven hebben, dat dat ſoo in de natuur moſt weſen; om dat het bloed, door de Poortader in de Lever gebragt, moſte geſuyverd, en, naar mijn gevoelen, van de Gal geſcheiden worden; hier uyt kan ſijn Ed. het onderſcheid tuſſchen 't een en 't ander bloed nu leeren.

11. De laatſte grove misſlag (want van kleindere, die veelvoudigh zijn, wil ick nu niet ſpreeken) beſtaat in de beſchryving van de *Melckaderen en Watervaten.* Het is miſſchien waar, dat ſijn Ed. de loop der ſelve wat ſinnelijcker beſchrijft, als de gene, die haar eerſt gevonden hebben, gelijk dat in 't begin niet wel anders weſen konde; maar dat deze beyde vaten eenderhande vocht zouden voeren, en eenderhande gebruyck hebben, is voor een Ontleder en Natuurkundige overdragelijck. Hy doe maar ſijn oogen open, hy ſal ſien, dat het eene wit drabbig en gemengeld, het ander enckeld, ſuyver en ſoo klaar is als kriſtal. Hy ſal met een bevin-

vinden, dat de vliesen van de Watervaten doorsichtig en uytermaten dun zijn, en die van de Melkaderen driemaal dicker en geensins doorschijnend. Hy doe my nu geloven, dat, nademaal de natuur niet te vergeefs doet, zo veel verscheyde dingen evenwel een het selfde zijn.

Ook ontkenne ick wel duydelijck, dat het water naar de lever loopt: ick zal hem door een band contrary toonen. Indien het waar was, dat zommige watervaten naar de lever toe, sommige daar afliepen, gelijk de Joncker zegt, zoo zoude nootzakelijk een strydige loop moeten toegestaan worden, diergelijcke in de geheele natuur niet te vinden is; men lette vry op het Meir en alle wereldse rivïren. Maar wil hy dat beweeren, hy gelieve, gelijk hy van andere begeerd, een watervat, geen melckader, alleen af te binden, en dan te wijsen aan zijn uytgenoode gasten, dat het water van de band opwaards naar de lever, en niet van de selve af en naar de klieren loopt, zoo sal hy beter geloof als met zijn ydele praat verdienen.

Hier uyt sal genoegsaam, meen ick, blyken, dat de hedendaagse practijck op veel vastere gronden staat, als zijn Ed. wel meend; en dat zy voor geoeffende verstanden niet alleen niet zorgelijck of bedenckelijck is; maar ook seer verdragelijck voor een edel gemoed, dat van natuur een vyand is van gierigheyd: want ick weet niet, wat zijn Ed. beweegd heeft reflexie te nemen op de baatzugtigheyd der Medicijns; ick hebbe hier te lande noch niemand hooren klagen, dat zijn profijten machtig waren om groote jalousye aan Vrankrijck of Engeland te geven.

Hier uyt volgd met eenen, dat sijn Ed. op sulck een wilde manier van schryven de ware Liefhebbers der Anatomie niet als een verwarde wetenschap kan mededeelen, en van de recht- en schoongebaanden, op een oneffen en gevaarlijcken dool-

weg brengen; 't welck ick, vyand van oneenigheyd, gewissenshalve moeste schryven: want in alle andere voorvallen zal ik toonen, dat ik vriend kan wesen van de persoon, terwijl ik over de waarheyd van de zake met haar twiste.

Eynde deser Aanmerkingen.

PRAX-

PRAXIS
BARBETTIANA;
Of
GENEESOEFFENING
Van
P. BARBETTE,

Met Aantekeningen en Aanmerkingen verrijkt, door

FREDERIK DEKKERS, M. Dr.

Nevens een Bladwyser der Hooft-stukken, en van alle zaken en woorden.

Uit het Latijn vertaalt, en in dese Vijfde Druk van nieuws oversien, en van alle Drukfeilen verbetert.

EXCELLENTISSIMO

MEDICO

PAULO BARBETTE,

PRAXIN ſuam perſpicuè & compendioſe edenti.

Illuſtrat Medicam Doctor Barbettius *Artem*,
Succinctamque docet methodum, quâ pellere morbos,
Noſcere morborum cauſas, Symptomata, ſigna
Nunc poterunt Medici: quare properate Medentes,
Qui cupitis veſtris ægris adhibere levamen.
Porrigit hic vobis dextram, PRAXINQUE *fidelem*
Expertus Medicis PAULUS BARBETTE, *Medentum*
Amſtelidum prægrande decus, veruſque Machâon.
Conſulite illius PRAXIN, *quæ myſtica multa*
Continet in ſeſe medicamina ſæpè probata:
Authorique hujus juſtas perſolvite grates.
Perge tuum, BARBETTE, *decus, nomenque per orbem*
Spargere terrarum, miſeriſque occurrere, ſcriptis:
Perge tuis ſtudiis Medicinam extendere, PAULE,
Hiſtoriaſque ſimul morborum ſcribere doctas.
Vive diu, ut morbos ex corpore pellere poſſis:
Sic Barbettiadum *laus ſtabit in orbe perennis,*
Preſtanteſque tuos ſemper referemus honores.

Amicitiæ ergo poſuit

THEODORUS WYNANTS,

Reipubl. Amſtelod. Med. ordin.

VOORREDEN
VAN
PAULUS BARBETTE,
Med: Doct.

Verstandige Lezer,

IK draag u met weynig woorden veele dingen op, die misschien veelen niet sullen behagen, en die ik misschien wederom niet veel achten sal. Ik *heb dese dingen voor de Geleerden geschreven, van de welke ik geleerder zaken verhoopende, onderwijlen aan veelen hoope voordelig te sullen zijn; dewyl my alreede bewust is, dat deselvige veelen al nuttigheid toegebragt hebben. Alleen gebreekt'er de genesing der besmettende ziekten noch; maar die sal ik in korten (soo 't God gehengt) ook meede aan den dag brengen.* Ik *heb van hondert Schryvers,*

daar ik mede te rade gegaan hebbe, byna niets ontleent; maar overal mijn eigen gevoelen en oordeel gebruikt. Verwondert u niet, dat ik de gemeene Pituita, *of Slym: veeltyds* Lympha Crassa, *of dik water noeme; laat de Ontleders en Geneesheeren de selve dieper beschouwen, zy sullen bevinden, dat ik waarheyd geschreven hebbe; doch in de Maag, ende Darmen moet men se onderscheidentlijk aanmerken. Gy onderwijl, gebruikt dese dingen en bemint, soo het u goet dunkt,*

Uwen geheel eigen

PAULUS BARBETTE.

Med: Doct.

OP DE

GENEESOEFFENINGE

VAN

Dr. P. BARBETTE,

Verrykt met de Aanteikeningen van

D. FREDERIK DEKKERS.

GY, die om uitgeteerde ſpoken,
Scherminkelen, verminkte leên,
Gewonde, pÿnlÿke en gebroken
Te helpen, voor ontelbre wêen,
Ontelbre middelen durft wagen;
Die 't zaadvolle ingewand doorwroet
Van d'Elementen, die voldragen,
De Vruchten van den Zonnegloet
In heilzame eigenſchappen baren:
Of by de gryſe Ervarentheid,
Dat Artzorakel, in 't verklaren
Der Konſte onfeilbaar, om beſcheid
En leſzen aanhoud: ô Scholieren
Van Kosmus! leg den arbeid af
Om Heelkonſt-ſchrandere Arabieren
En wyze Grieken uit hun graf
Te halen. Laat de Zinnen ruſten,
Vermoeit van ſukkeling langs Strand,
Door Eilanden en vaſte Kuſten,
Om na te ſpeuren wat elk Land
In ſmert genezende Artzenyen
Den Heelkonſtoeffenaar bedeeld,
Wat d'Ooſtkim, trots op ſpeceryen,
't Gewas- en mÿnrÿk Weſten teelt
Tot trooſt der ſterffelÿke Menſchen.
Al wat, ten beſte van 't Gemeen,
De Quaalbezorger ooit kon wenſchen,
Is hier op 't loffelÿkſt by-een
Geſchikt, door twee op 't hoogſt ervaren,
BARBETTE *en* DEKKERS, *die om 't quaad*
Ontdekken, en te doen bedaren,
d' Onſterfflÿke eer van Hippocraat,

Don

Door bygeloovige Afgodiſten
Met pragt op 't Gildaltaar gezet,
Begrimmen, noch uit nyd betwiſten,
Maar wel verdienen Kom dan met
Weetgierige oogen deze Bladren,
Dees heylbron voor d'elendigheid,
En toevlucht der bedrukte nadren.
Hier vindmen wapenen bereid,
Om duizend wrede lighaamplagen,
Een yſlyk moordheir vande Dood,
Den koſtelyken roof t' ontjagen.
Dat dan de ſwakken, die uit nood
Zig onder uwe hand begeven,
Door onverwagte hulpe bly,
Van wenſchelyke uitkomſt aangedreven,
Hun ach! Wat pyn! Helaas! Ooi my!
Veranderen in vreugdeklanken,
Om, met gejuig en handgeklap,
BARBETTE *en* DEKKERS *te bedanken*
Voor 't merg van hunne wetenſchap,
Zo mild de quynende gegeven,
Dat zy alle eeuwen overleven.

H. DULLAART.

IN EANDEM PRAXIN.

SI Medicus ægris adſit herbarum ſciens
Inque Arte clarus, ſpes valeſcendi datur
Cubantibus lecto: larus ſed ipſius
Si ſimul & alter claudat haud doctus minus,
Brevi reſurgit tabe correptus gravi
Ægram beaſtis Patriam, docti Viri!
Qui pariter Artem jungitis chartâ novâ.
Hanc ergò PRAXIN non ſinu Latium vetus
Geſtare tantum debet; Hollandis quoque
Hæc jure detur; utque capiant regulas
Artis ſalubris, adjuvent Interpretes.
BARBETTE, vive per celebrem adeò tuum
Doctumque calamum; celſus haud minus & honos
DEKKERS ſit illi, qui probam lucem tulit
Noſtræ juventuti, docendo plurima.

VOOR

VOORREDEN

Van

FRED. DEKKERS, M. D.

Aan den Lezer.

Goedwillige Lezer.

Et geene *Democritus* in den Brief aan Hippocrates zegt, dat yder Mensch in 't byzonder kennisse van de *Geneeskunste* behoort te hebben, doet tot de waardigheit der *Geneeskunste* niet: maar de moeyelijkheid van deselve schijnt genoegsaam te vereisschen, dat wy gelijk als met gemeenerhand aanspannen, om de Geneeskunste, soo veel als doenlijck is, tot hare volkomenheid te brengen. Invoegen dat ook dikwils een Huisman in dezen zeer bequame dingen gesproken heeft; waarom ook 't vlijtig pogen van iemant geensints veragt moet worden: want soo moeyelijk is de *Geneeskunst*, dat zy door de naarstigheit van eenen mensch naaulijks tot haar volmaaktheid gebragt kan worden. Veel, in waarheid, hebben de *Ouden* gedaan, en in het licht gebragt: maar de eene dag leert den anderen, en deze onse eeuwe is vry vruchtbaar, en genoegsaam als opgepropt van nieuwe vonden, waar door de *Geneeskunst* niet weinig verlicht word; en die gelegentheid verschaffen, en als den weg banen om den aard der Ziekten, en derselver oorzaaken onderscheidelijker te kennen, en zekerder te genezen. De *Ouden* gebruikten weinige Geneesmiddelen, om dat hun weinige bekent

waren; maar nu ter tijd is'er soo groten Oegst van hulpmiddelen, dat de *Geneesheer* door de menigte der selver byna overstulpt word, en om den overvloet der zelver gebrek lijd. Want soo groot is het gebruik van de *Chimie*, en soo groot de vrugtbaarheid van de Nature, dat 'er geen hoek op aarde zy, waar de *Geneesheer*, op de *Chimie* afgeregt, geen genoegsame hulpmiddelen vind, tot genesing van ider ziekte; ook is'er soo grote genoegsaamheid ja overvloed van Kruiden, die van zelfs, en in het wilde opslaan, dat de doorslepe *Geneesheer* sig daar mede ten hoogsten kan voldaan houden. Uit beide de Winkels hebben wy byeen v rgadert de hulpmiddelen, die de Menschelijke broosheid kunnen te stade komen: Ook hebben wy de Gedierten niet gespaart, die van den goedertieren en Almogenden God geschapen zijn, niet alleen om tot voedsel der Menschen, maar ook om tot Geneesmiddelen te dienen. Wy nu hebben het geleide gevolgt van den *zeer ervaren Man, den Heere Doctor Paulus Barbette, Zal. Ged.* dien wy in de *Genees en Heelkunste* grotelijks te danken hebben, om dat hy veele van zijne vonden niet alleen beknoptelijk, maer ook dezelve in seer goede schikkinge heeft voorgestelt. De goetwillige Lezer verschone my, indien ik niet overal met hem in gevoelen over een kome; want struikelen is menschelijk, en mogelijk zal ik gedoolt hebben, echter niet willens; dewijl ik niet anders soeke, dan de *Waarheid* haar regt te geven, en mijn gewillige genegentheit aan het Menschelijk Geslagt te betuigen; 't welk, gelijk ik meine, ook de *Nijd* zelver niet qualijk nemen zal: want men dringt niemant iets op, maar dat gy dit mijn Werkje met dat Gemoed gelieft te ontfangen, als het word aangeboden, is de bede van

Uwen

In Leiden den 12 van Lentemaant. 1669.

FRED. DEKKERS.
Med. Doct.

GENEES-

GENEESOEFFENING

Van

P. BARBETTE.

HET EERSTE BOEK,

HANDELENDE

Van de Gebreken des Hoofts.

I. HOOFTSTUK.

Van de Vallende Ziekte (Epilepsia.)

I. UItbeelding *(Definitio.)* De Vallende Ziekte is een trekking der Ledematen, of een tegennatuurlijke (*a*) beweging van de meeste deelen des lighaams, en menigmaal voor een wijl met quetsing van verstand en zinnen.

II. Het *Deel*, dat bysonderlijk *beschadigt* is, zyn de *Herssenen*, en by gevolg de *Zenuen*, maar in geenderlei wyze de Vliesen.

III. *d'Onderscheiden.* Zy is (1) *Eigenlydig*, of (2) *medelydig*, *sterk* of *zagt*, (3) *omlopig* of (4) *ongeregelt overervende*, of door eigen misslag en *levens-wyze* verkregen.

 IV. De

(1) *Idiopathica.* (2) *Sympathica.* (3) *Periodica.* (4) *Inordinata.*

(*a*) NAmelijk een *convulsive* of trekkende. De Geneesoeffenaars hebben ook in de vallende Siekte dikmaalder trekkende bewegingen (*verposende trekkingen*) als wel een *convulsie* of gedurige trekking der ledematen selver aangemerkt.

(*b*) En

IV. De *naaste oorzaak* is het (1) *water*, 't welk in de Herssenen bedorven is, en de Zenuwen door *zijne scherpigheid* (b) prikkelt. De *Afgelegene* oorzaken moet men in de Melkklieren, in 't Harte, Lyfmoeder, en andere deelen (c) zoeken. Want al wat machtig is het water

(1) *Lympha.*

(b) *En dat Zuurwrang* is, niet alleen de Zenuwen prikkelende, maar deselvige ook door zijn wrangheid gelijk als t'samentrekkende, en alsoo den vryen invloed der animale geesten in de Zenuwen belettende, veroorsaakt de verposende trekkende bewegingen, of de gedurige trekkingen der Ledematen selfs: dat het een suirachtige wrange scherpigheid is, blijkt genoegsaam uit de uitwerkingen en de genesing.

(c) Wy hebben bespeurt, dat 'er somtijts iets scherps uit de duim des slinkerhands (de Ziekte het self voelende) na het hert en de herssenen bewegt wierd, welke gebonden zijnde, de verheffing somtijts langsamer aanquam, ja selfs veelmalen belet wierd. Hier kond gy vele geschiedenissen by verscheide Schrijvers van lesen: siet *Galen. lib. 3. de loc affect. c. 5.* als ook *Iohannem Schenkium lib.* 1. van de Vallende ziekte *observ.* 185. *p.m.* 162. en de volgende.

De volgende tekenen geven de *verscheide oorsaaken* der selver te kennen: indiense uit de eigenlijdentheid der Herssenen ontstaat, soo zal daar altijd een beswaardheid en hevige pijn des hoofts zyn, als ook een swakheid der sinnen, een verdooftheid, een bleek aangesigt en ongeruste droomen. Indien uit medelijdentheit des maags, of desselvigers bovenste monts, so voelen de lijders pijn voor 't hert en de krop van de maag, als mede een byting, of ook wel een opspanning, voornamentlijk als sy nuchteren zyn, en konnen den honger zeer bezwaarlijk verdragen. Voor de verheffing zal veeltijts walging, pijn, hertkloppinge en een flaauwte gaan: van gelijken eindigtse met braking van galachtige of slymerige of suire vogtigheden, welkers Geschiedenis *Galenus* verhaalt *Lib. 5. de loc. affect.* indiense uit de Lijfmoeder ontstaat, soo vernemen de Vrouwen wat te voren pijn ontrent de lendenen en 't kom of gemachts been, en te gelijk ook scherpe pijn des hoofts: indiense van d'uitterste Ledematen voortkomt, zoo voelen zy

water ſcherp (*d*) te maken, het zy dan dat het gal, het zy dat het (1) ſlym, of de vogt van het Alvleeſch, of zaad, of maandſtondig bloed zy, veroorzaakt zeer ligtelijk de vallende ziekte, zoo de Herſſenen qualijk geſtelt zyn. Dampen laat ik hier niet toe.

V. *Kentekenen.* Het Hooft is pynlijk, zwaar en ſuizelig: het aangeſicht bleek, de uitterlijke leden koud en trillig. De beweging der tonge is ongeregelt, de Zieke vreesagtig en treurig (*e*), en ſtort ſomwyle ſchielijk ter aarde. Nu worden 'er eenige, dan weder veele deelen des lichaams getrokken. Deze heeft de handen geſloten, gene word in bochten getrokken: deze loopt, gene zit. De meeſte weten niet wat zy doen; eenige hebben 't gebruik van hare uitterlijke als innerlijke zinnen; maar dit agt ik zelden, en onvolkomelijk te geſchieden. Eenige roepen, andere knerſſen op haar tanden, ronken, ſchuimbekken, en loozen haar water, drek, en zaad zonder haar kennis, of tegens haar dank.

IV. *Voor-*

(1) *Pituita.*

zy iets kouts na de herſſenen opſtygen, welkers gewelt men met een band om 't beſchadigde deel, wat vaſt geſlagen, ſomtijts ligtelijk beletten kan. Gelijk men dit uit ohze aanmerking over deſe verdeeling ſien kan: ſoo datze de Vallende ziekte of gantſch belet of zeer vermindert.

(*d*) Namentlijk ſuirachtig wrang.

(*e*) Dit zijn de voorboden, als ook de kenteekenen van d'aanſtaande Vallende ziekte. *Hippocrates* zegt te regt *lib 6. de morb. popularib.* ontrent het eynde. De melancolike of ſwaarmoedige van aart krijgen veeltijts de Vallende ziekte; en die de Vallende ziekte hebben, worden veeltijts zwaarmoedig, ja zy zijn byna altijt melancolijk. Suire en wrange ſcherpe dingen zijn voornamentlijk in de Vallende ziekte, en in alle melancolike qualen ſeer ſchadelijk: ſoo heeft die grote Hippocrates en Galenus gemeint den Azijn en alle ſcherpe zuire dingen het voedzel der melancolye te weſen.

(*f*) Hip-

VI. *Voortekenen.* De *Eigenlydige* valt zeer zwaar te genezen; de *Medelydige* word dikwils, en in de kinderen lichtelijk geholpen, de *overervende* noit *(f)*.

VII. *Aanwyzingen.* Het Hooft ſtaat te zuiveren, en te verſterkken. Het (1) water te matigen *(g)*; de afgelegene of verſchovene oorzaken te weeren.

VIII. *Genezing.* In de (2) *Verheffing* dezer Ziekte zyn vorderlijk de wryvingen, het binden der ledematen, ſteekingen, roepen, nypen, laatkoppen, cliſteren, zetpillen; het openen des monds, de uitterlijke deelen regt uit te trekken *(h)*; ſmeeringen der hooftſlapen, der handen, der neuze, des bekkeneels ontrent de naden, inzonderheid by de Kroonnaad; ook is het rooken dienſtig. Het gebruik der verdovende middelen is nut en ſchadelijk. Deze wel te onderſcheiden is het werk van eenen ervaren Geneesheer. *(i)* Het zelve zegge ik ook van de Aderlatinge. *(l)* Bui-

(1) *Lympha.* (2) *Paroxymus.*

(f) Hippocrates heeft deſe volgende voorteekenen: De jonge Lieden werden door de veranderinge des ouderdoms, der Landen en der ſpijſen voornamentlik van de Vallendeziekten verloſt. *Aphoriſ.* 45. *ſect.* 2. en *ſect.* 5. *Aphor.* 7. De Vallende ziekte, die in de jonkheit komt, verandert wel: maar die ſe na de 25. jaren krijgen, behoudenſe meeſtentijd al haar leven lang, en verſelt haar tot de doot toe. Siet ook by den ſeer geleerden C. Celſus *lib* 3. *cap.* 23. *p.m.* 172. Nu in welken tijt des jaers en geſtaltenis de Vallende ziekten komen, ſiet Hippocrates *ſect.* 3. *Aphoriſ.* 16, 20, en 22. en C. Celſus *lib.* 6. *cap.* 1. *p.m.* 43, 45, 48. en *cap.* 8. *p.* 68. en 73.

(g) Men moet het water (*Lympha*) niet alleen, maar ook alle de humeuren verbeteren.

(h) Allenxkens, niet met gewelt, dewijl de Geneesoeffenaars waargenomen hebben, dat hier door de beenderen ontledet worden en ook wel gebroken zyn.

(i) De narcotike of verdovende middelen moet men in de verheffing myden, hoewel buiten die, het matelik gebruik der ſelver veel profijt aanbrengt, voornamentlijk met eenige byzondere kragt tegen deſe ziekte hebbende dingen vermengt.

(l) Een

Buiten de (1) *Verheffinge* moet men byzonderlijk agt nemen op de gematigheden, op de naby en afgelegene oorzaken. Beschouw de oogen, het aangezicht, en tong; onderzoek de Pols, tast de Maag en de (2) zyde-bovenbuiken, nadien de oorzaak van de Medelijdende Vallende ziekte meestentyd in de zelve zijn zitplaats heeft; om het (3) Waters wille zal men acht nemen op de uitterlijke deelen, te weten, op de handen en voeten. Dit aldus waargenomen zynde, zoo laat de vochtigheden, of met den eersten bereid, of, na de zake geschapen zy, aanstonds uitgedreven worden. De delen worden door bereidende middelen met de eigenste arbeid ook versterkt. En zo het quaad veroudert is, dan moet men de bereidende middelen zoo wel als de purgerende meermalen herhalen. 't Aderlaten doet hier zelden nut; de braakmiddelen somtijds, maar met voorsigtigheid. (*m*)

(1) *Paroxymus.* (2) *Hypochondria.* (3) *Lympha.*

Middelen tegen de Vallende ziekte (Medicamenta Antepileptica.)

RAdices Acori veri, Angelicæ, Aristolochiæ, Artemisiæ (*n*), Cardanæ, Bryoniæ, Dentariæ, eryn-

(*l*) Een ligte Aderlating in de verheffing gedaan, om de beweging des bloets (dat door 't zuir wrang zap als gestolt was) te bevorderen, heeft somtijts voordeel gedaan: andersints soo heb ik en andere Geneesoeffenaars bevonden, dat het aderlaten zo wel in als buiten de verheffing meest altijt grote schade doet, en de verheffing selver seer verergert heeft.

(*m*) Indien de Vallende ziekte door medelijdentheid des maags, uit vele taye, slymerige, en suire vogtigheden veroorsaakt word, soo zijn de braakdranken vorderlijk, maar men moeter altijt iets by mengen, dat een eigenschap tegen de Vallende ziekte heeft, als men namelijk eerst eenige insnijdende bereidsmiddelen, en die de scherpigheid der vochtigheden verzachten, in 't werk gestelt heeft.

(*n*) Sommige vertellen veel wonders van de Koolen, die men daags voor Sint Jan van onder

eryngii, fraxinellæ, hyperici (*o*) pœoniæ, ſcyllæ, ſuccisæ, tormentillæ, vallerianæ ſylv. vinceroxici. Anagallis, betonica, ruta ſylveſtris, polium, verbena; pœonia. Flores liliorum convallium, pœoniæ, ſtœchados, tiliæ. Semina aquilegiæ, atriplicis, pœoniæ, ſeſeleos, cardamomum, ceraſa nigra. Ligna buxi, tiliæ, quercus. Succinum, agaricus, caſtoreum. Coagulum leporis; cor ciconiæ, hirundinis, leporis, vulpis, vulturis. Cornu alcis, bovis, cervi, hirci. monocerotis. Cranium aſini, humanum, cuculus uſtus. Fel agni, catuli nigri, urſi, vulturis. Fimus vaccæ nigræ, hepar aſini, capri, ranarum viridium, turdi, urſi. Hirundo, Lac aſininum, caprinum, equinum. Pulli hirundinis. Lien equi. Lumbrici terreſtres. Muſtelæ piſcis caro, ſanguis, & ſpina; oſſa lacertæ viridis. Oſſiculum cranii triangulare ſeu cruciforme lucii piſcis. Pica. Penna pavonis uſta. Pulli corvorum combuſti. Sanguis catti maris, menſtrui juvencularum, humanus calide aſſumptus, teſtudinis marinæ Stercus ciconiæ, coturnicis, pavonis, talpæ cor & hepar, teſticuli equi, galli. Turdus fœmina. Veſica apri. Ungula alcis, aſini. Unicornu. Margaritæ (*p*) Hydromel. Aqua. Spiritus, Vinum.

onder de wortelen van de byvoet uitgraaft, maar 't is een dwaling, ſoo wel als dat menze 's nachts ten 12. uuren uitgraven moet: want het zijn geen Koolen, maar oude en verſtorvene wortelen van de byvoet, die veel vlugtig en vaſt zout hebben, en worden by na altijd daar onder gevonden. Het doſis is een vierendeel loot met eenig byzonder water in te geven. Siet Joël. *praxeos p. m.* 85. daar hy van de Vallende ziekte handelt, en by Schroderus *pharm. lib.* 4. *p. m.* 21. &c.

(*o*) Voornamentlijk de bloemen van Sint Janskruid; en haar tinctuur. Siet by Zwelfer in ſijn Chymiſch toegift *p. m.* 765 't welke wy zeer goed bevonden hebben tegens het beven van de handen en d'andere ledematen.

(*p*) Als ook de bereyde Coraalen, en der zelver magiſteria, voor ſoo veel ſy 't ſuur veranderen.

(*q*) Al

Vinum. Elixir. Syrupus Antidotus Cephalica Quercetani. Aqua Anhaltina, Hartmanni, Langii, Mynsichtii, Hirundinum usitata & Kobrenteri, picarum, ex fœcibus humanis Matthioli, theriacalis. Spiritus Ant'epilepticus Basilii, Paracelsi, Hartmanni; Cerebri humani, C. Cervi. Vitrioli viridis, volatilis, Tartari vitriolati, Salis Dulcis *(q)*. Tinctura Solis Glauberi, Lunæ, Antimonii. Essentia & Tinctura Castorei, Elixir Crollii, Cratonis, Mynsichtii, Syrupus pœonia, stœchados, cinamomi. Ol. camphoræ, castorei, cranii humani, heracleotici ligni, majoranæ rorismarini, citri, rutæ, lavendulæ, succini, ungulæ alcis, zedoariæ, ligni Rhodii. Conserva flor. Anthos, lil. convall. flor. Aurantiorum, pœoniæ. Electuar. Heve. Saxoniæ, Montagnanæ, Theriaca Smaragdorum. Extractum Deodati, cerasorum, vitrioli narcotici, Laudanum Antep. Hartmanni. Bassanus ruta succini. Antapoplecticus. Pulvis secundinæ, marchionis, species dialunæ (*r*) bezoardicum minerale, lunare, salia fere omnia tam fixa quam volatilia. Tabulæ Hartmanni, Langii, Pil. Antep. Plateri. Sapo Hispanicus (*ſ*), &c.

Voor-

(*q*) Als ook de zoete geest van Niter of Salpeter: maar de bloemen van Sal armoniac, het zy de witte, roode, geele, gaan alle d'andere middelen verre te boven: van gelijken de geest van 't zelfde zout, die de slymerige vocht niet alleen verdunt en insnijd, maar zelfs 't zuurwrang zap verbetert. hy is ook zeer vlugtig en doordringent; maakt de zwaarmoedige vrolijk, gelijk wy menigmaal gesien hebben: Ik heb door des selvigers behulp ook verscheide Vallende ziekten genezen, niet alleen van jonge Kinderen, maar zelfs ook van bejaarde, gelijk zulx uit de volgende Aanmerkingen blijken zal.

(*r*) Van Mynsigt, namelik in sijn *armamentario Medico-Chimico. p.m.* 100.

(*ſ*) Het natuurlijk Vermiljoen, of dat van den Antimoni (spiesglas) heeft hier een bysondere kragt. 't Eerste noemt Crato den Zeilsteen der Vallende ziekte, en maakt daar dusdanig poeder van:

℞. Cinabar. nativ. pellucidæ

limatæ

Voorschriften van afzettende Geneesmiddelen (*Purgantia.*)

℞. Elect. è succo rosar. unc. j.
Pulveris Jalappæ drach. j.
Spirit. salis rectificat. (*t*) scrup. j.
Ol. rorismarini. gutt. viij.

MS. F. *Conditum molle*, van 't welke de Zieke, de grootte van een Notemuschaat drie of viermael ter weke innemen zal.

of

℞. Extract. rhei,
Aloës lucidæ,
Resinæ Jalappæ ana. gr. vj.
Sal. succin. (*u*) gr. iij.
Ol. lavendul. gutt. ij.

MS. F. Pil. Num. iv. de aurentur pro una dosi.

of

℞. Crem. Tartar.
Oc. Canc. præparat.
Sal, Succin.
Diagrid. ana. gr. vj.

MS. F. *Pulvis*, dat men in gesuikert bier of wijn innemen sal.

Voor-

limatæ tenuissime tritæ unc. ſ.
Corall. rubr. &c.
Margaritar. præpar.
ana scrup. ij.
Croci orientalis scr. j.
Fol. auri num. xv.

Wrijft dit alles wel op een gladde steen. Het dosis van 6. azen tot een scrupel met eenig bequaam nat. Het Vermiljoen van antimoni is het beste.

(*t*) Of veel eer den geest van Sal armoniac, of van eenig olyachtig vluchtig zout; of wel een scrupel van een geest, die uit dese twee te samen gemengde, door 2. à 3. cohobatien vereenigt zijnde, gedistilleert is.

(*u*) Ik meen, dat de Autheur door 't Sal succini het vlugtig zout van Brantsteen verstaat.

(*x*) Een

Voorschriften van bereidende Geneesmiddelen (Præparantia.)

℞. Liquor. Tartar. unc. ſ.
Sal. Ammoniac.
Succin. ana ſcrup. ſ.

MS. Hier van neme hy thien of meer druppelen, viermaal des daags, met wijn in. of

℞. Sal. Prunel. Armoniac. ana dragm. ſ.
Oc. cancri crud. contuſ. ſcrup. ij.
Raſur. cranii human. ſcrup. iv.

MS. F. *Pulvis*, dat men in ſes gelijke deelen moet ſchiften, van welke de Lijder twee des daegs nemen ſal, het een nuchteren, en het andere 's avonds voor de maaltijd. of

℞. Sal. ſuccin. volat.
Cor. cerv. ana ſcrup. j.
Caſtor. drach. ij.
Infundatur horis 24. in ſ. q. Spir. Vin. rectif. & Tincturæ extractæ adde.
Aq. prophylacticæ,
Julap. roſac. ana unc. j. ſ.
Syr. cinamom. unc. ſ.

MS. Hier van drinke hy drie of viermaal des daags een of twee lepels.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Niklaas Hazard een Jongman, 26 jaren oud, vogtig van Herſſenen, anders bloedrijk, kreeg alle daags driemaal, ja dikwils vijfmaal, zeer zware (1) Verheffingen dezer ziekte, bywijlen een geheel uur, en ſomtijts wel twee uuren, met ſchuimbekken, geſchreeuw en quetſinge van al de ſinnen, daar op een langduurige en diepe ſlaap te volgen quam. Behalven d'Aderlating, die ik niet om de Vallende ziekte, maar om byzondere reden, voorſchreef, heb ik geen ander middel gebruikt, dan het bovengemelde purgeerend *Conditum*; dog hy is niet dan op de zevende maand genezen. Maar hy onderhield een byzondere gezette (2) levensmaniere. En het is nu thien jaar, dat hy, van

(1) *Paroxyſmi.* (2) *Diæta.*

ſijne ziekte verloſt zijnde, alhier tot Amſterdam nog blygeeſtig in't leven is,en my met een bly gelaat groet, als hy my tegen komt.

2. De Dochter van Simon Gomes de Pas, ontrent 20 jaren oud, is een geheel jaar door met vallende ziekte en beroerniſſen geplaagt geweeſt, die wel niet ſeer vinnig, maar van ten zeven uuren des voormiddags, tot 's avonds ten 9 uuren geduurden, met ſchuimbekken ſonder ſpraak, en ſonder merkelijk gebruik der ſinnen. De Maandſtonden niettemin vloeiden op een behoorlijken tijd en mate, en des nachts at, ſprak en dronk ſe, maar ſoberlijk. Ik heb haar deſe pillen voor eene reis voorgeſchreven:

℞. Caſtor. Sal. Artemis. an. gr. iv.
Reſinæ Jalappæ gr. vj.
Aloës ſuccotrin. gr. ix.
Ol. Majoran. gutt. ij.
MS. F. Pil. Num. v. deaurentur.

Na wenſch hier door gepurgeert zynde, heeft zy tweemaal daags dit volgende drankje gebruikt:

℞. Saponis Hiſpanic. albiſſ. drach. ſ.
Coq. ex lacte Vaccino & colat. unc. iij.
Dentur uſui.

Het was verwonderenswaardig, hoe dit middel ingenomen zynde, de (1) Verheffing der ſiekte dagelyks by trappen, en van uur tot uur ſoo verminderde, dat ſe op den dertigſten dag volkomen geſont uitging, en welvarende bleef. d'Aderlating, nadienſe (2) ſlymerig was, heb ik aan haar niet geoeffent (*x*).

II. HOOFT-

(1) *Paroxyſmus.* (2) *Phlegmatica.*

(*x*) Een man van ontrent 45 jaar, meeſt altijt zwaarmoedig, dog voornamelijk tegen de Verheffing, ſtorte alle zes weeken ontrent de Vollemaan, zonder iets anders als een draaying des hoofts te gevoelen, ter neder, en kreeg dan ſeer zware convulſien en duurden deze trekkende bewegingen wel drie uuren lang En dan was hy 2 a 3 dagen zonder geheu-

gebeugenis van 't geene hem geschiet was, behalven van de suiseling of draying des hoofts: en konde dan vele nachten niet slapen, had schrikkelijke dromen; en wierd als uit een groten schrik, met schudden en beven van 't geheele lichaam, wakker, en bleef dan met een verzwakte geheugenis; en met bevende handen aldus leggen. Deze Man was door ordre van eenen Arts dikmaal gelaten, nu om de Verheffinge te verhoeden, en dan weder om de ziekte weg te nemen; maar sonder eenig voordeel. Zijn Huisvrou spoude of stak hem, om de Verheffing weg te nemen, eenige geknaude of gestoote Kruidnagelen in den mond, daar de verheffing mede verligte, die voor geen aderlaten had willen wijken.

Als ik tot desselvigers genesing geroepen was, schreef ik hem (na dat ik hem alle zuure, wrange, en raauwe dingen verboden had) ten eersten dit volgende voor:

℞. Aq. Betonicæ, Flortiliæ
ana. unc. ij.
Fœniculi, vitæ Matthioli, antepilept.
Langii ana. unc. j.
Spirit. salis armoniac. drachm. ſ.
Tinctur. cast. gutt. x.
Flor. hyperici dr. j.
Laudani opiat. gr. iv.
Olei succini gutt. v.
Syr. stœchad. unc. j.
Misce.

Hier gebruikte hy alle daag viermaal ten minsten een à twee lepelen van. Ten tweeden nam hy alle weeken vijf van de volgende pilkens voor een dosis in, daar hy drie à viermalen van afging.

℞ Gumm. ammoniac. aqua rosar. solut. drach. ſ.
Myrrh. Elect.
Resin. Jalappæ,
Scammon.
Vitrioli martis ad albedinem calcinat.
ana scrup. j.
Croci scrup. ſ.
Ol. succin gut. viij.
M. F. Pilul. num. xl.

Dese wierden vergult, of met fijn gestoten Kaneel bestroit. Ten derden nam hy alle avonden een dosis van dit volgende poeder met Spaanse wijn:

℞. Coral. rubr. præpar. drach. j.
Cretæ alb. scrup. j.
Sacch. cand. drach. iij.
M. F. Pulvis in 6 doses dividendus.

Merkt, als hy dit Poeder des avonds ingenomen had, dat hy des morgens 2 à 3 maal afging.

Met het gebruik van dese geneesmiddelen hielden wy ontrent 2 weeken aan; doen schreef ik hem ten vierden dese Medicinale wijn voor:

℞. Rad. enulæ campanæ,

Calami aromat.
Valerian. sylvestr. ana drach. ij.
Visc. quercin. unc. j.
Fol. salviæ,
Hyssop. ana. M. j.
Flor. stœchad.
Hyperic. ana. p. ij.
Sem. pœoniæ,
Fenic. dulc. ana drach. ij.
Cinam. acut. drach. iij.
Nuc. moscat. drach. j.
Cort. arant. drach. ij.

Alle dese dingen gesneden en grof gestoten doet men in een saxken, en dit dan in een steene kan, daar giet men dan vier pinten Spaansse wijn op (maar geen Fransche of Rinsche wijn, om dat zy 't suur te veel vermeerderen.) Na dat dit dan genoegsaam geweikt was, zo dronk hy daar driemaal daags drie oncen voor een dosis van (in elk dosis wierden altijd 12 druppelen geest van Sal armoniac gedaan) hier heeft hy tot het eind van die genesing afgedronken: somtijds gebruikte hy de voorverhaalde pilkens en tegen de nieuwe en volle Maan d'eerst voorgeschreve mengeling. Doen heeft hy ten vyfden een dosis van dit volgende poeder, daags voor en na de nieuwe en volle Maan, als ook op de volle en nieuwe Maan selfs, met de Medicinale wijn des avonds gebruikt:

℞. Cinnabaris antim. gr. xij.
Ungul. alcis scrup. j.
Magist. corall.
Perlar. ana gr. xviij.
M F Pulvis, voor drie doses.

Door dese geneesmiddelen is met Gods hulp sijn memorie herstelt, de swaarmoedigheid ten meestendeel weg genomen, de beving der handen hield op, en de Verheffing heeft de lyder nooit meer gehad.

Op dese selve wijs heb ik door Godes zegen nog twee Vrysters genesen: een van 22 jaar, die seer zwaarmoedig was, en om 2 à 3 dagen een Verheffing kreeg met handsluiten, en trekkende bewegingen, en opstyging des Lyfmoeders. d'Andere was 19. jaar oud, slymerig, had haar stonden niet, en kreeg de vallende ziekte byna alle nagten: alleenlijk dat wy maar eenige dingen wat veranderden, en daar eenige eige geneesmiddelen tegens de Lijfmoeder by vermengden. Nog hebben wy een Jongman van 25 jaar oud genesen, die seer met draaying des hoofds gequelt was, en alle week een nieuwe Verheffing kreeg. Ook hebben wy verscheide Kinderen van de stuipkens genesen met de volgende mengeling, daar men haar somtijds een lepel vol van ingaf:

℞. Aq. flor. tiliæ.

Fœnic. ana unc. j.
Syr. ſtæchad.
Diacod. ana unc. ſ
Spirit. ſal. armon. ſc. ſ.
M.

Dan ſult gy haar alleenlijk maar een open lijf maken met manna calabrina; want als zy beſloten van lijf zijn, ſoo ſullen ſy ligtelijk de ſtuipen krijgen, gelijk Hippocrates zegt, en by Riverius in ſijn aanmerkingen Petr. Pachequus, p. m. 305.

II. HOOTSTUK.

Van de Popelſy of Beroertheid. (Apoplexia.)

I. DE *Beroertheid* is een verbyſtering des verſtants, met een vernietiging van d'uitterlijke ſinnen en beweging.

II. Het *beſchadigde deel* is de Herſſenen met der zelver Zenuwen.

III. *d'Onderſcheyden.* Zy is (1) eigenlijdig, óf (2) medelijdig; ſterk of zacht; een ware, of een baſtaart beroertheid.

IV. *d'Oorſaak* is het (3) te dik water, dat ten meeſten deele de zenuwen verſtopt. (*a*)

V. *Kenteekenen* (*b*). De menſch, die te voren wel te

(1) *Idiopatica.* (2) *Sympathica.* (3) *Lympha craſſior.*

(*a*) Niet alleen het te dik water (Lympha) maar ook de taye ſlijm, en zelfs het bloed wel, gelijk Platerus zulx zegt *p. m.* 22. en alle taye vogt, die in de herſſenen gehouden wort. Als ook van een hogen val, dreuning of vuiſtſlag; gelijk G. F. Hildanus heeft aangemerkt, *obſerv.* 11. *cent.* 6. *p. m.* 507. als ook van droefheid en ſchielijke ſchrik, gelijk de ſelve bewijſt *p.* 508. of dat het gewoonlijk bloeden der neuſe ophoud, ziet by den zelfſten Schrijver *obſerv.* 11. *centur.* 111. *p.* 193. of wel van bloet dat uit ſijn vaten is; voornamelijk door een wonde van de herſſenen zelfs: die meer oorſaaken onderſoeken wil, leze den ſeer geleerden Platerus *prax. p. m.* 22. 23. &c.

(*b*) Somtijds verneemt men geen tekenen van d'aanſtaande Beroertheid. Dog in deſe landen

te pas was, ſtort veeltijts haaſtig, maar ſomtijts ook wel traaglijk ter neder, met een berooving der ſinnen, beweging, en ſtem, die nu ten deele, dan in 't geheel (*c*) ophoud, ſoo dat d'ademhaaling, dog ſeer beſwaarlijk zynde, overblijft. Hy ſlaapt diep, ja ronkt. De ſlappe ledemaaten, opgeheven zijnde, komen door haare ſwaarte als dood neder te vallen. De oogen zyn na boven getrokken, of geſlooten; de pols ondertuſſchen ſterk en vol, 't welk veelen in de Voorzegging, ja voor deſen my ſelfs ook bedrogen heeft. De (1) Ringſpier des aerdsdarms, en der blaaſe verlieſt ſijn toeſluitende kracht.

VI. *Voorteekenen.* De Beroertheid is een quaat, dat moejelijk te genezen valt, dog ligter door (2) veranderende, dan door purgeerende middelen, of Aderlating (*d*). Indien, na een zware ademhalinge het ſweet, inſonderheid het kout ſweet, uitbreekt, dat is doodlijk. Een hevige koorts is beter, dan een trage of middel-

(1) *Sphincter.* (2) *Alterantia.*

den gaat 'er gemeenlijk een ſlaapkoorts [lethargus] voor, of een hooftdraying [waaromſe de voorboden van de Beroerdheid genaamt worden] draying des hoofts met geſigts verduiſtering [*Scotomia*] nachtmaar, ſchudding des geheelen lighaams, knerſing der tanden in den ſlaap, beſwaartheid des hoofts; en dat aanmerkelik is, ſoo krijgen ſy het meeſt onder het toebak drinken, 't welk ik twee of driemaal met den Autheur bevonden hebbe.

(*c*) Aldus werd de Beroertheid van de *Carus* onderſcheiden, want die met de Carus aangetaſt zyn, die gevoelen, en die ziekte overvalt ſo ſchielijk niet: van een *Slaapkoorts*, om dat de Beroertheit zonder koorts en ontwaking is: *van d'opſtijging* der *Lijfmoeder* en van den *Hertvang*, om dat de leden hier ſlap zyn, de pols vol, de kouleur des aangezigts blyft, daar is geen kout ſweet, gelijk in den hertvang, daar altijd een koud en lymig ſweet is.

(*d*) Deze wort niet in 't werk geſtelt om de Beroertheid te genezen, maar om het ſtilſtaande bloed [op dat ik zoo ſpreke] te doen bewegen.

(*e*) Wy

delmatige. Zy word dikwils door (1) affcheiding in een Lammigheid verandert: somtijts door een quyling, wanneer namentlijk het te dikke (2) Water door de kragt der natuure gezuivert en uitgeworpen word (*e*).

VII. *Aenwijsingen.* Het (3) Water, dat in zijn hoedanigheid schadelijk is, moet men matigen, en van wegen zijne dikheid verdunnen, en het gene door de veelheid schadelijk is, uitloozen (*f*): in deser voegen zullen de levendige geesten weder aangeteelt worden; en lichter tot de gevoelende en roerende deelen heen vloeyen.

VIII. *Genesing.* (*g*) De Ledematen, te weten de handen en voeten, moeten van wegen het (4) Water, dat naar het herte vloeit, matig gewreven, en de Hooftslapen met gedestileerde Olyen bestreeken worden, gelyk ook den ruggegraat, en 't ruggemerg (*h*).

(1) *Crisis.* (2) *Lympha.* (3) *Lympha.* (4) *Lympha.*

(*e*) Wy hebben een ligte beroertheid door quylverwekking sien genezen, sonder dat 'er Lammigheid over bleef, maar voor een tijd slechts een verdooving, gelijk gy uit de volgende Aanmerkingen zult konnen sien: ziet Hippocrat. *Aphor.* 51. en 57. *sect.* 6. en C. Celsus *p. m.* 76.

(*f*) Men moet voornamelijk op de oorzaaken letten, in de vierde verdeyling aangemerkt. Welke overwogen en bekent zynde, de genesing des te lichter kan in 't werk gestelt werden.

(*g*) Men sal die met een voorzegginge aanvangen, en verzoeken, eerst of 'er ook leven in is, met een brandende kaars [als men de Pols niet kan voelen] als men die in een besloote plaats onder de neusgaten houd; of met een Veer of Spiegel voor de mont, en letten ofze beazemt of bevlekt word. Dit en diergelijke in 't werk gestelt zijnde, en dat geen teyken van leven zig openbaart, soo zal menſe dan evenwel voor den derden dag niet begraven, om dat men bevonden heeft, dat zy voor dien tijd noch bekomen zijn.

(*h*) Wy prijzen u dit strijkzel als iet byzonders aan:

℞. Olei succin,
Spicæ,
Castorei ana sc. ij.

Flor.

De (1) Laatkoppen en 't Aderlaten sta ik niet dan seer selden toe *(i)*. Klysteren, (2) middelen op de Pols, en (3) onder de voeten gebonden, en zetpillen (*l*) rade ik niet af, schoonse niet dan by toeval helpen kunnen; maar de Purgatien zyn dan ten hoogsten nodig, als de humeuren of vochtigheden overtollig en gaande gemaakt zyn, gelyk ook de altererende of veranderende, als sy in hoedanigheid uitspoorig zyn (*m*). De slaap moet men beletten, waarom alle Narcotyke, of verdovende middelen schadelik zyn (*n*).

Genees-

(1) *Cucurbitulæ.* (2) *Epicarpia* (3) *Supplantalia.*

Flor. Hyperici.
Succi rutæ expreff.
ana drac. iij.
M.

't welk wy niet alleen in de Beroertheid, maar ook in de Vallende ziekte en slaapkoorts &c. met goed geluk gebruikt hebben.

[*i*] Siet 't gene wy ontrent de zeste afdeiling van 't aderlaten gezegt hebben. pag. 27.

[*l*] Teykent dit van de Clysteeren, en zetpillen, datze in de Beroertheid wel eens zo sterk moeten sijn, als in andere ziekten, daar geen bedwelmtheid noch boven matige slaap by is: helpen konnenze, om datze opwekken en de slymerige en verstoppende humeuren, daar de Beroertheid dikwils uit ontstaat, uithalen, gelijk wy zulks in de vierde verdeyling bewezen hebben.

[*m*] In dit geval moet men aanmerken, dat de purgerende dingen eens zoo sterk, en met eige geneesmiddelen tegens de Beroertheit vermengt moeten ingegeven werden, op dat also met eene moeite de humeuren, die soo wel in hoedanigheid, als in overtolligheid de palen overtreden, konnen uitgedreven worden.

[*n*] Sommige prijsen hier de Braakmiddelen, en voornamelijk die van spiesglas [antimonium] gelijk de Crocus metallorum, en 't daar uit gemaakte aqua benedicta, het glas van spiesglas, &c. als ook het mercurius vitæ uit de boter van spiesglas gemaakt Riverius redeneert seer wel van de Braakmiddelen, *Praxeos lib.* 1. *c.* 2. *p. m.* 23 en 24. Maar nochtans Hofferus segt te regt in sijn *Helcule Medico:* Wacht u van braakmiddelen, 't en ware de Zieke terstond na den eeten beroerd werd, en de Arts daar terstond by ontboden is.

(*o*) Uit

Geneesmiddelen tegen de Beroertheid (Anti Apoplectica.)

R Ad. Angelicæ, Imperatoriæ (*o*) Ireos noſtrat. & Florent. Galangæ, Pyrethri. Lavendula, roſmarinus, hyſſopus, Iva Arthetica, ruta, ſpica, ſalvia, origanum, majorana, diureticaque & cephalica dicta omnia. Flores liliorum, lavendulæ, arantiorum, ſpicæ, ſtœchados. Baccæ juniperi. Grana kermes. Cubebæ, cardamomum. Semina carui, ſinapios. Nux moſchata. Caryophyllum, cinamomum, Zinziber, piper. Balſamum Peruvianum, zibethum, moſchus, caſtoreum, Opobalſamum. Aqua lil. convall, juniperi, petroſelin, ſalviæ, Apoplectica Anhaltina, Crollii, Mynſichtii, Riverii, Quercetani. Spir. ceraſorum nigrorum, formicarum, cranii humani, ſanguinis hum. lilior. convallium (*p*). Eſſentia ambræ, caſtorei, ſuccini. Elixir. Pœoniæ Mynſichtii. Syr. florum Anthos. Ol. ſuccini, lavendulæ, ſalviæ, ſpicæ, garyophyllorum, ligni heracleotici. Conſerva, arantiorum, anthos, menthæ. Confectio Anacardina. Balſamus Apoplecticus, cephalicique omnes. Magiſterium cranii humani, ſuccini: ſal Apoplecticum Mynſichtii, ejusdemque Rotulæ ſmaragdinæ, &c. Elix. Vitæ noſtr. deſcriptionis.

[*o*] Uit welke wortelen een quyltrekkende drank gemaakt zynde, ik u by ondervinding aanprijſe, gelijk te ſien is in de volgende Aanmerkingen.

[*p*] Voornamelijk den geeſt van ſal armoniac, of den vlugtigen en ſtinkenden geeſt van wijnſteen, als mede 't diaphoreticum in paralytie of d' enkele mengeling, uit vijf deelen Spirit. theriacalis camphorati, vier delen Spir. tartari rectificati, en een deel Spir. vitrioli rectificati gemaakt: die te zamen gemengt zynde eenige weeken in digeſti of te week moeten ſtaan.

Voorſchriften van bereidende Geneesmiddelen.
(Præparantia.)

℞. Aq. Antipartlyt.
Prophylactic. ana unc. j. ſ.
Betonic. unc. ij. ſ.
Syr. de ſtœchad. drach. x.

M. Laat hy dit met een lepel innemen. Of

℞. Elix. vitæ noſtr. deſcription. drach. j.
Hier van drinke hy in wyn of bier 6 of 8 druppelen viermaal des daags. Of

℞. Sal. Cranii, human. ſcrup. j.
Dit in wyn tweemaal des daags genuttigt.

De *Spiritus ſalis dulcis*, bequamelijk en wel bereid zynde, is van een groote kracht, geduuriglijk in wyn of gemeenen drank x of xv. druppelen ingenomen (*q*).

Voorſchriften van uitſuiverende Geneesmiddelen. (*Purgantia.*)

℞. Reſinæ Agarici,
Extract. catholic. ana gr. vij.
Sal. Tart. vitriolat. gr. iij.
Ol. roriſmarini (*r*) gutt. ij.
MS. F. Pil. Num. iv. deaurent. Of

℞. Rad. ireos noſtrat.
Fol. ſenn. mund. ana drach. ij.
Agaric. leviſſ. drach. ſ.
Sem. pœoniæ ſcrup. j. ſ. Coq. ex aq. betonic. in Colat. unc. ij. ſ. diſſolve.
Elect. diacartham. drach. ij. ſ.
Ol. roriſmarin. g. j. (*ſ*).
MS. F. Hauſtus.

℞. Sal.

[*q*] Namentlijk om de ſelve voor te komen, en wel tot een halve drachma in den gemeinen drank, of met wyn, die met Saly, wilde tym, oft een ander hoofteygene medicinale wijn word ingenomen. Maar ik ſou den geeſt van Salarmoniac met water, 't welk uit wilde thym, of uit de toppen van lavendel gediſtilleert is, ingenomen, boven alles ſtellen.

[*r*] By alle purgerende middelen, die in de bedwelmde ſlaapagtige (*ſoporiferis*) gebreken gebruikt worden, als in de Beroertheid, Slaapkoorts, &c. moet men caſtoreum of bever-ſwyn by mengen, in ſubſtantie van een tot twee ſcrupels. Trallianus geeft 2 ſcrupels Caſtoreum, met een ſcrupel Scammonium, gelijk Riverius op deſelve plaatſe getuigt p. 23.

[*ſ*] Ik ſoude daar liever gediſtil-

℞. Sal. Tart. vitriolat. gr. vj.
Scordii ſcrup. j.
Reſinæ agaric. gr. viij. (*t*).
Sachar. perlat. drach. ſ.
MS. F. *Pulvis tenuis*, dat men met Franſche of Rinſche wyn gebruiken ſal.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Joannes Abeels, een Man van meer als veertig jaren, bloedryk en vet, dog ſterk, des avonds ten tien uuren matiglik gegeten hebbende, en onder het tabakzuigen ſchielyk in een Beroertheid vallende, raakte in eenen diepen ſlaap. Door den raad van eenen Arts, die digter by zyn deur woonde, dan ik, was hem een ader geopent, eer ik'er by konde zyn. Ik ſchreef hem in- en uitwendige Geneesmiddelen voor; maar hy is echter ten een uuren des ſelven nachts overleden.

2. Michaël Calvo, een Spanjaart ſeſtig jaren oud, Phlegmatijk of ſlymig, groot van geſtalte, heeft, na dat hem tweemaal door den raad van eenen Joodſchen Arts een Ader geopent was, korts daar na den geeſt gegeven.

3. Een oude Vrouwe, gaande in haar 65 jaar, werd na een hooftzuiſelinge beroert. De byſtanders wilden dat haar aanſtonds van den ervaren Heelmeeſter *Auguſtyn de Meyer* een ader geopend zoude worden, 't welk ik, aldaar geroepen zynde, gelyk hy ook, geheel afgekeurt hebbe. Sy gebruikte een Mengeling, en de bovengeſchreve Purgeermiddelen, en is binnen weinige dagen geſond geworden.

III. HOOFT-

diſtilleerde oleum ſuccini of des ſelvers vlugtig zout by doen, want deſe worden van een iegelijk geprezen: en wat deſe dingen in de Beroertheid, Vallendeziekte, Slaapkoorts &c. verrigten konnen, daar geven alle verzochte Genees-oeffenaars getuigenis van.

[*t*] Ik derf u door ondervinding de hars van colocynt, en het extractum ellebori nigri met gepulveriſeerde caſtoreum gemengt, en met water van Sali, lavendel, roſmarijn, of diergelik ingeven, wel aanprijſen. Want het purgeert ſeer wel,

wel, het verdunt, en wekt zeer ſterk op, en trekt het ſlym uit alle binnenſte en verborgenſte plaatſen des gehelen lighaams; men doet 'er tartarum vitriolatum by, om te beter te werken, om dat het een zeer groote inſnydinge of verdunnende kragt heeft.

[*u*] Een Vrouw, oud ontrent 52 jaar, met groote quelling en droefheid des ogtens opſtaande, viel ſchielijk met een ſterk geroep ter aarde, met een ontſluiting van den ſphincter of ſlotſpier des aartsdarm en der blaſe, een ronking, een volle Pols, die nogtans een weinig t'haaſtig ging; zy zag de omſtanders met zeer wreede en onbewegelijke oogen aan; zy had geen beweeging in eenige van haar leden, maar wel gevoel; want ſy trok haar leden te rug, als men die prikkelde. Wy belaſten, dat men haar een a twee lepelen van deſe volgende mixtuur in de mond [die met een ſtoxken geopent wierd] zoude gieten:

℞. Aq. Salviæ,
Lavendulæ,
Ant'epilepticæ
ana unc. j.
Tincturæ caſtorei dr. ſ.
Spir. ſal armoniac.
ſcrup. j.
Ol. ſuccini gut. viij.
Syr. ſtœchad. unc. j.
Miſce.

De nek, de ſlapen des hoofts, en de neusgaten wierden beſtreken met het ſtrijkſel by ons in de 8 verdeyling beſchreven p. 28. en doen ſchreven wy terſtond dit volgende Clyſteer voor, 't welk zo haaſt als 't mogelijk was wierd in 't werk geſtelt.

℞. Herb. rutæ,
Centaur. minor.
Origan.
Salviæ ana M. j.
Rad. Ariſtolochiæ rot.
Ellebori nigri
ana drach. iij.
Cyclam. drac. ij.
Sem. carthami.
Agarici in petia ligat. ana
drach. ij.
Pulpæ Colocynth. dr. ſ.
Coq ſ. a in ſ. q. aq. commun. colatur. unc. vij. adde
Electuar. Hieræ picræ
cum Agarico unc. j.
Sal. rutæ drach. j.
Mellis anthos. unc. j.
M. F. Ænema.

Sommige beveelen een ſcrupel crocus metallorum in een popken te binden, en met de voorſeide hooft- en purgeermiddelen te koken; deze Clyſteeren worden dan van de Schryvers zeer geprezen. Zy hield dit een uur in, en wierd doen veel ſlym met haar afgank quyt; ondertuſſchen hebben wy geduurig de bovenverhaalde mixtuur gebruikt: den

den tweeden dag, en d'andere volgende deden wy haar gestoten wortel van Imperatoria op de tong, en rondsom de baktanden leggen, daar zy veel taye slym door quyt wierd.

Denderden dag schreven wy haar devolgende purgatie voor.

℞. Extract. ellebori nigri gr. xvj.
Resinæ colocynt. gr. iij.
Spir. salis armoniac. gut. vj.
Castor. pulverif.
Tartari vitriolat. ana. scrup. ſ.
Aq. salviæ q. ſ.
M. Pro haustu.

Daar zy seer wel van purgeerde. En zy begon ons te antwoorden, hoewel met een bevende tong. Derhalven gaven wy haar van den besten geest van anijs met den geest van wilde thym gemengt, daar zy haar tong en de geheelen mond mede spoelde, waar door zy wederom veel taye stof quyt wierd, en 't stamelen der tong allenxkens verminderde. Daar bleef na de Ziekte een verdoving en beving der beweegende en gevoelende deelen over, maar geen lamigheid: doen schreven wy haar tot versterking van al de deelen, en tot herstelling van 't bewegen en gevoelen, deze volgende Medicinale wijn voor: ℞ Rad. Angelicæ.
Irid. Florentin.
Aristoloc. rotun. ana drach. iij.
Fol. Salviæ,
Origani,
Majoranæ nobil.
Puleg. ana M. j.
Senn. mund. unc. j.
Flor. Lavendul.
Hyperic. ana p. ij.
Agaric alb. drach. iij.
Bacc. juniperi unc. j.
Cubebar. Cardamom.
Nuc. Moschat.
Cinamomi ana dr. j. ſ.
Sal. tartar. drach. j.

Dit gesneden en grof gestoten zynde, deed men in een saxken, en daar wierden vier pinten Rinsche of France Wyn opgegoten: Hier van dronk zy alle daags driemaal 2 oncen, in elk dosis mengde sy 10 druppelen Spiritus salis armoniac. Waar door sy door Gods gunst genesen is.

Ik heb 'er nog twee gesien, die onder het Toebakzuigen beroert wierden, daar wy byna de zelfste middelen toe gebruikten, en nog verscheide errhina of opsnufzels, om dat men se bezwaarlyk konde wakker maken. Alle bey wierdenze gelaten, om dat men haar pols byna niet konde voelen: waar uit wy besloten, dat het bloed byna niet omliep: na het laten wierd de Pols sterker en sterker: maar zy bleven allebey aan d'een zy lam.

(a) Een

III. HOOFTSTUK.

Van de Lammigheid (Paralysis) *van de Caros, Coma vigil & somnolentum, Catalepsis, Incubus, Lethargus, &c. Opisthotonos, Emprosthotonos, Tetanos.*

I. IK neme nu niet voor veel van deze Gebreken te zeggen: want zy hebben met de Beroertheid zo groote gemeenschap, dat de gene, die deze Ziekte uit dezelvige niet zoude weten te genezen, wel een klein oordeel moet hebben: want zy verschillen niet wezentlyk, maar alleen in graden of trappen, en erkennen een en 't zelve beledigde deel, en de zelfste oorzaak. En op dat de Lezer, die de zaken meer bemind, dan de woorden, dit beter begrype, zo deel ik hem deze myne aanmerkinge mede.

II. *Aanmerkingen.* De Moeder van den Heere Joannes Vincent, Diaken, en Koopman tot Amsterdam, niet machtig zynde haren rechter arm te bewegen, geraakte zeer gevaarlijk met den neus in't bedde, gaande in haar 58 jaar, was derhalve met een *Paralysie* of Lammigheid geslagen: bywijle raakte zy in eenen diepen slaap, hadde derhalve het *Coma somnolentum*, of *Caros*; te met waakte zy, soo dat men haar ziekte dan *Coma Vigil* most noemen; somwijle ronkte zy, en gaf, hoe zeer de omstanders ook riepen, gantsch geen geluit; was derhalven Beroert, of met een *Apoplexie* geslagen; geduurig hadde zy koorts, daar ook sprouw toesloeg, zo dat 'er ook een *Lethargus* by was. Alle deze ziekten, daar zy door omgekomen is, hebben haar 16 dagen sonder onderscheid aangetast. Waar toe dan nu de *Schadelijke Vermenigvulding* der *Wezens*? O hoe wijs zijn wy in bloote woorden te geven!

2. De Huisvrouwe van den Heere Lodewijk Serrarius, met Hooftsuizelinge, met Paralysie of Lammigheid, met Coma, met Nierwee, en Opstyging, en andere qualen aangetast zynde, konde my, die by haar geroepen

oepen was, naaulijks met haar scheefgetrokken mond
ansspreeken. Ik heb haar dese Pillen voorgeschreven.

℞. Resinæ Jalapp.
Agaric.
Aloës lucid. ana. gr. iv.
Sal. succin. gr. vj.
Ol. Menthæ g. ij.
MS. F. Pil. Num. v. deaurent.

Hier door bequamelijk gepurgeert hebbende, bevondse haar vry beter. Des anderen daags heeft zy de volgende Mengeling lepelgewijs ingenomen:

℞. Aq. Prophylact. nostr. unc. j. ſ.
Antiparalyt. unc. ſ.
Antinephritic. unc. j.
Meliff. unc. iij.
Syr. de stœchad. unc. j.
MS. in Philà.

Dit gebruikt hebbende, klaagde zy seer over desselfs scherpigheid, want wy konden om d' Opstyging, geen soete dingen gebruiken; maar doen de boven-geschreve mengeling met anderhalf once *aquæ liliorum convallium* gematigt was, heeft de Zieke de zelve seer wel konnen verdragen, en is binnen 6, ja 7 dagen zeer volkomen genezen; want deze vroome en huishoudende Martha spon den vierden dag al weer (*a*).

IV. HOOFT-

(*a*) Een Man van 40 jaar, flymerig van aard, met regenachtig weder over wech reizende, wierd des nachts wakker, en gevoelde een belemmertheid in 't bewegen en gevoelen, ja t' huys gekomen zynde, wierd binnen drie weeken lam; door raad van een Quakſalver besloeg men alle de deelen met pekel van Runder vleesch; na welkers gebruik seer groote pijn ontstond: ik schreef hem de volgende dingen voor, daar hy mede genas, behalven dat hy soo sterk niet in sijn leden is.

℞. Aq. Card. benedict. unc. ij.
Theriacal. simp. drach. vj.
Antipar. Amstel. drach. iij.
Spir. salis armoniaci, guts

gut. xvj.

M. pro hauftu.

Dat hy des avonts innam, en waar door hy naar wenfch zweete. Ten tweeden dede ik hem tweemaal daags met dit volgende ftrijkzel, warm gemaakt, de nek, en het ruggebeen wel beftrijken:

℞. Unguent. Martiat. unc. ſ.
Ol. flor. chamomill.
Hyperici ana unc. j.
Baccar. juniperi,
Caftorei,
Laurini ana drach. ij.
Succi cochleariæ expreff. drach. iij.
Alumin. plumof. dr. j.
Spir. falis armoniac. drach. ij.
Aq. vitæ Matthiol. unc. ſ.
M. F. Liniment.

Ten derden, dronk hy alle daags twee, drie, a viermaal vier oncen van dit volgende afzietfel:

℞. Rafuræ. lign. guajac. unc. iij.
Cortic. ejufdem unc. j.
Ligni juniperi, unc. ij.
Aq. fontanæ lib. vij.
Coq. f. a. per horas tres, tumque adde.
Baccar. juniperi unc. j.
Rad. angelicæ unc. ſ.
Fol. majoran. nobil.
Salviæ,
Rorifmarini ana
M. ſ.
Sennæ mundatæ unc. j
Hermodact. drach. vj.
Coq. ulterius, vafis optime claufis ad colaturæ lib. iv. quibus adde.
Aq. Antiparalyt.
Theriacalis fimpl. ana unc. j. ſ.
Spirit. falis armoniac. drach. j.
M. deturque in cantharo lapideo optime claufo.

Hy gebruikte alle weken de volgende pillekens, daar hy 3 a viermaal van afging:

℞. Maffæ pilul. fætid. maj. drach. ſ.
Refinæ jalapp.
Trochifc. alhand. ana gr. iv.
Ol. rorifmarin. ftillat. gut. iij.
M. F. Pilulæ num. vij.

Deze dingen ontrent twee maanden gebruikt zynde, en het ftrijkfel of liniment wat verandert hebbende, daar by doende Ol. fpicæ drach. ij.
Succ. urticæ urent. minor. unc ſ.

Zo fchreef ik hem de volgende medicinale wijn voor:

℞. Herb. chamædr.
Chamæpyt ana m. j.
Fol. primul. veris m. ſ.
Rorifmarini,
Salviæ,
Flor. anthos ana p. ij.
Rad. imperatoriæ,

Angelicæ,
Irid. florent.
Ellebor. nigri,
Sem. carthami ana dr. iij.
Hermodact. unc. j.

't Welk de Ziel van alle Zenuagtige deelen, gelijk de Saffraan die van de longe, genoemt word.

Agarici albiff. drach. iij.
Cardamomi,
Cubeb. ana drach. ij.
Sal. tartari drach. j. ſ.
Conciſa & craſſe contuſa inſuantur ſacculo, cum vini Gallici pint. vj.
F. Vinum medicatum.

Hier dronk hy, na dat het bequaam geweikt was, driemaal daags 3 oncen af, wat warm gemaakt, daar geſtadig acht druppelen Spir. ſal. armoniac. by gedaan wierden En wierd in de vierde maand aldus genezen.

Ik ſoude u wel meer aanmerkingen van de Lammigheid verhalen, maar late dat na, om dat ik, alleen met den naam der zieken te veranderen, geen meermaal een ding ſoude verhalen.

Van de ſlaapkoorts of Lethargus.

Een Man van 38 jaar, als hy eenigen tijt een beſwaartheid in 't hooft gevoelt had, en met een geſtadige Koorts aangetaſt geweeſt was, en water maakte even zoo onklaar als het Vee, in een keuken by een Oven ſittende, daar ſijn Vrou Linde te drogen gehangen had, gevoelde hy de bezwaartheid des hoofts vermeeren, en wierd ſlaperig, ja zo ſeer, dat hy niet begeerde dan te ſlapen; de Koorts vermeerde, en hy wierd ydelhoofdig; nu te bed leggende konde qualijk opgewekt werden; ontwaakt zynde, raaskalde in 't antwoorden, en viel weder in ſlaap: ik geroepen ſijnde, ſchreef hem 't Clyſteer voor, 't welk wy in onſe aanmerking van de Beroertheit aangeteekent hebben pag. 34. daar iet weinigs in veranderende: doen leide ik hem dit volgende met een ſpongie terſtont onder de neus:

℞. Aceti rutacei unc. ij.
Caſtor. pulv. drach. j.
Spir. ſal. armon. dr. ſ.
M.

Waar door hy altemet ontwaakte, maar viel dadelijk weder in ſlaap: den derden dag na dat ik geroepen was, ſchreef ik deze volgende Pillekens voor, om dat zijn Vrouw zeide, dat hy noit iets als Pillen had willen gebruiken:

℞. Extract. cathol. ſcr. j.
Caſtorei ſcrup. ſ.
Ol. ſucc. gutt. ij.
M. F. Pilulæ nu. vij.

Dewelke hy wakker gemaakt zynde, terſtont inſlickte: de Vrouw gaf hem doe daatlijk een lepel van deſe mixtuur:

℞. Aq. pulegii,
Beton. ana unc. j. ſ.
Prophylact. deſcrip.
cap. 3. lib. 3. unc. j.
Tincturæ caſtorei dr. j.
Spir. ſal. armoniac. dr. ſ.
Syr. ſtœchad. drach. vj.
M.

Hy ging ſesmaal van de Pillen af, 't welk hem veel goeds dede. Den 5 en 6 dag was de koorts ſterker, hy klaagde over een bezwarende pijn des hoofts, en konde naauwlijx wakker gemaakt worden, derhalven ſchreef ik dit volgende errhinum of opſnuffel voor:

℞. Turbith. mineral. ſc. ſ.
Glycyrr. pulv. dr ſ.
M. F. Pulvis tenuiſſimus.

Als hem hier een weinig van in de neus geblaſen en gedaan was, ontwaakte hy met een licht nieſſen: den zevenden dag klaagde hy ſeer van groote beſwarende hooft-pijn, en van eenige hitte; doen is hem weder wat van 't voorgaande in de neus geblazen; doen wierd hy zo veel etter met een weinig bloed gemengt, niet alleen door de neusgaten quyt, maar ook door de keel, dat ik, zo ik het zelfs niet geſien had, het niet had kunnen geloven. Doen minderde de bezwarende pijn des hoofts, en verdween niet lang daarna; ik liet hem de mixtuur tot den einde toe gebruiken, en hy wierd door Gods genade weder gezont.

Van de Nachtmaar.

Een Jongman van 20 jaar, zwaarmoedig, ſlymig, werd ſchier alle nacht met ſchrikkelijke dromen gequelt Somtijts ſcheen 't, of hem iet op 't lijf lag met een zeer bezwaarde Ademhaling; ja zoo, dat hy daar van meynde te ſtikken; ſomtijds ſcheen het of hem iemant het hert met een handt drukte, ja toeneep. Deze gebruikte de Pillekens p. 19. in de verhandelinge der Vallende-ziekte beſchreven. En de Medicinale wijn met Spir. ſal. armoniac. in onze aanmerking van de Beroertheid pag. 32. voorgeſtelt. En een conditum als hier volgt.

℞. Conſerv. flor. roriſm.
Salviæ ana unc. j.
Spec. diambr.
Diamoſch. dulc. ana
drach. j.
Mithrid. Damocrat.
drach. ij.
Ol. ſuccin. gutt. vj.
Spir. ſal. armoniac.
drach. ſ.
Syr. ſtœchad. q. ſ.
M. F. Conditum.

Daar hy des avonds te bed gaande, niet gegeeten hebbende, de groote van een Kaſtanje van gebruikte, door welke hy gezont wierd.

IV. Hooft-

IV. HOOFTSTUK.

Van de Zinkingen (Catarrhi,) *en de menigerleye weedom, zoo des Hoofts, als der andere delen des geheelen Lighaams, met de Zinkingen verzelt gaande.*

I. ZInking is een afvloeyinge der (1) vochtigheden (*a*) na alle de deelen des lighaams.

II. De *beschadigde deelen* zijn de klieren des gantschen lighaams, gelijk ook de Herssenen, dewelke *Warthonius* niet schroomt een klier sijnes eigenens geslachts te noemen: ik doe daar de peezen, vliesen, en zenuwen noch by.

III. *d'Oorsaak* is nu een (2) te scherp Water, (*b*) by welk sig dikwils de gal mengt, waar uit ontsteekingen, en alle groote pijnen, oogontsteekingen, keelgezwellen, de roos, springend vyer, gicht en hoest, &c. voortkomen; dan weder een (3) te dik Water, waar uit bezwaarde weedommen, van zelfs vermoeitheid, zwaarmoedigheid, en Scheurbuik, &c. spruiten.

IV. De *onderscheyden* blyken uit de oorzaaken. Die hier meer van weten wil, lese den wydloopigen en seer geleerden *Sneiderus*.

V. De *Kenteekenen* zijn voor de Zieken zelfs en de Om-

(1) *Humores.* (2) *Lympha acrior.* (3) *Lympha crassior.*

(*a*) Namelijk een tegennatuurlijke afvloeyinge van scherpe, slymerige en taye vogtigheden.

(*b*) Door oorzaak datze wederhouden word, en door de koude deelkens, die in 't hooft, als het heet en besweet is, indringen; want daar gaat meest altijd een hitte voor, die het water (lympha) en al de vogtighedē vloeyender maakt, als daar dan een koude bykomt, soo worden de Zinkingen geboren (na dat ik hebbe kunnen bemerken) als het water (Lympha) dan scherper word, en met scherpe gal gemengt is, zo kan het, met de zenuw en vliesagtige deelen te byten en te prikkelen, ligtelijk groote pijn verwekken.

(*c*) In

Omſtanders zoo openbaar, dat het byna niet nodig is, dezelve den Geleerden voor te ſchryven.

VI. *Voorteekenen.* De Zinkingen en Weedommen worden bywyle zeer licht en ſomtijds bezwaarlijk genezen; het gebeurt dat de Zieke ſchielijk, ja anders gezond zynde, door de zelvige omkomen, en deze Zinkingen plegen zy verſtikkende te noemen. d'Oorzaak ſchuilt in den bovenſten mond van de Maag; of zelfs in de Long; en dat om de verhinderde omloop des Bloeds, die door het dikke (1) Water veroorzaakt word.

VII. De *Genezings aanwyzingen*, gelijk ook *de Genezinge zelve* (c) kunt gy ſoeken uit het eerſte en twede Hoofſtuk van de *Vallende ziekte*, en *Beroertheid*; daar zult gy byna alles vinden, wat hier toebehoort: echter voeg ik hier eenige weinige dingen by, die ik door lang gebruik goet bevonden hebbe.

Tegen de Oor-pijn van wegen het (2) te ſcherp Water.

℞. Lactis. Vaccin. q. ſ.
Laud. opiat. gra. iij.
MS.

Doet drie of vier druppelen in de ooren, en legt 'er van buiten de kruim van warm nieubakken brood op. In pyn, die uit dik Water veroorſaakt is, zyn alle warme gediſtilleerde (*d*) Olien goet.

Tegen

(1) *Lympha.* (2) *Lympha acrior.*

(*c*) In de koude, ſlymerig en taye Zinkingen, is het afzietſel van Pokhout, en Saſſafras, Wilde thym, en Roſmarijn ſeer goet.

(*d*) De Quylverwekkende middelen trekken het te dikke water (Lympha) zeer bequamelik uit, onder welke uitſteken, die wy in het Hoofſtuk van de beroertheid gepreeſen hebben, pag. 27 en 28. De wortelen van imperatoria, die zo veel te dik water of ſlym doen loſen, dat de ſinkingagtige ſtoffe gantſch ophoud, en dan met 1 à 2 Pillekens van cynogloſſa te bed gaande in te nemen, na dat men gepurgeert heeft, hebben wy menigmaal de Zinkingen ſien geneeſen. Als ook met rookingen.

℞. Succini drach. j.
Maſtich. ſcrup. j.
M. F.

Tegen de Oogontsteeking (Ophthalmia) *uit te dik water* (Lympha.)

℞. Ovum Gallinaceum integrum (*e*); Coq. ad mediocrem duritiem; demtaque testâ & vitello, cavitati ejus endantur

Sachar. Saturni gr. vj.
Camphoræ gr. ij.
Vitriol. alb. gr. viij.
Melis rosat. unc. ſ.

Fiat expressio fortis, & expressus liquor instilletur guttatim oculis, bis vel ter de die.

Een ander onvolprijselyk.

℞. Aq. Euphrasiæ,
Fœnicul. ana lib. j
Salis communis drach. vj.
Tutiæ Præparat.
Vitriol. alb. ana unc. ſ.

Ebulliant parum, & Colatura detur guttatim usui.

MS.

In een Oogontsteeking, die uit (1) te scherp Water (*f*) ontstont, heb ik tot noch geen beter dan dit bevonden:

 ℞. Flo-

(1) *Lympha acrior.*

M.F. Pulvis crassus.
Daar men een weinig van op de kolen strooit, en de rook onder een deksel, dat men om het hooft hangt, in den neus trekt: Hier worden de Zinkingen en Verstoppingen des hoofts ligtelik mede genesen.

(*e*) Snyd het Ey liever aan stukken, en strooit 'er d' andere boven over, en wringt het dan na een uur tyds à twe seer sterk uit, het sal des te kragtiger zyn, en gy sult veel meer ontfangen. Wy hebben dit nat seer gelukkig tegens een vleesnet (*panniculus carnosus*) over het oog gebruikt, 't welk uit een ontsteeking der koonen, die men verachtelooft had, gegroeit was.

(*f*) Of d' ontsteeking uit een te scherp Water (*Lympha*) voortkomt, is licht te merken uit de pijn, of scherpigheid der tranen, of uit de roodigheid en het kittelen of jeuken des oogs.

(*g*) De

℞. Florum Cinci ſcrup. j. ſ.
Aq: roſac. q. ſ. Miſce.
Doet hier van eenige drupkens in d'oogen.

Ik meen dat Cincum, of Piouter een ſoorte van tin is, ſchoon andere anders gevoelen, het beſte word uit Engeland gebracht: het word op een Chymiſche wyze bereid door den (1) vierden graad des vuurs; het ſchynt wat quikſilvers in ſig te bevatten (*g*).

In het begin van de Gicht, die uit (2) te ſcherp Water ontſtaat, gebruikt men dit:

℞. Minii, Ceruſſæ,
Sapon. Veneti ana unc. x.
Ol. olivar. lib. ij.
Axungiæ porcinæ unc. j.
Coque ex arte in formam Emplaſtri (*h*).

Ik bid u, verſtandige Lezer, deze Pleiſter niet gering te achten.

Maar in't afnemen, gelijk ook in de pijn der ledematen, die uit d'ontleding, plettering, &c. ontſtaat, dit volgende:

℞. Minii lib. ſ.
Ol. Tartar. fœtid. unc. j. ſ.
Olivarum lib. j. Caſtor.
Lumbricor. ana unc. iij.
Opii crud. drach. j. ſ.
Ceræ albæ & Labdani q. ſ.
MS. F. ſ. a. Emplaſtrum.

In

(1) *Quarto ignis gradu.* (2) *Lympha craſſior.*

(*g*) De bloemen van pioutter ſijn ook zeer bequaam tegens de velloosheid of ſmerting van der kinderen lieſſen, die uit de ſterke pis ontſtaat, als ook tegens de kloven en ſmertinge der tepels. Deze bloemen klimmen in haar bereiding ſo heel beſwaarlijk niet op; ziet de wijs van die te maken by Glauber. *furnor philoſophicor. part.* 1. *pag. mihi* 82.

(*h*) Wy hebben met zeer goeden uitſlag deſe gebruikt, daar by doende een half once opium aceto diſſolutum. Siet by Joan: Loſelus *de podagra*, die zeer goede geneesmiddelen heeft.

(*a*) Sy

In de (1) Gichtpijn, die uit (2) te dik Water sproot, hebb' ik deze pleisters altijd van grote kragt bevonden.

℞. Emplastr. stiptici Crollii unc. j. ſ.
Ol. Philosophor. drach. ij.
Opii. crudi scrup. ſ.
MS. F. Emplastrum extendendum super aluta.

I. *Aanmerkingen.* Mijn Godvruchte en zeer waarde Huisvrouwe is menigmaal, inzonderheid ten tijde van haar zwaargaan, met zinkingen en veelerlei weedommen van de deelen des lighaams gequelt geweest: ik meene niet, dat zy binnen 20 jaren driemaal een purgerend middel gebruikt heeft; maar haalde door mijnen raad enkelijk de rook van uitgelese Mastikpoeder ten neusgaten in, en dat 6 maal 's daags, waar door zy haar schielijk, en altijd, beter vond, invoegen dat zy daarna, gelijk als Ondergeneesmeester (op dat ik zo uit boertery spreke) geworden zynde, haar zelf naderhand buiten mijn weten dat zelvige dikwils voorgeschreven heeft.

II. Ik heb 'er zo veele, die met Zinkingen, dewelke uit het (3) te dik Water ontstonden, geplaagt waren, enkelijk door de rook of damp van Azijn, die op een gloeyend yzer gegoten werd, genezen; dat ik hier niemant behoeve te noemen.

III. In galachtige Zinkingen heb ik mede veel dingen aangeteekent; waar van een voorbeeld zy d'eerbare Huismoeder *Lydia de Rovers*, die, na datze eerst gepurgeert had, haar met 'et gebruik van dese mengeling, die zy met een lepel innam, altijd seer wel bevonden heeft.

℞. Aq. Prophylact. nostr. *of by mangel van dit*
Aceti rectificat. unc. j. ſ.
Menthæ, Melissæ ana unc. ij.
Syr. Papaver. errat. unc. j.
Oc. Cancr. crud. contuſ. scrup. j. ſ.
Laud. opiat. gr. j. M. S.

(1) *Dolor Arthriticus.* (2) *Lympha crassior.* (3) *Lympha crassior.*

HET TWEEDE BOEK.

Van de Gebreken des Hals.

I. HOOFTSTUK.

Van de Keelontsteeking. (Angina.)

I. A*Ngina* is een ontsteeking der (1) Racchen. *(a)*.

II. De *Beledigde deelen* zyn de (2) Amandelen, de Racchen, het (3) Lelleken des strottenhoofts, de spieren des strottenhoofts, des (4) slok-of keeldarms, ja het verhemelte des monds.

III. *d'Oorzaak* is het bloed, dat wel menigmaal door te groten overvloed uitsporig is, maar nogtans te desen aansien zo seer niet schaden zoude, indien 't daarenboven door't (5) te scherp Water niet bedorven word. *(b)*

IV. *d'Onderscheiden.* Zy word by de vermaardste Schryvers in drie soorten *(c)* geschift; 't soude te ligtvaardig

(1) *Fauces.* (2) *Tonsillæ.* (3) *Uvula.* (4) *Oesophagus.* (5) *Lympha acrior.*

(a) Sy is niet alleen een keelontsteeking, maar ook een gezwel, 't welk nu inwendig en dan uitwendig is.

(b) De Autheur kent het overtollige bloed en het te scherp Water (*Lympha*) alleen voor oorsaken; maar de ondervinding selfs getuigt, dat het slymige en taye bloet de meeste en voornaamste oorsaak van de Keelontsteeking is: en dat wel, alsser een hitte voor gegaan is, of eenige oeffening, of beweeging, die meerder als gewoon is: waar door de slymerige taye vogt dun en vloeijender word, die dan van de koude lucht, die ons omvangt, of ten monde ingaat, gestolt word. Siet by Hippoc. *de victu acutorum text.* 39. *pag. m.* 300. (merkt dat ik de oversetting van Lindanus 1665 tot Leiden by de Gaasbeken gedrukt gevolgt hebbe) daar opentlijk staat, dat de Keelontsteeking uit lymige [taye] afvloeying voortkomt.

(c) Zy word by veelen in vieren verdeilt, 1. Cynanche gelijk de *Autheur* te recht op 't volgende blad in de seste verdeeling seit, dat is, ontsteeking van

vaardig zyn deſe niet te volgen. Word genoemt 1. *Cynanche*. 2. *Synanche*. 3. *Paraſynanche*. Sy word voorts verdeelt in een ware en in een Baſtaartkeelontſteeking; maar dit is van klein belang.

V. *Kenteekenen*. De teekenen van een aanſtaande Keelontſteeking zyn, als de Lyder den Hals na gewoonte niet bewegen, of niet als bezwaarlijk adem halen, en niet bequaam zwelgen kan, en een brand en pyn in de (1) Racchen verneemt.

De *Kenteekenen van een tegenwoordige Keelontſteeking* zyn, als de Zieke in ſyn ademhaling byna verſtikt; de doorzwelging ſo belet is, dat ſelfs de drank, en alle weke dingen door de neus weder uitgeworpen worden; daar is mede een ſeer groote weedom, rootheid, ſwelling (*d*), koorts, drooge tong, ſwakke ſtem, &c.

VI. *Voorteekenen*. Geen Keelontſteeking is veilig; hoe de zwelling kleinder, hoe het gevaar grooter is (*e*) voornamentlijk de *Cynanche*, wanneer de ſpieren des (2) ſtrottenhoofts ontſteeken zynde, gants geen zwelling ſchynen te hebben. Min gevaarlijk is de Keelont-

(1) *Fauces*. (2) *Larynx*.

van d'innerlijke ſpieren van 't ſtrottenhooft. 2. Paracynanche, dat is, ontſteking van d'uiterlijke ſpieren van het ſtrottenhooft. 3. Synanche, dat is, ontſteking van d' innerlijke ſpieren van de Racchen of van de ſlokdarms begin. 4. Paraſynanche, ontſteking van d'uiterlijke ſpieren van de Racchen. In de Cynanche hangt de tong uit den mond even als de honden geſchied, en daar ſchijnt gantſch geen gezwel te zyn. In de Paracynanche verneemt men een klein gezwel in d' uitterlijke ſpieren des ſtrothoofts. In de Synanche is een groot inwendig gezwel en ontſteeking. In de Paraſynanche een groter gezwel en roodigheid in d'uiterlijke ſpieren.

(*d*) De zwelling verneemt men altemet in de drie Keelontſteekingen, maar niet in de Cynanche, gelijk de Autheur in de volgende Afdeelinge zulx bewijſt, daar is ook een Roodigheid des aangezichts by.

(*e*) Na Hippocrates zeggen *aphor*. 37. *ſect*. 6. Indien iemand, zegt hy, met een Keelont-

ſteeking, die men *Synanche* noemt; en noch minder de *Paraſynanche*, gelijk ook d'ontſteeking der Amandelen. (*f*).

VII. *Genezings aanwyſingen.* Het (1) Water en de Gal moet men in 't bloed ſelfs matigen (*g*) en op 't ſpoedigſte te rug trekken, en afleiden.

VIII. *Genezing.* Stelt voor eerſt d'Aderlating te werk (*h*) zelfs in een lighaam, dat niet zeer bloedrijk is, en dat in de rechter arm; en als het de nood vordert, kunt gy die noch meer herhalen; en als het quaad zulks vereiſcht, zo opent de (2) Kikvorſch aderen onder de tong. Voordeelig zijn hier Laatkoppen; (3) Blaarmakende middelen; Klyſteeren, gorgelwaters, en (4) plaatsmiddelen (*i*).

Genees-

(1) *Lympha.* (2) *Venæ raninæ.* (3) *Veſicatoria.* (4) *Topica.*

ontſteeking overvallen is, en daar een gezwel aan den hals komt, dat is goet: gelijk ook *ſect.* 7. *Aphor.* 49.

(*f*) Hippocrates heeft verſcheide ſchoone voortekenen, gelijk *ſect.* 5. *aphor.* 19. Indien in eenigen, die van de Keelontſteeking genezen zijn, het quaat na de long ſchiet, die ſterven binnen 7 dagen; komen zy die over, zoo worden zy purulenti, dat is veretterde; als ook Coac prænor. 363. tit. 16. p. m. 300. Daar fraaye dingen ſtaan, Ziet C. Calſus l. 21. c. 7. p. m 64. Na Lindanus editie by J. Elzevier 1657.

(*g*) De taye ſlym verdunnende zijn ook zeer noodig, daar het gehele quaat ſomtijds in 't korte mede verwonnen word.

(*h*) Of het aderlaten in de quaataardige Angina bequaam is, word met recht getwijfelt. Ik meyn dat zy gelijk hebben, die zeggen, datze in 't begin en den eerſten dag alleenlijk maar geſchieden moet. In de goedaardige kan menſe doorgaans toeſtaan, als men maar niet te veel bloed aftrekt, en niet later als na den 3. dag wacht.

(*i*) Ten tweeden zal men een Clyſteer zetten, en, zoo 't geſchieden kan, een purgatie, (die met inſnydende verdunnende middelen gemengt is,) ingeven; der gorgel-dranken van rad. imperatoriæ, ireos &c. zijn in 't begin zeer bequaam: als

Geneesmiddelen tegen de Keelontsteeking.
(Angina.)

RAdices althææ, liquiritiæ, Ireos. Herbæ Consolida, Myrtus, Prunella, Taraxicum, Plantago, Scabiosa, Sempervivum majus, Salvia, Hedera terrestris, Violaria. Flores Balaustiorum, rosarum rubrarum. Crocus. Semina 4. frigida majora, minora, papaveris. Cortex & succus granatorum, præcipue acidorum. Ficus. Album Græcum. Hirundines ustæ, illarumque nidus. Alumen ustum. Syrupus Berberorum, Cappillorum Veneris, Violarum, portulacæ, Jujubinus, Scabiosæ, Tussilaginis. Mel rosarum, Rob Sambuci, Diamor. (*l*)

Een te rugdrijvend (m) Gorgelwater (repellens Gargarisma) in het begin der Ziekte:

℞. Flor. ros. rubr. balaustior. ana P. j. s.
Cortic. granatorum unc. s.

Fol.

als ook de Gorgeldrank van brandewijn met Spirit. sal. armoniac. gemengt, heeft verscheide keelontsteekingen geneezen: dan zal men de plaatslijke middelen [als men voorhenen een insnydend verdunnend sweetverwekkend middel, met lapis prunellæ gemengt, gebruikt heeft zo 't geschieden kan,] uiterlijk in 't werk stellen.

Sommige prijsen de braakmiddelen in alle Keelontsteekingen, en zelfs in de quaadaardige, en voornamelijk in de doorgaans [epidemica] in zwang gaande, en wel het aqua benedicta Rulandi; maar dient gelet, dat men deze den eersten dag moet ingeven; want in de volgende wordenze te vergeefs in 't werk gestelt, ja doen meer quaad als voordeel. Sommige willen de strotsopening gedaan hebben in 't gevaar van stikken; als M. A. Serverinus *de efficati medicina*, en Fiënus *Lib. Chirurg.* xij. *p. m.* 35. en de volgende.

(*l*) Voornamelijk mostaartzaat, lavaszaat, bakelaar, brandewijn, Spir. sal. armoniaci, nitri, &c. in 't begin zal men 'er eenige lichte t'zamentrekkende by insnijdende verdunnende middelen mengen.

(*m*) De te rugdrijvende moeten voorzigtiglijk in het werk gestelt worden, voornamelijk

Fol. quercus M. j.
Aluminis usti. scrup. j.
Coq. exaq. ferrata & Colat. lib. j. s.
Adde
Rob diamor. unc. ij.
MS.

Een ander, dat krachtiger is:

℞. Fol. Taraxici M. j. s.
Hederæ terrestr.
Violar. ana M. s.
Coq. ex aq. hordei in Colatur. unc. xx.
Dissolve
Mellis rosar. colat. unc j. s.
Addendo.
Spir. vitriol. gutt. xv.
MS. (n)

Een verteerend Gorgelwater (discutiens Gargarisma). in het afnemen der Ziekte.

℞. Rad. liquiritiæ.
Corticum granator. ana drach. ij.
Flor. balaustior. P. j.
Jujubas Num. xij.
Ficus Num. iij.

Paſ-

melijk in de quaataardige Keel-ontsteeking, want de schadelijke stof soude ligt na 't hert, longe, of na de herssenen gedreven worden, en alzoo de Vallendeziekte of dolligheid [Mania] veroorzaken.

(*n*) De volgende Gorgelwateren hebben wy in 't begin zeer goet bevonden.

℞. Flor. rosar. rubrar.
Sambuci ana M. j.
Coq. in cerevisiæ tenuis q. s. sub finem addendo.
Alb. Græc. drach. j.
Colaturæ lib. j. adde
Sacchar. Saturn. scr. s.
Lapid. prunell. scr. j.
M. pro gargarismate.

℞. Aq. flor. sambuci,
Rosar. ana unc. ij.
Rob. sambuc.
Diamori ana dr. ij.
Succ. taraxic. express. unc. s.
Spir. vini rectif. dr. vj:
Lap. prunell. scr. ij.
MF. Gargarisma.

(*o*) Ga-

Passular. minor. drach. iij.
Coq. ex aq. hordei in Colat. unc. xx.
Dissolve.
Syr. Capillor. Vener. Mell. rof. colat. ana unc. j.
MS.

Een Ander.

℞. Rad. Ebuli unc. ſ.
Ireos nostrat.
Liquiritiæ ana drach. ij.
Flor. Chamomillæ P. j. ſ.
Rosar. rubrar.
Hyssop. ana drach. ij.
Dactylos Num. iij.
Ficus Num. vj.
Alb. Græc. drach. j.
Sem. Fœnugræc. drach. ij.
Coq. ex decocto raparum in Colaturæ lib. ij. dissolve
Syr. Capillor. Vener. unc. ſ.
Jujubin.
Althææ Fernel. ana drach. vj. M.S.

Uiterlyke Geneesmiddelen tegen d'Ontsteekinge der keele (Angina).

O. nucum, lil. albor. amygdalarum, chamomillæ, anethi. Axungia caponis, porci. Unguent. althææ. Emplastrum de Mucilaginibus. Stercus (*o*) canis, columbarum. Nidus hirundinis.

℞. Rad.

(*o*) Galenus verhaalt hoe hy de keelontsteking by gebrek van andere middelen genezen heeft met gedroogde kinderdrek, daar hy honig by mengde, en daar een rijk Mans keel mede besmeerde, en dat 'et gezwel in een uur tijds doorbrak, en de Man gezont wierd: ziet ten dien einde Joan David Rulandus in zijn *Pharmac. nova*, daar de drek en pis verhandelt worden: hy heeft veele en seer zeldsame dingen daar by malkander vergadert.

(*p*) Een

℞. Rad. althææ.
Lilior. alb. ana. unc. j.ſ
Nid. Hirundinis Num. j.
Ficus
Dactylos ana Num. iv.
Alb. Græc. unc. ſ.
Cæpar. drach. vj.
Coq. ex aq. hordei vel Cereviſia & Colatur. ſ. q.
Adde
Farinæ Tritici.
Semin. lini ana unc. j.
Fœnugræc.
Althææ ana unc. ij. ſ.
Vitell. Ovi Num. ij.
Croc. Oriental. unc. ij.
Ol. Chamomill. unc. ij.
MS. F. Cataplaſma.
Of
℞. Succ. cæpar. unc. ij.
Ol. lilior. alb.
Irin. ana unc. j. ſ.
Coq. parum, addendo
Nid. Hirundin. drach. ij.
Picis & Ceræ q. ſ.
MS. F. ſ. a. Emplaſtrum
Een rijpmakende Pap (Cataplaſma Maturans.)
℞. Rad. Althææ unc. j.
Lil. albor.
Liquirit.
Ireos Noſtr. ana drach. ij.
Cæparum unc. ſ.
Paſſular. enucleatar. unc. j.
Ficus Num. vj.
Sem lini,
Fœnugræci ana drach. ij.
Fol. Malvæ, Braſſicæ ana M. ſ.
Coq. ex Vino albo Gallico in formam Cataplaſm
MS.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Een Zoon van Æſculapius, bloedryk en vet, kreeg een Synanche, en gebood ſig aanſtonds een Ader te openen; korts daar na konde hy zwelgen; waarom hy een Purgatie innam, daar hy ſig wel by gevoeld, en veele uuren geruſt heeft. Den volgenden dag weder inſtortende, deed andermaal een Ader openen, en bevond ſig weder beter, wandelde over 't huis, en ſprak onbelemmert, ſeggende dat hy in ſyn eige ſiekte verſcheide dingen aangemerkt hadde; maar doen hy den volgenden dag des morgens meende geſond te zyn, is hy binnen twee uuren door een verſtikking omgekomen.

2. De Huisvrouwe van den Boekverkoper *Leſcaille*, bloedryk zynde, werd met een geweldige pyn der Kele aangetaſt, d' Amandelen waren ſo ſeer geſwollen, dat ſy niet een druppelken konde doorzwelgen, en alles dat ſy nuttigde haar ten neuſe weder uit quam. Ik dede haar laten, en gebruikte Pappen; en de bovengemelde Gorgelwaters, en ſullende op den vierden dag der ſiekte het quaat met een ſtoxken onderzoeken, ſag ik een rype zweering; het behaagde my een weinig onbeleeft met haar te handelen, en hebbe met het zelvige ſtoxken het gezwel gebroken; waar na zy, dewylze met'er haaſt beterſchap voelde, gelacchen, en het deugdſaam bedrog gepreſen heeft. (*p*)

(*p*) Een Jongman van 20 jaaren, ſlymig van aard, dronk, na dat hy hard en raſch gegaan hadde, ſchielijk een gulſig teug kout bier; binnen een uur wierd hy ſeer benauwt in de keel, en daar vertoonde ſig een pijn en geſwel der Racchen by. Ontboden zynde, liet ik hem matelijk Aderlaten: en hy wierd met dit gorgeldrank geneeſen.

℞. Aq. flor. ſamb. unc. iv.
Myrrh. pulv. drach. ſ.
Spir. vini rectif. dr. iij.
Sal. Armon. ſcrup. j.
Succ. taraxic. expreſſ. drach. ij.
M. F. gargariſma.

Een Vrouw van 28 jaar, haar kind by nacht zoogende, viel in ſlaap; des morgens konde zy haren hals byna niet beweegen, en zeer bezwaarlijk

II. Hooft-

lijk van wegen de groote pijn der Racchen in 't zwelgen; des morgens liet ik haar een Clysteer zetten, en tegen de middag wierd zy een Ader gelaten tot 6 oncen. En gebruikte voorts het afzietsel p. 49. daar maar nog bygedaan wierd.

℞. Sem. sinap. drach. j.
Aq. theriac. simpl. unc. ſ.
M. F. gargarisma.

En hier mede was zy den derden dag volkomen genesen.

Een Vrijster van ontrent 20 jaar viel heel schielijk in een seer bezwaarde ademhaling, met zulk een pijn en zwelling, dat zy niet een druppel konde doorzwelgen. Zy wierd terstond gelaten tot 6 oncen en niet hooger, om dat zy effen te voren haar stonden vry sterk gehad hadde: zy gebruikte vorders dit volgende Gorgelwater, daar zy lichtenis by bevond:

℞. Flor. rosſ. rubrar. unc. j.
Bacc. lauri excort.
Sem. levistic. ana dr. j. ſ.
Coq. cum aquæ comm. lib. j. vase optimè clauso, in colat. dissolv.
Mel. rosar. unc. j.
Aq. theriacal. simp. dr. vi
spir. sal armoniac. scr. j.
M F. gargarisma.

Den volgenden dag liet ik haar een purgeerend Clysteer zetten, om dat zy binnen drie dagen geen aftrek gehad had, daar zy wel van afging; doen liet ik haar aanstonts deze pap om de keel leggen, die tweemaal daags vernieuwt wierd:

℞. Nid. hirund. num. j.
Flor. sambuc. p. iij.
Cæpas sub cinerib. coct. num. ij.
Coq. ex cerevisa tenui contusis adde.
Alb. Græc. drach. iij.
Ol. olivar. q. ſ.
M. F. Cataplasma.

Den vierden dag brak het gezwel door: vorders gebruikte zy niet anders als mel. rosarum pro linctu.

Ik soude u meer soodanige aanmerkingen konnen verhalen, indien ik niet vreesde, dat, met den naam der zieken te veranderen, ik een en het selfde zeggen soude.

II. HOOFTSTUK.

Van de Kropzweeren Scrophulæ.

I. KRopzweeren sijn tegennatuurlijke (*a*) Gezwellen van de klieren des hals, in haar eigen vlies beslotén.

II. De *Beschadigde deelen* zijn de opeengehoopte Klieren des Hals, heden (1) quylklieren genaamt (*b*).

III. *Oorzaak*. Het ampt van de Klieren des geheelen lichaams ('t welk ik voor waarachtig houde) is het (2) Water te kleinzen; derhalven is het nootwendig, dat een te dik water (*c*) d'oorzaak van dit gebrek zy; waar door zy eerst harder wordende, en daar na allenxkens aangroeijende, met een wederspannig gezwel bezet worden.

D IV. *d'On-*

(1) *Glandulæ salivales*. (2) *Lympha*.

(*a*) Die hard zijn, en 't drukken tegenstaan.

(*b*) Als ook achter de ooren, die parotides genoemt worden. Warthon heeft de quylvaten, die uit de ronde Klieren (*glandulæ conglomeratæ*) des hals voortkomen, eerst ontdekt: zy worden de Warthonze buisen genoemt. Steno word geseit die gevonden te hebben, die uit de parotides of Oorklieren voortkomen, waaromze Stenonische genoemt worden.

(*c*) Wy besluiten seekerlijk, datter te gelijk iets wrangs by moet zijn; want zy veranderen somtijds in Kanker, gelijk de Autheur getuigt §. vj. (dat de Kanker uit een wrang zuur sap voort komt, is byna sonder twijffel, gelijk genoegsaam blijkt uit de schietende en steekende pijn; en al die de Kanker hebben, sijn meest alle melancholijk of swaarmoedig van aard, en hardlyvig) in alle harde en Kankerachtige geswellen, &c. prijs ik elk dit volgende aan.

℞. Gumm. galban. pur. unc. ij.
Opii Thebaic. dr. ij.
Spir. vini aromat. unc. vj.

(Die met Salie, Wijnruit en Geneverbessen, Cerwy, Anys, en Venkelzaat gedistilleert en gecohobeert is) dit gemengt zynde, set het 8 dagen te teeren, en distilleert het met een

sachte

IV. *d'Onderscheiden.* Zomwijl zijn zy beweegelijk, en zomwijl zitten zy op het gebeente vast. Nu word de benedenste (1) Quylklier, dan de bovenste weder beledigt. Bywijle zijn zy (2) Overervende, somtijts (3) doorgaans in zwang gaande.

V. *Kenteekenen.* Het gezwel is hard, rond of lang, en zelden pijnlijk.

VI. *Voorteekenen.* Hoeze beweeglijker, hoeze geneesselijker zijn, nochtans zijn zy altijd zeer moeyelijk te helpen. Die aan het gebeente vast zitten, zijn byna ongeneesselijk: in deze gebruike ik niet dan (4) d'onderhoudende Genezing (*d*), gelijk ook in die, dewelke na een kanker hellen, en pijnlijk zyn.

VII. *Ge-*

(1) *Glandula Salivalis.* (2) *Hereditariæ.* (3) *Epidemicæ.* (4) *Cura Palliativa.*

zachte hitte in een glase Retort, en cohobeert het ten minsten tweemaal:

℞. Hujus distillati unc. ij.
Spir. sal. armon. unc. j.

Zet dit dan weder te teeren, en distilleert het met een heel sagt viertje door een lage kolf, bewaart het vlugtig zout apart droog.

℞. Hujus salis volat. unc. ſ.
Butyr. insulsi ſ. sæpius lavati unc. j.
M. F. Unguentum.

Om daar harde gezwellen en Kanker mede te bestrijken.

Merkt, dat na het droog vluchtig zout, weder een geest voortkomt, die met nieuwe geest van sal. armoniac. gedistilleert en gecohobeert kan worden. Waarom ook dat de oude gemeint hebben, dat de Kropgezwellen van een melancholijk sap ontstaan; en 't blijkt ook genoegzaam uit onse genezing en aanmerking, die terstont volgen zal.

(*d*) Tot dezen einde hebben wy met goeden uitslag het amalgama Saturni gebruikt, uit vylsel van lood en quiksilver toegemaakt, dat ook vorderlijk is in de Kanker, als mede de volgende Kanker palliative pijnstillende pleister:

℞. Emplast. diapalmæ,
Diapompholigos
ana unc. ſ.
Sacch. Saturni dr. ſ.
Opii spir. vini solut. drach. j.
Fuligin. splend. scr. ij.
Vel

VII. *Genezings aenwyzingen.* Het dikke (1) Water moet men verdunnen, matigen (*e*) en uitloozen: de Klieren verzagten, de vochtigheid (so't mogelyk is) doen uitdampen, of rypen, en eindelyk, indien 't niet anders geschieden kan, door wegetende middelen uitroeyen. (*f*)

VIII. *Genezing.* Het Lighaam moet men purgeeren door middelen, die tot nog toe geschikt worden om op het (2) slym te werken (*g*). Myd de Aderlating. Het zweeten, en alle zuure dingen (*h*) van binnen ingenomen, gelijk ook de vlugtige zouten, zyn vorderlyk. De (3) Plaatsmiddelen behoren tot de (4) Heelkonst.

Geneesmiddelen tegens de Kropzweeren (Scrophulæ.)

R Ad. Aristolochiæ rotundæ, brioniæ, cyclaminis, filipendulæ, morsus diaboli, iridis, pimpinellæ, pyre-

(1) *Lympha.* (2) *Pituita.* (3) *Topica.* (4) *Chirurgia.*

Sal. volatil: armon. scrup. ij.
Malax. ol. solan. expreff. q. f.
M. F. Emplastrum.

(*e*) Voornamelijk moetmen het wrange verbeteren.

(*f*) Zommige hebben aangemerkt, dat de Geneesmiddelen tegen de Kropzweeren, in 't laatste quartier van de Maan gebruikt, de beste baat doen, en dat menze dan tot de nieuwe Maan toe gestadig gebruiken moet.

(*g*) Na een behoorlijke en volkomene verbetering van de schadelijke vogtigheden.

(*h*) Namentlijk, die zagt en gematigt zyn, anderśints hebben veele geoeffende Geneesoeffenaars bevonden, datse meer schade als voordeel deden: [hier komt het spreekwoord te pas, 't is haastig genoeg als 't maar wel is] by voorbeeld Spirit. salis, nitri, &c. zoodanige geesten, die met gerectificeerde wijngeest, door de cohobatie, soet gemaakt zyn; maar nogtans onder alle d'andere steekt de Spiritus salis armoniaci uit, die wy zo dikmaal te recht gepresen hebben, het zy innerlijk het zy uiterlijk, met een bequaam middel gemengt.

Als ook de Puimsteen, Zeeschuim, Galbanum, Emplast. de ranis cum & sine Mercurio, magne-

pyrethri, ſcyllæ, verbenæ, ſcrophulariæ. Folia cupreſſi, apiaſtri, rutæ, ſaturejæ. Flores geniſtæ. Cancri combuſti. Teſtæ ovorum uſtæ. Sal Gemmæ. Spongia, *die zeer van de Geneesoeffenaars gepreſen word (i).*

℞. Cineris ſpongiæ marinæ,
Oſſis ſepiæ,
Piperis longi,
Cinamom.
Salis Gemmæ,
Pyrethri,
Nucum cupreſſi,
Gallarum,
Corticum Quercus,
Flor. roſ. rubr. ana unc. ſ.
MS. F. Pulvis tenuis.
Doſis ſcrup. ij. vel drach. j.

of

℞. Lapid. Spongiæ drach. iij.
Sal. Gemmæ drach. ij.
Tartar. vitriolat. drach. j.
MS. F. Pulvis. Doſis ſcrup. j. ſ. of ſcr. ij.

De (1) Plaatsmiddelen geve ik de (2) Heelmeeſters over, onder dewelke ik eenige kenne, die dit middel zeer hoog achten, 't welk *Langius* in ſijne *Epiſt. Medicin.* beſchrijft, welkers ſeer gelukkigen uitſlag ik in der daat geſien hebbe:

℞. Olei Philoſophorum laterini lib. ſ. Thuris, Maſticis, Gummi Arabici, Terebenthinæ, ana drach. iij. Piſtata ſimul per Alembicum deſtillentur; tandem deſtillationi addatur ſal. excinere ceni, & iterum diſtilla, & quod diſtillaveris in Vitro ſerva.

En

(1) *Localia.* (2) *Chirurgi.*

magneticum ex magnete arſenicali, balſamus ſulp. Rulandi, voornamelijk ook de pleiſter, die Hildan: beſchrijft; Chirurg. obſerv. 38. centuria iij. pag. m. 221.

(*l*) Ziet

En overmits wy geen *Sal ceni* bekomen kunnen, zo neemt'er *Cinis Spongiæ* voor.

IX. *Aanmerkingen.* Een Edele Dochter, galachtig en mager, met veelvuldige Kropzweeren geplaagt zijnde, is door een geduurige uitdroogende Koorts, (die men *Febris Hectica* noemt) overleeden. Het dode lichaam geopent zynde, vonden wy meer dan duizent klieren, klein en groot, vande keel tot het (1) gemagtbeen toe. Zy waren van die zelvige verwe, namentlijk geel, als de Kropzweeren, die zig aan den Hals, wanneer de huid geopent was, voor onze ogen vertoonden. De Geneesmiddelen, schoonze voorzigtig gebruikt waren, en voege ik hier om den ongelukkigen uitslag niet by (*l*).

(1) *Os Pubis.*

(*l*) Ziet hier zeldsame en wel aanmerkenswaardige geschiedenisse van by Riverius *observ.* 76. *centur.* 1. *p. m.* 83. en 84. en *centur.* 2. *pag.* 155. als *centur. communicat. p.* 346. en 377. *observ.* 9. en by P. Poterius *observ.* 28. *cent.* 2. daar ook geen onbillijke pleister beschreven werd.

Een Meisken van ontrent 14 jaar was van jongs op wonderlijk en ellendig met zweeren, namentlijk der vingeren, en der ooren &c. met gezwollen lippen somtijds met zeer steekende pijn; met een vlies op beide de oogen, met blauschuit &c. gequelt; de Klieren des hals, en der ooren waren sommige verzworen, en sommige hard, en gezwollen, zoo dat zy den hals byna niet konde bewegen; zy had verscheide geneesmiddelen gebruikt en in 't werk gestelt; ik daar by geroepen, heb haar voorgeschreven een decoctum ligni guajaci, met verdunnende en openende middelen bereit, daar zy dagelijx viermaal vier oncen van dronk, by yder maal dede men 8 druppelen Spir. sal. armoniac. eenmaal ter week gebruikt zy dit volgende poeder.

℞. Rad. jalapp. drach. ß.
Tart. vitriol. gr. viij.
Ol. fœnic. gut. ij.
M. F. Pulvis.

Daar zy dan drie à viermael van afging; uiterlijk gebood ik het Emplastrum de ranis cum Mercurio, met ol. rutæ

en

en schoorsteenroet gekneet, op de verharde Klieren te leggen, maar tot de verzwoore Klieren aan de hals gebruikte ik eerst Ung. basilicum, daarna balsamum sulphuris Rulandi: waar mede zy binnen drie maanden geneesen is. Sy draagt nog een pleister ex galbano puro rondzom haar hals; onder 't geneezen een ontsteeking der koonen krijgende, en met innerlijke zweetmiddelen genesen zynde, ging zy uit in de koude lucht, waar uit zy weder een ontsteeking op nieuw kreeg, en des nagts een vleesnet aan alle bey de oogen, daar by ik des morgens geroepen zynde schreef haar het nat voor, dat de Autheur c. 4 *de Catarrho* §. 7. pag. 44 seer prijst. Waar door alle bey de vleesnetten van iegelijk oog binnen agt dagen byna verdweenen, en dat aanmerkenswaardig is, de cataractæ ofte de starren waren seer gemindert, ja zo dat zy nu alles naaukeurig sien kan.

Wy hebben een Juffrouw de volgende pleister voorgeschreven, die ontrent drie jaar lang met een hard en pijnlijk gezwel aan den hals gequelt was, 't welck alle dagen grooter wierd:

℞. Emplast. de ranis cum
Mercurio unc. ſ.
Gumm. galban. pur.
drach. ij.
Sacch. Saturni,
Sal. volat. armoniac.
ana drach. ſ.
Malax. ol. rutæ. q. ſ.
Ad Consistent. Emplastri.

Waar door de pijn en d'aanwas verdween; zy draagtse dagelijx noch op haren hals.

III. HOOFTSTUK.

Van de Slagaderbreuk (Aneurisma.)

I. S*Lagaderbreuk* is een gezwel tegen natuure, dat lichtelijk voor de drukkende vingeren wykt, maar terstond met sterke klopping wederkeert, als men deselvige weg trekt.

II. Het *Beschadigde deel* is zeer dikwils, ja byna altijd aan den Hals, en dat van wegen de Kropslagadren; ik hebse nogtans aan de knyen en armen gezien.

III. *d'Oorzaak* is een scherpe, wey- en galagtige

voch-

vochtigheid, het binnenste vlies der slagaderen, ja zelfs ook haar uitwendige dikke vlies, ja ook het bygelegen gebeente (*a*) doorknagende.

IV. *d'Onderscheiden*. Nu is 't groot, dan is 't klein; nu omtrent den hals, dan aan de leden.

V. De *Kentekenen* kunt gy uit de bovenbeschrevene uitbeelding der Slagaderbreuk halen.

VI. *Voorteekenen*. De kleine zyn seer bezwaarlyk te genezen, de groote ongeneesselyk: Ik heb'er nog geen genezen gesien, die aan den Hals stonden. Met (1) d'onderhoudende Genezing kunnen zy noch lang leven. De Heelmeesters, die zig op haar eigen konste niet verstaan, nemenze voor een (2) Ettergezwel; en het zelvige met de vliem geopent hebbende, geven de Zieken aanstonds in hunne tegenwoordigheid den geest.

VII. VIII. *Genezings aanwyzingen*, en *Genezing* (*b*). Het gezwel moet men in 't begin straks tegenhouden, en de scherpe vochtigheid te rug dryven: Beide kan het lichtelijk door een dun lootplaatken geschieden. Eenige willen dit Gezwel genezen met het toe-

(1) *Cura palliativa.* (2) *Abscessus.*

(*a*) d'Uiterlijke oorsaak is, na 't getuigenis van veele Geneesoeffenaars, dat altemets de Slagader in plaats van de Ader geopent word.

(*b*) In het begin moet men in d'overgelege zijde Aderlaten; en binden een loode plaat op 't beschadigde deel. Zommige prijsen, 't emplastrum ad rupturas Augustanor of van Fernelius in 't begin in't werk gestelt, gelijk ook deze:

℞. Colophoniæ unc. ij. ſ.
Terebint. unc. j. ſ.
Flor. balaustior.
Sang. dracon. ana drach. j. ſ.
Sach. Saturn. scr. ij.
Succ. acac. drach. j.
Ol mastich. q. ſ.
M. F. Emplastrum.

Ziet by G. F. Hildanus *Chirurg. observ. Centuria* 3. *observ.* 42, 43, en 44. en de schriftelijke antwoord Michaël Doring. *pag. m.* 224. 225, *&* *seqq.* en by Riverius *observat.* 43. *centur.* 3. en *communicat. observat.* 12. *pag.* 378.

(*c*) Van

toevloeyende bloed te onderscheppen, met de Hartader boven en beneden de (1) Slagaderbreuk toe te binden *(c)*, en dezelvige daar na door te snyden. Maar dese wijs van helpen is pijnlik, en niet veilig: Ik wilde liever, om den Zieken in 't leven te houden, den arm of voet afzetten.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Wy hebben het doode lighaam van zeekeren armen Man (wiens naam my ontschoten is) die van een Slagaderbreuk gestorven was, geopent. Wy zagen een menigte zo van weyagtig, als van klonterig bloed, en beide de vliezen der Slagaderen doorgeknaagt, neffens het linker sleutelbeentje ten meestendeele weggegeeten. Hier van is de vermaarde *Silvius* Ontleder geweest.

2. Ik heb een anderen armen Hals op de bovengemelde wyze door eene loode plaat zoo (1) onderhoudende genezen, dat hy my, 15 jaar daarna, noch gesond zynde heeft aangesprooken. Het gezwel was boven de rechte knie, van de groote als een Hoender-ey *(d)*.

HET

(1) *Palliative.*

(*c*) Van de opening en uitsnijdinge der Slagader, siet *controvers. de Chirurg. tract.* 7. Thom. Fiëni. p.m. 55. & *seqq.*

(*d*) Een Jongman van 22. jaaren, zwaarmoedig van aard, een zagt gezwel, 't welk somtijds pijnlijk was, zoo groot als een Ey, daar men een merkelijke, ja selfs een groote klopping in gevoelde, aan zijn rechter knie gekregen hebbende, zoo leide iemand daar 't Emplastrum ad rupturas Fernelii saccharo Saturni malaxatum op; en daar na enkelijk een loode plaat, daar de pijn mede overging, en het gezwel zig wel mede aanstelde; zo datter maar een kleine zwelling overbleef; na eenigen tijd een Quakfalver de geneezing van 't gezwel beloovende, gaf den ligtgeloovige hem de helft van 't geaccordeerde loon op de hand; maar hy stierf twee dagen na dat het gezwel geopent was.

HET DERDE BOEK.

Van de Gebreeken der Borst.

I. HOOFTSTUK.

Van het Zydewee (Pleuritis.)

I. ZYdewee *is een ontsteekinge* van het binnenste tweevoudige vlies der Borst, *Pleura* genaamt *(a)*.

II. Het *Bezeerde deel* is het Ribbevlies *Pleura*; en veeltijds lijd de (1) Long, het (2) Middelschot, (3) 't Hartezakje, en het (4) Middelrif ook wel mede (*b*).

III. *d'Oorzaak* (*c*) is een weyachtige, galachtige, scher-

(1) *Pulmo.* (2) *Mediastinum.* (3) *Pericardium.* (4) *Diaphragma.*

(*a*) Met een zwelling, niet alleen van het Ribbevlies, maar ook van de spieren, daar het aan vast is; Zommige beschrijven 't door sijn toevallen, en zelfs na Hippoc. voorschrift, lettende meest op het geen sig meest openbaart: het Zijdewee is een steekende pijn der sijde, met hoest, en geduurige hevige Koorts, en bezwaarlijke ademhaling.

(*b*) Zommige en wel de beste Schrijvers tellen onder het beschadigde deel ook de tusschenribbige spieren; want het is byna onmogelijk, dat d'ontsteeking van het ribbevlies [*Pleura*] d'aanleggende spieren niet soude aantasten. Dat in een zwaar Zijdewee de Long mede beschadigt word, blijkt uit Riverius *cap. 7. lib. 7. p. m.* 300. en Platerus *de Dolorib.* c. 10. als ook uit Hippocrates *lib. de locis in homine tex.* 24. *pag. m.* 378. daar de ontsteekinge van een van beyde de zijden der Longe een Zijdewee genoemt word.

(*c*) De naaste oorsaak des Zijdewees is, voornamelijk d'overvloed van bloed [*Piethora,*] waar door de bloedvaaten van het Ribbevlies [*Pleura*] tegen natuurlijker wijs opgespannen, of gebroken worden. En voornamelijk

ſcherpe vochtigheid (*d*), ſich met het ſlag-aderlijke bloed tegens de Nature in het vlies *Pleura* inſtortende, menigmaal door (1) ontſluiting, by wyle (2) door doorſnyding of doorbooring, maar zelden door (3) doorzweering.

IV. *d'Onderſcheiden*. Het is een waar of baſtaart Zydewee. Het ware ontſtaat uit een ſcherp ſlagaderlyk bloed; in het baſtaart Zydewee komt ſich een dik (4) Water met het bloed te vermengen. Eenige Schryvers noemen den weedom der Spieren een baſtaart Zydewee, 't welk ik hun lieden niet toe ſta; die quaal behoort tot de Zinkingen.

V. De *kenteekenen* zyn 1. Een ſteekende pyn der zyde. 2. Hoeſt. 3. Zware Ademhaling. 4. Geduurige Koorts. 5. Harde Pols (*e*). Indien alle deze teekenen zich niet vertoonen, zoo is 't geen Zydewee. Somwijl ontſteekt het (6) Ribbevlies in den rug ontrent het mid-

(1) *Anaſtomoſis.* (2) *Diæreſis.* (3) *Diapedeſis.* (4) *Lympha.* (6) *Membrana pleura.*

lijk ook door de verſtopping van de zonderparige ader [*Vena azygos.*] of van de Slagaderen, die door het Ribbevlies lopen; waar door de omloop van 't bloed belet word, en de vogtigheden ſtil ſtaan, en door het ſtil ſtaan ſcherper worden, en des te meer opzieden; de vogtigheden dan ſcherper geworden zijnde, ſpannen het vlies, dat de ribben innerlijk bekleed ('t welk Barbaars genoeg Pleura genoemt word) dan op, en verwekken de benaaude ademhaling, en de ſtekende en ſchietende pijn.

(*d*) En die wel ſcherp ſuur is, gelijk Helmond, en na hem Jacobus van Hadden in ſijn eerſte en tweede Nederduitſche verhandeling van 't Zijdewee, en eenige andere ſtellen; 't welk ſy zeer naaukeurig uit de ſteekende pijn, ſtolling des bloeds, bezinken der pis, als ook uit de batende en ſchadende dingen bewezen hebben.

(*e*) Als men al deſe dingen by malkander vergadert en ſamen ſtelt, zoo vind men daar een * ontwijffelbaar eigen en onafſcheidelik teken van het Zijdewee uit. Gelijk Galenus 5. *de loc. affect.* cap. 8. leert.

* *Signum pathognomonicum.*

(*f*) On-

middelrif, en word dan van d'onvoorzichtigen, tot groot nadeel der Zieken, voor Nierewee gehouden.

VI. *Voorteekenen.* Hoe de schadelijke stoffe haastiger rijp word, en de kladden witter en luchter zyn, hoe de Zieke gezwinder genezen word. Zoo na een overvloedig spuwen de hoest en de zware ademhaling vermeerdert, of ook niet vermindert, dat is zeer gevaarlijk. (*f*)

VII. *Genezings aanwyzingen.* De toevloeying der vochtigheden moet men in 't begin, zo veel het doenlyk zy, bedwingen, de vochtigheid selfs te rugge dryven, en afleiden; daar na ryp maken, en ten laatsten der zelver overig gedeelte doen uitdampen, en de deelen versterken.

VIII. *Ge-*

(*f*) Onze oude Hippocrates verschaft hier verscheide en fraye voorteekenen van *Aph.* 8. *sect.* 5. zegt hy: *indien iemant. die het Zydewee heeft, binnen* 14 *dagen van boven niet gezuivert word, die krijgt een empyema of ettervergadering, in de borst. Indien hy met hoesten nietmendal, of lootverwig of swart speekzel uitspouwt, dat is een doodlijk teeken: Lib.* 2. *prognost. cap.* 8. *aphor.* 15. *sect.* 5 zegt hy, *Indien de* ** *versworene van een Zijdewee, binnen* 40. *dagen na 't doorbreeken, van boven niet gesuivert worden, die krijgen de Teering.* Ziet ook C. Celsus *p. m.* 62. en 64. als ook *aphor.* 16. *sect.* 6 *Indien by het Zijdewee de loop komt, dat is quaat.* Als ook *aphor.* 12. *sect.* 1. *en sect.* 7. *aphor.* 2. *Indien het Zijdewee zonder reden met galachtig spog verdwijnt, zoo raakt de Zieke tot raaskallen.* 3. Porrhet. *de vaste en arbeidsame lichamen sterven aldereerst door het Zijdewee:* in Coacis Tit. 17. de pleuritide & peripneumonia. Wy hebben het volgende voorteeken van den grooten Hippocrates, 't welk hy Coac. 388. *p. m.* 334. beschrijft, tweemaal waar bevonden. *Indien iemant in het Zijdewee een groot geruis door 't uitspuwen in de borst gevoelt, en een nederslagtig aangezigt, geelzugtige en verduisterde oogen heeft, die zal haast sterven.*

** *Empyi.*

[g] In

VIII. *Genezing.* d'Aderlatinge op den eerſten dag der Ziekte twee of driemaal, en op d'andere dagen naar advenant herhaalt, is tot groot voordeel der kranken. Eenigen zyn 'er, die dezelvige in 't geheel verwerpen; maar ik houde het met de zulken niet. Men moetſe in dem arm der beledigde Zyde in 't werk ſtellen, wat'er ſchoon de *Theoretici*, of Beſchouwers der Konſte tegen ſeggen, en tappen ſomtijts al wat veel bloed af. Daarna moetmen het lighaam van de ontſtelde vochtigheden door purgeeren en zuiveren, 't zweeten bevorderen, en borſtontlaſtende middelen voorſchryven. *(g)*.

Geneesmiddelen tegens het Zijdewee (Pleuritis.)

RAd. Ariſtolochiæ, bardanæ, millefolii. Herbæ Taraxicum, Anagallis, braſſica, Card. bened. Cere-

[g] In 't begin moet men matiglijk aderlaten, om de ſieken niet te veel te verſwakken, en om dat de aderlating daarna, indien noodig, met te minder verſpillinge van kragten weder te werk kan geſtelt worden; en geven hem dan inſnijdende, verdunnende, en afzettende middelen; de Clyſteeren zijn ſeer goed: Zommige Geneesoeffenaars, en onder deze *Iacob van Hadden*, die op bondige redenen, geſach, en ondervinding ſteunt, getuigen dat alle ſlag van Zydewee, het zy quaataardige, het zy nu en dan graſſeerende t'allertijd en ſonder aderlaten kan geneezen worden: hy zegt; dat hy 't Zydewee ligter ſonder aderlaten genezen heeft, als daar ze in 't werk geſtelt was, hoe wel dat hy de zelfde geneesmiddelen gebruikt had: als hy maar in 't begin eenige byzondere het ſuurbreekende zweetverwekkende, en afzettende middelen ingaf.

Angelus Sala. J. Hartman P. J. Faber. M. Rulandus &c. pryzen in 't begin braakdranken, als ook wel op de 2, 3. en ſelfs den vyfden dag van de ſiekte; en geven met groot voordeel 't aqua benedicta, met aq. card. Mariæ vel papav. errat. gelijk zy dat met veele aanmerkingen bewyzen.

[h] Daar

Cerefolium, Confolida regalis, Hippogloffum, pulmonaria, fcabiofa. Flores buxi, Papaver. erratici, ftœchad. citri, violat. Semina Card. ben. fraxini, Malvæ, urticæ, aquilegiæ. Thus. Cornu Cervi. Dens apri. Lapis Carpionum, percarum; mandibulæ lucii pifcis. Oc. Cancri. Offa lupi. Priapus Cervi, Tauri. Sperma Ceti. Unicornu. Sal prunellæ, Corallorum. Succus Taraxici, betulæ, ftercoris equini. Aqua bardanæ, Card. bened. Scabiofæ, Theriacalis, Prophylactica noftra. Spiritus Tartari. Liquor diaphoreticus Mynfichtii Syr. (*h*) Card. bened. papaver. rheados, diacodii. Ol. myrtillor. rofaceum, amygdalinum. Unguentum (*i*) pectorale, Althææ. Emplaftrum Ireos, de Cumino. Pulvis antipleuriticus Mynfichti, Hali. Tragea antipleuritica Hartmanni, Quercetani, Antim. Diaphoretic. Bezoard. minerale, Flores Sulphuris. (*l*)

In

[*h*] Daar is byna geen beter Geneesmiddel als de Syroop en 't afzietfel van Toebak: te weten, in 't eind van de fiekte, maar de Syroop moet wel bereid, en veele dagen door teering of digefty gefuivert zyn, anderfins verwekt zy feer fware toevallen. Siet hier een aanmerkelijke ondervindinge van by F. Epiphanus in fijn *confiliis hift.* 45. De bloemen van papav. rhead. worden van Valeriola heel feer gepreefen *lib.* 5. *obferv.* 10.

[*i*] Unguent. pectoral. Mynfichti *in fuo armament. medico Chimico p. m.* 488. word uittermaten feer geprezen.

[*l*] Helmont prijft buiten gemein het Bokkebloed, als ook Zwelfer, die, *p.* 733. *pharm. Auguft.* de ware wijs van 't Bokkebloet te vergaderen befchrijft; welkers dr. j. terftont het Zydewee verlicht, en geneeft; ook zijn feer goet pimpin.flor. eryngii vifc. quercin. ad. dr. j. als mede fal urticæ, card. bened. volatile, Cornu Cervi, Succini, urinæ, fuliginis, armon. fpir nitri dulc. fpir. tartari, & nitri compofitus, gelijk ook fpecies pleuriticæ Mynfichtii p. 128. laud opiat. Welkers gr. j. Riverius in het begin der fiekte met voordeel gebruikt heeft.

[*m*] Met

In het begin der Ziekte.

℞. Succi Taraxici depurat. unc. j.
Aq. Plantagin.
Rosac. ana unc. ij.
Prophylactic. nostr. unc. ſ.
Oc. Cancr. crudor. contusor. drach. ſ.
Syr. papaver. errat. (*m*) unc. j. ſ.
M. S. in Phiala.

De Zieke neeme van deze Mengeling alle quartier uurs een of twee lepelen, gy zult u over der zelver werkinge verwonderen.

of

℞. Syrr. Althææ Fernel. unc. j.
Diacodii,
Papaver. errat. ana drach. j.
Oc. Cancr. præparat. drach. j.
Bezoardic. mineral. scrup. j.

MS. F. Linctus; 't welk men geduurig gebruiken moet. (*n*)

Op den tweeden of derden dag.

℞. Rad. Althææ unc. j.
Liquiritiæ rasæ drach. ij.
Fol. Malvæ M. j. Senn. unc. ſ.
Oc. Cancr. crudor. contusorum & in petiâ ligatorum drach. vj.

Rhei

[*m*] Met grooter voordeel word zy gebruikt, als zy uit het uitgeperste zap der Bloemen bereyd word, dan die alleen door weyken gemaakt word.

[*n*] Wy pryzen een iegelijk het volgende Poeder: of tragæam anti pleuriticam D. Ausfeld. aan:

℞. Sal. prunell. drach. ij.
Flor. papav. rhead.
Corall. rub. ana drach. j.
Sacchari violat. unc. ſ.

Stoot dit tot een poeder voor drie doses, met aqua card. Mariæ, of papav. in te geven. Dit word met groot voordeel gebruikt, daar nog by doende rad. bardanæ dr. j.

[*o*] On-

Rhei electi drach. iij.
Tamarindor. unc. ſ.
Jujubas Num. x.
Sem. urtic. Roman. unc. j. ſ.
Coq. ex aq. hordei in Colaturæ unc. xxiv.
dissolve.
Syr. Diacnicu unc. j. ſ.
Salis prunellæ ſcrup. ij.
MS.

Laat de Lyder 5. oncen van dezen (1) Bereydrank twee of driemaal daags drinken, na dat hy hard of zagtlyvig is.

Plaatsmiddelen (Topica.) (o)

Ik heb geen kragtiger middelen dan deze, alhoewel zy gemeen zyn, ooit gevonden.

℞. Unguent. Althææ compoſ.
Pectoralis ana unc. ſ.
Ol. Sem. Papaver.
Lilior. albor. ana drach. iij.
Myrtillor.
Roſac. ana drach. vj.
MS. in fictili.

Deze Smeering gebruike ik in 't begin der Ziekte; en, als de ſtoffe gerypt is, het *Emplaſtrum de Cumino*, of

(1) *Apozema.*

[o] Onder de plaatſlijke middelen ſteekt de volgende liniment uit.
℞. Ung. althææ compoſ. unc. j.
Ol. amygd. dulc.
Roſar. ana dr. ij.
Lilior. alb.
Papav. expreſſ.
Hyoſcyam. expreſſ. ana drach. j. ſ.
Stillat. chamomill.
Cumini.
Philoſoph. ana ſcrup. ſ.
Camphor. drach. ſ.
M. F. Linimentum.

[p] Deze

of *Emplastrum Ireos*, 't welk tegen de borstgebreeken de hoogste prijs behaalt. (*p*).

IX. *Aanmerkingen.* 1. De Heer N. *de Bas*, Bruidegom zynde, klaagde my van wegen een steekende pyn sijner slinker zyde, die hy een *Pleuris* noemde. Aanstonds overstreed ik sijn gevoelen; want het quaad schuilde in de tusschenribbige Spieren, dat, gelijk ik boven gemelt hebbe, eenige Schryvers een bastaart Zydewee noemen. Hy ademde bezwaarlijk, en klaagde dat hy, van wegen den weedom, sijn seer Lieve Bruid niet omhelzen konde. Ik beval, dat men op de bezeerde zyde het *Emplastrum Ireos* leggen soude, en hy hier door in eenen nacht genesen sijnde, heeft, den derden dag daar na de Bruyloft, sonder eenige klagte van de Bruid, behoorlijk geviert.

Laurens Hommers Koopman, die weinige dagen voor sijne siekte tegens my uit jok gesegt hadde, dat hem niets in de geheele wereld verscheelde; soo maar sijn Huisvrouw geen Weduwe wierd, met een geweldige Zydewee in de slinker zyde aangetast zynde, heb ik hem binnen twee dagen driemaal bloed uit den arm en hand der bezeerde sijde getrokken, en hy gebruikte de bovengemelde middelen. Hier van heeft hy sig soo wel bevonden, dat hy den vierden dag buiten myn weten uitging, en eenen Haring op at, en daar tweepinten dik Rotterdammer Bier op dronk. Des anderen daags, ja den selven nacht kreeg hy een Zyde-wee in d'an-

[*p*] Deze Pleisters, om datze over al beschreven staan, kunnen op de volgende wyse voorgeschreven worden: by voorbeeld: *Emplast. ireos.*
℞. Emplast. de mucilag.
vel Diachyl. cum gummis unc. j.
Rad. ireos pulv. dr. ij.
Ol. stillat. chamomill.
vel amygd. dulc. q. s.
M. F. Emplastrum.

De Cumino.
℞. Emplast. de mucilag. &c. unc. j.
Sem. cumini pulv. drach. ij.
Ol. Still. carui q. s.
M. F. Emplastrum.

[*q*] Een

d'andere zyde, te weten in de rechter. Heel vroeg in den morgenstond daar by geroepen zynde, so was ik over mynen Vriend bedroeft, wanneer ik sag dat de kragten niet mogelik waren dien last te dragen, waar onder hy ook den derden dag daar na bezweken is.

3. Op dien selfden tijd geraakte *Geertruid Evers*, zynde een Maagt, die taamlyk bloedryk, en slymerig van aard was, op haar twee-en-twintigste jaar van een Zydewee in 't bed. De Maandstonden hadden tien dagen te vooren na wensch noch wel gevloeid. Ik beval, dat men haar tweemaal 8 oncen bloeds uit den arm der beschadigde zijde zoude aftrekken, maar te vergeefs. De afgesloofde krachten lieten niet toe, dat ik op den derden dag der Ziekte na de Aderlatinge meer denken dorst; want ik verwachte niet anders dan de doot. Ik heb haar de bovengeschreven mengeling uit het *succo Taraxici, &c.* voorgeschreven, en binnen weynige uuren is de pyn gestilt, en weinige dagen daar na de geheele ziekte genezen. *(q)*

E Van

[*q*] Een Jongman van 25 jaar begaf sig, door een meer als gewoonlijke beweeging en oeffening verhit zynde, in de koude lucht. Hier door kreeg hy een lichte steekende pijn in de sijde, een hoestken, een koorts, en een benaauwde ademhaling, die wy haastelijk met deze mixtuur genazen:

℞. Aq. hyssopi unc. ij.
Fœniculi unc. j.
Theriacal. simpl.
prophylact. ana
unc. ſ.
Oculor. cancri pulv.
Bezoard. mineral ana
scrup. j.
Spir. sal. armon. gut: xv:
Laud. opiat. gr. ij.
Syr. ex succo flor. papaveris errat; express. unc. j.
Misce.

Hier nam hy alle uur een à twee lepelen van.

Een man van ontrent 45 jaar, na een seer zwaren arbeid en hitte schielijk een koude teug drinkende, kreeg een boven mate benaude adem haling, in de regter sijde een onlydelijke steekende pijn, zoo dat hy niet konde hoesten, met een hevige koorts; hy konde door de pijn byna niet ant-

woor-

woorden; Ik na de middag ontboden zijnde, dede hem terstont Aderlaten, na Hippoc. *lib.* 1. *de morb. text.* 25. *pag. m.* 31. Onder 't bloeden ligte de pijn wat, zoo dat hy ligter konde ademhalen. Doen gaf ik hem terstondt de voorgemelde mixtuur, die aldus nog verandert wierd:

℞. Aq. card. bened.
Hyssop. ana unc. ij.
Theriacal. simpl. unc. j.
Prophylact. dr. vj.
Bezoard. miner. dr. ſ.
Oculor. cancri pulv. drach. j.
Sperm. ceti scrup. j.
Laudan. opiat. gr. iij.
Syr. violat. unc. ſ.
Papav. errat. ex ſucco unc. j.
Miſce.

Hier nam hy alle vierendeel uur een lepel van; het plaatsmiddel p. 74. aangepreeſen, heeft hy mede gebruikt: ik des morgens wedergekeert zynde, vond de toevallen ſachter; maar dede hem nogtans matiglijk weder aderlaten: en ſchreef hem een Clysteer voor, 't welk uit een windbreekend en verſagtend afzietſel gemaakt was: tegen den middag ſpoog hy bloedige kladden, derhalven ſchreef ik hem een likking voor, 't welk van den Autheur pag 73. aengetekent ſtaet; maar nochtans te vergeefs; want hy ſtorf den vijfden dag na den eerſten overval der ziekte. Ik heb hier waargenomen dat Hippoc. ſegt *Coac.* 388. *tit.* 17. van het Zijdewee.

Een oud Man begon op den eigenſten dag, na dat hy van een Zijdewee geneeſen was, zwartachtige kladden, van ſmaak als Smitskolen, op te werpen, derhalve gaf hem de Arts Balſamum ſulphuris aniſarum in: na welkers gebruik hy aan 't bloedſpuwen raakte, en veel bloed met hoeſten quijt wierd. Ik geroepen zynde, gaf hem deze volgende mixtuur, om ſomtijds een lepel van te gebruiken, als mede een likking van Riverius *Prax. lib.* 7. *c.* 6. *p.* 329. beſchreven:

℞. Aq. plantag. unc. ij.
Cinamomi dra. vj.
Confect. hyacint. dr. j ſ.
Acet. diſtill. unc. ſ.
Corall. rubr. præpar. drach. ſ.
Flor. balauſtior.
Sang. dracon. pulv. ana ſcrup. ſ.
Laud. opiat. gr. iij.
Syr. myrtin. unc. j.
Miſce.

Hy gebruikte dit geneesmiddel, als ook een t'ſamentrekkend wondgenezend Poeder, *loco citata p.* 331. maar te

ver-

Van de (1) Longontsteeking (r) en schrijve ik niets, om dat hare genezing over een komt met de Genezing van 't Zydewee. Die hier meer van begeert te weten, gelijk ock van de *Paraphrenitis*, die ga met de Schryvers te rade; want ik ben verzekert, dat deze ziekte op de zelve wyze kan geholpen worden.

(1) *Peripneumonia.*

vergeefs. Want hy spoog dagelijks twee à driemaal wel anderhalf pont suiver Bloed, 't welk eenigsints schuimachtig was; en eindelijk sijn leven met sijn Bloed verliesende, betaalde hy de tol der natuure.

(r) Ik rade u ook den soeten geest van Salpeter met eenige byzondere middelen gemengt zynde, die wy in het Zydewee gepreesen hebben, in de long en middelschot ontsteeking bysonderlijk aan.

Ziet Riverius van de teekenen en 't onderscheid tusschen het Zydewee, middelschot en longontsteeking *prax. lib.* 7. *cap.* 3. *p.* 312. en Joëlem *lib.* 3. *p.* 16. en Plater. *prax. tom.* 1. *p. m.* 90.

II. HOOFTSTUK.

Van de Teeringe (Phthisis.)

I. TEeringe is een *Verteering* van de voedende vochtigheid. (a)

II. Het *beschadigde deel* is bywijlen de Long wel, maar in zulker voegen niet; als 'er gemeenlijk wel geoordeelt word, gelijk zulks uit de oorzaken genoegsaam

(a) Zy word byna van alle en de beste Schrijvers door een zweering der Longe, en door een uitdrogende koorts uitgebeelt. De vermaarde Autheur schijnt hier veel meer een * gebrek der voeding, als een *~*~ teering te beschryven. Gelijk sulks uit het volgende genoegsaam blijkt. Siet van dese siekte P. Forestus *observ. lib.* 16. voornamelijk *observ.* 55. & *seqq.* De raad van J. Petrus Merenda is seer aanmerkelijk

* *Antrophia.*

~~ *Phthisis.*

ſaam blyken zal. Gemeenlijk lyden ook veeltijds de Maag, het Alvleeſch, de Melkklieren, &c. En de Long (*b*) door medelyden.

III. *d'Oorzaak* is 1. De Maag, die het voedſel qualijk verteert. 2. De vocht van het (1) klierbedde of Alvleeſch, zig niet wel met de gal vermengende, waar door ten 3. de te dikke Gyl qualyk door de (2) Melkklieren van het (3) Darmſcheel gekleinſt word: Hier door geſchied het dan ten 4. dat het dikke gedeelte des Gyls in de Melkklieren blijft hangen, en niet gekleinſt word, en dezelvige verhard, zoo dat'er niet dan des zelfs weyachtig gedeelte door de (4) Borſtbuis tot het hart geraken kan (*c*). Ondertuſſchen worden zoo wel de

(1) *Pancreas*. (2) *Glandulæ lacteæ*. (3) *Meſenterium*. (4) *Ductus thoracicus*.

kelijk by Crato *lib. 5. conſil.* xi. *p. m.* 44. *& ſeqq.* daar hy wel ter ſneede en aardig van de teering en der ſelver oorſaaken handelt. En Horſtius *tom.* 3. *pag.* 17.

(*b*) Dat de Long het beſchadigde deel is, blijkt uit de ſweering der Longe, en het gebrek ſelfs in de Long, en daarom word de Long door eigenlyding, maar geenſints door medelyding, beſchadigt: dog wy ſtaan nochtans toe, dat de ſiekte door de quade geſteltenis der maage, ** Alvlees, en de melkvaten des darmſcheels geſtadig toeneemt, en quader word.

(*c*) Dat alle deſe dingen, die de Autheur verhaald, voor de teeringe gaan kunnen, ſtaan wy toe; maar dan is de Teering daar ſelfs nog niet; maar is op komende weg. De vogtigheden worden dan geſtadig ſcherper, door welkers ſcherpigheid de vaten dan doorknaagt worden. De meeſte oorſaaken zyn ſcherpe Sinkingen. C. Celſus *lib.* 2. *cap.* 22. *pag.* 167. ſchrijft deſe ſiekte ook de Sinkingen toe, die in de Long vallen. Waarom ook Hippoc. *in coac. prænotionibus*, in 't begin, zegt hy, ſpuwen de § verzwoorene filtige kladden *p. m.* 562. (dikwils na een * verſnottertheidt of verkoutheidt die of niet of qualik genezen is), gelijk veele Geneesoeffenaars ſeer naukeurig

** *Pancreas*. § *Suppurati*. * *Gravedo*.

de ronde als boezemachtige blaaskens der Longe, nu noch onlangs van den vermaarden *Malphigius* gevonden, achtervolgens den omloop des bloeds, met het (1) Water vervult; 't welk in dezelvige dikker word, en Aamborstigheid, hoest (*d*); en opklimmende dampen, en nu en dan aankomende bangigheden veroorzaakt: maar dat een zweering der Longe de *Teeringe* zoude zijn, sta ik niet toe; ten zy datze door lang verloop van tijd of in een (2) Longverzweering, of in een (3) Ettervergadering in de borst (*e*) verandert; want ik hebbe door het openen van doode lighamen, die van deze quaal gestorven waren, altijd het tegendeel bevonden.

 IV. *d'On-*

(1) *Lympha.* (2) *Vomica.* (3) *Empyema.*

rig waargenomen hebben. Onder deze is D. Freitag, die meent dat men te vergeefs de *⁎ teering soekt te geneesen, als men de sinkingen voor eerst niet weggenomen heeft: dit kan ook uit Hildanus blijken *observ.* 38. *centur.* 3. pag. *m.* 210. en uit Crato *lib.* 3. *p.* 76 Riverius bewijst, dat de teering ook wel van een puist, die in de long gegroeit, verzwooren en doorgebrooken is, voortkomen kan; *lib.* 7. *cap.* 7. *p.* 336. en zodanig een puist noemt hy een klein gezwel, 't welk in eenig deel van de long sijn plaats vat: Siet tot desen einde Hippoc. *aphor.* 41. *sect.* 6. en *lib.* 1. *de morbis.* Wy hebben meermalen in de doode lichamen, die van de *Teering gestorven waren een zweering in de Long vernomen.

(*d*) Wy meenen, dat de hoest door de knagende prikkeling vande scherpe vogtigheden veroorsaakt word. Dewijl zy door middelen, die de scherpigheid versachten, gelijk als door Pillen van Cynoglossa, laud. opiat. &c. waar door de vochtigheden noch meer verdikt worden, geneesen word: hier uit blykt genoegsaam, dat de hoest zoo seer niet van de dikte der vogtigheden, als van der selver scherpigheid, voortkomt.

(*e*) Men moet somtijds in de § veretterde of verswoorene borst de borstopening in het werk stellen, op dat men de etter

*⁎ *Phthisis.*

* *Phthisis.* § *Empyema.*

IV. *d'Onderscheiden.* Ik, als een Geneesoeffenaar, deel de *Teering* in drie soorten. d'Eerste en ook de voornaamste is, die uit de Melkklieren van het (1) Darmscheel spruit, die met dik water, of, gelijk andere spreeken, met slym bezet zijn; die aldus dan oorzake geven, dat'er zeer weinig van d'ingenome spijze tot het Hert en d'overige deelen des Lighaams geraakt, maar dat het grootste gedeelte door den stoelgang te loor gaat (*f*). De twede is, die door het bloed, en het te scherp (2) weyachtig Water, dat in het zelvige is (*g*), een geduurige Hoest verwekt, terwijl het door de Long met het voedende sap tot het herte omloopt. De derde soorte is, die d'Ouden een zweering der Longe genoemt hebben. Sy ontstaat uit een (3) dik Water (*h*) dat in de bovengemelde blaaskens der Longe te lang blijft

(1) *Mesenterium.* (2) *Lympha serosior.* (3) *Lympha crassa.*

etter &c. die tegen de natuur in de borst gehouden word, soude uitlaten.

De wijs, hoe men de borstopening moet doen, en der zelver gebruik en einde, leert Fiënus *tract.* 5. *de Chrirurg. controv. cap.* 1. 2: *&* *seqq. p. m.* 39 *&* *seqq.* Riverius *observ.* 79. *centur.* 1.

(*f*) Deze noemen de Geneesoeffenaars een * voedings gebrek, ziet hier Joël van, *Prax. lib.* 3. *p. m.* 39.

(*g*) De Autheur schijnt door het te Weyagtige water het scherpe weyachtige te verstaan, want andersints verwekt het byna geen hoest, maar de scherpe dingen heel wel, ten aansien datse door haar scherpigheid prikkelen, byten, en knagen.

(*h*) Hipp. *lib. de intern. affect. text.* 4. *p.* 201. noemt het dik water ⁎ siltig slym, 't welk in de Long ineengedrongen en ingepakt zynde, versweert: de stopping der vogtigheden in het hooft kan door het § dikwater geschieden, door welke verstoppings quade werkinge de vochtigheden scherper worden, en hier komen de Zinkingen, en voornamentlijk die siltigscherp zyn, van daan, door welke scherpigheid der sinkingen

* *Suppuratus.* ⁎ *Gravedo:* § *Pituita.*

blijft hangen; en den omloop des bloeds belet. De kladden zijn in't eerst wit en luchtig, daarna worden zy dikker, eindelijk beginnen zy eeniger mate te stinken, en zo te verrotten. En dit is voor so veel de hoedanigheid belangt; maar indien dit Water door overvloed schadelijk is, zo zult gy geen (1) Verzweeringe der Long, of (2) Ettervergadering in de borst bemerken.

V. *De Kenteekenen (i)* van een beginnende Teeringe zijn Opspanning der mage, en een Zwelling van den geheelen buik; Hertsbenauwtheid, en bywylen ook Hertsklopping, drooge Hoest, verminderde Eet-

(1) *Vomica* (2) *Empyema.*

gen op de longe ontstaat voor eerst de hoest, dan worden door der selviger knaging de kleine bloedvaatkens geopent, en dit dan buyten zyn aderen gevloeyde en noch altemet uitspeelende bloed, nu stil en onbeweegt, en met de scherpe afvloeying gemengt zynde, word scherper en verrot, en verwekt een zweeringe der Longe, gelijk Hippoc. bewijst *lib.* 1. *de morb. text.* 10 *p.* 12.

Freitagius besluit seer wel dat, als de sinkingen niet geneesen zyn, en de scherpigheid der vogtigheden niet versacht is, de teering niet kan geneesen worden.

Hippocrat. beschrijft verscheide gedaanten van * uitdroogingen of voedingsdervingen sonder de zweering der longe *lib.* 6. *Epidem. sect.* 8. *p.* 822. uit een *. zaatontlooping *lib.* 2. *de morb. text.* 49. *p.* 75. uit een overmatige Venusoeffening & *lib.* 5. *popular: text.* 2. *p.* 764. als ook *lib. de loc. in homin. text.* 18. *p.* 373. uit een sinking op 't ruggemerg, *ut & lib. de gland. text.* 10. *p.* 420. &c. en zy is of een overgeërfde of door een zelfs mislag, en levens manier ontstaan.

(*i*) Hippocrates stelt *lib.* 1. *de morb. text.* 9. de teekenen van een *aanstaande Teering* met deze woorden; *Dan word iemand ook* [] *verettert, indien het slijm, of pituita* (namentlijk het siltige, gelijk blijkt *lib. de intern. Affection. text.* 4. *p.* 20.) *uit het hooft in de long zypelt: En voor eerst vloeyt het sachtkens en als verborgen af, en verwekt een ligten hoest; 't spog*

* *Tabes.* *. *Gonorrhea.* [] *Suppuratur.*

lust, Magerheid (*l*), een gedurig Koortsken. De tekenen van een volstrekte *Teering* zijn een groote Eetlust, maar ongeregelt; (deze eetlust ontstaat, meen ik, uit een meerder en grooter Koortse; die ik niet alleen aangemerkt hebbe geduurig te wezen, maar datse ook by

't spog is wat bitterder, als het wesen moet: en somtijds isser een kleine hitte by, (een koortsje.) De meeste Geneesoeffenaars hebben ook waargenomen, datter een * verkoutheid voorgaat: Daar Riverius noch een quade gestalte der borst by doet, en den tijd des Jongelingschaps. Siet hier van Hippoc. *aphor* 9. *sect.* 5. en C. Celsus den Roomschen Hippocraat genaamt, welkers Schriften men zegt, dat F. ab Aquapendente aldus gepresen heeft, als hem sijn leerlingen eenige secreete of verborgene Geneesmiddelen afeischten:

---- *Vos exemplaria Celsi*
Nocturnâ versate manu, versate diurna.

De zin is, *gy sult de Schriften van Celsus by dag en nagt doorsnuffelen.* Wyder spreekt de groote Hippocraat van de beginnende teering op de aangetogene plaats aldus; *met 'er tyd zoo verargert de long, en word innerlyk door het* § *slym* [namelijk 't welk zout en scherp is] *dat daar in vergadert legt, en wast verrot, verzworen, en verwekt dan een bezwaarde borst, en scherpe pijn zo voor als achter: en dan komt 'er een hevige hitte* (heviger en grooter koorts) *over 't lichaam, en de slijm word van de long uit het geheele lichaam getrokken, doch voornamelijk uit het hooft; maar het hooft word dan van het geheele lighaam verhit.* Hy dan voortgaande, beschrijft de teekenen van een volkome of gezette teering.

Hoe de tijdt dan meer voortgaat, hoe de Zieke te meerder klaren etter spuwt, de koortsen haar verheffen, de hoest sterker en menigvuldiger word; daar is geen lust tot eeten, eindelijk krijgt hy de loop: en als die komt, is 't haast met hem gedaan. Doet hier by 't uitvallen des hairs, de lootverwige bleike kaken en der selve blosing een à twee uuren na den eeten, met een rasser en grooter Pols: 't welk een seeker teeken van de teering is; gelijk Sennert. *de Febrib. p.* 339. meent.

(*l*) Die in 't gewrigt van de handen eerst bespeurt word.

(*m*) Eerst

* *Gravedo.* § *Pituita.*

by veelen dagelijks hare Verheffing hadde; en deze Koorts noem ik een geduurige dubble Derdendaagse; en of dezelve nu haren oorsprong uit de Long halen kan, laat ik den verstandigen (1) Geneesheer van oordeelen) gedurige Hoest, een zeer zware Ademhaling, Magerheid, een drooge en zwartachtige Huid, groen *(m)* en dik speeksel, het welk in schoon water geworpen zijnde, op den grond van de waterpot zinkt.

VI. *Voorteekenen.* De Teering der jonge Kinderen, ja zelfs van bejaarde Luiden zult gy in't begin lichtelijk genezen; indien gy meerder acht op de Buik (*n*), dan op de Long neemt, want deze is dan noch niet als door toeval beschadigt. De volkomene is by na altijd ongeneeslijk (*o*); maar die een (2) Verzweering in de Long hadden, heb ik'er verscheide sien genezen, gelijk ook nevens my, andere Geneesoeffenaars.

(1) *Medicus.* (2) *Vomica.*

(*m*) Eerst zout of siltig, daarna bitter; daar na merkt Hipp. op de gescide plaats aan, dat het zoet word. Maar merkt, dat de Zieke somtijds een verrot slijm ophoest, dat seer na etter gelijkt: maar de etter is aschgraau en zoo wit niet als het slijm, en somtijds verscheidentlijk gekleurt; en als mense in warm schoon water smakt, sinktse en smelter in, en op gloeyende kolen geleyd, zoo stinktse.

(*n*) En voornamelijk, op de siltige scherpe sinkingen, die op de long vallen, en de zickte dagelijks vermeerderen.

(*o*) Nochtans is 'er wel enige hoop van genezing (als het maar geen overgeërfde is) als de krachten noch sterk zyn, en de kladden wit, gelijk en effen, van eenderley kleur, en licht opgebracht worden, en de Zinkingen elders na toe vloeyen, de Koors dan af neemt, de graagte tot eten nogh duurt, de dorst niet quelt, als de Zieke alle daagh natuurlijker wijs afgaat, en een breede en met hayr bewasse borst heeft &c. maar als in de teering de etter stinkt, het hair uitvalt, de loop bykomt, de klad-

VII. *Genezings aanwysingen.* Het (1) dikke Water moet men verdunnen (*p*), het overtollige zachtelijk, en by (2) verpoosing ontlasten (*q*). De (3) Levens-maniere moet nau geset zijn; laat evenwel de Maag dikwils versterkt worden.

VIII. *Genezing.* Den verstandigen sullen de Genesings aanwysingen genoeg zyn. Ik voeg 'er dit alleenlijk by, dat ik misschien tegen het gevoelen van alle, die van de Geneeskonst gehandelt hebben, alhier matige zuure dingen met seer gelukkigen uitslag gebruikt hebbe. De reden blijkt uit het bovengemelde. Zoete dingen met geen zuure gematigt, heb ik, nevens meer andere, bevonden den Zieken altijd of ten minsten veeltijds, nadeelig geweest te zyn.

Geneesmiddelen tegens de Teeringe. (Anti-phthisica.)

RAdices Chinæ, Salsæ parillæ, Polypodii, Helenii, Symphyti majoris, Ireos. Fol. Capill. Ven. Consolid. Hedera terrestr. Hyssopus, Jacea, Millefolium, Pilosella, Pimpinella, Taraxicum, Plantago,

(1) *Lympha crassa.* (2) *Epicrasis.* (4) *Diæta.*

kladden ophouden, en sich daar een Hippocratisch aangezigt vertoont, zo is de doot digte by der hand, als Hippocrates leert. 1. *Prognost.* en *aphor.* 11. en 12. *sect.* 5. en *sect.* 7. *aphor.* 16. Ziet ook by Riverius *lib.* 7. *cap.* 7. *p.* 345. en 356.

De geneesoeffenaars hebben ook waargenomen, dat de tering ook besmettelijk is, ziet hier op d' aanmerkingen na; voornamelijk by Riverius, *cent.* 1. *observ.* 35. en 99. &c.

(*p*) Men moet de Zinkingen steuiten, en haar scherpigheid zoetelijk versagten.

(*q*) Want alle sterke Purgatien, en alle middelen, daar aloë by komt, zijn seer schadelijk tegen de Teering, om dat daar ligt een * overmatigen afgank uit ontstaan zoude, en de mondekens der vaten door de aloë geopent souden worden: alle onmatige hertstochten staan ook zeer te verhoeden.

(*r*) Als

‑ago, Prunella, Pulmonaria, Sanicula, Scabiosa, Veronica. Flores Hyperici, rosarum, Violarum, Aurantiorum. Semina althææ, malvæ, papaveris, 4. frigida majora & minora: (*van de Amandelen houde ik niet*) Pistacia. Santalum citrinum. (r) Sulphur vivum præparatumque. Aq. Antiphthisica Mynsichtii, Quercetani, Rolfincii. Spir. Sulphur. per Campanam, salis dulcis. Balsamus Sulphuris simplex, vel anisatus. (ſ) Elix. Proprietatis. Syr. (t) Papaveris tammeratici

(r) Als ook het Pokhout en sijn afzietsel, 't welk zeer wel met rood sandelhout en lange Rozynen verbetert word. Als ook gedistilleert water van Verkens Bloed: een afzietsel van roode Kool, &c. Als ook laudanum opiatum, voor zoo veel als het de Zinkingen steuit, en de scherpigheid der vochtigheden matigt; doch moet zeer spaarsaam gebruikt worden.

(ſ) Sommige trekken een tinctuur uit den balsamnm sulphuris met een zeer fijn alkoholiseerde geest van wijn; en deze distilleeren zy dan weder, met een sagte hitte, of waassemenze uit tot de dikte van honig, en prijzen die dan heel zeer tegens de Teering.

Maar merkt, dat de zwavelachtige dingen hier altijts niet te pas komen: derhalven vermaant Sennertus *in Institutionibus* wel te recht, dat men het lac sulphuris, en voornamelijk op sich zelven of alleen gebruikt, in geen groote quantiteit geven moet; men kan ze nochtans met vervogtigende (voornamelijk met het afzietsel van Rad. chinæ, met lange Rozynen, en Zoethoud bereid) wel vermengen; en, dat wel aan te merken is, geneesoeffenaars getuygen, datter door 't veel gebruik van het Balsem Sulphuris, veele wel de Teering krygen.

(t) Als ook de Syroop van tabak, of van het sap van tabak: daar Heurnius van getuygt, dat hy door desselvigers eenig gebruik verscheide * uitteerende, en aan de * teering gaande geneesen heeft: siet hier over een verhandeling van de tabak, die 1644. tot Utrecht gedrukt, van Ægidius Everardus, en Joannes Neander geschreven is, daar veele fraye dingen te leesen zyn. De Hydromel antiphisicum

* *Tabidi.* * *Phthisis.*

tici quam albi, diacodii, Althææ de Symphyro Fernelli. Loch de pulmone vulpis, Antiphthisic. Mynsichti. Antidotus major Quercetan. Pulvis Hali, Refectivus Mynf. Spec. Diatragacant. frigidi. Oculi Cancr. Tragea antiphthisina Q. Coffi. Succolata. Antimonium diaphoret. Bez. Minerale. Flores Sulphuris ejusque lac. Pil. proprietatis Mynf. (*u*)

℞. Oc. Cancri crudor. contusor. drach. j.
Spec. Diatragacant. frig.
Pulv. Haly ana drach. ſ.
Sal. prunell. ſcrup. j.
Tartar. vitriolat. gr. vj.
Confect. Alchermes incompletæ drach. 1.
Sachar. Perlat. unc. ſ.
Althææ unc. ij.
MS. F. ſ. a. Trochiſci, *die men alle uuren van den dag gebruiken moet.*

℞. Syr. Althææ Fernel. unc. ij.
Diacodii unc. j.

Bezoar-

cum is ook bequaam, die by Riverius, *lib.* 7. cap. 7. *p.* 349. beſchreven is.

(*u*) De melk word van elk byna gepreeſen, voornamelijk Vrouwemelk warm gebruikt, als ook Paardemelk, Geytemelk, Ezelsmelk, Koeyemelk, die, na Plateri getuygenis, alle de aanwyſingen der geneezing voldoet: zy ſal nochtans te beeter zijn, indien het dier met eenige byſondere ſpijs gevoed word; ook moet men 'er wat Roſezuiker by de melk mengen, op datſe in de maag van 't ſuure ſap niet ſtolt of t'ſamen hot, &c. Sy word ook tot het uiterlijk gebruik gepreeſen, en voornamelijk de ſalf en't bad van ſoete melk: maar nochtans Tielemanus getuigt, dat het bad ſchadet, indien de teering uit bloedtſpuwen beſtaat, in *aphor. Hippocrat. p.* 273.

Van de meeſte Schryvers word het Conſerf van Roſen en de Roozeſuiker boven alle middelen gepreeſen. Riverius getuigt dat hier veele mede geneezen zyn, uit Avicenna, Meſue, Montano, Platero, Zacuto Luſitano, Foreſto &c.

(*x*) Tot

Bezoardic. mineral.
Salis prunell.
Oc. Cancri Præparat. ana ſcrup. j.
MS. F. Linctus. (x)

Indien men de ſtoffe, die van wegen haren overvloed ſchadelijk is, ontlaſten moet.

℞. Rad. Althææ unc. j. Ireos unc. ſ.
Fol. Malvæ M. j.
Senn. mundat. unc. ſ.
Rhei elect. drach. iij.
Tamarindor. drach. vj.
Sebeſten Num. viij.
Oc. Cancr. crudor. contuſor. & in petiâ ligator. unc. ſ.
Sem. aquileg. drach. j. urtic. Rom. dr. ſ.
Coq. ex aq. hordei in Colaturæ unc. xxv.
diſſolve
Syr. diacnic. unc. ij.
Sal. nitri ſcrup. ij.
MS. F. Apozema.

Laat de Lyder hier van eens of tweemaal des daags vyf oncen drinken, na dat het zyn werk doen, of des ſelfs geſteltenis verdragen ſal. De *Spiritus Salis dulcis*, gelijk ook het *ſimplex liquor Tartari* zijn beide van onvergelijkelijke kracht, eenige druppelkens daar van in bier, ſop, of wijn ingenomen. (y)

IX. *Aan-*

(x) Tot wegneming en verſachting van de ſcherpigheid der Zinkingen (zonder welkers geneeſinge te vergeefs getracht word) is deſe Pilleklomp ſeer bequaam.

℞. Maſſæ pil. de cynogloſſ. drach. j.
Laudan. opiat. gr. iij.
Croc. optim. ſcrup. ſ.
Succ. glycyrrh. in aq. hyſſop. ſoluti & filtrati, blandoque igni ad conſiſtentiam mellis redacti drach. ij.
M. F. Pilul. num. Lx.

Daar zal men alle daag na den eeten 2 à 3 tot 4 toe van innemen.

(y) Voornamelijk in 't decoctum of afzietſel van Rad. Chinæ met ſandelhoud, lange Roſij-

IX. *Aanmerkingen.* 1. D. *Hazenbroek*, Harder va de Schapen Gods, zwaarmoedig, mager, met hoeft e koortse gequelt, konde dag noch nagt slapen; het hoof was pijnlijk, en de eetlust, gelijk ook de kragten des ge heelen lighaams, verzwakt. Hy was een Jongman va ontrent 30 jaren. In 't eerste heb ik hem het bovenge melde *laxeerende Decoctum* voorgeschreven; daarn deze mengeling, om die lepelswys te gebruiken:

℞. Aq. Scabiof.
Cardui benedict. ana unc. ij.
Prophylactic. unc. ſ.
Oc. Canc. Præparat. ſcrup. j. ſ.
Syr. papaveris errat. unc. j.
Laud. opiat. gr. j.
Fiat Mixtura, om alle uuren in te nemen.

Hier van heeft hy zich zeer wel bevonden. Einde lik gebruikte hy *Spiritus ſalis dulcis.* Nu is hy tot no toe welvarende, en een vroom Worstelaar voor d'eer Gods, zo dat hy zomwyle tweemaal des daags zeer ge leerdelijk, en met groote roem der Toehoorderen pre diken kan.

2. *Anna Zweers*, Bloedrijk, en Maagt van 19 jaren was geduurig met hoeft en koortse gequelt. Hier doo zeer mager geworden zynde, heeft zy de hulpe van ze kere Vrouw, die op de Markten staat, gebruikt, die haa doo

Rosijnen, en zoethout bereid. Wy hebben de beginnende teering met dit volgende afzietsel sien geneesen, daar men altemet een teugsken van dronk:

℞. Rad. apii.
Ireos Florent.
Levistici ana unc. j.
Rasuræ lingn. guajaci unc. iij.
Fol. tussilag. M. j.
Flor. verbasc. p. ij.
Passular. maj. munc unc. iv.
Coq. ſ. a. ex aq. pura. cola turæ unc xxxiv. dissolve.
Syr. jujub. unc. ij.
Aq. theriacal. simpl. drach. vj.
Misce.

(z) Ee

door geduurige Purgatien binnen negen dagen een zeer gewenschte gezontheid beloofde. Maar de uitslag was zo ongelukkig, dat ik, aldaar geroepen zynde, haar niet dan versterkende middelen konde voorschryven; en korts daarna is zy gestorven. Zo schadelijk zijn de sterke Purgatien in deze Ziekte. (*z*)

3. Veele jonge Kinderen, die de Teering hadden, heb ik aldus gelukkelijk genezen. Ik beval, dat men haar

(z) Een Jongman van onrent 25 jaren was seer mager, had de hoest, een gestadige koorts, kon heel niet wel slapen, spoog veel etterige en al te met bloedige kladdens, eindelijk viel sijn hayr uit, en wierd met rode puistkens, over het geheele lichaam verspreid (daar eenige scherpe dunne vocht uitliep, als men der opdrukte) overvallen. Dese wierd met de volgende dingen geneezen: namelijk met de massa pilular. de cynogloss. met een borstlikking, met een afsiedsel van Rookool, daar een weinig Roozesuyker by gemengt was.

Een Jongman van 18. jaren kreeg na veel dwalende koortzen de Teering, die op de volgende wijs genezen is; alle avonden nam hy 2 a 3 Pillen die p. 89. en 90. beschreven zyn. En het volgende Poeder, het welk wy een iegelijk, in plaats van 't Poeder Haly ad tabem, aanprijsen.

℞. Sem. papav. albi unc. ſ.
Portulacæ,
Melon. ana dr. iij.
Gum. amyli,
Arabic.
Tragacant ana drach. ij.
Antimon. diaphor. drach. j. ſ.
Pulv. ireos,
Croc. optim.
Magist. corall.
Flor. sulphur ana drach. j.
Sacch. rosat. unc. j.
M. F. Pulvis.

Hier gebruikte hy driemaal daags van 1 tot 2 drachmaas, met drie oncen van het afzietsel van rad. chinæ, rood santelhoud, lange Rozynen, en zoethout bereid.

Ten tweeden het Conserf van Roosen, daar Spir. sal. dulc. by gemengt was; eindelijk warme Koeyemelk, daar Roosesuiker by gedaan wierd.

(*a*) Wy

haar tweemaal des daags de buik met deze smeering bestryken zoude:

℞. Ungt. Althææ Comp.
Arthanitæ ana unc. ſ.
Ol. Mucagin. unc. j.
MS. (*a*)

Bywylen, dat is, drie of vier reizen ieder weeke, purgeerde ik haar met *Syr. Diacnic.* Ondertusschen gebruikten zy het *Liquor Tartari* in haren gewoonlijken drank.

(*a*) Wy hebben met goede uitslag dikwils dit gebruikt: namelijck 2 drachmaas Unguent. martiar. en een half drachma oleum philos. of de lateribus daar by gemengt.

De Autheur prijst in sijn *Anatomia practica* deze volgende koekjes:

℞. Chalyb. præpar.
Oculor. cancri præparat. ana scrup. j.
Tartar. vitriol. dr. ſ.
Lapid. prunell. gr. xv.
Spec. aromat. rosat. scrup. j.
Sacch. alb. unc. ij.
M S. F. ſ. a. Rotulæ, die men dagelijks gebruiken moet.

III. HOOFTSTUK.

Van de Koortzen (Febres.)

I. DE *Koortze* is een vermeerderde omloop des bloeds door de Long, het Hert, de Herssenen, en door de deelen des gantschen lighaams (*a*).

II. *De Beledigde deelen* zijn de Maag, de Twalefvinger-

(*a*) Namentlijk een tegennatuurlijke, die eenige * bedieningen beschadigt, want als iemant zig meer als na gewoonte beweegt, zoo vermeerdert de omloop, en dien volgende is de pols radder, en daar is nochtans geen Koorts by: derhalve moet hy tegennatuurlijk zyn: en eenige bedieningen beschadigen.

Zommige beelden de koorts door een raffer gisting en opzieding uit: anderen door een gebrek, daar de pols tegen de natuurlijke wijze raffer staat.

* *Functiones.*

(*b*) Om

vingerdarm, de Lever, het (1) Alvleefch, de Klieren des Darmfcheels, en fomwylen ook de ledematen, &c.

III. *De Oorzaak* is of in- of uitwendig. d'Inwendige, die ook wel de voornaamfte is, acht ik te zyn, dat het fap van het Alvleefch (*b*), na dat de Maag de fpijs niet wel gekookt heeft, zig met de Gal en Gyl niet na behooren vermengt, overzulks dat de Gal tegen natuure weder te rugge bruift door de Holleader na het Hert, en het geheele lighaam. Het Alvleefch ondertuffchen met een (2) dik Water bezet zynde, neemt zyn opgeleide ampt niet bequamelijk waar, waar uit alle (3) gaande en komende koortzen ontftaan. (*c*)

F d'Uit-

(1) *Pancreas.* (2) *Lympha craſſa.* (3) *Febres intermittentes.*

(*b*) Om dat het door het ftille ftaan fcherper geworden is.

(*c*) F. de le Boe Sylvius redeneert in fijn *Praxis lib.* 1. *cap.* 27. *pag.* 379. van d'oorfaak der geftadige koortfen op deze wijs: *Dat de oorſaak van alle geſtadige Koortſen* de gal, of het * *Water is* (onder het welke hy ook het fap van 't Alvlees of klierbedde, en het fpeekzel zelfs mede betrekt, voor zoo veel zy met het zelvige na 't hert gebragt worden) of *alle bey; doch bedorven,* die in de regter holligheid des herts zoodanige [] opgifting veroorfaaken, daar de Pols geftadig raffer door word. En pag. 381 en 382 zegt hy aldus: *Ik meen dat de oorſaak van alle* § gaande en komende *Koortſen het ſap van 't Alvleeſch is, welkers gedeelte in een of in veele verſtopte zijdebuiſen des Alvleeſch ſtil gehouden*, en na fijn ftilftaan aldaar *ſcherper* geworden fijnde, en dan met die zuure fcherpigheid door het * flijm, dat meer of min lymig en taay, en d'oorfaak van de gezegde verftoptheid is, *doordringt, en in den dunnen darm uitgeſtort zijnde, aldaar met de gal en ſlijm een quade giſting verwekt.*

Joan. Fernel. getuigt, dat d'oorfaak van de langdurende en dwalende Koortfen zeer dik-

* *Lympha.* [] *Effervescentia.* § *Intermittentes febres.*
* *Pituita.*

d'Uitwendige oorzaak is plettering en koude (*d*) der uiterlijke deelen, die den omloop des bloeds, als des (1) Waters (*e*) ('t welk de regte Ontleders met my oordeelen, en weten zekerlijk om te loopen) verhindert, en alzo de koortze veroorzaakt. Zo gy op alles, wat hier kortelijk beschreven word, naarstelijk wild acht nemen, gy zult 'er misschien alles vinden, dat in zoo veele Boeken van zodanig een groote Ziekte beschreven staat. Van quaataardige en besmettende koortzen hebbe in 't byzonder van de besmettelijke ziekten te spreken.

IV. *d'Onderscheiden.* De Koortzen zyn in deze gewesten van wegen het (2) dikke Water zelden gedurig, zonder nieuwe verheffing. Den meesten tijd zijn het enkele of dubbelde Derdendaagsche, of enkele, dubbele, en drievoudige Vierdendaagsche; want de Dagelijksche ontmoeten my niet in de gantsche natuure, (*f*) want al de zodanige zyn of dubbelde Derdendaagsche, of drievoudige Vierdendaagsche.

V. *Ken-*

(1) *Lympha.* (2) *Lympha crassa.*

dikmaal in't Alvleesch schuilt: *lib. 6. de patholog. cap. 7. p. m.* 303.

(*d*) Niet alleen plettering en koude, maar ook de hitte der lucht; gelijk in de Ephemeta of een daagsche Koorts blijkt, die door de hitte der Zonne, des Vyers, des bads &c. voorkomt. En gelijk alles, dat van de * niet natuurlijke dingen ingenomen word.

(*e*) Dat 'er zo een omloop van 't § water is, blijkt klaar genoeg uit d'afbindingen, en uit de klappen der watervaten (die F. Ruysch in sijn *Delucidatione valvular. in vas. lymphat. & lacteis*, zeer wel aangeweesen heeft) want God en de natuur doen niet te vergeefs.

(*f*) Op welken grondvest en rede, dat de Autheur de alledaagsche Koortsen loochent, en 't gesag, en rede, en dagelijkse ondervinding van anderen tegen spreekt, kan ik niet sien: zeggen is geen bewijzen.

(*g*) Ja

* *Res non naturalis.* § *Lympha.*

V. *Kenteekenen.* De Pols is altijd ras (*g*), zeer dikwils gedrongen. De pijn des Hoofts is of steekende of zwaar (*h*). De zieken klagen van benaauwtheid des herten, en der omgelegene hertsdeelen, 't welk de Ouden zeer gevoegelijk *Cardialgia* of *Maagknaging* genoemt hebben; want zy komt in der daad niet uit het Herte voort, maar uit de Maag, en inzonderheid uit der zelver mond (*i*). Bywijlen isser schudding en beeving (*l*) by, somwylen niet. Vele braken in 't begin, daarna konnenze niet rusten, ten laatsten zweeten zy, en zoo komt de koortze voor dien tijd te eindigen, zoo wel de enkele (1) Gaande en Komende, als de dubbele Derdendaagsche, gelijk ook de Vierdendaagsche.

VI. *Voorteekenen.* De gedurige of de hevige Koorts is noit veilig; want daar schuilt menigmaal wat onder (*m*), 't gene wy niet weeten. De *Quartein* of de Vierden-

(1) *Intermittens.*

(*g*) Ja daar de Pols tegen natuurlijker wijs raffer slaat, en eenige bedieningen belet of beschadigt, daar is koorts.

(*h*) Of *kloppende*, gelijk in de *eendaagse Koorts*, die door de hitte der Lucht, der Sonne, te veel waken, en al te sterken drank komt; men verneemt ook zo wel in de gestadige als in de gaande en komende koortsen een *opspannende; knagende, en als doorboorende*, en een *brandende pyn.*

(*i*) *Namelijk, uit den bovensten.*

(*l*) En meest ontrent de lendenen, daar seer dikwils onlydelijke pijn, koude, trilling, en beving vernomen worden, en daar de Sieken zeer over klagen, 't welk Hippocrat. ook aangemerkt heeft *aphor. 69. sect. 5.*

(*m*) Namelik, wat quaataardigs: waarom sommige Geneesoeffenaars het aderlaten in de gestadige Koortsen misprijzen, ja selfs veragten. Hippocrates spreekt van de gaande en komende, *aph.* 43. *sect.* 4. *De Koortsen*, segt hy, *die om den derden dag meest treffen, en niet stil houden, sijn gevaarlyker*: maar op wat wijs dat zy ook * stilstaan, zy tonen dat 'er geen gevaar is, 't welk C. Celsus ook zegt:

* *Intermittunt.* *l.* 2.

dendaagſche word *Opprobrium Medicorum*, de ſchande der Artzen genoemt: zy worden nochtans dikwils in zeer korten tijd genezen, by aldien de Zieken zeer naaukeurig op haar (1) levenswyze letten. De dubbele Derdendaagſche (*n*) heb ik aangemerkt altijd gedurig te wezen, en daarom ook gevaarlijk, en zy ſlepen 'er vele mede, ten zyze zachtelijk gehandelt worden. d'Enkele Derdendaagſche (*o*) worden lichtelijk van de ervarenen genezen.

VII. *Genezings aanwyzingen.* Men moet meerder acht nemen op de Maag, (2) het Alvleeſch, de Lever, en Klieren des (3) Darmſcheels, dan op het Herte of de Herſſenen: de Ledematen moetmen echter geenzints verzuimen; 't is nodig datze warm gehouden worden. De ſcherpe gal moet men matigen; de te dikke (het welk dikwils gebeurt) verdunnen. De overvloedige vochtigheden dient men in de teere zagtelijk uit te loozen; ſterke Purgatien dienen niet dan voor Boeren. Alle ſterke zweetdryvende middelen zyn altijd ſchadelijk; want men moet de natuur leiden, en niet dwingen:

Omnia

(1) *Diæta.* (2) *Pancreas.* (3) *Meſenterium.*

l. 2. *c.* 3. *pag.* 50. en *l.* 3. *c.* 12. *pag.* 141.

(*n*) Die men gemeenlijk geſtadige alledaagſe Koortſen noemt.

(*o*) Die exquiſitiæ, of oprechte genoemt werden: 't is niet wonder, dat deze licht genezen worden, want zy houden met 7 omkeeren op; ziet Hippoc. *aphor.* 59. *ſect.* 4. 1. *Epidem. ſect.* 3. *p.* 671. 11. *Epid. ſect.* 3. *pag.* 700. en *Coac. prænotion. ſect.* 1. *pag.* 533. by 't eind; * *d'oprechte anderendaagſe*, zegt hy, *word in 5 of 7 omloopen of ten hoogſten in negen geoordeelt.* Deſe groote Oude Man heeft veele deftige en ſeer opmerkelijke voortee-kenen, voornamelijk, *ſect.* 4. van *aphor.* 29 tot *aphor.* 72. en *Coac. prænot. ſect.* 1. tot de tweede toe, &c.

* *Tertiana exquiſita.*

[*p*] Na-

Omnia sponte fluant, absit violentia rebus.

Laat alles gaan zo 't wil, geen dingen met geweld. (*p*)

VIII. *Genezing.* Na den regel van *Hippocrates* moet men de vochtigheden eerst bereiden, ten ware dat de stoffe te veel dronge, 't welk zelden (inzonderheid in deze Landstreeken) gebeurt. Nochtans mispryze ik zulke middelen niet, die d'eerste verblijf-plaats, gelijk men die noemt, sachtelijk ontlasten (*q*). d'Aderlatinge, voorzichtig te werk gestelt, is in gе-

F 3 duurige

(*p*) Namelijk het dun op gistent en opsiedend bloed moet men verdikken en bedwingen, en al dat scherp is, matigen en wegnemen, het * dampige en windige doen verdwijnen, en zyn aanwas beletten, de vochtigheden, die in hoedanigheid schadelijk zyn, veranderen, verbeteren, en die in quantiteyt feylen, sal men, verandert zynde, by poosen of beurten uitsuiveren en ontlasten, en alle verstoppingen wegnemen: en by alle d'algemeyne Geneesmiddelen byzondere of eigene Koorts-verdryvende dingen vermengen.

(*q*) Of men wel een Purgatie op den selven dag, als de Koorts haar verheft, mag ingeven, is by de Artsen in geschil. Petrus Monavius by Crato *lib.* 2. *Epistolar. p* 417. zegt: *Indien gy den Zieken, die met eenige gaande en komende Koorts gequelt is, als 'er zig eenig, hoewel noch onvolkomen teeken van koking in de pis vertoont, op den zelven dag van de verheffing een purgatie in geeft, zo datse haar werk afgedaan heeft, eer de Verheffing komt* (namelijk vier a vijf uuren te vooren) *zoo sult gy sien, dat 'er geen verheffing meer komen zal, even of se door tovery weg bleef,* Ik heb dit dikmaal besocht, en in veelen altijds zo bevonden. In de][anderendaagse koortsen heb ik dit in 't werk gestelt na de vierde of derde verheffing, maar later in de dagelijkse, en aldertraagst in de § derdendaagse Koortsen, en byna niet voor den 30 dag.

M. Rulandus, Riverius, Hartman, en veele anderen, roemen seer, dat zy byna alle Koortsen door braakdranken geneesen hebben, gelijk hunne aan-

* *Halituoso flatulentum.*][*Tertiana.* § *Quartanæ febres.*

duurige Koortſen vorderlijk *(r)*: gelijk ook in d'enkele Derdendaagſche, na de eerſte (1) Verheffing; in de Vierdendaagſche is zy meeſtentyd ſchadelijk; hier toe ſijn veele Klyſteeren bequaam, en zomwyl ook

aanmerkingen doorgaans getuigen; en ſeggen dat de derdendaagſe of vierdendaagſe ſonder braken niet konnen geneeſen werden: nogtans hebben met ons veel Genees-oeffenaars het tegendeel ondervonden.

(r) En dat wel in 't begin, als de kragten nog ſterk zyn: hier komt de emulſien, die van de gepelde gerſt, Sem. papav. alb. &c. gemaakt zyn, zeer wel te pas.

De geneeſing van de gaande en komende beſtaat in de wegneming der verſtoppingen, die van tay ſlym ontſtaan, en in de verandering van 't ſap des * Alvleeſch, of van eenige andere vocht, die door 't ſtilhouden ſuur geworden is, en in de verbetering van de opſiedinge der verdorvene gal, ſlym, en eenige andere ſuure vogtigheden en in de wechneming van de ſtopping, die door het taye ſlym, in de ſijdebuiſen van 't Alvleeſch, gelijk wy, pag. 94 ontrent de 3. afdeeling, uit den Heer *F. de le Boe Sylvio* bygebracht hebben) of in eenige andere plaats geſtolt zynde, veroorſaakt is. Deſelve word door verdunnende en inſnijdende middelen geholpen. Het taye ſlym word door ſuure dingen, voornamelijk die ſacht en gematigt zyn, als ook door ieder gelijk Vaſt en Vluchtig ſout, en benevens dien door alle ſpeceryen, verdunt en vlugtig gemaakt. Onder de ſuure dingen munt het aq. prophylact. van den Autheur pag. 102. beſchreven, uit, als ook Spirit. ſalis, nitri &c. voornamelijk dat door cohobatie met gerectificeerden geeſt van wijn ſoet gemaakt is: Elixir propriet. Paracelſi &c. maar merkt nogtans, dat deſe ſuure dingen in geen Koortſen oorbaar zyn, als in die, daar de Sieken weinig of geen koude, maar grooter hitte, dorſt, en brand, &c. vernemen; en noch met andere vogt vermengt, gelijk ik hier na ſal aanwyſen.

Onder de ſouten word het ſout van alſem, van carduus benedictus, van wijnruit, van thym, van tartar. vitriolat. van

* *Pancreas.*

ook Purgatien (*s*); maar de sweetmiddelen altijd, en inzonderheid de *Salia*; die ook voor alle Koortzigen zeer dienstig zyn.

Koortsverdrijvende Geneesmiddelen. (Febrifuga.)

RAdic. Contrajervæ, Imperatoriæ, Plantaginis, Taraxici (*t*). Cortex. (*u*) Chinæ Chinæ Indorum. Fol. (*x*) Absinthii, Card. Benedict. Centaurii, Fumariæ, Acetosæ, Verbenæ, Rutæ, Serpilli. Semina milii Solis, nigellæ. Nux Moschata. Garyophyllum. piper. Camphora. Cornu Cervi. Sal. Ammoniaci (*y*), Prunellæ. Card. bened. Scordii, Absinthii, Tart. vitriolati. Aq. febrifuga Mynsichtii. Quercetani, Hartmanni. Bezoardicum minerale (*z*) Sal febrifugum Mynsichti, Riverii (*a*), Crolii. Spir. Salis dulcis, vitrio-

van brandsteen, en het vlugtige olyachtige, meest gepreesen.

(*s*) Voornamelijk, die het taye slym verdunnen. en die met wrang suur (gelijk veele met ons waargenomen hebben) verbeteren.

(*t*) Rad. Angelicæ, dipramini albi, petasit. Zedoariæ, aristoloch. rotund. gentianæ chelidon. major. asari, filicis 5. aperient. ellebori nigri &c.

(*u*) En van Pokhout, en Essenhout.

(*x*) Van matricaria; een half once van des zelfs uitgedrukte sap met alsemwijn in de vierdaagse ingenomen, is een byzonder middel, als ook mede van asarum, marubium, scordium, nicotiana, &c.

[*y*] Als ook desselvigers geest en vluchtig zout.

[*z*] Antimonium diaphoreticum, crocus metallorum, en 't daar uit gemaakte aqua benedicta Rulandi.

[*a*] Ziet by Riverius, *observ.* 100. *centur.* III. en het aanhang van 't selvige. Dit Koortsverdryvendmiddel beschrijft Rolfinckius in *tractat. suo de Chymia in artis formam redacta lib.* 5. *sect.* 6. *cap.* 12. *pag. m.* 373. en uit hem Phil. Grulingius *in suo Florilegio Hippoc. Galeno chymico novo tertium edito pag.* 461.

Cornachinus prijst zyn Poeder uittermaten in een byzondere Verhandeling, by hem daar van gemaakt, en by Schro-

vitrioli. Extractum Catholicum. Pilulæ Cholagogæ Aloës Rheum, Jalappa. Emplastrum febrifugum Strobelbergeri (*b*).

In geduurige Koortzen.

℞. Sal. Prunell. gr. xv.
Tart. vitriolat. gr. vj.
Oc. Cancri Præparat. scrup. ſ.
Sach. perlat. drach. ſ.
MS. F. Pulvis.

Geeft dit tweemaal des daags in een sopken in: somtijds is bier en gemeenen drank (want de dingen, die men lang gewoon is te gebruiken, plegen minder lastig te zyn, dan d'ongewoonlijke) hy gebruikte 14 of 15 druppelen *Spir. salis dulcis*, naar mate van zijn gematigtheid en ouderdom. Hy kan deze mengeling, die versterkende is, en de vochtigheden bereid, ook wel gebruiken met alle uuren van den dag een lepel vol in te drinken:

℞. Aq. prophylactic. unc. j. ſ.
Borrag.
Card. bened. ana unc. ij.
Julap. rosac. unc. j. ſ.
Sacchar. perlat. drach. ij. MS.

De Beschrijvinge van het Aqua Prophylactica, waar voor men de Vermaarde Mannen, de Heeren Fr. Sylvius, Fr. Verschagen, en my te danken heeft.

℞. Rad. Angelicæ,
Zedoariæ ana unc. j.
Petasitidis unc. ij.

Fol.

Schroderus *Pharmac. lib.* 2. *cap.* 77. *pag. m.* 274. beschreven.

[*b*] Ziet de Beschryving hier van by Schroderus *Pharmac. lib.* 2. *c.* 53. *p.* 195. de Kreeftenoogen worden ook gepreezen, en de Slakkeschelpen en 't aqua formicar. mixtura simplex, &c.

[*c*] Het

Fol. Rutæ unc. iv.
Meliſſæ,
Scabioſæ,
Flor. Calendulæ ana unc. ij.
Nuc. Jugland. immaturar. conciſar. lib. ij.
Pom. citr. recent. conciſ. lib. j.
Contundantur omnia ſimul, deinde affunde Aceti vini optimi ad tres quartas partes ex arena in cucurbita vitrea per ſe deſtil. l. xii.
Digerantur per noctem, deinde deſtillentur igne cinerum lento ad ſiccitatem, idque ſine uſtione; & hoc acetum uſui ſerva (*c*).

Wanneer men de bereide vochtigheden uitloozen moet, zoo ſchrijve ik zachte middelen voor, die de Schrijvers (1) Slappe uitloozende noemen; maar d'eigentlijk genaamde (2) Uitzuiverende, of (3) Sterk voortdrijvende hebbe ik zelden gebruikt, en dezelve meeſt altijd ſchadelijk bevonden.

Een dubbele Derdendaagſche word op de zelve wijſe genezen.

Tegens de gaande en komende *Derdendaagſche* of *Vierdendaagſche*:

℞. Sal. abſinth.
Card. bened. ana gr. xv.
Tart. vitriolat. gr. vj.
Sacchar. perlat. drach. ſ.

MS. F. *Pulvis*, dat men pas voor de (4) verheffing innemen moet.

De Indiſche Baſt, *China China* genoemt, heeft 'er

 veelen

(1) *Laxantia.* (2) *Purgantia.* (3) *Cathartica.*
(4) *Paroxyſmus.*

[*c*] Het zelvige komt ook zeer wel in de peſt, en quaataardige koortſen; ik rade u door ondervindinge het extract uit den overgebleven droeſem aan, dat voorwaar groote krachten heeft.

[*d*] In

veelen genezen (*d*), maar noch zoo veilig, zoo ras, noch zo geneuchelijk niet, als de bovengemelde (1) Zouten, en valt ondertusschen zeer dier:

Als men purgeren moet.

℞. El. Diacartham.
Diaprun. solut. an. unc. ſ.
Tart. vitriolat. ſcrup. j.
Jalapp. drach. j.
MS. F. *Conditum.*

Van dit *Conditum* moet de Zieke op den dag der stilstant nuchteren de grootte van een Haazenoot inneemen. of

℞. Cremor. Tartar.
Sal. Scordii ana gr. ix.
Tartar. vitriolat.
Diagrid. ana gr. vj.
MS. F. *Pulvis*, op den dag der stilstant.

Men-

(1) *Salia.*

[*d*] In plaats van deze ſchors prijſen wy 't volgende poeder:

℞ Cort. ligni guajaci,
Fraxin. an. drach. j.
Extract. rad. gentian.
Angelicæ,
Antimon. diaphor.
Sal. volat. armoniac. ſeu flor. ſalis armon. albi ana ſcrup. j.
Myrrhæ ſcrup. ij.
M. F. Pulvis in 8 doſes te verdeilen, en met eenig bequaam nat in te geven.

Wy hebben veele dagelijkſe gaande en komende derdendaagſe of vierdendaagſe, voornamelijk gaande en komende ander- of derdendaagſe, met dit volgende dranxken, door een, twee, a driemaal in te geven, na een voorgaande bequame Purgatie, genezen.

℞. Aq. card. bened. unc. ij.
Theriacæ ſimpl. drach. ij.
Sal abſinth. drach. ſ.
Spir. ſal. armon. ſcr. ſ.
Syr. papav. errat. dr. iij.
M. pro hauſtu.

Daar zy veel van gezweet hebben, en zoo is de Koorts in d'eerſte maal dikmaals weg gebleven.

[*e*] Merkt,

Men moet achtnemen, dat de gene, die een *Vierdendaagsche* (e) hebben, sterker Purgeermiddelen verdragen kunnen, dan die aan een *Derdendaagsche*, of geduurige Koortse ziek gaan.

IX. *Aanmerkingen. Margareta van den Heuvel*, een Edele Dochter, werd op haar 17 jaar met een *Derdendaagsche* Koortse, nevens het verstoppen der Maandstonden, aangetast. Zy heeft drie geheele weeken lang dagelijks deze Koekskens gebruikt:

℞. Sal. Artemis.
Prunell. an. scrup. j.
Tartar. Vitriol. gr. xxv.
Chalyb. præparat. gr. xv.
Oc cancr. crudor contusorum drach. j.
Sachar. perlat. unc. ij. s.
MS. F. s. a. *Trochisci*.

Hier door haar zelve beter bevoelende, is haer de verlore eetlust, een weinig langsamer dan ik dagte, wedergekomen; en daarom heb ik haar met dit Poeder gepurgeert:

℞. Salis Succin. scrup. j.
Tart. viriol.
Diagrid. an. gr. vj. *M. F. Pulvis.*

Hier van na haren en mijnen wensch gepurgeert sijnde, is de Maandstondige Vloed wedergekomen, en de Koortse heeft haar afscheyt genomen; en hoewel zy bloedrijk was, heb ik evenwel haar niet doen aderlaaten. P. S.

[*e*] Merkt, dat de derden- of vierdendaagse Koorts dikmaals met de blaauw schuit gepaart is; die dan, ten zy men de Koorts verjagende middelen met de Blauweschuits of Scheurbuiks middelen vermengt, zeer qualijk kan geneesen worden. Ziet een byzondere wijs om de derden- of vierdendaagse Koorts te geneesen by Cratol. *5. Consil. 26. pag.* 151. en 154. als ook M. E. D. Glanz by W. Hoeferus *in Herculo medico lib. 6. c. 3. p. 290.* en 291. daar de Spir. sal. armon. zeer bezonderlijk gepreesen word.

[*f*] Een

P.S. een weledel Jongeling, acht en twintig jaaren oud, en met een *Vierdendaagse* Koorts eenige maanden gequelt sijnde, verzocht mijn hulp. Ik schreef hem dit Poeder voor, 't welk hy pas voor de verheffing in Rynsche Wijn inneemen most.

℞. Sal. Card. benedict.
Absinth.
Prunel. an scrup. ſ.
Bezoardic. Mineral. gr. v.
Sacchari perlat. scrup. ij. *MS. F. Pulvis.*

Dit driemaal gebruikt hebbende, is hy, zonder weder in te storten, gezont geworden. Ik zoude u hier wel veele diergelijke Aanmerkingen kunnen verhalen, indien ik niet vreesde, dat ik, alleen den naam veranderende, een en 't zelvige zeggen zoude. *(f)*

HET

[*f*] Een Vrouw van 40 jaar wierd eerst met een alledaagse, daarna met een ander of derdendaagse gaande en komende Koorts, ontrent anderhalf jaar aangetast; de Verheffing quam met beving, uitrekking, en somtijds met schuddinge des geheelen lighaams, en ging met sachte hitte, en altemet met sweeten over: ondertussen gevoelde zy pijn in de schouderbladeren, en ontrent de lendenen; de graagheid tot eeten was somtijds meer, d'ander tijd minder, en somtijds heel verdorven, waar door zy seer zwaarmoedig wierd. Deze schreef Ik deze volgende dingen voor:

℞. Aq. menthæ unc. ij.
Cort. citri
Fœniculi,
Theriac. simpl. ana unc. j.
Sal. absinthii drach. ſ.
Bezoard. mineral. scr. j.
Spir. sal. armoniac. gut. xxv.
Laud. opiat. gr. iij.
Ol. menth. distill. gut. ij.
Syr. card. bened. unc. j.
Misce.

Hier nam zy somtijds een a twee lepelen van. Door welkers middel de toevallen alledaags verminderden: zy purgeerde nu en dan eens met dit middel:

℞. Sal. armon.
Diagrid. ana gr. viij.
Ol. menth. stillat. gut. j.
M. F. Pulvis.

Zy

Zy nam dikwils een dosis an 't Poeder, pag. 69, beschreven, in.

Daarna gebruikte sy alleen 10 tot 15 druppelen Spir. sal. armon. in haren dagelijksen drank, waar door zy binnen drie weeken genezen wierd.

Yemandt een derden- of vierdendaagse Koorts hebbende; en vreesende om zyn gezwolle voeten voor Waterzucht, is met de volgende dingen genezen.

℞. Rasuræ lign. guajaci. unc. iij.
Cort. ejusd. unc. ß.
Rad. apii,
Petrosel.
Levistic. an: dr. vj.
Bacc. juniperi.
Lauri an. unc. j. ß.
Coq. s. a. ex aq. pura in Colat. unc. xxxvj.
Dissolve
Syr. card. bened. unc. ij.
Spir. sal. armon. dr. j.
Aq. Theriac. simpl. unc. ij.
Misce.

Hier dronk hy dagelijx driemaal een teug af: des avonds gebruikte hy meermalen het terstondt genoemde Poeder; als ook het volgende:

℞. Antimon. diaphoret.
Sal. armon.
Absinthii an. gr. xij.
M. F. Pulvis.

Met dit volgende Purgeerend affietzel wierd hy driemaal gepurgeert:

℞. Rad. polypod.
Petros. an. dr. j. ß.
Summit. centaur. min. p. j.
Fol. sennæ elect. dr. ij.
Rhei elect. drach. j.
Rad. elleb. nigr.
Tartar. crud. ana dr. ß.
Sem. fœniculi scrup. ij.
Macis scrup. j.
Misce & coq. s. a. ex. aquâ plurâ. colaturæ unc. iv.
Adde
Mann. unc. ß.
M F. Haustus.

Twe andere met een gaande en komende derden- of vierdendaagse Koorts gequelt sijnde, hebben wy met een Braakmiddel, toegemaakt van Mercur. vitæ met conserf van Roosen gemengt, en met een * algemeen Purgeerend middel, en een zweetdrank, die wy u pag. 103. aanprezen, en wy menigmaal versogt hebben, geneesen.

* *Catholico.*

HET

HET VIERDE BOEK.

Van de Gebreeken des onderſten Buiks.

I. HOOFTSTUK.

Van al te grooten Eetluſt (nimia ciborum Appetentia.)

I. EEn *al te grooten Eetluſt* is een vermeerderde Geſting in de Maag (*a*).

II. Het *Beſchadigde deel* is de Maag en het (1) Alvleeſch (*b*).

III. *d'Oorzaak* is of in of uitwendig. d'Inwendige is een te ſcherp ſap van het Alvleeſch (*c*). d'Uitwendige oorzaak is een al te veele, en niet genoeg gematigde inneming van zuure ſpyzen (*d*) en geneesmiddelen. Een

(1) *Pancreas.*

(*a*) Zommige beeldenze door een geſtadige en onverſadelijke luſt tot eeten uit, die ſomtijds met braaken, ſomtijds met loop vergeſelſchapt is.

(*b*) Voor zoo veel als het met ſijn ſuurder ſap, en met deſſelvigers dampen, die boven gewoonte ſuurder zyn, door prikkelen en ſteeken de luſt tot eeten verwekt.

(*c*) En der klieren van de Slokdarm: dat de Slokdarm veel klieren heeft, leert het gezigt zelfs, als ook het geſtadig doorgeſlichte zuurder ſpeekzel: de Gyl kan ook dit gebrek wel verwekken, als zy, te lang in de maag vertoevende, ſuurder word.

(*d*) En van drank, voornamelijk van vergiftige dingen: zoo vermeerderen ook het zuure ſap in 't lichaam de heldere koude Lugt, een gematigde droefheid, het te veel waken, de verſtopte kamergank, &c.

(*e*) Dit

Een al te groote beweeging, ſterke wijn (*e*) en alle ſcherpe Speceryen (*f*).

IV. Daar is byna geen *Onderſcheyt*, als datze door haar trappen onderſcheiden word (*g*).

V. *Kenteekenen.* De Zieken zijn zeer geneigt tot Braken; en worden ondertuſſchen niet dan een zeer weinig zuure en ſlymige vogtigheid quyt. In andere geſchiet wederom het tegendeel, die het gené, dat zy door een te grooten luſt en gulſigheid ingenomen hebben, aanſtonts uitbraken, en het overige door de Kamergang loozen (*h*). Zy worden met opriſpingen en hartsbenaautheid gequelt.

VI. *Voorteekenen.* Bywylen gebeurt het wel, dat zy vet worden (*i*), want daar komt niet dan één dun gedeelte

(*e*) Dit ſtrijdt tegen reden en ondervinding, ſiet Hippoc. hier over na, *aphor.* 21. *ſect.* 1. Het wijndrinken ſtilt den honger. Het tegendeel getuigen de Geneesoeffenaars: Joël prijſt de kruim van brood in ſterke wijn geweikt voor een byzonder middel.

(*f*) Hoe dat alle ſcherpe Speceryen den onmaatigen luſt tot eeten verwekken, en het ſap van 't Alvleeſch zuurder maken konnen (gelijk ſulx uit d' opriſpingen en 't overgeven blijkt) kan ik bezwaarlijk begrypen; want alle ſcherpe Speceryen vermeerderen de gal wel, maar 't zuure ſap niet.

Trallianus verhaalt dat dit gebrek ook wel van wormen voortkomt *lib.* 7: *cap.* 4. dan prijſt Zacutus Luſitanus *lib.* 2. *hiſt.* 68. en 69. &c. den hiera picra boven maten.

(*g*) Indienze met overgeven of met de loop vergeſelſchapt is, wortze *Hontshonger* genaamt; maar zoo zy zonder overgeven geſchiet, *Oſſenhonger*; daar dan ſomtijds terſtondt een beſwijming of qualijkte opvolgt, indien de Zieken by tijds niet genieten; als ook zomtijds een koude der uitterlijke leeden.

(*h*) Nochtans houd de honger of Eetluſt daar mede niet op; maar zy zyn zoo geſtadig beſig met inſlokken en overgeven, even als de Wolven en Honden op de dode Lichamen zitten.

(*i*) Dan hebben zy een *Oſſenhonger*; maar geen *Hondshonger*,

deelte des (1) Gyls, van wegen d'uitbraking, tot het Hert,'t welk aldaar in Bloed verandert;dog deze quaal is zeer slaafs en kostelijk: Want zy sijn genootzaakt zelfs des nachts, ja in den Winter twee of driemaal op te staan, en zig aldus d'ongematigtheid des luchts t'onderwerpen. Andere eindigen hun leven met een Waterzugt of Teering.

VII. *Genezings aanwyzingen.* Het suure vogt moet men matigen (*l*), en zoo het te veel is, loozen (*m*), door zulke middelen, die *Laxantia* genoemt worden.

VIII. *Genezing.* Alle vette, en zoete gematigde dingen sijn hen lieden voordeelig, gelijk ook zagte pur- geer-

(1) *Chylus.*

honger, en worden dan Bloedrijk: maar als zy 't eeten overgeven, kander weinig voetzel tot het hert komen, om dat zy de spijs zo raauw, alsze byna ingenomen werd, overgeven; deze worden dan mager, en vervallen menigmaal tot een * *Dermgladheids*, en § *quade gematigtheids uitdrooging*, en diergelijke doodelijke qualen.

(*l*) Door suivere sterke wyn daar een doyer van een ey by gemengt is: en door toe gemaakte wateren, die men aqua vitæ noemt, onder welke de Spir. stomachicus Mynsicht, uitmunt in zijn *Armam. med. Chymico p.* 218 dan zalmenze met Coraal, Peerlen, Kreeftenogen, Hertshooren, Mastich, Brantsteen, bolus, lapis hæmat. &c. breken, en met soete, vette en olyachtige dingen versagten: en het gebruik van alle zuure verbieden.

(*m*) De Heer F. de le Boe Sylvius *prax. lib.* 1. *cap.* 2. § 62. *p.* 20. zegt wel te regt: *Ik schrijf geen purgeerende dingen in de vermeerderde honger voor, om dat ik 'er nog geen weet, die de suure vochtigheden zagtelijk uitdryven: en ben wyders door veelvoudige ondervinding geleert, dat de suure vogtigheden in 't Lighaam wel getergt, maar niet als met groote krimpingen, en met meer schade als baat ontlast worden* [van gelijken ook de wrange] *voornamelijk van Artsen, die niet veel om de smert en moeyelijkheid van haare zieken geven, of die ten minste onwetende bot zyn.*

(*n*) De

* *Lienteria.* § *Cachexia.*

geermiddelen. De braking en d'Aderlating keure ik niet goet. De voornaamste genezing moet men in de (1) levensmaniere zoeken, daar in men met de Schryvers te rade moet gaan. De (2) verdoovende dingen sijn nut, maar niet, dan die seer zagt werken (*n*).

IX. *Aanmerking*. Een vermaart Man, en my een byzonder goed Vriend, klaagde seer over de moejelijkheid deses gebreks. Ik hem een bequame (3) levenswyse voorgeschreven, en geboden, dat hy Rotterdams Bier soude drinken, en maar een weinigje van den Wyn, daar hy toe gewent was, en hebbe geen ander Geneesmiddel gebruikt, dan *Syr. Cichorei cum Rheo*, en *Syr. Diacnicu*, die hy dagelijks innam; nu leeft hy kloek en sober. (*o*)

G II. HOOFT-

(1) *Diæta.* (2) *Narcotica.* (3) *Diæta.*

(*n*) De Theriaca antiqua, diascord. Fracastorii met Kaneelwater: Ambergrijs tot 5 a 6 azen met een slurpey ingenomen, word van Riverius boven maten gepreezen. Sennertus prijst de sterke Salywijn voor een zeer byzonder Geneesmiddel: als ook essentia mellissæ, en de tinctura van Kaneel, oleum macis stillatitium, granorum juniperi &c.

(*o*) Een Jongman nu boven de 25 jaar, met een dubbelde gaande en komende, derden- of vierdendaagse koorts, aangetast zynde, verviel in een seer groote begeerte tot eeten, maar gaf nogtans in't eerste niet over; en had derhalven een Ossenhonger: maar naderhand slokte hy seer gulzig onrype en raauwe dingen in, zuure appelen, peeren, &c. die hy dan terstont weder over gaf; ja spoog namaals alles uit, dat hem gegeven wierd: derhalven wierd de dubbelde Koorts alledaags heviger; voornamelijk ten aansien van de koude en de schudding en beving der leden: ik voorseide hem een langduurige Koortse, [gelijk het ook geschiede, want hy was'er het volgende jaar nog niet vry van] derhalven schreef ik hem de volgende middelen voor:

℞ An-

℞. Antimon. diaphoret.
Corall. rubr. præpar.
Oculor. cancri,
Cinamomi acut. ana
drach. j.
Diaſcord. Fracaſt.
unc. ſ.
Ol. Menthæ ſtillat.
gut. viij.
Syr. abſinth. q. ſ.
M. F. Conditum.

Daar hy alle daags driemaal een ſtucxken zoo groot als een Notemuſſchaat van innam.

Onderwijl nam hy dagelijks den geeſt van Sal. armoniac, cum Spiritu aromat. mixtum, & cohobatione blanda unitum ad gut. viij met ſterke wijn in. Eindelijk wierd hy van zyn te grooten Eetluſt geneeſen, wel met verminderinge van Koorts maar behield echter dezelve.

Twee Kinderen kregen uit een geſtadige Koorts [door het veel gebruik van zuure dingen] een overmatigen luſt tot eeten, en kreegen terſtont, als men haar by tijds niet te genutten gaf, een flaauwte. Deze ſchreef ik het volgende Poeder voor.

℞. Coral. rub. præp. antimon. diaphor. cinamom. acut. ana ſcr. j.
Sacch. alb. drach. ij.
M. F. Pulvis, in acht doſes te verdeylen. Zy namen het in met een ſoeten gebraden appel, zedert gebruikten zy ſterke Wijn met een doyer van een Ey, Kaneel, en Suiker, daar zy mede genazen.

II. Hooft-

II. HOOFTSTUK.

Van de Braking. (Vomitus)

I. BRaking is een tegennatuurlijke beweging der Maage (*a*).

II. Het *Beschadigde deel* is by na altijd de Maag, en somtijds door medelijden d'ontsteeke Leever, bywijlen het Middelrif, en somtijds het (1) Alvleesch, 't welk ik, een (2) Ontleder zynde, zeer baarblijkelijk aangemerkt hebbe (*b*).

III. *d'Oorzaken* zijn alhier zeer verscheiden, en vereischen eenen (3) Geneesheer van zeer naaukeurig oordeel (*c*). Zeer dikwils is het een vasthoudende

G 2 slijm,

(1) *Pancreas.* (2) *Anatomicus.* (3) *Medicus.*

[*a*] Of een verkeerde * nederwaards drukkende beweging, die van beneden na boven gaat.

Zommige beeldenze uit door een uitwerping van de in de maag verhoudene stoffe, die met gewelt gevoelijkerwijs na boven door den mond geschied. De Schryvers stellen de walging en overgeving meest altijds byeen, om datse die meynen maar in minder of meerder trap te verschillen: zy beschryven de walging een ydele begeerte tot overgeven te zyn, met benaautheid voor 't hert, en een uitspuwing van een dunne klaare vocht door enkel quylen.

(*b*) Somtijds zoo verwekken d' ontsteeke nieren de walging in 't overgeven van galachtige en slymige vochtigheden. Als ook een wonde des hoofts, die door slaan of vallen geschiet, en daar een voornaam deel beschadigt is.

(*c*) De Maag word somtijds ontsteeken of velloos, en dan word het braken van alderhande voedzel ligtelijk verwekt: zoo kan ook het voedzel, dat in hoegrootheid of in hoedanigheid feilt, en en de vergifte, en scherpe dingen het braken ook wel verwek-

* *Peristalticus motus.*

flijm, dat aan de fronfelen van de Maag vaft zit (*d*); zomtijds is het Gal (*e*), by wijlen het fap van het (1) Alvleefch. De rimpelen dikwils al te ruim zynde, fluiten den ingang der Maage niet, en worden fomtijds gelloos, en gevoelig. Het Alvleefch lijd zomwylen een (2) Zweering, ja felfs de Maag wel, alhoewel dit zeer felden gefchied; by wylen word de Lever, of het Middelrif ontfteeken (*f*).

IV. *d'Onderfcheiden.* De braking is of (3) Eigenlijdig of (4) Medelijdig; zy fpruit uit ziekte, of uitwendige

(1) *Pancreas.* (2) *Abfceffus.* (3) *Idiopathicus.* (4) *Sympatheticus.*

verwekken. Ziet by G. F. Hildan. *obferv* 20. *cent.* 111. *pag.* 20.

(*d*) En dan braken zy niet voor datfe fpijs genut hebben; de walging quelt den lijder aldermeeft, als hy nuggeren is, gelijk Joh. Jonfton *prax. lib.* 10. *artic.* 9. *pag. m.* 506. meynt.

(*e*) Voornamelijk de vluggige; en de quade geftalte van de galbuyfen: alsfe namentlijk niet in den 12 vingerdarm maar in de Maag ingeplant zyn: waarom dat zy dan picrocholi anoo, dat is galachtige in de boven gelegene deelen, genoemt worden.

(*f*) Of de Nieren of de Darmen, &c. de Wormen, de Zinkingen, en voornamelijk die fcherp zyn, verwekken het braken fomtijds voor zo veel als zy knagen en byten [ziet hier van G. F. Hildanus Chirur. *obferv. centur.* 4. *obferv.* 32. daar hy van een voorwaar wonderbare en byna alledaagfe aantreffende braking handelt, die boven de 30. jaaren geduurt had *pag.* 312. en 313. en den raad daar tegen *pag.* 314. 315.] van gelijken ook ftinkende reuken en fmaken, en yffelijke gefigten, groote bewegingen, rondomdrajing des lighaams en voornamentlik de Scheepvaart in Zee, om dat het lichaam dan ontftelt word, gelijk Hip. *Aphor.* 14. *fect.* 4. dat bewijft. Als ook een perffing op den * middelbovebuik. Soo heeft de Autheur ook aangemerkt, dat 'et zwaar-

* *Epigaftrium.*

wendige oorsaaken (*g*). Zy geschied door 't beleid der natuur selfs, of door een (1) toeval (*h*).

V. De *Kenteekenen* sijn door haar zelven open-

 baar

(1) *Symptoma.*

zwaardachtig Krakebeen te veel verslapt, en binnewaarts gebogen zynde, en zodanig op de Maag leggende, somtijds d'oorsaak van 't braken is: gelijk hy getuygt in sijne *Anatomia practic. cap.* 4. *lib.* 1 *pag.* 20. Desers teekenen sullen wy terstont uit den Autheur zelfs voorstellen: ook word het braken wel van steenkens verwekt, die selfs in de Maag leggen: gelijk Hoeferus *in Hercul. med. p.* 137. *lib.* 3. getuigt. Hildanus verhaalt van 't braken door verstopping van * d' onderste mond der maag *obs. Chirur. cent.* 6. *observ.* 34. *p.* 541. en 542. welkers geneezing hy daar stelt: Ziet ook by Joan. Schenkius *observ Medic. lib.* 3. *observ.* 53. & *seqq.*

(*g*) Gy kunt *d' eygenlijdige*, by voorbeeld die uit een Absces van de Maag selfs ontstaat, en de *medelijdige*, als die uit d' ontsteeking des middelschots, der lever &c. veroorsaakt word: en die uit *Siekte* voortkomt, als van een Steen der Nieren, en Darmwee &c. of van uiterlijke oorsaken, gelijk als van een slag of een val &c. genoegsaam onderscheiden. Indien de braking uit een gebrek van de Maag selfs veroorsaakt word, zo is 'er een afkeer van spijs, en beswaring, een spanning, en een opzwelling ontrent de plaats der Mage, een trage en bezwaarde koking, suure oprispingen &c.

(*h*) Indien 'er lichtenis na 't Braken volgt, soo geschiet zy door § Afscheyding, maar zo daar meer benaautheid &c. op volgt, geschiet zy door een ** toeval. Zy is ook of bloedig of quaataardig, of scheurbuikig, &c. In de scheurbuyks Braking zyn de verhittende en scherpe dingen seer quaat, en verargeren de siekte: daarentegen helpen de gene, die de hitte en scherpheid verfach-

* *Pylorus.*

§ *Crisis.* ** *Symptoma.*

baar (*i*). De teekenen der oorsaaken moet men uit de Schryvers, en uit de Ziekten selfs haalen, het sy, die wy nu alreede beschreven hebben, of namaals beschryven zullen. Ik doe'er dit alleenlijk by; dat, als'er een velloosheid of een zweering is, altijd de Hik daar nevens gaat; het selve gebeurt ook, wanneer de Lever ontsteeken is. De slappe rimpelen verdryven den (1) Eetlust gantschelijk, en de Maag hier door kouder geworden zynde, haakt schier na alle warme dingen. De Gal openbaart haar door haar eygen bitterheid, de vocht van het (2) Alvleesch door haar zuurheid (*l*).

VI. *Voor-*

(1) *Appetitus.* (2) *Pancreas.*

sagten: de Geytemelk met het sap van Lepelblaan en Waterkers word in de scheurbuikige Braking seer gepreesen.

(*i*) De teykenen der oorsaaken zijn genoegsaam uit d'aanteekeningen ontrent de 2 en 3. afdeyling pag. 112. en 113. bekent, als ook uit dese vyfde afdeyling met het geen dat nog volgen zal.

(*l*) En zoo gaat het voorts met d'andere uitwerpselen. Indien d'oorsaak van d'andere deelen voortkomt, soo sullen 'er eenige teekenen van 't toesendende deel zyn.

Ontrent de derde afdeeling pag. 114 hebben wy iets van de slappigheid van 't swaardagtig Krakebeen gerept, welkers teekenen en geneesing de Autheur op de genoemde plaats aldus voorstelt; het swaardagtig Kraakebeen, segt hy, word door de schadelijkheid van sommige vogtigheden dikmaals soo verslapt, dat het innewaarts buigt, en aldus de Maag perssende d'onsmakelijkheid der spijse, en 't overgeven [Braking] van d'ingenome dingen verwekt. Waar door de Maag niet alleen pijnlijk word, maar het geheele lighaam verswakt: het welk d'Ontleders konnen voelen, en in weinig uuren herstellen, daar de Zieken andersints geheele jaaren gaan quynen, en uitdroogen, als zy maar een groote wijde kop [sonder vlam] op de huid zetten, daar het Krakebeen onder leid, en datmense, als zy soo lang getrokken heeft dat de Zieken niet wel meer aassemen kan, schielijk afgerukt; en

VI. *Voorteekenen.* De Braking, die uit de natuur komt, is goed (*m*), gelijk ook die gene, die door 't veel eeten ontstaat. Die door een (1) Toeval komt, is altijd quaat (*n*); inzonderheit, die uit d'ontsteeking der nabuurige deelen, uit vergif, velatknaging, en zweeringe (*o*) veroorzaakt word.

(1) *Symptoma.*

en indien het zwaardachtig Krakebeen d'eerstemaal niet in sijn eigen plaats geraakt, zoo moet men de kop nog 2 a 3 maal gebruiken en de plaats met oleum rosar. en myrtillor. bestrijken, en ettelijke dagen deze Pleister daar op leggen:

℞. Rad. bistortæ,
Nuc. cypress. an. dr. j.
Mastich.
Thuris ana drach. ſ.
Flor. balaust. scr. j.
Ol. nucist. express. drach. j. ſ.
Picis navalis & therebinth. q. ſ.
M. F. Emplastrum.

(*m*) Gelijk sulks uit Hippoc. blijkt *aphor. 25. sect. 6.* *Indien,* zegt hy, *een van selfs komende Braking by een langdaurige buikloop* [namelijk een sterke, gelijk zulx blijkt lib. 1. de morb. text. 6.] *komt, die doet de Buikloop ophouden:* 't welk C. Celsus ook bevestigt *lib. 2. cap. 8. pag. 69.* zeggende, *de Braking doet de langdaurige Buikloop ophouden:* de pijnen der schouderen, die na de schouderbladeren of handen strekken, worden door het braken der swarte gal geneesen.

(*n*) Hippocrates *lib. prænot. text. 12.* in sijne *pag. 458. de lootverwige Braking beteekent de haastige dood, zoose met stank vergeselschapt is:* maar alle halt verrotte en stinkende reuken sijn in alle brakingen quaat: de beste braking is, die van 't slym en gal vermengt voortkomt, die niet dik, nog ook seer veel is. En *aphor 3. sect. 7. de hik en de roodigheid der oogen zijn na de Braking quaat:* zoo getuigt C. Celsus ook, *lib. 2. cap. 4. pag. 51.*

(*o*) d'Onderscheiden van de goede en quade brakingen, ziet by Hippoc. *coac. prænot. tit. 4.* by na tot het eind toe, *p. 578.* en *579.*

(*p*) Als

VII. *Genezings aanwijzingen.* De Braking, die door de Natuurs beleid geschiet, moet men niet wederhouden; maar die uit een (1) Toeval ontstaat, so ras als't mogelijk is. Het vasthoudend slym moet men los maaken, de overige vogtigheden uitloosen, en dat sagtelijk (*p*).

VIII. *Genezing* (*q*). Voor een al te groote Braking sijn nut de purgeermiddelen, en te rugtrekkende dingen; te weten, Klysteeren, (2) Zetpillen, wryvingen der Ledematen, als ook mede de verwarmingen. Op de Maag selfs moet men (3) plaatsmiddelen leggen. Wanneer de deelen ontsteken sijn, moet men 't Aderlaten voor al niet versuimen; maar in 't ander slag van braken doet het quaat.

(1) *Symptoma.* (2) *Suppositoria.* (3) *Topica.*

Maagmiddelen (Stomachica.)

RAd. Cyperi, Calam. arom, Galangæ, Chinæ, Zedoariæ, Cichorii. Fol. absinth, Calamenthæ, Lauri,

(*p*) Als men alles ('t welk in de vierde afdeyling en in onse aanteekeningen daar over gezegt is) wel overwoogen heeft, zoo sal men de geneesende aanwyzingen ligtelijk konnen uitvinden: want dat men de scherpe vogtigheden moet matigen, de Zinkingen steuiten, de getemperde vogtigheden uitdryven, &c. kan een iegelijk haast merken.

(*q*) Ik soude liever voor eerst eenige alterantia of bereimiddelen gebruiken; want de Maag word ligtelijk door purgeerende dingen getergt, en dan verwekt om zig toe te trekken, en dat zy in heeft uit te dryven. Na een genoegsame bereiding der vogtigheden moet men sagte purgeerende dingen, die men gemeenlijk laxeerende of ontsluitende noemt, in 't werk stellen.

Merkt, in alle tegennatuurlijke Brakingen moet men meest letten, dat 'er geen hard-

Lauri, majoranæ, menthæ (r) salviæ, Acetosæ, Portulacæ, Taraxici. Flor rosar balaustior. Sem. anethi, anisi, fœniculi, cumini, levistici, cardamomi, coriandi, citri, frigida 4 majora & minora. Garyophylli, cinnamomum, Piper, Zinziber (ſ) Lignum Guajacum, sassafras. Aloë. *Allerhande slag van Wijnen en Brandewijnen, en Azijnen uit de zelvige bereit.* Aq. Anhaltina, Imperialis Quercetani, Sennerti. Elix. citr. (t) Aq. vitæ Matthioli, Anisi, &c. Syr. cinnamomi (u). Rob. berberorum Ribesiorumque, Caro Cydoneorum. Ol. destillata menthæ (x). majoranæ, rorismarini, succini. Conserva Menthæ. rosrubrarum. Antidotus Stomachica Querc. Diascordium. Sal. absinthii, Tart vitriolat. Spec. aromatic. rosat. diatrion pipereon, diarrhodon. Pil. Aloephanginæ, Mastichinæ, Asaireth Avicennæ, Cochiæ.

hardlyvigheid zy, maar men moet, het zy door Konst of door behulp der natuur, toesien, dat 'er een open lijf is.

(r) Deze word van Hippocrat. tegen 't Braken zeer gepreesen *lib. 2. de diæta text. 26. p. 226.*

(ſ) Ook Notemusschaat, Orangie en Citroen - schillen, &c.

(t) En elixir propriet. Paracelsi & vitrioli Mynsicht. *in Armamentar. medico Chym. pag.* 271.

(u) En desselvigers water en oly, en ook Syr. corallor, myrtinus. confect. hyacinthor. theriaca antiqua laudanum opiatum, mastix, ejusque Spir. & oleum, item myrrha &c.

(x) Die word van Putman, *in Enchiridio c.* xi. *p.* 24. seer gepreesen: en zegt dat hy daar meest alle siekten der Maage mede geneesen heeft. De olium stillat. macis is ook seer bequaam; als ook de balsamum Peruvianum tot vier druppelen, in een slurpey met gestoote Kaneel en Suiker tot pillen of een brok gebragt.

(y) Ri-

Voorschriften van Purgeermiddelen op het dikke Slym (y):

℞. Resinæ Agaric. gr. iv.
Extract. catholic. gr. xij.
Tartar. vitriolat. gr. iij.
Ol. rorismarin. gutt. ij.
MS. F. *Pilulæ Num. iv. deaurent.*

of

℞. Sal. absinth. scrup. j.
Tart. Vitriolat. gr. vj.
Troch. alhand. gr. j.
Sach. alb. scrup. ij. MS. F. *Pulvis.*

Tegen

(y) Riverius gebruikt in een seer groote Braking de massa pilul. cochiar. scrup. ij. ß. cum laudani opiati gr. iij.

Het Braken, zegt hy, zal ophouden, en de Zieke zal vijf uuren daarna van onderen purgeeren: hier word het gewigt en dosis der purgeerende dingen hoog genoeg gestelt, om datze van het laudanum gebrooken worden, waarom datmenze ook by diagridium en de colocyntische middelen moet mengen *lib. 9. cap.* VII. *pag.* 414. en 415. maar gebruykt liever eerst een middel, dat de Maag eenigsints versterkt, en het taye slym verdunt, en de winden doet verdwynen, en de scherpe vogtigheden verzagt, gelijk de volgende mixtuur of een diergelijk, lepelswijs gebruikt.

℞. Aq. menthæ unc. ij. ß.
Spir. mastich. dr. iij.
Tinct cinnamom. dr. ij:
Confect. hyacynth. drach. j.
Laud. opiat. gr. ij.
Ol. menthæ still. gut. iv.
Syr. menth.
Myrtin. an. dr. iij.
Misce.

Zommige schrijven deze bolus voor, om het Braken terstont te bedwingen:

℞. Conserv. menth. crisp. drach. j.
Theriac. opt. scr. ij.
Cinnamom. acuti pulv. scrup. ß
Balsam. peruv. gut. ij.
M. F. Bolus.

(z) In

Tegen de Ontsteekingen en Scherpigheit der vogtigheden.

℞. Succi. taraxic. depurat.
Syr. de Cichor. cum Rheo,
Ros. sal. cum. senn. an. unc. j.
Crem. Tart. scrup. j.
Aq. Borrag. q. s. *MS. F. Haustus.*
of
℞. Mannæ Calabrinæ unc. j. s.
Crem. Tartar. drach. s.
MS. *& dissolvantur* in een sopken of warm bier.

Voorschriften van bereidende middelen tegen het dikke slym:

℞. Sal. Ammoniac. scrup. j.
Card. bened. scrup. s.
Tart. vitriolat. gr. v. MS. F. *Pulvis*
of
℞. Spir. Salis dulcis unc. s.
Detur in Phiala.

Laat hy, zoo menigmaal als hy drinkt, hier van 8 of 10 druppelen in zijn gewoonlijke drank gebruiken.

Wanneer het binnenste vlies der Maage afgeknaagt is, of in d'Ontsteeking der deelen, of in de hik (z):

℞. Mu-

[z] In 't bloedig Braken, 't welk uit bloed, dat uit de gebrooke of door-geknaagde vaten der Maage, of der darmen voortkomt, is de mixtuur zeer goet, die *lib.* 3. *cap.* 1. *de pleurit. pag.* 76. beschreven is: daar gy camphor. gr. viij. by zult doen, en over de werking verwondert staan: indien gy voor 't gestolde bloed vreest, zoo doet in plaats van flores balaustior. daar Kreeftenoogen, en antimon. diaphor. ana drach. s. by.

[a] On-

℞. Mucilag. femin. Psyllii,
Cydoneor.
Gummi Tragacanth. aq. rosar.
extract. an. unc. s.
Syr. Violar.
Rosar. sol. simpl. an. unc. j.
MS. F. Linctus.

Als de pijn Zeer dringt:

℞. Specier. aromat. rosat. gr. viij.
Laud. opiat. gr. j.
MS. F. *Pulvis.* Tweemaal des daags gebruikte hy dit in een sopken.

De gemeene (1) melkjes worden mede geprezen.

Plaatsmiddelen (Topica) (*a*).

℞. Specier. aromat. rosat.
Mastiches elect.
Ol. Nucist. express. ana drach. j.
Macis. stillatit.
Citri ana. scrup. s.
Gummi Carannæ q. s.
MS. F. s. a. Emplastrum, die men op de Maage leggen zal.

of

(1) *Emulsiones.*

[*a*] Onder de Plaatsmiddelen word het Emplast. de crusta panis gepreesen; en oleum mastich. myrtillor. menthæ &c. als ook 't Emplast. van den Autheur. pag. 112. beschreven: als ook het volgende:
℞. Pulv. menthæ,
Rosar. rubr. ana unc. j.
Mastich. drach. j.
Nuc. moschat. num. iij.
Caryophyllor.
Macis.
Cinnamomi an. dr. ij.
Ferment. acerrim. unc. vj.
Cum. s. q. aceti rosat.
F. Emplastrum.

[*b*] Een

of

℞. Ol. menthæ drach. ſ.
Carui deſtillat. ſcrup. j.
Nuciſtæ expreſſ. drach. ij. MS.

Laat met deze Olyen de Maag tweemaal des daags beſtreken worden.

IX. *Aanmerkingen.* 1. *David de Potter*, Koopman en Kerkmeeſter, vyftig jaren oud zijnde, had, in plaatſe van Balſem *Sulphuris*, Oleum Vitrioli ingenomen. Waar van de (1) Slokdarm en de Maag met haren ingang het vel afraakende, oorzaak was, dat hy dag en nagt met enen zeer laſtigen Hik geplaagt wierd; maar hy is nogtans zeer volkomelijk, en dat in korten tyd, door de bovengemelde middelen genezen, zoo door laxeerende, als veranderende. Hy heeft hem ook mede zeer wel by deſe mengeling gevonden:

℞. Succi ſempervivi major. depurat. unc. j.
Aq. roſac. plantag. an. unc. ij
Vitell. Ovi Num. j.
Syr. de portulac. unc. j.
Laud. opiat. gr. ij.
MS. dat hy lepelswijs inneemen moet.

2. Zeeker Snyder in de Koningsſtraat konde niets van d'ingenome ſpijzen of drank inhouden, maar brakte geſtadig ſlym, of een zeeker dik (2) Water uit. Ik heb, om de hevigheid der Ziekte, en den dringenden nood, allerley ſlag van middelen, zoo wel in als uitwendige, gebruikt; dog met eenen vergeefſchen uitſlag, want hy is in korten tijd overleden. Het doode lighaam geopent hebbende, bevond ik het (3) Alvleeſch geheel bedorven, ja zelfs geheel met (4) koudvyer bezet (*b*).

III. Hooft-

(1) *Oeſophagus.* (2) *Lympha.* (3) *Pancreas.* (4) *Sphacelatum.*

[*b*] Een Man ontrent 42 jaren oud, flymerig van aart, had over de 20 jaaren zijn eetluft al verlooren. Hy was fomtijds benaauwt voor het hert, fomtijds walgde hy, en fomtijds braakte hy alles uit, wat hy ingenomen had, voornamelijk als hy koud bier dronk; hy hadde veele Geneesmiddelen gebruikt, dog niet alleen met een vergeeffchen uitflag, maar de ziekte vermeerderde daar en tegens: de genegentheid tot braken nam door de Geneesmiddelen alle dagen toe: zoo dat hy byna niets langer konde inhouden. Ik tot de geneezing geroepen zynde, fchreef hem (na dat ik hem alle koude en rauwe dingen &c. verboden had) dit volgende voor:

℞. Aq. Menthæ unc. ij.
Fœniculi unc. j.
Vitæ matthiol. unc. f.
Tincturæ cinnamom. drach. ij.
Spir. maftich. drach. j.
Diafcord. Fracaft. drach. j. f.
Ol. menth. dift. gut. vj.
Laud. opiat. gr. iij.
Syr. menthæ unc. j.
Mifce.

Hier nam hy fomtijds een lepel van.

Alle avonds gebruikte hy een van de volgende tabellen.

℞. Spec. diarrh. abbat.
Aromat. rofat.
an. drach. ij.
Cinnamom. acut.
Cort. arantior. ana. drach. j.
Laudan. opiat. gr. v.
Sacch. alb. unc. iv.
Cum. f. q. aq. cinnam.
F. f. a. tabellæ num. xvj.

Na de behoorlijke bereyding der vogtigheden, wierd hy met de volgende pillen eenige reyzen gepurgeert.

℞. Extract. cathol. fcr. j.
Ol. menth. ftillat. gut. iij.
M. F. Pilul. num. 5. die met fijn geftoote Kaneel beftrooit wierden.

Daar mede hy feer vorderde, en wierd byna geneefen; alleenlijk dat hy defe volgende Medicinale Wijn daarna gebruikte:

℞. Rad. galang.
Angelic.
Zedoariæ ana drach. ij.
Fol. menth. crifpæ,
Major. nobilis.
Calam. montan. an. m. j.
Sem. anifi,
Cinnamom. acuti ana drach. ij.
Cort. arant.
Cardamom.
Nuc. mofchat. ana drach. j.
Concifa & craffé cantufa concludantur facculo, daar dan in een glafe fles of fteene kan, of in een ander digt vat

pinten France wijn opgegoten wierden. Na een behoorlijke infusie en extractie, gebruikte hy daar alledaags driemaal 3 oncen van, daar dan agt druppelen elixir propr. Parac. bygedaan wierden.

De Suster van den geseyden Zieken, sijnde een Vrijster van ontrent 18 jaaren, braakte somtijds etter, en dat met een groote bangigheid en pijn voor 't hert, en had byna een geduurige walging, ja somtijds de Hik daar by; zy had in drie maanden haar stonden niet gehad: waar door zy mager geworden was, dewijl zy zeer weinig voedsel gebruikte: braakte meenigmaal d'ingenome spijs terstont uit. Ik geroepen zynde, oordeelde dat het een zweering van de Maag zelfs was: en gaf haar de volgende mixtuur:

℞. Aq. menth. unc. ij.
Cinnamomi. dr. v.
Antimon. diaphor.
Ocul. canc. ana scr. j.
Acet. stillat. drach. iij.
Tinct. flor. hyperic. ad.
syrupi liquidiores consistentiam evaporat.
drach. j. s.
Sang. dracon scrup. s.
Laudan. opiat. gr. iij.
Syr. symphyt. Fernellii.
unc. j.
Misce:

Hier gebruikte zy somtijds een a twee lepelen van.

Sy nam ook driemaal daags 5 druppelen van de volgende Balsem met Syr. symphyt Fernel: en confect. hyacinth. drach. j.

℞. Balsam. sulphur. anisar.
Peruvian. an.
scrup. j.
Tinct. flor. hyperic.
ad syrup. liquidior.
consistent. evaporat.
drach. s. Misce.

Zy gebruikte ook twee a driemaal een ligte purgatie in het eynde van de Siekte, en wierd binnen een maant volkomen geneesen.

III. HOOFT-

III. HOOFTSTUK.

Van 't Scheurbuik, (Scorbutum.) *en* Affectio Hypochondriaca, *in 't gemeen, dog qualyk opstijging* (Hysterica) *genoemt.*

I. S*Cheurbuik* is een quade voeding des gantschen Lighaams *(a)*, en desselfs Baarmoeder de Bovenzydebuiksquelling.

II. Het *Beschadigde deel* is de Milt, ja selfs eigentlijk de Lever niet, alhoewelze al tot medelyden getrokken is; maar de Maag, en de Melk-klieren des Darmscheels, zoo wel, die om het zelvige rondzom op den anderen leggen; als de opeengerolde Klier van het (2) Alvleesch.

III. *d'Oorzaak* is het (3) Slijm, of het dik (4) Water, dat de Maag en de evengenoemde Klieren beset; en ook de vogt van 't Alvleesch *(b)*, waer door de (5) Gyl dag aan dag verargert.

IV. *d'On-*

(1) *Affectio Hypochondriaca.* (2) *Pancreas.* (3) *Pituita* (4) *Lympha* (5) *Chylus.*

(a) Sommige beschryvense door een * quaat zap, of een filtig of raauw Bloed: sommige door een § quade gestalte, die van een melancholijke vogt, die op een byzondere wijs bedorven is (gelijk zy dit uit de besmetting bewyzen) voortkomt, en met een swakheid der beenen, en vlekken; en een weekheidt, rodigheid, en zwelling des Tandvleesch, losheid der tanden, en andere toevallen vergeselschapt is.

(b) En wel dat door 't stilstaan suurder en wranger geworden is; doet hier de scherper en dikker gal, en het filtiger speekzel, dat gestadig doorgeslikt word, by. Dat de scherpigheid der vogtigheden hier d' overhand heeft, blijkt uit d' afknaging van 't bloeden des tandvleesch, en uit de dunnigheid of weyagtigheid des

IV. *d'Onderscheiden* (*c*). De Schryvers maaken wel verscheidene onderscheiden des Scheurbuiks, doch 't voornaamste onderscheid is, datze d'eene warm en d'ander koud nemen. Maar in der daat komenze alle van eene oorzaak, te weten, uit dik Water of Slym (*d*); waar door 't geschiet, dat de Gyl niet als met sijn

H wey-

des Bloeds; uit het uitbreken der vlekken; uit de scherp-bytende, en wringende pijn: zommige hebben ook aangemerkt, dat'er sulk een scherp weyachtig vogt uit den neus der Scheurbuikige gevloeit is, die het ingedopte linnen door-at: en wat de zes niet natuurlijke dingen hier vermogen, kan een iegelijk, die een bequaam oordeel heeft, licht bemerken.

(*c*) Dese worden genomen *van de wijs der aankominge*, of *van den tijd van het aantreffen*, of *uit de toevallen Van de wijs der aankoming*, voor zoo veel de Scheurbuik of *aangebooren* of *erffelijk* is, of *mededeelig* door besmetting, &c. of door eigen schult en manier des levens.

Van de *tijd des aantreffens* is zy of *versch*, en is dan ligt te geneesen, of *veroudert*, dan is zy moeyelijker te geneesen, om dat zy haar wortels nu diep geschooten heeft.

Van de toevallen: zoo is d'eene scheurbuik met koutvyer, of zweeringen, Watersucht, Uitdrooging, Buikloop, Vliegende gicht, Bastaartpleuris, beswyming, Hooftpijn, Colijk, verscheide Buikpijn, Vallendesiekte, Kramp, * trekking der Ledematen, Doofgevoeligheid, Lammigheid, Beroertheid &c. vergezelschapt, en d'andere niet.

(*d*) Daar verscheide verstoppingen, en ** wederhoudingen der vogtigheden door ontstaan: door de wederhouding of 't stilstaan worden de vogtigheden scherper, als de diergelijke geesten namelijk vervliegen: want de stilstaande wateren vervuilen ligtelijk Severinus Eugalenus beschrijft 94 verscheide toevallen in sijn Verhandeling van 't Scheurbuik, die waardig om te leesen is.

(*e*) Voor-

* *Convulsio.* ** *Stagnationes.*

weyagtig gedeelte door de (1) Melkklieren kan lopen: hier uit ſpruiten dan zoo veele toevallen, na de verſcheidenheid der plaatſen, en de gematigtheden der Menſchen. Maar indien 'er iemand de Gal, dog dat die mede dik zy, by wil voegen, die zal ik niet tegenſpreeken.

V. De *Kenteekenen* zijn wel veel, maar ik hebbe die noit in een en't zelve Lighaam al te zamen by malkander waargenomen. De Scheurbuikige klagen by wylen van ſtekende pijn, veeltijds van zwaren weedom des Hoofts; van hartklopping en benaautheid, van windigheid der Maage (*e*), ſpanninge des Buiks, inzonder-

(1) *Glandulæ Lacteæ.*

(*e*) Voornamelijk na den eeten; daar is ook menigmaal een walging, en een prikkeling en jeuking des monds en een knaging des Tandvleeſch met bloeden by, en een loſſigheid en zwartigheid der Tanden: de adem is bang, en zomtijds ſeer ſtinkend: zy quylen veel, de pis is raauw en dun, en dan weder dik en rood, ja ſomtijds ook ſwart (gelijk wy tweemaal geſien hebben) de Pols is ongelijk, en gemeinlijk ſlap (ik heb die wel ſterk en groot bevonden, maar ongelijk). Het ſcheurbuik aart nu na 't Zydewee, en dan weder na 't galgagtig Colijk, en dan wederom na Lammigheid, en nu wederom na de Gicht (die de vliegende Scheurbuikige Gicht genoemt word, die Valer. Andr. Mollenbroccius in een byzondere verhandeling, die wel leezenswaardig is, beſchrijft. Daar worden ook verſcheide pynen gevoelt, die de Scheurbuikige zeer moeylijk vallen; als in de Tanden, in de Nek, en d'andere uiterlijke Ledematen: Voornamelijk in de Beenen, die 's avonds en des nachts voornamelijk haar verheffen: als ook by de hielen en 't plat der voeten en handen; van gelijken onbepaalde pynen der * bovenzydebuiken, die gemeenlijk zeer bezwaart en laſtig zyn; als ook quaadaardige drooge zweeren, en harde knobbelen, en roos, en gezwellen, die voornamentlijk koutvogtig (œdematus) zyn: overvloe-

* *Hypochondriæ.*

zonderheid in de slinker zyde; zy hoesten, zy meenen bywyle, dat zy verworgt worden, ademen beswaarlijk, braken, en zyn koortsig; en wenschen dat zy weder lust tot eten mogten krygen. Zy worden met de Hik, oprispingen, winden, en trekkingen der Ledematen aangetroffen. Zy beven, de leden zyn moede, en met roode of purpere vlakken uitgeslagen (*f*); en zy zyn zeer zwaarmoedig.

VI. *Voorteekenen.* (*g*) Het word wel bezwaarlijk genezen; want het is een zware ziekte, nochtans word

 zy

vloedig zweet, het welk een voorboode van de * uitdrooging of voedings ontbeering is, en d'uitdrooging zelfs; swakheid van kragten: als ook een Caros, diepen slaap, Waterzugt, &c.

(*f*) Als ook met loodverwige, en als de siekte aanneemt, soo verspreiden haar dese vlakken dikwils over de geheele beenen, zoo dicht datze een eenige swarte vlak schijnen te zyn, die leelijk in 't aansien is, en na de ** Lazery gelijkt, even als Eugalenus p. m. 7. sulks wel aanmerkt. De Vrouwenstonden stoppen op, of veranderen in een witte vloed.

Sommige meinen dat Hippocrates onder 't opschrift van *Volvulus hæmatitis*, en de siekte der Milt het Scheurbuik beschreven heeft, *lib. de intern. affect. text.* 49. *p.* 256. en *text.* 34. *p.* 239. *de buik*, segt hy, *word opgeblasen, maar daarna swelt ook de milt, die ook hard en met steekende pijn aangetroffen word; de sieken veranderen haar koleur, en die is of swartagtig, of bleek, en wel na die van Granaatschillen gelijkende, daar komt een stank uit d'ooren, het tandvleesch stinkt ook, en scheid sig van de tanden af, zy krijgen sweeren aan haar beenen, even als de doodneepen, de leden worden rank, en zy sijn ook hardlyvig.*

(*g*) Het Scheurbuik vertoont sig voornamelijk in de Lente en Herfst; in de oude lieden en volwassene, en in swangere Vrouwen is het zwaarder: en veel meer in d'agteloose om een goede wijs van leven te houden: de Kinderen krijgen 't Scheurbuik wel dikmaal in den mont, maar zelden in de beenen.

De

* *Atrophia.* ** *Elephanti.*

zy dagelijks wel geholpen. In dese gewesten is sy soo gemeen, dat'er naulijks een siekte gevonden word, daar niet wat Scheurbuiks onder is (*h*). De swakke pols is zoo gevaarlijk niet, gelijk wel in eenige andere gebreeken; want enkele dampen en winden veroorsaken deselve. Een seer naauw gezette levensmaniere overtreft de geneesmiddelen, zonder dewelke dese gebreken allengskens ongeneesselijk worden. Zeer zelden hebben zy de (1) Roodenloop, veeltijds de (2) Buikloop of (3) Afgang der onverteerde spijze, die beswaarlijk genezen word, en de Zieken met lankheid van tijd nog om hals brengt, om dat'er de Waterzugt of de Teering op volgen. Een bezwaarde Ademhaling is

(1) *Dysenteria.* (2) *Diarrhæa.* (3) *Lienteria.*

De verouderde en erffelijke [die somtijds geheele Huisgesinnen besmet en aantreft] word zeer beswaarlijk geneesen; maar de versche, of door besmetting aangekomen, word ligt genezen. Hoe de toevallen grooter zyn, hoe de siekte moeyelijker geneesen wordt. Zy eindigt somtijds wel door den afgang, Ambeyen en waterloozen: somtijds verandertze in andere siekten, namelijk, in Waterzugt, * Voedingsderving, Beroertheid, Vallendeziekte, § doofgevoelijkheid, * trekking der Ledematen, Lammigheid, &c. Sommige sterven ook wel haastig.

De Koortsen gaan somtijds wel voor het Scheurbuik, en somtijds volgen zy het zelvige; somtijds gaander brandende, quaataardige, en dubbelde anderendaagse en derdendaagse Koortsen voor: ook volgender wel derden of vierdendaagse: ook veranderen de derden of vierdendaagse wel in een Scheurbuik, of zy slaan tot 'et Scheurbuik, en vergeselschappen het zelvige: gelijk Brunnerus aangemerkt heeft.

(*h*) Derhalven menen sommige Geneesoeffenaars, dat men by alle geneesmiddelen, namelijk in dese Landen, Scheurbuikmiddelen, moet vermengen: en dat de Zieken door dit middel beter en te lichter geneesen worden.

(*i*) Die

* *Atrophia.* § *Stupor.* * *Convulsio.*

is zoo gevaarlijk een quaad niet, als men gemeenlijk oordeelt; want zy ontſtaat, even gelijk de hartklopping, nergens uit, dan alleenlijk uit dampen (*i*). Van de vlekken maake ik niet veel ſwaarigheid, ten zy datſe in zweeringen veranderen (*l*), of datſe verheven zyn. De ſwellingen der uiterlijke deelen dreigen een lamgmigheid, en ſpruiten uit den verhinderden ommeloop des (1) Waters (*m*).

VII. *Geneezings aanwijzingen.* Men moet minder agt nemen op de beledigde deelen, dan op de ſchadelijke vogtigheden; want door deze wordenze meer beſwaart, dan verdrukt. De dikke vogtigheden moet men verdunnen, en daarna by verſcheide reizen uitdryven (*n*).

VIII. *Genezing.* d'Aderlating is niet goed, maar de Ambeyen brengen ſomtijds groot voordeel toe; die men openen moet, ſooſe in de gene, dieſe gewoon zyn te hebben, opgeſtopt zyn. Sterke purgeermiddelen hebben wy vernomen altijd voor deſe Ziekte ſchadelijk te wezen; laat de ſagte, op haaren tijd gebruikt, u genoeg zyn. De vogtigheden moet men bereiden

(1) *Lympha.*

(*i*) Die ſcherper ſijn, en Winden.

(*l*) Die ſomtijds zo quaataardig worden, dat zy, de deelen verrot ſijnde, het gevoel wegnemen.

(*m*) De Loodtverwigheid der Racchen in 't Scheurbuik word van Brunnerus voor een doodelijk teeken geſtelt.

In die van 't Scheurbuik ſterven, gaan de vlekken weg maar in de ſommige komen zy na de dood weder te voorſchijn, het welk de ſelfde Schryver waargenomen heeft; daar men in de Peſttijd (*merkt*) wel op moet letten.

(*n*) Men moet de zuure, wrange en zoute vogtigheden veranderen, en dat wel met byzondere tegenſcheurbuikige middelen (die wy u nu dikmaal aangepreeſen hebben) vermengen.

(*o*) De

door verdunnende middelen, onder dewelke al de (1) vlugtige Zouten wel de voornaamste zyn. De (2) Klysteeren sijn somtijds vorderlijk (*o*).

Geneesmiddelen tegen Scheurbuik.
(Antiscorbutica.)

RAdic. Raphani, Armoraciæ, 5 aperetivæ, Petasitidis Scorsoneræ (*p*). Fol. Becabungæ, Nasturtii aquatici, Trifolii, Cochleariæ, Acetosæ, Virgæ aureæ, Scordii. Malum Arantiorum acidorum, Poma Citri. Baccæ juneperi. Gummi Ammoniacum (*q*). Cremor Tartari. Chalybs præparat. Aqua Anti-Scorbutica

(1) *Salia volatilia.* (2) *Enemata.*

(*o*) De zweetverwekkende en waterafdryvende middelen zijn ook seer dienstig.

Merkt; datmen geen spijs of Geneesmiddelen [het zy die purgeerende of veranderende, vogtigheden verbeterende of particulier of gemein zyn] in het Scheurbuik gebruiken moet, ten zy die met tegen scheurbuikige middelen vermengt zyn.

(*p*) De Rad. taraxici, zedoariæ, angelicæ, felicis, polypodii, helenii, lignum guajacum; semen sinapi, erucæ, &c. ruta muraria, piperitis f. persicaria, sedum minimum &c. worden ook byzonder gepreesen.

(*q*) Van gelijken de gomme lac, welkers tinctuur in de jeukte, zwelling, en verrotting des tandtvleesch seer gepreesen word: ook de tinctuur van flor. aquilegiæ, nicotianæ: elixir proprietatis Paracelsi (dewelke na sommiger meining niet bitteragtig, nog precipiteerend zy, namelijk, die door de distillatie gemaakt is) voornamelijk als men, in plaats van spiritus vini, spiritus cochleariæ neemt, die driemaal op versche Lepelbladeren op nieuws gegoten, en dan weder afgegoten word: als ook essentia pini. tinctura tartari antimoniata: mixtura simplex: acidulæ artificiales, &c.

(*r*) Als

tica Mynsichtii (r). Spirit. Cochleariæ per se præparat (ſ). Salis rectificati, dulcis, &c. Sulphuris, Tartari, Vitrioli, Urine, Ammoniaci. Electuarium Anti-Scorb. Schroderi (t).

Voorſchriften van uitſuiverende middelen (*Purgantia*) (u).

℞. Extr. rhei,
Catholic. an. gr. v.
Reſinæ jalapp.
Agaric. ana gr. iij.
Sal. Ammoniac. gr. iv.

(r) Als ook 't tegenScheurbuikige gediſtilleert Water van D. Dorncrellius.

(ſ) Zonder giſting, want het is niet oirbaar dat men uit de Scheurbuikmiddelen een geeſt door giſting trekt, om dat het vlugtige ſout vervliegt: ja ſommige hebben ſelfs waar genomen, dat 't ſap van de lepelblaan ſijn kragt verloor; als het maar eenen nagt en dag geſtaan had.

(t) 't Welk hy in ſijn Pharmacop. pag. 183. en 186. beſchreven heeft.

Sommige verwerpen alle melk, en dat van melk bereid word: ſommige ſteunende op de reden en ondervinding, prijſen die: want, ſeggen zy, de melk verſagt de ſcherpigheid en vervogtigt, men gebruiktſe alderbeſt twee uuren voor den eeten, daar men eenige druppelen van eenigen byſonderen geeſt by doet, als by voorbeeld van Lepelblaan, ſtinkendegouw, Peperwortel en van ſal armoniac.

(u) Sommige prijſen uittermate ſeer de tegenſcheurbuikige pillen van Timæus, die deſe zyn.

℞. Maſſæ pilul. melanag.
Querc. dr. j. ſ.
Extract. ſol. ſenn. dr. ſ.
Reſinæ Jalapp. dr. j.
Tartar. vitriol. gr. xiij.
Sal. Succin. volat. ſc. j.
Sem. Naſturtii,
Cochleariæ,
Sinap. ana. dr. ſ.
M. & cum aqua antiſcorbutica vel elixir propriet.

Ol. Succin. gutt. j.
MS. F. Pil. Num. v. deaurentur.

of

℞. Crem. Tart.
Sal. prunellæ,
Absinth. an. scrup. ſ.
Tart. vitriol.
Diagrid. an. gr. vj.
MS. F. Pulvis.

Voorschriften van bereidende Middelen.
(*Præparantia.*)

℞. Oc. Cancr. præparat. drach. j.
Tart. Vitriol. scrup. j.
Sal. prunellæ drach. ſ.
Conf. Alkermes incompletæ drach. j. ſ.
Sachar. alb. (*x*). unc. ij.
MS. F. ſ. a. Trochiſci.

of

priet. Paracelſ. F. massa. dosis van scrup. j. tot drach. ſ.

Als ook de volgende Medicinale Wijn:

℞. Herb. Cochlear.
Nasturt. aquat.
Rut. murar. an. m. j.
Rad. armorac.
Polypod. ana drach. ij.
Elleb. nigri,
Jalapp. ana drach.
Fol. senn. electa. unc. j.
Flaved. cort. arant. drach. ij.
Cinnam. morsu elect. drach. j. ſ.
Tartar. crudi dr. iij.

Concisa & crassé contusa insuantur sacculo, en doetse in een steene kan, en gieter 4 pinten Rynsche of France Wijn op; En drinkt daar des morgens een dronk af.

(*x*) Dorncrellius bewijst genoegzaam in de voorreeden van sijn dispensatorium; Molenbroccius in sijn verhandeling

of

℞. Rad. Raphani drach. iij.
Filicis unc. j.
Fol. Becabung.
Nasturt. aq.
Cochlear. an. P. j.
Tamarindor. unc. j.
Sem. apii drach. j. ſ.
Coq. *(y)* ex Aq. hordei vel Vino Rhenano in

ling van de vliegende ſcheurbuikige gigt, dat de ſuiker, en al wat van ſuiker bereid word, in 't ſcheurbuik ſchadelijk is.

(*y*) Merkt; dat de ſcheurbuikmiddelen geen koken lyden konnen, dewijl haar kragt in de vlugtigheid beſtaat, die door 't koken verdwijnt en uitwaaſſemt.

Onder de bereymiddelen word het volgende Poeder gepreeſen.

℞. Aloës,
Myrrh. ana drach. j. ſ.
Croci drach. j.
Sem. cochlear.
Naſturt. ana ſcr. ij.
M. F. Pulvis.

Maar indien iemandt het zelfde niet alleen laxeerend, maar ook eenigſints purgeerend wil maken, zo moet hy by 't zelvige poeder mengen,
Reſinæ Jalappæ,
Diagridii an. ſcrup. j.
M. deelt het in 14 doſes; neemt alle avond voor den eeten een doſis met eenig bequaam nat. Het ſal ſachtjes purgeeren.

Onder d'uitwendige plaatsmiddelen, als in de vliegende Gigt, de pijn des neks; der beenen, der voeten, ontrent het plat en de enkele, &c. word de volgende Balſamyke tinctuur zeer gepreeſen:

℞. Spir. lumbric. terreſt. unc. v.
Sal. armoniac. unc. ſ.
Cochleariæ drach. ij.
In quibus diſſolve
Sapon. Venet. unc. ij.
Camphoræ drach. vj.
Opii ſcrup. ij.
Croci ſcrup. j.
M. ſtelt dit eenige dagen en nagten te digereeren of te teeren, en filtreert of doorſygt het, en bewaart het in een dicht wel

Colaturæ unc. xxiv.
Dissolve
Syr. 5. radic unc. ij. Addendo
Spir. Vitriol. gutt. viij.
MS. F. Apozema.

De *Spiritus Salis dulcis*, *Armoniaci*, en *Cochleariæ* gaan de andere geneesmiddelen te boven.

IX. *Aan-*

wel gestopt glas tot het gebruik: men kan deze tinctuur met een heet gemaakte doek op het beschadigde deel gebruiken.

Ziet de byzondere genesing van elk toeval by Eugalenus in zyn verhandeling van 't Scheurbuik. Welker kort begryp is, datmen by elk byzonder Genees-middel, dat tot het beschadigde deel dienstig is, ook tegenscheurbuikige Geneesmiddelen moet mengen. By voorbeeld:

In de benaauwde ademhaling zoo is de Spiritus Salis armoniaci [die in de benaaude ademhaling ook bysonderlijk goet is, met tinctura croci, en aqua cochleariæ gebruikt, zeer byzonder bequaam.

In 't gezwolle, jeukend, en verrot tantvleesch is het volgende zeer dienstig:

℞. Tinctur. gum. lac. unc. ſ.
Flor. aquileg.
dr. j.
Spir. cochlear. dr. ij.
M. en wascht hier de mond en 't tandvleesch mede.

In de Vlekken: Innerlijk
℞. Tincturæ flor. aquileg.
Persicariæ
an. unc. ſ.
cinamomi
drach. ij.
Spir. sal. armon. dr. ſ.
M. dos. ad scrup. j.
met wijn of bier,

In de pijn der beenen, handen, en voeten, &c.
℞. Fol. chamom.
Sambuc.
Nasturt. aquat.
vel becabung.
ana m. j.
Bac. juniperi m. j. ſ.
Concisa & crasse contusa,
Coq. vasis opt. clausis in ſ.
q. feri lactis pro fotu,
seu cataplasmate calide
apponendo.

In

In de Buikpijnen : de pijn s Scheurbuiks gaat alle Co-k te boven; ziet twee voor-elden van den gebrooken pensfak door dese pijn by galenus *tit.* 17 *pag.* 86.

℞. Fol. cochleariæ,
Hyoſcyam.
Flor. chamomill Rom.
Sambuc. ana m. ſ.
Summit. abſinth. m. j.
Rad. Helenii unc j. ſ.
Bacc. junip.
Lauri an. drac. v.
Coq. ſ.a in ſ.q. ſeri lactis vaſis optimè clauſis.
℞. Colat. unc. viij.
vel. x. & adde
Ol. cochlear.
Elect. lenitiv.
De bacc. laur ana dr. v.
Vitell. ovor. Num. j.
M. F. Clyſter.

Uiterlijk is het cataplaſma equaam, 't welk wy tegens e pijn der Beenen gepreeſen ebben, dat maar nog by oende ſem. cumini en
Carui an. d. iij.

Innerlijk is de Spiritus ſal. rmoniac. corticibus arantior. nfuſus, met de Spiritus bac-car. juniperi en van anyszaat gemengt, zeer bequaam.

In de verſchietende pijn der § *Zijdebuiken* hebben d'ey-genſte dingen plaats, die wy in de pijn des buyks gepreeſen hebben, als ook dit liniment, daar men de Zyde-buiken mede ſal beſtrijken.

℞. Ol lumbricor terreſt.
Chamomill. rom.
Cochleariæ an. dr. iij.
M. pro linimento.

G. F. Hildanus prijſt zeer den oleum cochleariæ, die twee driemaal op verſche Lepelbladeren gegoten is. Hy moet verſch zyn.

In de pijn des Hoofts helpt het volgende liniment ſeer wel, aan de ſlapen des hoofts geſtreeken.

℞. Ol. hyoſcyami, papav. utriuſque expreſſ.
an. drach. j.
Chamomill. ſcr. j.
Aneth. ſtill. gut. vj.
Miſce.

d'Innerlijke hooftmiddelen zal men met ſcheurbuikige middelen mengen.

In de Gicht. Uiterlijk helpt de balſamike tinctuur. p. 135. beſchreven, ſeer wel, op 't beſchadigde deel geleid: innerlijk deſſentie pini en abſinthii en de volgende ſpir. lumbricor. compoſitus, die Mollenbroccius in de Verhandeling van de vliegende ſcheurbuikige Gigt, *cap.* 13. *p.* 140. beſchreven heeft:

℞. Rad.

* *Peritonæum.* § *Hypochondria.*

℞. Rad. angelicæ unc. ſ.
Ireos Illyr. unc. j. ſ.
Peucedan. unc. j.
Herb. Puleg.
Chamæp. ana m. iij.
Salviæ m. ij.
Serpil. m. j.
Flor. primul veris,
Chamomill. ana m. iij.
Hyperic. m. ij
Anthos, lavend.
an. m. ſ.
Raſur. lign. ſaſſafras
unc. ij.
Caſtor. drach. ij.
Bacc. laur. unc. ſ.

Hiſce contuſis & conciſis, giet daar den ſpirit. lumbricor. terreſtrium ſimplex op, en diſtileert dit alles; zoo ſult gy een ſpirit. lumbric. terreſtrium compoſ. hebben; 't doſis is van 30 tot 40 a 50. druppelen, met een bequaam vogt ingenomen. Merkt; dat uit de pierwormen, die door een lange giſting en verrotting in nat verandert zyn, een vlugtig zout gemaakt word, het welk tegen de Gigt een groote kragt heeft: dezelvige ſijn ook ſeer bequaam tegen de *Scheurbuikige Lammigheid* als ook dit volgende liniment.

℞. Ol. Lumbricor. terreſt.
unc. j.
Cochleariæ,
Flor. hyperic. ana unc. ſ.
Ol. Stillat. ſalviæ, rutæ,
Roriſmar. an. gut. v.
MF. Linimentum.

*In de * trekking der Ledematen § Krimpingen der zenuwen*: (dit komt de ſieken wonderlijk aan, zo dat d'omſtanders meenen, dat deſelve betovert zyn). Innerlijk is de ſpir. ſal. armon. ſeer goet op Orangie ſchillen en ſaly en Roſmaryn gegoten. Uiterlijk word het Unguentum fidum Valeriolæ, in zyn aanmerkingen, en van D. Sennertus *de febrib.* beſchreven, ſeer gepreeſen, met den oleum flor. hypericon. en cochleariæ gemengt, om de pezen mede te beſtryken.

In de Caros en den diepen ſlaap; ziet *lib.* j. *cap.* 3. onſe aanmerking vande § Slaapkoorts: p. 39. maar Merkt; dat men der altijt Scheurbuikmiddelen by moet mengen; anders doet gy vergeefſche moeyte: dit zelfde moet gy van de Geneesmiddelen in acht nemen, die

In de hertklopping, in de hertvang, in 't braken, en 't overtollig quylen of ſpuwen, of in de

* *Convulſio.* § *Contractio.* ** *Lethargus.*

Buikloop, gebruikt worden [in welke twee laatste gevallen d'opdroogende dingen, gelijk het decoct. lig. guajaci met tegenscheurbuikmiddelen bereidt, en met essentia absint. en geest van mastic. gemengt &c. seer goed zijn] in de Koortsen: (waar tegens de geest en Bloemen Sal. armoniac. op tweederley wijs vorderlijk zyn, namelyk ten aansien van de Koorts en 't Scheurbuik) in de Waterzugt.

In de Roos gebruyken wy, boven d'uiterlijke dingen, ook zweetverwekkendemiddelen; gelijk rob sambuci, aqua, spiritus flor. sambuci, bezoard minerale, spir. salis armoniaci, cochleariæ, &c. dit gebrek is zeer gevaarlijk, en moet derhalven voorzigtig gehandelt worden, op dat het in geen quaadtaardige sweering verandere.

In de sweeringen: Innerlijk zijn hier de Scheurbuikmiddelen seer bequaam, die met middelen, die de scherpigheid der vogtigheden verzagten, gemengt zyn: uitterlijk het Unguentdiapompholyg. met het zap van Bekeboom. D. Sennertus verhaalt lib 3 part. 5. sect 2. cap. 7. p. m. 25. dat 'er een zweering, die de geheele Scheen byna over, en tot het been tee diep was, alleen met Bekeboom in bier gekookt, en tweemaal daags daar opgeleid zynde, geneesen wierd. (Deeze sweeringen veranderen heel ligt in koutvyer, voornamelijk als de zweerende deelen weinig gevoelen: en worden heel bezwaarlijk geneesen, om dat de scherpigheid der vogtigheden de deelen knaagt of ineet) Zommige pryzen het decoctum van levendige Kalk, het welk met hyzondere tegenscheurbuikigemiddelen gemengt en gebruikt word: als ook het phlegma vitrioli.

In de harde knobbelen:

℞. Emplastr diaphoret. Mynsigt, (in suo Armamentario. med. Chymic pag. 509. en 510. aangeteekent) unc. j. ſ.
Rad. consol. major.
Succ. inspiss. becabungæ &
Rad. symphyt. ana drach. j.
Malax ol. distil. anethi q. s.
M. F. Emplastrum.

In 't * gebrek der voeding: In deze gelegentheid is geen beter Geneesmiddel als Geitemelk, daar eenigen tegenscheurbuikigen geest in gedrupt is.

(z) Ik

* Atrophia.

IX. *Aanmerkingen.* 1. *Jonathan Syndorp*, Jongman boven de 30 jaren, kunnende over ſijn kamer gaan nog ſtaan, gebruikte alleen dit enkel middel:

℞. Rad. Armoraciæ unc. iij.
Coq. ex ſero lactis.
Colaturæ lib. ij. dentur uſui.

Den zevenden dagh daar aan heeft hy my voor die zagte genezinge ten mijnen huize hertelijk komen bedanken.

2. H. v. B. Een rijk, beleeft, en Godvrugtig Koopman, na dat hy zeer veele lootverwige plekken, zoo op zyn armen als beenen, beſpeurde, verzogt mijne hulpe, bevreeſt zynde voor ik weet niet welke quaataardigheid. De plekken ſtonden zeer verheven, en geleken zeer wel na puiſten. Hy is door de *Spiritus ſalis Armoniaci* binnen weinige weeken volkomelijk genezen; dog hy onderhield een gezette (1) Levensmaniere (z).

IV. HOOFT-

(1) *Diæta.*

(z) Ik zoude hier nog wel eenige andere aanmerkingen byvoegen, indien 't geen ydel wederhaal van ons voorgaande zeggen was; dewyl wy in onze voorgaande redenen onze aanmerkingen tuſſchen de genezing der toevallen gevoegt hebben: wy ſullender deſe volgende evenwel by doen.

Een Jongman, ſlymerig en zwaarmoedig van aart, klaagde zeer over de beſwaartheid des Lighaams, ſwakheid der beenen, en onluſt tot eeten; na 't gebruik der ſpyſe had hy pyn en bangigheid voor 't hert; hy kreeg dikwils rode vlekken op de Beenen, die haaſt weer weggingen. ſijn Tandtvleeſch was ſlap en de aaſſem ſtinkende: hy wierd met deeze volgende weinige dingen geneeſen, namelijk met 'et innemen van de ſpir. ſalis armoniaci gut. xiv. vier a vijfmaal daags, met Wijn daar Peperwortel in geweikt was. De ſtinkende aaſſem is met het volgende poeder weg genomen, daar hy des avonds

vonds en 's morgens met de oorverhaalde Wijn een dosis an innam.

℞. Cinnamomi,
Rad. Ireos Florent.
Nuc. moschat. an. sc. ij.
Cort. aurantior. sc. j.
Lapid. prunell. scr. ſ.
Sacch. Rosat. unc. ſ.
Ol. ſtill. menthæ,
Caryophyllor. an.
gut. iv.
M. F. Pulvis in octo doses dividendus.

Voor het slappe of vooze Tandvleesch gebruikte hy het volgende:

℞. Rad. ireos flor.
Gumm. lacc. an. dr. j.
Alumin. usti scrup. j.
F. Pulviss. tenuiss. cui admisce.
Mellis rosat. unc. j.
Spir. salis q. ſ.
Pro grato acore.
Misce.

Na 't spoelen des monts bestreek hy 't tandvleesch hier mede.

Een gelukkige Geneesoeffenaar mengt by alle zyn Geneesmiddelen desen volgenden tegenscheurbuikigen geest.

℞. Cort. fraxin. tamarisc.
Rad. Fraxinel.
Cappar. an. unc j. ſ.
Polypod. querc. unc. ij.
Rapan. sylvest. seu.
armorac. unc. iij.
Herb. cochlear.
Nasturt. hyemal.
Becabung.
Acetos.
Scolependr. ana
m. iij.
Bacc. laur.
Juneperi an. dr. vj.
Summit. centau. min.
P. iv.
Stercor. anserin. unc. j.
Sem. Citri,
Sinap.
Card. bened. an. unc. ſ.
Caryophyll.
Zinziber.
Cinnamom.
Nuc. moschat. an. dr. iij.
Concisa & contusa digerantur in arena tepida cum vini Gallici lib. viij. & Spir. vini vulgar. lib. iij. per triduum, deinde destillentur ex arena per alembicum.

Ik hebbe op deze siekte wat langer gestaan, om datze in deze Landen seer gemein is, zoo dat 'er geen siekte byna gevonden word, gelijk de Autheur pag. 125. zegt, daar niet wat van 't Scheurbuik onderschuylt. Derhalven sult gy, verstandige Leezer, dit ten beste gelieven te duiden.

IV. Hoofт-

IV. HOOFTSTUK.

Van de Waterzugt. (Hydrops)

I. DE *Waterzugt* is een tegennatuurlijke vergadering van (1) te Weyagtig water. *(a)*

II. Het *Beleedigde deel* is de Buik, en dikwils het geheel lichaam en al derzelver deelen.

III. De *Naaste Oorzaak* is het (2) te weyagtig Water (*b*), het welk, zyne zeer teere vaatkens doorknagende, en aldus buiten vaten zynde, deze zeer zware siekte den Lyders aanbrengt. De afgelegene oorzaken (*c*) zijn veelerley, gelijk by de Schryvers te sien is.

IV. *d'On-*

(1) *Lympha serosior.* (2) *Lympha serosior.*

(*a*) Zommige beeldenze uit door een tegennatuurlijk gezwel des lighaams, of des zelven deels, 't welk uit een vergadering van een waterige en weyagtige vogtigheid, of van winden veroorsaakt is: ziet de naukeurige beschryving van dese ziekte by Hippocrat. *lib.* 4. *de morbis, text.* 33. en 34. *pag.* 158. tot het eynde des selven Boeks.

(*b*) En scherper: want de weyagtige, voor zoo veel als zy weyagtig zyn, knagen nog byten niet, maar maken enkelijk een uitspanning: en door de overmatige uitspanning, worden de teere watervaten gebrooken; daar nogtans (zo veel als ik heb konnen bemerken) een verstopping van de Klieren der watervaten voorgaat: en dan vloeyt het * water t'overvloedig uit, en verwekt de Waterzugt.

Onder de welke het onmatig Brandewijn drinken voornamentlijk dat des morgens geschiet, meesten tijd plaats heeft. Waar door zy dan voor eerst een Leucophlegmatia, dat is, een tusschenvleeschgelegene Watersugt, krygen: daar dan een ascites of een Watersugt, die de buik inneemt, op volgt. Ik vermoede dat dit geschiet; voor zoo veel als de Brandewijn de honger (met het suure hef-deeg

* *Lympha.*

IV. *d'Onderscheiden.* De Waterzugt word van de Schryvers op het alderbequaamste in drie soorten verdeelt; 1. In *Ascites*, in de welke de geheele Buik, en bywylen ook de beenen gezwollen zijn (*d*): 2. In *Tympanites*, die uit winden ontstaat (*e*): 3. In *Anasarca* wanneer het gantsche Lichaam te swellen komt.

I V. *Ken-*

deeg of gift der Maage, door zyn vlugtigheid en oliagtigheid, die men uit de vlam, die de Brandewijn terstondt vat, genoegsaam bespeurt, te breken en te verdoven) wegneemt: de zuure gift dan zoo verdooft of verstompt zynde, kan het voedsel in de Maag niet giften, nogh behoorlijk van malkander gescheiden worden, waar door dan nootzaakelyk een raauwe en verdorve Gyl voortkomt: doet hier by dat dese Bacchus-helden des morgens met de Brandewijn (maar dan veel eer vergif of fenyn) beladen zynde, door de verstompte of uitgebluste gift byna niets lust te eten en Ceres alzoo een scheybrief geven; maar door de ziltige scherpigheid, die in de Brandewyn is (gelyk uit de dorst blykt dieder op volgt) zeer dorstig worden: waar door sy dan om de scherpigheid te verdryven, gestadig tot drinken genootzaakt worden, en dan des agtermiddags geen Ceres maar Bacchusfeesten vieren; waar door de gift, die misschien nog in de Maag is, door dit onmatig drinken af of weg gespoelt, en de Maag slapper en onbequamer tot de koking word; dan nemen de raauwigheden toe, daar wort geen goede gyl gemaakt, daar door dan anders niet als raauw, weyagtig, slymerig of in een andere hoedanigheit gebreklydend bloed uit voortkomt; de voeding word beschadigt, de verstoppingen nemen toe, &c. en alsoo nemen de Bacchushelden met Charons Boot de reys aan. De Waterzugt volgt ook wel op Koortsen, die qualijk of niet na de konst genezen worden.

(*d*) Als ook het Klootsackxken. Merkt; dat de swelling der voeten des avonds, en na 't oeffenen des Lighaams vermeerdert: en d'andere delen des Lighaams magerder worden en uitdroogen.

(*e*) De Tympanites of Trommelzugt word van Hippocrates de drooge Watersugt genoemt, ziet *aphor.* 11. *sect.* 4. *Die,*

V. *Kenteekenen.* De Buik is geswollen of de voeten; of het aangesigt is bleek, of het geheel lighaam (*f*): de zwellinge des buiks in de vrouwen moet men naaukeurig onderscheiden en ondersoeken.

VI. *Voor-*

4: *Die, zegt hy, krimpingen hebben, en wedom om den navel, en pijn by de Lendenen, die door geen Geneesmiddel of andersints weg gaan, krygen de drooge Waterzugt.*

Merkt; dat het zelden geschied, dat 'er maar enkele winden, die de Trommelzugt veroorsaaken, in den Buik verhouden worden, maar datse meest al met water gemengt zyn: doet hier by, 't welk Platerus waar genomen heeft, dat de Winden (die den buik als een Trommel opspannen,) niet alleen in de holligheid des buiks sijn, maar somtijds ook wel alleen in de darmen.

(*f*) *De Kenteekenen van den Ascites* sijn de swelling des buiks [die nu zwanger van water is] der voeten, en meest altijd ook van 't Klootsacxken: als de zieke sig van d'een na d'andere zyde went, zoo verneemt hy een geruis als van ruischend en afloopend water: de pis is dik en weynig, somtijds ook rood; de dorst is groot, daar is een droge hoest, eindelijk een beswaarde ademhaling, een verdunning en uitdrooging van d' andere deelen, en een Koorts.

De Kenteekenen van Timpanites: de buik klinkt als een Trommel, als mender op slaat: als de Zieke op den rug legt, zoo is de buik gespannen en blijft hard: nog en verschiet niet, als de Zieke sig ter zyden omwend: hy verneemt geen geruis als 't ruischend water, gelijk in den *Ascites*, nog het aangezigt wijkt soo zeer van zyn natuurlijken stand niet af, als in d'andere twee gedaantens van Waterzugt.

Daar is ook een groter opblazing des buiks, maar een minder beswaartheid, daar gaan Krimpingen om den Navel, en Lendepijn voor: siet Hippoc. *sect.* 4. *aphor.* 11. sy rispen dikmaals op, en losen veel winden, daar is rommeling en gekreeuw by. (Men moet dese opzwelling van de uitspanning, die na de genese wonden der borst over blijft, onderscheiden, die somtijds de borst, de rug, de lendenen, het

VI. *Voorteekenen.* (g). In 't begin word sy ligtelijk genesen; en wanneer men op de (1) levenswyse niet wel agt neemt, soo komtse ligtelijk wederom. Luiden

(1) *Diæta.*

het Klootsaxken, de armen, de hals, ja somtijds het geheel lighaam bevat; 't welk ik in een Beest eenmaal waargenomen heb, 't welk in de borst gequetst was.)

De Kenteekenen van de Anasarca; het geheel lighaam is als ontzenuwt, slap en gezwollen: d'ingedrukte kuilen door de vinger blijven eenigen tijd overig; de ademhaling is altijd bezwaarlijk, voornamelijk na den eten: het vleesch gelijkt na dat van een lijk, het is sagt, bol, en bleek; de Pis is dun en wit, daar is een gestadige koorts (na dat ik heb konnen bemerken) met een kleyne en ongelyke Pols.

(g) Hippocrates heeft dese volgende voorteekenen: als *lib.* 7. *Popul: Titul:* 13. p. 838. en 839. en ook *Coac. Prænotion. Titul.* 452. *De Waterzugt*, zegt hy, *die na een brandende Koorts komt, is quaat;* 't welk C. Celsus ook getuigt *lib.* 2. *cap.* 8. *p:* 71. en *aphor:* 55. *sect.* 7. *Welkers Lever, met water gevult sijnde, in 't* * *Net komt uit te borsten, krygen de buik vol waters, en sterven.* Ziet ook *Aphoris:* 11. *sect:* 4. en *sect.* 6. *aphoris.* 35. *Indien de Waterzugtigen de hoest krygen, dat is quaat:* en dat de hoest alle hoop van genezing beneemt, blijkt uit C. Celsus *lib.* 2 *cap.* 8 *p.* 72. en *aphor.* 47. *sect.* 7. daar zegt Hippocrat. *Indien de Watersugtige met de hoest gequelt word, zo is hy buiten hoop.* Hip. stelt daar desselvigers genezing voor *lib.* 2. *Popular: sect.* 5. *pag:* 707. *Indien de Waterzugtige een zeer weeken afgang heeft, zoo sterft hy haast, en al sprekende en gevoelende;* als ook *lib:* 4. *de morb. text* 34. *pag.* 161. blijkt. En *Prænot. coac.* 456. *Indien iemant een tusschen* * *vel en vlees leggende Waterzugt met een Koorts vergeselschapt, heeft, en de pis weinig en onklaar is, diens ondergank naakt.* En in de volgende *Coac* zegt hy. *Indien in het tusschen Vel en vleesch leggende Waterzugts begin een waterige loop sonder raauwigheid* (merkt) *ontstaat, die doet de siekte genezen.* En *Coac.* 460. *Indien de tusschen*

* *Anasarca.*

* *Omentum.*

die van een quade gematigtheid zyn, geraken zeer selden tot volkome gezontheid. Kinderen, die een *Anasarca* hadden, heb ik dikwils met kleene moeyte genezen.

VII. *Genesings aanwijsingen* Ik zegge uit ondervindinge, dat d'aderlating alle Waterzugtigen schadelijk is. Het (1) te weyagtig Water moet men matigen *(h)*; 't welk niet geschieden kan, ten zy dat het lymige slijm doorsneden word. Daarna staat ons den Lyder door (2) posen t'ontlasten. Men moet het sweten, nà dat de kragten toelaten, bevorderen. De Brakinge zou hier misschien wel wat goets kunnen doen; maar ik vreese voor der selver geweldigheid; want dit middel ingenomen zynde, komt de Maag niet alleen te ontroeren, en de Zieken benaaut te maken, maar de Maag selve soo te verswakken, datse daarna de spysen noit, naar wensch des Zieken, kooken kan, 't welk ik dikwils ondervonden hebbe. Laat hier dan een ygelijk sijnen eigen sin gebruiken; ik houder niet van, nog stelse ook niet te werk.

VIII. *Ge-*

(1) *Lympha serosior.* (2) *Epicrasis.*

Vel en vlees leggende Waterzugt, die genesen was, wederkeert, beneemt sy alle hope. Van de *zweeringen* segt die grote Hippocrat. *aphor. 8. sect. 6. De sweeren worden in de tusschen Vel en Vleesch watersugtige beswaarlijk genesen.* Dit bevestigt C.Celsus van gelijken *lib. 3. cap. 21. p. 161.* dit Hooftstuk begrypt veele fraye dingen van de Waterzugt.

(h) En wel dat sout is: want dat de schadelijke vogtigheden niet alleen in grootheid, maar ook in een siltige scherpigheit buiten den regel gaan, blijkt genoegsaam uit de roode pis, en uit de dorst &c. hier sijn de Pis verwekkende met versterkende dingen vermengt, zeer goed, op dat den vorderen aanwas deser siekte alsoo belet mogt worden: Als ook de Verdrogende. Zommige hebben aangemerkt, dat de Geneesmiddelen met beter voordeel in 't breken van de Maan ge-

VIII. *Genezing.* Al die van de Waterſugt geneſen zyn, die ſijn meeſt door deze drie middelen geneſen, behoudens datſe een goede levensmanier hielden. 1. Door purgeermiddelen, by pooſen (*i*) in 't werk geſtelt, daar men nootwendig verſterkende middelen by vermengen moet. 2. Door ſweetdryvende dingen, 3. Door de *Paracenteſis*, die men te werk ſtellen moet met dat nieuwe werktuig, 't welk ik in myne Chirurgie beſchreven hebbe (*l*).

gebruikt worden, als op een ander tyd.

(*i*) Namelijk, na een bequame verandering der ſchadelyke vogtigheden zyn de Pisverwekkende middelen ook dienſtig [maar niet in 't begin] en de Verdroogende, en die de beſchadigde deelen verſterken: en 't onthouden van drank, waar door een Edelman, gelyk uit Hildanus blykt *obſerv.* 41. *cent.* 4. *pag.* 319. met een volkome ja nu geſette Aſcites aangetaſt zynde, en een afkeer van alle Geneesmiddelen hebbende, met ſig een gantſche maand lang van drank t' onthouden, geneſen wierd.

Hier komen ook ſeer wel te pas *clyſteeren*, *plaaſters linimenten*, *pappen*, *zakxkens*, *en droege baden*, *&c.*

(*l*) Lib. 1. cap. 13. pag. 52. Siet ook daar de geneeskonſtige Ontleding des Autheurs na, lib. 4 cap. 2. pag. 154. Ziet ook by Thomas Fienus tract. 6. *Chirurg. controverſiar. cap.* 1. 2. *& ſequent p.*46. *& ſeqq.*

Merkt; dat gyze in geen zwakken in 't werk ſtelt: (want gy zoud anders niet uitregten, als de voorgaande verſwakte kragten t'enemaal vernietigen en verbreken) of *In de gene*, *welkers ingewanden niet geſont en geſchonden ſijn*; *of welkers buik met winden geſpannen is.* En eer gy tot 't werk komt, moet gy eerſt een goede wijs van leven voorſchryven, en ſomtyds een ligte purgatie, en dingen die d'innerlyke deelen verſterken: na dat gy 't werktuig ingedrukt hebt, zo zult gy 't water allengxkens uit laten en maar tweemaal daags; de wonde zal men, na 't uittrekken des waters, ſtoppen: ondertuſſchen zult gy geſtadig

Geneesmiddelen tegen de Waterzugt (Hydrops.)

R Ad. Iroes. noſtrat. 5. aperitivæ. Vincetoxici. Fol. Geniſtæ, Imperatoriæ, Agrimoniæ Gummi Gotte. Aſarum. Flores Cortexque midius Sambuci. Lixivium benedictum & diureticum Mynſichtii, ejuſdemque Aqua anti-hydropica. Spiritus. aperitivus Penoti. Decoctum Chinæ, Salſæ, Guajaci. Eſſentia Martis aperi-

geſtadig verſterkende dingen gebruiken. Wy hebben te Leyden een Vrou door middel van de * buikopening geneſen geſien.

Hildanus in ſyn *Chirurg. Obſerv. centur.* 4. *obſerv.* 42. *pag.* 320. meent dat de buikopening met minder gevaar met het doorſteken van den Navel in den Aſcites kan gedaan worden; voornamelijk als de Navel ſig verheft of uit hangt: en hy verhaalt, hoe dat door deſſelvigers van zelfs komende opening de Waterzugt geneſen is: *centur obſerv.* 47. *pag.* 43. en hy bewijſt dat 'er vele Waterzugtige alſo geneſen zyn; *c.* 2. *obſ.* 58. *p.* 133. *& ſeqq.* 't is wonderbaar, en leſenswaardig, dat hy *centur.* 1. *obſerv.* 48. *p.* 43. verhaalt van een Waterzugt, die door 't Klootſaxken ontlaſt wierd: het luſt my de geſchiedenis hier by in te voegen: Een die de buik met water geſpannen was, kreeg na veel inwendige en uitwendige gebruikte middelen ſulk een groote toevloeying van water in 't ſaxken, dat 'er 't vier uit ontſtond; na het in 't werk ſtellen van bequame middelen viel 't ſaxken af, ſo dat men de Klootkens naakt ſag hangen; en daer vloeide ſulk een menigte water uit, dat de zieken van dit gebrek verloſt wierd, en lang na dien tijd gezont leefde en eenige Kinderen teelde. De natuur had de Klootkens met een eeltagtige zelfſtandigheit tegens het uiterlijk beſchadigen bekleed.

Ziet dog wat de natuur niet doet.

(*m*) Voor-

* *Paracentheſis.*

peritiva. Spiritus Salis (*m*) Sulphuris. Fæcul. Aronis (*n*). Sal. absinthii. (*o*), saliaque omnia volatilia. Cineres busonum; Concharum Ostreatum. Pulvis mandibularum lucii piscis.

Purgatie.

℞. Rad. Ireos nostrat. unc. j. ſ.
Petroselin. unc. ſ.
Fol. Agrimoniæ M. j.
Sennæ mund. unc. j.
Rhei elect. unc. ſ.
Agaric. leviss. drach. iij.
Cinnamom. acut. drach. ij.
Garyophyllor. drach. j.
MS. F. Nodulus infundendus in Vini Gallici vel vel Rhenani generosioris lib. iv. (*p*).

(*m*) Voornamelijk de Spiritus salis coagulatus van Mynsigt. in zyn *Armamentario medic. chymic.* p. 26.

(*n*) Als ook de rad. ireos en esulæ.

(*o*) Als mede het sal genistæ, stipitum fabar. sambuci, fimi columbini; dese worden nog kragtiger gemaakt, als zy met Spirit. nitri gemengt en gestremt zijn: de Spiritus en het vlugtig zout van pis word zeer gepresen.

(*p*) Om dat de Zieken zomtijds liever een bolus of broxken, poeder, of pillen willen innemen, heb ik hier deze drie volgende bereydingen by gestelt:

℞. Extract. elaterii gr. viij.
Magist. gummi gotte.
Resin. jalapp. an. gr. v.
Fœcul. rad ireos nostrat. gr. vj.
Ol. macis distillat. gut. ij.
M. F. Pilul. Num. vij.

Die men vergulden of met poeder van Caneel, &c. bestroyen zal.

Hier komen ook de Pilulæ hydroticæ van Zwelfer in pharmac. August. beschreven p. m. 213. wel te pas.

℞. Rob. baccar. Sambuc. drach. j.
Extract. elater. gr. viij.
Magist. gummi guttæ gr. vj.

Laat hy hier alle morgen vyf of ses oncen koud van in drinken. Het is een aangenaam middel, en het kan nog lieffelijker gemaakt worden met Suiker.

Zweetmiddel.

℞. Rad. Ireos Florentin. unc. j.
Salsæparillæ,
Chinæ an. unc. iij.
Lign. Guajac. lib. j. ſ.
Infusa tepidè in ſ. q. aq. communis horis 24. coquantur parum, & Colatura evaporetur lento igne ad unc. iij. rursus dissolvantur in
Aq. Petroselin. unc. xvj.
Elix. citr. ex descript. Ang. Salæ lib. j.
Filtrentur per Manicam Hippocratis
Addendo Colaturæ
Julapii rosacei q. ſ. ad mediocrem edulcorationem. MS.

Het dosis is een half once tweemaal des daags koud innemen (q).

De (1) Buikopening, gelijk ik die wil te werk gestelt hebben, is beschreven in mijne Nederduitsche Heelkonst.

IX. *Aan-*

(1) *Paracentesis.*

Ol. stillat. cinnamom.
gut. ij.
Misc. F. Bolus.
℞. Rad. mechoacann. dr. ſ.
Jalapp. scrup. j.
Magist. tartar. vitriol.
Sal. sambuc. ana gr. vij.
Ol. grayophyll.
Juniperi an. gutt. ij.
M. F. pulvis.

(q) In de genezing hebben wy van de Clysteeren, Pleisters, Pappen, &c. gewag gemaakt, derhalven sullen wy van elk een voorbeelt geven.

℞. Herbar. Gratiol.
Soldanellæ,
Flor. genist.
Sambuc. an. M. j.
Rad. ireos nostrat.
Bryoniæ an. dr. vj.
Cor-

IX. *Aanmerkingen.* 1. Ik hebbe het waterzugtig dode lighaam van zeekere arme Vrouw, over de 50 jaren oud, in tegenwoordigheid van den Grooten Ontleder *Fr. Sylvius*, en van den Gelukkigen Geneesoeffenaar *Fr. Verschagen*, en verscheide Heelmeesters, geopent. Het was my vermakelijk, in de Buik allereerst te sien een dun en vloeibaar (1) Water; daer na een lillig; ten derden een gestremt, en ten lesten, een hard, en gelijk als dat, het welk sig in het (2) Spekgeswel onthoud. Want doe konde ik te seekerder van de waare oorzaak der Waterzugt oordeelen. Ik zoude u nog wel vele dusdanige Aanmerkingen beschryven kunnen; want een eenige is my nog u genoeg, maar ik zalze elders verhandelen.

(1) *Lympha.* (2) *Steatoma.*

Cortic: intern. Sambuc.
Frangul.
an. p. ij.
Bacc. lauri drach. iij.
Sem. cumin.
Carui an. dr. ij.
Coq. s. a. in s. q. seri lactis, vasis clausis ad Colatur. unc. viij.
In quibus dissolve
Elect. hier. diacolocynth.
De baccis lauri an. unc. s.
Viteli. ovi num. j.
M. F. Clysma.

℞. Emplast. de bacc. laur. q. s. ex. gr. unc. iij.
Sterc. vaccin.
Columbinum.
ex siccat. an. dr. x.
Flor. rosar. rubr. unc. j.
Sem. cumin.
Carui an. dr. v.
Ol. rutæ,
Terebinth. an. q. s.
MF. Emplastrum.

Of legt 'er enkel maar de pleister op ad hydropem Augustan. van Zwelfer verbetert pag. 661.

FO. Grembs heeft drie fraje pappen *in sua arbore ruinosa & integra hominis p. m.* 120. *ex stercore vaccino, columbino, sulph. vivo, rad. asari, bryoniæ, ireos, baccis lauri, oleo Scorpionum.*

Ascites.

2. De Wijnkooper *Joannes la Four*, sijnde een waterzugtige, heeft, na dat hy veele middelen gebruikt hadde, en voorzag dat hy sterven zoude, gewilt dat men het laatsten middel, te weten, de (1) Buik-opening, zou besoeken. Wy hebben die op onse wijse te werk gestelt, en hy veele dagen hier door verligt sijnde, meende dat hy bykans gesont was, maar is egter niet te min gestorven. Men vergunde ons niet de Buik te openen; 't welk my seer speet: want buiten twijffel is het dikste gedeelte des (2) Waters, 't welk aldaar na gebleven was, d'oorsake van sijne doot geweest. Daar zouden 'er veele kunnen genezen worden, indienze in tijds de *Paracentesis* toelieten (*r*).

Op dese wijze kunt gy alle geneesselijke ziekten der Lever en der Milt, die uit een koude oosaak ontstaan, genesen; die uit een heete oorsaak voortkomen, heb ik voor henen beschreven.

V. HOOFT-

(1) *Paracentesis.* (2) *Lympha.*

(*r*) Een Man van omtrent 45 jaar, galagtig en tot drank heel zeer genegen, verloor zijnen eetlust, en walgde van alle spijze. Derhalven Ceres verlatende, begaf hem nog des te meer tot Bacchus, om dat hy een onlijdelijken dorst kreeg, daar na een swellinge der beenen, daar die van den buik en van 't saxken op volgde, d'andere deelen daarentegen begonden in te vallen en uit te droogen: de pis was weinig en zeer rood; de ademhaling was beswaarlijk, ja tegens den avond zodanig, dat hy overeynd most blyven staan, of gaan zitten.

Hier wierden veele dingen tegen gebruykt, als purgatien, zweetverwekkende, pisverwekkende en versterkende middelen, linimenta, &c. maar het quaat nam dageliks toe, tot dat hy, drie weeken nagt en dag gehoest hebbende, de loop kreeg (die men met geen opiata stutten konde) met een groot verlies van kragten; hy stierf 8 dagen na 't overval van de loop: op het

Kloot-

Klootſaxken was hem met goeden voortgang een ſaxken gelegt, 't welk van roode Rozebladeren, Eykenbaſten, Komijn en Karweizaat gemaakt, en met aq. vitæ Matthioli beſproeyt was.

Een Vryſter van 18 jaar kreeg uit een gaande en komende anderen - of derdendaagſe Koorts, die qualijk genezen was (namentlijk door te veel zuure dingen te gebruiken) een opzwelling der beenen, en een groote bezwaartheid en opſpanning des buiks, een moeyelijke ademhaling, zoo dat zy niet konde leggen, maar genootzaakt was regt op te blijven zitten. Ik daar by geroepen ſijnde, heb haar in korten tijd met pisverwekkende, verſterkende, en purgerende dingen genezen.

℞. Rad ireos noſtrat.
Petroſelin.
Enul. campan. an.
drach. iij.
Cort. median. ſambuc.
Fol. eupator. cannabin.
ana M. j.
Soldanell. m. ſ.
Bacc. junip. unc. j.
Sem. fœnicul dulc.
Cinnamom. acut.
Conciſa & contuſa inſuantur ſacculo. En giet daar 4 pinten Rynſche Wyn op, en laat het 4 dagen eerſt ſtaan weyken of intrekken.

Hier liet ik haar driemaal daags drie oncen teffens af drinken met ſes druppelen Spir. ſalis armoniaci.

Alle agt dagen purgeerde ſy met een purgeerdranxken, 't welk ook pis verwekkend was, en ſomtijds met het poeder, 't welk p. 144. 145. beſchreven is, dat een weinig verandert wierd.

Zy gebruikte ook van dit verſterkent en pisverwekkent conditum, de grote van een Nootemuſſchaat.

℞. Conſerv. abſinthii.
Menthæ ana unc. j.
Cort. citri. condit. unc. j. ſ.
Spec. diacalaminth. drach. ij.
Sal. ſambuc. drach. j.
Spir. nitri ſcrup. ſ.
Ol. ſtillat. cinnamom.
gut. v.
Macis gut. x.
Miſce F. Conditum.

Anaſarca.

Een oude Vryſter van 70 jaar kreeg uit een droefheid (zoo veel als ik konde bemerken) een * tuſſchenvel en vleeſch leggende waterzugt, daar was een zeer groote benaautheid in 't ademen, het geheele lighaam ſwol ſoo ſeer op, dat het wit van d' oogen zelfs uitpuilde, en d'oogappelen gelijk als in een holte beſloten ſcheenen te ſtaan: zy konde gantſch niet leggen, gaan

* *Anaſarca.*

gaan nog ſtaan; waar men de vingeren indrukte, bleven lang putten ſtaan: zy maakte weinig en raauw water, de Pols vonden wy eenigſins raſſer, als na gewoonte, en ſwak. Wy ſchreven haar de volgende middelen, dog een weinig verandert, hoewel zonder vrucht, voor:

℞. Rad. apii,
Enul. campan.
Ireos onſtrat. ana
drach. vj.
Flor. centaur. minor.
p. ij.
Raſur. ling. Guajac.
unc. iij.
Bacc. lauri unc. ſ.
Juniperi unc. ij.
Sem. urtic. Roman. dr. iij.
Coq. ex. aq. comm. ad
Colat. unc. xxx.
Adde
Syr. card. bened. unc. iij.
Spir. ſalis armoniac.
Aq. theriac. ſimpl. unc. ij.
Miſce.

Het doſis was een teugken viermaal des daags te gebruiken.

Zy was ſeer ſwak, ja klaagde altijd, dat haar hert in 't water ſwom, derhalve ſchreven wy haar de volgende tabellen voor, die te gelijk eenigſins laxeerend waren:

℞. Diacalminth.
Aromat. roſat. an.
drach. ij.
Rhabarb. opt. pulv. dr. j.
Sach. optim. unc iv.
Aq. cinnamom. & petroſel ana q. ſ.
F. ſ. a. Tabellæ ad pondus
drach. ij.

Zy gebruikte daar altemet een af. Vorders

℞. Fol. eupatorii cannab.
Menth. criſp.
Majoran.
Flor. centaur. minor.
an. M. j.
Bacc. junip. unc. ſ.
Rad. jalapp.
Mechoacann. an. unc. j.
Spir. nardi. drach. j. ſ.
Cinnamom. drach. iij.
Macis drach. ij.
Conciſa & craſſo modo contuſa ſacculoque incluſa affundantur vini pint. vj.

Dog alle deze dingen hielpen niet met alle, en na een maand ſcheydde zy uit dit doolhof van tranen.

V. HOOFTSTUK.

Van de Roodeloop (Dysenteria.)

I. De *Roodeloop* is een bloedige, en somwylen een etterige Buikvloed, met afknaging van 't vlies, of vliesen van 't gedarmte (*a*).

II. De *Beschadigde deelen* zijn ook wel de dunne als dikke darmen. De Maag word menigmaal tot medelyden getrokken, ja geeft soo gelegentheid tot de Loop.

III. De *oorzaken* sijn een te scherpe Gal (*b*), en een te zuur sap van het (1) Alvleesch.

IV. *d'Onderscheyden* (*c*). Somwijlen is 'er maar een

(1) *Pancreas.*

(*a*) Zommige beeldenze uit door een menigvuldige bloedige of etterige uitdryving van den Aars, die met krimpingen en scheuren des Buicx, versweering der Darmen, gestadige prikkeling tot afgaan, en Koorts, uit een scherpe en bytende stoffe ontstaande, den lyder moeijelijk valt.

(*b*) Namentlijk de siltige scherpigheid, als ook de dunheid des Bloeds: onder d'uitwendige oorzaaken zijn de zoodanige, die de vogtigheden scherper konnen maken, gelijk de ses niet natuurlijke dingen; als ook zekere vergiften, gelijk het Auripigment, * Rattekruit, Sublimaat, Colocynth. alsmen die qualijk gebruikt; ziet meer dingen by Hildan *de dysenteria p. 666. & seqq.* die deze siekte naaukeurig beschreven heeft.

(*c*) Somtijds worden de dunne darmen beschadigt, somtijds de dikke, somtijds ook allebey.

De Roode loop is somtijds gedurig, somtijds gaande en komende, en die sig by vlagen verheft, gelijk D. Sennert. getuigt, *pract. lib. 3. part 2. cap 7.* uit Diomedes Coronarius *Consil. 2.* zommige is een door

* *Arsenicum.*

een (1) vlies afgeknaagt, en somtijds altemaal. Bywylen vloeit'er enkel bloed, en somtijds een zamengeronne, of etteragtig uit; maar daar zijn verscheide trappen van.

V. De *Kenteekenen* moet men uit de onderscheiden halen *(d)*.

VI. *Voorteekenen* (*e*). Een diepe zweering word seer moei-

(1) *Tunica.*

* doorgaans in zwang gaande, zommige quaataardig, en de andere weder niet.

Hildanus stelt in de voorgemelde plaats drie trappen van Roode loop: d'eerste is, daar d'uitwerpselen vet, schuimig, wit, slymig, en tay zyn; de tweede, als daar vezelen en vlieskens van 't binnenste darmvlies, en bloed &c. met de uitwerpselen afschieten; de derde trap is, als 'er stuxkens vleesch van de vleesachtige zelfstandigheid, die van 't eygene vlies der darmen afvalt, te gelijk met vliesachtig afschaafzel en veel bloed en etter, gelooft worden. Deze word van Hippocrat. dan doodelijk genoemt *aphor.* 26. *sect.* 4. *Indien iemand, die de Roodeloop heeft, gelijk vleesklonterkens quijt word, dat is dodelijk.*

(*d*) Om dat men uit d'onderscheiden niet weten kan, welke darmen dat beschadigt zyn: zoo stellen wy hier deze teekenen: Indien de dunne darmen lyden, zoo is de pyn zeer scherp en groot, de Zieken worden terstont na 't pyn geen uitwerpselen quyt, zy sijn ook met bloed en etter meer door mengt, dan als de dikke alleen beschadigt zyn; want de pijn is dan zoo groot en scherp niet; de Zieke word terstont na de pijn d'uitwerpselen quyt, die ook zoo zeer met geen bloed of etter doormengt zyn: indien dat alle bey de slag van darmen beschadigt zyn, zoo is de pyn eerst zeer scherp, en daarna zagter; d'uitwerpselen sullen met bloed en etter doormengt zyn; en daar zal ook bloed en etter boven op drijven. d' Andere moet men uit de voorgezegde afnemen.

(*e*) Hippocrates heeft de volgende voorteeken, *aph.* 24. en 26. *sect* 4. *De Rodeloop, uit zwarte gal ontstaande, is doodelijk.* 't Welk C. Celsus ook bevestigt *lib.* 2. *c.* 8. met

* *Epidemica,*

moeyelijk genezen (*f*), nogtans isze geneesselijk. Een enkele knaging van het (1) binnenste vlies, d'andere dingen gelijk staande, word meest altijd, en zeer ligtelijk genezen.

VII. Ge-

(1) *Tunica interior.*

8. met deze woorden. *En ook de Krimpingen van de zwarte gal sijn dodelijk* pag. 74. *van gelijken ook, als zy by de teering komt.* aphor. 14. sect. 5. en 6. Popular. sect. 8. pag. 811. In een lange Rodeloop is de afkeer en walging van 't eten quaat, als 'er een Koorts by komt, nog arger, 't welk uit *aph.* 3. *sect.* 6. ook blijkt. Indien de Roode loop na een verstopte Milt komt, dat is goet; *aphor.* 48. *sect.* 6. en *aph.* 43. *sect.* 6. Als de verzwering der darmen by een verstopte Milt komt, en daar dan een lange Rodeloop op volgt, een tusschen vel en vleesch leggende Waterzugt of een * gladdigheid der darmen, die sterven. Ziet daar C. Celsus ook op na, in de gemelde plaats.

* *Lienteria, als de spijs soo raauw geloost, als ingenomen word.*

Aphor. 23. *sect.* 7. de Rodeloop na een ongemengeld uitwerpsel veroorzaakt, is quaat: als ook *aph.* 75. en 76. Omnibon. Ferrar. *de morb. infant.* pag. 227. en 228. *Die een Roodeloop heeft*, zegt hy, *en dat dan iets agter sijn slinker oor zig swartagtig als een carbo vertoont, met een groten dorst, zal den tienden dag sterven, en zal dit niet overkomen of ontgaan.* Van gelijken geven de lange wakingen, ongemengde, swarte, en stinkende uitwerpselen, veel bloedloozing, de hik, het braken, de pijn voor 't hert, en de dorst &c. te kennen, dat de Roodeloop gemeenlijk dan doodlijk is, gelijk Riverius getuigt *prax. lib.* x. *cap.* 6. *p. m.* 476. ziet ook by Hipp. *lib. de victus ration. in morb. acutis* en Coac. *tit.* xxi.

(*f*) Voornamelijk, als zy in de dunne darmen is (gelyk uit Aëtius blykt *Tetr.* 3. *serm.* 12. *cap.* 43. want de Geneesmiddelen konnen daar zoo ligt niet by komen) ziet nogtans des zelfs genezing by Hildanus in de zelfde plaats, die wy terstont genoemt hebben: en by J. Schenkius *observ. med. lib.* 3. *observ.* 124. *& seqq. pag. m.* 632. *& seqq.*

(*g*) d'O-

VII. *Genezings aanwijzingen.* De Roodeloop, voor soo veel zy de Roodeloop is, wijst ons noit d'Aderlating aan. De quade vogtigheid moet men matigen en uitloozen (*g*); in deser voegen worden de delen alderbest versterkt.

VIII. *Geneezing* (*h*). In dese groote Ziekte gebruik ik naaulijks meer dan drie Geneesmiddelen; te weten, Purgeer- en altereer-en plaatsmiddelen, en de zelvige zeer weinig; want deze zieken kunnen den overvloed van drank, of spys, of Geneesmiddelen naaulijks verdragen.

Geneesmiddelen tegens de Roodeloop,
(Antidysenterica.)

RAdices bistortæ, tormentillæ, plantaginis, verbasci, symphyti majoris. Folia bursæ pastoris, Equiseti, Myrti, Quercus, Saniculæ, Flor. balaustior. rosarum rubrarum. Semina papaveris, sophiæ Chirurgorum. Baccæ Myrti. Mespila. Nucis cupressi, moschata. Lignum santalum. Acacia, Hypocystis, Sanguis draconis, ejusque imprimis Lachrymæ, Mastix, Tragacantha. Coagulum sanguinis leporini. Cornu Cervi (*i*). Cochleæ ostrearum calcinatæ; Ossa bovina itidem

(*g*) d'Openinge der vaten moet men sluiten, de swering zuiveren, en der selver genesing bevorderen: het te veel afgaan zagtelijk t' samen trekken: en in 't gebruik der bequaame middelen eenigen tyd aenhouden, op dat de Zieke niet ligt weder instorte.

(*h*) Merkt; dat men de genesing van de Roodeloop somtijds na desselvigers toevallen en onderscheiden, en trappen, die pag. 150. 151 aangetekend zijn, veranderen moet.

(*i*) Als ook des selfs Geley. Hildanus pag. 676. pryst ook de Pierwormen zeer, 't welk van Sennertus en Wierus ook bevestigt word. Zoo word den lapis bezoar van Hildanus ook

itidem calcinata. Bolus Armena, Corallia, Margaritæ. Lapis hæmatites. Terra sigillata. Succus agrestæ, granatorum, cydoniorium. Vinum rubrum stypticum, sed non dulce. Syrupus cinnamomi, de mentha, myrtinus, granatorum. Miva Cydoniorum. Narcotica omnia (*l*).

℞. Lachrymarum Sanguinis draconis gr. xxv.
Aq. menthæ unc. j.
Plantagin. unc. ij.
Cinnamom. unc. ſ.
Syr. de Symphyt. Fernel. unc. j.
Laudan. opiat. gr. ij.
MS. *Hy neeme dit lepelswijs in.*

ook zeer geprezen. Het crocus Martis astringens, en de terra vitrioli dulcis zijn hier seer bequaam: doyeren van eyren, met Melk en Kaneel bereyd: Syr. rosar. solutiv. als het pandaleum, welkers beschryving aldus is:

℞. Myrobalan. chebul. unc. j ſ.
Citrinor. dr. vj.
Passul. cum arill. contrit. unc. ij.
Coq. in lib. iij. ſ. aq. chalybeatæ ad
Consumpt. medietat. in colat. dissolve
Sacchar. q. v. Aromatizetur
pulvere cinnamom. grosso modo contuſ. drach. vj.
Misce. *dit Purgeert en trekt t'zamen.*

(*l*) Gelijk de theriaca, diascord. Fracast. &c. en de volgende tabellen:

℞. Spec. diarrhod. abbatis drach. j.
Corn. cerv. usti & pulv.
Croci Martis astring. an. drach. ij.
Cinnamom. elect. & pulv. scrup. ij.
Lapid. bezoar,
Confect. alkermes ana scrup. j.
Sacchar. in aq. plantag. & cinnamom. ana q. ſ. dissolut.
M. F. ſ. a. tabellæ.

En 't volgende electuarium:

℞. Conserv. rosſ. rubr. unc. ij.
Diascord. Fracast. dr. iij.
Confect. hyacinth. drach. j.
Balsam. sulphur. therebint. vel

of

℞. Conferv. rofar. rubrar.
Menthæ. an. unc. j.
Cortic. Arant. condit. dr. vj.
Off. bovinor. calcinator. drach. j. ſ.
Corall rubr. præparat. drach. ſ.
Diafcord. Frac. drach. ij.
Succi Acatiæ ſcrup. ij.
Syr. myrtin. par.
MS. F. Conditum molle.

Hier van neeme de Sieke dikwils een vierendeel loots,

of

℞. Laud. opiat. gr. iij.
F. Piluæ Num. vj.
Deaurentur.

Hy zal yder uur een van deze gebruiken, tot dat de vloed ophoud.

Plaatsmiddelen. (Topica) (*m*).

℞. Terebint. Argentinenfis cum Vitello ovi.
diffolutæ drach. ij.
Pulv. rofar. rubr. ſcrup. j.
Diafcord. Fracaſt. drach. j. ſ.
Lactis Vaccini unc. viij.
MS. F. *Enema*, die men fomwyls driemaal des daags herhalen moet.

℞. Ol.

Peruvian. ſcr. ſ.
Priapi ceti raſ. dr. ſ.
Cinnamomi acuti pulv. ſcrup. ij.
Syr. myrtin. q. ſ.
M. F. Conditum.

Het dofis hier van is de grote van een Notemuſſchaat:

Als ook ſpecies diaplantag. diamartis Mynſichtii in ſuo Armamentario med. chymic. 102, en 121.

(*m*) Onder de Plaatsmiddelen word het Unguentum Comitiſſæ geprezen: en D. Agricola in ſijn Aanteekeningen over Poppius *Tom.* 2. *pag. m.* 886. prijſt deſe volgende Pleiſter uitermaten op Zeem geſtreeken, op de Navel der Kinderen gelegt.

℞. The-

℞. Ol. Nucist. expreff. drach. j. ſ.
Macis ſtillatit. ſcrup. j.
Sem. papaver.
Hyoſcyam.
Myrtillor. an. unc. ſ.
MS. F. *Linimentum*, waar mede men de (1) bovenmiddelbuik beſtryken ſal.

Als men Purgeeren moet.

℞. Pulv. rhei elect. (*n*) ſcrup. ij. vel. dr. j.
Dit is wel een bekent, dog zeer goed en veylig Geneesmiddel in deze onze gewesten. In warmer Landſtreken is het min dienſtig.

of

℞. Eytract. Rhei gr. xvj.
Laud. opiat. gr. j.
Ol. Menthæ gutt. j.
MS. F. *Pilulæ Num. iv.*
Deaurentur.

IX. *Aanmerkingen.* 1. De Vroedvrouw van mijn waarde Gemalinne, 50 jaaren oud zynde, heeft niet meer dan eenmaal het Poeder van *Rhobarbar* gebruikt; maar dikwils de pillekens uit *Laud. opiat.* gelijk ook de bovenbeſchreve Klyſteer. Zy is binnen 14 dagen volkomelijk genezen, datze nogtans ondertuſſchen gedurig Koortſig was, en meer dan twintig reizen 's daags, ſoo

(1) *Epigaſtrium.*

℞. Theriac. Androm. unc. j.
Terr. ſigill. dr. ij.
Croc. Mart. dr. j
Extract. tormentill. drach. ſ.
M. F. Emplaſtrum.
Men kander nog wel een dr. anſerin. of argentinæ pulv. by doen.

(*n*) En een weinig gerooſt, daar by doende unc. moſchat pulv. ſcrup. ſ. ziet van deeſe zaak Avicenn. *lib.* 2. *tract.* 2. *p. m.* 91. en Hildanus p. 686.

(*o*) Ziet

ſoo wel etter als bloed quyt wierd. Zy was en is noch bloedrijk.

2. De Dienſtmaagt van de Kapitein N.N. bloedrijk zynde, hadde zeſtigmaal des daags bloedigen afgang. Zy heeft dezelve geneesmiddelen gebruikt, en den twaalfden dag daar na weder kloek en gezond het Huiswerk waargenomen.

3. De Zoon van de Weduw van Aſperen, gewoon zynde Brandewijn te drinken, geraakte aan een pijnlyke Roodeloop: hy loosde geronnebloed, dat ſeer ſchoon van verwe was, namentlijk, Hartadersbloed, en dat dikwils tot twee ponden gewichts. Het doode Lighaam geopend hebbende, zoo bevond ik de (1) dunne Darmen hier en daar met (2) Koutvyer bezet, (*o*) de vlieſen afgegeeten, en op vier plaatſen doorboort (*p*).

VI. HOOFT-

(1) *Inteſtena tenuia.* (2) *Sphacelus.*

(*o*) Ziet diergelijken voorbeeld by Hildanus.

(*p*) Een Vrouw van vijftig jaaren, ſwaarmoedig en Graveelig, kreeg de Roodeloop: zy moeſt byna geſtadig afgaan: den vierden dag was de afgang met bloed en etter gemengt, met ſeer groote pijn in de Buik; zy kon niet ſlapen, en had de Koorts; wy ſchreeven haar tot dien eynde de volgende mixtuur voor, 't welk de ſcherpigheid der vogtigheden matigt, de pijn verzagt, en tamelijk t'zamen trekt.

℞. Aq. plantag. unc. ij. ſ.
Cinnamom. dr. vj.
Confect. hyacinth:
drach. j.
Diaſcord. Fracaſt.
drach. j. ſ.
Sang. dracon. ſcr. ſ.
Laud. opiati gr. iij.
Syr. myrtin. unc. j.
Miſce.

Hier dronk zy alle uur een á twee lepelen vol af; dog met weinig ligtenis; daarna gebruikte zy een Purgatie van gerooſten Rhabarber, ſcrup. ij. unc. moſcat. ſcrup. ſ. na deſes gebruik ging zy zo dikmaal niet af, maar de pijn hield niet op. Wy lieten haar deeze volgende Klyſteer zetten.

℞. Lact.

℞. Lact. bubuli chalybeat. unc. viij.
Terebint. Venet. in ovi vitello diffol. unc. ſ.
Mell. roſar. unc. j.
Balſam. ſulphur. terebint. ſcrup. ſ.
M. F. Klyſteer.

Door deze Klyſteer, die zy lang by haar behield, minderde de pijn vry veel, zy gebruikte alle avonds een pilleken van laudanum opiatum.

Zy at ook dagelijx Koeyemelk met ſterke Kaneel gekookt, zoo wierd zy met deze dingen binnen 8 dagen geneeſen.

Een andere Vrouw van ontrent 40 jaaren kreeg een Loop, en, dewijl zy die verwaarloosde, den derden dag daar aan, na mijn onthoud, de Roodeloop: zy konde door de ſeer groote pijn dag nog nagt ruſten. Na de voorverhaalde purgatie gebruikte zy van dit volgende Conditum, de groote van een Notemuſſchaat:

℞. Diaſcord. Fracaſt. drach. iij.
Confect. hyacinth. drach. j. ſ.
Corn. cerv. uſt. drachm. j.
Cinnamom. acut.
Nucis moſchat. ana drachm. ſ.
Syr. myrtin. q. ſ.
M. F. Conditum:

Zy gebruikte ook Koeyemelk met Eykeſchorſſen en Kaneel gekookt, en gekleinſt, daar een a twee doyeren van eyeren in geſlagen waren. En wierd alſoo binnen een week t'eenemaal geneeſen:

Merkt: Indien de ſweering in de dunne Darmen is, zoo zal dit volgende wondapozema dienſtig zyn.

℞. Rad. conſol. major.
Tormentill. ana unc. ſ.
Fol. alchimill.
Argentin. ſ. auſerin.
Pirol.
Heder. tereſtr.
ana M. i. ſ.
Flor. roſar. rubr.
Summit. hyperic. ana M. ſ.
Raſur. priap. ceti drach. j.
Raſur. Corn. cervi dr. ij.
Coq. ex vino rubro ad colatur. unc. xxv. in quibus diſſolve.
Syr. de Symphyt. Fernelii.
Myrtin. ana unc. j. ſ.
Tinct. cinnam. unc. ſ.
M. pro Apozemate.

Hier moet de Sieke drie a viermaal, drie oncen van drinken, met drie a vier druppelen van den volgenden Balſem:

℞. Balſam. ſulphur. aniſ. Peruvian.
Tinctur. flor. hyper. ad conſiſtent. ex

tract. Evaporat.
ana fcrup. j.
Mifce.

Maar zoo de fweering in de dikke darmen fchuylt, fo fal men een Clyfteer fetten van Koeyemelk en Terebint, &c. bereyd, die p. 158, befchreven is.

VI. HOOFTSTUK.

Van de Lervloed (Fluxus Hepaticus.)

I. IK noeme defe vloed byna geen *Levervloed*, om dat het geen oprechte is, en om dat de Ouden, voor zo veel zy die befchreven hebben, bedrogen geweeft zijn. Want zy is niet anders als een opening van de Hartaderen der Milte, die ik de (1) bovenfte Speenhertaderen noeme (*a*).

II. In koude Geweften is zy zelden gevaarlijk, in warme altijd.

III. Zy word *genezen* door middelen, die tegen de Roodeloop dienen (*b*).

IV. *Aan-*

(1) *Hæmorrhoidales fuperiores.*

(*a*) De Vogtigheid, die der uitvloeyt, is als Water, daarmen vlees in afgefpoelt heeft, en word wel fonder byting, maar niet fonder befwarende pyn, met opblafing der oogfchelen, en fwelling der voeten en raauwe uitwerpfelen geloofť; de Sieken konnen veeltijds niet flapen; vele ftellen dat defe Vloed van een overvloedigwey; 't welk met het bloed gemengt word, en de vaten verflapt, of uit rekt, voorkomt.

Indien daar fuiver Bloed fonder pyn en verfwering geloofť word, gelijk uit d'anmerking des Autheurs pag. 160. blykt, foo word defe vloed een onechte of baftaart Levervloed genoemt, of ook wel een Bloedloop. Defe ontftaat dikmaal uit den overvloed van bloed, of uit geberfte Bloedvaten.

(*b*) Om dat dit gebrek meeftendeel van een overtollig wey, dat fig met het bloed mengt, en de vaten uitrekt en

IV. *Aanmerking.* De Heer *Johannis Provoost*, een vroom en eerbaar Man, nu een Koopman, te vooren een Zoon van Machaon, was met eenen over grooten Bloedvloed gequelt; de plaatse ontrent den Navel dede hem eeniger mate wee. Ik heb hem een Narcotijke of verdoovende Mengeling voorgeschreven; en daar na dit laxeerend drankje:

℞. Rhei elect. drach. ij. ſ.
Sem. aniſ. ſcrup. j.
Coq. ex aq. borrag. in Colat. unc. ij. ſ. diſſolve.
Syr. roſ. ſol. cum Senna unc. j.
MS. F. Hauſtus.

Binnen drie dagen heeft hy ſig beter bevonden, en veele jaaren daarna luſtig, gelijk hy nog doet, geleeft (*c*).

en verſlapt, zijn oorſprong te nemen geſtelt word; zoo blijkt genoegzaam, dat men 't ſelvige verminderen moet; namentlijk door zweet- en * pisverwekkende middelen, die met wrange verſterkende middelen gemengt moeten zijn. Als men voor eerſt het veel drinken van waterige dingen verboden heeft, op dat het overtollige wey mindere, en deſſelvigers nieuwen aanwas geſteut, en de deelen, die al beſchadigt ſijn, verſterkt worden; dan moet men tot de § verdoovende dingen komen. Maar merkt; dat menze met t'zamentrekkende en verſterkende mengen moet.

Sennertus prijſt het afzietſel van Queên uitermaten; het zoude nog bequamer ſijn, als men dat met lange Rozynen, Agrimoni, (ſiet hier by Poterius *Pharmac. Spagyr. pag.* 328.) en weegbreeblaanzaat, en Netelen bereit.

De tinctura Martis aſtring. corallor. ſulphur. vitrioli, &c. word hier mede zeer gepreſen. Als ook het ſal corallor. het welk Hartman *prax. chimiatric. pag.* 118. *cap.* 150. boven alle andere Geneesmiddelen pryſt.

(*c*) Een gelukkig Genees-oeffe-

* *Diuretica.* § *Narcotica.*

oeffenaar gebruikte na een à twee voorgaande zweetmiddelen die (na Verandæus oordeel) in 't werk gestelt hebbende, dese volgende tabellen:

℞. Spec. diatrion. santal.
Corall. rubror. præpar.
Sem. plantag. ana dr. j.
Rhei. elect. pulv. dr. ij.
Sacchari rosar. unc. iv.
Aq. cinnamom.
Plantag. an. q. s.
F. s. a. Tabellæ n. xvi.

Dese geeft hy drymaal daags in, en altemet het volgende electuarium:

℞. Rob. passulat.
Mivæ cydoneor.
Conserv. rosar. rubr.
antiq. ana unc. j.
Diascord. Fracast. dr. v.
Spec. diatrion. santal.
drach. j. s.
Corn. cerv. præp. dr. j.
Croci Martis astr. sc. ij.
Syr. mirtini,
Cydoneor. ana. q. s.
M. F. Electuarium.

Laten de sieken van dit Electuarium, drie a viermaal daags, de groote van een Kastanje gebruiken.

VII. HOOFTSTUK.

Van het Darmwee. (Ileos.)

I. ILeos *(a)* of *Darmwee* is een wederhoudinge des (1) Gyls en des dreks, zo wel in de dunne, als dikke Darmen *(b)*.

II. De *Beschadigde deelen* hebbe ik nu gesegt *(c)*.

III. De

(1) *Chylus.*

(a) De Latynen noemense *Volvulus*, dat is een kink', of *Miserere mei*, dat is ontfermt u myner; zommige noemense *Chordapsus*, dat is een snaardrukking, om dat de darmen so strak als een gespanne snaar sig vertoonen.

(b) Daar groote pyn en krimping, en somtijds braking by komt.

(c) Soo heeft Hildanus waargenomen, *Centur. 1. observ. 61. pag. 49.* dat de oorsprong en 't begin van dat gebrek by de blinden darm was, en redeneert daar ter plaats op dese wys: daarom meen ik dat het * Klapvlies (dat Bauhinus in 't begin van de darm colum gevonden heeft) voor eerst

* *Volvula.*

III. De *Oorzaak* (*d*) is byna altijd de Gal, welke, nu te scherp zynde, pijn, onsteeking, en een averegs verkeerde beweeging der darmen veroorsaakt; en dan weder te dik zynde, den Afgang niet bevordert, waar door de drek verhard word.

IV. *d'Onderscheiden.* d'Een komt van onsteeking voor, d'ander van verharde drek (*e*); de derde van een averechts verkeerde beweging der Darmen (*f*).

eerst uit d'ontsteeking van de blinde darm zo toe getrokken genepen word, dat 'er gants geen uitwerpselen doorgaan konnen, en dat d'ontsteeking dan soo aanwast, dat ten laatsten de geheele darm ileum, en d'ongelegene deelen eindelijk met het vyer en gantsche versterving aangetast worden, gelijk ik in alle, die van my geopent zyn, bevonden hebbe.

(*d*) In alle de geopende lichamen, die van dit gebrek gestorven waren, hebben de naauwkeurigen bevonden, of dat het vyer de darm ingenomen had, [gelijk Riverius *centur.* 3. *observ.* 26. *pag. m.* 227. ook getuigt] of dat de ingang des dunnen darms tot het naaste deel door wind seer opgespannen was.

En dat somtijds het * slymig vogt [gelijk Hippocrat. *lib. de gland. text.* 9. *pag.* 420. bewijst] of groote versweeringen, of scherper vogtigheid, of winden, &c. d'oorsaaken van dit ellendig gebrek konnen zyn, kan een iegelijk wel bemerken.

Onder d'uitterlijke oorsaaken tellen de Schryvers voornamelijk, de te veel verhitte en verdroogende lugt, voor zoo veel als zy de Gal overvloediger en scherper kan maken; Als ook dodelijke Medicinen en Vergiften; als ook het onmatig gebruik van Boonen, Erweten, Queën, Mispelen, &c.

(*e*) Veele Geneesoeffenaars getuigen, dat de verharde Kamergank, als ook d'ontsteeking, en het vyer somtijds van een darmscheursel [*enterocele*] veroorsaakt zyn; siet hier van een voorbeeldt by Hildanus *centur.* 6. *observ.* 37. *p. m.* 545.

(*f*) d'Ander ook wel van een ** druppelpis (gelijk Hippocrat. *aphor.* 44. *sect.* 6.) of van

* *Pituita.*

** *Stranguria.*

V. *Kenteekenen.* De teekenen van *Ontsteeking* zyn geduurig Koortse (*g*) Braking (*h*), hitte ontrent de Navel, een gestopt lijf: *van Verharde onreinigheden* (*i*); Een beswaarde weedom des Buiks, minder Braking, insonderheid in 't begin; benaautheid der (1) omgelegene Hertsdeelen, een sagter koorts (*l*), *Van d'averegts verkeerde beweging der Darmen*; een geduurig uitbraken der ingenome spijs en drank en geneesmiddelen, ja selfs van de Klisteeren, Zetpillen, en drek (*m*)

VI. *Voorteekenen.* Alle Darmwee is een gevaarlyke ziekte,

(1) *Præcordia.*

van een scheursel, gelijk wy terstont uit Hildanus verhaalt hebben. Een ander van *een zweering*, *en andere harde gezwellen*, die den eenen of den anderen darm toeparssen, en de doorgang der uitwerpselen, en de beweeging des bloeds in die deelen beletten: een ander van *winden*, gelijk uit Hippocrat. blijkt, *lib. de flatibus text.* 14. *pag.* 407. en uit Fienus, in zyn Verhandeling van de winden.

(*g*) Die hevig is, en een seer groote pijn.

(*h*) En wel van een slymerige en Galachtige vogtigheid, die voornamelijk in 't begin te gelijk met een losing des Kamergangs door de mond gewend is te volgen.

(*i*) Daar gaat een verstoppinge des Kamergangs, die veele dagen geduurt heeft, voor (gelijk zulks uit d'aanmerking van den Autheur §. ix. blyken kan) daar is in 't begin geen pyn, maar daar na volgter een bezwarende, gelyk de Autheur getuigt, die doover is, als die van d'ontsteeking. Siet by Hippocrat. *lib.* 3. *de morb text.* 15. *pag.* 105. en *lib. de intern. affection. text.* 47. *pag.* 254.

(*l*) Ja somtijds wel geenige metallen.

(*m*) Als ook een koutheit der uiterlyke leden en des geheelen lichaams (gelyk sulks blykt 3. *Populat. ex ægroto nono*) en een opstopping der pis, en een intrekking des aars, &c.

Of 'er het Vyer al is, verneemt men uit het schielijk aflaten van de pijn.

Indienze van Winden ontstaat, zoo gaander teekenen van 't Colyk voor: indien van een Breuk, of zweering of van

ziekte, maar die van verharde drek veroorsaakt is, valt ligter dan d'andere te geneesen (*n*).

VII. *Geneesings aanwijsingen.* (*o*). De pijn moet men versagten, maar geensins door Nacotyke of verdovende middelen; ten ware in ontsteeking, die beter geholpen word door verkoelende sweetdryvende dingen. De omgekrolde Darmen moet men weder in haar oude plaatse herstellen (*p*); de verharde drek versagten, zoo ras het doenlijk is, uitdryven.

VIII. Ge-

van andere harde geswellen, zoo sijnder zoodanige teekenen by, als elk gebrek mede brengt.

[*n*] Als ook die van Winden ontstaat, maar als 'er een braking van Galachtige en slymerige vogtigheid in 't begin by is, soo isse doodelijk na Galeni getuigenis *lib.* 6. *de loc. affect: cap.* 2. *p.m.* 770. die van Zweeringen en harde geswellen komt, is naaulyks te helpen, ja genoegsaam ongeneeselijk.

Hippocrat. *aphor.* 44. *sect.* 6. segt; *Indien tot een druppelpis een* * *darmking toestaat, zoo sterft de Lijder binnen* 7. *dagen, ten zy dat 'er een Koorts bykomende, hy veel water maakte*; 't welk hy nog bevestigt, *Coac. prænot. tit.* 3. 314. *pag. m.* 568. 't selfde getuigt ook C. Celsus *lib.* 2. *cap.* 8. *pag.* 70 en 74. en *aphor.* 10. *sect.* 7. *Indien 'er braken, of hik, of trekking der Ledematen, of Raaskalling na een Darmwee komt, dat is quaat*, daar Hippocrat. *Coac. prænot.* L. C. 303. de Doofheid nog by doet. Siet ook *prædict. text.* 22. *p.* 485. en *lib.* 3. *de morb. text.* 15. by 't eind. *Indien de Koorts na een geneese Darmwee komt, zoo isser geen hoop meer*, het Darmwee komt meest in den herfst, na Hippocrates getuigenis *aph.* 22. *sect.* 3.

(*o*) d'Oorsaken en onderscheiden sullen den verstandigen genoeg zyn.

(*p*) Ziet ook Riverius na, *prax. lib.* 10. *c.* 2. *p.* 456. en F. de le Boe Sylvius. *prax. l.* 2. c. XV. *Soo dikmaals*, segt hy, *als het onderste deel van de Darm in het bovenste schiet, zoo is 'er hoop om dit door spijse, die men gebruikt, of door konst met lode of goude Pillekens* (met Olie van Olyf

* *Volvulus.*

VIII. *Geneezing* (*q*). d'Aderlatinge is goet in d'ontsteeking; anders is zy ten hoogsten schadelijk. Ik ken naaulijks eenige siekte, die sterker purgatien verdragen kan, als die uit verharde drek voortkomt. Smeeringen (*r*) en Badstoven zyn vorderlijk. Tegens een verkeerde

Olyf of van zoete Amandelen) *in te slokken te genezen. Maar dan niet, als het bovenste deel in het onderste gaat, om dat het ingesloote deel allenxkens al verder gaat, waar door de naeuwigheit meer en meer toeneemt, en de doorgank van alles, dat in de darm gehouden word, belet; tot een laatste geneesmiddel in dit geval, als ook in de verharde Kamergang soude men een blaasbalg in den aars konnen zetten, doorwelkers middel het ingeschote bovenste deel des darms, door 't inlaten des winds, en 't opspannen der darmen, in zijn natuurlijke plaats soude konnen gebracht werden, en na 't uittrekken des blaasbalgs een Clisteer stellen: gelijk Hippocrat. leert lib.* 3. *de morb. text.* 85. *ontrent het midden p.* 106. *en* Zacutus Lusitanus *lib.* 2. *admirand. prax. observ.* 28. *pag. m.* 199. 200 en 201. die daar ook verscheide Artzen over de wijs deser genesing vergadert heeft. Aurelianus mispryst dit werk aldermeest om de koudheid der Lucht: maar men kan dit ongemak wel voor komen, als men het (gelijk Riverius raad) by 't vyer doet.

[*q*] Ziet de geheele genesing by Hippocrat. *lib.* 3. *de morb. text.* 15. *L. C.*

[*r*] Die op de volgende of diergelijke wijs konnen voor geschreven worden.

℞. Unguent. de arthanit. unc. j.
dialth.
Ol. chamomill. ana dr. vj.
Amygdalar. dulc.
Lilior algor.
Diacolocynth.
Querc. an. unc. ſ.
Butyr. recent.
Axung. human. dr. vj.
M. F. Linimentum
om de buik mede te smeren.

Sommige nemen het § net en de warme darmen, die zy uit een levendig Dier trekken dat voor de kamer van den Sieken geslagt word, en leggenze met warme doeken op de buik. Indien de pijn niet ligt, hervatten zy dit een uur daarna.

§ *Omentum.* Ru-

keerde beweging der darmen zijn desez levige middelen goet. Groote Laatkoppen, zonder * snijding op de Navelgezet, worden van eenige gezegt nut te wesen. Ik derve hier van die snijding niet spreeken, die misschien veele behouden zoude (*ʃ*). De Klysteeren sijn hier overal nut. (*t*)

Wan-

* *Scarificatio.*

Ruland. heeft de pijn in de buik, die uit een Darmwee ontstond, geneesen *Centur.* 7. *observ.* 74. *p. m.* 583. met een saxken, dat met Verkens-drek in azyn gekookt gevult was, en op de buik gelegt. Dog als gy daar nog Geyte-drek by dedet, (ziet hier J. Rulandi *Pharmacop. novam* op na, daar hy handelt vande verscheide drek en pis, *p.* 8. 39. 64. 101. 128. &c.) soo soude het te kragtiger werken, voornamelijk als de Navel eerst met Zivet bestreken wierd.

(*ʃ*) Ziet derhalve de geneesoeffenende ontleding des Autheurs na p. 154. en 155.

(*t*) By voorbeeld:

℞. Rad. althææ, &
Malvæ cum toto
ana unc. j. ſ.
Flor. chamomil.
Nymph.
Sambuc. ana p. ij.
Sem. cum in. unc. ſ.
Lini,
Fœnugræc,
Lumbricor. terrestr.
contus. (ex mente
D. Wienr. Hildani &
Tielemanni) ana un. j.
Decoquantur ex aqua hordei: Colatura podex soveri potest vel ex ejusdem unc. viij. adde
Ol. diacolocynth. Q.
unc. ſ.
Lilior. albor. unc. j.
Salis nitri drach. ſ.
M. F. Clister, 't welk men dikmaals hervatten moet.

Men zoude hier nog konnen by doen trochisc. alhand. scrup. ſ. vel pulv. colocynth. in petia ligat. scrup. ij die men dan met groot voordeel, als 't de noot vereischt, met de boven genoemde koken kan.

of

℞. Ol. Lini,
Rapar. an. unc. v.
F. Enema tepidé
injiciendum.

In de geneesing van dese gevaarlijke Ziekte steekt het raauwe Quiksilver, wel gesuivert, zeer uit: by Riverius

heeft

Wanneer het gedarmte ontsteeken is:

℞. Fol. Semperviv. major.
Taraxici an. P. ij.
Tartar. Rhenan. dr. v.
Tamarindor. unc. j.
Sem. melon. drach. iij.
Coq. ex aq. hordei in Colatur. lib. j. ſ.
Diſſolve
Syr. roſ. ſol. ſimpl. unc. ij. ſ. MS.
of
℞. Aq. prophylactic. unc. j. ſ.
Roſac. unc. ſ.
Card. bened. unc. iij. ſ.
Succ. ſemperviv. major. depurat. unc. j.
Bezoardic. miner. ſcrup. j.
Syr. de portulaca drach. xij.
MS. *Hy drinke dit lepelswijs en zweete.*

Als

heeft Franc. Chomel *in obſerv. communicat. obſerv.* 1. *p. m.* 316. de zelvige met zwavel uitgebluſt, en in gedaante van een Poeder gebragt, dat tot een once in een bolleken was gedaan, met groot voordeel gebruikt. Het zelvige word ook van Avicenna. A. Pareus, Zacutus Luſitanus, L. Riverius, &c. ſeer gepreeſen, tot het gewigt van twee oncen. Van gelijken ſijn ook bollekens, van Regulus antimonii gemaakt, zeer bequaam. Fr. Joël *prax. lib.* 4. *ſect.* 2. *cap.* 6. *p. m.* 175. en J. Jonſtonius, *lib.* 8. *prax. cap.* 2. *artic.* 1. *p. m.* 517. En andere pryzen het Vleermuyzen Bloed, het welk gelooft word wonderlijk te helpen, om d'ontſteeking en de pijn van het Darmwee te verſagten.

Hartman *cap.* 147. *p.* 185. prijſt het Oleum Saturni ſeer tot 5 a 6 druppelen met ſterke Wijn ingegeven. Als ook deszelvigers Balſamum (die uit twee deelen van dien Oly en uit een deel Rooſeoly beſtaat, te zamen in een Mortier gemengt) op den Buyk geſmeert.

(*u*) Fran-

Als den drek verhart is.

℞. Trochiscor. alhand. gr. iv.
Diagrid. gr xv.
Tartar. Vitriolat. gr. vj.
Sal. prunell.
Cremor. Tart. an. ſcrup. j.
MS. F. *Pulvis pro una doſi (u).*
of
℞. Rad. Althææ unc. j.
Fol. Malvæ M. j.
Sennæ drach. v.
Agaric. trochiſcat.
Rhei. elect. an. unc. ſ.
Tamarindor.
Tartar. crud. an. drach. vj.
Sem. lini. drach. ij.
Coq. ex aq. Hordei, in Colaturæ unc. xxv.
Diſſolve
Syr. Diacnic. unc. j. ſ.
El. eſucco. roſar. drach. vj.
MS. F. *Apozema (x).*

De Zieke drinke hier van alle twee uuren zes oncen, tot dat hy aftrek kryge. Onderwyl gebruike hy vette ſop-

(*u*) Franciſc. Joël L. C. en eenige andere oordeelen, dat men in dit gebrek geen ſterke Purgatien gebruiken moet, om datze winden verwekken en de ziekte vermeerderen.

(*x*) Het volgende laxeerende of openende, pijnſtillende en verzagtende dranxken word van veele ſeer gepreeſen.

℞. Ol. amygd. dulc. unc. j. ſ.
Pulp. caſſiæ recent.
extract. unc. j.
Syr. papav. errat.
unc. ſ.
Seri lactis caprini unc. iij.
Miſce.

[*a*] Het

ſoppen, en de buik worde beſtreken met zalve, of verzagtende Olyen; te weten, met *Unguent. Althææ, de Mucilaginibus, &c.*

De Pillen *Iliacæ Rhaſis*, welkers beſchryvinge by *Valerius Cordus* en *Dodonæus* te lezen is, hebben hier een groote kragt.

De *Volvulus* of Darmkink word door dezelvige middelen genezen; behalve dat men den gebrekkelijken ook loode, ſilvere, of goude bollekens in laat ſwelgen.

IX. *Aanmerkingen.* 1. d'Eerbaare Huismoeder *N. le Roux*, zijnde bloedrijk, en meer dan vyftig jaaren oud, hebbende tuſſchen Groeningen en Amſterdam op de golven leggen marren, had binnen zeven dagen niet afgeweeſt. t'Huis gekomen ſijnde, verzogtze een Purgatie van my, die ik haar, na een voorgaande Klyſteer, ook voorgeſchreven hebbe; maar zy braakte de purgatie uit, en de Klyſteer werkte niets. Des anderen daags, namelijk den achtſten, en de volgende dagen, heeftze verſcheide Purgeermidden ingenomen; die (1) by pooſen werken, en vry ſterk waren, maar met een droevige uitkomſt. Den eenentwintigſten dag der ziekte, ſeide zy, dat'er een Darm geborſten was; maar zy bleef nogtans by haar volle verſtant. Den 22 dag gaf zy den geeſt. Den 23 heb ik het doode lighaam geopent, en konde niets ontrent de Maag, of in de dunne Darmen beſpeuren, 't welk de oorſaak der ſiekte zoude aanwyzen, waar over ik verwondert ſtond. Wanneer ik, ten gevalle van een Vroedvrouwe, daar tegenwoordig, de Lijfmoeder wilde doorzoeken, zag ik de Kronkeldarm niet ver van de Aartsdarm met (2) Koudvyer bezet, en de (3) rokken verbroken.

2. Zeeker arme Waal is door deſe Ziekte, die men ontfermt u mijner, of *Miſerere mei* noemt, met ſeer geweldige pyne geſtorven. Wy het doode Lighaam geopent hebbende, zagen de darm *Ileon* op zeven verſcheide

(1) *Per Epicraſin.* (2) *Sphacelatum.* (3) *Tunicæ.*

ſcheide plaatſen zoo omgekronkelt, dat de ſpyze, de drank, en drek gantſch geen doortogt had.

3. De Huisvrouw van den Koopman N. *Mus* had in elf dagen van wegen den verharden drek niet afgeweeſt. Ik purgeerde haar met het bovengemelde Apozema, en zy is op den zelven dag genezen. Het zelve is mede zekere Dogter gebeurt, die eenige ſtuxkens Laken ingezwolgen had, welkers ſtonden ook opgeſtopt waren.

VIII. HOOFTSTUK.

Van het Nierwee.

I. NIerwee is een ſcheidinge (*a*) des geheels van de Vliezen der Nieren.

II. De *Beſchadigde deelen* zijn de (1) Vliezen, die de geheele zelfſtandigheid der Nieren; de (2) Kliertjes, het (3) Bekken, de (4) Waterpezen, en de Blaas, ja de Maag, en het gedarmte ſelfs ook tot medelydentheid trekken.

III. *d'Oorzaak* is een te ſcherp en weyagtig, ſomwylen een te dik (5) Water, en niet zelden een ſteen, die uit

(1) *Membranæ.* (3) *Tubercula.* (3) *Pelvis.* (4) *Ureteres.* (5) *Lympha.*

[*a*] Het Nierwee ontſtaat veel eer uit de ſcheiding des geheels van de Vlieſen der Nieren: want de pijn is de ſcheiding des geheels zelfs niet, maar de pijn ontſtaat uit de ſcheiding des geheels.

Sommigen beeldenze uit door een pijn der Lendenen, die met Braking en walging laſtig valt, en uit de ſcheiding des geheels, of uit een aftrekking van de rakende deelen der Niervlieſen, of ook wel uit een ſcherperziltige ſtoffe, die de zelvige bijt en knaagt, &c. ontſtaat.

uit het zelve dikke Water veroorsaakt is (*b*): want niet is 'er in de geheele Natuure, dat ligter te zamen bakt, dan een weyagtige, dat is, een soute stoffe.

IV. *d'Onderscheiden.* Nu komtze voort van een te scherp Water, dan weder van een steen.

V. *Kenteekenen.* Den steen van het (1) Water te onderscheiden, valt zelf eenen welbezogten Geneesoeffenaar swaar (*c*); Want de teekenen zyn malkanderen zeer gelyk. Zy klagen van brand en pyn der lendenen; so de Maag qualijk gestelt is, braaken zy dikke en galagtige

(1) *Lympha.*

(*b*) Ziet by Helmont Untzer. F. Collut. Beverovic. &c. van de groejing des steens.

Hippocrat. schrijftze het grondsap (de Steenagtigheit) des bloeds als de stoffe, het taje slymerig vogt als het lym of voedsel, de hitte als de werkende oorzaak toe: *lib.* 4. *de morbis text.* xxviij. *p.* 153. en 154. *& seqq. & lib. de natura humana text.* 24. *p.* 278. ontrent het midden.

[*c*] 't Is Galenus zelfs gebeurt, gelijk hy zelfs bekent. *lib.* 2. *de locis affect. cap* 5.

Het Colijk onderscheid men van 't Nierwee door de volgende teekenen: voor eerst, in het Nierwee is een bezwaarde gestadige pijn, die altijd moeyelyk valt (indiense uit een steenken ontstaat) die zeer verheft, als men het Lichaam buigt, of de voeten iewers tegen aanstoot: en het balleken of klootje van de beschadigde zijde word op-getrokken. Het Colijk daarentegen verschiet meer. Ten tweeden, zoo kan de Lyder, die het Nierwee heeft, gantschelijk niet op de beschadigde of quade zyde leggen, maar die het Colijk heeft veel gemakkelyker, ja veeltijds met verligting.

Ten derden; de pijn van 't Colijk verheft haar na den eten, maar die van 't Nierwee vermindert daarentegen.

Ten vierden; in het Colijk verligt de pijn door 't looz'en van de Kamergang, en braken veel meer als wel in 't Nierwee.

Ten vyfden; zoo is de pis in 't Nierwee eerst klaar, dun, en weinig, en bloedig, daarna sinkter iet op de gront, en dan wordender sanden en steenkens gelooft; maar in de pijn van 't Colijk word de pis dikker

tige vuiligheid; soo sy wel gestelt is, zyn zy walgelijk, en tragten te braken, dog te vergeefs; 't welk men wel aanmerken moet. Veeltijds gaat met de selve verselt een Colijk, 't welk de Franschen *Colique Graveleuse* noemen. Dikwils loosen zy bloedige pisse, voornamelijk des Zomers, of na een sterke beweging; eenige wateren niet dan by druppelen, by anderen is de pisse opgestopt.

VI. *Voorteekenen.* Het Nierwee van wegen de steen valt moejelijker te genesen(*d*), dan die uit een te scherp (1) Water ontstaat. Zoo zy bloedige pisse quyt worden, zoo zynse wel voor hun selven bevreest, en verswakken, maar worden verligt. De (2) overervende word naaulijks genezen: in de Oude bezwaarlijk (*e*), in

(1) *Lympha.* (2) *Hæreditarius.*

ker gelooft, en word in't staan ook altijd dikker.

Ten zesten; in het Nierwee is een doovigheid des beens, van d'overgelegene zyde der beschadigde Nier: ziet dese doovigheid by Riverius, *lib.* 14. *cap.* 1. *p. m.* 106. en by Galenus, *lib.* 6. *cap.* 2. *p.* 769. en 770. en by Hippocrates, *lib.* 4. *de morb. text.* 29. *pag.* 155. als ook 6. *epidem. sect.* 1. *p.* 796. *aphor.* 34. 35. en 36. *sect.* 7. *item sect.* 4. *aphor.* 75. en 76. en 78. en by C. Celsus. *lib.* 2. *cap.* 7. *p.* 60. en 61.

(*d*) En indien men de pijn, die door de steenkens ontstaat, niet tijdig te hulpe komt, soo verquist die geduurige pyn de kragten, en belet het slapen, veroorsaakt Koortsen, en verstoppingen der pis, en brakingen van galagtige en slymerige vogtigheden, &c. en brengt de Sieken in zeer groot gevaar.

Siet by Hippocrat. *Coac. prænot. artic.* 5. 71. en 72. en 583. als ook 11. *epidem. sect.* 2. *p.* 690. ontrent het midden. Indien tot het Nierwee d'aanbeyen slaan, dat is goet: als Hippoc. getuigt *aphor.* 11. *sect.* 6.

(*e*) Na Hippoc. getuigenis *aphor.* 6. *sect.* 6. de gebreeken der Nieren en der Blasen worden in de oude lieden beswaarlijk geneesen. En 6. *popular. sect.* 8. *p.* 818. Ik heb de

in de Kinderen komt die wel ligtelijk tot genezing, als zy zonder zweering der Nieren is.

VII. *Genezings aanwijzingen (f).* De pyn moet men ſtillen; het [1] te weyagtig water maatigen; het te dikke verdunnen, zoo de ſteen brokkelig is, vermorſelen en uitdryven, (g) maar de groote moet men laten ruſten.

VIII. *Genezing.* Zoo het lighaam qualijk gematigt is, word het gepurgeert [*h*]. d'Aderlaating is in de pijn, die ſijn oorſprong van te ſcherp Water genomen heeft, wonderlyk nut, inſonderheid in de bloetrijke. Door (2) veranderende en (3) verdoovende middelen heb ik meer voordeel gedaan, dan met eenige andere. De Clyſteeren worden hier zeer gepreſen. De levensmaniere ſy naauw geſet.

Ge-

(1) *Lympha ſeroſior.* (2) *Alterantia.* (3) *Narcotica.*

de gebreeken der Nieren noyt ſien geneezen in lieden van over de vijftig jaaren.

(*f*) Men moet voornamelijk een openlijf houden, met verſch uitgetrokke caſſia &c. of met een verſagtend Clyſteer, dat ook pijnſtillent, en windbreekend zy, het lijf terſtondt openen.

(*g*) Te weeten, na een behoorlijk gebruik van verſagtende, laxeerende, pijn-ſtillende, en de wegen openende, zoo innerlijke als uitterlijke middelen.

Dit volgende Poeder word dan ſeer gepreeſen met Pieterzeliwater of met een diergelijk byzonder ingegeven.

℞. Sem. thlaſp. minim.
Tartar. vitriol. ana drach. j. ſ.
Ocul. canc.
Sal. ſtipit. fabar.
Geniſt.
Ononid.
Stercor. columb. ana drach. ſ.
M.F. Pulvis doſis ad ſcr. j. ja ſomtijds tot dr. ſ.

(*h*) Het zal gevoeglijker zyn maar laxeerende middelen te gebruiken, als die men eigentlijk purgeerende noemt, gelijk Rolfinckius in 't kort begryp van de gebreeken des menſchelijken lighaams te kennen geeft: want datſe de pijn meer doen verheffen, en

de

Geneesmiddelen tegen het Nierwee (AntiNephritica.)

RAd. Ireos, Eryngii, graminis, liquiritiæ, ononidis, petroselini, filipendulæ, Althææ. Fol. Malvæ Capillorum Ven. Ceresolii, petroselini, Chamædros, Chamæpyteos, levistici, nesturtii, saxifragiæ, Sabinæ, Virgæ aureæ. Schœnantum, spica. Flores Sambuci. Lupulus. Semina *(i)* 4 frigida majora, papaveris, milii solis, anisi, fœniculi, dauci, carui, seselios. Fructus Alkekengi. Fraga, Ficus. Hordeum. Lignum Heracleoticum, Nephriticum (*l*), Guajacum, Sassafras, Cas-

de steen meer doen bewegen, en den Zieken geen nut toebrengen sullen, *lib.* 3. *cap.* 19. *de calculo renum & visicæ*, bewijst hy daar.

Merkt; dat de steen zomtijds in de piswegen blijft steken, en de Senuwen van den Spier Psoas drukt, waar uit dan een doovigheid des beens ontstaat (gelijk pag. 173. aangemerkt is) in welk geval men op het Heupbeen ontrent die plaats een groote kop met vlam sal zetten, waar door de steen in de Blaes getrokken, en de doovigheid geneesen word.

(*i*) Semen violæ purpureæ word seer uitnemend gehouden, om dat het te gelijk purgeert en de steenkens afzet, voornamelijk, als men het in gedaante van emulsie gebruikt; en word van Scroderus *emulsio nephrocatharctica* genaamt, in sijn *Pharmacop. lib.* 2. *cap.* 54. *p. m.* 203. en *lib.* 4. *pag.* 174. Het word van Hartman en Crato seer gepreesen, het is ook in 't opstoppen der pis seer bequaam.

(*l*) Sommige noemen het blaauw Santelhoud, om dat het zelvige 't water zoodanigen kleur mededeylt, als men het in een warme plaats daar in te weyk zet: maar als men het by 't ligt houd, zo gelykt het geel, en dit is de waare proef van dit hout, gelijk Renodæus getuigt.

Het word onder de soorten van Essenhoudt getelt, na Schroderus zeggen *l.* 4. *p.* 111. Het word vervalst met ander hout, datter na gelykt, 't welk het water niet blaauw maar

ſia lignea, Cinnamomum. Terebinthina. Balſamus Sulphuris, ſimplex & aniſatus vel juniperinus, Copayvæ. Serum lactis. Dens apri. Lumbrici terreſtres. Tartarum, ex illoque compoſita omnia. Aquæ thermales. Oculi cancri. Aquæ ex herbis ſupradictus diſtillatæ: Spiritus ſalis (m) dulcis, ut & rectificati, Vitrioli, Sulphuris, Tartari, Armoniaci. Tinctura Nephritica Mynſichti. Syr. Althææ Fernel. papaveris albi & erratici, diacodii, byzantinus, 5 radicum Oxymel diureticum Querc. Oleum amygdalarum dulcium, aniſi, ſuccini

Saffraangeel verft: gelyk Monardus in zyn brieven getuigt.

(m) Als ook de Spirit. nitri, de welke op een gepulveriſeerden ſteen gegoten, en op een gematigt vier geſtelt zynde, den zelvigen verteert: voor eerſt zoo verandert hy dien in een ſlymige ſtoffe, daarna in een waterige: maar helaas! men kan uit d'uiterlyke werkingen geen goed gevolg van d'innerlyke maken: altijds blykt het, dat de regte Spirit. nitri ons oogwit en wenſch niet voldoet.

Als ook de tinctuur van lapis nephritis: maar deſe ſtaat nergens beſchreven; Moebius leert ons nogtans deſe bereiding; men giet op den gepulverizeerden lapis nephriticus de Spirit. ſalis rectificatus, men ſtelt dit te teeren, of te digereeren, en dit word dan een groene tinctuur.

Wy pryſen den beſcheiden Lezer deſe drie volgende geneesmiddelen in de ſteen aan, die men J. Michaël een uitſtekend Geneesoeffenaar en Profeſſor tot Leypzich, en G. Rolfink, Profeſſor tot Jenæ toe ſchrijft.

Laudanum urinarium M.

℞. Succ. liquir. in aqua alkekeng. ſolut. unc. j. ſ.
Camphor. drach. j.
Croc. ſcrup. iv.
Alkekeng. unc. ſ.
Gumm. tragacanth.
Maſtich. ana drach. j. ſ.
Laudan. opiat. dr. ij.
Miſce.

Dit

ſuccini, terebenthinæ. Antidota Nephritica Querc. Electuarium Montagnanæ. Mandibulæ lucii piſcis, conchæ oſtrearum calcinatæ. Sal. Succini, fraxini ſtipitum fabarum, teſtarum ovorum (*n*).

Dit word zeer en als iet byzonders geprezen om de pis te verwekken, de ſteenkens af te drijven, en de verſtoptheid der Nieren te openen, en de pyn te verſagten.

Pulvis Lithontripticus R.

℞. Ocul. canc. præparat.
Sang. hirc. præpar. ana drach. j. ſ.
Lapid. Judaic.
Nephrit. an. dr. j.
Ocul. lucii piſcis,
Sem. milii ſolis ana ſcr. ij.
Cryſtall. tartar. dr. ſ.
Salis ſerup. j.
M. F. Pulvis.

Liquor nephriticus. M.

℞. Lapid. lync.
Judaic.
Spongiæ.
Nephrit.
Glacei paradiſ.
Oculor. canc. ana q. v.

Solvantur in Spir. ſal. rectific. ſolutiones filtrentur, & diſtillentur ad ſiccitatem. Het caput mortuum ſal; in een kelder gezet, in een geſtremde tegen Graveelige of Niereweeſche vogt veranderen.

(*n*) Zommige prijzen boven alle andere Geneesmiddelen het volgende decoctum of affietzel van P. Foreſtus.

℞. Cicer rubr. unc. iij.
Sem. hord. mundat. unc. ij.
Althææ,
Malvæ an. dr. iij.
4 frigid. major. non rancidor. an. dr. j.
Ficus ping. num. ix.
Sebeſten num. vij.
Glycirrh. raſæ. dr. vj.
Coq. in lib. j. ſ. aquæ comm. ad medietatem; colatura detur pro apozemate.

De terebinthina laxativa, de purgeerende, het catarcticum terebinthinatum Mynſicht. *in ſuo Armamentario med. chymico ſect.* 14. *p.* 248. en 249. en de Syrup. nephriticus ejuſdem, *ſect.* 16. *p.* 263. zyn ook zeer goed.

P. Poterius *in ſua Pharmacop. Spagyric.* pryſt argentina of ſilverblik, en piloſella of muisooren, namentlijk in eenig ſop gebruikt.

De Wortel en 't Zaad van Netelen, Radijs, een gebrande Haas, lapis prunellæ en

dese voornamelijk in d'ontsteeking der Nieren, worden zeer gepreesen: dog sommige prijsen het * Winter-Koninxken boven alle andere dingen.

Als ook de Spiritus acetosæ mineralis, die dusdanig is.

℞. Tartar. vitriolat. unc. j.
Juleb. rosar. lib. j.
Aq. cinnamom. unc. iv.
M. dosis ad uncias duas.

of

℞. Tartar. vitriol. unc. ſ.
Aq. raphan. rustic. lib. ſ.
Succ. limon. unc. ij.
Syr. papav. errat.
Althææ Fernel. ana unc. j.
Misce, neemt de zelfde dosis.

De liquor nephriticus is een van de geringste middelen, uit salpeter en sal gemmæ, die namentlijk gecalcineert, en daarna in vogt verandert worden, zoo dat die vogt even aleens is, als de oleum tartari per deliquium; als ook de Spiritus baccar. juniperi, die, als hy op rob. juniperi en sambuci gegoten word, en door de digesti of weiking een roode kleur ingetrokken heeft, met een groote kragt begaaft, en seer lieffelijk in 't aanzien is, en de smaak van malvesy seer na by komt.

Siet verscheide Clysteeren, die seer goet zyn, by Mynsigt. in *Armamentar. med. chymico, sect. 32. pag. 454, 455. & seqq.*

Sommige hebben met groot voordeel, om dit quaad te verhoeden, de volgende pillekens gebruikt.

℞. Oculor. cancr. præp. ana
Lap. Judaic. drach. j.
Milleped.
Tereb. aq. petros. lot. drach ij.
Miscæ F. Pilulæ magnitudine pisi: het dosis is alle morgen een pilleken.

Onder d'uiterlijke middelen is dit volgende Liniment of strijkzel seer goet.

℞. Ung. dialth.
Populeon.
Olei lilior. albor.
Chamomill. ana drach. iij.
Scorpion. simpl. drach. ij.
Misce pro linimento.
Smeert hier de plaats ontrent de Nieren en van de * watergangen mede.

(o) Som-

* *Regulis avis.*

* *Vreteres.*

In heete oorzaaken en gematigtheden.

℞. Rad. Althææ unc. j.
Liquiritiæ drach. ij.
Fol. Malvæ M. j.
Sem. melon. unc. ſ.
Coq. ex aq. hordei in Colat. lib. ij.
Diſſolve
Syr. papaver. errat. unc. ij.
Oc. Cancr. crud. contuſ. drach. j.
MS. Hier van drinke hy drie of viermaal des daags zes oncen.

of

℞. Aq. fragariæ,
Portulacæ,
Roſaceæ an. unc. j.
Prophylact.
Cinnamom. an. unc. ſ.
Oc. cancr. crud. contuſ. ſcrup. j.
Laud. opiat. gr. ij.
Syr. Althææ Fernel. unc. j.
MS. Dit drinke hy lepelswijs.

In koude oorzaaken en gematigtheden.

Daar is niets uitnemender dan ons *Spiritus Antinephriticus*, welkers beſchryving ik u hier geve:

℞. Radic. Ononid.
Saxifrag. alb. an. unc. j.
Liquirit. unc. ſ.
Sang. hirci. drach. vj.
Oc. Cancr. contuſor.
Nucis moſchatæ,
Cinnamom. an. unc. j.
Croc. Oriental (*o*). drach. iij.
Garyophyllor. drach. ij.
Terebinth. Argentinenſis unc. xvj.
Spiritus Vini Malvatici lib. v.
Conciſa & Contuſa ſtent infuſione per 14 dies; poſtea per B. M. deſtillentur.

Het dosis is een of twee lepelen nugteren; twee of driemaal des daags., na de nood vereischt, in te nemen. Voor de lekkere zal het gemaatigt worden met *aq. Petroselini*, of *graminis*, en suiker.

In allerley slag van 't opstoppen der pisse zijn de gecalcineerde eyerschalen, twee scrupelen of een vierendeel loots ingenomen, boven alle andere middelen de beste. De *Conchenille* der Verwers, die uit West-Indien gebracht word, in Rynschen Wijn tot een scrupel ingenomen, is wel een sagt en zoet middel, maar van een groote kragt (*p*).

IX. *Aanmerkingen.* I. Johannes Dailly, Koopman en Kerkmeester van de Fransche Amsterdamsche Gemeente, een man door sijn vroomheid by een ygelijk bekent en bemint, had eenige maanden lang nagt en dag bloedig, etterig, en stinkend water gemaakt. Hy bewaarde verscheide steenkens, die hy geloost hadde. Hy had in soo een langen tijd geen quartier uurs kunnen rusten. Als ik daar geroepen wierd, had hy in twee dagen geen afgang gehad: Ik schreef hem dit zagt laxerend middel voor:

℞. Syr. de Chicor. cum Rheo,
Rof. fol. cum Senna,
Diacnic. an. unc. j.
Oc. Cancr. præparat. scrup. j.
Aq. graminis q. f.
MS. F. Haustus.

Hier

(*o*) Sommige Chymisten seggen stoutelijk, dat de kragt van den Saffraan in de distillatie niet optrekt: maar zy zijn bedrogen; ik kan door ondervinding het tegendeel getuigen, dat de geest van Saffraan geen minder kragt heeft, als of men de Saffraan zelfs innam; want zy behoud de selfste smaak, reuk, en kragten, als de Saffraan selfs.

(*p*) De volgende emulsie word van eenen vermaarden Geneesoeffenaar gepreesen:

℞. Sem. 4. frig. major.
mund. ana dr. j. f.
Sem. violæ purpur.

Saxi-

Hier ging hy viermaal overvloedig van af. Des anderen daags en veele volgende dagen heeft hy met groot voordeel gebruikt het bovengemelde *decoctum Malvæ*, gelijk ook de mengeling of *mixtura antinephritica ex laudano opiato*. Eindelijk nam hy tweemaal des daags tot 8 druppelen het *Balſamus Sulphuris aniſatus* in, en hy is ten vollen geneeſen.

2. M. Gaillard, als op ſijn ſterven leggende, is door de zelve middelen geſont geworden, na dat hy, van eenige landlopers ſeer ellendig geplaagt zynde, niet dan ſtinkenden etter door den watergang gelooſt hadde.

3. Zeeker arm man had dertig jaren lang, gelijk wy zelfs uit ſijnen mond gehoort hebben, aan een Nierewee en * beſwaarlijk watermaken ziek gegaan. Overleden zynde, heb ik het doode lighaam geopent, en de gantſche ſelfſtandigheid der ſlinker Nier verteert bevonden, ja ſoo, dat'er niets, dan het vlies overgebleven was, maar veel dikker, als het gemeenlijk is (q).

* *Dyſuria.*

Het

Saxifrag. ana dr. ij.
Nucleor. perſicor. drach. iij.
Cum. ſ. q. aq. ononid. & ſaxifrag. ſ. petroſ. F. Emulſio ad. unc. xij. edulcor.
Syr. violat.
Quinque rad. an. dr. vj.
Miſce.

(q) Een Man 60 jaren oud was zeer lang met Nierenweên bezwangert, en ſomtijds met ſeer ſteekende en als ſnijdende pijn gequelt; ſomtijds maakte hy weynig en raauw water, en dat met groote pijn: ſomtijds wederom wat meer bloedig water, met groote verlichting, ſomtijds ook wel etteragtige: hy konde niet wel ſlapen, hy had een afkeer van 't eeten; ſomtijds met walging en braken van galagtige vogtigheden, en altijds byna een verſtopte Kamergang: hy wierd ſand en verſcheide kleine ſteenkens quijt: Wy ſchreven hem ſomtijds een verſagtend laxeerend en pijnverligtend Clyſteer voor, daar hy altijd veel taaye ſlym te gelijk met verharden afgank door quijt wierd: waar door de pijn veel verligte, hy maakte dan ook veel onklaar water, 't welk ſom-

somtijds nogtans bloedig was? somtijds gebruikte hy een laxeerend middel van versch uitgetrokken cassia, syrup. diacnicu, &c. 't welk de wegen ook glad maakte. Daar na gebruikte hy het apozema van Forrestus, 't welk op dese wijs eenigsints verandert wierd.

R. Cicer. rubr.
Hord. mundat. ana unc. ij.
Sem. violar. purpur.
Papav. alb.
Urticæ,
Malvæ an. unc. ſ.
Ocul. cancri contuſ. & in petia ligat. dr. ij.
Bacc. junip. unc. j.
Ficus ping. num. ix.
Sebeſt. num. vij.
Fruct. alkekeng. num. iv.
Glycyrhiſ. raſ. drach. vj.
Coq. in lib. iij. aq. comm. in colatur. lib. ij.
diſſolve
Syr. papav. errat.
Quinque radic.
Diacnicu ana unc. j. ſ.
Spir. ſal. armon. ſcr. ij.
Miſce.

Hier dronk hy twee a driemaal daags een teugken af, daar twee druppelen balſami ſulphur. juniperin. ingedrupt wierden, waar door hy veel kleine ſteenkens quyt wiert.

Als hy nu met zeer groote pyn aangetroffen wierd, zoo gebruikte hy deeſe volgende emulſie, en dat met groot voordeel.

℞. Hord. mund. ad crepaturam coct. unc. ij.
Amygd. dulc. mund.
Sem. violar. purpur.
ana unc. ſ.
Papav. alb. dr. vj.
Cum ſ. q. aq. hordei F.
Emulſio ad unc. xx.
addend.
Syr. diacod.
Papav. errat. ana
drach. vj.
Miſce.

Ten laatſte ſchreven wy hem de volgende mixtuur voor.

℞. Aq. petroſel. unc. ij.
Fœnicul.
Theriac. ſimplic.
ana unc. j.
Acet. diſtill. unc. ſ.
Oculor. cancri dr. j.
Ol. granor junip. gut. vj.
Spir. nitri dulc. ſcr. j.
Laud. opiat. gr. ij.
Syr. quinque radic. unc. j.
Miſce.

Dit bequam hem zeer wel, en wierd ſomtijds nog wel ſand en kleine ſteentjes quijt; maar wierd niet geneeſen; dog als de pijn haar weder verhefte, ſoo gebruikt hy de genoemde Emulſie of mixtuur met groote baat.

Wy ſouden hier nog wel meer aanmerkingen bydoen, indien

Het Kolijk kan zoo wel uit het voorgaande, als uit dit Hooftſtuk genezen worden (*r*), daarom ga ik het zelve, 't welk ik anders miſſchien niet zoude gedaan hebben, nu voor by, om dat ik den tijd niet vergeefs zoude ſchynen te verquiſten.

indien de Geneesmiddelen, die daar in gebruikt zyn, in onze aanteekeningen over dit Hooftſtuk niet verhaalt waren.

Wy prijſen een iegelijk de ſpiritus ſal. armoniac. aan voor een byzonder middel met Rijnſche Wijn, of met een pisverwekkenden geeſt, &c. ingenomen, om dit gebrek zoo wel voor te komen als te geneeſen; als men namelijk d'algemeyne dingen (indien de ſteenkens brokkelig zyn) voor af gebruikt.

(*r*) Ziet het onderſcheid tuſſchen het * Darmwee Colijk, en Nierwee cap. 7. p. 169. en cap. 8. p. 176. en 177.

* *Volvulus.*

Wy hebben in 't Colijk, na een verſagtend en windbreekend Clyſteer, met groote baat de volgende mixtuur gebruikt. (Maar merkt dat de pyn na 't gebruik van een à twee lepelen van deſe mixtuur haar ſomtijds verheft, maar daarna evenwel ſtilt.)

℞. Aq. menthæ,
Cortic. citri an: un. j. ſ.
Vitæ matthiol. unc. j.
Laud. opiat. gr. iij.
Spermat. ceti ſcrup. ſ.
Ol. cort. aurant.
Macis ſtill. ana gutt. iij.
Spir. nitri dulc. gut. xv.
ſyr. fœnic. unc. j.
Miſce.

IX. HOOFTSTUK.

Van de Verſtikking of opſtijging der Lijfmoeder. (Uteri ſuffocatio.)

De *Verſtikking der Lijfmoeder* (*a*), valſchelijk met deſen naam geteekent zynde, word door tegen Scheur-

(*a*) Zommige noemenze *ſuffocatio hypochondriaca*, dat is bovenzydebuykze verſtikking, van de voornaamſte beſchadigde

Scheurbuiks middelen genezen; waar over gy ons boven beschreven Hoofstuk van 't Scheurbuik zult dienen te lezen, en den zeer geleerden *Higmorus*, en het Hoofstuk van de verstopte Maandstonden, 't welk terstont volgen zal.

X. Hooft-

digde plaats, die zy niet meenen dat de lijfmoeder, maar de * bovenzydebuyken zyn.

De *naaste oorsaak* van dit gebrek stellen wy winden te zyn, en waassemen en dampen, die, ten aanzien van haar zuurigheid en wrangigheid, voornamelijk schade doen; de *verschovene*, het sap van 't ** Alvleesch [of wel van eenige andere Klieren] dat door sijn zuurigheid, en voornamentlijk door sijn wrangigheidt; of ook de scherper gal en het speekzel, die door haar slymigheid of overvloed, te gelijk of ieder op zig selven schadelijk zyn, en in de dunne darm verkeerdelijk opgisten of opzieden: door welke opzieding stygen daar, ten aansien van de slym, tayer en dikker waassemen en wniden na boven toe, maar ten aansien van het sap des Alvleesch (of van eenig ander zuur sap) worden zy suur en wrang: doet hier de zes niet natuurlijke dingen by, die deze verhaalde tegennatuurlijke verschovene oorsaaken gaande maken of tergen.

Dat dit gebrek van de Lyfmoeder als van een verschovene of afgelegene oorzaak dikwils hangt, is buiten twyfel: als namentlijk het Maantstondigbloet, in de holle kronkelen van de Lyfmoeder stilhoudende of opstoppende, verrot, en, met het gehele Bloed gemengt wordende, d'andere vogtigheden besmet

d'Onderscheiden. Dese Verstikking word van de § *hertvang* onderscheiden, doordien de Pols hier meest altijds nog gevoelt word, en dat hier geen koutzweet uitbreekt, nog het aangesigt soo bleek niet is, maar veel eer gezwollen en roodagtig, en de Zieken met geen welriekende dingen geholpen worden: van een Beroertheid, datze hier gevoelen, als zy geprikkelt worden: van een *Vallendeziekte*, dat hier in den eersten aanvang altyd geen trek-

* *Hypochondria.* ** *Pancreas.* § *Syncope.*

rekkende bewegingen by sijn, en dat zy na de verheffing meest nog heugen, 't geen'er ondertusschen geschied is, nog hier geen schuim uit de mond bruist, maar in vallende ziekte meest altyd (ziet lib. 1. cap. 1. §. v. p. 14) van een * Slaapkoorts, door dien hier geen Koorts is.

De Kenteekenen. In de bovenzijdebuiken is een stekende, en gelijk als snydende pyn, gerommel, en opspanning des buiks, een walging, braking, rodigheit der koonen, dog somtijds zyn zy ook wel bleek, somtijds is de Pols ook wel minder, en nu en dan ongelijk, daar komen zuure en wrange oprispingen by, bywylen ook wel die bitter zijn: de racchen worden met gevaar van stikken en worgen toegetrocken; daar is een benaauwde adembaling, in sommige heeftze geschenen geheel weg te sijn; de Kamergang is gestopt, daar is een steekende opspannende pijn des hoofts, en een suizeling by, een bedwelmt gezigt, pyn voor't hert, of veel eer in de Maag, de lust tot eten is minder somtijds vergaatse geheel, of word bedorven; ja somtijds is'er wel een grooten lust (en dan is'er een zuyvere en niet slymerige vogt in de Maag) tot eten, maar zeer zelden.

De Voorteekenen. Dit gebrek is zelden dodelijk, maar in 't gemeyn langduurig, en somtijds quaad om te genezen: maar het neemt de Zieken somtijds, als'er zwaare toevallen by slaan, ook wel weg: in de bedaagde word het moeyelijk genezen: in de jonge Lieden houd het veeltijds op, als zy getrouwt sijn, of beginnen te baren: In de swangere en Kraamvrouwen is het seer gevaarlijk. Hippoc. *sect.* 5. *aphor.* 37. zegt, dat als de Vrouwen in de Verstikking der Lijfmoeder niezen, sulks seer goet is; de rook van een uitgedane keers kan ligtelijk deze Ziekte verwekken, als ook de reuk van Muscus, Zivet, en ook wel van Kaneel, &c.

De genezende aanwijzingen.

Men moet de waassemen en dampen doen verdwynen, de suure en wrange vogtigheden veranderen, de scherpe gal matigen, het taaye speekzel verdunnen, indien het alleen overtollig is, ontlasten, en voornamentlijk door ** quyluittrekkende middelen.

De genezing. In de verheffing sijn de wryvingen, en bindingen der Ledematen seer goed, als ook 't pynlijk prikken of steken,

* *Lethargus.*

** *Apophtegmatizantia.*

steken, het hard roepen, 't rukken en verschudden, niesmiddelen, Clysteeren, setpillen, koppen, 't bestrijken der hooftslapen en der neusgaten, 't roken met stinkende dingen, die meesten tyd veel vlugtig sout bevatten, en alle Geneesmiddelen, die denSieken opwekken: 't Aderlaten prys ik niet, (ziet hier van Roderic. à Castro *de morbus mulierum*,) sommige houden daar veel van, onder welke ook is Philippus Hoegsteterus in *suis observationibus*, die'er veele genezen heeft door 't Aderlaten in de voet.

Buiten de Verheffing sijn zoodanige middelen bequaam, die de vogtigheden, die in de hoedanigheid schadelijk zyn: veranderen, verbeteren: en de veranderde en verbeterde, met die te gelijk in overtolligheid schade doen uitdryven: de zweetverwekkende en waterafzettende middelen doen hier veel goeds, &c.

Ook zijn de Antihysterica of middelen tegens d'opstijging, die de Autheur in 't xi. Hooftstuk van de verstopping der Maandstonden verhaalt, en alle die met een vlugtig zout verzien zijn, zeer bequaam.

Wy hebben de volgende mixtuur dikmaals met groot voordeel gebruikt.

℞. Aq. antihyster nostr. unc. ij.
(Ex fol. puleg.
Menthæ,
Rutæ ana m. ij.
Flor. lavend. p. ij.
Sem. levistic.
Baccar. lauri an. unc. ſ.
Myrrh. drach. ij.
Nuc. moschat. dr. j.
Vin. Gallic. pint. iij.
Misce, Distilleertze na een korte weyking door het balneum Mariæ.)
Aq. cortic. citri unc. j.
Theriac, simp. dr. vj.
Spir. sal. armon. scr. j.
Tinctnr. castor. dr. j.
Ol. succin. gut. iv.
Syr. artemis. dr. vj.
Misce.

Men moet van dese mixtuur somtijds een a twee lepelen gebruiken, of nu en dan de Zieke een lepel vol allenxken in den mond gieten.

De slapen des hoofts en de neusgaten raade ik met Ol. succini te bestryken; of de Spirit. salis armoniac. onder de neus te houden.

Somtijds menge ik by dese mixtuur een a twee azen laudan. opiat. (en dat na Hippoc. meening, die in dit geval dat het sap van Heulbollen voorschrijft, *lib. 2. de morbis mulier*

lier. text. 87. *p.* 610.) en dat met geenen ongelukkigen uitslag.

Wy hebben dezelvige mixtuur zomtijds ook wel, na de verscheydentheid der toevallen, wat verandert: by voorbeeld; als wy een hitte des geheelen Lighaams in een roodigheid der wangen vernamen, zoo mengden wy in plaats van Spir. sal. armoniac. en ol. succini Spirit. nitri. dulc. (welke Spiritus de winden niet alleen uitdrijft, maar ook de scherpe gal matigt) drach. s. daar onder.

Indien 'er een koude over het gantsche Lighaam, en een bleekigheid des aangezigts was; zoo lieten wy de geseide mixtuur ol. macis distillat. gut. iij. mengen.

Indien de Zieke voor de Verheffing seer swaarmoedig geweest is, en met een harde Kamergang, en een benaaude keel, so laat ik daar Spirit. sal armoniac. drach. s. by doen.

Ik schryf *buiten de verheffing*, na de genoegzaame bereiding der schadelijke vogtigheden, ook zweetmiddelen, pisverwekkende en purgeerende middelen voor: en dikmaals ook * waterpurgerende middelen, met eenige byzondere en eygene middelen gemengt: wy hebben dit volgende poeder ook zeer goed bevonden.

℞. Resinæ jalapp.
Diagrid. ana gr. iij.
Mercur. dulc. gr. iij.
Tartar. vitriol.
Sal. armon. an. gr. vj.
Ol. macis. stillat. gut. ij.
M. F. Pulvis.

Ik doe hier geen aanmerkingen by, om dat de bescheide Lezer de zelve in de geneesing genoeg kan afnemen.

* *Hydragoga.*

X. HOOFTSTUK.

Van de Lijfmoederbreuk. (Hernia Uterina)

De *Lijfmoederbreuk* kan ik naar mijn gewoone wys niet beschrijven, om dat haar d'Ouden verkeert uitgebeelt hebben, 't welk ik ongaarne zeggen moet; nogtans staat het ons toe, op het gemeene beste

meest te letten. Ik worde tegen mijnen dank gedwongen haar dese dwalinge te verwyten, om dat zy zodanig een gebrek Lijfmoederbreuk genaamt hebben, 't welk noit een Lijfmoederbreuk geweest is: want dit gebeurt byna noit, of zeeker seer selden, 't welk ik ook voor henen in mijne Heelkonst vermaant hebbe. De Lijfmoederbreuk dan soo gemeenlijk genoemt, en is niet anders, dan een verslapping van het voorste vlies der Schamelheid. Dit vlies is niet alleen rimpelig; op dat het de roede omvatten soude, om het zaat des te beter tot de Lyfmoeder over te brengen, maar op dat het ook, ten tyde der baaring, het kind van sijnen last des te raffer verlossen soude, 't welk seer naauwkeurig aan te merken staat.

Zy word in't begin ligtelijk door't zamentrekkende middelen genesen, en indien'er koudvyer gevreest wort, zoo kan men het vlies sonder levensgevaar, of vreese van te veel bloedstorting, uitsnyden. Ziet hier in weinig woorden der selver gantsche genesing (*a*).

Dit is nog aanmerkenswaardig om aan te teekenen, dat de Nederlandsche Huisluiden de Biggen, drie maanden oud zynde, de geheele Lyfmoeder uitsnyden, en d'opening maken in de slinker zyde, en d'aderen en hertaderen binden op die selve wyse, als wanneer wy de Honden de Milt plegen uit te nemen. 't Is vermakelijk te zien, dat de Honden, de Milt uitgenomen zynde, terstont heenen loopen, de wond lekken, en melk of water, dat men haar voorzet, inslobberen. Tot nu toe hebben wy 'er ses geopent, maar geen dan d'eerste

(*a*) Die een wijdluftiger en heel naauwkeurige geneesing nasien wil, die leeze de Heelkonstige aanmerkingen van de Vrouwegebreeken, die Henrik van Roonhuisen, een zeer geoeffent Heelmeester tot Amsterdam, beschreven heeft.

Hen-

d'eerſte is geſtorven, en dat door onſe eigene onervarentheid; de overige ſijn even gulſig, en loopen als of zy de Milt niet miſten (*b*).

Het geene ik boven van de Verkens zeide, heb ik meer dan eens gezien. De Boeren doen ſulks, op dat ſy niet ontfangen, en alzoo te vetter worden ſouden. In dezer voegen worden de Katten, en andere Beeſten gelubt.

(*b*) Wy hebben ſomtijds wel Honden opgeſneden, om de Milt daar uit te nemen, en een aanmerkelijke zaak in een Teef waargenomen, die de Milt uitgenomen, en weder genezen was: namentlijk, datſe na een jaar tijds ritſich wierd, en hoewelze twee of driemaal met andere Honden geſpeelt had, zoo bragtſe noit jongen voort: waarom ſommige de Milt een kragt toeſchryven van een bequaam Bloed tot de voortteelinge te bereiden.

XI. HOOFTSTUK.

Van de verſtopping der Maandſtonden. (Menſium Supreſſio.)

I. DE *Verſtopping der Maandſtonden* is der ſelver verhinderde vloed.

II. Het *Beſchadigde deel* is de Lyfmoeder wel, maer de Maag word niet alleen ook tot medelydentheid getrokken, maar, ſoo veel als ik heb kunnen merken, ſo is zy de voornaamſte oorſprong van dit gebrek.

III. *d'Oorzaak* is een dikke en lymige vogtigheid, die van de Maag tot de deelen en kleine Vaten overgevoert is, en den natuurlyken vloed aldus opſtopt. De Maandſtonden konnen ook opgeſtopt worden uit ledigheid en gebrek van bloed (*a*); dog dit gebrek ont-

(*a*) Als ook wel door overvloed, gelijk in de plethora.

(*b*) De

staat ook van die lymige en vastklevende vogtigheid, die de * Gyl-en bloedmaking bederft. Zy worden ook door een sluiting der Lysmoeder opgehouden (*b*).

IV. *d'Onderscheiden.* Deze ontstaat uit d'engheid der vaten, en d'Ander van een dikke vogtigheid; de Derde, uit gebrek van Bloed; de Vierde, van wegen een sluiting der Lijsmoeder (*c*).

V. *Kenteekenen.* Het bloed loopt met een ongeregelde beweging door de Herraderen, en ontlast sig dikwils door de oren, neus en mond (*d*). Sy walgen en braken en sijn hongerig na ongewoone en oneetbare spyse. Sy sijn bleek, en koortsig, veele hebben een Buikloop, eenige den witten Vloed. Menigmaal schynen sy te verstikken, en seggen en meenen, datse een stok in de keel

* *Chylificatio.*

(*b*) De * beginnende oorzaaken van dit gebrek sijn meestendeel de koudigheid der Lugt, des Waters, en der Vloeden, &c. die de voeten beschadigen, en tot de buik doordringen, als ook groote onstelteníssen des gemoeds, en schielyke droefheden, &c. die de Vrouwen overkomen, en voornamelyk als de stonden op handen sijn; als ook het gebruik van eenig voetsel of van eenige geneesmiddelen, of eenige andere t'samentrekkende dingen, die de stonden opstoppen.

(*c*) Daar worden nog meerder onderscheiden van d'oorsaaken genomen, die in de derde afdeeling verhaalt sijn.

Indien de verstopping door 't swanger sijn voortkomt, zo is'er geen pijn (na Hippoc. getuigenis, *lib. de natura pueri tit. vj. pag.* 137.) en de Vrouwen veranderen weinig in haar hertstochten, behalven in droefheid: behouden de natuurlijke koleur haars ligs haams, de toevallen nemen meestentijds dagelijks af; sy vernemen ook een beweging en een gevoel van 't Kind in de derde maand: het aangesigt van de swangere is of natuurlik of seer vervallen; maar in de siekgaande is het meestendeel gezwollen en seer bleek.

(*d*) Somtijds door de Blaas maar

* *Causæ procatarcticæ.*

keel en in den slok darm hebben. Dat het teeken, 't welk Hippocrates van de Melk der borsten geeft, zeeker is, ontken ik. De Nieren sijn pijnlijk (*e*), en worden getrokken.

VI. *Voorteekenen.* d'Opstopping der Maandstonden, uit de sluiting der Lijfmoeder ontstaande, is zonder gevaar, sooze maar aangewesen kan worden, 't welk ik gesien hebbe, en weete. Die uit een lymige vogtigheid voortkomt, valt alderzwaarste te genezen; gelijk ook, die uit gebrek van bloed voortkomt: want sy erkent een en de zelvige oorsaak. Van de engheid der Vaten maake ik niet veel werks, want zy worden menigmaal van selfs geopent, insonderheid des Zomers (*f*).

maar dan stolt het bloed ligtelijk in de Blaas, en verwekt verscheide quade toevallen.

(*e*) Daar is ook een gedurige, en seer hevige hooftpyn (na C. Celsus getuigenis *lib.* 2. *cap.* 59. *Als de Vrouwen*, segt hy, *haar stonden niet hebben, krygen sy nootsakelijk groote pyn in 't hooft*) die klopping of een beswaartheid aanbrengt. De lendenen kloppen; daar is een loomigheid des geheelen lighaams, krimpingen en opswelling des buiks, geen trek tot eten; nu worden sy heet, dan weder koud; het ademhalen valt haar benaauwt; de pis is meestendeel bleek, raauw, somtijds ook wel vierig en brandig.

(*f*) Die van overvloed des bloeds komt, word ligt genesen; maar geensints die uit een litteken der Lyfmoeder ontstaat, 't welk na enige sweren of wonden, &c. overblyft. Veele vallen door de verstopping de stonden in een swaarmoedige uitsinnigheit (gelyk ik tweemaal waargenomen hebbe) daar ontstaan somtijds uit de verstopping der stonden seer sware gebreken; namelijk, een quade gematigtheit, watersugt, pyn voor 't hert, hertvang, hertklopping, dulligheid, gigt, (gelijk Hippoc. segt *aphor.* 29. *sect.* 6. Suiseling, Vallende siekte, Beroertheid, &c.

Hippoc. 33. *aphor. sect.* 5. segt aldus. *Als 'er bloed uit de*

VII. *Genezings aanwyzingen.* De dikke vogtigheit moet men verdunnen, en daarna door de stoelgang uitleiden; want ik prijs de braaking, tegens het gevoelen van veele, gantsch niet. De bloedmaking moet men bevorderen; de engheid der wegen openen, gelijk ook de sluiting der Lijfmoeder (*g*)

VIII. *Genezing.* De middelen, die de stonden bevorderen, houden alhier de voornaamste plaats. Daar na volgen de purgeermiddelen (*h*), die in de (1) slymige sterker moeten zyn. De Bloedrijke moet men een Ader openen, maar niet dan op de (2) Enkelen. De (3) Zydebovenbuik sal men met eenen gordel toe rygen. Stinkende rookingen zyn seer nut, en somtijds ook wel Klysteeren (*i*). 't Byslapen schijnt tot de geneesing niet veel

(1) *Pituitosi.* (2) *Tali.* (3) *Hypochondria.*

de neus vloeit in de verstopte Maandstonden, dat is goed. 't Zelfde zegt C. Celsus *lib.* 2. *cap.* 8. *pag.* 69. siet ook by Hippocrates *de morb. mulier*, en Roderic. à Castro, en L. Riverius, *lib.* 15. *cap.* 2. *pag. m.* 181.

(*g*) Men moet het zuure en wrange veranderen, en het bloed, 't welk door het suure eenigsints gestolt is, verdunnen: en de verschovene oorsaaken, indien 'er die by zyn, wegnemen; de hertstogten myden, &c.

(*h*) Na Hippoc. leer, *sect.* 5. *aphor.* 36. *Indien de vrouwen*, zegt hy, *bleeke stonden hebben, die niet op haar tyd en wys voortkomen, die moet men purgeeren*: de rookingen met speceryen sijn ook goed. Na den inhoud van *Aphor.* 28. *sect.* 5. doet de rooking met speceryen de stonden voortkomen.

De zagte zweetmiddelen zyn ook bequaam, met eenige eygene of bysondere middelen gemengt; dog niet als de stonden op handen zyn, of in de vloed zelfs.

(*i*) Voornamentlijk die heel warm gezet, en lang ingehouden worden, waar door het slym niet alleen gesmolten, maar de wegen ook ontlast, en de vaten geopent worden, daar de stonden dan somtijds kort op volgen: uiterlijk sijn de plaatsmiddelen en

veel te doen, want daar zijn 'er, die sig hier door erger bevinden. Lieffelijk riekende dingen moet men aan de schaamdeelen te werk stellen: aan de beenen Laatkoppen en bindingen.

Geneesmiddelen tegens de Opstÿging. (Antihysterica.)

RAdices Angelicæ, Bryoniæ, Gentianæ, Imperatoriæ, Meu, petasitidis, Zedoariæ, Galangæ (*l*). Folia Sabinæ, Melissæ, Artemisiæ, Pulegii, menthæ, rutæ, Majoranæ, Salviæ (*m*). Semina dauci, levistici. Baccæ lauri, juniperi, Asa foetida, Castoreum, Myrrhæ, Succinum, Bitumen, Pix. Ungula alcis, Pennæ perdicum. Aqua hirundinum, Anhaltina, Mynsigti, Sennerti, Crollii. Tinctura castorei, baccarum Juniperi, croci, lunæ, antimonii. Camphora. Ol. (*n*) menthæ, succini, rutæ, Tartari foetidum. Balsamus Sul-

 phu-

en warme stoovingen zeer vorderlijk.

(*l*) Als ook rad. aristoloch. rotund. curcumæ, enul. campan. eryngii, quinq. aperient. als ook flor. cheiri, hyperic. stœchad. spicæ, calendulæ.

(*m*) En ook fol. matricar. calaminth. mont. Mercurial. fraxinell. ægrimoniæ, serpilli, origani, &c.

Van gelijken is ook dienstig de foeli, notemusschaat, kruitnagelen, kaneel en staal, en verscheide middelen, die daar van gemaakt worden; want het staal verdunt de slym niet alleen zeer uitneemend, maar trekt de suurigheid seer kragtig byeen.

(*n*) Als ook de gedistilleerde Oly van Zeveboom, die de stonden alderkragtigst verwekt; maar merkt, dat gy dien geen verdagte ingeeft. Als ook Oly van Kaneel, van Angelica, caryophyll. &c.

Spir. sal. armoniac. sal. volatile urinæ, fuligin. succin. cornu cervi; item sal fixum artemisiæ, rutæ, tartari vitriol, &c.

Hier word het Elixir van D. J. Michael, Geneesmeester en openbaar Professor tot Leipzich, zeer gepreesen; welkers beschryving dusdanig is.

B. Herb.

phuris, Uterinus Schroderi. Tragæa Histerica Querc. Faculæ bryoniæ, Aronis. Trochisci de myrrha pro suffitu. Emplastrum de Galbano, matricale, &c. (ρ)

℞. Castorei unc. ſ.
Sal. Armoniac.
Succini volat. an. drach. ij.
Spiritus Vini rectificat. unc. ſ.
Vini Rhenani Falerni unc. vj.
Infundantur per noctem Colaturæ unc. ſ. detur pro una dosi.

of

℞. Herb. artemis. m. iij.
Mercurial.
Majoran.
Salviæ,
Puleg.
Rorismar. ana M. j.
Flor. calendul.
Hyperic.
Salviæ,
Spicæ ana p. iij.
Cheiri m. j.
Rad. Levistic.
Aristoloch. rotund.
Rub. tinct.
Angelic. ana unc. j. ſ.
Bacc. Lauri unc. ij.
Cassæ Ligneæ veræ unc. j. ſ.
Sem. Levistic.
Nasturt.
Erucæ,
Melissæ ana. dr. ij.
Croc. opt. unc. j. ſ.
Antophyll. unc. j.
Incisa & contusa irrorentur Spirit. hermaphroditico ex minerâ Martis & Veneris, addantur.
Splen. boum num. viij.
Extrahatur Spiritu melissæ & pulegii.

(*o*) Angelus Sala in *Anatomia essent, vegetabil. sect.* 4. *cap.* 3. *p. m.* 29. prijst de * steekpillen van Elleborus niger uittermaten seer; die hy op deze volgende wyze beschrijft.

℞. Ellebor. nigri scrup. j.
Excipiatur nodulo sericeo.
F. Pessus.

Die men zomtijds veranderen moet.

Merkt; datmenze niet te lang moet inhouden, zy souden een zweering verwekken.

Zommige schryvenze op de volgende wijs voor.

℞. Pulv. fol. persicar. maculos.
Sabinæ,
Trochisc. de myrrh.
Rad. Ellebor. nigr. an. scrup. j.

* *Pessus.*

Cum

of

℞. Sal. Artemisiæ,
Succin.
Tart. vitriolat. an. gr. iij.
Aloes lucidæ gr. xv.
Ol. Menthæ gut. j.
MS. F. Pil. Num. v. deaurentur pro unica dosi, die men meermaals gebruiken moet, of

℞. Gumm. Ammoniac. cum aceto præparat. drach. ſ.
Castorei elect.
Myrrhæ rubr. an. ſcrup. j.
Sal Artemiſ.
Succin. an. ſcrup. j.
Tartar. vitr. gr. viij.
Extract. Catholic. drach. j.
Trochiſcor. alhandal. gr. XII.
Ol. menthæ gutt. vj.
MS. F. Pil. num. 50. deaurentur (*p*).

De Zieke neme van deſelvige 3 of 4 des daags nugteren in. Zoo de Sieke, in plaats van Pillen, liever een Poeder gebruiken wil:

 ℞. Sal

Cum ſ. q. gum. tragacanth. in vino albo infuſ. mucilaginis F. Peſſaria duo.

(*p*) De volgende zyn ook ſeer bequaam:

℞. Maſſæ pilul. fœtid. maj. drach. j.
Gumm. ſagapeni aceto præpar.
Myrrh. optim.
Sal volatil. armoniac. ana drach. ſ.
Tartar. vitriol.
Croci optim.
Castor. ana gr. xv.
Extract. rad. gentian.
Sabin. ana ſcrup. ſ.
Elleb. nigr. ſcrup. j.
Ol. ſtill. macis.
Menthæ ana gut. iv.
M. F. Pilul. num. 6o. men moetze vergulden: Het doſis is al eens.

(*q*) Zom-

℞. Sal. Artemisiæ, fraxini,
Succini. an. gr. XII.
Tart. vitriolati gr. vj.
MS. pro una dosi.
'τ Is van een zeer groote kragt.

of

℞. Rad. Calamenthæ unc. j.
Fol. Sabinæ drach. x.
Menthæ P. j.
Sennæ drach. vj.
Agaric. trochiscat. drach. iij.
Turbith. elect. dr. v.
Oc. Canc. crudor. contusor. unc. ſ.
Garyophyllor. drach. j.
Sem. dauci drach. ij.
Coq. ex aq. hordei, Colaturæ unc. xxx.
Dissolve.
Syr. diacnic. unc. ij.
Salis Armoniac. drach. j.
MS.
Sy drinke hier alle morgen 6 oncen van.

Onderwylen gebruikte zy rookingen van *Trocisc. de Myrrha*, en Patryzeveerkens, &c. (*q*)

of

℞. Castorei drach. j.
Asæ fœtid. drach. ſ.
Caphuræ scrup. j.
MS. F. *Nodulus*.

De

(*q*) Zommige prysen in 't uitterste gevaar, als d'algemeine voorgegaan zyn, dit volgende; (Siet Hartmannus *Prax. Chimiatr c.* 219. §. 19.)
℞. Scor. regul. antimon. unc. iv.
Coq. in lixivii. ſ. q. ex cinerib. artemisiæ cum aliis herbis specific. præpar. ad extract. rubedinem, Colatura ℞. unc. vj. adde.
Vini malvatic. salviæ & sabinæ antea infusi unc. ij.
Misce.

Giet

De medicynale Wynen, uit de bovenbeschrevene middelen toebereid, worden alhier tegen een slymige gematigtheid seer gepresen.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Een Vryster van 25 jaaren, meer dan tien maanden met een verstopping der Maantstonden geplaagt sijnde, was bleek, walgagtig, en klaag de seer van pyn in den (1) Sydebovenbuik, en, gelykse meest alle doen, in de slinker. Haar overquam, gelijk veele anderen gebeurt, ook (2) trekkingen der Ledematen, dewelke seer veel verschillen van die eigentlijk soo genoemt worden. Daarna was sy gantsch slaauhertig. Ik heb haar driemaal met dese Pillen gepurgeert.

℞. Massæ pilul. Aloëphangin.
Major. scrup. j.
Sal. Succini,
Armoniac. an. gr. iv.
Resinæ Jalappæ gr. vj.
Ol. majoran. gutt. j.
MS. F. Pil. Num. vj. deaurentur.

Dese pillen ingenomen hebbende, is sy in korten tijd genezen.

2. Een andere Dogter had veele jaaren aan een verstopping der Maandstonden en een uitdrogende Koortse, die haar ook de dood aan dede, siek gegaan. Het dode lighaam geopent zynde, vonden wy in het Darmscheel verscheide (3) Spekgezwellen, die van een dik (4) Water haaren oorsprong genomen hadden, en in de slinker zyde als een grooten sak, vol van geroerde, slymige, en meestendeel bloedige stoffe (r).

XII. HOOFT-

(1) *Hypochondrium.* (2) *Convulsiones.* (3) *Steatomata.* (4) *Lympha.*)

Giet hier van twee lepelen op een gloeyende Keysteen, daar van men den optrekkenden rook met schrydende beenen ontfangen zal.

(r) Een Vryster van ontrent 20. ja-

20 jaren, slymig, swaarmoedig, kreeg uit een quelling of droefheit een verstopping der stonden, met een * verstikking der Lyfmoeder vergeselschapt; sy walgde, nu had zy grooten lust, en dan geen lust tot eten; een verstopte Kamergang, bangigheit voor 't hert, en een dwalende Koorts. Zy wierd door de volgende middelen genezen.

℞. Rad imperator.
Dictamn. alb. ana
unc. j.
Acori unc. ſ.
Fol. Artemiſ.
Puleg.
Calaminth. mont.
ana m. ſ.
Sabin. m. j. ſ.
Sem. dauc.
Seſel. ana unc. ſ.
Bacc. junip. drach. v.
Cinnam. acut.
Cort. arantior. ana
drach. ij.
Conciſa & groſſo modo contuſa inſuantur ſacculo, en gieter iv. pinten Fransche Wyn by.

Zy gebruikte hier twemaal daags drie oncen van, daar 6 druppelen Spirit. sal. armoniac. in gedaan wierden.

Na een bequaame temperinge der humeuren hebben wy haar eenmaal met de volgende pillen gepurgeert;

℞. Maſſ. pilular. fœtid.
maj. drach. ſ.
Sal. volat. armoniac.
gr. vj.
Ol. macis still. gutt. ij.
M. F. Pilul. num. vij.

Een Vryster van 25 jaren oud, zeer slymerig, een wijltijds een bedorven lust of trek tot eten gehad, en alderhande raauwe dingen gegeten hebbende, kreeg in 't eerste haar stonden weyniger, die daarna geheel opstopten: met een loomigheit des geheelen lighaams, en een van zelfs opstaande vermoeitheid, een beswarende of swaar wegende hooftpijn, en een moeyelijke ademhaling, swelling der benen; zy was zeer bleek en altijd Koortsig: dese wierd door de volgende middelen genezen.

Vooreerst schreven wy haar de medicinale wyn voor, die in de voorgaande aanmerking beschreven is; daarna deze volgende insnydende, openende, en purgeerende medicinale wyn;

℞. Rad. aristol. rotund.
Galang.
Rub. tinctor.
Bryon. an. dr. iij.

* *Suffocatio hypochondriaca.*

Ellebo-

Ellebori nigri
unc. j.
Jalapp. unc. ſ.
Fol. Puleg.
Sabin.
Calam. mont. ana m. j.
Baccar. lauri,
Juniper. ana
unc. ſ.
Sem. leviſtic.
Fœnicul.
Cinnamom. acut. ana
drach. ij.
Trochiſc. alhand. dr. j.
Caryophyll. dr. ſ.
Tartar. crudi dr. j.
Conciſa & contuſa inſuantur ſacculo, en giet'er iv pinten Franſche wyn op.

Na dat dit in een warme plaats te weik geſtaan had, zo gebruikte zy daar om den anderen ochtend drie oncen van, met 6 druppelen ſpir. ſal. armoniac.

Somtijds wierd ſy met deſe volgende Pillen gepurgeert;

℞. Aloës lucidæ unc. ſ.
Myrrh. rubræ,
Gumm. ſagapen. aceto ſquillit. diſſolut. ana drach. j. ſ.
Sal. armoniac.
Extract. Ellebor. nigr.
Rad. gentian.
ana ſcrup. j.
Croci optim.
Tartar. vitriol. ana
drach. ſ.
Ol. ſtillat. macis,
Cort. citri
ana gut. iij.
Cum elixir propr. Paracelſi q. ſ.
F. Maſſ. Pilularis.
Doſis à ſcrup. j. ad. ſc. ij.

Zy purgeeren ſagtkens, en verwekken met een de ſtonden.

XII. HOOFTSTUK.

Van een zware Baringe.
(Partus difficilis.)

EEn *zware Baringe* is een toegeſloote Doorgang voor de vrugt (*a*).

II. De

(*a*) Sommige beeldenze uit door een uitdryving van een ryp of tydig Kind, die met een groote moeyelijkheid, en gevaar

II. De *Beleedigde deelen* zyn een te slappe of al te ingedronge Lyfmoeder, de dikke vliesen der vrugt, de schee en 't gemachtsbeen al te eng, 't Heupbeen al te droog, en derhalven te weinig wijkende.

III. *d'Oorzaken* zyn verscheiden. Het gebeurt menigmaal, dat de teere Vrouwen (*b*) voor de pijn vreesen, waar door zy dan grooter ween krygen, en spader baren. d'Engheid der wegen veroorsaakt veel swarigheids. Een swakke vrugt (*c*) komt de moeder selfs niet te hulp. Het voedende (1) Water te weinig zynde (want het Kind word, na mijn meening, zo wel door de mond, als door de Hartaderen des navels gevoed) maakt de deelen, daar de vrugt door moet, niet slibberig genoeg. Door alle dese oorsaken komt de arbeid tot het baren op te houden.

IV. *d'Onderscheiden* ziet gy uit het bovengemelde.

V. De *Kenteekenen* moet men uit de Vroedvrouw verstaan (*d*).

VI. *Voorteekenen.* d'Engheid der wegen is seer gevaarlijk, insonderheid als het Kind grooter is, dan naar ge-

(1) *Lymphus.*

gevaar des levens van 't kind, zelfs of van de Moeder, of van alle beide, vergeselschapt is. Ziet by Roderic. à Castro *lib.* 4. *de morb. mulier*, *cap.* 6. *p. m.* 457.

(*b*) Of als zy door ziekte, en ontydige ween te maken, of door een al te groote ontlasting van bloed, of door purgatien, dieze verkeerdelijk gebruikt hebben, of die te sterk waren, verzwakt zynde, als dan de Baring niet kunnen verhaasten.

(*c*) Als ook wel een dood Kind; dan werd de Baaring te zwaarder, om dat de ween en de beweeging van de Lyfmoeder, het middelschot, en de spieren des buiks of ophouden, of niet kragtig genoeg zyn.

(*d*) Dese sult gy by Roderic. à Castro zeer naauwkeurig beschreven vinden *lib.* 4. *de morb. mulier. cap.* 6. *p. m.* 458. en by Jason à Pratis *de parturiente & partu*, *cap.* 2. als ook by F. Ranchinus *tract*, *de*

gewoonte, en dat het breede schouderen heeft. De slapheid van de rimpelen der Scheede doet hier veel schade; want de rimpelen sijn seer dienstig om de vrugt uit te leiden, en het mannelijke saad in te trekken. De vrugt, boven het (1) gemachtsbeen gelegen zynde, kan geen uitgang vinden, ten zy datse weder te rug gedrukt worde: want eer dit gedaan is, sullen alle de ween tot het baaren sonder voordeel zyn, en alle de middelen, die tegens de Gebreken der Lyfmoeder geschikt zyn, geen vrugt maar schade doen (*e*)

VII. *Genezingsaanwijzingen.* De slappe ween moet men opwekken; de Moeder en het kind versterken; d'engheid der wegen openen; het Kind indien het qualijk gelegen is, te regt brengen.

VIII. *Genezing.* So de verkeerde stant des Kinds door de hand der Vroedvrouw niet kan te regt gebragt worden, so moet men het helpen door de hand des (2) Heelmeesters, en de doode vrugt met haaken uithaalen, gelijk ik in mijn Heelkonst beschreven hebbe (*f*). De arbeid

(1) *Os pubis.* (2) *Chirurgus.*

de morbis antè, in, & post partum, p. m. 126. en 127. en by Nicolaus Fontanus *lib.* 4. *de morbis mulier, cap.* 2. *p. m.* 151.

(*e*) Hippocrates heeft verscheiden voorteekenen, *sect.* 5. *aphor.* 35. *Indien een Vrouw, die in een swaaren Arbeid zit, komt te niesen, dat is goed*: 't zelfde zegt C. Celsus, *lib.* 2. *cap.* 8. *pag* 69. & *aphor.* 55. *sect.* 5. *Als de swangere Vrouwen Koortsen krijgen, en sonder merkelijke oorzaak zeer mager worden, die baren beswaarlijk, en niet zonder perykel, of een misgeboorte krijgende loopen groot gevaar.*

Ziet de voorteekenen by een vergadert by L. Riverius *Prax. med. lib.* 15. *cap.* 18. *pag. m* 296. en de voorgenoemde Autheuren.

(*f*) Zommige willen de Lyfmoeder opgesneeden hebben, als de Vrouwen geensins verlossen kunnen: daar T. Fiërus seer naauwkeurig van schrijft, *Controvers. Chirurg. tract.*

beyd tot het baren word bevordert door middelen, die hier onder beſchreven ſijn. d'Engheit der wegen moet door vervogtigende en verſagtende Olyen geruimt worden. De Lydſter overend ſtaande, baart dikwils te ligter, maar dit middel ſta ik niet ligtelijk toe. De reſt laat men de Vroedvrouw bevolen.

d'Algemeene middelen, die de zware Baring te hulp komen, ſijn byna alle Antihyſterica, of tegen d'opſtijging werkende, die in het voorgaande Hooftſtuk nagezien kunnen worden.

℞. Aq Antihyſtericæ unc. j. ſ.
Pulegii,
Meliſſæ an. unc. ij.
MS. dit zal zy lepelswijs innemen.

Met dit gemeen, en een yder bekent middel heb ik in de ſwakke ween zoo veel in arbeidgaande Vrouwen geholpen, en dat zoo ras, dat gy 't niet ligt gelooven zoud. De reden hier van, die ik ſeer bereid ben aan de goetwilligen te geven, behoude ik nu nog voor my zelven.

of

℞. Fol. Sabinæ,
Majoranæ an. P. j.
Schœnanthi,
Spicæ nardi Indicæ an. drach. ij.
Kookt dit in Wijn, of in drank, daar de Lydſter meeſt aangewent is: In Colaturæ unc. xx.
Diſſolve
Boracis Venetæ drach. j.
Sacchari albi parum.
MS. het doſis is v. oncen.

Ik pryze u Scheeps pik, en het poeder der nageboorte aan. Het doſis is ſcrup. ij.

IX. *Aan-*

tract. viij. *p:* 66. & *ſeqq.* & Henric. van Roonhuiſen, *obſ.* Chirurg: *de affect. mulierum* *lib.* 1.

(*a*) En

IX. *Aanmerkingen.* 1. De Huisvrouw van myn gebuur, sijnde een rijk Koopman (ik zoude niet gaarne iemand in deze gebreken noemen) ging twee dagen lang in barensnood, waar door dit teere vrouwtje soo verre verswakt was, dat haar de Omstanders zeer weinig levens toeschreven. Sy gebruikte in mijn tegenwoordigheit de boven-gemelde mengeling, en baarde terstont twee kinderen, en bevond haar na dien tijd zeer wel, gelijkse nog doet.

2. Van de engheit der wegen kan ik niet anders schryven, dan dat ik'er vele door de hand des Heelmeesters (het kind namelijk dood zynde) zoodanig hebbe sien helpen, dat zy daarna weder gelukkelyk ontfangen hebben. Nogtans komen'er ondertusschen veele om; die te laat om hulp roepen, 't welk meesten tijd door de schult der Vroedvrouwen plag te geschieden.

XIII. HOOFTSTUK.

Van al te groote Vloed der Maandstonden. (Mensium nimius fluxus.)

EEn *onmatige vloed der Maandstonden* is een tegennatuurlijke ontsluiting, soo van de bloed als (1) Watervaten.

II. *Het voorname beleedigde deel* is de Maag; het minder voorname de Nieren; het laatste, de Lyfmoeder (*a*), die veele voor desen, en misschien nu ter tijd nog wel, heel anders als ik, het voornaame beledigde deel noemen.

III. De *Oorzaak* (*b*) is, of een te weyagtig bloed, of een

(1) *Vasa Lymphatica.*

(*a*) En haar bloed- of watervaten.

(*b*) De naaste oorsaaken sijn d'openingen der vaten tegens de

een te scherp (1) Water, maar insonderheid een dik Water (*c*).

IV. *d'Onderscheiden.* d'Een is wit, d'ander rood; anders verschillense niet, dan in trappen.

V. De *Kenteekenen* sal u de Lydster aanwysen (*d*).

VI. *Voorteekenen.* De witte en bloedige Vloed, alsse dikwils komt, en geduurig byblyft, brengt'er veele om 't leven; want by gebrek van voedzel vervallenze in een (2) Teering. Beide zynse seer lastig, en beletten het zwaar worden (*e*).

VII. *Ge-*

(1) *Lympha.* (2) *Hectica.*

de natuur. Deeze openingen geschieden of door 1. * *ontsluiting.* 2. § *doorbooring* of *doorsnijding.* 3. of ** *doorsweeting* of *doortrekking* der vaten.

d'Ontsluiting komt (gelijk de Autheur in dese afdeeling te regt zegt) of van een weyagtig bloed, dat dun, en eenigsins scherp [siltig] is. De doorbooring van een scherp water [Lympha,] of van bloed, dat sterk uitberst, of scherp is, en ook wel van een uiterlijk geweld. De *doorsweeting*, van een al te groote slappigheid der vaten, en een openheid van derselvigers rok, en dun bloed, dat allenxkens door sweeten doordringt.

De verschovene oorsaaken zyn de ses niet natuurlijke dingen.

Doet hier het onmatig Venus gebruyk by, 't welk het bloed te vlugtig en te dun maakt; ook winden (ziet Hippoc. *lib. de flarib. tit.* 15. *pag.* 407.) de misgeboorte, de nageboorte te sterk of schielijk uitgetrokken wordende, als of 'er een gedeelte desselvigers nablijft, na Hippocrates seggen *lib.* 2. *de morb. mulierum.*

(*c*) Door 't opstoppen, en by gevolg oorsaak tot de scherpigheid gevende.

(*d*) Als gy van de meenigte des bloeds wilt oordeelen, zo let [ten zy dat deze vloed de eerste is] op de voorgaande vloeden; ofze overvloediger en langduuriger als voor heenen geduurt hebben; en neemt voornamentlijk agt op de kragten en sterkheid.

(*e*) Die door *doorsweeting* geschied, is min gevaarlijk: door *ontsluiting*, gevaarlijker: maar

* *Anastomosis.* § *Diæresis.* ** *Diapedesis.*

VII. *Gezings aanwyzingen (f).* Men moet vooral op de Maag wel agt nemen; de dikke vogtigheid uitleiden, de weyagtige en scherpe matigen (g).

VIII. *Genezing.* Zoo gy de Maag niet zuivert, en van zyn dikke vogtigheid ontlast, zoo sult gy de Zieke niet genezen. d'Aderlating staat de toevallen tegen, en is derhalven dikwils voordeelig, maar doet niet tot d'oorsake Ik oordeel dat Laatkoppen op de Borsten gestelt (h), schadelyk sijn: ik houde meer van het binden der armen, wanneer men, om de dringende toevallen, te rugge trekken moet. Klysteeren gebruik ik niet, dan in geslote Kamergang; over al schrijft men byna t'samentrekkende dingen voor, maar ik kan niet merken, dat dezelve vorderlijk sijn, ten zy dat het Lighaam wel gereinigt is, en dan zynze ten hoogsten noodig (i).

Geneesmiddelen, die zo wel de witte als bloedige Vloed der Vrouwen doen ophouden.

Radices plantaginis, nymphææ, ireos nostratis. Fol menthæ, quercus, millefolii, cynoglossæ, vermicu-

maar door doorbooring of doorsnijding aldergevaarlijkst.

In de bedaagde en outwordende Vrouwen is d'overmatige vloed der stonden veeltijds ongeneesselijk, ja zelfs doodelijk; gelijk wy dikmaals gesien hebben. Veeltijds volgt 'er een Waterzugt, quade gematigtheid, en de Witte vloed, &c. na een langduurige en overvloedige verstopping der stonden.

(*f*) Deze sijn uit de oorsaken, die wy in de derde afdeeling beschreven hebben; genoegsaam bekent.

(*g*) Men moet het bloed verdikken, en de al te groote vloed bedwingen, &c.

(*h*) Gelijk Hippocrates raad *aphor.* 5 *sect.* 5. en 11. *popular. sect.* 6 *p.* 710.

(*i*) In een al te groote vloed, uit een nagelate deelken van de nageboorte ontstaan, moet men middelen gebruiken, die de nageboorte uitdryven; dog die met t'zamentrekkende Genees-

mid-

micularis. Flor. balaustiorum, rosarum rubrarum, Verbasci. Sem. agni casti majoris, coriandri, cannabis, papaveris albi, rutæ. Thus, Mastix, Terebinthina, Succinum, Camphora. Guajacum. Cortices granatorum, quercus, Corn. Cervi vel rasum vel philosophice præparatum. Ossa sepiæ, Spodium, Acacia, Corallia, Margaritæ, Lapis hæmatites, Lachrymæ sanguinis Draconis, Unicornu fossile. Ol. camphoræ, Terebinthinæ Tinctura Martis, Corallorum. Pilulæ mastichinæ. Rheum in substantia. Stercus asininum (*l*).

℞. Resinæ Jalapp. Agarici,
Extract. Rhei an. gr. v.
Ol. menthæ gr. ij.
MS. F. Pil. Num. iv. deaurentur.
pro una dosi.

of

℞. Sal. Succini,
Sang. draconis an. scrup. ſ.
Diagrid. gr. vj.
MS. F. Pulvis pro una dosi.

Het poeder van *Rhabarbar*, tot een vierendeel loots ingegeven, doet vry wat goets.

℞. Cretæ

middelen vermengen. Daar men de uitdryvende en bloedstempende middelen dan na de gelegentheid en gewigtigheid der sake vermeerderen of verminderen moet.

(*l*) Forestus prijst het Poeder van zyn Leermeester Hildanus uitermaten zeer, 't welk uit een Torteldui, &c. bereid is.

Het Usnea of Mos, dat op der doode Menschen Hooftpan wast, steekt boven alle andere dingen uit, het zy men 't innerlijk of uiterlijk gebruikt.

Species diamartis Mynsigti, diaplantaginis, en de pilulæ stypticæ des selven worden ook geprezen: als ook Sperniole Crollii, tinctura lapid, hæmatidis, essentia sulphur, vitrioli, mumiæ, laudan. opiat, voldoet byna ook alle * aanwyzingen.

(*m*) De

* *Indicationes.*

℞. Cretæ albæ Vulgaris scrup. j.
Mastiches elect. drach. j.
Succi acaciæ,
Lachrym. sang. dracon.
Mumiæ, Rhei elect.
Corall. rubr. præparat.
Oc. Cancr. crudor. an. drach. ſ.
Terebinthinæ Venet. lotæ, sed nullatenus cocte q. ſ.
MS. F. ſ. a. Pil. magnitudine pisi minoris & aspergantur pulvere cinnamomi.

De Lydster neeme alle morgens tot een dosis hier vijf van in *(m)*.

of

℞. Lachrym. sang. dracon.
Oc. cancr. Præparat.
Cretæ alb. vulg. an. gr. viij.
Chalyb. præparat.
Lapid. prunell. an. gr. vj.
MS. F. Pulvis (n) pro una dosi, dat zy dagegelijks innemen zal.

 IX. *Aan-*

(*m*) De mixtuur, die wy lib. 3. cap. 1. van het Zydewee p. 77. b. voorgeschreven hebben, is hier ook seer goet; voornamelyk als men der agt azen campher by doet.

(*n*) Als ook het volgende:

℞. Rad. torment.
Bistort.
Sem. plantag. ana dr. j.
Corall. rubr. præpar.
Terræ sigillat. ana sc. ij.
Sacch. Saturn.
Camphor.
Flor. balaust. ana gr. vij.
M. F. Pulvis in 8 doses te verdeilen, en met rode Wyn te gebruiken.

In de al te groote vloed uit uit een overgebleven deelken der nageboorte is het volgende decoctum, of afzietsel seer goed, 't welk F. de le Boe Sylvius seer prijst, en met groot voordeel gebruikt heeft.

℞. Rad. Bistort. dr. ij.
Herb. majoran.
Puleg. an. m. j.
Coq. ſ a. ex. aq. & vini q. ſ. in colat. unc. xx. dissolve.

Syn

IX. *Aanmerkingen.* 1. De Huisvrouw van *Willem van Ottinga* lag eenige dagen, van een te groote vloed der Stonden, ſeer ſiek te bedde, invoegen dat zy, mager, zwak, en bleek geworden zynde, nu ſcheen te ſullen ſterven. Zeer weinige, die met opſtyging gequelt zyn, kunnen ſoete dingen verdragen, nogtans heeft zy haar by dit middel zeer wel bevonden; door 't welk de Vloed ophoudende, de Zieke tot haar vorige geſontheid quam.

℞. Mannæ Calabrin. unc. ij.
Crem. Tart. ſcrup. ij.
MS. in een ſopken in te nemen.

2. De Huysvrouw van ſeeker Koopman, die my een byſonder Vriend was, ging aan de witte vloed: Ik had de bovenbeſchreve middelen gebruikt, en zy was hier door genoegſaam geſond geworden. Maar zy was ſeer wellustig, en at alles dat haar ſmaakte, ſelfs Oeſters, gezulte dingen, &c. waar van zy haar erger gevoelende, de hulpe van ſeekeren Landlooper verzogt heeft, die haar, ik weet niet door wat middel, zoo grooten quyling verwekt heeft, dat zy na veel uitgeſtaane pijn geſtorven is.

Van

Syr. artemiſ. unc. j.
Aq. Cinnam. unc. ſ.
Miſce.

Laat de Lydſter tweemaal daags drie oncen hier van drinken.

Onder d'uitterlijke middelen pryſen wy het volgende Liniment:

℞. Ung. comitiſſ.
Ol. maſtichin.
Myrtillor. ana unc.
Sacch. Satur. dr. ſ.
Camphor. ſcrup. ſ.
M. F. Linimentum.

(*o*) Wy hebben te Leiden twee meiskens gezien, het een van zeven, het ander van ontrent twee jaren, die haar ſtonden hadden: maar merkt, dat het jongſte na de derdemaal geſtorven is; maar het oudſte nu al 6 maal de ſtonden gehad heeft, die alle maand ſeer net wederkomen, en dat verwonderenswaardig is, zoo blijft het geſont en wel te pas. Siet een diergelijk voorbeeldt by G. Hildanus *centuria* 2. *obſ.* 60. *p. m.* 135.

In

Van d'uiterlijke gebreeken meen ik in mijne (1) Heelkonst en (2) Oeffenende Ontleding overvloedig genoeg gehandelt te hebben.

(1) *Chirurgia.* (2) *Anatomia Practica.*

In verscheide Vrouwen, die een overtollige vloed der Maandstonden hadden, hebben wy, na 't gebruik van d'algemeene middelen, de mixtuur gebruikt, die wy u terstondt aangepreesen hebben, lib. 3. cap. 1. p. 77. en het volgende Electuarie.

℞. Conserv. ros. antiq. unc. ij.
Cydoneor. condit. dr. vj.
Diascord. Fracast. dr. iij.
Spec. aromat. rosat.
Diarrhod. abbat.
ana dr. ß.
Croc. Mart. astring.
Confect. hyacinth.
ana dr. j. ß.
Corall. rubr præpar.
scrup. ij.
Syr. myrtin. q. s.
M. F. Electuarium.

Het dosis is de grootte van een Kastanje driemaal daags.

Indien gy daar het Usnea by doet, soo zal 'et te kragtiger werken.

Sy gebruikten zomtijds soete Melk met Kaneel van Eykeschorssen gekookt, daar een doyer van een Ey ingeroert was: uitterlijk schreven wy het terstondt gepreesene Liniment voor.

E I N D E.

BLAD-

BLADWYZER

Der

HOOFTSTUKKEN.

Eerfte Boek. Van de gebreken des Hoofts.

Tweede Boek. Van de gebreeken des Hals.

Derde Boek. Van de gebreeken der Borft.

Vierde Boek. Van de gebreeken des Onderften Buiks.

BLAD-

BLADWYZER
van
ZAAKEN en WOORDEN.

In

van

De

EYNDE.

Conclusies van gemeenen
anno 1710